Babits Mihály
összes versei

1911–1915

Babits Mihály összes versei

Kritikai kiadás

3.

Sorozatszerkesztő

Szénási Zoltán

Babits Mihály
összes versei

1911–1915

Sajtó alá rendezte
Major Ágnes

Digitális filológiai háttér
DigiPhil
Palkó Gábor vezető kutató

Digitális filológiai szakértő
Fellegi Zsófia

reciti
ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Irodalomtudományi Kutatóintézet
Budapest
2026

Készült az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Irodalomtudományi Kutatóintézetében

A kötet a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH)
támogatásával a
Babits Mihály verseinek és műfordításainak kritikai kiadása című,
K 138529 azonosítószámú pályázat keretében készült.

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Lektorálta
Buda Attila

A kötet szerkesztője
Szénási Zoltán

Tördelés
Hegedüs Béla, Hernády Judit, Szilágyi N. Zsuzsa

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(`http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/`)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!
`www.reciti.hu`

ISBN 978-963-672-046-9
978-963-672-047-6 (pdf)

Felelős kiadó az ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet igazgatója

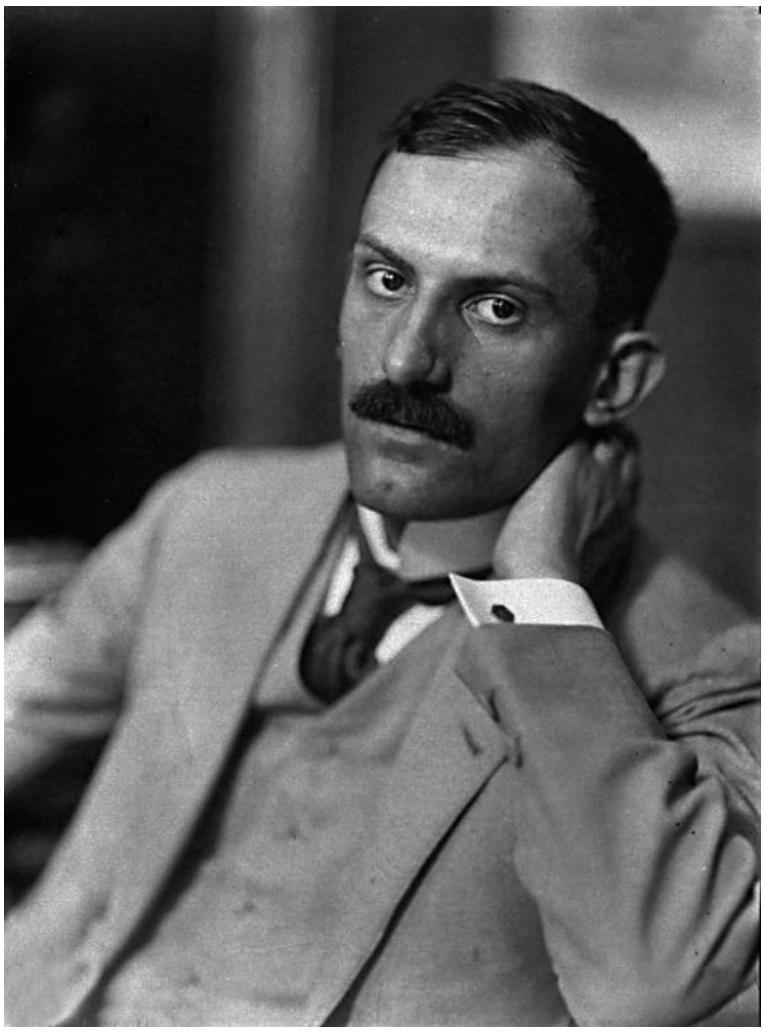

Székely Aladár: *Babits Mihály* (1913 körül)

PIM – Egyedileg nyilvántartott fényképanyag,
Fischer György–Székely Aladár-hagyaték. Ltsz. F.3849

Tartalom

Sorozatszerkesztői előszó 11
Köszönetnyilvánítás 13
A szövegközlésről 14
Előtörténet 14
A digitális kiadás szövegközlésének alapelvei 15
A papíralapú kiadás szövegközlésének alapelvei 16
Az átíráshoz felhasznált jelrendszer 18
Magyarázat a jelrendszerhez 19
Babits Mihály 1911 és 1915 közötti költészete és a *Recitativ* kötet kompozíciója 22
A *Recitativ* kötet recepciója 33
Forráskezelés és datálás 42

Versek

337. Bözsikének 51
338. Egy kuruc a XX. században 54
339. Miként szélcsöndben a hajó 58
340. Vágyak és Soha 63
341. Cigánydal 67
342. Aranyfürdő, aranyeső, Danaé 77
343. Hiszekegy 81
344. Babona, varázs 86
345. [Minden reggel a városon…] 91
346. Magdolna szeretője 93
347. [Gyermek voltam, temetőn jártam…] 99
348. Temetői tavasz 101
349. Spleen 104
350. Levél 107
351. A költő életének pusztájáról 112
352. [Boldog vagyok mint senki más…] 115
353. Egy tintafoltról 118
354. Nyári idill 124

355. Az életemet elhibáztam 134
356. Örökségem 138
357. [Pargoletta] 142
358. [Nem akartál meghallgatni...] 154
359. Ligeti részlet 157
360. Őszi harangozó 160
361. Prológ egy jótékonycélu mulatságra 164
362. [Ó dehát igy szenved minden ember?...] 174
363. [Borzadsz-e lelkem...] 175
364. [Jaj a nap hideg nyila szur...] 178
365. [Bánom is én...] 182
366. [Hová lett lelkem régi tisztasága] 183
367. [A naptár az év himnusza...] 184
368. [Új esztendő beköszön...] 187
369. [Klepetusán...] 199
370. Epilóg 201
371. Kabala 209
372. Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni 213
373. Anyám nagybátyja, régi pap... 216
374. Görög róka 220
375. Századvégi költő éneke 221
376. Modern vázlat 232
377. Vigasztalás 236
378. [Ha korábban elcsitítom...] 238
379. Hadjárat a semmibe 241
380. Július 268
381. Augusztus 271
382. Játszottam a kezével 276
383. [Ki tudja merre lejtett...] 283
384. Ady Endrének 284
385. [Ugy szimatolták a zenét is...] 300
386. A „Fiamhoz” 302
387. [fa vagyok országut mellett...] 311
388. Italia 313
389. [Arra jött egy frajla...] 314
390. [S mint asszony után...] 315
391. [Egy könyv az életem...] 316
392. [Az Eiffel torony is felszedte kurta lábát...] 318
393. [Vers csöppnyi boomerang...] 319
394. [most fölszakadnak a zsilipek...] 321
395. [Elaludt a világ...] 323

396. [És csüggött rajta mint a fán…] 324
397. [Néha az ember önön lelkét…] 325
398. Palotai est 326
399. [Nem bűnös ki szive szerint…] 330
400. Reggeli ének 336
401. Május huszonhárom Rákospalotán 338
402. Sivatag 345
403. [Ó művész mennyit kell vesződnöd…] 349
404. Merceria 351
405. Nyugalmas téli kép 354
406. [Ilyenkor tavaszi langyos áradásban] 357
407. Atlantisz 358
408. Vakok a hídon 363
409. Utolsó kép 367
410. Detektívregény 369
411. [Levelek, levelek, asztalomon…] 372
412. [Ó sors a lelkem mindhiába kér…] 374
413. Fájó, fázó ének 377
414. A csengetyűsfiú 380
415. Ecetdal 384
416. Haza a telepre 388
417. Isten kezében 394
418. [Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…] 399
419. [Ki hallana gyönge verseket…] 402
420. [milliók közül egy…] 404
421. Fiatal katona 406
422. [Majd ha vége lesz a háborúnak…] 410
423. [Száz a sereg…] 412
424. [Ki kell küldenem a galambokat…] 414
425. [Te ki e harcok napjaiban…] 415
426. Ünnep 416
427. [Felásva készen az árok…] 420
428. Egy régi hasonlat 421
429. Magamról 423
430. Ernst Lissauernek 429
431. [fonnyadt gyerek vagyok…] 432
432. [mint a ketrecben az állat…] 433
433. [állítni a hitevesztett…] 434
434. Kép egy falusi csárdában 435
435. Prológus 439
436. Miatyánk 444

437. Prológ 452
438. Néma költő mentsége 460
439. Recitativ 466
440. Egy filozófus halálára 472
441. [Olyan a fény(?) mint a szerelem...] 482
442. Szekszárd, 1915 nyarán 484
443. [Ó szégyen örökre szégyen...] 491
444. [Én láttam az Embert...] 493
445. [Én mondom: semmi...] 494
446. [Ez a lágy, fényes, síma...] 495
447. [Gyalog maholnap száll a muzsám...] 496
448. Pro Domo 499
449. [Honnan e messze szemrehányás?...] 502
450. [Szállni!...] 504

Mutatók

A kötetben használt rövidítések 509
Irodalomjegyzék 511
A versek betűrendes címmutatója 524
Névmutató 526

Illusztrációk

Sorozatszerkesztői előszó

„Ekként a dal is légyen örökkön új, / a régi eszme váltson ezer köpenyt, / s a régi forma új eszmének / öltönyeként kerekedjen újra" – olvashatjuk Babits sokat idézett *In Horatium* című versében. Mennyire egyszerű is lenne a helyzetünk, ha elegendő lenne a versben megénekelt örök megújulás eszméjére hivatkoznunk, amikor a költő 1911 és 1915 között keletkezett verseinek kritikaikiadás-kötetét megújult formában átnyújtjuk az olvasónak és a szakmai közösségnek. A kötet a sorozat 3. darabja, és számunkra is nyilvánvaló, hogy nem szerencsés egy tudományos szövegkiadás-sorozat közlési tervén „menet közben" változtatni. Ennél csak egy döntés lehetett volna szerencsétlenebb: ha nem reagálunk az utóbbi évtizedekben a tudományterületünkön zajló episztemológiai és mediális változásokra, és nem használjuk ki a digitális filológia kínálta lehetőségeket. Az új metodika egyben új szövegközlési tervet is igényelt, és ezt szükségessé tette a feldolgozandó életmű jellege is, mindenekelőtt a Babits kéziratos hagyatékában megfigyelhető változás. Az 1910-es évektől ugyanis jelentősen megszaporodnak a fogalmazványok, publikálatlan vagy nyomtatás előtti szövegváltozatok, ezért a korábbi nyomtatottkönyv-formátumra kifejlesztett, a hagyományos textológia elveit követő közlési terv keretei között az anyag feldolgozhatatlannak tűnt számunkra. (A váltásról, annak indoklásáról és a szövegközlés elveiről bővebben lásd *A szövegközlésről* című fejezetet.)

Az új metódus lényege, hogy a szövegek feldolgozása és a filológiai jegyzetapparátus elkészítése digitális filológiai környezetben történik. A sajtó alá rendező már nem Word dokumentumokon dolgozik, hanem a feldolgozandó anyag jellegére szabott XML szerkesztői keretrendszerben rögzíti a kritikai kiadás szövegét és a variánsok szövegeltéréseit, valamint a szövegkritikai, keletkezéstörténeti és magyarázó jegyzeteket. Az így előállított XML fájlokból a DigiPhil online felületén elérhető a kötet teljes – az ITIdata adatbázisával összekapcsolt – digitális kiadása, mely *born digital* kiadásnak tekinthető. Ugyanezek az XML fájlok képezik az alapját a speciális informatikai eljárások segítségével létrehozott, a digitális kiadással tartalmilag azonos nyomdai PDF fájlnak, azaz jelen kötetnek.

A sorozat 3. kötetének egyik újdonsága tehát, hogy egy munkafolyamatban készülő, de két különböző médiumban publikált kritikai kiadásról beszélhetünk. A fentebb jelzett textológiai kérdések megoldásához azonban a nyomtatott kiadásban a variánsok (mindenekelőtt a nyomtatás előtti anyag) szövegeltéréseinek pontos rögzítéséhez a filológiai apparátuson is módosítanunk kellett. A legfontosabb változtatás, hogy a nyomtatás előtti, ún. *előszöveg*eket (kézirat, gépirat, korrektúra stb.) – amennyiben a kritikai kiadás megállapított főszövegéhez képest tartalmaznak szövegeltérést vagy bármilyen szerzői beavatkozást (törlést, beszúrást, javítást stb.) – teljes átiratban közöljük. (Ha a főszöveg és az átirat nem mutat semmilyen eltérést, az átirat közlésétől eltekintettünk.) Az átíráshoz olyan

jelrendszert alakítottunk ki, mely – reményeink szerint – átlátható és logikus, ezáltal az olvasó/kutató könnyen rekonstruálni tudja az előszövegen végrehajtott szerzői műveleteket, írásaktusokat. Ennek a változtatásnak az inspirálója a genetikus kritika volt, melynek azonban széles körben alkalmazott jelrendszere túl bonyolultnak bizonyult, és a digitális filológiai módszerünkkel sem volt teljességgel kompatibilis.

Figyelembe véve az utóbbi évtizedek médiumváltása következtében megváltozó olvasási és tudományos kutatási szokásokat, némileg módosítottunk a kísérőszövegeken és a kötet végén közölt mutatókon. Sorozatunk második kötete közli az adott periódus verseit publikáló antológiák *(A Holnap; A Holnap uj versei)* és a Babits-kötetek *(Levelek Iris koszorújából; Herceg, hátha megjön a tél is!)* kritikáinak szövegét. Ma a különféle online adatbázisokból ezeknek a kritikáknak jelentős része elérhető, ezért hasznosabbnak láttuk, ha az adott időszakban megjelent versek recepcióját elemző tanulmányban dolgozzuk fel. Mivel a nyomtatásban megjelent köteteink teljes terjedelmükben és kereshető PDF formátumban elérhetők lesznek a Reciti Kiadó oldalán (reciti.hu), ezért az első és a második kötetben található mutatók egy részét is mellőztük.

Ezzel együtt is a sorozat kötetei a tudományos szövegkiadás műfajai közül továbbra is a kritikai kiadások közé tartoznak, tehát a textológiailag legjobbnak ítélt szövegváltozat mint alapszöveg alapján megállapított főszöveg jelenti a kiadás törzsanyagát, melyhez a szövegek, előszövegek és variánsok szövegkritikai, bibliográfiai és filológiai jegyzetei, valamint különböző mutatók kapcsolódnak. Kutatóközösségünk a közlési terv új koncepciójának kialakításakor, a sajtó alá rendező pedig a textológiai-filológiai munkálatok során a legapróbb részletekig törekedett a kritikai kiadással szemben támasztott tudományos követelményeknek megfelelni. A szövegközléseket bevezető tanulmányok előzik meg, melyek összefoglalják az adott költői periódus poétikai sajátosságait és az adott időszakra eső Babits-kötet kiadásával és recepciójával kapcsolatos ismereteket, valamint a feldolgozott (nyomtatott és kéziratos) hagyaték textuális jellemzőit.

Ugyanakkor bízunk abban, hogy a szakmai érdeklődésen túl munkánk a szélesebb olvasóközönség figyelmére is számot tarthat. Jelen kötet – csakúgy, mint a sorozat első két kötete – több, korábban publikálatlan, kéziratban maradt művet, fogalmazványt közöl. Az olvasó ezáltal megismerheti a nagy művekkel egy időben született, de Babits által végül elvetett verskísérleteket, vagy akár ismert alkotások korábbi változatait, ennek révén az életmű keletkezésének eddig ismeretlen részleteibe, az alkotói műhely titkaiba is bepillantást nyerhet.

Szénási Zoltán

Köszönetnyilvánítás

E kötet létrejötte számos kutató és több intézmény együttműködésének köszönhető. Az 1911 és 1915 között keletkezett Babits-versek kritikai kiadásán a 2010-es évek elejéig – még a korábbi közlési terv keretében – Jankovics József dolgozott; az általa előkészített anyag fontos kiindulópontot jelentett a kötet sajtó alá rendezésekor. A kutatás és az anyaggyűjtés során több intézmény munkatársai segítették a munkát: hálával tartozom az Országos Széchényi Könyvtár, az MTA Könyvtár és Információs Központ, a Petőfi Irodalmi Múzeum, valamint a Wosinsky Mór Múzeum munkatársainak, akik készséges segítségükkel nagyban megkönnyítették a források feltárását. Külön köszönöm Lovas Csillának, a Wosinsky Mór Múzeum főmuzeológusának, hogy rendelkezésemre bocsátotta a Kelemen József nagyprépostról készült festmény műtárgyfotóját.

Köszönettel tartozom a Babits Kutatócsoport tagjainak – Bucsics Katalinnak, Mátyus Norbertnek, Széchenyi Ágnesnek és Visy Beatrixnak –, valamint a DigiPhil munkatársainak – Bobák Barbarának, Dobás Katának, Fellegi Zsófiának, Hernády Juditnak, Nemes-Jakab Évának és Palkó Gábornak –, akik az új közlési koncepció kialakításában és a filológiai, illetve digitális módszerek összehangolásában működtek közre. Külön köszönöm Hernády Juditnak a tördeléssel kapcsolatos kreatív észrevételeit. Hálával tartozom Kelevéz Ágnesnek a versek kritikai kiadásának második, az elmúlt évtizedek Babits-kutatásait összegző, minden értelemben grandiózus kötetéért, amely fontos szakmai igazodási pontot és folyamatos inspirációt jelentett a munka során. Köszönöm Káli Anita felülmúlhatatlan segítségét a TEI XML kódolásban, valamint Szénási Zoltán – a kutatócsoport vezetője és e kötet éles szemű szerkesztője – fontos tartalmi és formai észrevételeit, illetve végtelen türelmét.

Végül külön köszönet illeti Buda Attilát, aki lektorként nemcsak értékes szakmai tanácsaival segítette a sajtó alá rendezést, hanem azzal az őszinte bizalommal és bátorítással is, amely nélkül e kötet aligha készülhetett volna el.

A szövegközlésről

Előtörténet

A Babits-versek kritikai kiadásának előkészületei a nyolcvanas évek közepén kezdődtek, és a sorozat textológiai elveit tekintve eredetileg – kisebb eltérésekkel – az *Ady Endre összes versei* sorozatot, azaz a hagyományos kritikai kiadás elveit követte. Ez alapján született meg a kritikaikiadás-sorozat első és második kötete. Az első két kötet a több szövegforrással rendelkező versek esetében a szövegeltéréseket verssoronként lebontva táblázatos formában közli. A szövegeltérés-táblázat akkor mutatkozik használható módszernek, amikor viszonylag kevés számú szövegforrással rendelkezünk, melyeken legfeljebb szó- vagy szintagmaszintű eltérések figyelhetők meg. A táblázatban rögzített adatoknak a főszöveggel való egybevetése alapján az olvasó (kutató) rekonstruálni tudja az egyes szövegforrásokon megőrzött szövegállapotokat. Több szövegforrás és nagyobb szövegrészeket érintő eltérések esetében a szövegeltérés-táblázat használata rendkívül nehézkessé válik. Az első kötet elé írt bevezető tanulmányában a feldolgozandó anyagot jól ismerő Kelevéz Ágnes is jelzi Babits versírói gyakorlatának, valamint a hagyaték jellegének megváltozását, és ennek a kritikai kiadás metodikájára nézve várható következményeit: „Mivel Babits versírói gyakorlata, kéziratainak jellege sokat változik az évtizedek folyamán, például a tízes évek közepétől kezdve összehasonlíthatatlanul több a javított, átírt, újraírt, töredékes kézirat, mint korábban, ezért a későbbi, papíralapú kötetek textológiai megoldásainak alkalmazkodniuk kell majd az adott periódus sajátosságaihoz.” (Kelevéz 2017, 29.) A probléma már a második kötet néhány verse esetében is jelentkezett. Ilyenkor a sajtó alá rendező, Kelevéz Ágnes a táblázat alkalmazása mellett, az abban nem rögzíthető, nagyobb, esetenként több versszakra kiterjedő szövegeltéréseket külön átiratban is közölte a szövegkritikai jegyzetek között.

Mindezek miatt elkerülhetetlenné vált, hogy a 3. kötettől kezdődően érvényesítendő közlési tervet újragondoljuk. Áttekintve az utóbbi egy-két évtized szövegkiadói gyakorlatát, különös tekintettel a hasonló jellegű költői korpuszok feldolgozására, arra a döntésre jutottunk, hogy az új koncepció kialakítása során nemcsak a Babits-versek nyomtatott kritikai kiadásban való megjelenítésének alapelvein módosítunk, hanem az anyag feldolgozásának metodikáját is a digitális filológiai keretek között gondoljuk újra. Ez utóbbi ambíciót támogatja a kutatási infrastruktúra kedvező változása is: a Bölcsészettudományi Kutatóközpont ugyanis több másik intézménnyel együtt jelenleg tagja a Digitális Örökség Nemzeti Laboratóriuma néven elindított együttműködésnek, melynek célja egy olyan módszertan kidolgozása, mely lehetővé teszi a nemzeti kulturális örökség mesterségesintelligencia-alapú feldolgozását, kutatását és közzétételét. A Laboratórium eredményeit intézményi partnerként a Babits-versek kiadása során is

alkalmazni tudjuk, ez jelenti a digitális kiadáshoz szükséges informatikai fejlesztések hátterét. A DigiPhil munkatársainak szakmai támogatásával és aktív közreműködésével elkészült az Oxygen XML Editor szoftveren használható keretrendszer, melynek segítségével a Babits-versek feldolgozása már nem irodai szoftveren (MS Office Word), hanem korszerű, és az adott anyag sajátosságaihoz igazodó virtuális kutatókörnyezetben történik. A 3. kötettől kezdve a Babits kritikai kiadáson dolgozó kutatók ugyanabban a munkafolyamatban végzik a nyomtatott és digitális szövegkiadás előkészítését, melynek végeredménye a kétféle médiumban prezentált szövegközlés lesz.

Ebből viszont az is következik, hogy nem egy közlési tervet kellett kidolgoznunk, hanem a két médium sajátosságaihoz, illetve a szövegkiadás számára kínált lehetőségeihez igazodva két különböző, de kiadási elveiket tekintve egymással is kompatibilis közlési tervvel kell rendelkeznünk. A legnagyobb fejtörést a számtalan és sokszor csak hipotetikusan leírható írásműveletet tartalmazó kéziratok TEI XML jelölőnyelvi kódolása és a nyomtatott kiadásban történő közlési módjának újragondolása okozta. Az XML editor szerkesztői keretrendszerének kialakítása és a kétféle közlési metódus összehangolása során vált ugyanis világossá, hogy az elképzeléseinkből mi és hogyan valósítható meg.

Az ekképpen újratervezett munkafolyamatból logikusan következik, hogy elsőként a digitális kiadásról essék szó.

A digitális kiadás szövegközlésének alapelvei

A Babits-versek digitális kiadása a DigiPhil felületén lesz elérhető, beleértve ebbe az első két kötet informatizált változatát is. A digitális tudományos szövegkiadás legfontosabb jellegzetességei közül a genetikus szemlélet érvényesíthetősége emelhető ki, mely a nyomtatott kiadásban csak korlátozottan, a jegyzetapparátusban érvényesül. Annak a sajtó alá rendezői célkitűzésnek, mely a szövegek kiadása során a befejezettség helyett a szövegalakulás folyamatát, tehát a szöveggenezist kívánja bemutatni, megfelelő közege a digitális médium (Debreczeni 2012, 17; Gabler 2018, 211.), mely képes olyan filológiai problémákra is megoldási javaslatokat kínálni, amelyek más mediális környezetben nehezebben – vagy egyáltalán nem – valósíthatók meg. A digitális kiadás biztosítja a szövegváltozatok és a szövegalakulási folyamat együttlátását, szinoptikus olvashatóságát, illetve saját anyagára érvényes digitális közeget tud megalkotni, kihasználva az elektronikus médium adottságaiból eredő interpretációs, illetve a textuális kapcsolatokra is reflektáló lehetőségeket.

A Babits-versek kritikai kiadása a harmadik kötettől kezdve tehát az ún. *born digital* kiadásoknak egy sajátos változata lesz, amennyiben a versek jelölőnyelvi átiratai XML formátumban, a Text Encoding Initiative (TEI) ajánlása szerinti kódolásban készülnek az Oxygen XML Editor kifejezetten a Babits-korpusz jelle-

gére kialakított szerkesztői keretrendszerében. Az ebben az elektronikus környezetben végzett sajtó alá rendezői munkafolyamatnak – ahogy arról fentebb már szó volt – kétféle kimenete lesz: a digitális és a papíralapú nyomtatott kiadás.

A szövegek variánsai esetében – a DigiPhil gyakorlatának megfelelően – sokrétű adatszolgáltatást kívánunk végezni, a kötelező részeken túl (például a szövegforrások lelőhelyei, bibliográfiai adatai, keletkezésük körülményei és folyamata) ismertetjük a kéz- és gépiratok állapotát és egyéb tulajdonságait, a variánsok számát, helyét, a szövegforrások listáját, illetve a források egyes sajátosságait (datálását, attribúcióját, a kéziratok leírását és bibliográfiai adatait) is. Lehetőség nyílik továbbá a kéziratok genezisét is szemléltető materiális tulajdonságok bemutatására, a Kosztolányi-művek jegyzeteihez hasonlóan például megadjuk az íróeszköz fajtáját, melynek jelentősége lehet a kézirat alaprétegeinek a megállapítása során. Az elektronikus kiadás lehetővé teszi az egyes művek kéziratos, illetve nyomtatott variánsainak egymás melletti elrendezését. A nyomtatott kiadás megállapított főszövege lesz ez esetben az az olvasói szöveg, mely – hasonlóan például a Csokonai-versek elektronikus kritikai kiadásához – az emendált és „olvasóbarát" állapotban közölt szöveget jelenti, emellett közöljük az adott vers szövegváltozatait, a szövegforrások betűhív átiratait.

A papíralapú kiadásban is szereplő szövegek átírására szolgáló jeleket applikálva, illetve saját közegéhez igazítva és bővítve, a digitális kiadás alkalmas arra, hogy az egyes kéz- és gépiratok rétegeit láthatóvá tegye, Babits módosításait, valamint más ismert és ismeretlen kezek javításait, betoldásait, továbbá időbeli alakulásait is bemutassa. Mind a nyomtatott, mind a digitális kiadásban közös, hogy a kéziratos és a nyomtatott szövegeket nem a fényképek nyújtotta reprodukció szintjén adja vissza, ezért a terveink között szerepel, hogy a digitális kiadásban az egyes szövegváltozatok jó minőségű, vizsgálható fakszimiléjét is közreadjuk.

A papíralapú kiadás szövegközlésének alapelvei

A Babits-versek kritikai kiadása közlési tervének átalakítása során az tűnt célravezetőnek, ha csak részlegesen módosítunk az eredeti, nyomtatott kiadásra vonatkozó közlési terven, és a szövegeltérés-táblázatok elkészítése helyett keresünk más metódust arra, hogy a kéz- és gépiratos hagyaték, valamint a nyomtatott korpusz feldolgozása során megállapított valamennyi szövegforrást közöljük.

Mindez azt jelenti, hogy minden vers esetében meghatározunk egy *főszöveg*et. Az alapszöveget a csak kéz- vagy gépiratban fennmaradt szövegek esetében az *ultima manus,* a nyomtatásban is létezők esetében az *ultima editio* alapján jelöljük ki, figyelembe véve, hogy az csakis a textológiailag legjobb szövegváltozat lehet. A legszükségesebb emendáció mellett, mely a főszöveg kialakításakor figyelembe veszi Babits írásmódjának sajátosságait (például a magánhangzók és mássalhangzók időtartamának jelölésére vonatkozóan), a *betűhív közlés*re törekszünk.

A kéziratok kiolvasása esetén a Babits írásmódjából fakadó írásjelek (ny–nny?) meghatározása a költő írásgyakorlatát ismerő sajtó alá rendező egyéni döntésén múlik. A nyomtatott megjelenések közlése esetében nem tüntetjük fel az adott nyomda betűkészletéből fakadó tipográfiai vagy egyéb sajátosságokat (például a különböző típusú zárójelek használatát és a kurziválás különféle módjait), de a magánhangzóhosszúságra vonatkozó jellemzőket akkor is rögzítjük, ha az a nyomda betűkészletének hiányosságaiból fakad.

Ebben tehát alapvetően az első kötettől érvényesülő textológiai elveket követjük:

> A közölt versek szövegének, a főszövegnek a kialakításában alapszövegként az utolsó kézirat, az *ultima manus* akkor szolgál, ha a szöveg nem jelent meg nyomtatásban, vagy ha a sajtóközlemény nem volt hitelesnek, a költő által ellenőrzöttnek tekinthető. Ha egy-egy költői alkotásnak több kézirata is fennmaradt, akkor általában a legkésőbb keletkezett tekinthető alapszövegnek, ha csak valamilyen komoly érv nem szól egy korábbi kiválasztása mellett. Ezekben az esetekben a szöveg-összehasonlítás eredményei alapján, ha szükséges, bizonyos mértékű emendációra is sor kerülhet.
>
> Babits esetében gyakori, hogy szövegei évtizedeken keresztül újra és újra megjelennek anélkül, hogy ennek bármilyen kéziratos nyoma fennmaradt volna, ilyenkor a költő életében utolsóként megjelent kiadás szövege, az *ultima editio* szolgál alapszövegként. Az elv nem alkalmazható mechanikusan, hiszen különbséget kell tenni azok között a megjelenések között, amelyek feltehetőleg idegen szerkesztői elvek szerint javítva, néha csak „ollózással" összeillesztve, feltehetőleg a költő jóváhagyása nélkül láttak újra napvilágot, illetve azok között, amelyek a költő gondozásában jelentek meg.
>
> A főszöveg kialakításában fontos körülmény, hogy az egyes versek szövege hányszor jelent meg Babits életében, s melyek azok a közlések, ahol a szerző maga is korrigálhatott, illetve melyek azok, ahol egy szerkesztői kéz végezte el a nyomtatás előtti végső simításokat. (Kelevéz 2017, 28–29.)

Mivel Babits a nyomtatásban megjelent, majd újra kiadott, kötetbe rendezett versein jellemzően nem hajtott végre jelentős módosításokat, míg azonban a szövegek keletkezési folyamatát dokumentáló kéziratos hagyatékban jelentős eltérések figyelhetők meg az egyes szövegváltozatok között, ezért a szövegeltérések feltüntetésében két különböző módszert alkalmazunk: a nyomtatásban megjelent és több nyomtatott szövegváltozattal rendelkező versek szövegeltéréseit soronkénti osztásban a főszöveg alatt lábjegyzetben közöljük; a kéz- és gépiratos előszövegeket (ide sorolva a korrektúrákat és azokat a nyomtatott lapkivágatokat is, melyeket egy újabb közléshez Babits saját kezűleg javított) genetikus átiratban, reményeink szerint egyszerű és követhető jelkészlettel teljes egészében közöljük a jegyzetapparátus részeként. Több előszöveg esetén a könnyebb összehasonlítás érdekében a margón jelezzük az előszövegek egymáshoz viszonyított szövegeltéréseit is. Mivel a genetikus átiratok és az előszövegek sorrendjének

megállapítása a legtöbb esetben hipotetikus, ezért a szöveggenezis rekonstrukciója szükség esetén kiegészül az alakulástörténetet leíró szöveges magyarázattal is, mely a keletkezéstörténeti jegyzet részét képezi.

Az új átírási mód kidolgozása elsősorban az egyszerűsítést célozta, de figyelembe vette a hasonló tudományos szövegkiadási metódust megvalósító hazai és nemzetközi gyakorlatot is, például a beszúrások helyének szemléltetésére *sub-*, illetve *superscript*et alkalmaztunk. Annyiban azonban eltér az általunk megismert jelrendszerektől, hogy az íróeszközök és a különböző írásműveletek jelölésére színkódokat használunk. Megtartottuk a fogalmazványokon a Babits által időnként alkalmazott és jól ismert korrektúrajeleket, például a szavak vagy sorok cseréjének jelölésére, szavak külön- vagy egybeírásának jelzésére. A sajtó alá rendező szövegre (például a szöveghiányra vagy a bizonytalan olvasatra) vonatkozó közlései során a szövegkiadói gyakorlatban széleskörűen alkalmazott jeleket használtuk, melyek betűszíne eltér a kéz- vagy gépiratos átiratok betűszínétől, ezáltal könnyen megkülönböztethető Babits írásműveleteitől.

Az átíráshoz felhasznált jelrendszer

nyomtatott	nyomtatott szöveg; vers korrektúrája, vagy korábban nyomtatásban megjelent vers autográf javításokkal
ceruza	ceruzaírás
tintaceruza	tintaceruzás írás
toll	tollal készült írás
gépirat	az írógéppel készített szöveg
idegen kéz	a szöveg lejegyzése nem Babitstól, hanem idegen kéztől származik
‖hosszú törlés‖	nagyobb szövegrész áthúzása; az áthúzott, de olvasható szöveg az aláhúzás alatt található
	olvashatatlan törlés, satírozás
olvasható	törölt, de olvasható szöveg
beszúrás	szöveg beillesztése, a beillesztés helyét, amennyiben az alapszöveg fölé vagy alá van lejegyezve az alapszöveg betűméretével azonos méretű betűvel *super-* vagy *subscript*ben jelöljük
beszúráson belüli	beszúrt szövegrészen belüli beszúrás; a sötétebb háttérszín a később beszúrt szövegrészt jelöli
olvasható átírás	javítás ráírással, az átírt szöveg olvasható
átírás	javítás ráírással, az átírt szöveg olvashatatlan

lehetne ez is vagy ez	variációk törlés nélkül; az átiratban a variáció azon a helyen található, ahol a kéziratban a szöveg fölé vagy alá van beszúrva, a helyét az alapszöveg betűméretével azonos méretű betűvel *super-* vagy *subscript*ben jelöljük, és a zöld háttérszínen belül a beszúrást jelző háttérszín is látható
⟩Vajon ez a sor a jobb⟨ ⟩Esetleg inkább ez⟨	egy vagy több sor egymás törlés nélküli variációja; a jel az egyes törlés nélküli szövegrészek határát jelöli
áthelyezés innen ide	szerzői szövegáthelyezés esetén az áthelyezett szöveg megkülönböztető háttérszínnel azonos helyen szerepel az átiratban, mint a kéziraton; szintén megkülönböztető háttérszínnel azon a helyen is olvasható, ahová Babits áthelyezni kívánta; amennyiben az áthelyezett szövegrészen belül törlés található, az új helyén a törölt részt nem tüntetjük fel
⌈egymás melletti⌉ ∫ ⌈szavak cseréje⌉	egymás melletti szavak vagy szószerkezetek cseréje; a szögletes zárójel a felcserélendő nyelvi egységek határát jelzi
szét⇄választás	egybeírt szó szétválasztása, a jel a szétválasztás helyén van
egy↕be	két szó egy szóvá alakítása
↓első sor ↑második sor	egymás alatti sorok cseréje
→	a kézirat sora túl hosszú, az átiratban a következő sorban folytatódik
[?]	a kérdőjel előtt levő szövegrész olvasata bizonytalan
[...]	a kézirathiány, sérült kézirat/szöveg jelölése
[ ]	sérült kézirat sajtó alá rendezői rekonstrukciója
/	sortörés
//	strófahatár
↔	a versek szövegközlésekor az oldal alján, az utolsó sor végénél kétirányú nyíl jelzi, hogy az oldaltörés ellenére nem kezdődik új versszak a következő oldalon

Magyarázat a jelrendszerhez

Az íróeszköz fajtáját (ceruza, tintaceruza, toll, gépírás) különböző betűszínekkel jelöljük. Az írásaktus különböző alapműveleteit (törlés, beszúrás, törlés nélküli variációk, áthelyezés innen ide) különböző háttérszínek jelölik. A háttérszínek határai jól láthatóan és a többitől elkülöníthetően szemléltetik az adott írásművelet térbeli kiterjedését, hasonlóan ahhoz a gyakorlathoz, melyet a digitális

tudományos szövegkiadások alkalmaznak. Ugyanakkor előfordulnak olyan esetek, amikor Babits egy törlés nélküli variációt beszúrással jegyez le. Ebben az esetben a kék háttérszín jelzi a beszúrást, melyet zöld keret vesz körbe. Van továbbá olyan eset is, amikor Babits a törlés nélküli variáción belüli beszúráson belül töröl, ebben az esetben a szürke háttérszín kék, illetve zöld keretet kap. Hasonló logika alapján oldható fel a szövegáthelyezések esetében végrehajtott szerzői műveletek (törlés, beszúrás stb.) jelölése is. Viszont ezt csak azon a helyen tüntetjük fel, *ahonnan* áthelyezte a költő az adott szövegrészt, ugyanis (például törlés esetében) az áthelyezés szándéka nyilvánvalóan már csak a – legalább fejben – tisztázott szövegrészre irányult. *Ahová* tehát átkerült a szövegrész, ezeket a szerzői írásaktusokat már nem jelöltük.

Babits gyakran egy vagy néhány vonallal áthúzta az elkészült, de végül elvetni kívánt, nagyobb terjedelmű (többsoros) fogalmazványokat, ezeken belül jellemzően további írásműveletek (beillesztés, törlés, szövegáthelyezés stb.) azonosíthatók, ezért ezeket a nagyobb szövegrészekre kiterjedő áthúzásokat az átiratban külön jellel (╟ ╢) jelöljük. Logikus lenne ezt a műveletet az átiratban egy vagy két vonallal történő áthúzással jelölni, de ebben az esetben az áthúzott szövegrész esetenként nehezen olvashatóvá válna.

Kéz- vagy gépírás esetén Babits a betűtévesztéseket gyakran úgy javítja, hogy ráír a rontott betűre vagy betűkre. Ezt vizuálisan úgy különböztetjük meg a többi törlési művelettől, hogy szóköz nélkül írjuk egymás mellé a rontott és a javított betűt, előbbit a törlést jelző háttérszínnel, míg az utóbbit a beszúrást jelző háttérszínnel emeljük ki. Ebben az átírási módban tehát a szóköz, illetve annak hiánya is jelentéses tartalommal töltődik fel. Vannak olyan, ritkábban előforduló szerzői írásműveletek, mint például az egymás alatti sorok vagy egymás melletti szavak cseréje, egybeírt szavak szétválasztása, vagy különírtak egy szóvá alakítása, amelyek jelzésére Babits a jól ismert korrektúrajeleket használta. Ezeket – mint szerzői írásműveleteket – a kézirat íróeszközét jelző színnel és az ismert korrektúrajelekhez hasonló módon jelezzük. Ezekhez hasonló művelet a szövegáthelyezés, mely esetenként akár több sort vagy versszakot is érinthet. Ebben az esetben az áthelyezett szövegrészt külön háttérszínnel feltüntetjük az eredeti, kéziratban szereplő helyén, és ettől (valamint a beszúrástól, bár lényegében ezzel azonos műveletről van szó) elkülönülő háttérszínnel az új helyén is megjelenítjük.

Ezeken kívül marad néhány olyan művelet, mely egyrészt a sajtó alá rendezői munkára vonatkozik (kérdéses olvasat, kézirathiány, illetve annak rekonstrukciója), vagy a textológiai gyakorlaton kívül is elterjedt jelölések (sortörés, strófahatár). A sajtó alá rendező jelei minden esetben fekete alapszínt kapnak, ezzel is elkülönítjük a kézirat átiratától. Amikor korrektúráról vagy újabb megjelenésre előkészített nyomtatványról van szó, ezek a sajtó alá rendezői műveletek jellemzően nem relevánsak, ezért a betűszín nem okoz értelmezési problémát a szöveg befogadói rekonstrukciója során.

Az átiratokat kéziratleírás, valamint szövegkritikai jegyzet kíséri, mely segítséget nyújt az olvasó számára az átírt kézirat képzeletbeli rekonstrukciójához. A keletkezéstörténeti jegyzeten belül pedig szükség esetén szövegesen is értelmezzük a kéziratból kiolvasható endogenetikus folyamatokat. Ennek az átírási metodikának az előnyét abban látjuk, hogy egy egyszerűsített, ezért viszonylag könnyen követhető és megtanulható jelrendszert alkalmaz, viszont a leírni kívánt szöveggenezis szempontjából az írásaktus minden lényeges műveletét és rétegzettségét rekonstruálni tudja úgy, hogy közben lehetővé teszi az átirat lineáris olvasását is.

Babits Mihály 1911 és 1915 közötti költészete és a *Recitativ* kötet kompozíciója

Babits Mihály 1911 és 1915 közötti pályaszakasza nem kizárólag költői teljesítménye miatt jelentős, ebben az időszakban ugyanis alkotói tevékenysége látványosan több irányba ágazik szét. E néhány év során párhuzamosan zajlik a Dante-fordítás nagy vállalkozásának előkészítése és kivitelezése, prózaírói pályájának megnyitása *A gólyakalifa* megírásával, valamint esszé- és tanulmányírói munkásságának megerősödése. Mindez azzal jár együtt, hogy a versírás tematikus és poétikai értelemben is új helyzetbe kerül, és mennyiségét tekintve visszaszorul a korábbi évekhez képest. A versek kritikai kiadásának második kötete több mint 200, míg jelen kötet 114 szöveget közöl, e csökkenő tendencia hátterében tehát többek között az áll, hogy a költészet ekkor egy tágabb, több műnemben és műfajban egyszerre kibontakozó alkotói program részeként működik.

Az 1911 és 1915 közötti időhatár kijelölése a kritikai kiadás szerkesztési rendjéből következik. Az ötéves bontás az életmű áttekinthetőségét szolgálja, a periodizáció ugyanakkor nyilvánvalóan nem jelent poétikailag zárt egységet, mivel a versek egy része továbbviszi a megelőző évek kérdésfelvetéseit, más részük pedig már a későbbi költői átrendeződés irányába mutat. A korszakhatár ezért külsődleges konstrukcióként kezelendő, amelynek alkalmazásakor végig szem előtt kell tartani az életmű folytonosságát. Ez azért is lényeges, mert Babits a jelzett időszakban több, egymással párhuzamos problémakört érint verseiben: a költői szerep nyilvánosságbeli lehetőségeit, a megélhetés és az alkotás konfliktusát, a személyes és az általános viszonyát, valamint a történelmi tapasztalatok egyre fokozódó súlyát. Ezek a kérdések különböző megszólalásmódokban vannak jelen, és számos esetben az 1916-ban kiadott, javarészt a szóban forgó néhány év alatt keletkezett verseket közlő *Recitativ* című kötet kompozíciójának szintjén is összefüggésbe kerülnek egymással.

Kétségtelen azonban, hogy bizonyos fokú poétikai hangsúlyeltolódás és átrendeződés egyértelműen megfigyelhető a vizsgált időszakban. A Babits-líra 1910-es évekbeli átalakulását a szakirodalom többnyire korszakváltásként írja le, ám a változás értelmezésének hangsúlyai eltérnek abban a tekintetben, hogy az első világháború kitörése vagy a háborút megelőző évek eseményei, illetve belső poétikai folyamatai tekinthetők-e meghatározónak. Rába György és Kardos Pál egyaránt arra mutat rá, hogy a fordulat jelei már az 1915 előtti években felfedezhetők, s a döntően a jelzett korszakban keletkezett verseket közreadó *Recitativ* darabjai ennek az átalakulási folyamatnak egyfelől következményei, másfelől pedig összegző dokumentumai is. A kötet a korábbi lírai modellhez képest új hangsúlyokat érvényesít, ugyanis Babits költői személyiségét, filozófiai beállítottságát és poétikai formakészletét is érinti. Kardos szerint a *Recitativ*ban megtalálható „a fiatal Babits művészetének minden ragyogása a formák játékossá-

gig menő virtuozitásától a témák hallatlan sokoldalúságáig. De megmutatkozik e kötetben egy új magatartás is: a közösség sorsáért felelősséget érző és vállaló költőé." (Kardos 1971, 197.) Rába György e folyamatot a költői attitűd változásán keresztül ragadja meg, s arra hívja fel a figyelmet, hogy miként válik a személyes élményanyag fokozatosan társadalmi és filozófiai kérdésfelvetések hordozójává. (Rába 1981, 445.) Rábánál a *Recitativ* a figyelem irányának elmozdulását jelzi: a belső élet rögzítésének igénye a történelmi és közösségi problémák felé mutat, ám az egyéni megszólalás tétje nem vész el, sőt új hangsúlyokat kap. Nemes Nagy Ágnes korszakértelmezése ezzel több ponton összhangban áll, de más kiindulópontból építkezik. Olvasatában Babits költészete kezdettől fogva összetett, többirányú vállalkozás, a változás ezért nem egyetlen, jól körülhatárolható pillanathoz köthető, de már a korai versekben is jelen van mint lehetőség és feszültség. A fordulat, a változás végül döntően mégis a háború sokkja miatt következik be: „Akit csontjáig rázott meg a változás, az Babits volt, a csontjáig rázta meg, vagyis nemcsak a szóig, hanem a formáig, a versépítés módjáig. Nem tudott többé úgy írni, mint eddig. Nem mintha egy akkora költői változást, mint az övé, csakis a körülményekből – bármilyen súlyosakból – magyarázni lehetne. Mondom, a körülmények mögött ott van az alkat, az életrajz mögött a költői jellem. Az átélés milyensége, foka, fajtája." (Nemes Nagy 1984, 108.) Nemes Nagy továbbá a kifejezés problémáját teszi hangsúlyossá a korszak lírai anyagában, a „dadogás" motívuma ugyanis a nyelv elégtelenségének felismerését és a megszólalás kényszerét is jelzi, vagyis azt a helyzetet, amikor a kimondás szükséges, de a nyelv már nem biztosít problémátlan eszközt hozzá. Szilágyi Péter a *Recitativ*ot verstani szempontból elemző tanulmányában elutasítja azt az álláspontot, miszerint a költői fordulat valamely életrajzi hatás vagy történeti körülmény közvetlen következménye volna: „[n]ehezen képzelhető el […], hogy egy költő életművének folyamatában külső esemény hozzon gyökeres változást. Különösen érvényes ez egy Babits típusú életműre, amelyben az új típusú verseket meg kellett előznie egy filozófiai, magánéleti, formai (stb.) érlelődésnek." (Szilágyi 1987, 389.) Következtetése szerint tehát sokkal inkább belső motiváltság eredménye a költői fordulat, és leszögezi, hogy ebben az időszakban „új költői, literátori, sőt emberi magatartásforma kezd […] kibontakozni", illetve hogy „Babits fogarasi magánya és a világháború közt érik nagy formátumú, tág horizontú költővé". (Szilágyi 1987, 389, 454.) Az értelmezések közös pontja, hogy a költői átalakulást egyfajta folyamatként, egymásra rétegződő tapasztalatok összességeként ragadják meg. Ennek a rétegzettségnek a szerkezeti megfelelője a *Recitativ* ciklusainak belső rendje: Babits itt tematikus egységeket is létrehoz, de a ciklusok funkciója túlmutat a tematikán, hiszen eltérő lírai és egzisztenciális helyzeteket különít el a kötetben.

A *Recitativ* ebben az értelemben kivételes helyet foglal el az életműben. A címválasztás a kompozíciós felfogást támogatja, mivel a *Recitativ* az olvasás irányát

is meghatározó beszédmódot jelöl: a *recitativo* zenei értelemben átmeneti forma, amennyiben a cselekményt továbbviszi, és a közlés elsődlegességét érvényesíti az érzelmi kiteljesedéssel szemben. A kötetcím ehhez hasonlóan arra irányítja a figyelmet, hogy a versek inkább egymást követő, egymást építő megszólalások, nem pedig zárt, önmagukban teljes lírai egységek, beszédmódja ezért a kimondás szükségességét állítja előtérbe, és ezzel szoros kapcsolatban marad a válságtapasztalattal. Ennek egyik meghatározó darabja a címadó *Recitativ,* ami Babits belső konfliktusát, a lírai én önmagától való eltávolodását és az ebből fakadó önreflexivitást teszi poétikailag érzékelhetővé. A vers értelmezése nem merül ki a személyes vallomás regiszterében: olyan, az élőbeszéd ritmusához és szerkezetéhez közelítő versbeszéd modelljét is felmutatja, ami tágítja a lírai megszólalás hagyományos kereteit. Igaz, a keletkezéstörténet hátterében a Révész Ilus iránti, feloldatlan érzelmi kötődés áll, a vers működése poétikai értelemben elszakad az életrajzi determináltságtól, és általánosabb érvényű beszédhelyzetet hoz létre. Kötetbeli elhelyezése tovább erősíti ezt az értelmezést, ugyanis Babits a *Recitativ*ot nem a személyes hangú költemények közé sorolja, hanem a záró, háborús tematikájú *Isten kezében* című ciklusba illeszti, eszerint a verset az egész kötet poétikai önértelmezésének részeként kezeli. A címadó *recitativ* kifejezés és a vers kompozíciós pozíciója tehát együttesen poétikai állásfoglalást formál, amely a beszédszerű, drámai feszültségre épülő lírát a megújuló ars poetica rangjára emeli, és e beszédmód érvényességét a kötet egészére kiterjeszti. A Falus Elek jegyezte borítókép értelmező keretet is kínál a befogadó számára, ugyanis a lángoló fa motívuma a pusztulás, illetve a megtisztulás képzeteit is megidézi, és ennek köszönhetően jól illeszkedik a *Recitativ* egyes verseiben tetten érhető válságélményhez. A fa mint organikus, élő forma a költői szubjektumra is vonatkoztatható, míg az azt körülvevő tűz a háborús közegre, valamint a nyelvi és egzisztenciális krízisre utalhat. A grafika szecessziós stilizáltsága ugyanakkor tompítja a kép naturalisztikus brutalitását, ezért párhuzamba állítható Babits költészetének azon törekvésével, ami a történelmi traumát a közvetlen ábrázolás helyett áttételes, esztétikailag fegyelmezett formában kívánja megszólaltatni.

A kötet a Babits-életműben egyedülálló módon ciklusokba szervezi a verseket, továbbá ez az egyetlen versgyűjtemény Babits pályáján, ami verscímet emel kötetcímmé. Mindkét szerkesztési döntés arra utal, hogy a *Recitativ* esetében a költő a kötet egészét átfogó kompozícióban gondolkodik. A cikluscímek *(Fogaras; Intermezzo [Szekszárd]; Az égő puszta; Képek és jelenések; Οἰκεία καί καίρια; Isten kezében)* rámutatnak, hogy a *Recitativ* mélyen személyes vállalkozás a számára: földrajzi helyek, élethelyzetek, kulturális utalások és lelkiállapotok váltakoznak bennük, és egyfajta belső térképet rajzolnak ki, ami szorosan összefonódik Babits életének adott szakaszaival. Ezt az olvasatot erősíti meg Babits egy, a *Színházi Élet*nek adott 1922-es nyilatkozata is, amiben utólagos visszatekintéssel értelmezi a kötetet: „Talán egy könyvemben sincs annyi az életemből, mint a *Recitativ*-ban.

A *Recitativ* nem tiszta ének, hanem közlés és vallomás. Ha föllapozom, újraélem a fogarasi magányt, régi örömöket és sivárságokat, a háború éveinek heroikus békevágyát. Hosszú út ez a könyv." (Babits 1922, 28.) A nyilatkozat voltaképpen megerősíti a kötet életrajzi beágyazottságát, valamint azt az igényt is, hogy a verseket egymással összefüggő egységként olvassuk. Hasonló számvetést végez 1925-ben, amikor a *Sziget és tenger* kötet megjelenése alkalmából tekint vissza korábbi köteteire: „elképzelem régi könyveimet s meglep, hogy mind-mind más […]. A *Recitativ* már befelé fordult, kényszerülten nyűgöző élmények, nagy magányok sóvárgásai s a rettenetes háború első döbbenete töltik meg ezt a könyvet." ([n. n.] 1925, 21.)

A ciklusok tematikus és hangulati elkülönülése jól érzékelhető. A kötetnyitó *Fogaras* című ciklus a magány, a bezártság és a kilátástalanság konkrét élményét közvetítő verseket tartalmaz (például az 1909-ben keletkezett *Levél Tomiból* vagy a *Spleen*), s ezekben a költői megszólalás gyakran a létállapotok rögzítésére szorítkozik. Az *Intermezzo (Szekszárd)* ezzel szemben az ismerős, otthoni táj idilli pillanatait idézi meg (például *Július; Augusztus; Anyám nagybátyja, régi pap…*), és a kötet szerkezetében átmeneti egységként működik. *Az égő puszta* egzisztenciális válság-versek gyűjteménye (például *Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni; Az életemet elhibáztam*), míg a *Képek és jelenések* ciklus versei ismeretlen vagy elképzelt tájak és kultúrák felé fordulnak, illetve érzékeny megfigyeléseket tárnak elénk (például *Merceria; Vakok a hídon; Atlantisz*). A görög című *Οἰκεία καί καίρια* ciklus személyes és alkalmi jellegű verseket gyűjt egybe (például *Ady Endrének; A „Fiamhoz"; Május huszonhárom Rákospalotán*), amelyek a költő közvetlen megszólalásait, reakcióit rögzítik, és ezzel szoros kapcsolatban állnak a kötet recepciós és történeti kontextusával is. A kötet záró egysége, az *Isten kezében* pedig a háború első éveiben keletkezett, javarészt a háborús eseményekre reflektáló versek ciklusa (*Fiatal katona; Miatyánk; Húsvét előtt* stb.), ami tematikusan és értelmezői szempontból is központi helyet foglal el a kötetben. A ciklus helye tovább erősíti azt a benyomást, hogy a *Recitativ* szerkezete tudatosan vezet el a személyességtől a a történelmi krízis reflexiójáig, és a kötet egészét összetett, egymásra rétegződő élményanyag lenyomataként mutatja fel. A versek sorrendje nem kronologikus, igaz, a ciklusok egymásutánja akár időrendi elvet is jelölhet, amennyiben a fogarasi évektől a világháborúig tartó időszakot öleli fel. A ciklusokon belül azonban korábban vagy később keletkezett versek kerülnek egymás mellé, amennyiben megszólalásmódjuk vagy tapasztalati horizontjuk ezt indokolja. A belső logika tehát összefüggések mentén szerveződik, és ennek köszönhetően válik a *Recitativ* Babits költészetének egyik legreflexívebb teljesítményévé: a költő a verseket úgy rendezi újra, hogy közben saját pályáját és megszólalási lehetőségeit is értelmezi.

A kötet a *Fogaras* című, terjedelmes ciklussal veszi kezdetét, melynek versei a földrajzi, társadalmi és egzisztenciális elszigeteltség élményének hatására kelet-

keztek. Az itt közölt költemények közül hat *(Cigánydal; Spleen; Babona, varázs; Aranyfürdő, aranyeső, Danaé; Vágyak és Soha; Hiszekegy)* született a jelen kritikai kiadás időhatárában, 1911-ben, a többi darabot azonban korábban írja a költő, melyek közül az 1909-es *Levél Tomiból* mutat rá a legerőteljesebben az elszigeteltség élményére. Babits erdélyi tanárévei ezekben a költeményekben egyfelől életrajzi háttérként jelennek meg, másfelől pedig olyan keretként, amiben saját helyzetét sorsszerű állapotként kezdi el értelmezni. A *Fogaras* verseiben a táj kiemelt szerephez jut, ugyanis a hegyek, a zárt terek és a rideg természeti környezet képi rendszere a lírai én saját helyzetét kényszerű bezártságként érzékeli. A földrajzi peremhelyzet poétikai értelemben is peremhelyzetet jelöl, hiszen a költő eltávolodva érzi magát attól a kulturális és szellemi közegtől, amihez tartozni akar, ez az élmény azonban túlmutat az egyéni sérelem vagy nosztalgia regiszterén, és mitikus, illetve filozófiai jelentésekkel telik meg. Ilyen filozófiai hatás érhető tetten a *Cigánydal* című versben: a bergsoni életlendület *(élan vital)* termékenyítő gondolatai jelennek meg a szabadon élő, a természetet járó cigányasszony alakjában. Mindemellett az érzékiség, a vágy is feltűnik az első egységben, az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé* című költeményben például feltehetően az Emma-szerelem ihlető hatását fedezhetjük fel. Poétikai szempontból a *Fogaras* bizonyos értelemben kijelöli a *Recitativ* lírai tónusát. A megszólalás visszafogott, gyakran elmélkedő jellegű, s olyan kérdések tárgyalására ad alkalmat, mint például a hit és a kétely problémája a *Hiszekegy*ben, vagy az életuntság és reménytelenség létállapotának rögzítése a *Spleen*ben. A lírai én ebben a ciklusban még elsősorban szemlélő pozícióban marad, de már érzékelhető az a belső nyomás, amely később a kimondás kényszerévé alakul.

A második, tíz verset tartalmazó *Intermezzo (Szekszárd)* című egység átmeneti, közvetítő szerepet tölt be a kötet egészében, amennyiben a *Fogaras* zárt világa után a lírai én ideiglenesen eltávolodik a bezártságtól és a válságélménytől. A ciklus címében szereplő *intermezzo* megjelölés ezt a funkciót hangsúlyozza, hiszen a zenei terminus is közjátékot, átmenetet jelez két hangsúlyosabb egység között. A versek visszatérő motívuma a szülőváros és az ismerős tájak felidézése, ahogy az elsősorban a Kiss Böske-élményhez kapcsolható szerelmi tapasztalat is teret kap a ciklusban. A *Július,* az *Augusztus,* az *Édes az otthon* vagy az *Anyám nagybátyja, régi pap…* a nyár érzéki benyomásait, a természet ritmusát és a családi emlékezet képeit mozgósítják. Ezekben a versekben a táj barátságosabb, az idő lassabban telik, míg a világ nyugodtabbnak és könnyebben megérthetőnek mutatkozik, a megszólalás hangneme pedig ennek megfelelően oldottabb. A *Miként szélcsöndben a hajó* című versben például a jelen idilli állapota az elalvás lassú ritmusának megfogalmazásával teljesedik ki: „Altass el, édes, engemet, / s álom hajóján messze vigy / ah ez az álom – eltemet – / és ah! maradna mindig így! / maradna mindig így… / így… / mindig így…” A ciklus más verseiben a lírai beszéd a szemlélődő és emlékező attitűdhöz közelít, az emlékezés azonban nem

idilli visszavonulásként működik. A múlt felidézése bizonyos esetekben a jelen felől szerveződik, és az emlékképek mögött végig érzékelhető marad a veszteség és a távolság tudata. A kötet egészének ismeretében a szekszárdi táj nem feltétlenül az aktuális léthelyzet tere, inkább olyan időhorizontot képvisel, amihez a versek alanya már csak reflexív módon tud kapcsolódni, az *Intermezzo (Szekszárd)* darabjaiban fel-felbukkanó harmónia ezért törékeny és átmeneti marad. Az egység egyik meghatározó poétikai sajátossága ennek fényében az időkezelés: a jelen és a múlt egymásra vetülése és az emlékezés mozgása a lírai beszéd alapvető elemei közé tartoznak. Mindez egyes versek keletkezéstörténetével hozható összefüggésbe, ugyanis a *Július,* az *Augusztus* vagy a *Játszottam a kezével* című költeményekhez éveken át elhúzódó írásfolyamat köthető, mivel Babits az alapélmény átélését követően, 1911-ben kezd hozzá a versek íráshoz, hogy majd csak évekkel később, 1915-ben zárja le azokat. Fontos kötetszerkesztői tudatosságáról tanúskodik, hogy ebben az egységben helyezi el az 1915-ös megjelenésekor botrányversként ismertté vált, már említett *Játszottam a kezével* című költeményt. A botrány abból a politikai olvasatból fakadt, ami a megszólalást a korabeli közéleti diskurzus felől értelmezte, a verset ért támadások pedig a lírai helyzetet allegorikus jelentésekkel terhelték, és ezzel elmozdították a szöveget a személyesség és érzékiség regiszteréből. Szerkesztői döntése egyben értelmező gesztus is, ekképp egy másik olvasási irányt tesz hangsúlyossá, és a verset elsősorban szerelmi költeményként keretezi. (Részletesen lásd *A* Recitativ *kötet recepciója* című kísérőtanulmányt.) Kompozíciós szempontból az *Intermezzo (Szekszárd)* tehát egyfajta pihenőpont a kötetben, ugyanis a bezártságot követően az emlékezés és az otthonosság felé fordulás átmenetileg enyhíti a feszültséget, a ciklusban megszólaló lírai hang pedig a személyes múlt felé fordulva keresi a stabilitás lehetőségét. A keresés eredménye azonban csak ideiglenes marad, olyannyira, hogy a záró *A költő életének pusztájáról* című vers komor összegzése („Mert éltem csak egy égő puszta láza") átvezet a harmadik, újabb válsághelyzetet tematizáló egységbe.

Az égő puszta ciklusban a lírai beszéd terheltsége és egzisztenciális feszültsége rajzolódik ki, és a versek többek között a csalódottság-érzést, az élet elhibázásával való szembenézést, valamint az alkotás és a mindennapi megélhetés konfliktusát érintik. A „puszta" motívuma ebben az összefüggésben erőteljes metaforikus jelentéssel telik meg, ugyanis *Az égő puszta* a kiszáradás és az elszegényedés képeit aktivizálja, melyek az emberi lét szellemi dimenzióira is kiterjednek. A környezet sivársága, a magány és a megélhetési kényszer egymással összefonódva jelennek meg itt, ám ez az érzelmi alapállás egy-egy pillanatra feloldódik, mint például a *Haza a telepre, A csengetyűsfiú* vagy a *Palotai est* című versekben. A ciklus nyitódarabja az *Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni,* ami címéhez híven a megélhetés problémáját fogalmazza meg. A lírai én az élet fenntartásának kényszere és a szellemi integritás megőrzésének igénye közötti ellentmondást tárja fel, morális dilemmaként jeleníti meg a konfliktust, illetve általános érvényű kérdéssé emeli

a mindennapi tapasztalatot, s ebbe belevonja a kitárulkozás kínzó élményét is. A ciklus további darabjai (*Fájó, fázó ének; Az életemet elhibáztam; Ecetdal* stb.) különböző nézőpontokból bontják ki a nyitányból kirajzolódó feszültséget, s a kudarc, a kimerülés, a pusztulás és a csalódás képei visszatérően kapcsolódnak össze a megszólalás lehetőségének problematikájával. Miként *Az életemet elhibáztam* című versben olvashatjuk: „Ah, mennyi szépre, mennyi jóra / lett volna bennem késve mersz! / De hasztalan töpreng az óra, / ha ihletet nem ád a perc." A feltehetően 1914 áprilisában keletkezett *Fájó, fázó ének* pedig fokozatosan jut el a betegség és testi-lelki gyámoltalanság leírásán keresztül a közösséget érintő fohászig, hogy aztán újra a saját nézőpont, azaz a gondtalanság óhajtása kerülhessen előtérbe. Kompozíciós értelemben *Az égő puszta* elmélyíti a *Fogaras* által felvetett bezártság élményét, ám új hangsúlyokkal bővíti azt, hiszen a földrajzi és szellemi elszigeteltség után (rövid kitérővel) az egzisztenciális kiszolgáltatottság és reményvesztettség kerül fókuszba. A lírai én mozgástere tovább szűkül, ezzel szemben a megszólalás tétje növekszik. A ciklus ezzel előkészíti a kötet későbbi egységeiben megjelenő poétikai elmozdulásokat, s ha figyelembe vesszük Babitsnak a *Recitativ*ot egyfajta útként értelmező visszaemlékezését, elmondhatjuk, hogy a látomásos általánosítás, illetve a történelmi megszólalás irányába vezető út innen már beláthatóvá válik.

A kötet negyedik egysége, a *Képek és jelenések* poétikai értelemben újfajta szempontból kidolgozott költeményeket gyűjt egybe. Míg az előző ciklusokban a lírai megszólalás szorosabban kötődött konkrét élethelyzetekhez és személyes élményekhez, itt a beszédmód inkább általánosító, látomásos irányt vesz. A versek képi szerveződése, metaforikussága és példázatszerű jellege azt mutatja, hogy Babits a közvetlen élettapasztalatnál tágabb érvényű kérdések megfogalmazására törekszik, és a ciklus címében szereplő „képek" és „jelenések" jelzi ennek a beszédmódnak a sajátosságát. A tipográfiai szempontból is különleges, különböző képzőművészeti és irodalmi hatásokat mozgósító *Vakok a hídon* című vers az emberi lét kiszolgáltatottságát és irányvesztettségét jeleníti meg: a vakok tapogatódzó mozgása, a híd alatti zúgás és a hangok elbizonytalanodása olyan térélményt hoz létre, amiben megszűnnek az emberi tájékozódás lehetőségei. Ezek a képek ahelyett, hogy konkrét társadalmi helyzetet rögzítenének, inkább általános létállapotot ragadnak meg, amelyben az ember elveszíti biztos támpontjait. Hasonló példázatszerűség figyelhető meg az *Atlantisz* című versben, melyben az elsüllyedt város a pusztulás és az elveszett kultúra képzetét aktivizálja, a lírai beszéd pedig a civilizáció törékenységére figyelmeztet. A költemény képi világa időtlen térben mozog, és az elsüllyedés aktusa az emberi világ maradandóságába vetett hit megingását is kifejezheti. A *Merceria* érzékletes leírásai szintén aprólékosan mutatják be a vers teremtett világát. A hibátlan, angyali tisztaságú és szépségű kirakatbábu ábrázolása, a részletek gondos megfigyelése látszólag eltávolodik a nagy léptékű látomásoktól, ám a költemény éppen ennek a mikroszko-

pikus figyelemnek köszönhetően válik általános érvényűvé. Ebben az egységben kapott helyet az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* című, elsőként a *Nyugat*ban közölt versgyűjtemény, mely hét, korábban, illetve a kritikai kiadás időhatárában keletkezett verset egyesít. Itt található a *Ligeti részlet,* mely a címével ellentétben nem az idillikus benyomások megfogalmazására törekszik, vagy az illatokkal és hangokkal túlzsúfolt örvénylő bált bemutató *Utolsó kép.* A ciklus egészére jellemző, hogy a versbeszélő háttérbe húzódik, és a megszólalás személyessége áttételes formában érvényesül, ritkábban jelenik meg az önmegszólítás vagy a közvetlen vallomás, s a helyüket az emberi helyzetet általános érvénnyel megjelenítő képi konstrukciók veszik át. Ez a poétikai megoldás (illetve a tudatos kompozícióalkotás) összefügghet azzal, hogy – ha ideiglenesen is – a személyes beszéd lehetőségei beszűkülnek, ezért a költő az általánosítás eszközeihez nyúl. A *Képek és jelenések* darabjai változatos formakészlettel dolgoznak, ami igazodik a látomásos jelleghez. Főként a *Vakok a hídon* esetében, de más költeményeknél (például az *Isten kezében* című prózaversnél) is érvényes, hogy a ritmus szabadabb, a sorés mondathatárok pedig elmosódnak. Ezek a formai megoldások a befogadást is bizonytalanná teszik, az olvasó ugyanis a lineárisan kibontakozó gondolatmenet követése helyett egymás mellé rendelt képi egységekkel szembesül, amelyek értelmezése folyamatos és aktív részvételt igényel.

A kötet legrövidebb, mindössze öt verset tartalmazó *Οἰκεία καί καίρια (Oikeia kai kairia)* ciklusa már címével is sajátos hangsúlyt kap a *Recitativ* szerkezetében. A kifejezés jelentése – 'személyes és alkalmi/időszerű' – arra utal, hogy az itt olvasható versek konkrét alkalmakhoz, személyekhez vagy történeti helyzetekhez kötődnek, ugyanakkor túl is lépnek az esetlegességen, hiszen a személyes megszólalás általánosabb elvi problémák és poétikai kérdések hordozójává válik. Ebben az egységben szerepel a Babits és Ady kapcsolatának összetett érzelmi viszonyrendszerét bemutató *Ady Endrének* című költemény, melynek megszólításos formája közvetlen beszédhelyzetet teremt, azonban a lírai én pozíciója végig reflektált marad. A szöveg a költőtárs alakját nem személyes ellenfélként vagy példaképként mutatja be, sokkal inkább olyan tükörként, amelyben a lírai én saját szerepét és felelősségét is vizsgálja, a testvériség és különállás kettőssége pedig a költői hivatás megosztottságát is érzékelteti. Hasonlóan személyes megszólalás jellemzi a Komjáthy Aladárnak írt *A „Fiamhoz"* című verset, amelyben a lírai beszéd a jövő felé forduló, etikai súlyú intés, és egyben az önmagára irányuló keserű számvetés formáját ölti. A megszólítás generációk közötti viszonyt hoz létre, a vers hangneme pedig egyszerre bensőséges és felelősségteljes. A *Május huszonhárom Rákospalotán* az 1912-es munkástüntetés, a „véres csütörtök" eseményeire reflektál, hogy aztán megnyissa a személyes jelenlétet a közösségi emlékezet felé. A disztichonokban írt vers a gyász és a tiltakozás hangját egyesíti, ám a történtek értelmezése nem reked meg az alkalmi reakció szintjén; a megszólalás itt már a tágabb történelmi felelősség részeként jelenik meg.

Rába arra figyelmeztet, hogy Babits „újabb költői versbeszéde" a vers megírása utáni két éven belül alakul ki, ezzel pedig ellentmond azoknak az értelmezőknek, akik szerint a poétikai fordulatot kimondottan a világháború kitörése katalizálta volna Babits pályáján. (Rába 1981, 445.) Az *Οἰκεία καί καίρια* ciklus verseiben a lírai én pozíciója már sokkal határozottabban körvonalazódik, mint a *Képek és jelenések* látomásos darabjaiban, a megszólalás közvetlenebb, a beszéd gyakran megszólításos formát ölt, s a személyes érintettség nyíltabban vállalt. Ugyanakkor ez a közvetlenség nem jár együtt az érzelmi kontroll feladásával, a versek fegyelmezett szerkezete és retorikája azt jelzi, hogy a személyesség Babits számára mindig felelősséggel társul. A címzettek kijelölésének köszönhetően a beszéd iránya világosabbá válik, a versek továbbra is megőrzik a lírai reflexió összetettségét, s bár a ciklusban korábbi *(Palinódia; Régi vers),* illetve 1911 és 1915 között keletkezett költemények is helyet kapnak, a költő minden esetben egyértelművé teszi és aláhúzza a konkrét szándékot és az alkalomszerűséget. Babits ebben az egységben próbálja ki először a lírai beszéd erkölcsi terhelhetőségét, s ezzel voltaképpen előkészíti a *Recitativ* záró egységében megjelenő, nyíltan társadalmi megszólalás feltételeit.

Az utolsó, *Isten kezében* című egység a kötet poétikai és etikai tétjét fogalmazza meg, hiszen versei közvetlenül reflektálnak a világháborúra, a fókuszban ugyanakkor nem konkrét események, hanem azok az egzisztenciális kérdések állnak, amelyeket a történelmi krízis hív elő. A címadó metafora – az emberi sors „Isten kezében" való elhelyezése – a kiszolgáltatottságot és a bizonytalanságot juttatja érvényre, és egyben eltávolodik a megnyugvás vagy a teodicea hangnemétől. A *Miatyánk* az imádság hagyományos szövegét írja át a történelmi események fényében. A vers szerkezete és megszólítási módja az imádság formáját idézi, ám a megszokott könyörgés helyét a kérdezés és az értelmezés veszi át; a versbeszélő annak a lehetőségét vizsgálja, hogy miként maradhat érvényes a hit nyelve egy olyan világban, amelyet a tömeges pusztítás határoz meg: „s mondjuk, de nyögve, szomoruan, / – add, hogy mondhassuk könnyebben –: / Legyen meg a te akaratod!" Az 1916-ban keletkezett *Húsvét előtt* a háborús gépezet embertelensége elleni egyértelmű tiltakozás és a békevágy verse, míg a *Fiatal katona* a háború személyesebb vetületét mutatja be, következésképp a harcok rögzítése helyett az egyéni sors kiszolgáltatottságát ismerteti. A katona alakja a vers értelmében a választás nélküli áldozattá válás lehetőségének hordozójaként jelenik meg, a beszédmód ennek megfelelően visszafogott, hiszen a tragikum itt az egyszerű, fegyelmezett megfogalmazásban rejlik. Ebben az egységben kapott helyet a *Pro Domo* című költemény, melyet Babits a *Játszottam a kezével* körül kialakult botrányra ír válaszul. Ennek fényében a vers valójában jobban illene az előző ciklusba, azonban funkcióját a háborús helyzet kommentálásában sem nehéz megtalálni. A három részre tagolódó *Magamról* szonettjei pedig akár az egész kötet miniatűrjeként is elgondolhatók, ugyanis a személyes élmények be-

mutatását követően a társadalmat érintő problémák is előtérbe kerülnek bennük. Mindent egybevetve, a ciklus darabjai jól illeszkednek a *Recitativ* egészének a közlés és az értelmezés elsődlegességét hangsúlyozó, illetve azt problematizáló beszédmódjához. Kompozíciós értelemben az *Isten kezében* záró helyzete azért jelentéses, mert – ahogyan már utaltunk rá – a kötet korábbi egységeit tekintve a lírai beszéd fokozatosan halad a személyes tapasztalattól az általánosabb, közösségi kérdések felé, a háborús ciklus pedig e folyamat végpontjaként jelenik meg, amelyben az emberi lét értelmezhetősége kerül középpontba egy alapvetően szélsőséges és kiszámíthatatlan történelmi helyzetben.

A *Recitativ* néhány versének, illetve magának a kötetnek a kompozíciós áttekintése is arról árulkodik, hogy Babits lírájában az 1910-es évek első felében a megszólalás feltételeit és státuszát érintő poétikai átrendeződés figyelhető meg, aminek következtében a lírai én pozíciója elmozdul, a tárgyias beszédmód stabilitása megbomlik, s a képalkotás, a mondatszervezés és a versbeszéd formái új, funkcionális összefüggésekbe kerülnek. Ez a folyamat a történeti kontextus hatására alakul ki, de azoknak az immanens kérdéseknek a felerősödésével is összefügg, amelyek Babits költészetét kezdettől fogva meghatározzák. (Visy 2019, 141.)

A költő a kötet első megjelenését követően több ponton módosít a kompozíción. Az első (Nyugat, 1916) és a második kiadás (Táltos, 1920) szerkezete lényegében megegyezik, ám már ebben is megfigyelhető egy finom elmozdulás: utóbbiban a *Kabala* című vers mintegy önálló egységként szerepel. Erre a szöveg elhelyezése mellett a tartalomjegyzék tipográfiája is utal, ahol a vers címe a cikluscímekkel azonos, kurzív szedést kap. Az 1928-as *Versek* kiadásában a szerkesztési elv annyiban változik, hogy a költemény már nem a ciklusokkal azonos rangon jelenik meg, de továbbra is elkülönül a kötet többi részétől, önálló darabként. Az 1937-es *Összes versek* kiadásában Babits ennél jelentősebb szerkezeti módosítást hajt végre, ugyanis a *Képek és jelenések* ciklus után külön közölt *Kabalá*t követően új kötetegységet iktat be, amely azonban korábban nem jelent meg önálló kötetként. Ez a *Béke és háború közt,* amelybe az 1925-ös *Sziget és tenger* kötetbe felvett filozófiai tankölteményt, a *Hadjárat a semmibe* című művet sorolja, majd ezt követően illeszti be a *Recitativ* utolsó két ciklusát *(Οἰκεία καί καίρια; Isten kezében)* és azok verseit.

A *Recitativ*ban közölt versek természetesen önmagukban nem nyújtanak teljes képet Babits 1911 és 1915 közötti költői működéséről. Egyfelől a kötet olyan fontos műveket is tartalmaz, amelyek nem ebben az időszakban keletkeznek (például a már említett *Levél Tomiból* [1909] vagy a *Húsvét előtt* [1916]), másfelől számos olyan vers is ismert, amelyek ebben az időszakban születnek és nyomtatásban meg is jelennek, Babits azonban nem veszi fel őket a kötetbe (például az *Örökségem*, az *Egy kuruc a XX. században* vagy az *Ünnep*). Emellett jelentős számú szöveg kéziratban marad, melyek között találunk kidolgozott vagy nagy terjedelmű verseket – mint a *Századvégi költő éneke*, a *Magdolna szeretője* vagy

a Kiss Böske-szerelemhez köthető *[Pargoletta]* –, valamint számos, a költői műhelybe betekintést engedő töredéket és fogalmazványt is. A kritikai kiadás e különböző státuszú szövegek együttes közreadásával igyekszik átfogó képet adni Babits 1911 és 1915 közötti költői tevékenységéről.

A *Recitativ* kötet recepciója

Babits harmadik, *Recitativ* című verseskötete az 1916. április 16-i héten jelent meg a Nyugat Szépirodalmi Szemle kiadásában, a borítón Falus Elek lángokban álló fát ábrázoló szecessziós grafikájával. (Babits 1916c) A kötet kortársi recepcióján belül viszonylag jól körülhatárolható azoknak a kritikáknak és megszólalásoknak a köre, amelyek Babits közvetlen irodalmi környezetéhez, mindenekelőtt a *Nyugat* szerzőihez és holdudvarához köthetők. Ezek az írások eltérő hangsúlyokkal ugyan, de egyértelműen pozitív értékelést adnak a kötetről, és a *Recitativ* poétikai sajátosságait a Babits-életmű belső fejlődésének összefüggésében értelmezik. Feltűnő ugyanakkor, hogy ezt a befogadói attitűdöt nem az értelmező visszafogottság határozza meg. Az értékelések egy része a poétikai kérdések tárgyalása mellett következetesen reagál a Babitsot érő (vagy a későbbiekben várható) politikai és közéleti támadásokra is: ezek az írások Babits költészetének esztétikai értékeit hangsúlyozva egyúttal védelmi pozíciót is felvesznek, és expliciten vagy burkoltan tagadják a költőt hazafiatlansággal illető korábbi vádakat, illetve megkérdőjelezhetetlenül legitimnek tekintik líráját, amivel elébe kívánnak menni a további ideologikus értelmezéseknek.

Schöpflin Aladár a *Nyugat* június 1-jén megjelent *Recitativ*-kritikájában Babits líráját következetesen a mértéktartás és a belső fegyelem fogalmaival írja le, hangsúlyozva, hogy költészete távol áll a közvetlen közéleti megszólalástól: „Semmi sem áll messzebb Babitstól, mint a heves, széles akció, a harsány hangú retorika, a világ sodrába való energikus belerohanás. Teljesen és tisztán lírikus, az egész világ lelki izgalmakban és hangulatokban olvad fel benne." (Schöpflin 1916, 633.) Az aktuális vádakra reagáló összegzésében pedig kimondja, hogy Babits modern, művelt magyar ember, akinek költészete mélyen magyar és egyben egyetemes, háborús verseiben pedig a közösségi szenvedés és a békevágy kivételes erejű megszólaltatójává válik. Rozványi Vilmos ugyancsak ebben a lapszámban értékeli a kötetet, s olyan költőként jellemzi Babitsot, akit elsősorban emberi és filozófiai kérdések foglalkoztatnak, és aki a szkepszist a modern kultúrember alapvető lelki formájaként éli meg. Értelmezésében Babits újraszervező alkotóként nyúl a múlt esztétikai anyagához, hiszen a hagyományt a jelen világnézeti tapasztalatával tölti fel, míg költészete a vágy, a kétely és a megismerés feszültségéből építkezik. (Rozványi 1916.) Kosztolányi Dezső Schöpflin és Rozványi írását követő, *Babits Mihály* című esszéje nem a klasszikus értelemben vett kritika, inkább összegző portré, mely a *Recitativ* megjelenése kapcsán azt hangsúlyozza, hogy Babits versei időtlen egységet alkotnak, mivel a korai és a friss művek között alig érzékelhető fejlődési törés, mindegyiket ugyanaz a „babitsi" teljesség jellemzi. Írásának visszatekintő részében a fiatal Babits áll a középpontban, aki már húszévesen is kész költői egyéniségként lépett fel egy sokszínű, vitákkal teli szellemi közegben, s akinek költészete egy-

aránt volt új, személyes és izgalmasan magyar. Az esszé végül személyes emlékezéssé tágul, amiben Kosztolányi Babits magyarságáról szóló korai vallomását idézve a költő szellemi folytonosságát, illetve nemzedéki jelentőségét emeli ki. (Kosztolányi 1916.)

A „belső kör" fogadtatásának rendhagyó formája Ady Endre gesztusa, aki a *Recitativ* megjelenésére nem kritikával, hanem verssel reagál a *Nyugat* július 16-i számában. A *Babits Mihály könyve* című költemény elismerő megszólalás és értelmező kommentár: Ady a kötet poétikai sajátosságainak elemzése helyett a benne megnyilvánuló költői törekvést ismeri fel és erősíti meg. A vers zárlata – „Öntött szavak, kik egyre olvadóbbak, / Szálljatok szét jóságokként a jóknak" (Ady 1916, 138.) – éppen annak a költői nyelvnek a fontosságát hangsúlyozza, amelynek ellehetetlenülését a címadó Babits-vers tematizálja. Ady verse továbbá egyfajta magaslatként jelöli ki Babits költészetét, a pusztító erőkkel szemben olyan szellemi „bércként", ami egyetemes műveltségből táplálkozik és a magyarság mély, belső minőségét is képviseli, így határozottan visszautasítja az eredetiségét vagy „magyarságát" kétségbe vonó vádakat. A „keveseknek szóló" költészet gondolatát („Szép könyv, talán ha csak a keveseknek / Tetszenél ma: dicsőséged s bajod") Ady kettős értelmű dicséretté fordítja versében, hiszen veszteség, ha a költőt félreértik, ugyanakkor dicsőség, hogy szavai azokhoz jutnak el, akik a háborúval szemben a béke vágyát vallják. Babits később maga is kiemelt jelentőséget tulajdonít Ady megszólalásának; visszaemlékezése szerint Ady „verseimet mindjobban szerette, annyira, hogy egy könyvemet, a *Recitativ*ot, mindig magával hordotta", s úgy véli, hogy „nincsen olyan kritikus, aki költői szándékaimat igazabban és mélyebben felfoghatta volna". (F. J. 1923, 5.) Visszatekintő megjegyzése a költői szolidaritás gesztusát emeli ki, továbbá a kortárs kritika ambivalens fogadtatásával állítja szembe Ady versét, ami Babits értelmezésében így a legautentikusabb „kritikává" válik. Ez a válaszforma különösen beszédes a *Recitativ* recepciójának egészét tekintve. Míg a kötet egyes darabjai – elsősorban a *Játszottam a kezével* – a nyilvános vitákban politikai és morális értelmezések tárgyává váltak, addig Ady verse azt a poétikai közösséget hangsúlyozza, amiben a nyelvi közlés problémája nem félreértés forrása, hanem közös tapasztalat. A *Nyugat* köréhez tartozó recepció tehát a kötet értékelését elsősorban a költői teljesítmény felől közelíti meg, s hallgatólagos védelmi gesztussal hárítja el a körülötte kibontakozó támadásokat. Az elismerés mellett az említett kritikák (és a vers) Babits magyarságát pozitív, evidens értékként tárgyalják, anélkül, hogy egészen konkrétan reflektálnának arra, milyen diskurzus tette ezt a kérdést egyáltalán hangsúlyossá.

Ezen a „belső körön" kívül azonban korántsem volt egyöntetű a lelkesedés a kritikusok körében. György Mátyás, *A Tett* és a *Ma* állandó munkatársa 1917-ben ír fanyalgó értékelést a kötetről, amelyben az „új költészet", azaz az avantgárd forma- és hagyománytagadása felől nézve korszerűtlennek és avíttnak ítéli meg

Babits líráját. Igaz, a *Vakok a hídon* és a *Recitativ* című verseket – az avantgárd felől – elismeri, kritikájában egészében a *Recitativ* költői világát belső, önmagába záruló lírai beszédként jellemzi: „Benncsiráskodik ő mindnyájunkban kételyeivel, halálfélelmével, »nargiléh-kesergéseivel«, de úgy kell lenni, hogy csak mulasztásainkra emlékeztessen ernyedt óráinkon furkálása és hirtelen annál szívósabb antitoxin-felrajoztatásra öklözzük vérünk száguldását." (György 1917, 35.) Bár az avantgárd kritikát képviselő György Mátyás elmarasztalja a *Recitativ*ot, azt nem lehet elvitatni tőle, hogy Babits költészetét következetesen esztétikai alapon, s nem külső – politikai vagy morális – szempontok szerint értékeli. Ebben az értelemben kritikája élesen elkülönül a kötet körül kibontakozó sajtóviták jelentős részétől, amelyekben az esztétikai megfontolások gyakran háttérbe szorulnak, s a költő személye, társadalmi szerepe, illetve hazafias elköteleződése kerül az értelmezés középpontjába.

Erre a sajátos recepciós helyzetre reflektál Bálint Lajos is, aki a *Világ* hasábjain megjelent, a *Recitativ*ot egyébként elismeréssel szemléző kritikájában nem annyira a kötet poétikai sajátosságaira, mint inkább a fogadtatás körülményeire irányítja a figyelmet; szerinte a Babits körül kialakult indulatok aránytalanok a költő lírai alkatához képest: „Ha Arany Jánosról mondaná valaki, hogy lázadó forradalmi egyénisége irodalmi harcok központja volt, bármily erősnek érezzem is Arany emberi és demokratikus hajlandóságait – épp oly elbámultan hallgatnám ez irodalmi harci regéket, mint amilyen furcsán támad fel bennem alig elmúlt hetek emléke, amikor e csendesen fájdalmas és aggódó Babits Mihály körül hangos kiáltással csaptak össze az irodalmi hit és művészi meggyőződés mindkét partjáról." (Bálint 1916, 20.) Bálint megállapítása világosan érzékelteti, hogy a *Recitativ* fogadtatásában nem csupán eltérő esztétikai álláspontok ütköztek, hanem maga a költői habitus és annak közéleti értelmezése is vita tárgyává vált. A kötet recepciója tehát az avantgárd elutasítás esztétikai következetességét és a szélesebb kritikai nyilvánosság értelmezési zavarát is jelzi, melyben a viták hevessége túlsúlyba kerül a poétikai ítéletekkel szemben.

Jól látható, hogy a *Recitativ* megjelenése poétikai-esztétikai kérdéseket is felvet az irodalmi színtéren, egyúttal újraaktiválja azokat az irodalmi és politikai csatározásokat, amelyekkel Babits egy évvel korábban már szembenézni kényszerül, és aminek az az elsődleges oka, hogy a kötet *Intermezzo (Szekszárd)* című ciklusában a *Játszottam a kezével* című verset is újraközli. Az 1915-ben keletkezett, s elsőként a *Nyugat* 1915. augusztus 16-i számában publikált, feltehetően Révész Ilona (Ilus) mozdulatművészhez írt vers ártatlan szerelmi életképként indul, hogy végül egészen váratlanul háborúellenes állásfoglalásba csapjon át. Utolsó négy sora („szivesen halnék azután / nagyobb örömmel ontanám / kis ujjáért a csobogó vért, / mint száz királyért, lobogóért!") egyértelmű tiltakozás a háború ellen, ami indulatokat szít a különféle sajtóorgánumokban. A háborúellenesség tényét persze maga Babits is elismeri: „Háború volt és így írtam be készakarva,

háború elleni célzattal. Nem gondoltam, hogy botrány lesz, csak hogy dühöngeni fognak, a hazafiak. Csak egy hónap múlva tört ki a baj." (Gál 1975, 450.) A „baj kitörése" a *Budapesti Hírlap* főszerkesztőjéhez, a Dunántúli álnéven hamis olvasói levelet közlő Rákosi Jenő nevéhez köthető, aki – párhuzamosan az Ady elleni támadásokkal – egész sajtóhadjáratot indít Babits ellen: „Aki ezt [ti. a *Játszottam a kezével* utolsó sorait] írta, magyar állami gimnáziumban, az állam jóvoltából hazafiságra oktatja a gondjaira bizott gyermekeket. Milyen lehet egy olyan ember hazafias érzülete, aki ebben a rettenetes, hekatombák alatt nyögő időben ilyen cinikus kijelentésre hajlandó[?]" (Dunántúli [Rákosi] 1915, 4.) Rákosi írását több, azzal egyetértő (sőt, a nyugatos líra egészét becsmérlő), illetve Babits mellett kiálló cikk követi a *Budapesti Hírlap,* a *Világ,* a *Pesti Napló,* a *Népszava* vagy a *Magyarország* hasábjain, de Babits a *Nyugat*ban *Vers, támadásokra* címmel – korábbi nyilatkozatai mellett – egészen konkrétan reagál a botrányra. (Részletesen lásd ehhez Téglás [szerk.] 1996; Szénási 2018, 153–167, illetve a *Játszottam a kezével* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

A *Recitativ*ot értékelő ellenséges hangú kritika a megjelenéskor természetesen nem mulasztja el felemlegetni a *Játszottam a kezével* körül kialakult botrányt, sőt több esetben kifejezetten erre építi elutasító ítéletét. A kötetet bíráló megszólalások egy része megkérdőjelezi az egyes versek poétikai megoldásait, illetve a korábbi sajtóviták tanulságait is beemeli az értelmezésbe, mintegy igazolva a költővel szembeni fenntartásokat. Várdai Béla a *Magyar Kultúra* hasábjain megjelent írásában Babits líráját egészében véve mesterkéltnek és életidegennek minősíti, s kritikájában a *Játszottam a kezével* című verset emeli ki példaként: „Vékonyan csörgedez a költői véna Babits Mihálynak gondos és hangzatos formákba szorított, mesterkélt szóhalmazai alatt is. *Játszottam a kezével* c. verse pl. igen bágyadt, levegőtlen »arisztikum« […]. Hírhedt befejezését […] nem tennők itt újra szóvá, ha szerző jónak nem látta volna ezt a versét e támadt részében is változatlanul közölni *Recitativ* című új kötetében, mely pathologikusan mesterkélt darabjaiban a differenciáltság kínos keresésével, Shelley–Verlaine motívumaival s forma-bravúrjaival egészében inkább részvétet kelt az egyén, mint műélvezetért adós hálát a költő iránt." (Várdai 1916, 182.) Várdai szerint tehát a *Recitativ* nem önálló poétikai teljesítmény, ráadásul egy előzetesen kompromittálódott költői magatartás újabb bizonyítéka. A *Játszottam a kezével* „hírhedt befejezésére" való hivatkozás ekkor már közismert vádként jelenik meg, amelynek felelevenítése önmagában is elegendőnek látszik a kötet egészének elmarasztalásához; az esztétikai ítélet tehát összefonódik a korábbi botrány emlékezetével, s a kritika a költői szöveg helyett a szerzői döntések ideológiai megítélésére helyezi a hangsúlyt.

A korabeli kritikai megszólalások között olyan hangok is megjelennek, amelyek éppen erre az elfogult értékelési gyakorlatra hívják fel a figyelmet, s a *Recitativ* irodalmi értékeinek későbbi, nyugodtabb mérlegelését sürgetik. Bors László

a *Kolozsvári Szemlé*ben megjelent írásában ironikus és jövőbe vetítő hangnemben reflektál a kötet körüli indulatokra, és a pillanatnyi politikai és társadalmi viszonyoktól való eloldódást teszi meg az érdemi értékelés előfeltételévé: „Ha majd tauglich lesz minden untauglich és untauglich minden tauglich és kínjukban a jobb középosztályig az emberek a falat fogják lerágni, ha majd már minden magyar táblabiró talpáról lekopik a magakészítette facipő, – ha egyszer megint béke lesz még más mondanivalónk is talán akadni fog ezekről a dolgokról […] És ki fog még egyszer gyúlni az örök láng a *Recitativ* dicséretére. Akkor Canossát fogunk még járatni a ma gőgöseivel a megbántott szegény költőhöz. S az ifjak, akik egynehányan mégis hazatérnek, be fogják látni, hogy bizony »kedvesük kis ujjáért« de érdemesebb lett volna ontani a csobogó vért." (Bors 1916, 38–39.)

Babits azzal, hogy a *Recitativ*ban az *Intermezzo (Szekszárd)* című ciklusban közli a *Játszottam a kezével* című verset, egyúttal a Kiss Böske-szerelemhez kapcsolja azt, továbbá feltehetően a politikusság felőli elsődleges értelmezést kísérli meg kiiktatni, vagy legalábbis tompítani. A vers ennek köszönhetően az otthonosság, az emlékezés és a személyes élmények lírai megjelenítését megcélzó ciklus része lesz. A szerelmi jelenetből kibomló háborúellenes kijelentés tehát a kötet szerkezetében nem közvetlen politikai állásfoglalásként értelmezhető, ami – Babits szándéka szerint – enyhíthette volna a vers direkt aktualitását. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne lett volna tisztában az újraközlés kockázataival; a kötet összeállításakor aligha számolhat azzal, hogy a *Játszottam a kezével* jelentésessége „megváltozik", sokkal inkább számíthatott arra, hogy a korábbi indulatok ismét felszínre kerülnek, s a kötet fogadtatása során a politikai olvasat szükségszerűen előtérbe kerül. Ebben az értelemben a *Recitativ* tisztán irodalmi szempontok szerinti értékelése már a megjelenés pillanatában veszélyben van, s a kötet recepcióját eleve meghatározza egy olyan konfliktus, ami nem a költői teljesítményből, hanem annak nyilvános értelmezéséből fakad. Ez magyarázhatja, hogy Babits miért választ a kötet élére olyan költeményt, ami – noha valamivel korábban keletkezik, mint a *Játszottam a kezével,* és így nem a vers körüli botrány közvetlen hatására születik – a megjelenés idején mégis újfajta aktualitást nyer. A címadó vers kiválasztása előzetesen keretezi az olvasást: a politikai indulatok helyett a költői megszólalás problémája, a közlés nehézsége és félreérthetősége felől irányítja a befogadást. A szerkezet tehát bizonyos értelemben megelőző gesztus lehet, ami a várható recepciós reakciókra reflektál, s megkísérli a *Recitativ* egészét egy átgondolt, poétikai önértelmezés keretébe helyezni.

A *Recitativ* című vers voltaképpen „a szavak ellen intézett vádbeszéd" sajátos megfogalmazása. (Rába 1981, 474.) Keletkezésének körülményeit maga Babits adja meg Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányában, ahol a vers megszületését konkrét élményhez köti. Feljegyzése szerint a költemény 1915 tavaszán, Richard Wagner *Trisztán és Izolda* című operájának hatására keletkezik, az előadást Ba-

bits feltehetően április 15-én látja. (Róna 2014, 48; lásd ehhez a vers keletkezéstörténeti jegyzetét.) Révész Ilussal való beteljesületlen szerelmi kapcsolata miatt fedezheti fel a párhuzamot a Wagner-művel, ugyanakkor a zenei élmény hangsúlyozása nem csupán életrajzi adalékként értelmezhető, hanem a vers poétikai alaphelyzetét is megvilágítja, hiszen a zene mint a nyelvi közlést meghaladó, közvetlenebb kifejezésformára való hivatkozás szorosan illeszkedik a *Recitativ* nyelvszkeptikus és önreflexív jellegéhez:

Ó, ti kemény
magvak, ti lelkem magvai, szók!
művészetemnek nincs sava hát
mely felolvasszon annyira csak
hogy a gondolat salakja szent
italomnak színét és izét
el ne busítsa? Szók, keserű
őstengerekből üllepedett
szók, rég kiszáradt tengerek alja, ti
felejtett könnyek alja, ti gondolat
kegyetlen izgatói – ha szótalan
tudnám zenémnek önteni gyógyvizét
tán elringatna – de balzsamomul
szók emlékittas mérgeit oldozám
s fürdőmnek annyi éles a kavicsa
hogy lábam egy seb – s szemvizem oly teli
homokkal, hogy szemem csupa vér.
Ó, szótlan, tiszta, homoktalan
zene! mért nem lettem én zenész?!

Nyelvi eszközökkel megfogalmazni a nyelv tagadását önmagában is paradox és ironikus alaphelyzet, ami a *Recitativ* című vers egészét meghatározza. A *recitativ* vagy *recitativo* eredetileg egyetlen vagy kevés hangra épülő, az elbeszélt tartalomra koncentráló dallamos énekbeszédet jelöl, amely a zenei megszólalásban a cselekmény közvetítését szolgálja, s háttérbe szorítja a lírai kiteljesedést. A költészetre vonatkoztatva ez a fogalom a beszédmód egyszerűsödését, a kifejezés eszközeinek tudatos visszafogását jelezheti (Rába 1981; Visy 2019, 138.), ugyanakkor magában hordozza a hagyományos lírai formáktól való eltávolodás szándékát is. A muzsikusi lét utáni sóvárgás ebben az összefüggésben egyfelől tematikus elem, másfelől pedig egy poétikai vágy megfogalmazása, ami a nyelvi közlés elégtelenségével szemben egy másik, közvetlenebb megszólalási mód lehetőségét keresi. A megírás idejekor azonban még egyértelműen a keresésen van a hangsúly, miként arra Rába György rámutat: „a vers maga a program, és azt is csak félig mondja ki, hiszen elsősorban az előző költői világkép tagadása, de jelentős részben még annak a formanyelvén." (Rába 1981, 474.) A *Recitativ* te-

hát egy átmeneti állapot lenyomata, amelyben a korábbi lírai megszólalás formái problematikussá váltak, az új hang azonban még nem kristályosodott ki. Babits e verssel leszámol a korábbi költői gyakorlatával, azonban annak keretei között is marad, ez pedig tovább erősíti a szöveg feszültséggel teli, önreflexív jellegét.

Ebben az értelemben Babits valóban új poétikai programot hirdet a *Recitativ*val, ugyanakkor a cím kötetcímként a pálya e szakaszát kísérő recepciós véleményekre adott válaszként is értelmezhető. Ha a szavak nem alkalmasak a tudósításra, ha a mondás általános értelemben is sikertelennek bizonyul és a nyelv szükségképpen félreértések forrásává válik, felmerül a kérdés, nem hiábavalók-e maguk a közlésre tett kísérletek. A versben megfogalmazott nyelvszkepszis ekképp nem elvont filozófiai probléma, sokkal inkább konkrét, a költői gyakorlatból és a befogadás tapasztalatából fakadó felismerés. Az irodalmi megszólalás elsődleges kifejezőeszközének, az írott nyelvnek a vágyott megszüntetése ugyanakkor paradox módon éppen a félreértés lehetőségét kívánja felszámolni: a „szótlan", „tiszta" zene eszménye olyan közvetlenséget ígér, amiben a mondanivaló nem torzul el az értelmezés során. Ezt erősíti meg, hogy Babits a *Recitativ*ot végül a kötet utolsó, a háborús események hatásait tematizáló ciklusába, az *Isten kezében* című egységbe sorolja.

Ez a reakció, azaz a költészet csatasorba állítása – összefüggésben a keserű tapasztalatok nyomatékosításával – nem példa nélküli Babits életében. Már jóval a *Recitativ* megjelenése előtt találkozunk olyan esetekkel, amelyek során a költő nyilvános megítélése és irodalmi megszólalása szorosan összekapcsolódik. Amikor 1911 nyarán-őszén fogarasi állásából a főváros közelébe, az Újpesti Magyar Királyi Állami Főgimnáziumba helyezik át, ezt az alapvetően kedvező szakmai változást hamarosan beárnyékolja a vád, miszerint az áthelyezés kizárólag Babits Mária kongregációhoz való csatlakozásának köszönhető. A személyes és intézményi döntések efféle politikai-ideológiai értelmezése már ekkor olyan recepciós helyzetet teremt, amelyben a költői teljesítmény és az életrajzi körülmények elválaszthatatlanná válnak. Az ügy nyilvános visszhangja gyors és intenzív: az áthelyezést számos vitriolos hangvételű cikk és híradás kommentálja a napisajtóban ([n. n.] 1911b, 13.), sőt több gúnyvers is megjelenik ([n. n.] 1911a, 2.), amelyek Babits személyét és költői habitusát egyaránt célba veszik. A támadások retorikája tehát megelőlegezi azokat a későbbi mechanizmusokat, amelyek a *Recitativ* recepciójában is meghatározóvá válnak: a költőt az esztétikai megfontolások mellett közéleti szempontok szerint is számon kérik, s megszólalásait politikai lojalitásának bizonyítékaiként vagy cáfolataiként olvassák.

Babits a támadásokra részben nyilvános megszólalásokkal reagál, hosszabb-rövidebb írásokban következetesen tagadja a vádakat, s igyekszik elhatárolni költői működését azoktól az ideológiai olvasatoktól, amelyeket ráerőltetnek. Így tesz *Művészet és szabadság* című írásában is: „Uraim! ha nekem tetszik a katolicizmus, önöknek abba semmi beleszólásuk; ha önök a művészet iránt érzékkel bírnának,

gyönyörködnének velem abban, amiben én is gyönyörködöm, s ezzel talán nem is vétenének a szent szocializmus ellen. Követelem magamnak azt a jogot, hogy mindenben gyönyörködhessem, még az önök mulatságos korlátoltságában is. És követelem magamnak azt a jogot, hogy ne kelljen tartoznom semmiféle klikkbe, ahol a szabadságot megkötik. Nem is vagyok tagja egynek sem. A kongregációnak persze legkevésbé." (Babits 1911c, 782.) Pályatársai közül többen is védelmükbe veszik, így a *Nyugat* körében egyértelműen kirajzolódik az a „szolidaritási háló", ami évekkel később a *Recitativ* körüli viták során is működésbe lép. Gellért Oszkár, miközben a *Nyugat* 1911. október 1-jei számában Babits költészetéről értekezik, írása zárlatában finom, mégis félreérthetetlen utalással reflektál az aktuális eseményekre, jelezve, hogy a költő megítélése nem választható el az őt körülvevő nyilvános diskurzustól. (Gellért 1911, 506.) Ebben az összefüggésben különös jelentőséget nyer az a szerkesztői döntés, hogy közvetlenül Gellért írását Babits mesedráma-részlete követi a lapban. A mű *A második ének* című, négyrészes mesedráma harmadik felvonása *(A vihar),* ami teljes egészében csak Babits halála után, 1942-ben jelenik meg. (Babits 1942.) Központi alakja, a dalos pásztorból lett ifjú király önként vállal némaságot a nyilvánosság előtt,a külvilág ellenségessége és meg nem értése miatt lemond a dalról, s a megszólalás jogát a legszűkebb, intim térbe vonja vissza. Ez a mesedráma poétikai rendjén túl Babits korabeli recepciós tapasztalatainak allegorikus megszövegezéseként is olvasható, a hallgatás választása pedig ebben az összefüggésben a költészet megóvását fejezi ki: a nyilvános félreértések közegében a megszólalás tudatos, radikális visszafogását.

A KIRÁLYNŐ:

De szólj, mért nem danolsz?

AZ IFJÚ KIRÁLY:

Semmi kedvem sincsen
kivinni világgá lélekbeli kincsem
a profán világba tenni ki cégérré,
dalomat, amelynek ritmusa a véré
s hagyni pelengéren rideg embereknél
dalomat mely tette, hogy te megszerettél.
Azért vagyok néma s ha a dalvágy éget
énekelek édes, – de egyedül néked! (Babits 1911a, 511.)

Ez a korai epizód jól mutatja, hogy Babits pályáján már jóval a *Recitativ* előtt kialakul az a mintázat, amiben a költő a nyilvános támadásokra nem közvetlen polémia, hanem irodalmi szövegek segítségével reagál. A költészet segítségül hívása tehát tudatos stratégia, amelynek a költői megszólalás autonómiájának megőrzése a tétje az ellenségesnek érzékelt nyilvánosságban. Babits az egészen egyértelmű nyi-

latkozatok mellett a költészet eszközeivel, illetve magával a mesedráma-közléssel is önmaga védelmére kel, vagy legalábbis nyomatékosítja a fennálló helyzet miatti csalódottságát. Ez – ahogyan láthattuk – nem egyszeri reakció, sőt, pályájának későbbi szakaszait is végigkísérik hasonló esetek. A következő években, a *Húsvét előtt* és a *Fortissimo* körüli botrányok során Babits már sokkal direktebb, harcosabb költői pozíciót foglal el, s egyre határozottabban vállalja az irodalom társadalmi felelősségét; e megszólalásokban már egyértelműen kirajzolódik pacifista elköteleződése, ez azonban nem mond ellent a korábbi időszak tanulságainak, inkább azok következményeként értelmezhető.

A *Recitativ* mindeközben nemcsak egy új költői nyelv kidolgozásának igényét jelzi, hiszen a nyelvi közlés korlátaival és kudarcával való szembesülést is tematizálja. A versben megfogalmazott nyelvszkeptikus alapállás – a szavak elégtelenségének, félreérthetőségének hangsúlyozása – szoros kapcsolatban áll a kötet körüli recepciós konfliktusokkal, s visszamenőleg is értelmezési keretet kínál azok megértéséhez. Kötetcímként a *Recitativ* ezért távlati és aktuális jelentést is hordoz: egyrészt előre jelzi a Babits-líra további alakulását, a költői megszólalás formáinak átalakulását, másrészt közvetlen reakcióként is felfogható a kurrens irodalompolitikai helyzetre és a költészet társadalmi funkcióját érintő vitákra. A cím műfajkijelölő funkciója szintén ebbe az összefüggésbe illeszkedik. A *Recitativ* nem csupán egyetlen vers címe, hanem a kötet egészére kiterjesztett beszédmód megjelöléseként is működhet, hiszen az ének és a beszéd határán mozgó, visszafogott, mégis intenzív megszólalásmódot nevezi meg. Ebbe a keretbe rendeződnek azok a költemények is, amelyek címükben vagy poétikai jellegükben a dalszerűséget hangsúlyozzák – mint az *Ecetdal,* a *Cigánydal,* a *Naiv ballada,* a *Fájó, fázó ének* vagy a *Reggeli ének* –, még akkor is, ha a kötet egymástól távol eső pontjain, más és más ciklusokban kapnak helyet. A cím így összefogja és értelmezi is a kötet heterogén anyagát, s a *Recitativ* egészét olyan poétikai önmeghatározásként láttatja, ami a közlés lehetőségeit és határait egyaránt számba veszi.

A kötet recepciója strukturálisan is konfliktusos, hiszen különböző diskurzusok – esztétikai, politikai, morális – egyszerre és egymást keresztezve próbálják meghatározni a jelentését. Babits költészete ebben a helyzetben szükségszerűen félreértések tárgyává válik, amit a címadó vers nyelvszkeptikus alapállása már előre jelez. A *Recitativ* hatástörténete persze nem merül ki a kritikai vitákban és sajtótámadásokban: a kötet az olvasóközönség körében láthatóan sikeres volt, legalábbis erre enged következtetni ifj. Gaal Mózes 1918-ból származó, Babitsnak írt levele, miszerint „a Recitatív itt vidéken is hódít, fiatal nők hordják a reticule mellett a strandra". (Babits 2011, 123.) A megjegyzés könnyed hangvétele éles kontrasztban áll a kötet körül zajló esztétikai és irodalompolitikai vitákkal, s azt a recepciós tényt is rögzíti, hogy bár a *Recitativ* a korabeli kritikai diskurzusban megosztó és problematikus műként jelenik meg, az olvasói befogadás szintjén mindez nem akadályozza meg a népszerűségét.

Forráskezelés és datálás

Babits első két kötete, az 1909-es *Levelek Iris koszorújából* és az 1911-es *Herceg, hátha megjön a tél is!* megjelenése után – már a *Nyugat* szerzőjeként, a napi irodalmi élet egyszerre bírált és elismert résztvevőjeként – olyan közléskényszerrel szembesült, amely alapvetően átalakította alkotói és szövegkezelési gyakorlatát. A folyóirat rendszeres jelenlétet igényelt: Babitsnak a líra mellett kritikával, esszével, alkalmi reflexiókkal is részt kellett vennie az irodalmi diskurzusban. Ez a nyilvánosság egyrészt lehetőséget jelentett számára – az azonnali megszólalás, a gyors reakció és az irodalmi pozíció erősítésének lehetőségét –, másrészt azonban kényszert is, ami korlátozta a szövegek kidolgozására és véglegesítésére fordítható időt. A kritikai jellegű írások esetében ez különösen élesen jelentkezett, hiszen ezek a szövegek többnyire alkalomszerűen, határidőre készültek, s nemegyszer csak minimális javítási fázison estek át. A lírai művek esetében ugyanakkor nem a gondosság hiányáról, hanem az alkotói folyamat időbeli összesűrűsödéséről beszélhetünk. A versek első megfogalmazásának ideje és azok első nyomtatott közlése többször került egymáshoz igen közel, s ez a körülmény a kéziratos hagyaték szerkezetére is közvetlen hatást gyakorolt. Babits egyre gyakrabban közölt olyan szövegeket, amelyek korábban keletkeztek, de aktuális jelenléte, poétikai állásfoglalása vagy valamely külső alkalom – dedikáció, vitaszituáció, lapszerkesztési igény – miatt időszerűnek érezte megjelentetni. Ugyanakkor számos verskezdemény, töredék vagy variáns maradt folytatás, kidolgozás és véglegesítés nélkül, melyek halála után a kéziratos hagyaték részeként maradtak fenn.

1911 után tehát Babits szerepe érezhetően megváltozott az irodalmi életben, hiszen kötetes költőként és a nyilvánosság folyamatosan megszólaló alakjaként működött. A kéziratok fennmaradásához és rendezett megőrzéséhez később Török Sophie tevékenysége is jelentősen hozzájárult. Tudatos hagyatékgondozói munkája – ami az életpálya minden mozzanatának dokumentálását szem előtt tartotta – magában foglalta a kéziratok megőrzését, elkülönítését és részbeni rendszerezését is. Ennek következtében a Babits-hagyaték megőrizte a véglegesnek tekinthető szövegek lenyomatait, egyben az alkotói folyamat köztes állapotait, elvetett vagy félbemaradt változatait is. Ezek a változások jelentősen módosították a költő kéziratos hagyatékának összetételét. A tisztázatok aránya csökkent, míg a töredékek, befejezetlen kéziratok, verskezdemények és szövegvariánsok száma megnőtt. E szövegek közül több csak egyetlen alkalommal, esetleg egyáltalán nem jelent meg nyomtatásban, mások pedig eltérő szövegállapotokban, különböző fórumokon váltak ismertté. Mellettük párhuzamosan megnőtt a nyomtatott megjelenések száma is: a versek napilapokban, folyóiratokban, antológiákban és később önálló kötetekben is napvilágot láttak. Mindez a szövegforrások sokféleségét és egymásra rétegződését eredményezi. Ugyanakkor a műgond – a már korábban is megfi-

gyelhető helyesírási és írásmódbeli következetlenségekkel együtt – továbbra is a kéziratok és a nyomtatott közlések közös jellemzője maradt.

A kéziratok jellege voltaképpen az Arany János *Kapcsos könyv*ének mintájára megnyitott tintaírású füzet, az *Angyalos könyv* lezárását követően, azaz 1910 után változik meg radikálisan. Pontosabban már a harmadik füzetben megszűnik az előző kettőt jellemző szerkesztettség és szövegszerű véglegesítés; erről – korábbi kutatásai alapján – a versek kritikai kiadásának második kötetéhez írt bevezető tanulmányában Kelevéz Ágnes számol be részletesen. (Babits 2022, 33–45.) Babits Fogarasról a főváros közelébe kerülése után ugyan továbbra is fennmaradtak nagyobb, összetartozó kézirategyüttesek, ezek mellett azonban egyre nagyobb számban állnak rendelkezésre egyedi kéziratok is. Olyan szövegek, amelyek végleges alakjukban megjelentek és kötetbe kerültek, valamint olyanok is, amelyek haláláig közöletlen, véglegesítés nélküli verskezdeményként maradtak fenn. E kéziratok jelentős része datálatlan, ami a kritikai kiadások sajtó alá rendezőit komoly nehézségek elé állítja. A keltezés hiánya sok esetben nemcsak az időrendbe sorolást teszi problematikussá, hanem magát a műfaji besorolást is, bizonyos esetekben ugyanis az sem dönthető el egyértelműen, hogy egy-egy töredék verses vagy prózai mű irányába fejlődött volna tovább. A kéziratos anyagot a korábban már említett nyomtatott megjelenések egészítik ki: napilapok, folyóiratok, válogatások (antológiák) és önálló kötetek szövegei, amelyek együtt alkotják azt az összetett forrásbázist, amelyre az 1911 és 1915 közötti Babits-versek kritikai kiadása épül.

A kritikai kiadás egyik legösszetettebb filológiai problémája a szövegek keletkezési idejének meghatározása. A datálás kérdése nem pusztán technikai feladat, s az értelmezést és a költői pálya belső tagolását is meghatározó módszertani döntések sorát vonja maga után. A nehézség alapvetően abból fakad, hogy Babits költői gyakorlata ekkor már párhuzamos szövegállapotokkal, elhúzódó vagy megszakadó alkotási folyamatokkal, illetve utólagos közlésekkel számol. A korszak kéziratainak jelentős része explicit keltezés nélkül maradt fenn, ami a költői munkamódszer változásának következménye. Babits az 1910-es évek elején egyre ritkábban rögzítette a keletkezés idejét, s a versek időbelisége implicit módon, a szöveg poétikai és tematikus sajátosságaiban van jelen, a kritikai kiadás ezért a kéziratok belső jelzéseinek figyelembevétele mellett külső és közvetett adatok bevonására kényszerül. A datálás egyik módszertani dilemmája abból adódik, hogy a versek keletkezésének ideje és első nyomtatott megjelenésük időpontja gyakran elválik egymástól. Ahogyan már szó esett róla, Babits – különösen 1911 után – időnként évekkel korábban írt verseket közölt aktuális irodalmi vagy személyes indíttatásból, miközben frissen keletkezett szövegei olykor hosszabb ideig kéziratban maradtak. Ez a gyakorlat ellehetetleníti azt az egyszerűsítő megoldást, ami a publikálás dátumát automatikusan a keletkezés idejével azonosítaná.

A datálás egyik fontos eszköze a kéziratok rétegzettségének vizsgálata. Az eltérő íróeszközök, javítási módok, papírtípusok, illetve a szöveg strukturális átalakulásai lehetővé teszik az alkotási folyamat szakaszolását. A kiadás módszertana abból indul ki, hogy a vers egy időben elhúzódó gondolkodási folyamat eredménye, amelynek csak egyik – néha nem is végső – állomása a nyomtatott szöveg. Ebből következően a datálás sok esetben konkrét nap vagy hónap helyett időintervallumra vonatkozik, ami a legkorábbi rekonstruálható előszövegtől a legkésőbbi szerzői beavatkozásig terjed. A keltezés meghatározásában kiemelt szerep jut a külső dokumentumoknak: leveleknek, visszaemlékezéseknek, valamint a kortárs sajtó adalékainak. Ezek az anyagok kontextuális bizonyítékokat szolgáltatnak egy-egy vers keletkezési körülményeiről, a kritikai kiadás azonban használatukkor különös óvatossággal jár el, mivel a visszaemlékezések időben távolról, gyakran utólagos értelmezésként rögzítik az eseményeket.

A datálás módszertanában kiegészítő szerepet kapnak a poétikai és tematikus jegyek, hiszen egy-egy vers metaforakészlete vagy formai megoldása összefüggésbe hozható Babits költészetének adott szakaszaival. Ezek a szempontok ugyanakkor kizárólag más forrásokkal egybevetve alkalmazhatók, mivel az életművön belüli visszatérések és előreutalások könnyen félrevezetőek lehetnek. A kritikai kiadás a fenti nehézségek miatt a keletkezés idejének meghatározását hipotetikus, ám dokumentált állításként kezeli, és világosan elkülöníti a biztos, a valószínű és a feltételezett datálásokat, minden esetben jelzi a döntések alapjául szolgáló érveket, illetve tartózkodik a mesterséges pontosságtól, amikor az forrásokkal nem támasztható alá. A datálás ezáltal a lezárás helyett megnyitja az értelmezést, ugyanis lehetővé teszi, hogy az olvasó a verseket az alakuló költői gondolkodás állomásaiként lássa és olvassa.

Az 1911 és 1915 között keletkezett versek kritikai kiadásának forráskezelési és datálási gyakorlata tehát olyan összetett módszertani keretet igényel, ami egyaránt számol az alkotói munkamódszer átalakulásával, a kéziratos hagyaték heterogenitásával és a nyomtatott közlések sokféleségével. A kiadás alapjául szolgáló kéziratos forrásanyag legnagyobb része közgyűjteményekben maradt fenn; Babits autográf verseihez, fogalmazványaihoz, töredékeihez és tisztázataihoz elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár, a Petőfi Irodalmi Múzeum, az MTA Könyvtár és Információs Központ kézirattáraiban, kisebb részben pedig a szekszárdi Wosinsky Mór Múzeumban őrzött dokumentumok szolgálnak forrásul. E gyűjtemények anyaga nem egységes módon és nem azonos időben alakult ki, ami a hagyaték belső tagoltságát, illetve az egyes kézirategyüttesek eltérő rendezési elveit is tükrözi. A kritikai kiadás ezért a forráskezelés során minden esetben figyelembe veszi a dokumentumok őrzési helyét, fond- és jelzetszintű besorolását. A datálás kérdésében külön figyelmet érdemelnek a Szilasi Vilmos számára készült, Babits által elmondott keletkezéstörténeti feljegyzések. Az OSZK Kézirattárában őrzött, három kötetből egybefűzött, jegyzetekkel ellátott díszkö-

tésű könyvet Szilasi Vilmos 1958-ban ajándékozta a Széchényi Könyvtárnak, ami a *Levelek Iris koszorújából,* a *Herceg, hátha megjön a tél is!* és a *Recitativ* köteteit tartalmazza. (OSZK Fond III/2357.) A kötetek különlegessége, hogy Babits a nyomtatott szövegekhez ceruzával beírta, illetve Szilasinak lediktálta az egyes versek keletkezési idejét és körülményeit, helyenként kiegészítve vagy javítva Szilasi korábbi feljegyzéseit. Szilasi későbbi visszaemlékezése szerint az adatok lejegyzése baráti beszélgetések során történt, ám a pontos alkalmakra már csak bizonytalanul emlékezett, jóllehet 1912–1913-tól kezdve Babits írásainak keletkezését közvetlen közelről ismerte. A kötetek értelmezése a genetikus kritika módszereit igényli, mivel Babits és Szilasi ceruzaírása egyaránt szerepel bennük, és a vegyes kézírású, különböző időben keletkezett bejegyzések később több félreértés és hibás datálás forrásává váltak. A bejegyzésekből kirajzolódik, hogy a *Recitativ* esetében Szilasi rögzítette először a dátumokat, amelyeket Babits később javított és egészített ki, míg a másik két kötetben a keltezések már egységesen Babits kézírásával kerültek be, feltehetően egyetlen alkalommal. Az íráskép vizsgálata arra is utal, hogy a részletesebb, a keletkezési körülményeket feltáró jegyzetek csak ezt követően, több lépcsőben születtek meg, eltérő célokkal és időpontokban. Egy másik fontos forrás is segítséget nyújt a keletkezéstörténetek felrajzolásához: 1920 őszén Babits hosszú, kötetlen beszélgetések során vallott Szabó Lőrincnek versei keletkezéséről, amelyeket barátja-pályatársa gyorsírással rögzített, megőrizve az élőbeszéd esetlegességét és szubjektivitását. Ezek a feljegyzések módszerükben és tárgyukban rokonok a Szilasi-féle kötetek keletkezéstörténeti adataival, ám részletezőbbek, személyesebbek, és gyakran párbeszédszerűek. Ezek a vallomásos jellegű közlések fontos támpontokat nyújtanak egyes versek időrendjének és motivikus hátterének megközelítéséhez, ugyanakkor módszertani szempontból nem kezelhetők elsődleges, közvetlen keletkezési dokumentumokként. A feljegyzések utólagos perspektívából rögzítik az alkotás körülményeit, s ezért inkább az életmű értelmező önreflexiójának, semmint pontos kronológiai adatszolgáltatásnak tekinthetők. A kiadás ezekre az adatokra megerősítő vagy kiegészítő jelleggel támaszkodik, s csak más forrásokkal egybevetve vonja be őket a datálási döntésekbe, amelyek közül kiemelkedő szerepet játszanak a kronológiák, kéziratkatalógusok, levelezéskötetek, valamint a Babits-kutatás alapvető monografikus munkái. (Rába 1969; Kardos 1972; Rába 1981; Cséve–Kelevéz–Melczer–Nemeskéri–Papp [szerk.] 1993; Kelevéz 1998; Babits 2003b; Babits 2005; Babits 2007; Babits 2008; Stauder–Varga [szerk.] 1998; Róna 2013; Róna 2014; Babits 2022. A Szilasi-kötetekről és a Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomásokról részletesen lásd Babits 2022, 48–53.)

További nehézséget okoz a keletkezés idejének meghatározása szempontjából, hogy az 1911 és 1915 közötti időszakban számos olyan vers született, melynek nem maradt fenn kézirata. Ezek közé a költemények közé tartozik például a *Vakok a hídon,* a *Detektívregény,* az *Atlantisz,* a *Spleen,* az *Anyám nagybátyja, régi*

pap… vagy a *Ligeti részlet.* Ebből értelemszerűen következik, hogy e versek datálásakor nem támaszkodhatunk a kéziratok jellemzőire, vagyis az íráshordozó, az íráskép, az íróeszközök, illetve a javítások sajátosságaira. Ezekben az esetekben legtöbbször kizárólag a belső poétikai jegyek, az életrajzi adatok, az első megjelenés dátuma, a különféle visszaemlékezések, valamint a levelezések alapján feltárható részletek nyújthatnak segítséget a keletkezési idő felvázolásához. A *Vakok a hídon* vagy az *Atlantisz* kéziratának hiánya azért is fájó tény, mert ezek a költemények képversként is értelmezhetőek, ebből a szempontból pedig felettébb izgalmas és tanulságos lenne tudni, hogy Babits miképpen fog hozzá e versek formai megoldásainak rögzítéséhez.

A forráskezelés és a datálás módszertani nehézségeit különösen élesen világítja meg az a négyzetrácsos jegyzetfüzetből kivágott, azonos méretű (146×98 mm) lapokra írott kéziratcsoport, ami az Országos Széchényi Könyvtárban az OSZK Fond III/1683. jelzet alatt található. Babits e lapokra több fogalmazványt, verskezdeményt és töredéket rögzített, s a fennmaradt darabokon gyakran egyszerre van jelen a gyors lejegyzés, a későbbi korrekció és a befejezetlenség jelzése. A lapokon található többféle íróeszköz (ceruza és tinta) használata, a javítások rétegzettsége, valamint az a körülmény, hogy az eredetileg egységes füzetanyag a hagyatékban és a könyvtári rendezés során műfaji szempontból (verses és prózai feljegyzésekre) szétválasztva maradt fenn, önmagában is óvatosságra int a datálásban. Az azonos fizikai hordozóhoz kötődő tételek egy része tematikus utalások alapján ugyan köthető az első világháború idejéhez, más darabok esetében azonban a keletkezés ideje csak tágabb „-tól – -ig" intervallumban jelölhető, vagy több periódus egymásra rétegződéseként ragadható meg. A kritikai kiadás számára ezért ez a kéziratcsoport módszertani figyelmeztetést is magában rejt, hiszen az azonos hordozó és a fond-jelzet egyezése nem jelent automatikusan azonos keletkezési időt, a szövegek kronológiája pedig csak a genetikus nyomok és a kontextuális adatok együttes mérlegelésével közelíthető meg.

A szövegkiadás időhatárán belül, 1911-ben keletkezett Babits verses mesedrámája, *A második ének.* Bár a versek kritikai kiadásának második kötetében szerepel egy – nem egybehangzóan, de bizonyos értelmezések szerint – drámai jellegű mű, a *Laodameia,* ami elvileg indokolhatná, hogy jelen kötetben *A második ének* is helyet kapjon, a két alkotás műfaji és kiadástörténeti státusza lényegesen eltér. A *Laodameia,* jóllehet műfaji besorolása a kezdetektől vitatott, már első kötetbeli megjelenésekor *(Herceg, hátha megjön a tél is!)* a versek között kapott helyet, 1921-ben önálló kiadásban is napvilágot látott a Táltos Kiadónál, és Babits később is következetesen a költeményei közé sorolta, gyűjteményes köteteiben versként közölte. (Babits 2022, 855.) A *Laodameia* műfaji kettőssége – a drámai (színpadi mű) és lírai (drámai költemény) olvashatóság egyidejűsége – indokolja, hogy mind a versek, mind a drámák kritikai kiadása közli a szöveget. A *Laodameia* esetében tehát valódi, recepciótörténetileg is megalapozott műfaji bizonytalanság

áll fenn. (Erről lásd Babits 2022, 855–857.) Ezzel szemben *A második ének* Babits életében nem jelent meg teljes terjedelmében: csupán harmadik felvonása, *A vihar* látott napvilágot a *Nyugat* hasábjain (illetve az 1928-as *Versek*ben, 1911-es datálással, a *Laodameia* után), míg a teljes művet Török Sophie adta ki 1942-ben, a költő halála után. (Babits 1942.) Babits maga tehát nem vette fel összes versei közé, és életében nem publikálta lezárt, egységes formában. A mű ugyanakkor a drámák 2003-ban megjelent kritikai kiadásában helyet kapott (Babits 2003a), ami műnemi besorolását egyértelműen a drámai életmű keretében rögzíti. Mindezek alapján a Babits-versek kritikai kiadásának harmadik kötete nem közli *A második ének* című mesedráma szövegét; véleményünk szerint a mű publikációtörténete, szerzői státusza és Babits saját kötetelrendezési gyakorlata nem támasztja alá a versek közötti szerepeltetését.

A kritikai kiadás készítésekor az egyik legösszetettebb textológiai feladat az összegyűjtött kéziratok feldolgozása, munkánk során azonban azt is megtapasztaltuk, hogy a nyomtatott anyag is szolgálhat számunkra meglepetésekkel. Ilyen volt annak felismerése, hogy a *Nyugtalanság völgye* kötet 1920-ban a Táltos által kiadott példányai – feltehetően a nyomtatás során fellépő technikai okok miatt bekövetkező betűkieséseknek köszönhetően – eltérnek egymástól, melyről Szénási Zoltán számol be tanulmányában. (Szénási 2023.) A 3. és 4. kötet lezárása előtt szembesültünk azzal, hogy az Athenaeumnál 1937-ben megjelent ÖV kezünkbe kerülő példányai között is szövegeltérések fedezhetők fel. A váratlan textológiai jelenség pontos leírása és a szövegeltérések okainak felderítése további kutatásokat igényel. Jelenleg úgy látjuk, hogy forgalomban vannak olyan példányok (mint például az OSZK által működtetett Magyar Elektronikus Könyvtár oldalán elérhető), melyekben egyértelmű szövegromlás figyelhető meg, s ezek a példányok feltehetően egy utánnyomott kiadáshoz tartoznak. A *lectio difficilior* tipikus esete található például a 4. kötet anyagába tartozó *Kakasviadal* 22. sorában. Minden korábbi kiadásban az „érdemetlen" szóalak szerepel, míg találtunk olyan ÖV-példányt, amelyben ezen a szöveghelyen a köznapi „érdemtelen" szóalak fordul elő. Az *Énekek éneke* második sorában pedig egy nyomdahiba került a sor végére: „kösönty." a többi szövegváltozatban szereplő „kösöntyű." helyett. A 3. kötet anyagát illetően megfigyelhető, hogy az utánnyomás sok esetben javítja az ÖV sajtóhibáit, mint például a *Reggeli ének* utolsó sorában: az ÖV és a VV szövegváltozataiban lemarad a verszáró pont („kóválygbenne, mint hajnali madár"), míg az utánnyomott változatban szerepel. Ugyanakkor ez azt is egyértelművé teszi, hogy bizonyos hibák, amelyek az általunk használt ÖV-példányban jelen vannak, továbböröklődnek a VV-be, tehát a VV szedése valószínűleg az általunk használt ÖV alapján történik. A VV alapjául így az az ÖV szolgálhatott, amelyet Babits biztosan jóváhagyott, és az sem zárható ki, hogy az utánnyomott változatot nem ellenőrizte. Mivel az utánnyomott változat szerzői ellenőrzése erősen kérdéses, a szövegkritika során nem vettük figyelembe ezeket az ÖV-példányokat

(a *Reggeli ének* esetében pedig a pontot használó V-t választottuk alapszövegül). Mindezek miatt fontos kiemelni, hogy munkánkhoz az MTA KIK állományában lévő ÖV példányát használtuk.

Végezetül egy technikai jellegű megjegyzés szükséges a számozás rendjére vonatkozóan. A kritikai kiadás második, az 1906 és 1910 között keletkezett verseket közlő kötetének nyomtatott változata a 335. sorszámú verssel zárul, míg a jelen kötet számozása a 337. tétellel indul. Az eltérés oka, hogy a második kötet szöveganyagának utólagos felülvizsgálata során megállapítást nyert: a korábban Musset-fordításként számon tartott *Petita repetita* valójában Babits saját, önálló szerzői verse. Ennek következtében a második kötet informatizált változatának szövegállománya egy új tétellel bővült, s a jelen kötet már a kiegészült számozás rendjét követi.

Versek

337.

Bözsikének

Sokszor az élet rémes erdő,
amelyben fél a kis madár:
a tied legyen védve-rejtő
virágos erdő, víg határ.

Legyen az élet szép mint lelked,
lelkedhez csillogó keret.
Boldog leszesz, mert nem lehet más
az akit mindenki szeret

[1911. január 1.]

Kézirat

k₁ Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény 71.7.1. 1 f., rektó, tintaírású tisztázat Kiss Böske emlékkönyvéből származó lapon, *Bözsikének* címmel és aláírással; **k₂** OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 236. f. verzó, ceruzaírású önidézet, cím és aláírás nélkül, Török Sophie-nak a vers, illetve a kézirat keletkezésére vonatkozó kommentárjával: „Kiss Böske emlékkönyvébe írt vers. Ezt alighanem emlékezetből kérésemre írta le, de lehet, hogy már régebben le volt írva, s így adta nekem." Szintén Török Sophie kézírásával a Kiss Böske-szerelemhez kapcsolható versek címe: „Játszottam a kezével, Július, Augusztus, Emlékezés."

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a **k₁**, melynek szövegét betűhíven közöljük. Az utolsó sor végén nem pótoltuk a hiányzó pontot, mivel a vers alatt aláírás szerepel, és nem zárható ki, hogy Babits tudatosan hagyta nyitva a mondatot, ezzel jelezve, hogy a név még a sor értelmi és tipográfiai folytatásához tartozik. A **k₂** emlékezetből készült másolat-variáns; a sorvégeken Babits nem használt írásjelet.

Előszövegek

k₁: Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény 71.7.1.

Bözsikének	**k₂**: [Cím hiányzik]
Sokszor az élet rémes erdő,	**k₂**: erdő
amelyben fél a kis madár:	**k₂**: a melyben **k₂**: madár
a tied legyen védve-rejtő	**k₂**: Tied **k₂**: le g yen **k₂**: véd v e rejtő
virágos erdő, víg határ.	**k₂**: határ

Legyen az élet szép mint lelked, — k_2: lelked
lelkedhez csillogó keret. — k_2: hasonló k_2: keret
Boldog leszesz, mert nem lehet más — k_2: boldog leszesz
az akit mindenki szeret

1911. január 1. — k_2: [Dátum hiányzik]

Babits Mihály — k_2: [Aláírás hiányzik]

k_2: OSZK Fond III/2356. 236. f.

[Cím nélkül] — k_1: Bözsikének

Sokszor az élet rémes erdő — k_1: erdő,
amelyben fél a kis madár — k_1: amelyben k_1: madár:
Tied legyen védve rejtő — k_1: a tied k_1: legyen k_1: védve-rejtő
virágos erdő, víg határ — k_1: határ.

Legyen az élet szép mint lelked — k_1: lelked,
lelkedhez hasonló keret — k_1: csillogó k_1: keret.
boldog leszesz mert nem lehet más — k_1: Boldog leszesz,
az akit mindenki szeret

k_1: 1911. január 1.

k_1: Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A *Bözsikének* Babits alkalmi, ajándékozási célú verse. Keletkezése 1911. január 1-jére tehető, a szöveg Kiss Erzsébet, azaz Kiss Böske emlékkönyvébe készült. A fennmaradt kézirat egy kitépett emlékkönyvlapon szerepel, amelynek verzóján F. Margit Miklósváron, 1908. szeptember 6-án kelt emlékverse olvasható Kiss Böske részére; ez a körülmény megerősíti az emlékkönyvi kontextust. A tintaírású tisztázat Babits autográf aláírását és a dátumot is tartalmazza. A vers keletkezésére id. Babits Mihályné 1911. január 12-én kelt levele is utal, amelyben megemlíti, hogy Kiss Ernő, a lány apja elismerően szólt a Böskének írt „versikéről”: „Kiss Ernő bácsi nagyon meg dicsérte a versikét mit Böskének írtál, de a kis lány is meg a mamája is egészen el vannak ragadtatva”. (Babits 2005, 126.)

Kiss Böske Babits távoli rokona, anyai ágú, harmadfokú unokatestvére, azonban az 1911-es év során kapcsolatuk elmélyül. Miután Babits újpesti áthelyezésével kapcsolatos nehézségei megoldódtak, az 1911-es év nyári szünetében hazautazik Szekszárdra, és ekkor kerül közelebb Kiss Böskéhez. Babits a lány emlékkönyvébe írt alkalmi verse ugyanakkor a keletkezés idejekor, az év januárjában is túlmutat a megszokott családi figyelmességen, hiszen más rokonok esetében nem él hasonló gesztussal. Később, 1911 tavasza során az otthonról érkező levelekben Böske neve többször is felbukkan, különösen annak kapcsán, hogy a családjában kitört fertőző betegség miatt átmenetileg Babitsék szekszárdi házába költözik. A nyár elején, július körül, amikor Babits már biztos

állással rendelkezik, a Szekszárdon töltött idő lehetőséget ad arra, hogy a költő és a lány egymás közelében legyenek, rövid időn belül azonban világossá válik, hogy az 1895-ben született Böske nem tud mit kezdeni a nála idősebb férfi közeledésével, hiszen Babits gondolkodásmódja, szellemi érdeklődése és beszédtémái idegennek hatnak számára. (Buda 2025, 253–255.) A kapcsolat alakulását a lány egészségi állapota is befolyásolta, ugyanis tuberkulózisban szenvedett, és néhány évvel később, 1917-ben meghalt.

A szerelmi csalódás és az elszalasztott lehetőség konkrét élménye Babits több későbbi versében is megjelenik, például a *Július* és az *Augusztus* című költeményekben, de a *Játszottam a kezével* esetében is feltételezhető Kiss Böske részleges ihlető szerepe. A Böske-szerelem hatása egészen egyértelmű a *[Pargoletta]* című versben, amelyben Babits visszautal az emlékkönyvbe írt alkalmi szövegre: „És te majd dicsekszel / a verssel amit a könyvedbe irtam / amikor még alig ismertelek." A lány emlékének későbbi felbukkanását az *Emlékezés* című, 1917-ben írt vers is jelzi, ami feltehetően már Böske halála után született. Böske abban az 1921 januárjában, a *Nyugat*ban közölt, *Költészet és valóság* című, alapvetően a Boncza Bertával való kapcsolatáról írt prózai szövegben is megjelenik, amelyet Babits nem sokkal Török Sophie-val való első személyes találkozása után, de még összeköltözésük előtt ír. Itt az önvizsgáló megszólalásban a költő saját sikertelen kapcsolatait értelmezi újra: „Akkor talán egy halott lányt szerettem, és egy régi kertet láttam, nyári éjjel, az üstökös évében, júliust, augusztust, hosszú sétákat, hulló csillagok alatt. Hogy égtek a csillagok! S hogy zengtek a tücskök a fekete bársonybokrok közt! Melegen sírt vállamon a mindennapi kislány – ó, hogy égettek a könnyei! Egy finom és kényes gyermek ijedtségét tartottam karomban. »Mindennapi kislánynak« nevezte magát: – Mit találhatsz bennem? – De szép volt, úri és kényes: és úgy adta meg magát a halálnak, mint virág a sarlónak; drága, romantikus virág! Sohse lett senkié. Naiv, regényolvasó gyermek; apácaruhába öltözködött egyszer, úgy fotografáltatta le magát. Egész nap a napon hevert, orvos rendelte így, és várta a halált, mint egy vőlegényt. Szép volt. Már csak a bársonyszemére emlékszem, amely annyit sírt miattam is." (Babits 1921a, 44.)

Az *Angyalos könyv*ben fennmaradt kézirathoz Török Sophie fűz magyarázó megjegyzést, mely szerint a vers Kiss Böske emlékkönyvébe készült, és nem zárható ki, hogy Babits később emlékezetből jegyezte le („Kiss Böske emlékkönyvébe írt vers. Ezt alighanem emlékezetből kérésemre írta le, de lehet, hogy már régebben le volt írva, s így adta nekem."). A költemény egyszerűsége, didaktikus hangvétele és zárt, négysoros strófaszerkezete összhangban áll az emlékkönyvi műfaj hagyományával, és elkülöníti Babits nagyobb igényű, reflexív lírai vállalkozásaitól. A *Bözsikének* ezért elsősorban személyes alkalmi versként értelmezhető, és jelentősége inkább a kapcsolattörténeti kontextusban, mintsem poétikai megoldásaiban rejlik. Bár a vers *Angyalos könyv*-beli elhelyezkedése is segíthetné a datálást, a $\mathbf{k}_1$-en szereplő 1911. január 1-jei dátum alapján a kritikai kiadás erre a napra teszi a *Bözsikének* keletkezését.

338.

Egy kuruc a XX. században

Mint egy víg rigó
vígan ríkitó
kiáltottam egyszer:
Huncut a biró!

Huncut aki kap,
huncut aki pap,
huncut aki úr és
huncut aki rab.

Huncut aki buj,
huncut aki nyúl,
huncut aki gyáva
s fél az uraktul.

Nem vagyok ma már
ríkkantós madár,
hanem mint a holló
azt mondom, hogy: Kár!

Kár az urakért,
kár a papokért,
legnagyobb kár volt a
régi Istenért.

Kár a gazdagért,
kár a szegényért,
legnagyobb kár értem
szegény legényért.

[1911. január 1. és 1911. június 1. között]

---

2 Ny: vigan rikitó
5 Ny: kap
10 Ny: nyul,
12 Ny: uraktul [sh]
14 Ny: rikkantós
18 Ny: papokért
21 Ny: gazdagért

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 140. f. rektó, tintaírású fogalmazvány aláírás nélkül, az 5. sor alatt értelmezhetetlen ceruzajelzéssel. A fólió jobb alsó sarkán Török Sophie utólagos, tintával írt rájegyzése az első megjelenés helyéről: „Nyugat / 911. I. / 1059."

Első megjelenés: *Nyugat* 4, 11. sz. (1911. jún. 1.): 1059. (A *Babona, varázs,* az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé,* a *Vágyak és Soha,* a *Hiszekegy,* a *Dal, régimódi* és az *Egy régi szerelmes Velencében* című versekkel együtt hetedikként közli.) – Kötetben először posztumusz: Babits 1945, 540.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A kéziraton főként kisebb szó- és betűjavítások figyelhetők meg: az 5. sorban Babits az „a ki" esetében a szóköz megszüntetésével összeköti az *a* és *k* betűket, a 6. sorban a „huncut" *t* betűjét javítja, a 13. sorban a „madár" szó utolsó három betűjét törli, a 20. sorban pedig az „istenért" nagy kezdőbetűt kap („Istenért").

Alapszövegünk a *Nyugat,* amely azonban a fogalmazvány magánhangzóit megrövidíti, ezzel pedig a szöveget banalizálja. Az ejtési-ritmikai sajátosságokat hordozó hosszú magánhangzókat emiatt a kézirat szerint visszaállítottuk. A kézirat magán viseli a Babits-kéziratok fogalmazvány-jellegének legfőbb ismérvét: a költő számára a minél gyorsabb rögzítés volt a fontos, a központozással nem törődött, így nem tekinthető végleges szövegnek. Ezért a központozást – figyelembe véve a *Nyugat*-közlés ugyancsak következetlen központozását és a korai Babits-versek írássajátosságait, valamint a párhuzamos szerkezeteket – kiegészítettük. A verset Babits sem érezhette érett műnek, emiatt nem vette fel kötetbe.

Javításaink

2. A kézirat alapján javítottunk.
5. A sor végére kitettük a vesszőt.
10. Visszaállítottuk a kézirat *ú*-ját.
12. A sor végére kitettük a sajtóhiba miatt hiányzó pontot.
14. Visszaállítottuk a kézirat *í*-jét.
18. A sor végére kitettük a hiányzó vesszőt.
21. A sor végére kitettük a hiányzó vesszőt.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/2356. 140. f.

Egy kuruc a XX. században.

Mint egy víg rigó
vígan ríkitó
kiáltottam egyszer:
Huncut a biró!

Huncut a↕ki kap
huncu t aki pap
huncut aki úr és
huncut aki rab

Huncut aki buj
huncut aki nyúl,
huncut aki gyáva
s fél az uraktul.

Nem vagyok ma dár már
ríkkantós madár
hanem mint a holló
azt mondom hogy: Kár!

Kár az urakért
kár a papokért
legnagyobb kár volt a
régi i Istenért

Kár a gazdagért
kár a szegényért
legnagyobb kár értem
szegény legényért.

Keletkezéstörténet

Az *Egy kuruc a XX. században* datálása a kézirat helye, illetve az első közlés adatai alapján végezhető el. A kézirat az *Angyalos könyv* harmadik füzetében (OSZK Fond III/2356. 71–274. f.) maradt fenn. Az *Angyalos könyv* Babits fiatalkori verseit és egyéb műfajú írásait tartalmazó könyvalakú gyűjteménye, amely nevét a borítón látható, Török Sophie által 1935-ben rajzolt, mandolint pengető angyalról kapja. Bár az elnevezés és a díszes borító egységes kötet benyomását kelti, a gyűjtemény valójában három, eltérő időben keletkezett füzetet foglal magában. Az *Egy kuruc a XX. században* a harmadik füzetben szerepel, mely – miként Kelevéz Ágnes kutatásai rámutatnak – az első kettőtől eltérően nem utólag megszerkesztett, letisztázott versgyűjtemény, hanem voltaképpen egy kronologikusan vezetett munkafüzet. Babits ezt a több ívből álló, könyvnyi terjedelmű füzetet 1909 őszén, első verseskötetének értetlen kritikai fogadtatása után nyitja meg, és ettől kezdve verseinek döntő részét ide jegyzi le. A harmadik füzet szerkezete első pillantásra megtévesztő lehet, mivel az elején gondosan tisztázott, tematikailag összefüggő versek sorakoznak, a versek mellé utólag bejegyzett, több esetben pontatlan keletkezési dátumok – amelyeket Török Sophie rögzít – pedig hosszú ideig elfedték a kézirat tényleges kronológiai rendjét. A füzet egészének filológiai vizsgálata, valamint az életrajzi és megjelenési adatokkal való összevetés azonban egyértelművé tette, hogy a harmadik füzet alapvetően naplószerűen vezetett munkafüzet, amelyben a versek túlnyomó többsége a keletkezés sorrendjében követi egymást. E kronológiai rend alapján különös

jelentősége van az egyes versek fólióbeli elhelyezkedésének. A füzetben a korábbi, 1909 előtti keletkezésű költemények beragasztott kéziratai után újra a megalkotással egy időben lejegyzett versek következnek, amelyek szervesen illeszkednek a lineáris időrendbe. (Kelevéz 1998; Babits 2022, 42.) Az *Ékszerláda* az utolsó olyan vers, ami még 1911 előtt keletkezik és ebben a füzetben szerepel, az *Egy kuruc a XX. században* pedig közvetlenül ezután áll, ezért a kézirat elhelyezkedése alapján keletkezése 1911-re tehető. (Az *Ékszerláda* keletkezéstörténeti jegyzetét lásd Babits 2022, 925–926.)

A keletkezés időhatárait tovább pontosítja a vers első közlésének dátuma. Mivel a költemény a *Nyugat* 1911. június 1-jei számában jelenik meg, keletkezése legkésőbb e dátum előttre tehető. A kézirat füzetbeli helye és az *Angyalos könyv* harmadik füzetének kronologikus vezetése alapján, valamint az első megjelenés időpontját figyelembe véve tehát a költemény keletkezése 1911. január 1. és 1911. június 1. közé esik.

Az *Egy kuruc a XX. században* népies, ütemhangsúlyos verselésű, szabályos négysoros strófákból építkezik, ez pedig megidézi a dalformát és egyben a népköltészeti hagyományt. A versszakok rímelése *a a b a* szerkezetű; az első, a második és a negyedik sorok rímelnek, míg a harmadik sorok rímtelenül vagy eltérő rímmel állnak, tehát a népies dalforma laza kezelése figyelhető meg a versben. A maszkos jellegű megszólalás során a versbeszélő egy kuruc szerepét ölti magára, és ezzel a Thaly Kálmán-féle kurucos, historizáló hangon szólal meg. A költemény inkább kísérleti, stilizáló szerepvers, mely nem tartozik az életmű jelentős alkotásai közé, amit az is jelez, hogy Babits a *Nyugat*-közlést követően nem veszi fel köteteibe.

339.

Miként szélcsöndben a hajó

Miként szélcsendben a hajó,
lelkem ma veszteg úgy lebeg
vitorla nélkül! – Ah be jó,
hogy most melletted ülhetek!
Talán megállt a vén Idő
s mi ketten élünk már csupán –
ó milyen édes lanyha hő,
mily édes lanyha délután.
Most messze földön senki sincs,
fénylik az ajtón a kilincs:
ajtó előtt a macska ül,
hátát gubbasztva gömbölyül.
Kertben tüzel a tulipán
fejét megadva csüggeteg:
most minden édesen beteg.
A tornácon az oszlopárny
a napsütött fal oldalán
ledől, mint tejben a kalán.
Nincs a világon semmi vér,
tejjel és mézzel foly az ér,
a vékony ér a hús alatt:
azért vagy, édes, oly fehér,
s nézed a fehér bús falat. ↔

Cím VÚ; FogVid: Egyedül… messze… | R_1; R_2: Miként szélcsöndben a hajó…
1 VÚ; FogVid; ÖV: hajó
2 FogVid: ugy
3 VÚ; FogVid: Ah, FogVid: bə [sh] VÚ; FogVid: jó
4 VÚ; FogVid: ülhetek.
6 VÚ; FogVid: csupán:
9 VÚ; FogVid: sincs
10 VÚ; FogVid: kilincs,
12 VÚ; FogVid: gömbölyül,
14 VÚ; FogVid: megadva, VÚ: csüggeteg. | FogVid: csüggetek. [sh]
16 VÚ: tornáczon
18 VÚ; FogVid: ledől
19 VÚ; FogVid: vér:
21 FogVid: hus
22 VÚ; FogVid: oly édes, [sh]
23 FogVid: bus

Elalszik minden – mily varázs!
Már alig zümmög a darázs.
Vállad vonala betegen
omlik el kebled vánkosán
s úgy csüggök fényes szemeden,
mint hipnotizált, orvosán.
Altass el, édes, engemet,
s álom hajóján messze vigy
ah ez az álom – eltemet –
és ah! maradna mindig így!
maradna mindig így…
így…
mindig így…

[1911 első fele; 1911. május 21. előtt]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k_1}$ (a kéziratkatalógusban k_4) OSZK Fond III/1969/68., 1 f. verzó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül, a vers utolsó három sora, a rektón a *[S melyet már anyi régi legény tiport…]* fogalmazványtöredék, illetve az *Arany kisértetek* áthúzott első négy sora; $\mathbf{k_2}$ (a kéziratkatalógusban k_5) OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 140. f. verzó, tintaírású fogalmazvány, ceruzaírású javításokkal, aláírás nélkül. A bal margón az 1–3. sor mellett Török Sophie kézírásával: „Miként szélcsendben a hajó. Baja és Fogaras". A 20. sor mellett: „Szekszárd".

Első megjelenés: *Egyedül… messze…* címmel, *Vasárnapi Újság* 58, 21. sz. (1911. máj. 21.): 414; utánközlése: *Fogaras és Vidéke* 9, 22. sz. (1911. máj. 28.): 5. – További megjelenések: R_1 43–44; R_2 45–46; V 191–192; ÖV 173.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A $\mathbf{k_1}$ a vers utolsó három sorát tartalmazza, míg az *Angyalos könyv*-beli $\mathbf{k_2}$-n számos javítás és módosítás figyelhető meg, itt Babits több helyen betű- és szóalakjavításokat végez.

---

25 FogVid: zümmök [sh]
26 FogVid: Vállnd [sh]
28 FogVid: ügy [sh]
29 VÚ; FogVid: hipnotizált
30 VÚ; FogVid: engemet
31 VÚ: vígy – | FogVid; R_1: vigy –
32 VÚ; FogVid: Ah, ez a világ
33 VÚ: így, | FogVid: igy,
34 FogVid: igy,
35 VÚ: Így…. | FogVid: Igy…
36 VÚ: így…. | FogVid: igy…

A 25. sorban a „zümmög” igét kihúzza és a margón a „duzzog” változatot írja be ceruzával. A következő sorban a „bágyatag” jelzőt törli, majd utána írja a – végleges – „betegen” alakot. A 31. sorban az eredeti „s az álom szárnyán messze vígy” sorból az első négy szavát kihúzza, és a bal margón tintával a vershez tematikusan szorosabban kapcsolódó „s álom hajóján” változatot jegyzi fel. A 35. sortól helyhiány miatt a vers a jobb margón folytatódik; Babits ide írja az utolsó három sort.

Alapszövegünk az ÖV, melyet az előzmények alapján emendáltunk. Babits a vers első négy sorát felhasználva már 1906-ban verset ír, mely az incipitjéről kapta a címét (*Angyalos könyv*, 46. f. rektó–47. f. verzó), és ennek a központozás szempontjából némileg módosított változatát elküldi Kosztolányinak, majd Osvátnak (OSZK Fond 253/920. 8. f. rektó). Noha a kezdősorok közel azonosak, ezt a verset nem tekintjük az 1906-os vers variánsának, hanem mindkettőt önálló alkotásnak tartjuk. A korábbi költeményt és jegyzeteit lásd a versek kritikai kiadásának második kötetében: Babits 2022, 74–77.

A címben megtartottuk a *szélcsöndben* alakot, annak ellenére, hogy a kezdősorban *szélcsendben* áll, mivel a Babits életében megjelent kötetekben mindig így szerepelt. A *Vasárnapi Újság* és a *Fogaras és Vidéke* a sorokat nagy kezdőbetűkkel szedi, ezeket a szövegeltérések között nem jelöljük.

Javításunk

1. A sor végére kitettük a vesszőt, ami az R_1-ben bukkan fel először.

Előszövegek

k_1: OSZK Fond III/1969/68.

[Cím nélkül]

mint
maradna mindig így
igy
mindig igy…

k_2: OSZK Fond III/2356. 140. f.

[Cím nélkül]

Miként szélcsendben a hajó
lelkem ma veszteg úgy lebeg
vitorla nélkül! – Ah be jó
hogy most melletted ülhetek
Talán megállt a vén Idő
s mi ketten élünk már csupán
A Ó mílyen édes lanyha hő
mily édes lanyha délután ↔

tán most messze földön senki sincs
fénylik az ajtón a kilincs
ajtó előtt a mas c ska ül
hátát gubbasztva gömbölyül
Kertben tüzel a tulipán
fejét ing meg adva csüggeteg
most minden édesen beteg
a tornácon az oszlopárny
a napsütött fal oldalán
ledől mint tejben a kalán
Nincs a világon semmi vér
tejjel és mézzel foly az ér
a vékony ér a hús alatt
azért vagy édes oly fehér
s nézed a fehér bús falat
el alszik minden – míly varázs!
már alig zümmög duzzog a darázs
vállad vonala bágyatag betegen
omlik el kebled vánkosán betegen vánkosán
S ugy csüggök fényes szemeden
mint hipnotizált orvosán
altass a el édes engemet
s az álom szárnyán s álom hajóján messze vígy –
ah ez a világ – eltemet –
és ah! maradna mindig így
maradna mindíg így
így
mindig igy

Keletkezéstörténet

A költemény első négy sora már 1906-ban megszületett, és a *[Miként szélcsöndben a hajó…]* kezdetű vers élén állnak; lásd ehhez a verset és jegyzeteit: Babits 2022, 74–77. Bár a két szöveg kezdősorai szoros rokonságot mutatnak, a mű nem tekinthető az 1906-ban keletkezett darab variánsának, hanem attól független, önálló költői megszólalásként értelmezhető. A költeményt elsőként a *Vasárnapi Újság* közli 1911. május 21-én. A keletkezés az első megjelenés, valamint a $\mathbf{k}_2$ *Angyalos könyv*ben elfoglalt helye alapján az 1911-es évre, pontosabban 1911. május 21. előttre tehető. Elképzelhető, hogy a vers mögött meghúzódó érzelmi tapasztalat a Kiss Böske-élményhez köthető, jóllehet a kapcsolat tényleges elmélyülése csak az adott év nyarán, szekszárdi együttlétük során következik be. (A Kiss Böske-szerelemről lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Ahogyan Kelevéz Ágnes az 1906-ban keletkezett költemény kapcsán felhívja a figyelmet, a kezdősorok hasonlata Berzsenyi Dániel *Osztályrészem* című versének metaforájával mutat rokonságot: „Partra szállottam. Levonom vitorlám.” Babits későbbi verseiben is előszeretettel nyúl a hajó-motívumhoz, ám míg ebben a költeményben a szélcsendben veszteglő hajó képe a cselekvésmentes, védett jelen metaforája, addig az *Egy régi hasonlat* és az *Alkalmi vers* kapcsán a hajó-allegória már háborús kontextusban kerül elő.

A vers 20., „tejjel és mézzel foly az ér” sorát Babits az 1912-es *Reggeli ének*ben használja fel újra: „Testem mint egy eleven béke ébred / Tejjel és mézzel folynak ereim.” Dienes Valéria egy visszaemlékezésében megemlíti, hogy 1912-ben, a *Reggeli ének* keletkezése kapcsán Babits megkérdezte tőle, szerinte melyik verssor fogalmazódott meg benne először. Dienes elmondása szerint „[Babits] mindig mindennel harcban állt. Soha semmivel nem tudott békén lenni. Úgyhogy azért ritka dolog egy olyan vers, mint amilyent egyszer írt, hogy: »Ó, reggeleim! / jó reggeleim! / Testem mint egy eleven béke ébred«. Mikor azt írta, akkor jött egyszer hozzánk, és elolvasta ezt a verset – ezt is abban az időben írta –, és azt kérte tőlem, hogy mondjam meg neki, melyik verssor volt ebből az első, ami neki eszébe jutott. Mondtam neki: »Talán 'Testem mint egy eleven béke ébred.'« Azt mondja: »Nem, 'Tejjel és mézzel folynak ereim.'« Nagyon sokat részletezte azt abban az időben, hogy hogyan szokta ő a verseit így magában hordozni. […] Nekem egyszer egészen elrészletezte, hogyha ő valami verset elkezd írni, hát szó sincs arról, hogy ahhoz ceruza vagy toll kelljen. A vers az énekel, a vers az hangzik. Az belül van és hosszú ideig hordozza. És amíg nem tetszik neki, addig nem írja le. Néha egy-egy strófát – így szokta mondani nekem –, különösen a tercinákra mondta ezt, de más verseire is mondta, hogy: »Annyi ideig hordom magamban, ameddig nem tetszik nekem, és amikor már megtetszik, akkor leírom.«” (Rába–Vezér 2004, 40–41.) Elképzelhető, hogy Babits, amikor a szóban forgó, „Tejjel és mézzel folynak ereim.” sort említi, valójában a *Miként szélcsöndben a hajó* általi szövegszintű egyezésre utal.

A költő a verset a *Recitativ* kötetben az *Intermezzo (Szekszárd)* című ciklusban közli.

Magyarázat

18. *kalán* – a kanál régies, tájnyelvi kifejezése.

340.

Vágyak és Soha

Gyermek kivánnék lenni, tiszta gyermek,
kit nem zavarnak semmi bús szerelmek
s amilyen talán nem valék soha.

A nő szeme, élettel égve telten
rejtett mocsokkal undorítja lelkem:
az élet tiszta nem lehet soha.

Az élet piszkos, csak a semmi tiszta,
az élet mélyén ég a vágyak piszka
s a semmit nem kivánhatom soha.

Ó ezek az emésztő pincelángok,
hogy mint a mécses, lángban egyre rángok
s tán ellobbanni nem tudok soha.

Hogy vágyamat születve már utálom
s utálva vágyom; és ha lesz halálom,
vágyam halálát nem hiszem soha.

Immár a végtelen vágyára vágyom
s bár végtelen sok, véges mind a vágyam
s végesből nem lesz végtelen soha.

Gyermek kivánnék lenni, tiszta gyermek,
kit nem zavarnak semmi bús szerelmek
s amilyen talán nem valék soha.

[1911. tavasz; 1911. június 1. előtt]

Cím Sal: Vágyak és soha
1 Sal: kívánnék Ny; R_1; R_2; V; Ptűz; ÖV: gyermek
3 Ny: amílyen Ptűz: tán [sh]
5 R_1: undoritja
9 Sal: kívánhatom
10 Sal: Ó, ezek Ptűz: pince lángok,
14 Sal: vágyom és Ptűz: haláloml, [sh]
16 Ptűz: vágyra [sh]
19 Sal: kívánnék
21 Ny: amílyen Ptűz: tán [sh]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/ 2356. *(Angyalos könyv)* 141. f. rektó, tintaírású fogalmazvány aláírás nélkül, a cím („Vágyak és soha[!]") és az első közlés adatai („Nyugat 911. I. 1056. Irta 911. tavasz.") Török Sophie ceruzaírásával.

Első megjelenés: *Nyugat* 4, 11. sz. (1911. jún. 1.): 1056–1057. (A *Babona, varázs,* az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé,* a *Hiszekegy,* a *Dal, régimódi,* az *Egy régi szerelmes Velencében* és az *Egy kuruc a XX. században* című versekkel együtt, harmadikként közli.) – További megjelenések: R_1 28; R_2 30; *Salon* 2, 12. sz. (1927. nov. 15.): 5; *Pásztortűz* 20, 1. sz. (1934. jan. 15.): 16; V 181; ÖV 161.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A **k** két helyen betűjavítást tartalmaz, illetve helyesírási ingadozásokat jelez, központozása következetlen. A 3. sorban az *amílyen* alak szerepel, amely a későbbi nyomtatott változatokban *amilyen*re egyszerűsödik. A 7. sorban Babits kettősponttal zárja a sort *(tiszta:),* ami a későbbi kiadásokban vesszős központozással jelenik meg; a 10. sorban a *pincelángok* szó egybeírt alakban olvasható, míg más nyomtatott változatokban esetenként különírt formában *(pince lángok)* fordul elő. A 15. sorban a *vágyam* szóról tollhiba miatt lemarad az ékezet *(vagyam).* A 16. sorban az *Immár* szó kezdőbetűje javított: Babits az *I* betűt *S*-ből írja át, a 18. sorban a *végtelen* kezdőbetűje szintén javítás nyomát mutatja. A kéziraton a jobb margón függőleges ceruzaírás: „Ha vágyról szólok, minden vers".

Alapszövegünk az ÖV, ami megegyezik a V-vel. Mivel a *Nyugat,* az R_1, R_2, a V és az ÖV is verzállal közli a címeket, csak a tartalomjegyzékekből állapítható meg a *Soha S*-e. A *Salon* kisbetűvel szedi a szót. Szintén a *Salon* szerkesztői önkényének tűnik, hogy a verset nem tagolja strófákra. A 3. és a 21. sor *talán*-jának *tán* alakja a *Pásztortűz* hasábjain elrontja a sor szótagszámát, ezért sajtóhibának tekintendő. Emendálást csupán az első sor végére kitett vesszővel végeztünk, a 19. sor alapján. A jelzett helyen minden szövegforrásban megtalálható a szükséges írásjel, kivéve a kéziratot, ahol csak a 19. sor első szavát írja le Babits, és két gondolatjellel jelzi az első versszak ismétlődését.

Javításunk

1. A sor végére – a 19. sor alapján – vesszőt tettünk.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/2356. 141. f.

[Cím nélkül]

Gyermek kivánnék lenni, tiszta gyermek
kit nem zavarnak semmi bús szerelmek
s amílyen talán nem valék soha

A nő szeme, élettel égve telten
rejtett mocsokkal undorítja lelkem:
az élet tiszta nem lehet soha

Az élet piszkos, csak a semmi tiszta:
az élet mélyén ég a vágyak piszka
s a semmit nem kívánhatom soha

Ó ezek az emésztő pincelángok
hogy mint a mécses, lángban egyre rángok
s tán ellobbanni nem tudok soha.

Hogy vágyamat születve már utálom
s utálva vágyom és ha lesz halálom
vagyam halálát nem hiszem soha.

S Immár a végtelen vágyára vágyom
s bár végtelen sok, véges mind a vágyam
s végesből nem lesz végtelen végtelen soha

Gyermek – –

Keletkezéstörténet

A *Vágyak és Soha* Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint 1911 tavaszán, Fogarason keletkezik. (Kelevéz 1994, 756.) Babits Szabó Lőrincnek elmondott szűkszavú vallomása a vers keletkezési körülményei kapcsán saját önértékelését is rögzíti: „Fogaras. Mindaz, amit el lehetne mondani, benne van, benne a versben. Én nem szeretem, nem rossz vers pedig." (Gál 1975, 456.)

A költemény azonos szerkezetű, háromsoros strófákból áll, a nyitó és a záró strófa egymás megismétléseként keretezi a verset, az egyrímes versszakok harmadik sora pedig minden esetben a „soha" szóval zárul. A vers az örök beteljesületlenség, a vágy és a tisztaság kibékíthetetlen ellentétét állítja a középpontba, s a címben előlegezett tétel – a vágy végessége és a „soha" abszolútuma – elvont kijelentésekben bontakozik ki, amelyeken azonban rendre áttör a személyes kitárulkozás feszültsége, különösen az élet beszennyezettségét és a tisztaság elérhetetlenségét tematizáló sorokban. (Rába 1981, 375.) A *Vágyak és Soha* szervesen kapcsolódik Babits ekkori, bergsoni indíttatású önszemléleti lírájához, s miként Rába György rámutat, a „lángban rángó" test és lélek motívuma rokonságot jelez a *Babona, varázs* antropomorf természetképeivel, ahol az élővilág összekapcsolása pszichés mélyrétegekkel telik meg. (Rába 1981, 375.) A vers továbbá párhuzamba állítható Babitsnak a szintén ebben az időszakban, 1911 nyarán keletkezett *Örökségem* című költeményével is, amely szintén a vágyat és a beteljesületlenséget állítja középpontba, igaz, a későbbi vers már a Kiss Böske-szerelem kudarcának hatására keletkezik. (A kapcsolatról lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Gál István szerint a versben Oscar Wilde hatása fedezhető fel. (Gál 2003, 66.)

Kelevéz Ágnes hívja fel a figyelmet arra, hogy Babits e korszakában egymással párhuzamosan éli meg a hit és a kétely, illetve a pogány és a keresztény hagyomány tapasztalatát. Erről tanúskodik a szintén ebben az időszakban keletkezett *Hiszekegy* című vers is, melyet Babits a *Vágyak és Soh*ával együtt közöl a *Nyugat* 1911. június 1-jei számában. A *Hiszekegy* és *Vágyak és Soha* nem egymást kioltó, hanem egymással vitázó

vallomások; ugyanannak a gondolkodói és poétikai világképnek az eltérő megvalósulásai, feszültségük pedig láthatóvá teszi azt az állandó belső harcot, ami Babits lírájában az önfeltárás vágya és a rejtőzködés ösztönös reflexe között zajlik. (Kelevéz 1998, 200–201; ehhez lásd Rónay 1970.)

A keletkezés idejének meghatározását a kézirat helye is támogatja: a *Vágyak és Soha* az *Angyalos könyv* harmadik, kronologikusan vezetett munkafüzetében található. (Kelevéz 1998; Babits 2022, 44.) A kézirat *Angyalos könyv*-beli helye összhangban áll Babits Szilasinak elmondott visszaemlékezésével, ami 1911 tavaszára, fogarasi tartózkodásához köti a keletkezést. Az első megjelenés időpontja a lehetséges záró dátumot is kijelöli, ezért a keletkezés 1911 tavasza és 1911. június 1. közé tehető.

A költő a verset a *Recitativ* kötet *Fogaras* című ciklusába illeszti.

341.

Cigánydal

Zörg az ág és zug a szél
cigányasszony útrakél
feje piros keszkenős
zsír haján a rossz kenőcs
lepedőbe köti bugyrát
úgy viszi a pereputtyát
csípőn kötve csücske kettő
nyakán lóg a másik kettő.
Háti jószág, pereputty:
pici rajkó, jól aludj!
Mezők jönnek, erdőségek
jó vidékek, rossz vidékek
szép hazák,
zöld hazák:
jár a szél és zörg az ág.

Bús szederfa álldogál
pici rajkó sírdogál
bús szederfa naptól szárad,
cigányasszony ina fárad
fára köti lepedőjét
úgy ringatja csecsemőjét.
Bölcsőt tartja: bölcs a fa;
szedret adja: jó a fa.
Ad tüzet is száraz ág:
mindenütt csak hajt az ág
hogyha tüz van: a tüz ég is ↔

1 PV: zúg
2 Ny: utra kél | R_1; R_2: útra kél
4 Ny; R_1: rosz
6 Ny: ugy
7 Ny; R_1; R_2: csipőn
9 PV: pereputty,
16 V: ús [sh]
17 Ny; R_2: sirdogál
21 Ny: ugy
23 Ny: Szedrét | R_1; R_2; V; PV; ÖV; VV: Szedret
26 Ny; R_1; R_2; PV: tűz van: a tűz

kerül hozzá kis fazék is
kis fazék
nagy fazék
mindenütt csak jó az ég.

Ágra köti lepedőjét
úgy ringatja csecsemőjét:
„Ági jószág, pereputty
pici rajkó, jól aludj.
Mezők jönnek, erdőségek
jó vidékek, rossz vidékek:
teneked mind jó vidék;
mindenütt csak kék az ég.
Ne felejtsd, hogy ágrul lettél
szederfa alatt születtél
s mint a röpke mag az ágrul,
úgy leszakadsz majd anyádrul
se apád,
se anyád,
se országod, se tanyád."

Mesél neki rémeket,
dalol neki éneket:
„Ági jószág, pici lélek
milyen jó neked az élet:
hogyha jön a csunya szél,
pici rajkó picit fél
ad tüzet a száraz ág:
kivárod a tavaszát.
Hogyha ég a nap sugára
a gazdának nagy a kára;
neked semmi, kis bolond: ↔

32 Ny: ugy
36 PV: vidékek;
39 Ny; R_1; R_2: felejtsd hogy
42 Ny: ugy
43 Ny; R_1; R_2; V; PV: apád
44 Ny; R_1; R_2; V; PV: anyád
50 PV: csúnya
51 PV: fél;
54 PV: sugára,

mindenütt csak hűs a lomb:
Cse'bogár,
Cse'bogár,
a gazdának csupa kár."

„Mezők jönnek, erdőségek,
jó vidékek, rossz vidékek
teneked mind jó vidék:
mindenütt csak kék az ég.
Erdőn hogyha zsidót látsz,
meg se nézed, neki látsz.
Mezőn hogyha lányra lelsz,
meg se kérded, úgy ölelsz.
Nem hiába ágrul lettél
szederfa alatt születtél
s mint a röpke mag az ágrul,
úgy szakadsz le majd anyádrul
se apád,
se anyád,
se országod, se tanyád."

[1911. tavasz]

Kézirat, gépirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k_1}$ OSZK Fond III/1969/32. 1 f. rektó, áthúzott tintaírású fogalmazványrészlet aláírás nélkül, a 46–49. sor variánsa, a rektón még a *Nyári idill* fogalmazványrészlete; $\mathbf{k_2}$ OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 141. f. verzó, tintaírású fogalmazványrészlet aláírás nélkül. Az *Angyalos könyv* következő fóliója kiszakítva, a maradékán három sorkezdő „se" szó olvasható, a vers mellett Török Sophie kézírásával: „Irta 911. tavasz. Nyugat II. 364 911."

Gépirat: **g** OSZK Fond III/88. 1 f. (2 fóliós papír 2. fóliójának rektóján), gépírás, a vers 50–53. sorának variánsa a Kardos Alberthez írt, keltezetlen levél szövegében.

Első megjelenés: *Nyugat* 4, 17. sz. (1911. szept. 1.): 364–366. (A *Levél Tomiból,* a *Szent Mihály,* a *Bolyai* és a *Spleen* című versekkel együtt, negyedikként közli.) – További megjelenések: R_1 9–11; R_2 11–13; V 169–171; PV 325–326; ÖV 149–150; VV 31–33.

---

57 Ny; R_1: lomb.
66 PV: Meg [sh] PV: neki látsz [sh]
67 PV: Mezőn,
70 PV: született.
71 Ny; R_1; R_2; V; PV; ÖV; VV: S mint Ny: ágrul
72 Ny: ugy R_1: anyádru [sh]

Szövegkritika, szövegváltozatok

A versnek két kézirata maradt fenn. A $\mathbf{k}_1$ egy áthúzott tintaírású fogalmazványrészlet/töredék, a 46–49. sor variánsa, a fólió rektóján az 1911 nyarán született *Nyári idill* fogalmazványrészlete található. Az itt leírt négy sor – feltehetően végleges helyére, egy újabb tisztázatba kerülése után – egy halványabb függőleges, egy vízszintes és két ferde vonallal áthúzva. Ékezése, vonalvezetése gondosabb a másik kéziraténál, csupán a pontok kissé elhúzottak. Az *Angyalos könyv* 141. fóliójának verzóján olvasható $\mathbf{k}_2$ csonka kézirat, mely eredetileg teljes volt, de a kéziratgyűjteménynek ma már egy oldala hiányzik. A vers a „mindenütt csak kék az ég" sorig tart (30. sor), a többiből csak a 44–46. sorok elején álló három tagadószó olvasható. A kézirat tintaírású fogalmazvány, s ahogy a javítások jelzik, a lejegyzés nem egy időpontban készült. A vers elején található sorok betoldásai jelölés nélkül (3., 4. és 11. sor) a már leírt sorok mellett, a gerinchez közel olvashatók. Az ékezést, valamint a központozást illetően a Babitsra jellemző következetlenségek figyelhetők meg. Az első versszakban több helyen egy-egy betű ráírásos javítása látszik, illetve több helyen *k* betű helyett *K*-t írt. A „tüzet" szó leírása közben kifogyott a tollból a tinta, a következő szótól kezdve a frissen bemártott tollal írt szöveg olvasható. A kézirat helyesírását a Babits-kéziratokra jellemző hibák, hiányok és következetlenségek jellemzik, amelyek elsősorban a központozásban és ritkábban az ékezésekben mutatkoznak meg. Néhol az egybe- és különírás is bizonytalan. A szerzői szándék felderítése még összehasonlítással is sokszor nehézkes. A dátum és az első megjelenés helyét Török Sophie ceruzaírásos rájegyzéssel tüntette fel a fólió bal alsó részén: „Nyugat II. 364. [1]911." A vers 4. strófájának 5–8. sora továbbá Babits Kardos Albertnek írt keltezetlen, gépírásos levelén is fennmaradt.

A nyomtatott szövegváltozatok közül egy szövegeltérést érdemes kiemelni: a PV súlyos sajtóhibája miatt az 59. sor („Cse'bogár,") a végleges vers 60. sorának élére kerül, így a két sor egybeolvad. Ezt a szövegeltérések között külön nem jelöljük, mivel a sorszámozás felborulna.

Alapszövegünk az 1941-ben megjelent VV, melynek korrigálását Babits még elvégezhette. Szövege megegyezik az ÖV-ével, ahol a vers végleges formája kialakult. Mivel sajátos központozását a vers mindvégig megőrizte, csak olyan esetben emendáltunk, amikor sajtóhibára gyanakodtunk.

Javításaink

23. Mivel a versben a pontosvesszők után kis kezdőbetűvel kezdődnek a szavak, a sorkezdő *S*-et *s*-re változtattuk.
71. Miután az előző sor végén egy forrás kivételével egyik szöveg sem tartalmaz írásjelet, a sorkezdő *S*-et *s*-re változtattuk.

Előszövegek

$\mathbf{k}_1$: OSZK Fond III/1969/32.

Mesél neki rémeket
dalol neki éneket:
Ági jószág, pereputty
pici rajkó jól aludj

k_2: OSZK Fond III/2356. 141. f.

[Cím nélkül]

Zörg az ág és zug a szél,
cigányasszony utra kél
feje piros keszkenős
nyakán lóg a zsír haján a rossz kenőcs
lepedőbe köti butt gyrát
míg ugy viszi a pereputtyát
csípőn kötve csücske kettő
nyakán lók g a másik kettő
háti jószág, pereputty
pici rajkó jól aludj
jár mező kön erdővégen mezők jönnek, erdőségek
jó vidéken k, v rossz vidéken k
szép házán k
zöld házán k
jár a szél és zörg az ág.

Bús szederfa álldogál
pici rajkó sírdogál
bús szederfa naptól szárad
cigányasszony ina fárad
ágra köti lepedőjét
ugy ringatja csecsemőjét
bölcsőt tartja: bölcs a fa
szedret adja: jó a fa
ad tüzet a száraz ág
mindenütt csak hajt az ág
hogyha tűz van, hát az ég és is
kerül ho rá hozzá
kis fazék
nagy fazék
mindenütt csak kék az ég

g: OSZK Fond III/88.

Hogyha jön a csunya szél,
pici rajkó picit fél:
ad tüzet a száraz ág,
kivárod a tavaszát.

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a *Cigánydal* keletkezésének időpontja „[1]911. tavasz." (Kelevéz 1994, 755.) Ennél részletesebb adatokkal is rendelkezünk Babitstól, aki Szabó Lőrincnek tett visszaemlékezésében számol be a vers keletkezési

körülményeiről: „Fogarason írtam. Akkor valami módon a pisztráng-halászatot néztem. Ott volt egy ismerősömnek egy nagy pisztráng halásztelepe, Bet[h]lenben. Délután volt. A cigány-motívumot Fogaras melletti más helyen, a cigánytelep adta. Útközben eszembe jutott. Ez a vers szegény Kaffka Margitnak tetszett nagyon. Ő kitűnő írónk, letagadhatatlanul. Szép vers ez azért, nagyon. »Csípőn kötve« – ezt én Szekszárdon láttam, Szekszárdon [sic!]. Egy balladafordításom refrénje ez: »Jár a szél és zörg az ág«". (Gál 1975, 453.) Sem a Szabó Lőrincnek tett visszaemlékezést közlő Gál István, sem az azt citáló kronológia nem tér ki az idézett szakasz utolsó állítására, mely szerint Babits egy balladafordításából kölcsönözte volna a *Cigánydal* első strófájának záró sorát. A kutatás jelen állása szerint nincs információnk olyan Babits által fordított balladáról, melyben részben vagy egészben feltűnne az idézett sor. Ugyanakkor, figyelembe véve azt, hogy Babitsnak a versek keletkezési körülményeire vonatkozó visszaemlékezései több esetben is csalókák, előfordulhat, hogy Babits tévesen jelölte meg a saját lírai műhelyében fogant verssor pontos helyét. Az 1906-ban keletkezett, a szerelmespárokat titokban összeadó kovács történetéről szóló *Gretna-Green* című versben – igaz, nem ismétlődő szakaszként – olvasható egy sor: „hüs az árny és zörg az ág". A *Cigánydal*hoz ugyanakkor nem csupán a részleges szövegszintű egyezés kötheti, hanem epikus vers-jellege, három strófájának páros rímelése, valamint az ütemezése is, hiszen a trocheusi lüktetésű *Gretna-Green* több verssorához hasonló az ütemhangsúlyos (magyaros) ritmusú *Cigánydal:* „Zörg az ág és zug a szél / Cigányasszony útrakél" *(Cigánydal);* „Kék az ég ma, zöld az ág – / Milyen messze, más világ!" *(Gretna-Green).* Mindez csupán feltételezés; könnyen megeshet, hogy Babits egy valóban létező, kéziratban maradt balladafordításra utal, mely lappang vagy megsemmisült.

Rába György szerint a vers a bergsoni ihletforrás teljes értékű felhasználása és kifejezése. A *Cigánydal* „lírai mítosz", „sorsének", mely egy bizonyos életformáról tudósít, s az ábrázoláson túl szimbolikus jelentést is magában foglal. Ezt Rába akként fogalmazza meg, hogy „a folklorisztikus ecsettel megelevenített vándor cigányasszony az életlendületet megtestesítő látványként a korlátozatlan szabadság szimbólumává nő." A nomád életmódra berendezkedett, rajkójával vándorló cigányasszony versbeli története a közösségről való leszakadást, a stabilitás és az állandóság elutasítását jelképezi, mely persze többféle értelmezési pozícióból is olvasható. Egyrészről a szabadság és a merev konvencióktól való elhatárolódás pozitív töltettel társul, másrészről viszont az így kialakított élethelyzet kiszolgáltatottságot, gyökértelenséget is implikál, melyre maga a vers figyelmeztet: „Ne felejtsd, hogy ágrul lettél / szederfa alatt születtél / s mint a röpke mag az ágrul, / úgy leszakadsz majd anyádrul / se apád, / se anyád, / se országod, se tanyád."

Németh G. Béla szerint a *Cigánydal* Babits „egyik legstilizáltabb, legzeneibb szerkezetű, leginkább epiko-lirikus zártságú verse." (Németh 1968, 99.) Felhívja a figyelmet a rondóforma használatára is, mely ebben az esetben sajátos változatot alakít ki, tehát nem követi hűen az eredeti francia formát. Babits tizennégy soros szakaszok helyett tizenöt sorosokká tördeli a verset, hangzásban ugyanakkor megmarad tizennégy soros formájának. Zeneisége a folklór-tematika miatt a népdalok mintakövetése felől is megközelíthető. A *Cigánydal* népdalszerűségét a sűrű ismétlések, illetve az ütemhangsúlyos verselés jelzik. A versszöveg hangzásában továbbá az alkalmazkodó ritmusú, új stílusú népdalokra jellemző nyújtott ritmusos olvasásnak is teret enged, tehát nem szimmetrikus, negyedes ütemű lüktetés, hanem a szótaghosszok függvényében alakuló ritmika jellemzi – a vers voltaképpen egy népdal (vagy népies műdal) szövegeként is megállná a helyét, azzal a megszorítással, hogy ez esetben nem visszatérő szerkezetű, négy-

soros formáról, hanem egy sajátos rondóformát és a népdalok alkalmazkodó ritmusát ötvöző megoldásról van szó.

Ha életrajzi keretben helyezzük el a *Cigánydal*t, különösen fontos a megírás helyszíne. Babits fogarasi tartózkodását ugyanis száműzetésként élte meg (nem véletlenül írt verset *Levél Tomiból* címmel 1909-ben, melyben fogarasi áthelyezését Ovidius kitoloncolásával kapcsolja össze). Fogarasi tanárkodása alatt magányosan, a világtól elszakítva teltek a napjai: a nagy távolság megnehezítette az irodalmi életbe való bekapcsolódást, s egyben ellehetetlenítette a folyamatos jelenlétet. A vers *Nyugat*-beli közlésének időpontja is szimbolikus jelzése egy korszak lezárultának: Babits 1911 szeptemberében már elhagyta Fogarast, kilépett a „tehetségfojtogató légkörből" ([n. n.] 1911b, 17.), hogy ha még nem is teljes mértékben, de már sokkal inkább az irodalomnak szentelhesse magát. A szabadság eszményét hirdető *Cigánydal* ekként válhat a megírás idején még megrekedt, a külső körülmények által egy adott szituációba kényszerített, az önmaga számára ideális életvezetésben korlátozott én személyes vallomásává. A vallomásos jelleget az sem kérdőjelezi meg, hogy a vers több pontján egyenes idézettel találkozunk: ennek nem az eltávolítás vagy a kizökkentés a funkciója, a két különböző megszólalásmód hasonló alkalmazása épphogy a személyességet, a bensőséges hangulatot erősíti fel.

Babits Fogarason a Lenkert nevű utcában lakott, itt bérelt szobát a 30. számú házban. Munkahelyére, a gimnáziumba a Cigóniának vagy Cigániának nevezett cigánytelepen keresztül is eljuthatott, erre utal a Szabó Lőrincnek tett visszaemlékezésében. Rába György mutat rá, hogy Fogarasnak erre a részére érkezett a pénteki vásárnapokon sátoros cigányok egy csoportja, mely esemény és látvány szintén ihletője lehetett a versnek. (Rába 1981, 329.) Róna Judit kronológiája Rába nyomán egy világirodalmi előzményt is megjelöl: Jean Richepin *Un vieux lapin* című, egy csavargó gondtalan bolyongását tematizáló életképe is összefüggésbe hozható a Babits-verssel. A kronológia szintén Rába nyomán *Le vieux lapin*ként hivatkozik a műre, s *[A vén ravasz]*-ként fordítja a címet (Róna 2013, 298.), a versszöveg ismeretében azonban az *[Egy vén/öreg nyúl],* még inkább az *[Egy vén/öreg ürge]* címfordítás is felvethető. Rába néhány szövegszintű párhuzamot is felmutat a *Cigánydal* és a Richepin-mű között. (Rába 1969, 92.)

A *Cigánydal* bergsoni eredetét Rába már regisztrálta. (Rába 1981, 329.) Babits éppen Fogarason ismerkedik meg Bergson filozófiájával, figyelmét egyebek mellett az irányítja felé, hogy a francia tudós elméleteit nemcsak a tudomány, hanem a kreatív alkotók: írók és művészek által is kamatoztathatónak tartja. A bergsoni szubjektív idő lírai kidolgozása számos Babits-versben érhető tetten, a legismertebb példa erre az *Esti kérdés* (ezen felül számos bergsoni ihletettségű művet említhetünk, például a *Pictor Ignotus*t, az *Alkonyi prológus*t vagy az *Éji dal*t). A *Cigánydal* bergsoni értelmezéséhez elsősorban nem Bergson, hanem sokkal inkább a Bergsont interpretáló Babits gondolataihoz érdemes fordulnunk. Ehhez épp a *Cigánydal* megírása előtt egy évvel a *Nyugat*ban közölt cikke nyújt fogódzót: a *Bergson filozófiája* nagyívű összegzés és egyben népszerűsítő írás, mely mindazonáltal cseppet sem elfogult tárgyával szemben, sőt néhol kritikát is megfogalmaz, például Bergson percepció-elméletével kapcsolatban. A *Cigánydal* az ebben az írásban is részletesen elemzett bergsoni életlendület-fogalom *(élan vital)* felől olvasható, mely a látszólag céltalanságban élő egyén célképzetére, a kilátástalanság ellenére is az életet választó, egyfajta élet-ösztönt aktivizáló magatartásformára utal. Babits szavaival az életlendület „az anyag között az anyag irányával ellentétes irányba törekszik mozogni: a szükségesség, a halál helyett, a szabadság, a teremtés felé. Ez az életlendület

a teremtő fejlődés, mely az anyag között, annak ellentétes irányú mozgásával szemben csak nehezen tudja érvényesíteni a saját mozgását. De a lendület lényegében lévén folyton erősödni, mindig jobban és jobban küzd meg az akadályokkal, és jobban közeledik a szabadság felé, melyet végre az emberben elér". (Babits 1910a, 957.)

A *Cigánydal* fokozatosan tárja fel, milyen akadályokkal kell megküzdenie a kóborló cigányasszonynak: időjárási viszontagságokkal, nagymértékű fizikai terheléssel és az élelem megszerzésének nehézségeivel. A haszonszerzés és a birtoklás ugyanakkor a szabadságra berendezkedett élethelyzet felől valójában hátránnyá válik: a legfőbb tulajdon, a föld elsősorban külső körülmények függvényében tekinthető értéknek, hiszen az időjárás kiszámíthatatlan változásainak és a kártevők pusztításának van kitéve. Ezzel szemben a független, kötöttségek és tulajdon nélküli létezés pozitív előjelet kap; a *Cigánydal*ban a hiány válik értéktelivé („Hogyha ég a nap sugára / a gazdának nagy a kára; / neked semmi, kis bolond: / mindenütt csak hűs a lomb"). Sem a vers narrátora, sem az idézetekben megszólaltatott cigányasszony nem tragikus hangvételben nyilatkozik e nomád/félnomád élethelyzetről, s az eleinte még függőségi viszonyként leírható anya–gyermek kapcsolat jövőbeni felszámolása, a szülőről való végleges leválás is természetes, a szabad és független élethez tartozó, elkerülhetetlen és szükségszerű összetevőként tűnik fel.

Babits a *Bergson filozófiájá*nak szabadságról értekező szakaszában a következőket fogalmazza meg: „mennél intenzívebb életet él valaki, annál sűrűbben felszabadítja magát szokásai alól; és ilyenkor következik be az igazi szabad cselekedet, amelyet nem lehet kiszámítani. Az ember maga érzi legjobban, hogy szabadon cselekedhetik […]". (Babits 1910a, 949.) A szokásokra, a folyton ismétlődő és állandóságot biztosító tevékenységekre nemet mondó életmódra a *Cigánydal* a környezet folytonos változásának leírásával utal: „jó vidékek, rossz vidékek" váltják egymást a vándorlás során, előre nem kiszámítható események sora teszi intenzívvé és sűrűvé a létezést, melyekre – a versben mondottak szerint – minden esetben valamilyen alkalmi megoldás kínálkozik. E kóborló életformának nem része semmilyen rutinszerű művelet, s éppen ez a cigányasszony szabadságának záloga.

A *Cigánydal* recepciójának van néhány, nagyobb és kevésbé nagy hatású pillanata, melyekről érdemes röviden szót ejteni. Elsőként egy 1918. április 1-jei, húsvét hétfői jótékonysági „műsoros estélyről", melyet az Egyesült Szekszárd – Tolnamegyei Nőegylet szervezésében rendeztek a Szekszárd Szálló nagytermében. Az eseményt beharangozó cikk nagy lelkesedéssel és büszkeséggel tudatta, hogy Babits, a város szülötte, a „kiváló költő" az est „fő érdekességeként" verseinek felolvasásával vesz részt az estélyen. ([n. n.] 1918, 2.) A beszámoló azonban már nem volt ilyen örömteli és elragadtatott: „A műsor középpontjává tett Babits Mihály költészete […] nem tudta felolvasott szemelvényeivel abba az eszmei és érzelmi világba vinni a hangulatot, amely pedig ott rezeg minden lélek mélyén a nyugati végső mérkőzés nemzetekre-népekre tragikus napjaiban. Babits Mihály és a *nyugatosok* költészete ma még alig több csak, mint fővárosi irodalmi *divat* s művészi értékét bizonyára nem mi, vagy a nőegyleti estély fogja eldönteni. […] Ma nem állunk meg a bugyros pereputtyos cigányasszonynál, meg a hasonló eszmeköröket nem látjuk meg, ha még oly hüpermodern, hol darabos, hol esztergályozott műremek számba menő költői rythmusözönnel pengetik is fülünkbe." ([e. l.] 1918, 3.) Babits az estélyen a *Cigánydal*t is felolvasta, azonban a szekszárdi közönség mást várt, mint amit kapott: a háború végnapjaiban feltehetően egyértelmű üzenetre, könnyen dekódolható háborús tematikájú versre számítottak. A vers – a fentebb kifejtett bergsoni, a kilátástalanságban

is célelvű létezést hirdető olvasata fényében – valójában tökéletesen illeszkedett volna ebbe az elvárásrendbe, az estélyt értékelő cikkíró azonban a „bugyros pereputtyos cigányasszony" lírai történetéből jól láthatóan épp a mögöttes tartalmat nem fedezte fel. Olyannyira nem, hogy Babits alkalomhoz nem illő versfelolvasása alapján olyan messzemenő következtetést vont le, mely a modern magyar irodalom számottevő részére vonatkoztatható: jóllehet csupán sejtetve, mégis az olvasható ki a beszámolóból, hogy a nyugatosok irodalma efemer művészkedés, mely nem állhatja ki az idő próbáját. Ha a *Cigánydal*nak a költészetre tett hatását igyekszünk vizsgálni, újra Rábát kell idéznünk, aki szerint a vers cigányasszonyának szimbolikus mítosza a magyar költői gondolkodás számára is új viszonylatokat teremtett. Rámutat, hogy a *Cigánydal*hoz hasonló felépítésű verskoncepció, azaz a többletjelentéssel rendelkező, lételméleti kérdéseket feszegető, egy hétköznapi, természeti vagy tárgyi képpel leírható jelenet lírai kidolgozása megfigyelhető például Radnóti Miklós *Gyökér* (1944) vagy Rónay György *Bálvány* (1941) című versében. Van azonban egy sokkal ismertebb költemény, melynek a *Cigánydal* inspirációforrása lehetett, József Attila *Tiszta szívvel* című verse ugyanis számos egyezést mutat Babits művével. A *Tiszta szívvel* négysoros strófáival, páros rímelésével, ütemhangsúlyos verselésével a népdalszerűség felé mutat. Ennél jóval egyértelműbb kapcsolódási pontra utal a Babits-versbeli cigányasszony gyermekének intézett figyelmeztetése: „Ne felejtsd hogy ágrul lettél / szederfa alatt születtél / s mint a röpke mag az ágrul / úgy leszakadsz majd anyádrul". Az itt leírt függetlenség és egyben kiszolgáltatottság József Attila életényeinek ismeretében rögtön az árvaság-élmény felé tolja az értelmezést. A versek tagadószó-halmozásos szerkesztettsége szintén rokonságot mutat: „se apád, / se anyád, / se országod, se tanyád." *(Cigánydal);* „Nincsen apám, se anyám, se istenem, se hazám" *(Tiszta szívvel).* Stoll Béla továbbá felhívja a figyelmet, hogy a *Le vagyok győzve* kezdetű József Attila-vers is párhuzamba állítható a *Cigánydal*lal: „Úgy leszakadtam minden más világról, / ahogyan lehull a gyümölcs az ágról" *(Le vagyok győzve);* „s mint a röpke mag az ágrul / úgy leszakadsz majd anyádrul" *(Cigánydal).* (Lásd Stoll 1993, 61.) Lengyel András mutat rá *Tiszta szívvel*-elemzésében, hogy a *Cigánydal* a bűn és szexualitás szempontja felől is inspirálhatta a József Attila-vers megszületését. A *Tiszta szívvel* beszélője maga vállalja társadalmon kívüli pozícióját, zsiványságát, betyárságát, mely ekképpen azonosítható a kitaszított cigánysorssal. A *Cigánydal*ban a bűn és szexualitás mindenfajta kommentár vagy értékítélet nélkül, mintegy természetes következményként jelenik meg: „Erdőn hogyha zsidót látsz, / meg se nézed, neki látsz. / „Mezőn hogyha lányra lelsz, / meg se kérded, úgy ölelsz." A normasértés ilyen fajta jelzése a *Tiszta szívvel*ben a „Hogyha nem kell senkinek, / hát az ördög veszi meg, / Tiszta szívvel betörök, / ha kell, embert is ölök" sorokban köszön vissza. (Lengyel 2020, 90.) A tudatos átvétel mellett foglal állást Kemény Gábor is, aki a József Attila-versek szövegszintű Babits-hatásait vizsgálva rámutat: „a Babits összeállította *Új Anthologiá*ban [megjelent: 1932 – M. Á.] József Attila mindössze két verssel volt képviselve, de ezek egyike a néhány évvel azelőtt sajtóvitát kavaró, sőt a költőnek az egyetemről való »eltanácsolására« is ürügyet szolgáltató *Tiszta szívvel* volt. Babits tehát felfigyelt az egyezésre, és azt, vélhetően jogosan, hommage-nak minősítette." (Kemény 2005, 40.) A számos hasonlóság ellenére fontos jelezni a két vers közti különbségeket is. A *Tiszta szívvel* – hatástörténetének fényében különösen – könnyen olvasható provokációként. A szabadsággal és a társadalmon kívül állással – a *Cigánydal*lal szemben – itt párhuzamosan jelenik meg a zaklatott és egyben lázadó hang szemrehányása, a másokra, de elsősorban önmagára veszélyes én

fenyegetése és fenyegetettsége, ahogyan az anarchizmus forradalmisága is. Bár a két versben megfogalmazódó, a konvenciókkal szembeni kritikus hozzáállás közös kapcsolódási pontjairól már ejtettünk szót, a József Attila-vers sorai sokkal provokatívabbnak hatnak, mint a *Cigánydal* vonatkozó részei.

Babits a verset a *Recitativ* kötetben a *Fogaras* ciklusba illesztve közli. A költemény kéziratának *Angyalos könyv*-beli elhelyezkedése (illetve a fennmaradt visszaemlékezések) alapján a *Cigánydal* keletkezését 1911 tavaszára tesszük.

Magyarázat

3. *keszkenő* – díszesen hímzett kendő.
6. *pereputty* – család, rokonság; gyakran kissé tréfás vagy pejoratív árnyalattal.
10. *rajkó* – cigánygyermek megnevezése; népnyelvi eredetű szó.

342.

Aranyfürdő, aranyeső, Danaé

Napsugárt csipkéz a lomb és mondja: „Napsugár!
Minden aranyod a földre lehullatni kár:
lásd, mi mily örömmel isszuk égi italod!
Kár a holt földre hullatni minden aranyod.”

És a vastag fény a lombon végighömpölyög
és a levelek szélén a földre lepörög;
vagy levélről más levélre – csordultas pohár –
mint a sok-medencés kútban, kézről kézre száll.

Minden levél tartja néki pici tenyerét;
mindenik kap, mindenik ad, hiszen van elég;
meg se nyomja gyenge markát ez a drága súly
zöld széléről halkan piros napernyődre hull.

Ó te kedves, mért nem vagy most tiszta meztelen,
hogy napernyőd napos árnyát élném testeden
s szomjas hússal innád ezt az égi aranyat,
mint Danaé teste hajdan görög ég alatt!

[1911. tavasz]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 142. f. rektó, tintaírású fogalmazvány, ceruzaírású kiegészítéssel, aláírás nélkül. A cím központozás nélkül, Török Sophie kézírásával került a vers fölé. Szintén Török Sophie kezével, ceruzával az első megjelenés helye („Nyugat 911. I. 1056.”), valamint a megírás ideje („Irta 911. tavasz.”)

Első megjelenés: *Nyugat* 4, 11. sz. (1911. jún. 1.): 1056. (A *Babona, varázs,* a *Vágyak és Soha,* a *Hiszekegy,* a *Dal, régimódi,* az *Egy régi szerelmes Velencében* és az *Egy kuruc a XX. században* című versekkel együtt, másodikként közli.) – További megjelenések: R_1 27; R_2 29; V 180–181; ÖV 160.

4 R_1; R_2: aranyod”.
8 Ny: sok medencés Ny: kutban,

Szövegkritika, szövegváltozatok

A vers kézirata egy fólión, tintaírású fogalmazvány formájában maradt fenn az *Angyalos könyv* harmadik füzetében. A címet, a datálást és az első megjelenés helyét utólag Török Sophie jegyzi a fólióra. Az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé* viszonylag egységes szövegként rögzül, jelentősebb átdolgozás nyoma nélkül. A **k** javításai elsősorban kisebb lexikai és stiláris pontosítások, valamint betoldások formájában jelennek meg, például az 1. sorban a *csipkéz* ige *p* betűje javított (*k*-ból), ugyanitt a „lomb. Azt" szerkezetben Babits zárójelbe teszi a mutató névmást, föléírja az „és" kötőszót, amely a végleges mondatszerkezet alapja lesz. A tintaírású fogalmazványon a 4. sor után egyszakasznyi hely üresen maradt, ahova Babits ceruzával írja be az 5–8. sorokat. A 4. sorban a *holt t* betűjét *d*-ből, a 6. sorban pedig a *levelek* utolsó betűjét *(levelen)* javítja. A 11. sorban több variáns is látható: a *gyenge* jelző fölé a *finom,* alá pedig a *lenge* szó kerül beszúrásként, törlés nélkül, zárójelben. A 15. sorban az utolsó, *aranyat* szó második és harmadik betűje korrekció nyomát mutatja.

Alapszövegünk az ÖV. A V már ezt a szöveget tartalmazza, de az R_1 és az R_2 is csupán a 4. sor nyomdai jellegzetessége miatt mutat minimális eltérést.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/2356. 142. f.

[Cím nélkül]

Napsugárt csi k p kéz a lomb. Azt és mondja: „Napsugár
minden aranyod a földre lehullatni kár
Lásd mi mily örömmel isszuk égi italod
Kár a hol d t földre hullatni minden aranyod"

és a vastag fény a lombon végighömpölyög
és a levele n k szélén a földre lecsöpög
vagy levélről más levélre, csordultas pohár
sok medencés kutban kézről kézre száll

Minden levél tartja néki pici tenyerét
mindenik kap, mindenik ad, hiszen van elég
meg se nyomja gyenge finom lenge markát ez a drága súly,
zöld széléről halkan piros napernyődre hull

Ó te kedves mért nem vagy most tiszta meztelen
hogy napernyőd napos árnyát élném testeden
s szomjas hússal ínnád ezt az égi a ra nyat,
mint Danaé teste hajdan görög ég alatt

Keletkezéstörténet

Az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé* keletkezését Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának feljegyzése 1911 tavaszára teszi. (Kelevéz 1994, 756.) Babits későbbi, Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomásában részletesen beszámol a vers keletkezési körülményeiről: „A vár körül Fogarason, a város sétányán, ott írtam, talán a cukrász-kisasszonyról, de inkább egy képzelt alakról. Sok medencés: csonka kút, amelyben egyik medencéből a másikba folyik le a víz. Nagyon sok görögöt olvastam. Ez ugyan a korábbi korszak végén volt, amikor már a »Herceg, hátha megjön a tél« [!] verset írtam. De ez nem sokkal az után való versem." (Gál 1975, 13–14.) A keletkezés helyének megfelelően Babits a verset a *Recitativ* kötetben az első, *Fogaras* című ciklusba illeszti.

A szóban forgó lehetséges inspirációforrás, a cukrászkisasszony, vagyis az Emma-szerelem történetéről kevés pontos adat áll rendelkezésre. A kapcsolat történetét elsőként Bisztray Gyula tárta fel, amelyet „idillikus szerelemként" ír le, kutatásaihoz pedig Török Sophie személyes emlékeit is felhasználta. (Bisztray 1956, 444.) Eszerint a fogarasi viszony rejtve marad Babits közvetlen környezete előtt, tanártársai sem tudnak róla, a történet pedig a Babits későbbi házasságán belüli bizalmas elbeszélés szintjén rögzül. Ennek fő forrása Török Sophie kéziratban maradt, egy férfi és egy nő vallomását, illetve gyónását közlő novellája, a *Keretes elbeszélés*. A férfi szólama több ponton egybeesik az életrajzi adatokkal, ezért a kutatás Babits önvallomásaként olvassa azt; a nőalak Emma néven jelenik meg a műben, helyszínként pedig a fogarasi főtér és a Chyba cukrászda rajzolódik ki, ahol a költő rendszeres vendégként találkozik a fiatal cukrászlánnyal. A novella műfaji szempontból a szépirodalmi elbeszélés és a naplószerű önvallomás határán áll, és ez nyilvánvalóan óvatosságra int az értelmezés kialakításakor, a szöveg ugyanakkor jelentős forrásértékként is elgondolható. Buda Attila kutatásai alapján tudjuk, hogy a *Keretes elbeszélés* két változatban marad fenn, egy korábbi kéziratos és egy későbbi gépiratos formában, eltérő hangsúlyokkal: a kéziratos változat erősebben emeli ki a kapcsolat költői ösztönző szerepét, és explicitebb módon kapcsolja össze a szerelmi élményt a versírással. Buda továbbá azt is hangsúlyozza, hogy az utólagos elbeszélés tudatos szerkesztettsége nagyban megnehezíti az események zavartalan életrajzi megfeleltetését. (Buda 2007, 216–220.) A cukrászlány személyazonossága körül számos kérdés maradt fenn. Előfordulhat, hogy a névhasználat valójában fiktív (Buda 2007, 206–218), ugyanakkor Marosi Barna fogarasi visszaemlékezései alapján a Chyba cukrászdában valóban dolgozott egy Emma nevű szász cukrászlány (Marosi 1969, 4.), Gál István ezzel szemben Róth Miciként hivatkozik a cukrászkisasszonyra. (Gál 2003, 282.) Csokonai-Illés Sándor 2004-ben Fogarason és a környező szász településeken végzett kiterjedt anyakönyvi kutatást Emma azonosításának reményében, a vizsgálat azonban nem vezetett eredményre. (Csokonai-Illés 2010, 8.) A kapcsolat mindenesetre több Babits-versben is nyomot hagy, amire a versek keletkezése kapcsán Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti megjegyzések utalnak (például *Sugár; Szerenád; Babona, varázs; Dal, régimódi*), de prózai művek forrásaként is jelen van Babits egyes műveiben, a *Halálfiai Epilóg*ja például regényes formában idézi fel az ismerkedés körülményeit. (Az Emma-szerelemről részletesen lásd a *Sugár* című vers keletkezéstörténeti jegyzetét: Babits 2022, 482–484.)

Babits visszaemlékezése szerint az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé* keletkezésének idején intenzíven olvassa a görög irodalmat, és ez az érdeklődés tematikus, formai és képalkotó szinten is érvényesül a versben. A Danaé-mítosz – Danaé alakjának megidézése – itt a természeti jelenségek erotikusan telített leírásával hozható összefüggésbe, ugyanis az

aranyeső egyaránt kozmikus, természeti és mitológiai motívum. A költemény Babits szerint a *Herceg, hátha megjön a tél is!* keletkezési időszakának végéhez kapcsolódik (igaz, visszaemlékezésében pontatlanul, sőt versként hivatkozik a kötetre, de az is elképzelhető, hogy a *Ballada Irisz fátyoláról* című versre céloz, melyben a szóban forgó sor szerepel). Elmondása alapján ez már a kötet megírása (azaz összeállítása, illetve lezárása) után keletkezett vers, de közvetlenül ehhez az alkotói korszakhoz köthető, ennek megfelelően az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé* a korai, szimbolista-mitologikus ihletésű Babits-líra egyik kései darabja, amelyben az antik motívumok a természeti látvány közvetlen tapasztalatából nőnek ki. Rába György amellett érvel, hogy a költeményben a női figura személye majdnem közömbös, mivel a vers a külső benyomások intenzitásából építkezik, ugyanakkor túlmutat a puszta impresszionista rögzítésen. A belső lelki reflexió csak annyiban érvényesül, amennyiben azt a külső érzéki élmények által kijelölt keretek lehetővé teszik. (Rába 1981, 372.) Gál István szerint a versben Oscar Wilde hatása fedezhető fel. (Gál 2003, 66.)

A kézirat *Angyalos könyv*ben elfoglalt helye, illetve Babits visszaemlékezései alapján a kritikai kiadás az 1911. tavaszi keletkezést fogadja el.

Magyarázat

Danaé – görög mitológiai alak, argoszi királylány; egy delphoi jóslat szerint apjának, Akriszioszsnak Danaé majdani gyermeke oltja ki az életét, s hogy ezt megakadályozza, a király vártoronyba záratja a lányt. Zeusz azonban aranyeső képében teherbe ejti Danaét, aki aztán életet ad gyermekének, Perszeusznak. Danaé fia évekkel később beteljesíti a jóslatot: egy diszkosszal agyonüti Akriszioszt.

343.

Hiszekegy

Nem hiszek én egy istenben, mert bárhova nézek,
istent látok, ezert, s nem szomorú a világ.
Egyike gyilkos, a másika áldott, másika részeg,
egyike zengő ég, másika néma virág.
Mind hatalom, de nem egyenlők az erőre; ha egy int
gyakran a másik fut; gyakran a másika fél.
Egyike fényes, a másika vak; hogy lenne ez egy mind?
Semmi az ami csak egy; semmi sem egy, ami él.
Nem hiszem én az egy istent; hiszem az ezer istent:
azt aki adja a fényt; azt aki adja a dalt;
azt kivel a kin is édes, azt kivel a mocsok is szent;
Kronost az öreget s Bacchost a fiatalt;
az arany Aphroditét s minden derüs égi mosolygót;
holdnak szűz erejét, Artemisz enyhe nyilát;
Zeüszt a komor dörgőt s Próteüszt a tengeri bolygót
és a nyilas napot is, mely a világra kilát;
Gabnaadó bus anyát s lányát, a vidám hazajárót;
erdei lyányokat is s a fura furtfülü Pánt;
látom amint a Moira köröttem fonja a hálót
s olykor az Eümenidák vércsepegős szeme bánt.
Élnek az istenek és még érzi hatalmukat egyre
bárha nem is hisz már bennük a léha világ:
egy isten se szorult a hitre s az emberi kegyre
egyike zengő ég, másika néma virág.

[1911. tavasz]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 142. f. verzó, a 143. rektón csupán az újraírt 23. sor (a kézirat 19. sora); tintaírású fogalmazvány aláírás nélkül. A fólió alján Török Sophie kézírásával ceruzás utalás *Az elbocsátott vad* című Babits-vers első sorára: „Nem hiszek az elrendelésben? első gondolata".

---

5 R_1: hatalom. [sh]
15 R_1: Proteüszt [sh] Ny; R_1; R_2: bolygót;
20 Ny; R_1; R_2: bánt
23 Ny; R_1; R_2: szorúlt

Első megjelenés: *Nyugat* 4, 11. sz. (1911. jún. 1.): 1057. (A *Babona, varázs,* az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé,* a *Vágyak és Soha,* a *Dal, régimódi,* az *Egy régi szerelmes Velencében* és az *Egy kuruc a XX. században* című versekkel együtt, negyedikként közli.) – További megjelenések: R_1 29; R_2 31; V 182; ÖV 162.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A fennmaradt fogalmazvány javításai elsősorban apróbb betűjavítások, de néhány korrekció a vers gondolati és retorikai fókuszának pontosítását szolgálja: Babits következetesen az „egy" és az „ezer" ellentétét élezi ki a kézirat 9. sorában, „az egy Istent" szókapcsolatban az kiemelő szerepű tőszámnév aláhúzásával, illetve a nagy kezdőbetűs „Istent" kis kezdőbetűsre javításával. A vers a fogalmazvány alapján ekkor még erősen alakuló állapotban van, ugyanis a nyomtatott megjelenésekhez képest bizonyos sorok itt még hiányoznak (a végleges vers 14., „holdnak szűz erejét, Artemisz enyhe nyilát;", 16–17., „és a nyilas napot is, mely a világra kilát; / Gabnaadó bus anyát s lányát, a vidám hazajárót;", valamint 19. sora: „látom amint a Moira köröttem fonja a hálót"). A költemény páros sorai – a nyomtatott megjelenéseknek megfelelően – behúzással kezdődnek, azonban a kézirat 4. és 6. sorát Babits a sor elején kezdi írni, törli a megkezdett szavakat, majd behúzással folytatja a versírást. A 12. sor után egy sor kihagyása után folytatja a verset. A kihúzott, majd újrafogalmazott 19. (a végleges változatban a 23.) sor alapján a költő elveti a direkt, invokatív hangú megszólítást („Órkin nép! menj! nem szorul isten az emberi kegyre"). A szóban forgó sorban az „isten" után jelzi, hogy a fólió alján beszúrja a „léha az áldozatokra, sem" kiegészítést, majd pedig kihúzza azt. A teljes sor törlése után – helyhiány miatt – nyíllal jelöli a rektón az új, javított változat helyét: „egy isten se szorúl a hitre s az emberi kegyre".

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel azonos a V szövege. A 17. sor nagy kezdőbetűje metaforikus utalás a görög mitológia istennőjére, Démétérre.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/2356. 142. f.

[Cím nélkül]

Nem hiszek én az egy istenben, mert bárhova nézek
    istent látok ezert s nem szomorú a világ.
Egyike gyilkos, a másika áldott, másika részeg,
eg egyike zengő ég, másika néma virág
Mind hatalom, de nem egyenlők az erőre; ha egy int
gy gyakran a másik fut, gyakran a másika fél
Egyike fényes, a másika vak; hogy lenne ez egy mind?
    semmi az, ami csak egy, semmi sem egy, ami él
Nem hiszem én az egy Istent, hiszem az ezer Iistent:
    azt aki adja a fényt, azt aki adja a dalt
Azt kivel a kin is édes, azt kivel a mocsok is szent
    Kronost az öreget, s Erőst a fiatalt

az arany Aphroditét és minden égi mosolygót
erdei lyányokat is s a fura furtfülü Pánt;
Zeüszt a komor dörgőt s Próteüszt a tengeri bolygót
s gyakran olykor az Eumenidák vércsepegős szeme bánt
Élnek az istenek és még é r zi hatalmukat egyre
bárha nem is hisz már bennük a céda világ
Órkin nép! menj! nem szorul isten léha az áldozatokra, sem az emberi kegyre →
egy isten se szorúl a hit re s az emberi kegyre
egyike zengő ég, másika néma virág

Keletkezéstörténet

A *Hiszekegy* keletkezését Szilasi Vilmos *Recitativ*-példányának bejegyzése 1911 tavaszára teszi. (Kelevéz 1994, 756.) Ezt megerősíti a vers kéziratának *Angyalos könyv*ben elfoglalt helye, illetve közlése a *Nyugat* 1911. június 1-jei számában. A költemény Babits gondolkodásának azon átmeneti szakaszához kapcsolódik, amikor a keresztény monoteizmustól tudatosan elfordulva egy sokistenségű, mitologikus világszemlélet nyelvi és poétikai lehetőségeivel kísérletezik. Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomása szerint a vers tudatosan vegyíti az antik mitológiai anyagot modern elemekkel: „Egyik sora célozza. De nem a tiszta klasszikum, mint a másik költeményemé. Nagyon sok szennyes modernsége van. Példám nem volt. Ebben az időben szoktam mondogatni, hogy a görög vallás híve vagyok, Zeuszt hiszem. Ezt mindenkinek mondtam. Sokistenség híve vagyok. Móricz Zsigmondnak tetszett." (Gál 1975, 456.) Móricz valóban elragadtatással nyilatkozik a versről, ugyanis 1911. június 5-én kelt levelében írja Babitsnak: „Most megint napok óta a verseiden élek, a legújabb Hiszekegyed és a többi mind az én versem: én szerettem vón megirni." (Babits 2005, 189.)

Babits korai levelezése és a *Hiszekegy* egyaránt azt tanúsítja, hogy a költő fiatalon sokistenhitűként határozza meg magát, és tudatosan szembefordul az örökölt monoteista hagyománnyal. Kosztolányinak írja 1904-ben: „Fittyet hányok én minden pásztorodnak, monotheizmus és monizmus […] én polytheista vagyok és polysta, és pogány!" (Babits 1998, 97.) Ez a szemlélet valójában a vallásosság sokféleségét hangsúlyozó, lázadó világnézeti keresés része, ami súlyos érzelmi és filozófiai dilemmákkal járt együtt Babits életében. A későbbi hit felé fordulás sem oldja fel ezeket a feszültségeket, sőt újabb belső terhekkel egészíti ki gondolkodását. (Babits 2022, 273; lásd továbbá Kelevéz 2008a, 112–134; Tverdota 1997, 566–572; Fráter 2008, 102–111; Szénási 2009, 229–240.) A vers természetvallásos szemlélete a politeista világérzékelést állítja szembe az egyistenhittel, ez pedig Nietzsche filozófiájával is rokonítható. (Rába 1981, 29.) Gál István szerint a versben Swinburne és Oscar Wilde hatása is felfedezhető. (Gál 2003, 66, 67.)

A vers szerkezetében előbb a beszélő elutasítja az egységes, kizárólagos istenfogalmat, és csak ezt követően bontja ki személyes hitvallását, amikor sorra nevezi meg mindazokat a görög mitológiából ismert isteni erőket, amelyekben tapasztalata alapján mégis hisz. Babits a *Vágyak és Soh*ával együtt közli a verset a *Nyugat*ban, ám a két vers nem érvényteleníti egymást, hanem sokkal inkább párbeszédbe lépnek egymással. (Erről lásd Kelevéz 1998, 200–201.)

Miként Kelevéz Ágnes felhívja a figyelmet, Babits költészetének egészét végigkíséri az a törekvés, hogy különböző lírai célokhoz, eltérő poétikai eljárásokhoz és változó gondolati-hitbeli hangsúlyokhoz igazodva a katolikus liturgia hagyományos műfajait – az imát, a litániát és a zsoltárt – használja fel versei szerkezeti és retorikai mintájaként. Ennek a folyamatnak az állomása az *Ima,* az *Októberi ájtatosság,* a *Hiszekegy,* a *Zsoltár gyermekhangra,* a *Zsoltár férfihangra,* a *Miatyánk,* az *Ájtatos párbeszéd húsvétra,* a *Balázsolás,* a *Jónás imája* és a *Vérivó leányok.* (Babits 2022, 912.)

Babits Szabó Lőrincnek elmondott, a keletkezés körülményeit részletező visszaemlékezésének első mondata („Egyik sora célozza") feltehetőleg a közvetlenül a *Hiszekegy*et megelőző vers, az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé* kapcsán felvázolt élményháttérre utal: „A vár körül Fogarason, a város sétányán, ott írtam, talán a cukrász-kisasszonyról, de inkább egy képzelt alakról." A *Hiszekegy*ben tehát feltehetőleg a cukrászkisasszony, Emma inspiráló hatása is tetten érhető (ezt alátámaszthatja a kézirat egy sorvariánsa is: „Kronost az öreget, s Erést a fiatalt"); a célzás a versben konkrét alakábrázolás helyett valószínűleg az „arany Aphrodité" és a „derűs égi mosolygók" mitologikus alakzatában, általánosított formában jelenik meg.

A vers időmértékes, disztichonokban íródott, azonban a hexameterek nem minden esetben szabályosak: több sorban ún. *lagarósz* (darázsderekú) hexameter szerepel, amely a kelleténél szűkebb, mivel a verssor közepén egy spondeus vagy daktilus helyett trocheus jelenik meg. Például az „azt kivel a kin is édes, azt kivel a mocsok is szent;" sorban a metrum megbillen, és trochaikus jellegű szakasz ékelődik a hexameterbe. (Csehy–Polgár 2018, 85–86.) A *Hiszekegy*et a leoninus disztichon ritkább, ún. farkas leoninus *(leoninus caudatus)* változatában írja Babits, amelyben a rímelés a sorvégeken, keresztrímes elrendezésben figyelhető meg. (Csehy–Polgár 2018, 102–103.) A hexameter–pentameter párok így metrikai szinten és rímelésük miatt is összekapcsolódnak (pl. *nézek – részeg, világ – virág*).

Babits a verset a *Recitativ* kötetben a *Fogaras* ciklusba illeszti.

Magyarázat

12. *Kronost az öreget s Bacchost a fiatalt* – Kronosz az idő megszemélyesítője, az öregséghez, az elmúláshoz és a könyörtelen rendhez kapcsolódó alak, míg Bacchus (Dionüszosz római megfelelője) a fiatalság, az életöröm, a bor és az ekszták istene.
13. *Aphrodité* – az ókori görög mitológiában a szerelem, a szépség és a termékenység istennője, akit a hagyomány szerint a tenger habjaiból született.
14. *Artemisz* – az ókori görög mitológiában a vadászat, a szűzi tisztaság, a természet és a szülés istennője, Apollón ikertestvére.
15. *Zeüsz* – Zeusz az ókori görög mitológiában az istenek királya, az ég és a villámok ura.
    Próteüsz – Próteusz az ókori görög mitológia alakváltó tengeri istensége, a változékonyság és a nehezen megragadható tudás jelképe; az igazságot csak akkor tárja fel, ha erre kényszerítik.
18. *Pán* – az ókori görög mitológiában a pásztorok, a nyájak és a vad természet félig emberi, félig kecskealakban ábrázolt istene.
17. *Gabnaadó bus anyát és lányát, a vidám hazajárót* – utalás Démétérre, a görög mitológiában a gabona és termékenység istennőjére, valamint lányára, Perszephonéra, akinek időszakos visszatérése az alvilágból a természet újjászületését és a tavasz eljövetelét jelképezi.

19. *Moira* – a moirák az ókori görög hitvilág sorsistennői, rendszerint hármas csoportban (Klóthó, Lakheszisz, Atroposz) szerepelnek, s az emberi élet fonalát fonják, mérik és elvágják.
20. *Eümenidák* – az ókori görög mitológiában az alvilági bosszúistennők, az Erinnüszök megszelídített, kiengesztelt alakjai, akik az esküszegést és a vérbűnöket torolják meg.

344.

Babona, varázs

Nem szánom én az ostobát,
kinek üres a mennyek boltja:
ki méltó látni a csodát
az a csodát magában hordja.

Az este a kertek alatt
jártam és elborult az élet:
az Este varázspoharat
boritott a földre, hogy éj lett.

Hirtelen, árva éjszaka
(szomoru, mégis szép varázs volt);
és a fák alatt egymaga
lassan feljött az óriás hold.

Lám, mondtam, egy arany gyümölcs!
Égő gyümölcs az ében ágon!
Ó melyik napkeleti bölcs
varázsol ilyet Indiákon?

Ó nagy varázsló, titkos Est
ki elborítod e világot,
Kinek nedves ecsetje fest
zajtalan éjjel száz virágot:

varázsköpönyeget terít
kezed és elnyomja a későt; –
Szüzeknek alvó testeit
érni mintázza néma véső:

---

6 Ny; R_1; R_2: elborúlt
8 R_1: borított Ny; R_1; R_2: földre hogy
10 R_1: szomorú,
16 Ny: ílyet
23 R_1: Szűzeknek

Te mintáztad őt is, te bölcs,
sok régi lányos éjszakáján,
hogy érve majd arany gyümölcs
legyen életem ében fáján;

mert te vagy a nagy Érlelő. –
Ekkor a hold feljött a fáról
furcsán mozogva jött fel ő
regélve még Amerikáról.

Felhők kapkodtak szerteszét
hideg sejtelmek szele támadt,
s hallottam ideges neszét
a rángatózó ijedt fának.

[1911. tavasz]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k_1}$ OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 143. f. verzó–144. f. rektó, tintaírású fogalmazvány ceruzás variációkkal, aláírás nélkül, a cím Török Sophie kezével központozás nélkül, az első megjelenés adatai („Nyugat I. 1055.") és a megírás dátuma („Irta 911. tavasz") szintén Török Sophie kezével, ceruzával; $\mathbf{k_2}$ a vers 1–4. sora Babits kézírásával, aláírás nélkül, Kerék Imre tulajdonában, melynek facsimiléjét lásd *Ünnep*, 17. sz. (1940. szept. 1.): 15. (A kéziratkatalógusban nem szerepel.)

Első megjelenés: *Nyugat* 4, 11. sz. (1911. jún. 1.): 1055–1056. (Az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé,* a *Vágyak és Soha,* a *Hiszekegy,* a *Dal, régimódi,* az *Egy régi szerelmes Velencében* és az *Egy kuruc a XX. században* című versekkel együtt, elsőként közli.) – További megjelenések: R_1 25–26; R_2 27–28; V 179–180; ÖV 159; VV 34–35.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Az *Angyalos könyv*-beli $\mathbf{k_1}$ javításai elsősorban lexikai és stiláris jellegűek; Babits több helyen törléssel vagy törlés nélküli variációk feljegyzésével pontosítja a vers képiségét. A verzón az első hat, míg a rektón az utolsó három strófa olvasható. A 13. sorban a *gyümölcs* elé olvashatatlan szót, feltehetően jelzőt ír, ezt törli, majd föléírja az „egy arany" változatot. A 24. sorban Babits a *vésőd* utolsó betűjét javítja, eredetileg *vésőt* ír, majd ebből alakítja ki a végleges formát. A 30. sorban törlés nélküli variáció figyelhető meg: a tintaírású „Ekkor a hold felszállt a fáról" sor elé ceruzával a bal margón a „feljött" változatot írja; hasonló módon a 34. sorban a „furcsa sejtelmek szele támadt" sor elé ceruzával a „hideg" jelző kerül, szintén törlés nélkül. Bár ezek a variánsok törlés

26 Ny; R_1; R_2: éjszakáján

nélkül szerepelnek a kéziraton, a nyomtatott közlésekben a ceruzával beírt változatok jelennek meg. A kéziraton ezek mellett kisebb betűjavítások láthatók. A $\mathbf{k}_2$ a vers első négy sorát tartalmazza a nyomtatott szövegektől eltérő központozással; a ceruzaírású kéziraton nincsenek javítások.

Alapszövegünk a VV. A vers szövege a V-ben nyerte el végleges formáját. A 16. sor *ílyet* alakját Babits az első megjelenés után modorosnak érezhette; a 19. sorban a *Kinek* nagy kezdőbetűjét szimbolikus jelentéstöbblete miatt őriztük meg. Lehetetlen eldönteni, hogy a 26. sor áthajlásának megszüntetése nyomdászi vagy szerzői beavatkozás eredménye-e.

Előszövegek

$\mathbf{k}_1$: OSZK Fond III/2356. 143. f. verzó–144. f. rektó

[Cím nélkül]

Nem szánom én az ostobát
kinek üres a menyek boltja:
ki méltó látni a csodát
az a csodát magában hordja.

Az este a kertek alatt
jártam és elborult az élet:
az Este varázspoharat
boritott a földre, hogy éj lett

Hirtelen árva éjszaka
(szomoru mégis szép varázs volt
s im a fák alatt egymaga
lassan feljött az óriás hold.

Lám, mondtam, [ ] egy arany gyümölcs,
égő gyümölcs az ében ágon
Ó melyik napkeleti bölcs
varázsol ílyet Indiákon?

Ó nagy varázsló titkos Est,
ki elborítod e világot,
Kinek titkos ecsetje fest
zajtalan éjjel száz virágot

Varázsköpönyeget terít
kezed és elnyomja a későt
szüzeknek alvó testeit
érni mintázza néma vésőt d

őt is te mintáztad, te bölcs,
sok ré gi lányos éjszakáján
hogy érve majd arany gyümölcs
legyen életem ében fáján.

Mert te vagy a nagy Érlelő. –
Ekkor a hold felszállt feljött a fáról
furcsán mozogva jött fel ő
regélve még Amerikáról.

Felhők kapkodtak szerteszét
hideg furcsa r s ejtelmek szele támadt
s hallottam ideges neszét
a rángatózó ijedt fának.

k₂: *Ünnep,* 17. sz. (1940. szept. 1.): 15.

Nem szánom én az ostobát,
kinek üres a mennyek boltja.
Ki méltó látni a csodát,
az a csodát magában hordja

Keletkezéstörténet

A *Babona, varázs* keletkezését Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának feljegyzése Fogarasra, 1911 tavaszára teszi. (Kelevéz 1994, 756.) Babits Szabó Lőrincnek elmondott visszaemlékezése részletesen körvonalazza a vers élményhátterét: „Fogarason íródott. Kedves versem, éppúgy, mint az Édes az otthon. A Gretna Greent is szeretem… [?] és az már a Július volt. Vallásos célzat nincs az elején. A menny üressége gyakran foglalkoztatott régi versekben. »Elborult az élet« = sötétedett. Fogarason írtam, szerte sétálva a »kertek alatt«, ott így hívják a város végét, közel laktam oda. Színt ad néki az »égő gyümölcs« stb. »Elnyomja a késő« = az éj keze; aki fennmarad, elálmosodik és azt elnyomja. (Ezt a fogarasi cukrász-kisasszonyra írtam, de nem mondtam meg neki, nem értette volna.) »Amerikáról« = épp az imént Amerikában volt (a hold). Valami hangulati dolog: a Fogaras városkörnyéki síkságon, csupa közelieknek látszó havasok között, az egész környéken valami baljós van és furcsaság. Azért van ez így.” (Gál 1975, 452.) A jambikus lejtésű, keresztrímes vers rejtett ihletője tehát Emma, a fogarasi cukrászkisasszony alakja, ezt azonban Babits – visszaemlékezése alapján legalábbis – nem tette számára explicitté, mivel úgy ítélte meg, hogy a költemény hangulati és jelentésbeli összetettsége nem lenne hozzáférhető számára. (Az Emma-szerelemhez lásd az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Rába György figyelmeztet arra, hogy a Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomás feszültségben áll az 1911. tavaszi keletkezéssel, mivel Babits és a cukrászkisasszony kapcsolata – az időrend és az életrajzi adatok alapján – ekkor már nem tarthat. Az *Aranyfürdő, aranyeső, Danaé* keletkezéstörténetével összevetve tehát valószínűsíthető, hogy a *Babona, varázs* nőalakja ekkorra már nem hús-vér múzsa, sokkal inkább képzelt, mellékszerepű alakzat. (Rába 1981, 369–370.) Mindez, illetve a *Babona, varázs Angyalos könyv*ben elfoglalt helye alapján a keletkezés 1911 tavaszára tehető.

A versben Amerika és India a képzelet szabadságát és a hétköznapi térből való kilépés lehetőségét jelölő metaforákként jelennek meg: a hold „Amerikáról" és „Indiákról" regélve kozmikus távlatot nyit a fogarasi esti táj fölé. Az 1920-ban keletkezett *[Vad udvarunk most jó sürü…]* kezdetű versben („Szemem még most is rajt tapad / Amerikára, Indiák / rétjére küldöm, hallgatag, / fantáziámat szállani") ugyanez figyelhető meg, ahol Amerika és India a fantázia célpontjaiként a szűkös, mindennapi térből való belső elszakadás lehetőségét jelölik. Babits költészetében India következetesen az ősi, egzotikus kultúra jelképe, amely a szintén 1920-ra datálható *[Künn kacag enyhe, tarka nyár…]* kezdetű műben is jelen van („rajzolj nekem Indiát / kifesteni mappa-tájat"; lásd ehhez a versek keletkezéstörténeti jegyzetét a kritikai kiadás negyedik kötetében). Amerika pedig a szabadság és az új világ képzetét hordozza olyan versekben, mint a *Büszkén mondom mindenkinek,* a *Mozgófénykép,* a *Primitiv* vagy *A Szabadság Szobra. A gólyakalifá*ban Amerika távoli ellenpontként, olyan hely képzeteként tűnik fel, ami az ébrenlét teréhez viszonyítva időben is fordított rend szerint működik, ezért az álom és a másik élet lehetséges színtere lesz. Amerika az *Isten kezében* című prózaversben is megjelenik („itt úgy mint Amerikában, mindenütt a tenyerén, mert mindenütt van az egész"; „itt úgy mint Amerikában… rajta fellegkarcoló"), de később esszéírói reflexió tárgyává is válik, amikor Babits *A másik Amerika* (1932) című írásában így fogalmaz: „Ez Amerika! nekünk legalább, akik innen Európa felől nézzük… egy grandiózusan sivár jövendő előrevetett árnyéka" (Babits 1978a, 273.), s e kettős – vonzó és baljós – távlat visszahat a *Babona, varázs* fantáziavilágára is. (Lásd még Gál 1978.)

Az éjjeli hold motívuma Babits több, 1910 körül keletkezett versében visszatérő képelemként jelenik meg, így a *Példa a Holdvilágról,* a *Szimbolum a holdvilágról* és a *[Minthogyha ebben a kis udvarban…]* versekben. A „nagy Érlelő" alakja továbbá párhuzamba állítható a feltehetően ugyanebben az évben keletkezett *Egy tintafoltról* című versnek a teremtés folyamatára rákérdező „bölcs Keverő"-metaforájával, amennyiben mindkét esetben egy személyesített, rejtett alkotó princípium szerepel.

Babits a verset a *Recitativ* kötet *Fogaras* című ciklusába illeszti.

345.

[Minden reggel a városon…]

Minden reggel a városon
mikor még alszik a világ
egy sápadt ifju trombitás
megy át
ház mellett hangtalan oson
bojtos zsinoron trombitája
és halaványkék a ruhája
és se bajusza se szakálla
és se törpe sem óriás
csak sápadt ifju trombitás

[1911. tavasz]

Kézirat

k OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 144. f. verzó, tintaírású töredék aláírás nélkül.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A töredék 8. sorában egy betűjavítás látható.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/2356. 144. f.

[Cím nélkül]

Minden reggel a városon
mikor még alszik a világ
egy sápadt ifju trombitás
megy át
ház mellett hangtalan oson
bojtos zsinoron trombitája
és halaványkék a ruhája
és se bajusza n s e szakálla
és se törpe sem óriás
csak sápadt ifju trombitás

Keletkezéstörténet

A *[Minden reggel a városon…]* kezdetű töredék kéziratos formában maradt fenn, nyomtatásban nem jelent meg. Az *Angyalos könyv*ben elfoglalt helye alapján keletkezése 1911 tavaszára tehető; a szöveg a harmadik füzet 144. fóliójának verzóján található. (Az *Angyalos könyv* harmadik füzetéről lásd az *Egy kuruc a XX. században* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A verset rövid, önmagában zárt egységként jegyzi le Babits, számottevő javítás nélkül, tehát a képszerű jelenetre inkább motívumrögzítésként, semmint publikálásra szánt versként tekint. A versben a „se" tagadószó halmozása („és se bajusza se szakálla / és se törpe sem óriás") a trombitás alak leírhatatlanságát hangsúlyozza, ez a szerkezet pedig szoros rokonságot mutat a szintén ebből az időszakból származó *Cigánydal* megoldásával („se apád / se anyád / se országod, se tanyád"), ahol a tagadás sorozata a kiszolgáltatottság és a gyökértelenség költői eszközévé válik.

346.

Magdolna szeretője

Szív szállj magadba s szólj magadban:
„Én élek pompás palotákban,
amikor az Ember Fiának
nem volt hová fejét lehajtsa."

És eszmélj így: „Én vígan élek
lakozom lusta lakomákon
amíg a mindenek királya
koplalt negyven nap, negyven éjjel."

És mondjad: „Örömöm találom
a szép ruhában, drága fényben,
amíg az édes Üdvözítőt
megfosztották minden ruhától."

És mondjad ígyen szégyenülve:
„Nekem pénz veri tenyerem
s az Üdvözítő gyenge markát
a rozsdás szög vérezni furta."

Pirúlva mondd: „Engem dicsérnek
nevem dalomnak hordja röpte
míg Üdvözítőm fínom arcán
lecsurgott a katona köpte."

S dobbanva szólj: „Engem szeretnek
Uram irgalmazz kéjeimnek.
Hiszen a te lábodat is
bús Magdolna mirrhája mosta.

Hiszen a te lábadat is
bünös leánynak könnye kente
tisztára fehér ujjaid
bús Magdolna dús fürtje fente.

Hadd nyomjam égő arcaimra
bünös Magdolnám bús haját:
hiszen te is arcodra nyomtad
Veronikának keszkenőjét.

Hajadnak éjes öltönyében
Magdolna jer takarj el engem:
Magdolna fürtjei alatt
Uram, Uram, ne láss meg engem!”

[1911. tavasz]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k}_1$ OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 145. f. verzó–146. f. rektó, tintaírású fogalmazvány aláírás nélkül; $\mathbf{k}_2$ OSZK Fond III/1728/13. 1 f., rektó, tintaírású tisztázat aláírással. A verzón ceruzaírású görög szavak közt tollpróba: „Fogaras / Babits Mihály / Babit / Babits / Ki tudja? / Babits Mihály”

Első megjelenés posztumusz: Melczer 1983, 934. – Kötetben először: Babits 1985, 46–47. (Eltérésekkel.)

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a $\mathbf{k}_2$, a vers autográf tisztázata. A $\mathbf{k}_1$ szinte minden központozást nélkülöző fogalmazvány; a 9. sor kivételével Babits az idézőjelet sem tette ki. Az *Angyalos könyv*ben található $\mathbf{k}_1$ a 145. fólió verzóján helyezkedik el, az 1. sor alatt a második versszak következik, majd ezt az első strófa folytatása, a vers 5–8. sora követi. Ezután a versszakok már sorrendben követik egymást; a 145. fólió verzóján az első négy versszak, míg a 146. fólió rektóján az utolsó öt versszak olvasható.

Emendációt a szöveg értelmezésének érdekében a központozásban végeztünk, a tisztázat központozásának főbb tendenciáit szem előtt tartva.

Javításaink

22. A *kéjeimnek* után a következő mondat nagy kezdőbetűje miatt pontot tettünk.
25. A sor elejéről, illetve a következő versszakok fejéről elhagytuk az idézőjelet, mivel a vers utolsó szava után Babits kitette a záró idézőjelet.

Előszövegek

$\mathbf{k}_1$: OSZK Fond III/2356. 145. f. verzó–146. f. rektó

OSZK Fond III/2356. 145. f. verzó tetején:

Szív szállj magadba s szólj magadban:

OSZK Fond III/2356. 145. f. verzó közepén:

és lakol Én élek p ompás palotá b k ban
ami g k or az Ember Fiának
nem volt nincs a hová fejét lehajtsa.

OSZK Fond III/2356. 145. f. verzó tetején:

És eszmélj így: Én vígan élek
lakozom lusta n l akomákon
amíg a mindenek királya
koplalt negyven nap, negyven éjjel.

OSZK Fond III/2356. 145. f. verzó alján:

És mondjad: „Örömöm találom
a szép ruhában, drága fényben
amíg az édes ü Ü dvözítő n t
megfosztották minden ruhából

És mondjad így szégyenűlve:
nekem pénz veri tenyerem
s az üdvözítő gyeng e markát
a r ozs dás szög vérez te ni és furta

OSZK Fond III/2356. 146. f. rektón:

Pirulva mondd: Engem dicsérnek
nevem et dalom nak röpte hordja röpte
míg üdvözítőm fínom arcán
lecsurgott a katona köpte

S dobbanva szólj: Engem szeretnek
Uram irgalmazz kéjeimnek
Hiszen a te lábadat is
bús Magdolna mirrhája mosta.

Hiszen a te lábadat is
bünös le g á nynak könnye kente
tisztára fehér ujjaid
bünös leány dús bús Magdolna dús fürtje fente

Hadd nyomjam égő arcaimra
bünös Magdolnám bús haját
hiszen te is arcodra nyomtad
Veronikának keszkenőjét.

hajd Hajadnak éjes öltönyében
Magdolna v j er takarj el engem
Magdolna fürtei alatt
Uram u U ram ne láss meg engem

k₂: OSZK Fond III/1728/13.

Magdolna szeretője

Szív szállj magadba s szólj magadban:
„Én élek pompás palotákban,
amikor az Ember f F iának
nem volt hová fejét lehajtsa.”

És eszmélj így: „Én vígan élek
lakozom lusta lakomákon
amíg a mindenek királya
koplalt negyven nap, negyven éjjel.”

És mondjad: „Örömöm találom
a szép ruhában, drága fényben,
amíg az édes Üdvözítőt
megfosztották minden ruhától.”

És mondjad így szégyenülve:
„Nekem pénz veri tenyerem
s az Üdvözítő gyenge markát
a rozsdás szög vérezni furta.”

Pirúlva mondd: „Engem dicsérnek
nevem dalomnak hordja röpte
míg Üdvözítőm fínom arcán
lecsurgott a katona köpte.”

S dobbanva szólj: „Engem szeretnek
Uram irgalmazz kéjeimnek
„Hiszen a te lábodat is
bús Magdolna mirrhája mosta.

Hiszen a te lábadat is
bünös leánynak könnye kente
tisztára fehér ujjaid
bús Magdolna dús fürtje fente.

„Hadd nyomjam égő arcaimra
bünös Magdolnám bús haját:
hiszen te is arcodra nyomtad
Veronikának keszkenőjét.

„Hajadnak éjes öltönyében
Magdolna jer takarj el engem:
Magdolna fürtjei alatt
Uram, Uram, ne láss meg engem!”

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A fennmaradt kéziratok két jól elkülöníthető munkafázist rögzítenek: a fogalmazványt ($\mathbf{k}_1$) és az autográf tisztázatot ($\mathbf{k}_2$). Az *Angyalos könyv*ben szereplő $\mathbf{k}_1$ tintaírású szövege szinte teljesen nélkülözi a központozást, az idézőjelek többsége hiányzik; a beszéd egységeit Babits még nem jelöli, a mondatok egymásba folynak. A tisztázaton már pótolja és egységesíti a központozást, igaz, nem következetesen, de idézőjelekkel választja el a mondatokat, és ezzel világossá teszi a belső monológ szerkezetét. A javítások nem érintik érdemben a szókészletet vagy a képek rendszerét, a változtatások döntően formaiak. A kéziratok alapján Babits a fogalmazványon még gondolati sűrítéssel dolgozik, a tisztázaton pedig a megszólalás rendjét és olvashatóságát rögzíti.

A $\mathbf{k}_1$ az *Angyalos könyv* harmadik füzetében található, előtte a *[Minden reggel a városon…]* szerepel, utána már *A második ének* című mesedráma következik. A füzetben elfoglalt helye alapján a *Magdolna szeretője* 1911 tavaszán, Fogarason keletkezik. (Az *Angyalos könyv* harmadik füzetéről lásd az *Egy kuruc a XX. században* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Ahogyan Kelevéz Ágnes megállapítja, az autográf tisztázat ($\mathbf{k}_2$) írásképe, tintahasználata és a papír fényes felszíne azonos az 1908-as *[Ma újra csillagos…]* (OSZK Fond III/1969/25.) és az 1910-es *Divina machina* (OSZK Fond III/1698/5.) tisztázatainak hordozójával. A harang alakú vízjel arra utal, hogy Babits ezeket a szövegeket ugyanarra a papírtípusra másolja át, amelyet a tízes évek elején rendszeresen használ tisztázásra, tehát ez is megerősíti a keletkezés idejét. (Babits 2022, 901.)

Az önvádló és egyben önfelmentő, imaszerű versben a beszélő Krisztus szenvedésének epizódjaival szembesíti a saját érzéki életét, a bűntudat és a vágy feszültségében Magdolna alakján keresztül keresi a szégyen előli menedéket. A vers kéziratban marad, elsőként Melczer Tibor közli 1983-ban a *Vigilia*ban. Melczer a közléshez írt bevezetőjében kifejti, hogy a *Magdolna szeretője* bibliai, apokrif és ikonográfiai hagyományokból egyaránt táplálkozhat, amelyeket Babits „szuverén módon” alakít át, a szöveg belső jelentése pedig szorosan illeszkedik életművének alapvető kettősségéhez, a szent és az érzéki tapasztalat együttes jelenlétéhez. Ez a feszültség – érvel Melczer – már korai műveiben is felfedezhető, mint például az ifjúkori, kötetbe fel nem vett balladában, a *Raymond Lulliu*sban, a *Strófák a wartburgi dalnokversenyből,* a *Vérivó leányok* és a *Bakhánslárma* című versekben, a *Rejtvények* második darabjában és a *Mese a Dekameronból* című novellában, de következetesen tovább él fordítói munkásságában is *(Erato, Amor Sanctus).* (Melczer 1983, 933–934.)

Valószínű, hogy Babits a verset az erősen retorikus és didaktikus jellege miatt nem tartja közlésre alkalmasnak, s az is szerepet játszhat benne, hogy bár a hit és az érzékiség feszültsége költészetének visszatérő vonása, a *Magdolna szeretőjé*ben ennek az ábrázolása a megszokottnál is explicitebb formát ölt.

Magyarázat

Magdolna – a bibliai Mária Magdolna, akit a hagyomány bűnös nőből megtért Krisztus-követőként tart számon.

3. *Ember Fia* – Jézus Krisztus evangéliumi önmegnevezése.
8. *koplalt negyven nap, negyven éjjel* – utalás Jézus Krisztus pusztában töltött negyvennapos böjtjére.
12. *megfosztották minden ruhától* – utalás a keresztre feszítés előtti megaláztatásra, amikor Jézust megfosztják ruháitól; a passióban a kiszolgáltatottság és a szenvedés mozzanata.
16. *a rozsdás szög vérezni furta* – utalás a keresztre feszítésre, amikor Jézus kezét szögekkel átszegezik.
20. *a katona köpte* – utalás a passió egyik epizódjára, amikor a megkínzott Jézust a római katonák kigúnyolják és leköpik.
24. *Magdolna mirrhája* – utalás az újszövetségi jelenetre, amikor Mária Magdolna drága kenettel (mirhával) megkeni Jézus lábát.
32. *Veronikának keszkenője* – utalás a keresztúti hagyományra, amely szerint Veronika kendőt nyújt Jézusnak, és azon csodás módon megmarad Krisztus arcának lenyomata.

347.

[Gyermek voltam, temetőn jártam…]

Gyermek voltam, temetőn jártam
kezemben árva koszoru
olyan szépnek találtam
hogy minden szomoru

Ó gyönyörű szomorúságom, szomorú gyönyörűség
Gyermeki gyémánt könny! ó temetői tavasz

Mellettem jött fekete néni
vannak fekete angyalok:
a holtak vágytak élni
sírtam hogy meghalok

Ó ragyogó gyémántu sirás síró ragyogások
minden kis gyermek friss temetői virág

Egy fa borzadt valami szellőn
felhők hajóztak nesztelen
és jött egy sárga felhőn
egy angyal meztelen

[1911. tavasz]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/14. 1 f., rektó, ceruzaírású fogalmazványvariáns, cím és aláírás nélkül.

Szövegkritika

A **k** szövege a *Temetői tavasz* című vers első, kezdetlegesebb variánsának fogalmazványa. Babits a vers keletkezési dátumaként 1911-et adja meg, így nem valószínű, hogy – miként a kéziratkatalógus jelöli – a kéziratvariáns 1915-ben készült volna, sokkal inkább a kidolgozottabb 1911-es változat előtt keletkezhetett. A kézirat szövegét betűhíven közöljük.

Az első négy (illetve öt) sor betűi kuszák és nehezen olvashatók, tehát Babits valószínűleg kedvezőtlen látási körülmények között (feltehetően homályban vagy fekvő helyzetben) írta a szöveget. A *jártam* ige helyhiány miatt a következő sorba csúszik át, ám mivel egyértelmű, hogy a vers 4–2–4–2–4 soros egységekre tagolódik, a főszöveg kialakításakor az 1. sor végére illesztettük. Ugyanígy jártunk el az 5. sorban, ahol Babits – szintén helyhiány miatt – a *szomorú gyönyörűségem* szerkezetet a következő sorba írta.

A 6. sorban törlés nélküli variációk szerepelnek: a *fénylő* jelzőt egy olvashatatlan szóra írja, majd aláírja a *gyémánt* szót. Mivel ez utóbbi a legkésőbbi variáns, a főszövegben ezt közöljük.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/14.

[Cím nélkül]

Gyermek voltam, temetőn jártam
a kezemben egy árva koszoru
olyan szépnek találtam
hogy minden szomoru

Ó szomorú gyönyörűségem, gyönyörű szomorúságom, szomorú gyönyörűség
Gyermeki fénylő gyémánt gyönyör könny! ó temetői tavasz

Mellettem jött fekete néni
vannak fekete angyalok:
a holtak vágytak élni
sírtam hogy meghalok

Ó ragyogó gyémántu sirás síró ragyogások
minden kis gyermek friss temetői virág

Egy fa borzadt valami szellőn
felhők hajóztak nesztelen
és jött egy sárga felhőn
egy angyal meztelen

Keletkezéstörténet

Lásd a *Temetői tavasz* keletkezéstörténeti jegyzetét.

348.

Temetői tavasz

1911.

Honnan is ismerem én e bús temetői tavaszt már?
Gyermek voltam… rég… Laktam a méla falun…
Oly gyönyörű szép volt, hogy minden olyan szomorú volt:
vittem friss koszorút, jártam az ó temetőt.
Óh, gyönyörű szomorúságom, szomorú gyönyörűség!
gyermeki gyémántkönny! Óh, temetői tavasz!
Mellettem gyászfűz és szépszemü fekete néni…
Élni kivánt a holt, halni kivánt aki élt…
Szürke hajók az ég oceánján nesztelen úsztak:
sárga pamlagokat szórt e hajókra a nap;
sárga pamlagokon szép meztelen angyalok ültek,
meztelen angyalokat néztem az ó temetőn.
Már az esteli harmat a síri virágokon ingott
(könnyes kis gyermek, friss temetői virág!)

[1911. tavasz]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1695/2. 1 f., rektó, tintaírású fogalmazvány, ceruzaírású címmel és javításokkal.

Első megjelenés: SzT 59. – További megjelenések: *Pesti Napló*, 1925. márc. 22., 5; V 348.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a V. (A verset Babits nem vette fel az ÖV-be.) A kötet nyomdai tükre miatt a sorok utolsó szavai – ahogyan a SzT-ben is – új sorba kerültek; az eredeti sorhosszúságot a kézirat és a *Pesti Napló*-közlés alapján visszaállítottuk.

Dátum PN: (1911)
5 PN: Óh gyönyörű
6 PN: temetői [sh]
8 PN: kívánt SzT; PN: kívánt
13 SzT: vírágokon [sh]
14 SzT: temető [sh] PN: virág!)…

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1695/2.

Temetői tavasz

Honnan is ismerem én e bús temetői tavaszt már?
Gyermek voltam még, ... rég... laktam a méla falun
oly gyönyörű szép volt hogy minden olyan szomorú volt:
vittem friss koszorút, jártam az ó temetőt
Ó gyönyörű szomorúságom, szomorú gyönyörűség!
g yermeki gyémántkönny! ó temetői tavasz!
mellettem gyászfűz és gyönyörű szépszemü fekete néni
élni kivánt a holt, halni kivánt aki élt
Szürke hajók az ég oceánján nesztelen úsztak
sárga pamlagokat szórt e hajókra a nap
sárga pamlagokon szép meztelen angyalok ültek
Jár Álltam az ó temetőn, friss temetői virág.
meztelen angyalokat nézte m az ó temetőn
Már az esteli harmat a síri virágok on ingott
könnyes néztem (minden kis gyermek, friss temetői virág!)

Keletkezéstörténet

A *Temetői tavasz* című vers két kéziratos variánsban maradt fenn, mindkettő 1911-re datálható. A korábbi, cím nélküli fogalmazvány (OSZK Fond III/1683/14.) ceruzával írt, kezdetlegesebb szövegállapotot rögzít (kiadásunkban *[Gyermek voltam, temetőn jártam…]* címmel), míg a későbbi, ceruzaírású címmel ellátott tintaírású változat (OSZK Fond III/1695/2.) a vers kidolgozottabb formáját őrzi. A két szöveg közti jelentős eltérések miatt kötetünkben külön versekként közöljük őket.

A *[Gyermek voltam, temetőn jártam…]* kéziratát a kéziratkatalógus 1915-re datálja, mivel a szöveg egy olyan négyzetrácsos füzetből származó fólión maradt fenn, amelyet a katalógus egységesen ehhez az évhez kapcsol. Ugyanakkor a négyzetrácsos lapok vizsgálata alapján megállapítható, hogy Babits ezt a hordozót nem egyetlen év során, hanem 1911 és 1915 között keletkezett versek és töredékek rögzítésére használta. (Erről részletesen lásd az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Igaz, hogy a fólió verzóján a *[Száz a sereg…]* kezdetű töredék olvasható, ami nagy valószínűséggel a háború idején keletkezett, a *Temetői tavasz* kidolgozottabb, 1911-re datált variánsának ismeretében azonban valószínűtlen, hogy a *[Gyermek voltam, temetőn jártam…]* 1915-ben keletkezett volna. Babits ugyanis, amikor a *Temetői tavaszt* kötetbe felveszi, következetesen az 1911-es évszámot tünteti fel, ezzel utalva a vers végleges változatának keletkezési idejére. Ez alapján a korábbi, fogalmazványszerű *[Gyermek voltam, temetőn jártam…]* sem lehet későbbi ennél, tehát a *Temetői tavaszt* közvetlenül megelőző szövegállapotként értelmezhető.

A *[Gyermek voltam, temetőn jártam…]* kéziratán az első négy sor kusza, nehezen olvasható, ami arra utalhat, hogy Babits a szöveget sietve, esetleg kedvezőtlen látási körülmények között rögzítette. A javítások – szócserék, betoldások, törlések – elsősorban az érzelmi hangsúlyok és a képiség pontosítására irányulnak (például az „árva koszorú", illetve a „gyermeki gyémánt könny" metaforájának kialakítása). A szövegben már megtalálhatók azok az alapmotívumok – gyermeknézőpont, temető, tavasz, angyalalak –, amelyek a későbbi változatban is meghatározók, ám ezek még laza, egymás mellé rendelődő képek formájában vannak jelen. A *Temetői tavasz,* mely a későbbi nyomtatott közlés alapja lesz, ezzel szemben kompozicionálisan zártabb és stilárisan kiegyensúlyozottabb. A vers keretes szerkezetet kap, az emlékezés explicitté válik („Honnan is ismerem én…"), a gyermekkori élmény pedig időben és térben meghatározottabb kontextusba kerül („méla falu", „ó temető"). A képhasználat itt tovább gazdagodik, az ég „oceánja", a „szürke hajók" és a „sárga pamlagokon" ülő meztelen angyalok látomásszerű jelenete a korábbi, még szórványos angyal-motívum poétikai szempontból kimunkáltabb változatának tekinthető. A zárlat önreflexív gesztusa – a gyermek mint „friss temetői virág" – a vers egyik központi metaforájává válik, s ezáltal kifejezi a halál és az élet, a veszteség és az ártatlanság paradox egységét. A szövegalakulás alapján a vers genezisében a személyes emlékkép fokozatos esztétikai általánosításon megy keresztül: a *[Gyermek voltam, temetőn jártam…]* variáns közvetlen, érzelmileg telített gyermeki nézőpontja a *Temetői tavasz*ban már tudatosan megszerkesztett, lírai látomás lesz.

Verstani szempontból a *Temetői tavasz* két fennmaradt variánsa a formai kidolgozottság eltérő fokát jelzi. A korábbi, ceruzával írt fogalmazvány metrikailag ingadozó, alapvetően ütemhangsúlyos szöveg, amelyben a sorhosszúság és a hangsúlyozás még nem rendeződik szabályos versformává (például „Gyermek voltam, temetőn jártam", illetve a túlterhelt „Ó ragyogó gyémántu sirás síró ragyogások" sor). A rímelés esetleges (jártam – találtam, koszorú – szomorú), a visszatérő sorok („Ó gyönyörű szomorúságom, szomorú gyönyörűség") pedig inkább érzelmi, semmint formai kohéziót teremtenek. Ezzel szemben a későbbi, *Temetői tavasz* című variáns tudatosan megszerkesztett, időmértékes lejtésű vers, amelyben a hosszú sorok klasszicizáló, daktilikus-hexameteres ritmushoz közelítenek (például „Honnan is ismerem én e bús temetői tavaszt már?", „Szürke hajók az ég oceánján nesztelen úsztak"). A képi egységek periodikus szerkezetbe rendeződnek, a látomásos elemek szabályos ritmikai egységekben bontakoznak ki („sárga pamlagokon szép meztelen angyalok ültek"), míg az utolsó sor („(könnyes kis gyermek, friss temetői virág!)") ritmikai lassítással zárja le a verset. A variánsok verstani különbségei – a metrikai fegyelem, a sorvezetés kiegyensúlyozottsága és a kompozicionális zártság eltérései – önmagukban is amellett szólnak, hogy a *[Gyermek voltam, temetőn jártam…]* a vers korábbi, fogalmazványszerű állapotát rögzíti, míg a *Temetői tavasz* ennek a tudatos átdolgozása, melyben Babits a kezdetben ösztönös ritmust fegyelmezett formává alakítja.

A vers elsőként a *Sziget és tenger* kötetben jelenik meg, Babits azonban a művet nem veszi fel az *Összegyűjtött versek*be.

349.

Spleen

Lakásom tétlenség szigetje
szeszély sétáló palotám
munkám az ördög kerevetje.

Ami valóság volna tán
úgy tekintem mint a felhőket
és járok a semmik után.

*

Ó jaj! megúntam a mezőket
s a várost már előbb megúntam
megúntam völgyet és tetőket.

Próbáltam élni léha gúnyban,
próbáltam élni szeretetben
és próbáltam élni magamban.

Egy sem volt élet s észrevettem
hogy éltem csak akkor lesz élet
amikor már messze mögöttem.

Amikor régen semmivé lett
életté válik a halálban
de a jelenben nincsen lélek.

Bolond gazda szolgája, lábam
ténfergve tétován topog
és érzi hogy minden hiában.

[1911 tavasza és 1911. szeptember 1. között]

---

5 Ny: ugy
7 Ny: meguntam
8 Ny: meguntam
9 Ny: meguntam
10 Ny: gunyban,
15 Ny: megettem.

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 4, 17. sz. (1911. szept. 1.): 366. (A *Levél Tomiból,* a *Szent Mihály,* a *Bolyai* és a *Cigánydal* című versekkel együtt, ötödikként közli.) – További megjelenések: R_1 12–13; R_2 14–15; V 171–172; ÖV 151.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. A végleges szöveg az R_1-ben alakult ki. A *Nyugat*ban minden *ú* rövid.

Keletkezéstörténet

A versnek nem maradt fenn kézirata, elsőként a *Nyugat* 1911. szeptember 1-jei számában jelenik meg. Keletkezésének ideje Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint 1911 tavasza. (Kelevéz 1994, 755.) A visszaemlékezés, illetve az első megjelenés dátuma alapján a keletkezését 1911 tavasza és 1911. szeptember 1. közé tesszük.

Babits későbbi, Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomása a keletkezés konkrét körülményeit is megvilágítja: „A versnek mindig utólag adok címet, nem tudtam jobbat. Baudelaire-hez nincs semmi köze. A Fogarasról Galac felé vezető úton írtam. Van egy domb, ahová fel szoktam mászni. »Tetőket« = hegytetőket. Baudelaire-hez lehetne köze a felhőknél." (Gál 1975, 453.) Babits itt tisztázza, hogy a versben szereplő „tetők" kifejezés nem épületrészre, hanem hegytetőkre vonatkozik, ezzel a verset egyértelműen a természeti környezethez kapcsolja, továbbá elutasítja, hogy a cím közvetlen utalás volna Baudelaire versére, de mivel hozzáteszi, hogy a „felhő"-motívum miatt legfeljebb érintőleges párhuzam képzelhető el, ez inkább képi, mintsem szemléleti rokonságra utal. Babits azért hangsúlyozza, hogy a *Spleen* címadás nem kapcsolódik Baudelaire költészetéhez, mert a francia költő azonos című versét korábban maga is lefordítja. Ez azok közé a fordítások közé tartozik, amelyeket Babits még egyetemi évei alatt, a Négyesy-szemináriumokra készít. E kéziratokat utólag ragasztja be az *Angyalos könyv* harmadik füzetének utolsó oldalaira (OSZK Fond III/2356, 232. fólió verzó; Babits 2022, 261). Baudelaire Babits fiatalkori költészetének egyik meghatározó inspirációja, amit levelei, vallomásai is tanúsítanak, hiszen már 1905-ben a *Tableaux Parisiens* mintájára tervez budapesti versciklust (Kelevéz 1998, 162.), és több művében tudatosan reflektál a francia költő poétikájára. A *Spleen* címválasztása a *Fleurs du Mal* első, *Spleen et Idéal* ciklusára utalhat, még akkor is, ha Babits maga hangsúlyozza, hogy a tematikus kapcsolódás véletlenszerű, s a cím inkább hangulati jelzés. Baudelaire hatása az *Angyalos könyv* mottóiban, a *Szagokról, illatokról* című esszében, valamint számos műfordításban is kimutatható, amelyek közül több kéziratos formában maradt fenn. A fiatal Babits és Kosztolányi levelezésükben rendkívüli lelkesedéssel beszélnek Baudelaire-ről, akit klasszikus rangú, kivételes költőként tisztelnek, és akinek verseit rendszeresen olvassák, tanulmányozzák, fordítják. (Lásd erről Babits 2022, 72.)

Rába György szerint a *Spleen* a dantei forma és a bergsoni időszemlélet egyidejű hatása alatt keletkezik, ugyanakkor a vers érzelmi hátterében Babits fogarasi magánya áll. Tercinaszerkezete Dante követését jelzi, mivel a láncolt strófaforma folytonos egymásba kapcsolódása az *Isteni színjáték* poétikai mintázatát idézi fel, ami Babits számára ebben az időszakban meghatározó élmény. A vers csúcspontján pedig a jelen múlttá alakulása („éltem csak akkor lesz élet / amikor már messze mögöttem. // Amikor régen semmivé lett / életté válik a halálban / de a jelenben nincsen lélek") tükrözi Bergson időfilozófiájának hatását. (Rába 1981, 369.)

J. Soltész Katalin a *Spleen* kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy Babits gyakran elhagyja a verssorok végén várható vesszőket, ez pedig a szöveg hangulatához igazodó, összefolyó és monoton ritmushatást eredményez. (J. Soltész 1965, 323.)

A költő a verset a *Recitativ* kötetben a *Fogaras* című, első ciklusba illeszti.

Magyarázat

Spleen – a romantika és a modernség irodalmában a céltalanság, kiábrándultság és életuntság érzését jelölő lelkiállapot, amelyben az egyén a jelenben nem talál örömöt vagy értelmet, és mindent hiábavalónak érez.

3. *kerevet* – heverő.

350.

Levél

(Válasz egy kedves ismeretlennek.)

Ha megszólított valaki,
aki ismer, akit nem ismersz:
talán szivedet nyitja ki,
akire gondolni nem is mersz.

Volt rég egy kedves városom
légbe támaszkodik a tornya
s a felhő hogyha átoson
olyan rajta mint egy vitorla.

Van ott még egy virágtorony,
piros-fehér kövekből orma,
piros szirom, fehér szirom,
minthogyha gyermek rakta volna.

Valóban egy nagy, friss gyerek
rakta hajdan, a neve Giotto:
piros kövek – fehér kövek –
ó rég tudom, hogy él[?]ni ott jó!

De én itt élek, bús gyerek.
Kis levél, mint a fa az ágot
szeleknek messze küldelek:
mondd hogy szeretem a virágot.

Szelekkel messze menj, regélj
az őszi fáról a tavasznak:
szirom, pehely, piros, fehér,
szeretem ha együtt havaznak.

Amit szeretnék, megirom:
szeretném hogyha tarka lenne
piros szirom, fehér szirom,
friss gyermek tudnék lenni benne.

[1911; 1911. június 5. után(?)]

Kézirat, megjelenés

k 1 f. magántulajdonban; tintaírású tisztázat aláírással.

Első megjelenés posztumusz: *Irodalomismeret* 13, 2. sz. (2003): 4–5. (A Múzeum Antikvárium IX. aukciós katalógusának fakszimile-közlése alapján.)

A vers kéziratának felbukkanásáról elsőként 2003-ban a Múzeum Antikvárium IX. aukciós katalógusa ad hírt (125. tétel), amely közreadja a kézirat fakszimiléjét, illetve a szöveget átírásban közli. A tétel kikiáltási ára 30 000 forint volt, és a következő, X. katalógus szerint 300 000 forintért kelt el. A kézirat 2018-ban ismét előkerült a Központi Antikvárium 147. számú árverési katalógusában (47. tétel), ahol kikiáltási ára 600 000 forint volt. Jelenlegi hollétéről nincs tudomásunk, ám a Központi Antikvárium online felületén hozzáférhető a vers nagy felbontású kéziratfotója.

Szövegkritika

A kéziraton egy javítás látható: Babits a 23. sor elejéről törli a *piros* jelzőt, hogy aztán ugyanebben a sorban egy későbbi ponton használja fel („szirom, pehely, piros, fehér,"). A 18. sor utolsó szava az íráskép és a 20. sor végríme („virágot") alapján inkább „ágot" alakban olvasható, nem pedig a normatív „ágat" formában; az efféle alakváltozat nem egyedi Babitsnál, vö. például a *Márciusi reggelen* című vers soraival: „pedig a tágot / csak a világot / szeretem". A verset Babits két oszlopban írja a fólióra, az első oszlopban az 1–5., a másodikban pedig a 6–7. versszak szerepel. A fólión néhány folt nehezíti az olvasást. A vers szövegét betűhíven közöljük.

Előszöveg

k: Magántulajdonban.

Levél

(Válasz egy kedves ismeretlennek.)

Ha megszólított valaki,
aki ismer, akit nem ismersz:
talán szivedet nyitja ki,
akire gondolni nem is mersz.

Volt rég egy kedves városom
légbe támaszkodik a tornya
s a felhő hogyha átoson
olyan rajta mint egy vitorla.

Van ott még egy virágtorony,
piros-fehér kövekből orma,
piros szirom, fehér szirom,
minthogyha gyermek rakta volna.

Valóban egy nagy, friss gyerek
rakta hajdan, a neve Giotto:
piros kövek – fehér kövek –
ó rég tudom, hogy él[?]ni ott jó!

De én itt élek, bús gyerek.
Kis levél, mint a fa az ágot
szeleknek messze küldelek:
mondd hogy szeretem a virágot.

Szelekkel messze menj, regélj
az őszi fáról a tavasznak:
piros szirom, pehely, piros, fehér,
szeretem ha együtt havaznak.

Amit szeretnék, megirom:
szeretném hogyha tarka lenne
piros szirom, fehér szirom,
friss gyermek tudnék lenni benne.

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A *Levél* című vers keletkezéstörténete több ponton bizonytalan, ugyanakkor a fennmaradt adatok és filológiai összefüggések alapján viszonylag jól körülhatárolható. Első közlésére posztumusz, 2003-ban az *Irodalomismeret*ben kerül sor, ez tehát magyarázza, hogy a korábbi Babits-kiadások és bibliográfiák nem tartják számon a költeményt. A szöveg egyetlen ismert kézirata egy fólión maradt fenn, melyen egy helyen javítás figyelhető meg, illetve több, a szöveget érintő folt nehezíti az olvasást. A kézirat alapján a vers alapvetően egységesen rögzült, jelentősebb átdolgozás nyoma nem látható.

A vers keletkezési ideje közvetlenül nem határozható meg, azonban belső és külső utalások alapján az 1910-es évek körüli időszakhoz köthető. Erre utal egyrészt a szöveg intertextuális kapcsolata az 1909-ben keletkezett *Szonettek* egyik sorával („aki ismer, akit nem ismersz / talán szivedet nyitja ki" *[Levél];* „Ki hajdan annyi szívek kulcsa voltál, / Szonett, aranykulcs, zárd el szívemet, / erősen, hogy csak rokonom nyithassa." *[Szonettek]*), másrészt az a tematikus és motivikus háló, amely Babits ekkori lírájára jellemző.

A keletkezéstörténet szempontjából különösen fontos az az 1911. június 5-én kelt levél, amelyet egy „B. B." monogrammal jelölt, ismeretlen hölgy küld Babitsnak: „Kedves Babits, most, hogy leültem írni lepett csak meg, hogy mennyire nem ismerem, azt sem tudom nem bántja-e ez a pár alkalmatlankodó szó, nem érzi-e vállveregetésnek, a mi símogatás akar lenni. Kedves Babits ha ma nem lennék ilyen pompásan egyedül, maradnék a jól nevelt kisasszony és nem merném megírni, hogy nagyon szeretem és mindig örülök, ha felfedezem a nevét s az utolsó Nyugat mindig a legkedvesebb emlékem lesz, pedig nincs benne semmi, csak a maga versei. Valami egészen más a muzsikájuk, mint a többinek. Persze, én azt <,> hiszem, – oh bocsásson meg, csaknem megírtam és azért

biztosan összeráncolná a homlokát a tanár ur. – Nagyon jól érzi magát? Vagy többet mosolyog valaki? Erre azért gondoltam, mert az olasz emlékeit szedi elő. Ha én nagyon kedves akarok lenni – ez az egyetlen a mit igazán tudok – Firenzére gondolok, s ha még nagyon jól is érzem magam mesélek is egy-egy kicsit. Volt már ott? Sehol nem lehet úgy álmodva élni. Soha senki meg nem érinti – soha hangosan nem szólnak – nevetni is furcsán, emlékezve szoktak. Most három éve pünkösd kedvéért kivilágították a Palazzo Vecchio tornyát. Mesebeli óriás királylyány mézeskalács-háza lett belőle. Én hiszem, hogy ott mese-emberek járnak. Volt már ott, elmegy oda? En úgy szeretném, ha maga Firenzéről beszélne. Bocsásson meg nekem, tudom furcsa gondolkozás, hogy a mi nekem szép, neked is szép, de nekünk vannak közös kedves embereink is. Lássa, most jut eszembe, sokkal okosabb és kedvesebb lenne egy pár fehér rózsát küldeni. Meg is teszem, ha haza megyek. Otthon van három rózsafám. Milyent szeret? Fehér, piros? Mulatságos, hogy kérdezek, |: mintha: | feleletet várnék. Igaz, hogy erre kaphatok. – Köszöntöm édes Babits, köszönöm az utolsó verseit. Ha eljut Firenzébe maradjon fenn harangszó után a Piazzalén és várja meg a holdat. Azok a versek az enyeim lesznek. Bolond bizakodás, de nékem nagy öröm. Szerető hálás hive B. B." (Babits 2005, 188–189.)

A levél érzelmileg erősen telített hangon szól a költőhöz, dicséri verseit, illetve arra is kitér, hogy Babits éppen „olasz emlékeit szedi elő"; ez feltehetően az *Egy régi szerelmes Velencében* című versre utal, amely néhány nappal a levél kelte előtt, 1911. június 1-jén jelenik meg a *Nyugat*ban. A levélíró Firenzével kapcsolatban fogalmaz meg élményszerű, lírai leírásokat („Sehol nem lehet úgy álmodva élni"), valamint kifejezetten arra biztatja Babitsot, hogy írjon erről a városról. A *Levél* című vers több ponton is úgy olvasható, mint e megszólításra adott válasz. Erre utal a mű alcímében szereplő „válasz" megjelölés, továbbá számos motivikus egyezés, a firenzei torony képe, amely értelmezhető a Giotto-féle harangtoronyként (amely talán azért virágtorony, mert maga a katedrális neve Santa Maria del Fiore), a piros és fehér színek ismétlődése, illetve a rózsák említése („Milyet szeret? Fehér? Piros?"). A vers firenzei képei ugyanakkor abból a szempontból problematikusak, hogy Babits 1911 előtt bizonyíthatóan nem jár Firenzében; itáliai utazásai során 1909-ben Rómáig és Nápolyig jut el, Firenze csak későbbi, 1912-es útján szerepel az útitervben. Ez felveti annak lehetőségét, hogy a város leírása nem közvetlen élményen, hanem olvasmányokon, illetve a képzeletén alapul. A vers „Volt rég egy kedves városom" sorának értelmezése szintén többfelé mutathat: utalhat Babits szekszárdi kötődésére, azonban a firenzei kontextusban inkább egy imaginált, irodalmi élményként birtokolt városra vonatkozhat, a vers tehát részben egy képzeleti térben létrejövő dialógus lenyomatának tekinthető.

A levél írójának személye biztosan nem azonosítható, de elképzelhető, hogy a „B. B." monogram Boncza Bertát (későbbi nevén Csinszkát) jelöli. Ezt a feltételezést erősíti a fennmaradt Csinszka-levelek stílusa, a rózsák említése (ugyanis fényképek alapján tudjuk, hogy Berta csucsai szülőházában több rózsabokor is állt), valamint az a biográfiai adat, hogy a lány fiatalon Itáliába utazik, ugyanis tizennégy éves korában apja egy betegség után két hónapos utókúrára Velencébe viszi ([Boncza] 1990, 120.), s nem zárható ki, hogy ekkor Firenzébe is ellátogatnak. Mindezzel együtt elképzelhető, hogy a Babitsnak írt levélben emlegetett, Firenzére vonatkozó emlék ebből a néhány évvel korábbi élményből ered, amennyiben a levél szerzője valóban Csinszka. Ugyanakkor a bizonyítékok nem döntőek, ezért az azonosítás hipotetikus marad, nincs továbbá adatunk arra vonatkozóan sem, hogy Babits 1911 folyamán bármiféle kapcsolatot vett volna fel Bertával. A dokumentált

ismeretségük kezdete jóval későbbre tehető, első személyes találkozásukra 1916. március 26-án kerül sor, kapcsolatuk pedig csak 1919-ben mélyül el. (Lásd erről Nemeskéri [szerk.] 2004; Szénási 2021.) Berta 1910-től négy éven át a svájci Lutryben, a Le Marronier leánynevelő intézetben tanul, innen kezd intenzív levelezésbe, előbb a szintén Svájcban tartózkodó Tabéry Gézával, majd 1911 novemberében későbbi férjével, Ady Endrével is. Mindez arra utal, hogy a fiatal Berta ebben az időszakban tudatosan keres irodalmi kapcsolatokat, így nem zárható ki, hogy Babits felé is kezdeményez megkeresést. Ez a korai kapcsolatfelvétel azonban nem folytatódik, amit Babits magánéleti helyzete is magyarázhat, hiszen 1911 nyarán szerelmi kapcsolatba kerül harmadfokú unokatestvérével, Kiss Böskével. (A kapcsolatról lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Magyarázat

14. *Giotto* – a firenzei dómhoz tartozó harangtorony, a Campanile di Giotto (magyarul: Giotto harangtornya) Firenze történelmi városközpontjában áll; építését 1334-ben kezdték meg Giotto di Bondone tervei alapján, és mintegy huszonöt évvel később, 1359-ben fejezték be. Külső márványburkolatán a fehér és zöld alapszínek mellett a piros is hangsúlyosan jelen van.

351.

A költő életének pusztájáról

és arról, hogy e pusztában kedvesének teste oázis, szemei enyhe kutak,
és a Reája való gondolat a Vágyak karavánjának vezetője:

Ha győzve reggel álmon, lelki csöndön
gondolatod, mint megtérő barát,
fölfénylik bennem: boldogan köszöntöm
mély elmém édes Dominátorát.

Ki vágyaim vezére – így köszöntöm –
vezette tikkadt Vágyaim sorát
kútfőig, melynek vízével leöntöm
éltemet, ezt az égő Szaharát!

Mert éltem csak egy égő puszta láza,
s lelkes tested benne dús oáza,
hol kettős kútra lelt a karaván.

S Gondolatod, hajtani hűs vizére
lelkemnek nyáját, vágyaim vezére,
mely halkan kél. Mint nap a Szaharán.

[1911. július; 1913. február 2. előtt]

Cím VÚ: A szerelmes éneke reggel | R_1; R_2: A költő életének pusztájáról,
Alcím VÚ: [az alcím hiányzik] | R_1: és arról, hogy e pusztában kedvesének teste oázis, szemei enyhe kutak, és a Reája való gondolat a Vágyak karavánjának vezetője:
2 VÚ: barát
5 VÚ: Vágyaim Vezére
6 VÚ: vágyaim
7 VÚ: Kutfőig, VÚ: vizével
8 VÚ: Szaharát.
9 VÚ: láza
10 VÚ: És
12 VÚ: gondolatod, R_1; R_2; V; ÖV: vizére,
13 VÚ: vezére
14 VÚ: lassan kél, mint Nap

Megjelenés

Első megjelenés: (*A szerelmes éneke reggel* címmel) *Vasárnapi Újság* 60, 5. sz. (1913. febr. 2.): 87. – További megjelenések: R_1 46; R_2 48; V 193–194; ÖV 175.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. A szöveg lényegében már az R_1-ben kialakult; a V-től kezdődően csupán annyi változás figyelhető meg, hogy a főcím után elmarad a vessző. A szöveg alakulásában egyértelmű tendencia a *Vasárnapi Újság*-közlésben még meglévő áthajlások visszaszorítása. Az 5–6. sor kis- és nagy kezdőbetűinek ingadozó használata problémát okoz; itt az *ultima editio* megoldását követtük. A *Vasárnapi Újság* minden sort nagybetűvel kezdett, ezt nem jeleztük a szövegeltérések között.

Javításunk

12. A *Vasárnapi Újság* alapján töröltük a sorvégi, áthajlást megtörő vesszőt.

Keletkezéstörténet

A vers kézirata nem ismert, szövegét Babits elsőként *A szerelmes éneke reggel* címmel közli a *Vasárnapi Újság* 1913. február 2-i számában. A keletkezés idejére és helyére vonatkozó egyetlen adat Szilasi Vilmos *Recitativ*-példányának bejegyzése, amely szerint a költemény „Szekszárd 1911. júl." dátummal jelölhető. (Kelevéz 1994, 756.) A címváltozás jelentéses, ugyanis a korai közlés alkalmi, lírai hangütésű megnevezése *(A szerelmes éneke reggel)* személyesebb, míg a későbbi, végleges cím metaforikusabb és elvontabb keretet ad a versnek, és egyben kiemeli a központi képet, a puszta és az oázis ellentétét.

A keletkezés tehát 1911 nyarára, Babits szekszárdi tartózkodásának időszakára tehető, jóllehet az első közlésre csak másfél évvel később kerül sor. Bár a költő visszaemlékezései nem mindig bizonyulnak megbízhatónak, a szöveg formai zártsága (szonettstruktúra), valamint a vágy–puszta–oázis allegorikus rendszere a tízes évek elejének intenzív, belső feszültségekkel terhelt szerelmi lírájához, azaz a Kiss Böske-szerelemhez kapcsolja a művet. (A kapcsolatról lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A szövegben kirajzolódó képek – az „égő Szahara" és az oázisként megjelenő női test – szintén a korszak személyes élményanyagára utalnak, ugyanakkor erősen stilizált, allegorikus formában jelennek meg, ami Babits ekkori lírai önértelmezésének jellegzetes vonása.

Rába György mutat rá, hogy a hosszú, magyarázó alcím ellenére a vers nem indít el valódi lírai ciklust: a „lírai regény" felé tett kísérlet egyetlen szonettben marad, részben az augusztusi Fogarasról való áthelyezés, részben a megváltozó életkörülmények miatt. A versben a sivatag–oázis allegória még a kezdeti, bontakozó érzelemről árulkodik, ám inkább eszményítő, mint tapasztalati szerelmi líra. Rába továbbá megállapítja, hogy Babits tudatos ciklusba rendezése is elválasztja a korábbi Emma-élményhez kötődő szövegektől, ugyanis a *Recitativ* kötetben az *Intermezzo (Szekszárd)* című egységbe sorolja a verset. A Szahara-motívum a depresszió és a kielégítetlenség képi világához kapcsolódik, hiszen már a korábbi *Vonaton* című versben is a belső sivárság és kiégettség emblémájaként jelenik meg („Bús volt a róna, sivatag / s a volt oáz oly messze már / s a fáradt lélek rest teve, / ki a homokban meg-megáll."). A Böske-szerelemhez kapcsolható versekkel – így a *Július,* az *Augusztus,* de részben a *Játszottam a kezével* címűekkel – együtt *A költő életének pusztájáról* egy rövid, intenzív, ám tartós kapcsolat nélküli érzelmi fellángolás nyomát őrzi. (Rába 1981, 379.)

Babits költészetében számos olyan költeményt találunk, amelynek tömör címe mellett terjedelmes, mellékmondatokkal bővített, részletező alcím áll, mintegy előre kijelölve a költemény értelmezési horizontját: *Téli dal, melyben a költő magát és társait bányászokhoz hasonlítja; Egy rövid vers, melyben a költő saját lelkét szólítja meg és kegyetlen dolgokat mond neki; Egy szomorú vers, melyben a költő azon panaszkodik, hogy nincsen barátja; Naiv ballada, melyben a költő elbeszéli, hogy egykor nagy sereg lányt látott, akik liliommal lelket ölni tudnak, s hogy félt tőlük és kérte őket, ne bántsák a költők lelkét, mert az a világ kincse; Egy dal, amilyet a franciák chansonnak neveznek; Szerenád, melyben a költő kedvese szépségét dicséri, és saját szomorú bujdosásait, egyéb bánatait keserüli* stb. J. Soltész Katalin szerint Babits feltehetően azért alkalmazza előszeretettel ezt a címadási formát, mert élvezi a kettős hangolás játékát, az alcím szándékoltan naiv, olykor ügyetlenkedő tónusa és a vers gondosan kimunkált művészi formái közötti feszültséget. (J. Soltész 1965, 336–337.) Kelevéz Ágnes rámutat, hogy az *Egy rövid vers,* a *Téli dal,* az *Egy szomorú vers,* a *Naiv ballada,* az *Egy dal* és a *Szerenád* esetében a rövid, műfajt jelölő főcím és a hosszan kibontott, mellékmondatos alcím kettőssége tudatos poétikai eljárás, melynek egyik mintája a régi magyar költészet, elsősorban Balassi, akinek alcímeihez hasonlóan Babits is harmadik személyben beszél önmagáról, és a vers tárgyát, érzelmi irányát előre jelzi, a másik fontos előkép pedig Dante *Vita Nuová*ja, amelyben a versekhez fűzött prózai kommentárok a belső élet történetévé szervezik a lírai anyagot. (Babits 2022, 918.) Bár *A költő életének pusztájáról* nem része ennek a versfüzérnek, cím- és alcímszerkezete hasonló logika szerint működik: a címhez kapcsolt, részletező, magyarázó alcím előre kijelöli az allegorikus értelmezés irányát, és prózai tónusával mintegy kommentárként keretezi a költeményt.

Magyarázat

4. *Dominátor* – a latin *dominator* jelentése 'uralkodó', 'parancsoló'; itt a kedvesre irányuló gondolat megszemélyesítése.

352.

[Boldog vagyok mint senki más…]

Boldog vagyok mint senki más
és mégis kedvem volna sírni
mert jól tudom: virágnyilás
egyszerből a sohába nyilni

mert jól tudom már: gyöngylelet
sikos a gyöngy, sebes a bánat
mielőtt elvesztettelek
ó édesem, sírok utánad

[1911. augusztus és 1911 vége között]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** MTA Ms 4699/18. 1 f., rektó, tintaírású fogalmazvány ceruzaírású javításokkal, aláírás nélkül, Horvát Henrik névjegyének rektóján.

Első megjelenés: *Az Írás* (Nagyvárad) 1 (1932. aug. 28.): 3. A lap a verset *Gyöngylelet* címmel teszi közzé. Belia György a verset *Az Írás* közlése alapján adja közre: Babits 1977, 558.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a **k**, mivel az 1932-es közlést Babits minden bizonnyal nem ellenőrizhette. *Az Írás* egy strófába tördeli a szöveget. A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A kéziraton végrehajtott ceruzás javítások és sorbetoldások alapján Babits a megfogalmazás során több változatot mérlegelt, mielőtt a végleges, erősen sűrített képi megoldások mellett döntött. A módosítások iránya a konkrétabb, magyarázó soroktól az absztraktabb, metaforikus képek felé mutat, különösen a „gyöngylelet” és a „virágnyilás” motívumok kiemelésében. A tintaírású kéziraton Babits a törléseket és beszúrásokat, valamint a *mielőtt* határozószó aláhúzását ceruzával hajtja végre.

Cím AzÍr: Gyöngylelet
1 AzÍr: vagyok,
2 AzÍr: sirni,
3 AzÍr: virágnyilás:
4 AzÍr: nyilni;
5 AzÍr: gyöngylelet:
6 AzÍr: bánat,
7 AzÍr: mielőtt
8 AzÍr: sirok AzÍr: utánad.

Előszöveg

k: MTA Ms 4699/18.

[Cím nélkül]

Boldog vagyok mint senki más
és mégis kedvem volna sírni
mert jól tudom: ez az a kor virágnyilás
melyet csak egyszer lehet bírni egyszerből a sohába nyilni

mert jól tudom : most az a[?] mult[?] már: gyöngylelet
amely majd soha fel nem támad sikos a gyöngy, sebes a bánat
mielőtt elvesztettelek
ó édesem, sírok utánad

Keletkezéstörténet

A *[Boldog vagyok mint senki más…]* keletkezését a kéziratkatalógus feltételesen – minden bizonnyal Belia György 1977-es közlése alapján – 1908. október vége és 1909 vége közé teszi. Belia *Az Írás* 1932-es, *Gyöngylelet* címen közzétett közlése alapján datálja – szintén feltételesen – a verset, ugyanis a lap a vers után illesztett jegyzetében igyekszik felvázolni a mű keletkezési hátterét. *Az Írás* – a Huzella Ödön által Nagyváradon alapított irodalmi folyóirat, amely 1932. augusztus 28-án megjelent első száma után mindössze még egy lapszámot ért meg, majd megszűnt – a verset tévesen 1908-ra datálja. „Mai számunkban egy rendkivül finom verset talál az olvasó: Babits Mihály, a legnagyobb élő magyar költő tollából. A »Gyöngylelet« eddig sehol sem jelent még meg, annak dacára, hogy Babits ifju korából való és 1908-ban irta, amikor Nagyváradon járt és a magyar irodalomban uj korszakot jelentő »Holnapos« mozgalomban is résztvett. Ebben az időben Nagyváradon tartózkodott Horváth [!] Henrik, a legnagyobb magyar műforditó, akit meleg barátság füzött Babitshoz. Horváth Henrik társaságában irta *Gyöngylelet* cimü versét Babits, Horváth vizitkártyájára. Ez a névjegy azután itt maradt Nagyváradon és mostanáig senki sem tudott erről a Babits versről. Az Irás menti meg az utókor számára[.]” ([n. n.] 1932, 4.) Mindez tehát azt sugallja, hogy Babits 1908-ban, Nagyváradon ismerkedett meg személyesen Horvát Henrikkel, hiszen a névjegyét Horvát feltehetően az első találkozás alkalmával adta át Babitsnak. Ez a feltevés azonban több okból sem tartható. Egyrészt nincs adatunk arra, hogy Babits ebben az időszakban Nagyváradon járt volna; *A Holnap* antológia ügyeit például a városban tanító Juhász Gyulával levélben intézte. Másrészt a fennmaradt levelezés egyértelműen cáfolja a korai személyes ismeretség feltételezését, Horvát Henrik ugyanis egy 1912. január 8. előtt nem sokkal kelt levelében írja Babitsnak: „Igen tisztelt Uram, nagyon örvendenék, ha alkalmam nyilna személyesen megismerkedni Önnel. Január 8-ig Pesten leszek, kérem sziveskedjen értesiteni (mielőbb), hogy hol és mikor találkozhatunk.” (Babits 2003b, 77; Róna 2013, 361.) Tehát az első személyes találkozásra, amikor Babits megkaphatta Horvát névjegyét, 1912 előtt biztosan nem kerülhet sor. Mindebből pedig arra következtethetünk, hogy Babits magát

a közlést nem hagyta jóvá, hiszen a vershez illesztett keletkezéstörténeti írást minden bizonnyal ellenőrizte volna.

A Világ Az Írás cikkének megjelenése után több mint egy évtizeddel később, 1947-ben tovább színezi a nagyváradi lapban olvasható elképzelést egy anekdotikus, dokumentumokkal nem igazolható történettel, amely szerint a vers egy Adyval közös nagyváradi éjszakán, rögtönzésként született, Horvát Henrik névjegyére írva: „Negyven évvel ezelőtt, 1907-ben Nagyváradon járt Babits Mihály és egyik este ő is elment Ady Endrével és irodalmi csoportjával, a híres Pollák Bodegába, a színház mellett levő falatozóba, ahol esténként Ady híres cigánya, a Vak Gyula húzta a nótát. Ezen az éjszakán is, úgymint máskor, egymást követték viták. A forró hangulat elkapta Babitsot is. Pársoros verset akart írni, de a sok író közül egyiknél sem volt egy szelet papiros. Horváth [!] Henrik, akkor fiatal váradi tanár, – aki később Ady verseinek művészi német fordításával szerzett hírnevet, Medgyaszay Vilma férje nyújtott át egy névjegyet Babitsnak. Babits erre írta le a rögtönzött sorokat[.] […] A névjegyre írt vers hónapokig lappangott Horváth [!] Henrik zsebében, majd egy kedvelt tanítványának ajándékozta, aki 1940-ig őrizte. Ekkor a nagyváradi Ady Múzeumnak ajándékozta, ott a mai napig is őrzik. A vers kiadására eddig senki sem gondolt." ([n. n.] 1947, 6.) *A Világ* tehát nem tudott az 1932-es közlésről.

A *Beszélgetőfüzetek*et közreadó Belia jegyzete szerint Babits a versre céloz, amikor egy 1940 őszén keletkezett beszélgetőlapon egy cím szerint meg nem nevezett költeményről beszél. Ebben a feljegyzésben Babits tisztázza, hogy a szóban forgó vers biztosan nem 1911 előtt keletkezett, és az is kiderül, hogy nem tartotta sikerültnek, ezért nem publikálta: „Esetleg leírtam Henriknek, dehát [az] később lehetett az / 911 előtt nem, mert a lányt akkor még nem ismertem / nem adtam ki, s talán ezért irtam le Henriknek hogy lássa. / Nem tartottam jónak, s ígazam volt." (Babits 1980, 2:122.) A vers ihletője ez alapján feltehetően Kiss Böske. Keletkezése tehát 1911 augusztusára, illetve az év végéig terjedő időszakra tehető, amikor Babits érzelmi kapcsolatba kerül harmadfokú unokatestvérével. A vers hangulata és témája szoros összefüggést mutat a viszony kezdeti, majd gyorsan veszteségtapasztalattá alakuló szakaszával; a költemény rövid, epigrammaszerű formában összegzi a megélt boldogság és a már előre érzett elmúlás feszültségét. (A Kiss Böske-szerelemhez lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

A kapcsolattörténeti kontextusok és Babits 1940 körüli önreflexiója tehát arra utal, hogy a vers 1911 augusztusa táján, illetve 1911 vége között, Kiss Böske ihletésére keletkezett, ezért a nagyváradi eredettörténet semmiképp sem tekinthető hitelesnek. A költő a vers szövegét utólag, feltehetőleg 1912 során vagy után másolja át Horvát Henrik névjegykártyájára. Arról, hogy a fogalmazványt tartalmazó névjegy hogyan került *Az Írás* birtokába 1932-ben, nincs információnk.

353.

Egy tintafoltról

Mi eddig rajtad kedves volt nekem,
a barna báj, a nemes különösség,
maguk méltók, hogy borzongásba kössék
nyugalomra úgysem hajló idegem.

Törésig, roppanékony íveken
már érintésre zeng az, néha lő is,
mert húr is, bizony, nyíl is, bizony, ő is. –
Pattanj le róla, újabb énekem:

egy tintafoltról. Ének illeti
e tintafoltot. Áldott ez, s a nő is,
ki magában bármíly izgató erő is,
egy folt az arcát uj csábbal lepi.

Bár minden mozdulatod ünnepi,
és bár vonásid váltásához értesz:
uj vonás mellé uj *szín* is kell, édes:
az maga szemem' már meg sem lepi.

De most: egyszerre tündérváltozás!
Simúlva állad bársony lejtejéhez
minő fekete felhőtörmelék ez?
Csöpp felhő – s az ég egész boltja más,

e bűvös, barna, bársony változás:
minden ivének voltam ismerője –
s most csöpp felhő – s uj fénnyel ragyog tőle
még kettős napja is! – csodás! – csodás! –

Áldom a Véletlen könnyű kezét!
Mire müvészet soha rá nem jőne,
ő festé ilyen újra 's ingerlőre
uj arcod fény- és árny- és színmezét.

Legjobb festőnek vallom őt ezért,
ki ílyen csodás pettyet s íly merészet
(selyemre) gyors ecsettel hevenyészett –
áldom a mester Véletlen kezét!

E körén ködlő, végén véknyelő,
koromkarikából folyamos igézet
teremtéséhez (hogy ily mű-egész lett)
mi eszközt használt a bölcs Keverő?

Azaz (hogy szavam légyen egyszerő
– nem is értékeny tán e nyelvi-cifra –):
:*mit irtál*? Téged ritkán látni irva –
mit irhattál? Nem vagy te irónő –

Mint bárki, bár intelligens leány,
nem vagy, *mint más valaki*, kék harisnya
(asztalodon disz-kötött Hölgyek-Titka,
s az Uj-Időkből uj szám, egynehány.)

Te – vándor s barna –: rózsák közt cigány!
mig szemeim mézaratásra mennek,
bokrodnál agyam szépen megpihenhet. –
Mit irhattál? Egy levelet talán.

[1911; 1911. nyár(?)]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1728/6. 1 f., rektó–verzó, tintaírású tisztázat tépett szélű, hajtogatott, sárgult, foltos papíron, aláírás nélkül.

Első megjelenés posztumusz: Babits 1985, 28–30. (Eltérésekkel.)

Szövegkritika

A szöveget betűhíven közöljük. A 28. sorban a *színmezét* összetett szó két szónak is olvasható, de a *fény-* és az *árny-* szavak miatt egy szóként értelmeztük, amit az íráskép ugyancsak megenged. A 32. sorban a *mester* szó kezdőbetűje nagybetűnek is olvasható, de helyesebbnek véltük azt a 36. sor *bölcs Keverő* formulájához hasonló jelzős szerkezetnek tekinteni. A 39. sor :*mit irtál?* alakját változatlanul hagytuk, mivel tudatos, stiláris megoldásnak tűnik.

A kéziraton kisebb javítások figyelhetők meg: Babits a 7. sorban a „mert” *e* betűjét javítja, a 29. sorban a „vallom” a korábban áthúzott „tartom” fölé kerül, a 30. sorban az „ílyen” *í* betűjét *i*-ből, a 31. sorban a „selyemre” szóban a *se* és az *m* betűket javítja. A 32. sorban a „mester” szót egy „V” kezdőbetűs szó (valószínűleg a későbbi „Véletlen”) helyett írja, majd ugyanitt a „Véletlen” *le* betűit javítja, a 36. sorban pedig a „Keverő?” végén a kérdőjelet egy korábbi, olvashatatlan írásjelből alakítja ki.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1728/6.

Egy tintafoltról.

Mi eddig rajtad kedves volt nekem,
a barna báj, a nemes különösség,
maguk méltók, hogy borzongásba kössék
nyugalomra úgysem hajló idegem.

Törésig, roppanékony íveken
már érintésre zeng az, néha lő is,
m e rt húr is, bizony, nyíl is, bizony, ő is. –
Pattanj le róla, újabb énekem:

egy tintafoltról. Ének illeti
e tintafoltot. Áldott ez, s a nő is,
ki magában bármíly izgató erő is,
egy folt az arcát uj csábbal lepi.

Bár minden mozdulatod ünnepi,
és bár vonásid váltásához értesz:
uj vonás mellé uj szín is kell, édes:
az maga szemem' már meg sem lepi.

De most: egyszerre tündérváltozás!
Simúlva állad bársony lejtejéhez
minő fekete felhőtörmelék ez?
Csöpp felhő – s az ég egész boltja más,

e bűvös, barna, bársony változás:
minden ivének voltam ismerője –
s most csöpp felhő – s uj fénnyel ragyog tőle
még kettős napja is! – csodás! – csodás! –

Áldom a Véletlen könnyű kezét, !
Mire müvészet soha rá nem jőne,
ő festé ilyen újra 's ingerlőre
uj arcod fény- és árny- és színmezét.

Legjobb festőnek tartom vallom őt ezért,
ki i í lyen csodás pettyet s íly merészet
(se lye m re) gyors ecsettel hevenyészett –
áldom a V m ester Vélet le n kezét!

E körén ködlő, végén véknyelő,
koromkarikából folyamos igézet
teremtéséhez (hogy ily mű-egész lett)
mi eszközt használt a bölcs Keverő ?

Azaz (hogy szavam légyen egyszerő
– nem is értékeny tán e nyelvi-cifra –):
:mit irtál? Téged ritkán látni irva –
mit irhattál? Nem vagy te irónő –

Mint bárki, bár intelligens leány,
nem vagy, mint más valaki, kék harisnya
(asztalodon disz-kötött Hölgyek-Titka,
s az Uj-Időkből uj szám, egynehány.)

Te – vándor s barna –: rózsák közt cigány!
mig szemeim mézaratásra mennek,
bokrodnál agyam szépen megpihenhet. –
Mit irhattál? Egy levelet talán.

Keletkezéstörténet

Az *Egy tintafoltról* című vers keletkezését a kéziratkatalógus bizonytalanul 1905 körülre teszi, ezt azonban a szövegben szereplő utalások pontosítása módosíthatja. A költeményben említett *Hölgyek Titka* valószínűleg azonos azzal a ténylegesen létező, kozmetikai és higiéniai profilú szaklappal, ami 1909 novemberétől jelent meg Budapesten, havonta egy alkalommal, Kromek Vilma szerkesztésében és kiadásában. A lap adatait Voit Krisztina *A budapesti sajtó adattára 1873–1950* című munkájában is megerősíti. (Voit 2000, 226.) További támpontot ad, hogy a *Hölgyek Titka* a *Budapesti Cím- és Lakásjegyzék*ben 1910-től szerepel önálló bejegyzéssel, ez tehát a sajtótermék stabil működésére utal. (Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 1910, 740.) A lap díszkötésű példányainak megjelenése feltehetően csak az első évfolyam lezárulta után, 1911-től vált lehetségessé.

A *Hölgyek Titka* azonosítását ugyanakkor több körülmény is problematikussá teszi. Egy ilyen profilú sajtótermék díszkötésű kiadása kevéssé valószínű, ráadásul ennek sem a könyvtári nyilvántartásokban, sem a szakirodalomban nincs nyoma: a lapot nem említi Lakatos Éva sajtótörténeti összefoglalása (Lakatos 2010.), nem maradt fenn példány sem az Országos Széchényi Könyvtárban, sem magyarországi vagy határon túli könyvtárakban (Dallos–Lakatos [szerk.] 2018.), és a főszerkesztőként megnevezett Kromek Vilma neve sem szerepel Szinnyei József vagy Gulyás Pál lexikonjaiban, holott ilyen minőségben feltétlenül fel kellene tűnnie. A *Hölgyek Titká*ról fennmaradt adatok hiányossága tehát inkább egy szűk körben terjesztett, kis példányszámú kiadvány lehetőségét veti fel. A díszkötés említése azonban más irányba tereli a figyelmet, létezett ugyanis *Hölgyek titkára* címen egy díszes kiadású levelezőkönyv, amelyet az 1880-as évektől kezdve (hirdetések alapján) egészen az 1930-as évekig adtak ki. Ezek a kötetek kifejezetten levélminták gyűjteményeként szolgáltak, hivatalos és magánlevelek megfogalmazásához nyújtottak segítséget. Tekintve, hogy a vers központi témája maga a levélírás aktusa,

nem zárható ki, hogy az asztalon említett könyv valójában egy ilyen levelezőkönyv volt. Ez azonban feltételezi, hogy Babits (szándékosan vagy véletlenül) pontatlanul idézte fel vagy nevezte meg a kötet címét.

Ha elfogadjuk, hogy a szövegben említett kötet a *Hölgyek titkára* című levelezőkönyv volt, a vers datálása lényegében elveszíti konkrét kapaszkodóját, mivel e kiadvány több évtizeden át forgalomban volt, és megjelenési ideje önmagában semmiféle időbeli szűkítést nem tesz lehetővé. Amennyiben viszont a *Hölgyek Titka* című sajtóterméket tekintjük a versben szereplő hivatkozásnak, úgy – minden bizonytalansága ellenére – mégis csak kínálkozik egy időbeli keret. A lap 1909 végén induló megjelenése és az első évfolyam feltételezhető bekötése alapján reálisnak tűnik egy 1910 utáni, nagy valószínűséggel 1911 körüli keletkezés. Ez az értelmezés kevésbé problematikus a datálás szempontjából, még ha magának a (díszkötésű) sajtóterméknek a létezése és jellege továbbra is kérdéses marad.

A keletkezési körülmények és a szöveg hangulati sajátosságai olyan személyes élményhez is kapcsolhatják a verset, ami a Kiss Böskéhez fűződő érzelmi viszony kontextusában értelmezhető. Babits 1911 nyarán Szekszárdon találkozott Kiss Böskével, távoli rokonával, akibe fokozatosan beleszeretett, ám ez az érzés hamar viszonzatlan maradt. A kapcsolat kezdetben nagy reményeket ígért, amit az is jelez, hogy még Fogarasról versszorokat küldött a lány emlékkönyvébe, és a családi levelezésben is gyakran esett szó róla. A közeledés azonban rövid idő alatt kudarcba fulladt, ugyanis érettségük és érdeklődésük eltérése ellehetetlenítették az egymásra hangolódást. Babits magányos, egzisztenciálisan terhelt lelkiállapotában inkább megértésre és meghallgatásra vágyott, s a fiatal lány zavarodott reakciói tovább mélyítették köztük a távolságot. A csalódás nyomai több későbbi versben (például *Július, Augusztus, [Pargoletta]*) is feltűnnek, és Kiss Böske alakja a szakirodalom szerint több költemény ihletőjeként, áttételes emlékezeti formában is tovább él Babits lírájában. (Buda 2023, 99–100; a Kiss Böske-szerelemről részletesen lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Az *Egy tintafoltról* több ponton illeszkedik ahhoz az érzelmi helyzethez, ami Babits 1911-es Kiss Böske-élményét jellemzi: a fiatal nő alakja egyszerre vonzó és elérhetetlen, a versbeszélő intellektuálisan túlfűtött figyelme pedig olyan apró, hétköznapi mozzanatra tapad rá (egy tintafoltra, a levélírásra), ami mögött erős, kiteljesületlen érzelmi feszültség húzódik meg. A nő nem „írónő”, nem „kékharisnya”, a költő mégis az írás, a levél és az értelmezés terébe vonja be, ez pedig jól megfeleltethető annak, hogy Babits gondolati-eszményi közelséget keresett ott, ahol a másik fél inkább zavarban volt és távol maradt. Hogy valóban Kiss Böske állhat a vers hátterében, azt konkrétabb utalás is bizonyíthatja. Rába György a *[Pargoletta]* című, kéziratban fennmaradt, szintén Kiss Böske ihletésére született vers közreadásakor írt kísérőtanulmányában amellett érvel, hogy egy Böskéről készült korabeli fénykép egyértelművé teszi: Babits *A gólyakalifa* Etelkájának külső jegyeit Kiss Böskéről mintázza, hiszen Etelkának „olajszín arca, bársonyszeme és gyönyörű barna haja volt.” (Rába 1982, 665.) Az *Egy tintafoltról* nőalakja a „barna báj”, „e bűvös, barna, bársony változás”, illetve a „vándor s barna” ismétlődő és hangsúlyos jelölésekkel hasonló karaktert rögzít. Mindezek alapján, a *Hölgyek Titka* utalása, de még inkább a Kiss Böske-élmény érzelmi háttere miatt a vers keletkezése valószínűleg az 1911-es évre tehető.

Babits a vers keletkezésének időszakában – Adyhoz hasonlóan – több versében is következetesen él az elvont vagy megszemélyesített főnevek nagy kezdőbetűs írásával:

itt a „Véletlen”, a „Keverő” alakjában, a *Babona, varázs*ban az „Este” és a „nagy Érlelő”, a *Vakok a hídon* esetében a „Csönd” a *Május huszonhárom Rákospalotán* című versben az „Eszme” és a „Jövő”, de később, az *Egy filozófus halálára* című versben is a „Lét”, „Anyag”, „Ész” stb. kiemelésével.

354.

Nyári idill

A város izzad. Este jár pedig.
Tárt ablakok és kézelőtlen ingujj.
….Bocsáss meg múzsám. Nem szalonba viszlek
de egyszerű jó emberek közé
s tán én is jó és egyszerű leszek:
légy te is múzsám jó és egyszerű.
Beteg vagy múzsám. Mennyi vágyakat
éltél át múzsám! Mennyi borzadást!
Előbb a létet, minden életet,
aztán létlen szépségek keresését
múzsám! és cicomáztad magadat
mint vágyódó és árva vén leány
pedig oly ifju vagy még. És beteg…
Jer most velem! Tekints, tekints körül
ez egyszerű és nyájas arcokon:
talán meggyógyulsz. Lásd a jó ipar,
nyugodt ipar, most este, izzad és
ingujjban veszi vidám vacsoráját
s beteg szépség nélkűl is élni boldog.
Dicsérd múzsám a sokkezű ipart
mely láthatatlan élni így kitart
s nem él hiába s áldatlan nem él:
ki alkot, az csüggedni rá nem ér
s munka után édes a nyúgalom.

Ah!… mi szakítja félbe így dalom?
Múzsa! mi ez? Valami… ah!… sikoltás!
Tűz van? Jerünk!… mert van-e szebb a tűznél?
(Múzsám, múzsám! megint a régi vagy?
Nem szebb-e tűznél, nem *jobb*-e az oltás?)

Ah! – ujra, ujra, ujra csak sikoltás!
hogy rezdül rá az izzadt esti lég
s minden felugrik és minden kiváncsi –
ó ez a nyájas szent egyszerü nép!

Ne menj velük, múzsám! Maradva hallgasd
e sikoltást mint drága szent zenét.
Ne tudd okát! Folytasd és dalba jajgasd
e sikoltás mélységes ütemét.

Tán megmérgeztek valakit
és az sikít és az sikít
mindennek, érzi, vége van,
Boldogtalan! boldogtalan!
Nincs semmi tenni, menteni:
üvölteni! üvölteni!
Más eszik, iszik, andalog…
Ő halni fog! Ő halni fog!
Ki ment meg engem, orvosok?
Mindent adok! mindent adok!
Hisz eddig még nem éltem én –
nincsen remény! nincsen remény!

(Gyermekkoromban, este
kezem a játékot kereste
álmoktól féltem, utáltam az ágyat
a lelkem is játékra vágyott
és könnye buggyant a panasznak:
Nem játszottam eleget aznap!)

Jaj eddig még nem éltem én –
nincsen remény! nincsen remény!
Nincs semmi, tenni, menteni:
üvölteni! üvölteni!
hadd hallja az egész világ:
segíts világ! pusztulj világ!
Hadd hallják meg az emberek:
Gazemberek! gazemberek!

Ah! nyughass! minden hasztalan!
Magam mérgeztem meg magam.

Ó múzsám, múzsám, minden hasztalan!
Halálra van szegény ítélve, lásd,
akit képzeltél. Nem lel gyógyulást.
Sikolt, befárad, aztán sírni fog,
zokogni fog, de majd elhallgat egyszer –

Mind zokogunk s majd mind elhallgatunk
és ritka mer köztünk sikoltani.
Mi dalba szűrjük hogyha jajgatunk,
más hogyha ég, siet ki oltani.
Ó égni, égni! és sikoltani!
s úgy halni meg, sikoltva, égve! holtig!

Vagy tán egy őrült, egy őrült sikolt itt?
Kinek a lelke nékünk más világ
s e más világból üzenet a hangja
– Minden világ alatt van másvilág
és minden emberben alszik egy őrült
s ha őrült hangját hallja, ébredez,
mint húr ha rokon húrnak szól a hangja.

Halld, úgy szól e sikoj, mint vész harangja
Rettegj fel! Ébredj!
Tűz van-é vagy árviz?
Ki tudja mily halál visz
képzelhetetlened felé.
Bután omolsz belé
a semmiségbe.

Már vége, vége!
Nincs több sikoltás, semmi hang.
A régi élet újra pang.
A kicsiny élet únva pang
bele a mindenségbe.

[1911. nyár]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k}_1$ OSZK Fond III/1728/17. 2 f., rektó, tintaírású fogalmazványtöredék a vers 81. soráig, az utolsó nyolcsornyi betoldás ceruzaírással, aláírás nélkül; $\mathbf{k}_2$ OSZK Fond III/1969/32. 1 f., rektó, a $\mathbf{k}_1$ folytatása, tintaírású fogalmazvány ceruzajavításokkal, ceruzás folytatással, aláírás nélkül; a vers befejező tizennégy sora; $\mathbf{k}_3$ OSZK Fond III/1728/17. 5 f., rektóin, tintaírású tisztázat a $\mathbf{k}_1$ és a $\mathbf{k}_2$ alapján, feltehetőleg Komjáthy Aladár kézírása; $\mathbf{k}_4$ OSZK Fond III/1728/17. 1 f., rektó, Babits saját kezű, tintaírású tisztázata aláírással. A 88–95. sor a hosszában összehajtott fólió jobb oldali hasábjához ragasztott papírtoldalékon. A verzón Török Sophie kézírásával: „Nyári idil [!]”.

Első megjelenés posztumusz: Babits 1977, 542–544. Mivel a verset közlő Belia György a $\mathbf{k}_3$-at is Babits kézírásának vélte, ezt választotta a közlés alapjául. A $\mathbf{k}_3$ a másolt szövegeket csak újabb hibákkal tetézte; szövegkritikai szempontból nem vettük figyelembe.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A fennmaradt kéziratokon kisebb betűjavítások figyelhetők meg. A $\mathbf{k}_1$-en többsornyi ceruzaírású szövegrész beszúrása látható. A $\mathbf{k}_4$-en Babits két oszlopban írja a verset a fólióra; az oszlopok keskenysége miatt a 26. sor nem fér ki egy sorban, ezért „a tűznél?” új sorba kerül. A költő jelzi, hogy a folytatás még az előző sorhoz tartozik.

Alapszövegünk a $\mathbf{k}_4$. Nem emendáltunk.

Előszövegek

$\mathbf{k}_1$: OSZK Fond III/1728/17.

[Cím nélkül]

A város izzad. Este jár pedig.
Tárt ablakok és kézelőtlen ingujj.
...Bocsáss meg muzsám. Nem szalonba viszlek
de egyszerű jó emberek közé
s tán én is jó és egyszerű leszek
légy te is múzsám jó és egyszerű.
Beteg vagy múzsám. Mennyi vágyakat
éltél át múzsám! Mennyi borzadást!
Létlen szépségek lázas keresését. Előbb a létet, minden életet,
aztán létlen szépségek keresését
múzsám! és cicomáztad magadat
mint vágyódó és árva vén leány
pedig oly ifju vagy még. é É s beteg...
Jer most velem! Tekints, tekints körül
ez egyszerű és nyájas arcokon:
talán meggyógyulsz. Lásd a jó ipar,
nyugodt ipar, most este, izzad és
ingujjban veszi vidám vacsoráját
s b eteg szépség nélkűl is élni boldog
dicsérd muzsám a sokkezű ipart
m i e ly láthatatlan élni így kitart
s nem él hiába s áldatlan nem él:
ki mindig alkot, az csüggedni rá nem ér,
s munka után édes a nyúgalom.

Ah!... mi szakítja félbe igy dalom?
Múzsa! Mi ez? Valami... ah!... sikoltás! ↔

Tűz van? Jerünk!... Mert van-e szebb a Tűznél?
(Múzsám, múzsám! megint a régi vagy?
Nem szebb-e tűznél, nem jobb-e az oltás?)

Ah – ujra, ujra, ujra csak sikoltás!
hogy rezdül rá az izzadt esti lég
s minden felugrik és minden kíváncsi –
óh ez a nyájas szent egyszerüség Nép!

Ne menj velük, muzsám! Maradva hallgasd
e sikoltást mint drága szent zenét.
n Ne tudd okát! Folytasd és dalba jajgasd
e sikoltásnak mélységes ütemét

Tán megmérgezve tek valakit
és az sikít és az sikít
mindennek, érzi, vége van,
Boldogtalan! boldogtalan!
Nincs semmi, tenni, menteni:
üvölteni! üvölteni!
Más eszik, iszik, andalog...
Ő halni fog! Ő halni fog!
Ki ment meg engem, orvosok?
Mindent adok! mindent adok!
Hisz eddig még nem éltem én –
nincsen remény! nincsen remény!

(Gyermekkoromban este
kezem a játékot kereste
álmoktól féltem, utáltam az ágyat
a lelkem is játékra vágyott
és könnye buggyant a panasznak:
Nem játszottam eleget aznap!)

Jaj eddig még nem éltem én –
Nincsen remény, nincsen remény
Nincs semmi tenni, menteni:
üvölteni! üvölteni!
hadd hallja az egész világ:
Segíts világ! pusztulj világ!
Hadd hallják meg az emberek:
Gazemberek! gazemberek!

Ah! nyughass! minden hasztalan!
Magam mérgeztem meg magam.

Ó múzsám, múzsám, minden hasztalan!
Halálra van szegény, ítélve, lásd,
akit képzeltél. Nem lel gyógyulást.
Sikolt, befárad, aztán sírni fog
zokogni fog, de majd elhallgat egyszer –

Mind zokogunk s majd mind elhallgatunk
[illegible]és ritka mer köztünk sikoltani
Mi dalba szürjük hogyha jajgatunk
más hogyha ég siet ki oltani
Ó égni égni! és sikoltani!
[illegible]s ugy halni meg, sikoltva, égve! holtig

Vagy tán egy őrült, egy őrült sikolt itt?
Kinek a lelke nékünk más világ
s e más világból üzenet a hangja
– Minden világ alatt van másvilág
és minden emberben alszik egy őrült
[illegible]

(Gyermekkoromban este
kezem a játékot kereste
álmoktól féltem, utáltam az ágyat
a lelkem [illegible]még is játékra vágyott
és könny[illegible]e buggyant a panasznak:
Nem játszottam eleget aznap!)

[illegible]Hisz Jaj eddig még nem éltem én –
[illegible]n Nincsen [illegible] remény, nincsen remény

k₂: OSZK Fond III/1969/32.

[Cím nélkül]

S ha őrült hangját hallja, ébredez,
mint húr ha rokon hurnak szól a hangja

Halld ugy szól [illegible]a e sikoj mint vész harangja
Rettegj fel! Ébredj!
Tűz van-é vagy árviz?
Ki tudja mily halál vi sz ↔

képzelhetetlened felé
Bután omolsz belé
a semmiségbe.

Már vége, vége!
Nincs több sikoltás, semmi hang
a régi élet ujra pang
e kicsiny élet unva pang
bele a mindenségbe.

k_4: OSZK Fond III/1728/17.

Nyári idill.

A város izzad. Este jár pedig.
Tárt ablakok és kézelőtlen ingujj.
....Bocsáss meg múzsám. Nem szalonba viszlek
de egyszerű jó emberek közé
s tán én is jó és egyszerű leszek:
légy te is múzsám jó és egyszerű.
Beteg vagy múzsám. Mennyi vágyakat
éltél át múzsám! Mennyi borzadást!
Előbb a létet, minden életet,
aztán létlen szépségek keresését
múzsám! és cicomáztad magadat
mint vágyódó és árva vén leány
pedig oly ifju vagy még. És beteg...
Jer most velem! Tekints, tekints körül
ez egyszerű és nyájas arcokon:
talán meggyógyulsz. Lásd a jó ipar,
nyugodt ipar, most este, izzad és
ingujjban veszi vidám vacsoráját
s beteg szépség nélkűl is élni boldog.
Dicsérd múzsám a sokkezű ipart
mely láthatatlan élni így kitart
s nem él hiába s áldatlan nem él:
ki alkot, az csüggedni rá nem ér
s munka után édes a nyúgalom.

Ah!... mi szakítja félbe így dalom?
Múzsa! mi ez? Valami... ah!... sikoltás!
Tűz van? Jerünk!... mert van-e szebb a tűznél?
(Múzsám, múzsám! megint a régi vagy?
Nem szebb-e tűznél, nem jobb-e az oltás?)

Ah! – ujra, ujra, ujra csak sikoltás!
hogy rezdül rá az izzadt esti lég
s minden felugrik és minden kíváncsi –
ó ez a nyájas szent egyszerü nép!

Ne menj velük, múzsám! Maradva hallgasd
e sikoltást mint drága szent zenét.
Ne tudd okát! Folytasd és dalba jajgasd
e sikoltás mélységes ütemét.

Tán megmérgeztek valakit
és az sikít és az sikít
mindennek, érzi, vége van,
boldogtalan! boldogtalan!
Nincs semmi tenni, menteni:
üvölteni! üvölteni!
Más eszik, iszik, andalog…
Ő halni fog! Ő halni fog!
Ki ment meg engem, orvosok?
Mindent adok! mindent adok!
Hisz eddig még nem éltem én –
nincsen remény! nincsen remény!

(Gyermekkoromban, este
kezem a játékot kereste
álmoktól féltem, utáltam az ágyat
a lelkem is játékra vágyott
és könnye buggyant a panasznak:
Nem játszottam eleget aznap!)

Jaj eddig még nem éltem én –
nincsen remény! nincsen remény!
Nincs semmi, tenni, menteni:
üvölteni! üvölteni!
hadd hallja az egész világ:
segíts világ! pusztulj világ!
Hadd hallják meg az emberek:
Gazemberek! gazemberek!

Ah! nyughass! minden hasztalan!
Magam mérgeztem meg magam.

Ó múzsám, múzsám, minden hasztalan!
Halálra van szegény ítélve, lásd,
akit képzeltél. Nem lel gyógyulást.
Sikolt, befárad, aztán sírni fog,
zokogni fog, de majd elhallgat egyszer –

Mind zokogunk s majd mind elhallgatunk
és ritka mer köztünk sikoltani.
Mi dalba szűrjük hogyha jajgatunk,
más hogyha ég, siet ki oltani.
Ó égni, égni! és sikoltani!
s úgy halni meg, sikoltva, égve! holtig!

Vagy tán egy őrült, egy őrült sikolt itt?
Kinek a lelke nékünk más világ
s e más világból üzenet a hangja
– Minden világ alatt van másvilág
és minden emberben alszik egy őrült
s ha őrült hangját hallja, ébredez,
mint húr ha rokon húrnak szól a hangja.

Halld, úgy szól e sikoj, mint vész harangja
Retteg j fel! é É bredj!
Tűz van-é vagy árviz?
Ki tudja mily halál visz
k épzelhetetlened felé.
Után omolsz belé
a semmiségbe.

Már vége, vége!
Nincs több sikoltás, semmi hang.
A régi élet újra pang.
A kicsiny élet únva pang
bele a mindenségbe.

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A *Nyári idill* keletkezését az 1993-ban megjelent kéziratkatalógus 1911 nyarára teszi. A katalógusban a verseket datáló Melczer Tibor később, 1997-ben megjelent tanulmányában ezzel szemben a költeményt Babits bajai versei közé sorolja, és 1906 nyarát jelöli meg keletkezési időpontként, érvelését pedig tematikus-motívumbeli egyezésekre alapozza. Ennek kapcsán az 1906. március 1-jén, Baján írt *Anyám nevére* című verset idézi, amelynek középpontjában az „élet elhibázásának", az elmulasztott lehetőségeknek a tudata áll („Itt nyugszik az, ki nem élt…"), továbbá a *Márciusi reggel* soraira hivatkozik, ahol játékosabb hangon, de szintén ez a benyomás fogalmazódik meg. Melczer szerint e tematikus folytonosság alapján a *Nyári idill* is a bajai korszakhoz köthető. (Melczer 1997, 577–578.)

A fennmaradt kéziratok alapján azt látjuk, hogy a $\mathbf{k}_2$ a *Nyári idill* befejező tizennégy sora mellett a *Cigánydal* kihúzott variánsait is tartalmazza. Mivel a *Cigánydal* 1911 tavaszán keletkezik, és az íráskép, valamint a tintahasználat alapján a két szövegrészt közel

azonos időben jegyzi le Babits, a *Nyári idill* keletkezése nem tehető 1911-nél korábbra. Ez legfeljebb néhány hónapos eltérést enged meg, s az sem zárható ki, hogy a *Cigánydal* részletét Babits a vers befejezése után, 1911 nyarán másolja vagy dolgozza át ugyanazon a fólión, ahova aztán a *Nyári idill* sorait írja le. A *Nyári idill* e fólión szereplő utolsó sorai már ceruzaírásúak; az is elképzelhető, hogy Babits 1911 tavaszán tintával írja az első hét sort, majd néhány hónappal később folytatja az írást, már más íróeszközzel.

A kéziratok több egymásra épülő fázist őriznek. A valószínűleg a legkorábbi fennmaradt változat ($\mathbf{k}_1$) két fólió rektóján található tintaírású fogalmazványtöredék, amely a 81. sorig terjed, az 50–57. sor ceruzával, utólag kerül a fólió aljára, Babits a 49. sor után ceruzaírású csillaggal jelzi a beszúrni kívánt szöveg helyét. A második kézirat ($\mathbf{k}_2$) a vers folytatását tartalmazza tintaírású fogalmazványként, ceruzaírású javításokkal; itt rögzül a befejező szakasz kialakultabb formája. A $\mathbf{k}_1$ és $\mathbf{k}_2$ alapján készül egy tisztázat ($\mathbf{k}_3$), feltehetően Komjáthy Aladár kézírásával, fennmarad továbbá Babits saját kezű tisztázata ($\mathbf{k}_4$). Itt a 88–95. sor külön papírtoldalékon szerepel, amelyet a hosszában összehajtott fólió jobb hasábjához ragaszt. A szövegeltérések alapján a vers alapstruktúrája már a legkorábbi fogalmazványon kialakul. A zárlatban megjelenő „másvilág", „őrült" és „vészharang" motívumok a távlati perspektívát a mindennapi eseménytől a lét általános fenyegetettségéig terjesztik ki. A $\mathbf{k}_1$-en szereplő beszúrás, vagyis az 49–57. sor utólagos beiktatása alapján a gyermekkor emlékképe a sikoltást személyes, egzisztenciális dimenzióval mélyíti el, egyúttal a kompozíció érzelmi ívét is kitágítja.

Mivel a vers feltehetően 1911 nyarán keletkezik, a Kiss Böske iránti szerelem kontextusában is olvasható, és az ebből fakadó csalódás, illetve kiábrándultság a szöveg hangulati és tematikus rétegeiben is tükröződhet: a sikoltás motívuma, valamint a „nem éltem én" kijelentése a személyes krízis lírai megfogalmazásaként fogható fel. A múzsa betegségére utaló szövegrészek („Beteg vagy múzsám."; „pedig oly ifju vagy még. És beteg…") referenciális olvasatban szintén a Kiss Böske-szerelemhez kapcsolják a verset. Egyrészt a megszólított fiatal kora, másrészt betegsége – ti. a lány tuberkulózisban szenvedett, mely 1917-ben a halálához vezetett – egyaránt alátámaszthatja ezt az értelmezést. (A kapcsolatról lásd a *Bözsikének* című vers keletkezéstörténeti jegyzetét.)

A vers az idillikus, munkás hétköznap dicséretéből indul, majd a sikoltás motívumán keresztül az egyéni és egyetemes halálfélelem érzéséig jut el. Az ironikus címhasználat miatt összefüggésbe hozható a *Vigasztalás* és az 1911 nyarán keletkezett *Ligeti részlet* című költeményekkel, amelyek szintén a nyugalom és a belső feszültség ellentétére épülnek. A múzsa megszólítása és tematizálása a *Nyári idill* egyik szervezőeleme, s ahogyan Kelevéz Ágnes rámutat, ez Babits fiatalkori lírájának visszatérő jellegzetessége: a Múzsához fordul segítségért többek között az *Ars poëtica*, a *Levél, A költészet katekizmusa*, az *In Horatium*, az *Immortale jecur*, a *Baba*, a *Szép kikelet…*, a *Desperata invocatio*, a *[Gunnyasztva múzsám, szárnya tollpihéi…]*, a *Ballada Irisz fátyoláról*, a *[Fényverő bús szívenyhítő zápor…]*, az *ALLA MUSA*, az *Óda a szépségről* és a *Thamyris* című versekben is. (Babits 2022, 301.)

355.

Az életemet elhibáztam

Az életemet elhibáztam,
rossz szögletet mértem falán,
törölhetetlen drága vásznam
terhes szinekkel mázolám:
emlékből raktam össze rőzsét,
multból máglyát jövőm alá,
s tegnap tüzére holnap hősét,
magamat dobtam égni rá.

Ah, mennyi szépre, mennyi jóra
lett volna bennem késve mersz!
De hasztalan töpreng az óra,
ha ihletet nem ád a perc.
Az órák és évek kövéből
nehéz kriptát emeltem én:
az évek falának tövéből
nem költ föl többet több remény.

Kriptámban hát nosza kinyújtom
rossz, multak-törte testemet
és máglyámat vigan kigyújtom,
melyről fölkelni nem lehet:
Lelkem! ha éltünk lángba lebben,
legalább szép legyen a láng:
minden bibornál fényesebben
adja palástját ölni ránk!

[1911. augusztus]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k₁** (a kéziratkatalógusban k₂) MTA Ms 5077/41. 1 f., rektó, tintaírású tisztázat aláírással; **k₂** (a kéziratkatalógusban k₁) MTA Ms 5086/253. 1 f., rektó, ceruzaírású tisztázat aláírással.

Első megjelenés: R₁ 52. – További megjelenések: R₂ 54; V 196; ÖV 178.

Cím R₁; R₂: elhibáztam…
19 R₂; R₁: vígan

Szövegkritika, szövegváltozatok

Mindkét kézirat tisztázat. Keletkezésük időrendjét nehéz megállapítani. A $\mathbf{k}_2$ központozásának hiányosságai mintha korábbi állapotot jeleznének, de a 16. sor arról tanúskodik, hogy a ceruzaírású tisztázat később keletkezett (részletesebben lásd a keletkezéstörténeti jegyzetben).

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel megegyezik a V, ahol a szöveg a végső formáját elnyerte.

Előszövegek

$\mathbf{k}_1$: MTA Ms 5077/41.

[Cím nélkül]

Az életemet elhibáztam,	$\mathbf{k}_2$: elhibáztam
rosz szögletet mértem falán,	$\mathbf{k}_2$: falán
törölhetetlen drága vásznam	
terhes szinekkel mázolám.	$\mathbf{k}_2$: mázolám
Emlékből raktam össze rőzsét,	$\mathbf{k}_2$: emlékből $\mathbf{k}_2$: rőzsét
múltból máglyát jövőm alá	$\mathbf{k}_2$: multból
s tegnap tüzére holnap hősét:	$\mathbf{k}_2$: hősét
magamat raktam égni rá.	
Ah mennyi szépre, mennyi jóra	
lett volna bennem késve mersz:	$\mathbf{k}_2$: mersz
de hasztalan töpreng az óra,	$\mathbf{k}_2$: óra
ha ihletet nem ád a perc.	$\mathbf{k}_2$: perc
Az órák és évek kövéből	$\mathbf{k}_2$: az $\mathbf{k}_2$: [ ][é]vek
nehéz kriptát emeltem én;	$\mathbf{k}_2$: én
az órák falának tövéből	
nem kelt fel többé több remény.	$\mathbf{k}_2$: költ föl többet
Kriptámban hát, nosza, kinyujtom	$\mathbf{k}_2$: hát nosza
rosz multak törte testemet	$\mathbf{k}_2$: multak-törte
és máglyámat vigan kigyujtom	
melyről felkelni nem lehet.	$\mathbf{k}_2$: lehet
Lelkem! ha éltünk lángba lebben,	$\mathbf{k}_2$: láng[ra][ba] $\mathbf{k}_2$: lebben
legalább szép legyen a láng:	$\mathbf{k}_2$: láng
minden bibornál fényesebben	
adja palástját ölni ránk.	

Babits Mihály

$\mathbf{k}_2$: MTA Ms 5086/253.

[Cím nélkül]

Az életemet elhibáztam
rosz szögletet mértem falán
törölhetetlen drága vásznam
terhes szinekkel mázolám
emlékből raktam össze rőzsét
multból máglyát jövőm alá
s tegnap tüzére holnap hősét
magamat raktam égni rá.

Ah mennyi szépre, mennyi jóra
lett volna bennem késve mersz
de hasztalan töpreng az óra
ha ihletet nem ád a perc
az órák és évek kövéből
nehéz kriptát emeltem én
az órák falának tövéből
nem költ föl többet több remény.

Kriptámban hát nosza kinyujtom
rosz multak-törte testemet
és máglyámat vigan kigyujtom
melyről felkelni nem lehet
Lelkem! ha éltünk lángra ba lebben
legalább szép legyen a láng
minden bibornál fényesebben
adja palástját ölni ránk.

Babits Mihály

$\mathbf{k}_1$: elhibáztam,
$\mathbf{k}_1$: falán,

$\mathbf{k}_1$: mázolám.
$\mathbf{k}_1$: Emlékből $\mathbf{k}_1$: rőzsét,
$\mathbf{k}_1$: múltból
$\mathbf{k}_1$: hősét:

$\mathbf{k}_1$: mersz:
$\mathbf{k}_1$: óra,
$\mathbf{k}_1$: perc.
$\mathbf{k}_1$: Az $\mathbf{k}_1$: évek
$\mathbf{k}_1$: én;

$\mathbf{k}_1$: kelt fel többé

$\mathbf{k}_1$: hát, nosza,
$\mathbf{k}_1$: multak törte

$\mathbf{k}_1$: lehet.
$\mathbf{k}_1$: lángba $\mathbf{k}_1$: lebben,
$\mathbf{k}_1$: láng:

Keletkezéstörténet

Az életemet elhibáztam Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának feljegyzése szerint 1911 augusztusában keletkezik (Kelevéz 1994, 756.), vagyis a Szekszárdon töltött nyári időszakban, amikor Babits több, a Kiss Böske-élményhez kapcsolódó verset is ír, köztük a *Július* és az *Augusztus* című költeményeket. (A kapcsolatról lásd a *Bözsikének* című vers keletkezéstörténeti jegyzetét.) Rába György a keletkezés idejének ismeretében a verset egyértelműen a Kiss Böske-szerelem kudarcához köti, bár megjegyzi, hogy *Az életemet elhibáztam* általánosabb problémakör felől is értelmezhető. A személyes válság önváddá formált megszólaltatása pátoszba hajlik, és nem hoz létre új poétikai minőséget, ugyanakkor Babits szerelmi lírájának egészét tekintve ez az időszak mégis termékenynek bizonyul – érvel Rába –, hiszen ezek az élmények új szemléletformákhoz, műfaji kísérletekhez és addig szokatlan költői megoldásokhoz vezetnek. (Rába 1981, 380–381.)

A két fennmaradt tisztázat közül csak a $\mathbf{k}_2$-n láthatók javítások, melyek elsősorban apró, lexikai és stiláris finomításokat jeleznek, következésképp a vers alapmetaforái változatlanok maradnak. A $\mathbf{k}_2$-n a „lángra” helyett látható „lángba” forma a mozgás és a belobbanás dinamikáját erősíti, míg a $\mathbf{k}_1$-en a központozás rendezése feszesebb, retorikailag zártabb versbeszédet hoz létre. A „magamat raktam” helyére a nyomtatott közlésekben már „magamat dobtam” kerül, ami az önfeláldozás visszavonhatatlan jellegét hangsúlyozhatja, ugyanakkor az sem zárható ki, hogy Babits a javítással tudatosan kerüli el a strófán belüli szóismétlést. A két fennmaradt tisztázat alapján nem dönthető el egyértelműen, melyik keletkezett korábban. A tintaírású kéziraton a központozás több helyen átgondoltabbnak és kialakultabbnak tűnik, ami lezártabb szövegállapotra utalhat, míg a ceruzaírású változatban a 16. sor „nem költ föl többet több remény” alakja szerepel, ami később a nyomtatott közlésekben is rögzül. A két kézirat tehát eltérő pontokon mutat előrehaladottabb megoldásokat, ezért egyik sem tekinthető egyértelműen a másik előzményének; a vers szöveggenezise a fennmaradt tisztázatok alapján nem rekonstruálható.

A verset folyóiratban nem közli Babits, elsőként a *Recitativ* kötetben jelenik meg *Az égő puszta* ciklusba illesztve.

356.

Örökségem

Ilyenkor szűnidőn járok a vén szobákban,
ahol a nagyanyám lakik, szegény, magában,
kályha táblái közt kopogva hull a gipsz
s az ócska bútoron kopik a régi ripsz
és minden régi fák dobognak és ropognak,
szekrényajtó sohajt, a rossz padlók zokognak,
pattog a nagy sifón, sikít a kis fiók,
sírnak az ablakon a titkos szélvonók,
mindennek hangja van – milyen csodára vársz még?
Harangjátékba kezd, ha lépsz, a vén pohárszék,
hol néhány csöpp szobor, üvegből a király,
s Erzsébet, drága hölgy, királynők gyöngye, áll,
egy száradó bukét emlékül régi táncra,
rulett és francia kártyák a pásziánszra
(a présen négy kis ász, gyöngyökből kirakott),
falánc mit nagyapám tömlöcben faragott,
s egy gyűdi Mária, fából kivágva, finom
üvegbura alatt; s a cifra baldahinon
van egy borsszemnyi rés; s ha fény elé vonod,
láthatd e résen át a gyűdi templomot.
És a sok ős pohár! apáim szája szítta
belőlük nedvedet, hatalmas aqua vita!
vadászatról jövén ha meleg és erős
szivüknek jól esett a meleg és erős.
A könyvespolcon is ujat sohase kaptál
katatva mint gyerek; idei csak a naptár,
annak is régi vers zöld hátán zongorál,
vers fölött régi kép, erős Komárom, áll.
Van Honvédalbum ott, grammaire és úti napló,
regény is: Paul de Cock s az Arkanzászi rabló.
Egy régi imakönyv – leválik a kereszt –
a belső oldalán áll: *Petrus natus est* ↔

2 Ny: magában
5 Ny: ropognak
15 Ny: kirakott)
26 Ny: naptár

anno millesimo… A latin bibliákra
a padlás pora vár; patkányok foga rágja;
de megbecsülve áll a *Poesie*-kötet,
amelybe még anyám másolt be verseket.
A tömpe asztalon album ezüst virággal,
fekete alapon, ó fotografiákkal:
apák és nagyapák – az őseim! minő
sok régi délceg úr, finom szép régi nő.
Egy Jókai-regény hősei! sok gavallér,
nálam külömb legény! sok régi módi gallér,
sok régi pantalón: akkor szép új divat: –
e sok vadász, ivó, kártyás urak miatt
vagyok most koldus én; ezektől örököltem
nem pénzt, de szívemet, amelyet meggyülöltem,
nem pénzt, de vágyakat és átkos lelki pénzt,
aranynál súlyosabb s gyülöltebb aranyészt,
amelyért emberek büntetnek, büntet Isten:
e büszkeséget is, amelybe belevesztem;
s e csillogó szemű, szomorú, régi nők
szerelmet hagytak rám, vakot és vakmerőt,
szerelmet, nem fogyót, mindenre, minden ellen
s hogy majd álmok közé tépődjön rossz szerelmem,
e hölgyek és urak, e régi emberek
sok lelki nyavalyát hagytak rám pénz helyett.
Ezért most, őseim! megátkoz unokátok:
ottlenn a sírban is örökre verjen átok
s ha csontjaitokat megette már a föld:
legyen belőletek minden ami gyülölt,
legyen belőletek mérges gyümölcsök rossza,
legyen belőletek váltóknak papirossa
minőre nevetek irtátok annyiszor,
legyen belőletek tüdők halála, por
és marja lelketek pokolban is az átok
s a szégyen, hogy ilyen – mint én – az unokátok!

[1911. nyár]

46 Ny: meggyülöltem
60 Ny: gyülölt

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 13. sz. (1912. júl. 1.): 50–51. – Kötetben először posztumusz: Babits 1945, 542–543.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a *Nyugat*-közlés. Mivel a vers Babits életében nem jelent meg újra, központozása pedig bizonytalan, néhol egyenesen értelemzavaró a sorvégi írásjelek elmaradása, csak a legszükségesebb esetekben módosítottunk a *Nyugat*-közlés szövegén.

Javításaink

A 2., 5., 15., 26., 46. és 60. sor végére vesszőt tettünk.

Keletkezéstörténet

A vers kézirata nem ismert; mivel Babits kötetekbe nem veszi fel a költeményt, ezért nem áll rendelkezésre adat a Szilasi Vilmosnak vagy Szabó Lőrincnek tett visszaemlékezések között a vers keletkezéséről vagy ihlettörténeti hátteréről. Először – és Babits életében csak egyetlen alkalommal – a *Nyugat* 1912. július 1-jei lapszámában jelenik meg. A kronológia a keletkezés dátumaként 1911 nyarát adja meg. (Róna 2013, 349.)

Az *Örökségem* a gyermekkori térbe való visszatérést tematizálja, ahol a nagyszülői ház tárgyi világa hangokkal, emlékekkel és történetekkel telik meg. A részletező felsorolás önvizsgálattá alakul át a versben, az ősök tárgyai ugyanis nosztalgikus relikviák, ám egyben olyan örökség hordozói is, ami vágyakat és terheket is jelent: a lírai én felismeri, hogy anyagi javak helyett „lelki pénzt" örökölt, olyan szenvedélyeket és büszkeséget, amelyek megterhelik és kiszolgáltatottá teszik. A záró átok ennek fényében indulatkitörés és tragikus önértelmezés, amennyiben az én saját sorsát az ősök továbbélő, kikerülhetetlen örökségeként látja és láttatja, és ami ellen csak a kimondás gesztusával tud fellázadni.

Bár a vers keletkezésére vonatkozóan nem maradt fenn közvetlen adat vagy dokumentum, az 1911 nyarára tett szekszárdi keletkezés tekinthető a legvalószínűbbnek. A szöveg belső időjelölései a tanári szünidőre utalnak, és a nagyszülői házban zajló elmélyült szemlélődés olyan időbőséget feltételez, ami a nyári hónapokhoz köthető, ez pedig 1912 nyarán (azaz közvetlenül a nyomtatott megjelenés előtt) már kevésbé volt jellemző Babitsra a publikációs és intézményi elfoglaltságainak sűrűsödése miatt. Tudjuk továbbá, hogy Babits anyai nagyanyja, özv. Kelemen Józsefné Rácz Innocentia Viktória 1912. január 12-én hunyt el, a vers jelen idejű megfogalmazása („ahol a nagyanyám lakik, szegény, magában") pedig élő személyként, aktuális élethelyzetében mutatja (Babits apai nagyanyja, Blazsovits Erzsébet 1894-ben halt meg). Ez az időhasználat nehezen egyeztethető össze az 1912 utáni keletkezéssel, viszont összhangban áll az 1911. nyári élménnyel, amikor a nagyanya még életben volt. Az 1911 nyári keletkezés valószínűségét a vers belső időjelölései mellett az érzelmi-pszichológiai kontextus is alátámasztja. A versszöveg örökségkritikus, önvádló hangja – különösen az „átkos lelki pénz" és a „vak és vakmerő" szerelem motívumai – jól illeszkedik ahhoz az érzelmi állapothoz, amely Babits Kiss Böske iránti, alapvetően plátói és viszonzatlan szerelmének időszakát jellemzi. A versben az örökölt lelki alkat és a beteljesületlen vágy összekapcsolódik, mintha a személyes szerelmi kudarc egy mélyebb, családi-genealógiai determináció bizonyítékává válna. (A Kiss Böske-szerelemről lásd részletesen a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Jelenits István szerint a versben említett „régi imakönyv” a Babits szekszárdi szülőházában őrzött négy imakönyv közül a 113-as leltári számú, *Imák és elmélkedések* című kötet lehet. (Jelenits 2009, 117.)

Magyarázat

4. *ripsz* – erős, bordázott felületű szövetfajta.
7. *sifőn* – ruhásszekrény; a szó más jelentésben könnyű, fehérített szövetet is jelöl, itt azonban az előbbi értelemben szerepel.
13. *bukét* – virágcsokor; a francia *bouquet* magyaros, régies alakja.
14. *pásziánsz* – pasziánsz; egyszemélyes francia kártyajáték.
17. *gyűdi Mária* – a Baranya vármegyei Máriagyűd kegyhelyéhez kötődő vallásos tárgy vagy ábrázolás.
18. *baldahin* – baldachin; ágy fölötti, oszlopokra erősített, ernyőszerű díszmennyezet.
22. *aqua vita* (lat.) – *aqua vitae,* szó szerint ’az élet vize’; itt alkoholos italra, égetett szeszre utal.
29. *grammaire* (fr.) – nyelvtankönyv; a polgári műveltség és az iskolai nyelvtanulás kelléke.
30. *Paul de Cock* – Paul de Kock 19. századi francia író, könnyed hangvételű, népszerű regényeiről ismert; művei a korabeli polgári olvasmánykultúra gyakori darabjai voltak.
    Az Arkanzászi rabló – feltehetően Gustave Aimard 19. századi francia kalandíró valamely, az amerikai vadnyugaton játszódó regényére utal. Ilyen című mű Aimard bibliográfiájában nem szerepel, azonban a *Les Trappeurs de l’Arkansas* [Az arkansasi prémvadászok] és a *Les Bandits de l’Arizona* [Az arizonai banditák] című regényei címadásukban közel állnak a Babits által említett alakhoz. Aimard vadnyugati tárgyú, egzotikus környezetben játszódó kalandregényei a 19–20. század fordulóján a magyar olvasóközönség körében ponyvairodalmi olvasmányként is elterjedtek.
32–33. *Petrus natus est anno millesimo…* (lat.) – latin nyelvű bejegyzéskezdet, mely szerint Péter valamely ezerrel kezdődő évben született. Az *anno millesimo* formula a középkori dátumozás bevett fordulata, melyhez további számnevek kapcsolódtak; a családi imakönyvekben szokásos, a születési év rögzítésére szolgáló bejegyzésforma.
35. *Poesie* (fr.) – verseskötet; a cím idegen nyelvű (olasz vagy francia) alakja a költészet iránti tiszteletet és a családi kultúra irodalmi jellegét hangsúlyozza.
37. *tömpe* – tompa, nem éles vagy kiugró formájú; itt az asztal lekerekített, határozott élek nélküli kialakítására utal.
43. *pantalón* (sp.) – spanyol alakú szó, olasz eredettel; hosszú szárú nadrág.
62. *váltó* – pénzügyi okirat, fizetési ígérvény vagy kötelezvény, amely meghatározott összeg kifizetésére kötelez; itt pejoratív értelemben szerepel, a pénzvilág, a kereskedelmi-üzleti élet jelképeként.

357.

[Pargoletta]

Ó Pargoletta mindennapi kis lány
jer ide és hallgasd meg a mesém
rólad még versben nem beszéltem én
pedig kívánnád úgy e hiu gyermek
hogy híres költő versei dícsérjék
szépségedet, mely fínom, tiszta forró
amelyhez e világon nincs hasonló
mégsem fogok rólad mesélni most sem
mesélni fogok a szegény Piáról
dalolni fogok a szegény Piáról
Terólad tán sohsem fogok dalolni
pedig tudod hogyan szerettelek
dühös sötét féltékeny szerelemmel
mint egykor a szegény Piát az úra
és egy hétig ugy-e te is szerettél
egy hétig mint szegény Pia az urát?
de nem tudok terólad énekelni
mivel talán jobban szerettelek
mint minden asszonyt akit énekeltem
és édes volt mindennél édesebb
szegény lelkemnek egy hétig lakozni
szivedben amely forró puha fészek
egy sugár fa gyümölcsös kebelében
Ó pargoletta mit csináltál vélem
játékaid között eljátszadozva
feledtem azt hogy édes a szabadság
feledtem bölcseséget verset álmot
és minden asszonyt akit énekeltem
Mert te leány vagy. Fínom, tiszta, forró
tizenhét év játékos gyermeke
de haj! minden szemeknek édes étke
de haj! százszorta szebb mint minden asszony
Ó lelkem! milyen nagy varázs a szépség
hogy tőle minden láncot elfogadnál?
De hadd meséljek a szegény Piáról
akit bizony mikor megkért az úra
talán nem mondta azt amit te mondtál ↔

mikor minden kincset neked kináltam
és mondtad: (egy szavad se veszhetett el
eszemből és ugye mind versbe illik)
„Te ki oly nagy ember vagy mit találhatsz
rajtam, a mindennapi kis leányon?"
Ó pargoletta mindennapi kis lány
Pia nem szólt ily szépen és okossan
de épugy sírt ijedve oktalan
fejét épugy hajtotta férfi vállra
a szíve époly idegessen koppant
a fürte époly csiklándozva bomlott
s az arca épugy reszketett a csóknak
sejtelmétől mintha darázst kerülne
és époly ártatlan volt még a lelke
de megvolt benne minden bün csirája
s előre telve volt már büntudattal
s komoly kérdésre épugy hazudott
ok nélkül összevissza mint a gyermek
és épugy játék volt neki az élet
s époly kacér volt, lelkiismeretlen
semmivel a világon nem törődő
szeszélyes zsarnok és játékra kész
mindig és minden játékot felejtő
ártatlanul és hiu büszke lélek
és büszke test – és mégis jó a szíve
csupa melegség olykor s enyhe részvét
anyás gondoskodás és szeretet
kitalálása minden férfi vágynak
szív nyugtatása, otthon és vigasz

És férje tán épúgy gyülölte őt
mint én gyülöllek most már Pargoletta
ki miatt annyi szégyen érte lelkem
Ó rövid élet minden szerelem
és hosszu hosszu purgatórium
Piát egy rosz vidékre vitte férje
egy rosz vidékre zárkozott vele
Sienna mellett rémes a maremma
ahol gőzölög a föld mint a lélek
ha nem feledve felgőzölgi multját
rosz multját és a multnak gőze mérges ↔

Ott barna kastélyt épített Piának
a férje és bezárkozott vele
S a barna kastély minden ablaka
a végtelen, gonosz mocsárra nyílt
s rosz madarak szálltak fel a mocsárból
s szálltak be sűrün minden ablakon
a lázak, láthatatlan, – Pia fonnyadt
és férje pusztult szótalan vele
Ah szótalan! együtt és szótalan
egymásra nézni némán! Felrakódtak
a ki nem mondott szók a béna szívben
gyilkosan mint e rosz párák a testben
a mellben ezek a mocsári párák
és csupán a mocsár volt este hangos
gonosz hangokkal. És a barna kastély
sötéten állott mindig s csöndesen
és a mocsárra ámult ablakokkal
és csupán a mocsár volt este fényes
gonosz fényekkel. – És szegény Pia
nézte a nyílt ablakból ezt a rosz fényt
hallgatta ezt a rosz mocsári hangot
magányos, lázas éber éjeken
cserepes ajkkal és őrült szemekkel
dobogó halántékkal égve fázva
És nem volt vendég s nem volt soha szó sem
S a zord cselédség folyton változott
Ki mert volna sokáig? – – S Pia fonnyadt
s szólt volna és sírt volna nyögve sokszor
s mindig bezárta ajkát egy tekintet,
amelyben minden elmúlt bűne élt
s minden jövendő büntetése égett
s a lázak megtölték a vak szobákat
halálos léggel. Nem volt itt menekvés
Itt minden gyilkos volt, a föld, a lég,
a víz, a ház, a tájék, a tekintet
és minden gyilkos véle haldokolt

Ó Pargoletta képzeld el a férjet
hogy napról napra nézte büntetését
hogyan hervadt a telt test légiessé
áttetszőkké a gömbölyü kezek ↔

melyeknek nem volt játék ismeretlen
a kéjes derék fülledt vonala
testtelen angyal derekává olvadt
szentté és bússá a kacér szemek

Könyörgővé lett a kevély tekintet
s bús láz fényévé buja láza fénye
s üvegszemén mint cukrozott gyümölcs
átfinomult az ifju és kemény hus
s ki minden földi szerelemre termett
felérett lassan égi szerelemre

Ah én is nézném Pargoletta tested
telt tested így angyallá finomodni
s hazug és földi szerelemre termett
lelked felérni égi szerelemre
és én is fonnyadnék el így veled
lassan és némán, egyedűl, sötétben
szerelmes Kegyetlenség gyönyörében
mocsárban, lázban, gyűlöletben égve

Nem nem! Ne félj! felejtsd el a mesét
a rosz mesét! Rosz tréfa volt! Nem érted
Ne értsd. Rosz tréfát nem kell érteni
maradj hazug, játékos rosz gyerek
tizenhét év játékos gyermeke
menj férjhez, légy imádott ifju asszony
hazug, vidám, neked minden szabad
Ne félj! mert szép vagy! Nincsen büntetés
Kacagj! Kacagj! én majd sírok magamban
és szégyellem miattad magamat
Hogy így legyőztél. Már nem is sírok
Majd mást fogok szeretni. Sok siker
kemény babér veri majd homlokom
Vigasztalódom. És te majd dicsekszel
a verssel amit a könyvedbe irtam
amikor még alig ismertelek
De ezzel a verssel majd nem dicsekszel
melyet im néked jól ismerve írok
S nem árulod el hogy magadra ismersz

Ó lelkem milyen nagy varázs a szépség
hogy egy kis pajzán rosz hazug gyerek
tizenhét év játékos gyermeke
igy elbénítsa férfilelkemet
Kinek sohasem lesz Beatricéje
csak mindennapi kis lány Pargoletta

Isten veled hát mindennapi kis lány

[1911. augusztus; 1911. ősz]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k_1}$ OSZK Fond III/1728/15. 2 f., rektó–verzó, ceruzaírású fogalmazvány, cím és aláírás nélkül; $\mathbf{k_2}$ OSZK Fond III/1728/15. 5 f., rektó, tintaírású tisztázat, Komjáthy Aladár kézírásával, az 5. fólió verzóján Török Sophie kézírásával a cím. A vers fölött a cím ceruzával, valószínűleg Babits kézírásával, csakúgy, mint a vers melletti „911?". Más kéztől származó, piros színnel írt megjegyzés: „Böske".

Első megjelenés: *Irodalomtörténet* 14/64, 3. sz. (1982): 667–672. (Rába György szövegközlése a $\mathbf{k_2}$ alapján, annak olvasati hibáit, szövegeltéréseit átvéve.)

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a $\mathbf{k_1}$, Babits autográf fogalmazványa, melyet betűhíven adunk közre, mindössze a tollhibákat emendálva. A $\mathbf{k_2}$ Komjáthy Aladár kezétől származó tisztázat, mely a másolás során figyelmetlenségből eredő hibákat, önkényes szövegeltéréseket tartalmaz, és központozási kísérlete is inkább a másoló szándékát tükrözi, semmint a szerzőét; szövegkritikai szempontból figyelmen kívül hagytuk. A költő a vershez ötsornyi kommentárt fűzött – „(Nos, ezt a verset nem magyar, nem én, hanem […] költő írta. Persze Dantét ismerte jól. És szeretett egy tizenhét éves lányt. Akkor élt még amikor a költők szűzeket szerettek.)" –, valamint utólag készítette el a kezdősorokat is, azonban ki is húzta őket, s így nem velük indul a vers, hanem az *Őszi harangozó* 7–12. sorába épültek be. Emendálást a 41. és az 51. sor tollhibájának javításakor végeztünk. A *Pargoletta* szót Babits kétszer is kis kezdőbetűvel írta, ezt nem javítottuk, mivel itt valószínűleg köznévi értelemben szerepelhet. A $\mathbf{k_1}$ 1. sorában az „Ó Pargoletta" után bizonytalan ceruzavonallal a sor második felét a sor elejére helyező jel látható, amelyet az azonos szerkezetű későbbi sorok alapján figyelmen kívül hagytunk. A kéziraton főként betűjavítások és szóalak-korrekciók figyelhetők meg: Babits gyakran egy-egy betűt módosít, illetve helyesírási és szóalaki pontosításokat végez (pl. a 4. sorban a *kivánnád* második *n*-jét *t*-ből, illetve a 3. sorban a a *rólad* szavát a *terólad* alakból javítja). Emellett több helyen utólagos beszúrások és kiegészítések láthatók, amelyeket az adott sor elé, fölé vagy mellé ír (pl. *és* a 15. sor elején vagy *im* a 153. sorban), illetve alternatív, elvetett megoldásokat rögzít („megnyugtatás, otthon, vígasztalás"; több variáns a 148. sorhoz). A javítások egy része nagyobb léptékű szövegalakításra és variánsképzésre utal: Babits teljes szókapcsolatokat vagy sorokat ír át, cserél fel vagy vet el (pl. a 97. sorban *rosz fényt* a *hangot* helyett).

A 121. sor utolsó, nehezen olvasható szavát Komjáthy *személy*nek olvasta és így is írta le a $\mathbf{k}_2$-n, azonban a második *e*-n nincs ékezet. A vers mellett Babits utólagos, nagyobb betűmérettel írt, ceruzás rájegyzése: „vampir” (lásd a kötetben: *Illusztrációk,* 2. kép).

Bár a $\mathbf{k}_1$-en nem szerepel cím, a vers a szakirodalomban és a hagyományban – Rába 1982-es közlése nyomán – *Pargoletta* címen rögzült. A cím a $\mathbf{k}_2$-n már megtalálható, és feltehetően Babits saját kezű rájegyzése. Mindezek ellenére – tekintettel arra, hogy a korábbi kéziraton nem szerepel cím – a kritikai kiadásban a címet szögletes zárójelben adjuk meg: *[Pargoletta].*

Javításaink

41. A *talalhatsz* tollhibából lemaradt ékezetét pótoltuk.
51. Az *es* tollhibából lemaradt ékezetét kitettük.

Előszöveg

$\mathbf{k}_1$: OSZK Fond III/1728/15.

[Cím nélkül]

(Nos, ezt a verset nem magyar, nem én,
hanem költő írta. Persze
Dantét ismerte jól. És szeretett
egy tizenhét éves lányt. Akkor élt még
amikor a költők szűzeket szerettek.)

Az őszi szél a fáknak levelét
csak söpri, söpri, melankolikussan
mint holmi durcás duzzogó cseléd.

Én nem tudom hogy útam merre fussam
s a nagy vágytól lábam csak ténfereg
s sok kancsal rosz szem néz már rám gyanussan

Ó ez a bámész pletyka fád sereg
ugy nézek végig mint a vad a vizslán
s tudom közöttük egyszer szétverek

Ó Pargoletta mindennapi kis lány
mivé tettél játékos rosz gyerek
Ó Pargoletta mindennapi kis lány
jer ide és hallgasd meg a mesém
terólad rólad még versben nem beszéltem én ↔

pedig kíván t n ád úgy e hiu gyermek
hogy híres költő versei d ícsérjék
szépségede n t , mely fínom, tiszta forró
amelyhez e világon nincs hasonló
de nem mégsem fogok rólad mesélni most sem
mesélni fogok a szegény Piáról
dalolni fogok a szegény Piáról
Terólad n t án sohsem fogok dalolni
pedig tudod hogyan szerettelek
dühös sötét féltékeny szerelemmel
mint egykor a szegény Piát az úra
és egy hétig ugy-e te is szerettél
egy hétig mint szegény Pia az urát?
de nem tudok terólad énekelni
mivel talán jobban szerettelek
mint minden asszonyt akit énekeltem
és édes volt mindennél édesebb
szegény lelkemnek egy hétig lakozni
szivedben amely forró puha fészek
egy sugár fa gyümölcsös kebelében
Ó pargoletta mit csináltál vélem
játékaid között eljátszadozva
feledtem azt hogy édes a szabadság
feledtem bölcseséget verset álmot
és minden asszonyt akit énekeltem
Mert te leány vagy. Fínom, tiszta, forró
tizenhét év játékos gyermeke
de haj! minden szemeknek édes étke
de haj! százszorta szebb mint minden asszony
Ó lelkem! milyen nagy varázs a szépség
hogy tőle minden láncot elfogadnál?
De hadd besz mes éljek a szegény Piáról
akit ugye bizony mikor megkért az úra
csak azt mondhatta amit mondtam én talán nem mondta azt amit te mondtál
mikor minden kincset neked kináltam
és amikor te szépen és okossan és amikor te sirva és ijedten
felnéztél reám óriás szemeddel hajtottad a vállamra fejedet
és mondtad: (egy szavad se veszhetett el
eszemből és ugye mind versbe illik)
„Te ki oly nagy ember vagy mit talalhatsz
rajtam, a mindennapi kis leányon) ?”
Ó pargoletta mindennapi kis lány
Pia nem szólt ily szépen és okossan
de épugy sírt ijedve oktalan
fejét épugy hajtotta férfi vállra ↔

a szíve épugy oly idegessen koppant
a fürte époly csiklándozva bomlott
s az arca épugy reszketett a csóknak
sejtelmétől mintha darázst kerülne
es époly ártatlan volt még a lelke
de megvolt benne minden bün csirája
s előre telve volt már büntudattal
s komoly kérdésre épugy hazudott
ok nélkül összevissza mint a gyermek
és épugy játék volt neki az élet
s époly kacér volt, lelkiismeretlen
semmivel a világon nem törődő
szeszélyes zsarnok és játékra kész
mindig és minden játékot fetlejtő
ártatlanul és hiu büszke lélek
és büszke test – és mégis jó a szíve
csupa melegség olykor s enyhe részvét
anyás gondoskodás és szeretet
kitalálása minden férfi gyvágynak
megnyugtatás, otthon, vígasztalás
szív nyugtatása, otthon és vigasz

És férje tán épúgy gyülölte őt
mint én gyülöllek most már Pargoletta
ki miatt annyi szégyen érte lelkem
Ó rövid élet minden szerelem
és hosszu hosszu purgatórium
Piát egy rosz vidékre vitte férje
egy rosz vidékre zárkozott vele
Sienna mellett rémes a maremma
ahol gőzölög a föld mint a lélek
ha nem feledve felgőzölgi multját
rosz multját és a multnak gőze mérges
Egy Ott barna kastélyt épített Piának
a férje és bezárkozott vele
S a barna kastély minden ablaka
a végtelen, ng onosz mocsárra nyílt
s rosz madarak szálltak fel a mocsárból
s szálltak be sűrün minden ablakon
a lázak, láthatatlan, – Pia fonnyadt
és férje pusztult szótalan vele
Ah szótalan! együtt és szótalan
egymásra nézni némán! Felrakódtak
a ki nem mondott szók a lélekbe felrakódtak a béna szívben
gyilkosan mint e rosz párák a testben
a mellben ezek a mocsári párák ↔

és csupán a mocsár volt este hangos
gonosz hangokkal. é É s a barna kastély
sötéten állott mindig s csöndesen
és a mocsárra ámult ablakokkal
és csupán a mocsár volt este fényes
gonosz fényekkel. – És szegény Pia
nézte a nyílt ablakból ezt a hangot rosz fényt
és hallgat v t a ezt a rosz mocsári hangot
magányos, lázas éber éjeken
cserepes aj a k kal és őrült szemekkel
dobogó halántékkal égve fázva
És nem volt vendég s nem volt soha szó sem
S a zord cselédség folyton változott
Ki mert volna sokáig ? – – S Pia fonnyadt
s szólt volna és sírt volna nyögve sokszor
s mindig bezárta ajkát egy tekintet,
amelyben minden elmúlt bűne élt
s minden jövendő büntetése égett
s a lázak megtölték a vak szobákat
halálos léggel. Nem volt itt menekvés
Itt minden gyilkos volt, a föld, a lég,
a víz, a ház, a tájék, a tekintet
és minden gyilkos véle haldokolt

P Ó Pargoletta képzel t d el a férjet
hogy napról napra nézte büntetését
hogyan hervadt a telt test légiessé
áttetszőkké a gömbölyü kezek
melyeknek nem volt játék ismeretlen
a kéjes derék fülledt vonala
testtelen angyal derekává olvadt
szentté és bússá a ka cs c ér szemek[?]

Könyörgővé lett a kevély tekintet
s bús láz fényévé buja láza fény e s
s üvegszemén mint c u krozott gyümölcs
átfinomult a földies tetem az ifju és kemény hus
s ki olyan minden földi szerelemre termett
[lassan] ∫ [felérett] égi szerelemre

Ah én is nézném Pargoletta tested
telt tested így angyallá finomodni
s hazug és földi szerelemre termett
tested lelked felérni égi szerelemre
és én is fonnyadnék el így veled ↔

lassan és némán, egyedűl, sötétben
szerelmes a Kegyetlenség kinos gyönyörében
mocsárban, lázban, gyűlöletben égve

Nem nem! Ne félj! felejtsd el a mesét
a rosz mesét! Rosz tréfa volt! Nem érted
Ne értsd. Rosz tréfát nem kell érteni
maradj hazug, játékos rosz gyerek
tizenhét év játékos gyermeke
 menj férjhez, légy imádott ifju asszony
hazug, vidám, neked minden szabad
Ne félj! mert szép vagy! Nincsen büntetés
Kacagj! Kacagj! én majd sírok magamban
és szégyellem miattad magamat
Hogy így legyőztél. Már nem is sírok
Majd mást fogok szeretni. Sok siker
Kemény Majd sok bokor babér is [majd] ∫ [veri] homlokom
Vigasztalódom. És te majd dicsekszel
a verssel amit a könyvedbe irtam
amikor még alig ismertelek
De ezzel a verse sel majd nem dicsekszel
 melyet im néked jól ismerve írok
S nem árulod el hogy magadra ismersz

Ó lelkem milyen nagy varál z s a szépség
hogy egy kis pajzán rosz hazug gyerek
tizenhét év játékos gyermeke
igy el bénítsa a férfit s a költőt férfilelkemet
Kinek sohasem lesz Beatricéje
csak mindennapi kis lány Pargoletta

Isten veled hát mindennapi kis lány

(Nos, ezt a verset nem magyar, nem én,
hanem költő írta. Persze
Dantét ismerte jól. És szeretett
egy tizenhét éves lányt. Akkor élt még
amikor a költők szűzeket szerettek.)

Az őszi szél a fáknak levelét
csak söpri, söpri, melankolikussan
mint holmi durcás duzzogó cseléd.

Én nem tudom hogy útam merre fussam
s a nagy vágytól lábam csak ténfereg
s sok kancsal rosz szem néz már rám gyanussan

Ó ez a bámész ple t yka fád sereg
ugy nézek végig mint a vad a vizsl án
s tudo m s közöttük egyszer szétverek

Ó Pargoletta mindennapi kis lány
mivé tettél játékos rosz gyerek

Keletkezéstörténet

A *[Pargoletta]* Babits leghosszabb, életében kiadatlan szerelmi költeménye. 1911 nyarán keletkezett, ihletője a költő harmadfokú unokatestvére, Kiss Böske. (A Kiss Böske-szerelemről lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A címben szereplő „Pargoletta" köznévi értelemben használt megszólítás, jelentése: fiatal lány, „fruska"; a vers következetesen a „mindennapi kis lány" alakját állítja szembe a beszélő szenvedélyes, reflektáló tudatával. A szöveg Babits lírájában szokatlan nyíltsággal rögzíti a rövid, mindössze egyhetes érzelmi kapcsolat tanulságait, melyeket a költő utóbb veszteségként, szégyenként és önvádként értelmez.

A vers ceruzaírású autográf fogalmazványa ($\mathbf{k_1}$) két fólión maradt fenn, cím nélkül. A kézirat szerint Babits a szöveget intenzív átdolgozási folyamat során alakította ki: számos sorbetoldás, kihúzás, szórendmódosítás és lexikai csere jelzi a kompozíció fokozatos kibontását. A fogalmazványon több, később kihúzott kommentár és reflexív megjegyzés is szerepel, köztük egy ötsoros, önironikus szöveg, ami a verset egy „másik költő" hangjaként értelmezi, valamint a vers elé szánt tercinák, amelyek végül nem kerültek be a szövegbe, hanem Babits később az *Őszi harangozó* című versbe építette őket. A $\mathbf{k_2}$ tintaírású tisztázat, melyet a szövegkritika során nem vettünk figyelembe, Komjáthy Aladár kézírásával készült; a vers címe és egyes ceruzás jelölések Babits kezétől származnak, míg a fóliókon Török Sophie későbbi megjegyzései („Böske", „911?") utólagosan rögzítik a keletkezés idejét és a vers ihletőjének nevét. A $\mathbf{k_2}$ több ponton másolási hibákat és önkényes központozási megoldásokat tartalmaz.

A költemény központi narratív és allegorikus eleme a Dante *Isteni színjáték*ának a *Purgatórium* V. énekéből ismert Pia de' Tolomei alakja, akinek történetét Babits saját tapasztalatai felől írja át. Az eredeti dantei történettől eltérően a versben a férj elpusztítja Piát, ugyanakkor be is zárkózik vele együtt a mocsárvidéken álló kastélyba, ahol a nő lassú sorvadását végignézve maga is részesévé válik a büntetésnek. A Pia-történet ezáltal a beszélő önvádjának, féltékenységének és a szerelemhez kapcsolódó kegyetlenség felismerésének allegóriájaként lép működésbe, egyúttal a Pargolettához fűződő kapcsolat végzetes lehetőségeit is előrevetíti.

A javítások és törlések összképe alapján a *[Pargoletta]* keletkezése elhúzódó, erősen ingadozó alkotói folyamatként írható le, amelyből az rajzolódik ki, hogy Babits a közvetlen életrajzi kitárulkozás és a poétikai fegyelem igényével is küzd. A vers elejére szánt, majd elvetett tercinák arra utalnak, hogy kezdetben egy erősen hangulati, őszies, panaszos keretben gondolkodik, ám ezt később tudatosan leválasztja a szövegről, jelezve,

hogy a *[Pargolettá]*-t nem kívánja hagyományos lírai bevezetésre építeni. A 35. sorban a „beszéljek” helyére írt „meséljek” az elbeszélői távolság növelését jelzi, mintha Babits tudatosan fikcionalizálná saját élményét, míg a 41–42. sor javításai („mit találhatsz / rajtam”) a nyelvi pontosság mellett az önleértékelő hang élesítését szolgálják, a kérdőjel helyreállítása pedig hangsúlyosabbá teszi a lány zavarát. A 97. sor módosítása, ahol a „hangot” „rossz fény”-re cseréli, vizuálisabbá és allegorikusabbá teszi a mocsár világát. A 125. sorban az eredeti „a földies tetem” kihúzása és „az ifju és kemény hus” beemelése a testi romlás naturalisztikus képét szimbolikusabb irányba tolja el, míg a 131. sorban a „tested” „lelked”-re javítása szintén azt jelzi, hogy a hangsúly egyre inkább morális és lelki síkra kerül.

A verset elsőként Rába György közli 1982-ben a $\mathbf{k}_2$ alapján, kísérőtanulmányában pedig keletkezéstörténeti, életrajzi és poétikai összefüggéseiben tárgyalja a *[Pargolettá]*-t, középpontba állítva Kiss Böske alakját mint ihlető személyt. A fennmaradt kéziratok, lapszéli feljegyzések és későbbi visszaemlékezések alapján a vers keletkezése 1911. nyár végére (illetve az utána következő rövid intervallumra) tehető, Babits szekszárdi tartózkodásának időszakára, amikor rövid, intenzív érzelmi kapcsolat bontakozik ki közte és Kiss Böske között. Babits egyértelműen a *[Pargolettá]*-ra utal *Költészet és valóság* című, a *Nyugat*ban megjelent 1921-es visszaemlékezésben, melyben a nem megnevezett, de az életrajzi adatok ismeretében könnyen azonosítható lány korai, 1917-ben bekövetkezett halálát is felidézi: „Melegen sírt vállamon a mindennapi kislány – ó, hogy égettek a könnyei! Egy finom és kényes gyermek ijedtségét tartottam karomban. »Mindennapi kislánynak« nevezte magát: – Mit találhatsz bennem? – De szép volt, úri és kényes: és úgy adta meg magát a halálnak, mint virág a sarlónak; drága, romantikus virág!” (Babits 1921a, 44.) Az élmény Babits számos más versében is tovább él *(Július, Augusztus, Játszottam a kezével, Emlékezés)*, azonban ezek között a *[Pargoletta]* kivételesen közvetlen és kitárulkozó műnek számít, ugyanis beszédmódja a babitsi lírától szokatlan nyíltsággal jeleníti meg a szenvedély, a féltékenység, a bűntudat és az önvád összetett érzelmi rendszerét. Rába szerint éppen ez a közvetlenség magyarázza, hogy Babits tudatosan visszatartja a publikálástól a verset. A *[Pargoletta]* elsősorban életrajzi dokumentumként jelentős mű, ugyanis a költő személyiségének azon rétegeit tárja fel, amelyek a későbbi, fegyelmezettebb lírájában már sokkal áttételesebben jelennek meg. (Rába 1982.)

Magyarázat

40. *pargoletta* (olasz) – kislány, csitri; bizalmas, becéző árnyalatú kifejezés.
93. *Sienna mellett rémes a maremma* – a Maremma Toszkána mocsaras, egykor malériával sújtott vidéke Siena közelében; a *maremma* köznévi használatban mocsaras, posványos tengerparti vidéket jelent.

358.

[Nem akartál meghallgatni…]

Nem akartál meghallgatni
míg a fényes nap sütött
most már látod meghallgathatsz
mert leszállt a sűrü köd.

Nem akartál meghallgatni
míg az ablak ragyogott
most már látod meghallgathatsz
befedték az ablakot.

Nem akartál meghallgatni
pedig vággyal hítt a kéj
most már látod meghallgathatsz
itt a hüvös, itt az éj.

Nem akartál meghallgatni
láttad hogy a vérem ég
most már látod meghallgathatsz
mert a szívem csupa jég.

[1911. nyár; 1911. nyár után]

Kézirat

k OSZK Fond III/1969/33. 1 f. rektó, tintaírású fogalmazvány aláírás nélkül.

Szövegkritika

A tintaírású fogalmazvány utolsó sorában ráírásos javítás figyelhető meg: Babits a hasonlító szerkezetet bevezető *mint a* alakot a *csupa* határozószóra javítja. Kézírására jellemző, hogy a mondatkezdő nagybetűket gyakran a kisbetűhöz hasonló formában írja, csupán a méretük különbözik, emiatt sok esetben nem dönthető el egyértelműen, hogy az adott szót kis vagy nagy kezdőbetűvel szánta-e. Az átírás során, bár a ponthasználat nem teljesen következetes, minden strófakezdő szót nagybetűvel írtunk, az egységesítés érdekében pedig pótoltuk a 12. sorban a hiányzó pontot.

A kézirat szövegét betűhíven közöljük.

Javításunk

12. A sor végén – a 4., a 8. és a 16. sor analógiájára – pótoltuk a hiányzó pontot.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1969/33.

[Cím nélkül]

Nem akartál meghallgatni
míg a fényes nap sütött
most már látod meghallgathatsz
mert leszállt a sűrü köd.

Nem akartál meghallgatni
míg az ablak ragyogott
most már látod meghallgathatsz
befedték az ablakot.

Nem akartál meghallgatni
pedig vággyal hítt a kéj
most már látod meghallgathatsz
itt a hüvös, itt az éj

Nem akartál meghallgatni
láttad hogy a vérem ég
most már látod meghallgathatsz
mert a szívem mint a csupa jég.

Keletkezéstörténet

A kéziratot a katalógus 1920-ra datálja, feltehetően azért, mert a keletkezést a Csinszka-kapcsolathoz köti, ez azonban több szempontból is problematikus. Egyrészt a vers tintaírású, ugyanakkor az 1920-as évben Babits kéziratai többnyire ceruzával készülnek, illetve gépiratosak. Másrészt a tematikus összefüggés sem meggyőző: bár Babits és Csinszka kapcsolata érzelmileg változó volt, a távolságtartás sokkal inkább Babits részéről volt jellemző. Harmadrészt a hagyaték azon egysége (Fond III/1969.), amelyben a kézirat található, több hasonló tintaírású fogalmazványt is tartalmaz, ezek azonban jellemzően a század első évtizedében keletkeztek.

Mindezek alapján elképzelhetőbbnek tűnik, hogy a vers a Kiss Böske-szerelem versei közé tartozik. Babits 1911 nyarán kerül érzelmi kapcsolatba harmadfokú unokatestvérével, azonban a kapcsolat gyorsan kudarcélménnyel zárul. Babits a kezdeti, reményteljes időszakot, illetve a csalódás tapasztalatát is megörökíti verseiben (például a *Július*ban, az *Augusztus*ban, a *[Pargolettá]*-ban, később, a lány halála után pedig az *Emlékezés*ben; a kapcsolatról lásd a *Bözsikének* című vers keletkezéstörténeti jegyzetét). A *Július* keletkezéstörténete kapcsán Babits azt is megemlíti Szabó Lőrincnek, hogy az 1911 nyári időszakban több szerelmes verset is írt Böskéről: „Ugyanakkor íródott. Ugyanaz a nő. Nem mondhatom el. Ua. helyzet, csak később íródott. Ugyanazon hónapban még egy

csomó verset írtam, ugyanazon kézről…, de nagyon rosszak. Jelentéktelen szerelmes versek." (Gál 1975, 449.) A fogalmazvány írásképe szintén ennek az időszaknak a verseihez kapcsolja a költeményt.

A *[Nem akartál meghallgatni…]* már egyértelműen a csalódás verse, amely a visszautasítás élményét, illetve az érzelmi elhidegülés folyamatát ismétlődő és ellentétező szerkezetekben bontja ki. Keletkezése a kapcsolattörténeti adatok alapján 1911 nyarára, illetve az azt követő időszakra tehető. A költeményben megfogalmazódó elutasítás emléke összecseng *A „Fiamhoz"* című vers 24. sorával, amelyben Babits egy korábbi szerelmi csalódására utal: „mikor kinevetett, akit szerettem".

359.

Ligeti részlet

[Illusztrációk mindenféle könyvekhez, 6.]

Csavargók csavarogva ketten
a fákat nézik a ligetben.

S búsan az egyik mondja: „Pajtás
az én életem sárga hajtás.”

S a másik szól: „Hordtam a zsákot
és minden zsák nyakamra hágott.”

Csavargók csavarogva ketten
hintókat látnak a ligetben.

S búsan az egyik mondja: „Pajtás
az én életem lassu hajtás.”

S a másik szól: „Hordtam a zsákot
ki könnyü volt, előmbe vágott.”

Csavargók csavarogva ketten
lányokat lesnek a ligetben.

S búsan az egyik mondja: „Pajtás
az én életem rossz ohajtás.”

S a másik szól: „Hordtam a zsákot
mért is szeretem e világot?”

[1911. augusztus vége és szeptember közepe között]

---

2 Ny: A
3 Ny; R_1; R_2; V; ÖV: „Pajtás,
6 Ny: És
8 Ny: Hintókat
10 Ny; R_1: lassú
12 Ny; R_1: könnyű Ny; R_1: volt előmbe
14 Ny: Lányokat
16 Ny; R_1: óhajtás.”
18 Ny: világot? [sh]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 6, 9. sz. (1913. máj. 1.): 662–663. (Az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* hatodik verseként.) – További megjelenések: R_1 84; R_2 86; V 216–217; ÖV 196–197.

Babits a *Nyugat* hasábjain *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* címmel egy hét darabból álló versfüzért közöl, amely különböző időszakokban keletkezett költeményeket egyesít. A végleges szövegközlésben, az ÖV-ben a ciklus darabjai többnyire új címet kapnak. A füzér a következő versekből áll (zárójelben megadjuk a korábbi címeket is): *1. [Álom] Világhistória; 2. [Egy kép, csak egy pillanatra] Detektívregény; 3. [Régi magyar arckép] Régi magyar irodalom; 4. [Modern festmény. B. M. modorában] Modern vázlat. B. M. verskötetéhez; 5. [Nyugalmas téli kép] Nyugalmas téli kép. Életem margójáról; 6. Ligeti részlet; 7. Utolsó kép.*

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. Ez a szöveg az R_2-től változatlan. Emendálást egy esetben, csupán az egységesítés érdekében végeztünk: a 3. sor végéről a 9. és a 15. sor analógiájára elhagytuk az írásjelet.

Keletkezéstörténet

A versnek nincs ismert kézirata. Szilasi Vilmos *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a *Ligeti részlet* 1911-ben, Budapesten keletkezik. (Kelevéz 1994, 757.) Babits később Szabó Lőrincnek pontosítja a keletkezés körülményeit, ugyanis a költemény az újpesti villamos irányába tett séták egyikén formálódik: „Amikor ezt írtam, akkoriban jöttem Újpestre, ott laktam az Aréna-úton a nagybátyámnál s az újpesti villamos felé sétálva menet közben csináltam. A megálló a Lehel-utcában van, tehát messze kellett menni. Hogy csavargók voltak-e, nem emlékszem. De szoktak ott ácsorogni elegen! Kocsik azonban tényleg voltak ott." (Gál 1975, 445.) Babits tehát mielőtt 1911 szeptemberében Rákospalotára költözne, ideiglenesen anyai nagybátyjánál, Kelemen Imrénél lakik az Aréna (ma Dózsa György) úton, ahol egykor egyetemistaként is albérletben élt. Ezt az átmeneti időszakot arra használja fel, hogy Szekszárdról elkérje és elhozassa a bútorait, mivel ez az első alkalom életében, amikor önállóan rendezheti be lakóterét. A családi levelezésben ebből az időből több utalás is fennmaradt, amelyek a költözés és a berendezkedés gyakorlati részleteire világítanak rá. (Például Babits 2003b, 23, 27; lásd továbbá Buda 2007a, 54–55.)

A *Ligeti részlet* párbeszédes formában ábrázolja a társadalom peremére szorult alakokat, és miként Rába György rámutat, a megszólalás hátterében Babits akkori lelkiállapota, az újpesti tanári kinevezés bizonytalansága és az őt ért sajtótámadások miatt kialakult személyes sérelmek is felismerhetők. (Rába 1981, 391.) Babitsot korábbi fogarasi tanárkodása alatt egyre inkább foglalkoztatta a fővárosba (vagy annak közelébe) kerülés lehetősége, melynek érdekében kérvényt is benyújtott a minisztériumhoz. Ennek, illetve a *Nyugat* szerkesztőségének közbenjárása eredményeképp 1911-ben az újpesti Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban helyezkedett el mint gimnáziumi tanár. Babits ekkori országos ismertségét egyértelműen jelzi, hogy több időszaki kiadvány is kommentálta áthelyezésének tényét; országos és helyi lapok is hírt adtak róla. Azonban nem minden újpesti fórum számolt be lelkesedéssel a költő-tanár munkahelyváltásáról, az *Újpesti Figyelő* például meglehetősen gunyoros hangú cikkben tárgyalta az

eseményt: „A kultúra eddig csak kerülgette Újpestet, de most már csőstől hullott ránk. […] Babits Mihály, a nagy modern, aki a lichthofról szebb verset ír álmában, mint Petőfi ébren a nagy magyar Alföldről, Babits Mihály Újpestre kerül. […] Lesz végre egy költőnk is, aki a szent költészet sugaraival aranyozza be száraz klímánkat." ([n. n.] 1911a, 2.) Mindez azonban csupán súlytalan élc a *Világ* és a *Népszava* cikkeihez képest. Bár a *Világ*ban közölt *Újpest is megér egy misét* című írás elismeri Babits költői erényeit, azzal vádolja a karrierjét egyengető költőt, hogy az áthelyezés kicsikarása és Barkóczy Sándor miniszteri tanácsos figyelmének felkeltése érdekében belépett a Mária-kongregációba. ([n. n.] 1911b, 13.) Ugyanezzel, a „harcias reakció csapatában" való szervezkedéssel gyanúsítja Babitsot a *Népszava* hasábjain Bresztovszky Ernő, a korábban megsértett egyetemi társ, akinek verseiről a Négyesy-szemináriumokon Babits éles kritikát fogalmazott meg. Bresztovszky írása szinte hemzseg a súlyos vádaktól: szerinte Babits „mintapéldánya az emberi puhányoknak", költészete pedig az epigonokéhoz illő, hiszen „[i]rodalmi munkássága csupa nagy író benyomásainak újrateremtése." (Bresztovszky 1911, 2.) Babits egyértelműen tagadja a vádakat: egyfelől a *Nyugat*ban megjelent *Művészet és szabadság* című írásában (Babits 1911c, 782.), másfelől pedig a *Világ* szeptember 22-i számában – igaz, nyilatkozatát a szerkesztőség szkeptikus kommentárja kíséri: „Babits Mihály a következő nyilatkozat közzétételére kért föl bennünket: »A Fogarastól Újpestig cimü cikküknek áthelyezésem történetére vonatkozó adatai téves és sértő föltevések. Azért, hogy pályámon előbbre jussak, soha semmi irányban meg nem kötöttem meggyőződésemet.« – Mi e nyilatkozatot készséggel közreadjuk, csak annyit jegyezünk meg hozzá, hogy mi e hirt föltétlenül hitelt érdemlő forrásból kaptuk és olyan embertől, akiről joggal föltettük, hogy Babits Mihályt illetőleg jól van informálva." ([n. n.] 1911c, 17.) (Babits Újpestre kerüléséről részletesen lásd Éder 1966, 79–87; Éder 2002, 52–56; Kardos 1972, 82–87; Sipos 1987.)

Babits tehát ebben az új, feszültségekkel terhelt élethelyzetben fog hozzá a *Ligeti részlet* megírásához. Bár Szilasi bejegyzése az 1911-es évet jelöli meg, Babits visszaemlékezése – és egyben a vers címe is – a lakhelyváltoztatással összefüggésben szűkebb időintervallumot tesz valószínűvé. A rendelkezésre álló adatok alapján a vers keletkezése 1911 augusztus vége és szeptember közepe közé tehető, vagyis arra az időszakra, amikor Babits még nagybátyjánál lakik az Aréna úton. Pontos dátummal nem rendelkezünk arra nézve, mikor költözik át Rákospalotára. A Szekszárdról elszállítandó bútorok ügyében Babits húga, Angyal utolsó levele szeptember 12-i keltezésű (Babits 2003b, 27.), míg az első, már Rákospalotára címzett, Szekszárdról küldött levél Kovács Lászlótól szeptember 27-én kelt. (Babits 2003b, 36–37.) Róna Judit kronológiája e két adat alapján a vers keletkezésének *terminus ante quem*jét szeptember 12-ben határozza meg (Róna 2013, 368.); ezt az időhatárt fogadja el a kritikai kiadás is.

A *Ligeti részlet* elsőként az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* ciklus 6. darabjaként lát napvilágot a *Nyugat* 1913. május 1-jei számában. Motívumhasználata alapján összefüggésbe hozható a *Vigasztalás* című verssel, amennyiben a társadalmi peremhelyzet mindkét műben a költő rossz közérzetének és lelki válságának kivetüléseként jelenik meg, továbbá a címhasználat is mindkét esetben ironikus: a *Ligeti részlet* látszólag idilli térmegjelölése és a *Vigasztalás* megnyugvást ígérő címe egyaránt ellentmondásba kerül a versekben leírt benyomásokkal.

A verset Babits a *Recitativ* kötetben a *Képek és jelenések* című ciklusba illeszti.

360.

Őszi harangozó

Az idén korán kilelt az ősz
széltől lúdbőrzik saraink puhája:
siess harangozó! az alkony megelőz.

Morc pityergős már az ég orcája
mint gyermeké, ki mécset tör feléd,
mert elveszett aranyos labdája.

A durva szél a fáknak levelét
söpri, söpri, melankolikussan
mint holmi durcás, duzzogó cseléd.

Én nem tudom, hogy útam merre fussam
s a nagy vágytól lábam csak ténfereg:
mennyi rossz szem néz már rám gyanussan!

Nem merek s únom, hogy nem merek
dacból előttük levetkezni pőrén
s szemetektől megkopni, emberek!

Mint bakfislány éjjel letolja dőrén
paplanát, ingét, hogy Isten szeme
korcsolyázzon legalább síma bőrén:

perverz lelkem épúgy tolja le
takaróit az utolsó szálig
mikor maga van (Isten látja-e?) –

más előtt nyakára húzza állig
mint a szemérmes vénleány, a Föld,
fehér paplant von magára nyárig,

---

2 Ny; R_1; R_2: ludbőrzik
6 Ny; R_1; R_2: lapdája.
13 Ny; R_1; R_2: unom,
14 ÖV: dacből [sh] ÖV: levetkőzni
18 Ny; R_1: sima

amint levedlik testéről a zöld. –
Máris messzebb járja a régi táncos
körül, a Nap körül a régi kört,

hogy az ne lássa, hogy a bőre ráncos
a sártól s szeme nemsokára holt
üveges lesz a fagytól, régi lángos

napbanéző tekintete zord
(nem a napé már, hanem a halálé)
s fürte olyan egykettőre ősz

mint siralomházban bukott királyné. –
Siess, harangozó! A halál megelőz.

[1911 augusztusa és 1912 ősze között]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1728/15. 2. f., verzó, ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül, áthúzva.

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 18. sz. (1912. szept. 16.): 393–394. (A *Merceria* című versel együtt, másodikként közli.) – További megjelenések: R_1 68–69; R_2 70–71; V 205–206; ÖV 187.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A **k**-n olvasható a vers 7–12. sorának ceruzaírású variánsa egy strófával bővítve, mely eredetileg a *[Pargoletta]* elejére készült. Előszövegként az *Őszi harangozó* 7–12. sorának törölt variánsát közöljük. A 12. sor alatti strófa: „Ó ez a bámész pletyka fád sereg / ugy nézek végig mint a vad a vizslán / s tudom közöttük egyszer szétverek". Ezt követően a *[Pargoletta]* kezdősorainak variánsa áll.

Alapszövegünk a V, mivel az ÖV több sajtóhibát tartalmaz. A vers szövege az R_2-ben kezdett módosulni az előzményekhez képest, ahogyan a 18. sor *síma,* valamint a 33. sor *olyan* alakja is jelzi. Szedői banalizálás, helyesírási modernizálás vagy szerzői beavatkozás lehetett az oka. Nem emendáltunk.

33 Ny; R_1: ollyan
34 ÖV: királyné [sh]

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1728/15.

[Cím nélkül]

Az őszi szél a fáknak levelét
csak söpri, söpri, melankolikussan
mint holmi durcás duzzogó cseléd

Én nem tudom hogy útam merre fussam
s a nagy vágytól lábam t c sak ténfereg
s sok kancsal rosz szem néz már rám gyanussan

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányában az *Őszi harangozó* keletkezési idejeként és helyeként „1913. ősz. / Szekszárd" szerepel. (Kelevéz 1994, 756.) Ez az adat azonban nyilvánvalóan téves, mivel a vers már 1912. szeptember 16-án megjelenik a *Nyugat* hasábjain, a *Merceria* című költeménnyel együtt. A datálás pontatlansága Babits későbbi emlékezetének bizonytalanságára vezethető vissza – hasonlóképp, mint a *Merceria* esetében. (Lásd ehhez a *Merceria* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

A vers keletkezésének időrendjére egy korábbi szövegkapcsolat is utal. Az *Őszi harangozó* tercináinak egy része ugyanis a *[Pargoletta]* című, 1911 augusztusa után, 1911 őszén keletkezett vers elejére szánt változatként bukkan fel. A vers végleges formája azonban feltehetően később, 1912 nyarának végén vagy kora őszén alakul ki. Az időpont Babits életrajzi körülményeivel is összhangban áll: 1912-es olaszországi útja után Szekszárdon tartózkodik, és feltehetően ebben az időszakban írja az *Őszi harangozó* mellett a *Merceriát* is. Mivel a keletkezés kapcsán mindkét költemény esetében azonos helyet és időt jelöl meg, keletkezésük között számottevő időbeli különbség nem feltételezhető, és sorrendjük sem állapítható meg biztosan, a két vers eltérő hangoltsága – a *Merceria* oldottabb, az *Őszi harangozó* tragikusabb tónusa – ugyanakkor ugyanazon belső válság különböző lírai megformálására utal. (Rába 1981, 414.)

A keletkezés továbbá egybeesik Babits Dante-fordítói munkájának intenzív szakaszával. Ennek nyomai a vers formájában is érzékelhetők: a költeményt láncolt tercinákban írja, a dantei terza rima mintájára. Ahogyan Szilágyi Péter rámutat, a tercinák alkalmazása Babits korábbi költészetében is megjelenik, például *Az örök folyosó* című versben, az *Őszi harangozó* azonban már jóval szabadabban kezeli ezt a formát. (Szilágyi 1987, 395.) A vers ritmikai szerkezete kísérletező jellegű. A jambikus alaplejtésbe Babits több helyen trochaikus sorokat épít, ami megbontja a hagyományos tercinaszerkezet szabályosságát, és ez a megoldás, miként J. Soltész Katalin fogalmaz, rendkívül nyugtalanná és szaggatottá teszi a verset. (J. Soltész 1965, 51.) A szótagszám is ingadozóbb a korábbi tercinás verseknél, ez pedig változatosabbá teszi a ritmikai mozgást. A költemény befejezése szintén eltér a klasszikus tercinaformától, ugyanis nem egyetlen sorral, hanem két záró sorral ér véget. A ritmikai kísérletezés hátterében Babits tudatos formai törekvései állnak. *Megjegyzések Földessy Ady-könyvére* című, későbbi tanulmányában Csokonai

egyik versének kapcsán maga Babits is utal arra, hogy az *Őszi harangozó* esetében az úgynevezett auftakt, vagyis ütemelőző alkalmazásával kísérletezett: „A *Daphnis Chloéhoz* auftaktjaihoz hasonlót pedig *Őszi harangozó* című versemben olvashat Földessy." (Babits 1921b, 477.) Ez a megoldás a régi német verselésben gyakori, Babits azonban időmértékes magyar versben próbálja alkalmazni, ami szükségképpen a metrum fellazulásához vezet. (Szilágyi 1987, 395.)

Rába György szerint az *Őszi harangozó* keletkezése Babits bergsoni ihletésű gondolkodásának időszakához kapcsolódik, hiszen képalkotása a természetben zajló folyamatokat egymásba áttűnő jelenségekként ábrázolja, ami a bergsoni „tartam" költői megragadására utal. A szekszárdi élményekből kiinduló képláncolat asszociatív módon szerveződik, és a folytonos idő tapasztalatát kaleidoszkópszerűen egymásba kapcsolódó képekben fejezi ki. (Rába 1981, 413.)

Az érett Babitsnál az évszakok szimbolikája gyakran a versindítás, sőt a kompozíció egyik meghatározó szervezőelemeként jelenik meg. (Kelevéz 1997a, 13.) Az ősz motívuma visszatérő szerepet tölt be lírájában; több költeményben is központi jelentést hordoz, az *Őszi harangozó* mellett például az *Ősz, kripta, ciprus, szüret, tánc, kobold,* az *Őszi pincézés* vagy *A gazda bekeríti házát* című versekben. J. Soltész Katalin arra hívja fel a figyelmet, hogy Babits költői nyelvében gyakran megfigyelhető nyelvjárási jelenség a tővégi mássalhangzó megnyúlása kötőhangzós toldalék előtt, különösen a harmadik személyű birtokos személyrag, a többes szám jele, a tárgyrag, valamint a modális *-n* előtt, és különösen az *-s* végű szavaknál gyakori. Ez a sajátosság figyelhető meg a vers 8. sorának *melankolikussan* és 12. sorának *gyanussan* szavaiban. (J. Soltész 1965, 21.)

Babits a verset a *Recitativ* kötet *Képek és jelenések* című ciklusába illeszti.

Magyarázat

16. *bakfislány* – serdülőkorú, fiatal lány.

361.

Prológ egy jótékonycélu mulatságra

Régen – tisztelt közönség –
szokás volt, azt hiszem,
hogy trombiták köszöntsék
színedet a szinen.
A régi korra rávall
hogy minden tarka volt:
ma nem jön trombitával
a felemás herold.
Ma (feketébe persze)
egy úr jön, mint Prológ
unalmas hosszú verse
száján szinte kilóg.
És im ijedve néz szét,
zavart tekintete,
látva, hogy enyhe részvét
hány embert csalt ide.
Segélyül ennyi néphez
mely múzsát híjon ő?
a férfi másra éhez
másra szomjaz a nő.
Ahány szem, annyi bíró,
ahány szív, annyi vágy,
egyiknek jó az író,
másik táncosra vágy.
Ez ósdi rímet kíván,
az modernet keres
inyenc fülekkel szíván ↔

Cím TvK; ESTN: Prológ
1 TvK; ESTN: közönség! –
5 TvK; ESTN: rávall,
9 TvK; ESTN: – feketébe' persze –
10 TvK; ESTN: jön mint prológ;
11 TvK; ESTN: unalmas, hosszu
13 TvK; ESTN: ím – ijedve néz szét
19 TvK; ESTN: A férfi
20 TvK; ESTN: és másra vágy
21–28 TvK; ESTN: [a sorok hiányoznak]

amaz zenére les.
Péter már únja látni
mi Pálnak élvezet:
hogy igérjünk ma hát mi
mindennek kedveset?
Nem is elég egy múzsa
legyenek mind ma itt
mint csokorban a rózsa
tarkítja társait.
Kinek-kinek mi tessék
legyen százféle szép
(ha tarka, akkor lesz szép
a csokor és a kép).
Kilenc leány a múzsa,
vagy Isten tudja hány:
jöjjön ma koszorúzva
mind a kilenc leány.
S köztük egy égi asszony,
mint hold és kilenc csillag,
nevessen és mulasson
azokért, akik sírnak.
Mert nem bús, könnyben ázott
asszony a Szeretet:
víg, s hogy körötte mások
nevessenek, nevet. ↔

29 TvK; ESTN: unja
33 TvK; ESTN: e g y
34 TvK; ESTN: itt,
36 TvK; ESTN: tarkitja
37 TvK; ESTN: tessék,
41 TvK; ESTN: múzsa
42 TvK; ESTN: isten TvK; ESTN: hány?
43 TvK; ESTN: Jőjjön
45 TvK; ESTN: asszony
46 TvK; ESTN: (mint TvK; ESTN: csillag)
48 TvK; ESTN: sirnak.
49 TvK; ESTN: könyben
51 TvK; ESTN: víg s
52 TvK; ESTN: nevet,

Táncba vegyül szivessen
múzsák között mulat
rózsák között vörössen
rózsának felgyulad.
Mint újhold jő az égre
mélázva is vidám,
és a napból az éjbe
fényt lop be délután
s éjjel e tiszta fénynek
jelével integet
s varázsol a szegénynek
zsebébe kincseket.
Mosolyg a sírók közt is
mint felhők közt a hold,
s gyémánttá lesz a könny is
amerre csak mosolyg.
Munkát munkátalannak,
munkásnak pihenőt,
hoz aki fázik annak
jó meleg keszkenőt;
hoz táncot akik ülnek,
szemeknek lakomát,
szomjas vidéki fülnek
muzsika mézborát.
És szeret minden szépet
a csokrot és a képet
az édes életet
a táncot és a rózsát, ↔

53 TvK; ESTN: táncba vegyűl szivessen,
54 TvK; ESTN: mulat,
57 TvK; ESTN: ujhold
58 TvK; ESTN: vidám
61 TvK; ESTN: s a bús éjben e
64 TvK; ESTN: kincseket,
65 TvK; ESTN: mosolyg TvK; ESTN: is,
67 TvK; ESTN: köny TvK; ESTN: is,
68 TvK: mosolyg | ESTN: mosolyg;
69–76 TvK; ESTN: [a sorok hiányoznak]
77 TvK; ESTN: és TvK; ESTN: szépet:
78 TvK; ESTN: képet,
79 TvK; ESTN: életet,

mert legfőbb múzsa múzsák
közt ő: a Szeretet.

[1911. október; október 5. előtt]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k_1}$ Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény 71.6.7. 1 f., rektó–verzó, tinta- és ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül; $\mathbf{k_2}$ Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény 71.6.8. 1 f., rektó–verzó, tintaírású tisztázat aláírás nélkül.

Első megjelenés: *Tolnavármegye és a Közérdek* 21/7, 80. sz. (1911. okt. 6.): 4. – További megjelenések: ESTN 30–31.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a $\mathbf{k_2}$, a költő autográf tisztázata. Ehhez képest ugyan mutat a *Tolnavármegye és a Közérdek* szövege szerzői változatokat, azonban a kézirat 16 sorral terjedelmesebb a publikált változatnál, és számos esetben az sem dönthető el, hogy szerzői módosításról vagy szerkesztői-szedői beavatkozásról van-e szó. A *Tolnavármegye és a Közérdek* szedése szolgálhatott alapul az ESTN közléséhez, azonban szövegük két helyen eltér. A $\mathbf{k_1}$ fogalmazvány, amelybe az utólag készült, betoldandó sorokat a szöveg melletti hasábba írta Babits, és különféle jelekkel (pl. #-tel, illetve egyéb szimbólumokkal) adta meg a helyüket. Ezeknél a soroknál nem alkalmazott központozást. A $\mathbf{k_1}$ ceruzás javításainak egy része stiláris finomítás (pl. „ugy hiszem” → „azt hiszem”), más része jelentésmódosító beavatkozás („mily népet” → „hány embert”, „és másra vágy a nő” helyett a „másra szomjaz a nő” erőteljesebb metaforikája). Több helyen megfigyelhető a képek plasztikusabbá tétele és a kontraszt élesítése (pl. „csillag közt a csillag” helyett „hold és kilenc csillag”), ami az allegorikus kompozíció tudatosabb megszerkesztésére utal.

Javításaink

39. Az *akor* tollhibáját javítottuk.
66. A kimaradt *közt*-öt a megfelelő helyre beírtuk.
68. Az *a merre* alakot nem őriztük meg.

Előszövegek

$\mathbf{k_1}$: Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény 71.6.7.

Prológ

Régen – tisztelt Közönség! –
szokás volt, ugy azt hiszem,
hogy trombiták köszöntsék
színedet a szinen ↔

82 TvK: kőzt [sh] TvK; ESTN: Szeretet!

A régi korra rávall,
hogy minden tarka volt:
ma nem jön trombitával
a felemás herold
Ma (feketébe' persze)
jön egy úr jön mint Prológ
unalmas hosszu verse
száján szinte kilóg
És im ijedve néz szét
zavart tekintete
látva hogy enyhe részvét
mily népet hány embert csalt ide
Segélyül ennyi néphez
mely múzsát híjon ő?
a férfi másra éhes z
és másra vágy másra szomjaz a nő

Beszúrás jelzése a $\mathbf{k}_1$ verzóján:

Ahány szem annyi bíró
ahány konty sziv annyi vágy
egyiknek jó az író
másik táncosra vágy
Ez ósdi rímet kíván
az modernet keres
Inyenc fülekkel szíván
amaz zenére les

A $\mathbf{k}_1$ rektó folytatása:

Van aki uj Péter már únja látni
mi más Pál nak élvezet:
hogy igérjünk ma hát mi
mindennek kedveset?
Nem is elég egy múzsa
legyenek mind ma itt
mint csokorban a rózsa
tarkítja társait
Kinek-kinek mi tessék
legyen százféle szép
(ha tarka, akkor lesz szép
a csokor és a kép)
Kilenc leány a múzsa
vagy isten tudja hány:
jöjjön ma koszorúzva
mind a kilenc leány ↔

S köztük egy égi asszony
mint csillag közt a hold és kilenc csillag
nevessen és mulasson
azokért akik sírnak
Mert nem bús, könyben ázott
asszony a s S zeretet:
víg s hogy körötte mások
nevessenek, nevet

Beszúrások a $\mathbf{k}_1$ verzóján:

Táncba vegyül szivessen
múzsák között mulat
rózsák között vörössen
rózsának felgyulad
Mint ujhold jő az égre
mélázva is vidám
és a napból az éjbe
fényt lop be délután
Mint ujhold tiszta S éjjel e tiszta s a bús éjben a fénynek
jelével integet
s varázsol a szegénynek
zsebébe kincseket

A $\mathbf{k}_1$ rektó alján:

mosolyog mosolyg a sírók közt is
s csodálatos dolog mint felhők közt a csillag hold
a köny gyémánttá válik lesz a köny is
a merre mosolyog virrad csak mosolyg

Beszúrások a $\mathbf{k}_1$ verzóján:

Munkát munkátalannak
munkásnak pihenőt
hoz aki fázik annak
jó meleg keszkenőt
hoz táncot akik ülnek
szemeknek lakomát
szomjas vidéki fülnek
muzsika mézborát
és szereti rózsát és szeret minden szépet
s rózsából fonni láncot a csokrot és a képet
és szeret minden múzsát az édes életet ↔

és szeret minden táncot a bimbót táncot és a m rózsát,
mert legfőbb múzsa múzsák
közt ő: a Szeretet

k₂: Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény 71.6.8.

Prológ egy jótékonycélu mulatságra

Régen – tisztelt közönség –
szokás volt, azt hiszem,
hogy trombiták köszöntsék
színedet a szinen.
A régi korra rávall
hogy minden tarka volt:
ma nem jön trombitával
a felemás herold.
Ma (feketébe persze)
egy úr jön, mint Prológ
unalmas hosszú verse
száján szinte kilóg.
És un És im ijedve néz szét,
zavart tekintete,
látva, hogy enyhe részvét
hány embert csalt ide.
Segélyül ennyi néphez
mely múzsát hí v jon ő?
a férfi másra éhez
másra szomjaz a nő.
Ahány szem, annyi bíró,
ahány szív, annyi vágy,
egyiknek jó az író,
másik táncosra vágy.
Ez ósdi rímet kíván,
az modernet keres
inyenc fülekkel szíván
amaz zenére les.
Péter már únja látni
mi Pálnak élvezet:
hogy igérjünk ma hát mi
mindennek kedveset?
Nem is elég egy múzsa
legyenek mind ma itt
mint csokorban a rózsa
tarkítja társait.
Kinek-kinek mi tessék
legyen százféle szép ↔

(ha tarka, akor lesz szép
a csokor és a kép).
Kilenc leány a múzsa,
vagy i I sten tudja hány:
jöjjön ma koszorúzva
mind a kilenc leány.
S köztük egy égi asszony,
mint hold és kilen c csillag,
nevessen és mulasson
azokért, akik sírnak.
Mert nem bús, könnyben ázott
asszony a s S zeretet:
víg, s hogy körötte mások
nevessenek, nevet.
Táncba vegyül szivessen
múzsák között mulat
rózsák között vörössen
rózsának felgyulad.
Mint újhold jő az égre
mélázva is vidám,
és a napból az éjbe
fényt lop be délután
s éjjel e tiszta fénynek
jelével integet
s varázsol a szegénynek
zsebébe kincseket.
mosolyg a sírók közt is
mint felhők a hold,
s gyémánttá lesz a könny is
a merre csak mosolyg.
Munkát munkátalannak,
munkásnak pihenőt,
hoz aki fázik annak
jó meleg keszkenőt;
hoz táncot akik ülnek,
szemeknek lakomát,
szomjas vidéki fülnek
muzsika mézborát.
És szeret minden szépet
a csokrot és a képet
az édes életet
a táncot és a rózsát,
mert legfőbb múzsa múzsák
közt ő: a Szeretet.

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A vers az 1911. október 5-én, a szekszárdi Nőegylet fennállásának ötvenedik évfordulójára rendezett ünnepség alkalmára készül, a felkérés tehát Babits szülővárosához és családi kapcsolatrendszeréhez kötődik. Mivel a mű elhangzásának dátuma ismert, ám a megírás pontos idejére vonatkozóan nem maradt fenn közvetlen adat, a kronológia csak közvetett módon határozható meg. Az október 5-i ünnepi est *terminus ante quem*ként szolgál: a költeménynek e dátum előtt kellett elkészülnie. A fennmaradt kéziratok és a felkérés ténye alapján valószínűsíthető, hogy a vers közvetlenül a jubileumot megelőző hetekben született, de ennél pontosabb datálás nem lehetséges.

Műfaját és beszédhelyzetét tekintve a vers ünnepi bevezető, amely a közönséghez forduló, retorikus hangvétellel illeszkedik a jótékony célú mulatság keretéhez. Hangvétele könnyed, ugyanakkor ironikus önreflexióval él, amennyiben felidézi a prológushagyomány konvencióit, hogy aztán játékosan relativizálja az alkalmi költő szerepét. A tarkaság, a „kilenc múzsa" és a Szeretet allegorikus alakja a műsor sokszínűségét és a jótékonyság eszméjét hivatott egységbe fogni; az esten a költeményt hangulatában is kísérő élőképben a „Szeretet" allegorikus alakját (Charitas), a kilenc múzsát, valamint a költő érzéseit szekszárdi asszonyok és leányok jelenítik meg. (Rónа 2013, 384.) Babits Angyal, aki rózsaszerepre készül, édesanyja betegsége miatt végül nem vállalja a fellépést: „Anyi beteg, ma is tegnap is egész nap feküdnie kell […]. Anyi mindenben hiányzik. Igy én sem tudom, mi lesz nőegyleti szereplésemmel." (Babits 2003b, 24.); „Én eddig ugy volt hogy rózsa leszek, de hogy Anyi ilyen beteg s nekem meg annyi a dolgom végleg lemondtam róla." (Babits 2003b, 33.) Az est programjában Kovács László – Babits közeli barátja – *Szent Erzsébet legendáját* olvassa fel, az ünnepség elnöki tisztét Apponyi Gézáné grófnő tölti be, díszvendégként pedig Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök vesz részt az eseményen. A *Tolnavármegye és a Közérdek* 1911. október 6-án, az est másnapján megjelent cikke ugyan *Charitas* címen hivatkozik a versre, azonban néhány sorral később, ugyanebben az írásban *Prológ* címmel közli: „Este hangverseny volt a Szekszárd nagyszállóban. A szeretet, a jóság, a könyörület nevében irt »Charitas« [!] című szépséges költeményébe Babits Mihály, a szekszárdi származású jeles költő belevitte csodálatos érzéseit, lelkének tüzét, forrongását s ma közvetlen közelről éreztük az ő igazi poétái lelkének megnyilvánulásait, nyelvezetének ékességét, zamatát, tömörségét, mellyel megérzéseit, nagy gondolatait oly közel hozza a lelkünkhöz. A fiatal költő maga szavalta el szép versét […][.] S míg a Vers szép sorai lelkünkbe szövődtek, szemünk gyönyörködve látta azt a gyönyörű asszony és leánycsoportot, mely élővé varázsolta a kétfelé nyiló függöny mögött a költő érzéseit. A »Charitas«, Klieber Gizella kifejező alakja körül ott csoportosultak a múzsák, a Költészet (br. Schell Józsefné), Flóra (br. Fiáth Tiborné), Tánc (Wigand Edith), Szobrászat (Bezerédj Toto), Festészet (Meszlényi Vilma), Történelem (Káldy Gyuláné), Ének (Boross Zoltánné), Zene (Török Ottóné), Színészet (Wigand Hedvig) és két édes fejű gyermek, hogy jelenvalóvá tegyék a meghódolást a szeretet, a könyörület előtt, mely az egész világnak mozgató erője, nélküle nincsen igaz ember s mely méltó symboluma a Nőegylet ötven éves működésének." (Bodnár 1911, 4.)

Az évekkel korábban keletkezett *[Ah, nincsen szükség trombitára…]* kezdetű vers első két sora – „Ah, nincsen szükség trombitára / sem felemás szinű heroldra" – közvetlen párhuzamot jelez a *Prológ egy jótékonycélu mulatságra* 7–8. sorával: „ma nem jön trombitával / a felemás herold." A „trombita" és a „felemás herold" képpár az azonos retorikai toposz újrafelhasználása, amely egyben az ünnepélyes, ceremoniális megszólalást ironi-

kus színben tünteti fel. Az 1911-es vers címe és beszédhelyzete három évvel később, az 1914-es *Prológus* című költeményben tudatos önparafrázisként tér vissza, a két mű közti különbség azonban meglehetősen éles: míg az 1911-es *Prológ* alkalmi, derűs és társasági jellegű, az 1914-es *Prológus* már a világháború kitörésének kontextusában értelmezhető, az ünnepi megszólalás keretét pedig megrendült, filozofikus hang váltja fel.

Magyarázat

8. *felemás herold* – a középkori udvari reprezentáció rendjében a címertanban jártas tisztségviselő, akinek feladata ünnepi és ceremoniális alkalmakkor a résztvevők azonosítása, bemutatása és a címerek értelmezése volt. Az elnevezés a heraldikai gyakorlathoz kapcsolódik, hiszen a heroldok viselete rendszerint több, különböző színű címermezőt idéző elemből állt.

362.

[Ó dehát igy szenved minden ember?...]

Ó dehát igy szenved minden ember?
s ilyen semmi és nyavalygó módon
kinlódik mint titkon én kinlódom?
Ily hazug minden mosoly?
S milliónknyi titkos láng ez az álarcos pokol?

Ne röpülj szét, gondolat, mint égő
nádasból ma madarak, ezerré
maradj hősen, jajnak a jaj mellé
ezerből *egy* óriás
megváltó jaj, kinomat kimondani glóriás.

[1910-es évek eleje; 1911(?)]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** MTA Ms 4699/27., 1 f., verzó, ceruzaírású fogalmazványvariáns, aláírás nélkül; együtt a *[Borzadsz-e lelkem...]* kezdetű töredékkel.

Első megjelenés posztumusz: *Jelenkor* 16, 11. sz. (1973): 1005–1006; *Új Tükör* 14, 24. sz. (1977. jún. 12.): 21. (Gál István közlései.)

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven adjuk közre; a fogalmazványon egy betűjavítás látható.

Előszöveg

k: MTA Ms 4699/27.

[Cím nélkül]

Ó dehát igy szenved minden ember?
s ilyen semmi és nyavalygó módon
kinlódik mint titkon én kinlódom?
Ily hazug minden mosoly?
S milliónknyi titkos láng ez az álarcos pokol?

Ne röpülj szét, gondolat, mint égő
nádasból mi a madarak, ezerré
maradj hősen, jajnak a jaj mellé
ezerből egy óriás
megváltó jaj, kinomat kimondani glóriás.

Keletkezéstörténet

Lásd a *[Jaj a nap hideg nyila szur...]* keletkezéstörténeti jegyzetét.

363.

[Borzadsz-e lelkem…]

Borzadsz-e lelkem: ó hát minden ember
igy szenved mint én? Minden élet ilyen
semmi nyavalygás, belül? Ily hazug
minden mosoly?
Borzadsz-e lelkem: ó mily szörnyü élet:
milliónknyi borult és boritott láng
És álarcos pokol!

Állj, gondolat! ma ne röpülj ezerré
riadva mint az égő nádasoknak
madara, egy maradj!
hősen, seregnek! jajnak a jaj mellé
egyetlen jajjá, hogy végre kinomnak
nevet és szavat adj!

Jaj én magam vagyok és senki nékem
nem segít, senkinek se mondhatom meg
kinomat, senki avval nem törődik
Jaj én magam vagyok
omlások és csodák között kitetten
ég, vár és fájva fáj és sír egy gyermek
és elhagyott
Ó mit teszek! hogy játszom a nyugalmat!
Titokvájó drága időm pazarlom
Unt kulisszák karibdiszei közt

[1910-es évek eleje; 1911(?)]

Kézirat

k MTA Ms 4699/27., 1 f., verzó, ceruzaírású fogalmazványvariáns aláírás nélkül, együtt az *[Ó dehát igy szenved minden ember?…]* két strófájával, a fólió alján kezdve, feltehetően annak variánsa.

Szövegkritika

A fogalmazványon több javítás látható; Babits függőleges vonalakkal jelzi azokat a szövegrészeket, amelyeket variánssal lát el vagy elvet. Ez a jelölés alapvetően törlési funkciót tölt be, és a főszöveg kialakításakor ennek megfelelően jártunk el. Például az 1. sor-

ban az „Elborzad néha a lelkem:” esetében az első három szót függőleges vonalak közé zárja, majd föléírja a „Borzadsz-e” változatot, itt tehát törlés nélküli variánsról van szó, amely esetében az utólagos beszúrást emeltük a főszövegbe. Másutt, a 3. sorban a *belülről* határozószó ragját zárja függőleges vonalak közé, melyet törlésként értelmeztünk, és ennek megfelelően közöljük. Az 5. sorban több utólagos beavatkozás figyelhető meg: az 1. sor ismétlése miatt hasonló törlés nélküli variánst szúr a sor elejére, illetve a sor második részében függőleges vonalak közé zárja az „ó mily szörnyü” szerkezetet, majd két rövid vízszintes vonallal áthúzza a függőleges vonalakat, mellyel a törlés elvetését jelzi. Ezeken kívül betű- és szójavítások, valamint szavak sorrendcseréjének jelzése látható a kéziraton.

Egy helyhiány miatt lemaradt kötőjel pótlásától, valamint egy nyilvánvaló tollhiba javításától eltekintve a kézirat szövegét betűhíven közöljük.

Javításaink

5. A *Borzadsz-e* javítást, illetve variációt Babits helyhiány miatt kötőjel nélkül írja a fólió bal szélére; ezt pótoltuk.
16. A *törődik* a **k**-n *í*-vel szerepel, melyet javítottuk.

Előszöveg

k: MTA Ms 4699/27.

[Cím nélkül]

Elborzad néha a Borzadsz-e lelkem: ó hát minden ember
igy szenved mint én? Minden élet ilyen
semmi nyavalygás, belül ről? Ily hazug
minden mosoly?
Elborzad néha a Borzadsz e lelkem: ó mily szörnyü élet:
[illegible] milliónknyi borult és boritott láng szerte
ez az És álarcos pokol!

Állj, [illegible] gondolat! ma ne röpülj ezerré
riadva mint az égő nádasoknak
madara, egy maradj!
hősen, seregnek! jajnak a jaj mellé
egyetlen jajjá, hogy végre kinomnak
[szavat] ∫ és [nevet] adj!

Jaj én magam m v agyok és senki nékem
nem segít, senkinek se mondhatom meg
kinomat, senki avval nem törődik ↔

Jaj én magam vagyok
omlások és csodák között kitetten
ég, vár és fájva fáj és sír egy gyermek
és elhagyott
Ó mit teszek! hogy játszom a nyugalmat!
Titokvájó drága időm pazarlom
A Unt kulisszák karibdiszei közt

Keletkezéstörténet

Lásd a *[Jaj a nap hideg nyila szur…]* keletkezéstörténeti jegyzetét.

364.

[Jaj a nap hideg nyila szur…]

Jaj a nap hideg nyila szur
jaj kinok uj tavasza pezsdül
jaj hát minden tavasz ilyen
belülről? jaj hát emberek
ti is mind ugy gyötrődtök mint én?
Ó borult és boritott lángok
pokla, nagy álarcos pokol
milliónknyi semmi nyavalygás
Hát festve minden napsugár
s tetteink friss lombja kulissza
Állj, gondolat, ma, ne riadj
madara égő nádasomnak,
bomlott raj, ne riadj ezerré
e mázolt napba! szétmenekvő
ezer kis jaj: testvér helyett
kitörve mára a hősen-egy
jajjá robbanj a fájó kasból
és oldjad névbe kínomat!
Jaj én magam vagyok és senki
nem segít, senki meg se hall
senki sem néz reám. Kitetten
omlások és csodák között
ámulok és sírok és várok
mint árva és lázas gyerek
és egyre csak komédiázom
gyerekesen és egyre csak
titokvájó drága időm
Uristen! mire nem pazarlom
botorkálva a tett-kulisszák
unott Karibdiszei közt
s kendőzve festett napsugárral

míg rámlép egyszer a Titok

[1910-es évek eleje; 1911(?)]

Kézirat

k MTA Ms 4699/27., 1 f., rektó–verzó, ceruzaírású fogalmazványvariáns aláírás nélkül.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven, egyetlen tollhiba javításával közöljük.

Javításunk

31. A *napsugárral* kimaradt *r*-jét pótoltuk.

Előszöveg

k: MTA Ms 4699/27.

[Cím nélkül]

1.) Ó hát mindenki így szenved, és minden arcon
ily szörnyü hazug a mosoly mint az enyémen?
Minden remény csak annyi
mint az én reményem:

2.) Ne röpüljetek szét, hogy kimondhassam
3.) Ki Senki sem segít nekem
4.) Mit foglalkoztok kicsiségekkel?
Jaj a na p hideg nyila szur
jaj n k inok uj tavasza pezsdül
jaj hát minden tavasz ilyen
belülről j ? jaj hát emberek
ti is mind ugy gyötrődtök mint én?
Bécsi rongy minden napsugár
tettek friss lombjai kulisszák
Ó borult és boritott lángok
pokla, nagy álarcos pokol
milliónknyi semmi nyavalygás
Hát fest ve ett tve minden napsugár
s a tettek tetteink friss lombja mind kulissza
Állj, gondolat, ma, ne riadj
madara égő nádaso k m nak,
bomlott raj, maradj hősen egy ne riadj e gy ze rré
S a e festett mázolt napba! szét ne szállj hősen-egyen szétmenekvő
ezer minden ezer kis jaj: testvér ma robbanj helyett
robbanj ma kitörve mára [?] a hősen-egy
jajjá robbanj a fájó kasból [?]
és oldjad névbe kínomat! ↔

Jaj én magam vagyok és senki
nem segít, senki meg se hall
senki sem néz reám. Kitetten
omlások és csodák között
ámulok és sírok és várok
mint árva és lázas gyerek
és néma egyre csak komédiázok m
gyerekesen és egyre csak
titokvájó drága időm
Uristen! mire nem pazarlom
botorkálva a tett-kulisszák
unott Karibdiszei közt
s kendőzve festett napsugáral

míg rámlép egyszer a Titok

Keletkezéstörténet

A *[Jaj a nap hideg nyila szur…]* kezdetű fogalmazvány fennmaradt kéziratai egyetlen, több variánsból álló szövegcsoportot alkotnak, amelyek egyazon írásfolyamat különböző fázisait rögzítik. A kéziratanyag alapján a szöveg nem jut el végleges, lezárt formáig, ugyanakkor a variánsok közti viszony lehetővé teszi a genetikus sorrend valószínűsítését.

A legkevésbé tagolt, rövidebb változat az *[Ó dehát így szenved minden ember?…]* kezdetű, tízsoros szöveg, amelyen alig találhatók javítások. A variáns szerkezeti szempontból tömör, retorikailag zárt egységet alkot, és nem tartalmaz alternatív sor- vagy szóalakokra utaló jelöléseket. A javítások hiánya szerint ez a variáns nem hosszas átdolgozási folyamat végpontja, sokkal inkább az első, viszonylag egységesen leírt fogalmazás eredménye lehet. Valószínűsíthető, hogy Babits ekkor még nem a szöveg továbbépítésén vagy variálásán dolgozik, inkább egy belsőleg koherens gondolati egységet rögzít, amit aztán később bont ki. A későbbi variánsokban megjelenő bővülés, illetve szerkezeti széttartás ezt a kiinduló egységet veszi alapul. A *[Borzadsz-e lelkem…]* kezdetű változat már expliciten megszólító formát alkalmaz, és több ponton visszautal az első variáns lexikai és képi elemeire. Ilyen ismétlődő motívum a „minden ember így szenved”, a „hazug mosoly”, az „álarcos pokol”, valamint a gondolat megszólítása és visszatartása („Ne röpülj szét, gondolat”, illetve „Állj, gondolat!”). Ezek az elemek tagoltabb szerkezetben jelennek meg, ez pedig a szöveg továbbgondolását, illetve belső dramatizálását jelezheti. A második variánsban már jelentős számú javítás található. A módosítások túlnyomórészt függőleges vonalakkal jelölt alternatív szó- és soralakok, tehát Babits nem lineárisan javít, hanem egyszerre több lehetséges megoldást tart nyitva. A leghosszabb és legsűrűbben javított változat a *[Jaj a nap hideg nyila szur…]* kezdetű szöveg. Ez a variáns a korábbi elemeket egyetlen, nagy ívű szövegbe integrálja, miközben új sorokkal és képekkel bővíti az anyagot. A „jaj”, a „kulissza”, a „komédiázás”, valamint az „elhagyott gyermek” alakja itt jelenik meg a legkidolgozottabb formában. A javítások száma és típusa alapján ez a variáns tekinthető a legkésőbbi fogalmazási fázisnak, ugyanakkor ez sem végleges, mivel a javítások itt is eldöntetlen alternatívákat rögzítenek. A javítások időbelisége nem különül el élesen egymást követő íróeszközök vagy tintaváltások alapján, mivel minden beavatkozás ceruzával történik, ez pedig arra utal, hogy a variánsok kidolgozása viszonylag

szűk időintervallumban zajlik, egyetlen intenzív alkotói perióduson belül. A javítások egy része az írás során keletkezik, más részük már a leírt szöveg újraolvasásakor kerül a fólióra, de mindkét típus ugyanahhoz a gondolkodási fázishoz tartozik. A legkorábbi variánson a javítások hiánya ebben az esetben feltehetően a szöveg kezdeti státuszára utal, e fázisban Babits egyetlen, zárt megszólalást rögzít, ami még nem variánsok rendszerében működik; a javítások akkor jelennek meg, amikor ezt az alapegységet kibontja, átrendezi, és tágabb kompozíciós keretbe helyezi. A fennmaradt kéziratok szerint a szöveg keletkezése tehát folyamatként, egymásra épülő variánsok sorozataként ragadható meg, amelyek egyike sem jut el a végleges lezárás állapotáig.

A kéziratkatalógus a szövegcsoportot feltételesen az 1910-es évekre datálja. A fennmaradt variánsok poétikai és tematikus sajátosságai alapján ez a tág keret óvatosan szűkíthető az 1910-es évek első felére. A versbeszéd a belső szenvedés radikálisan individualizált tapasztalatát állítja középpontba, a „senkinek se mondhatom meg kínomat", illetve a segítség hiányának retorikája olyan egzisztenciális izolációt fejez ki, ami nem kapcsolódik történeti vagy közösségi horizontokhoz, tehát valószínűleg nem a háború kitörését követően keletkezett. A szövegek reflexív szerkezete – a gondolat megszólítása és fékezésének igénye („Állj, gondolat!", „ne röpülj ezerré") – a tudat működésének dramatizálására irányul, a széteső „ezer kis jaj" egyetlen kiáltássá sűrítésének programja a belső beszéd szervezésének kérdését tematizálja. Hangulati és tematikus sajátosságai alapján a szövegcsoport összefüggésbe hozható Babits 1911 körül keletkezett verseivel, például az *Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni* és *Az életemet elhibáztam* című költeményekkel. Ahogyan Buda Attila felhívja rá a figyelmet, a *[Jaj a nap hideg nyila szur…]* kezdetű töredékben olvasható „Bécsi rongy" kifejezés említése 1918 előtti keletkezést valószínűsít, a versszöveg továbbá összekapcsolható a *Hadjárat a semmibe* soraival is: „Igy írom én is hősi versem hősen, / amelynek hőse egy és ezer-egy, / ki régi-gyengén s mindig új-erősen, / halni-születni testből testbe megy,". (Buda 2022, 176.) Mindezek alapján a szövegcsoport keletkezése az 1910-es évek első felére tehető: feltételezhetjük, hogy a poétikai és tematikus jegyek e korszak belső válságidőszakához kötik a töredékeket, az ennél pontosabb, évre szóló keltezés azonban nem lehetséges.

365.

[Bánom is én…]

Bánom is én
azért az ég, a föld, az élet
mégis enyém

[1911 ősz–1912 tavasz]

Kézirat

k OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 197. f. verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a töredéken javítás, törlés, beszúrás vagy egyéb szerzői beavatkozás nem látható.

Keletkezéstörténet

A *[Bánom is én…]* kezdetű töredék kéziratos formában maradt fenn, nyomtatásban nem jelent meg. A ceruzával írt, javítást nem tartalmazó szöveg az *Angyalos könyv* harmadik füzetének 197. fólióján található; elhelyezkedése alapján keletkezése 1911 ősze és 1912 tavasza közé tehető. A töredéket közvetlenül a *Modern vázlat* követi, amelynek keletkezését Babits Szilasinak elmondott visszaemlékezése szerint 1911–1912-re és Rákospalotára teszi (Kelevéz 1994, 757.), ez a sorrend pedig összefügg Babits életének ekkori fordulatával is: 1911 őszén végleg elhagyja Fogarast, Újpesten kap tanári állást, és egy évig a közeli Rákospalotán lakik, így a *[Bánom is én…]* keletkezése nagy valószínűséggel ehhez az átmeneti időszakhoz kapcsolódik. A mindössze három sorból álló, erősen sűrített, aforisztikus töredék inkább pillanatnyi hangulat- vagy gondolatrögzítésnek tűnik. Nem zárható ki, hogy a szöveg ahhoz az érzelmi állapothoz köthető, amikor Babitsban még élénken jelen van a Kiss Böske-szerelem csalódásának emléke, ám az új, várakozásokkal teli élethelyzet átmenetileg felülírja a keserű tapasztalatot, s ez segíti abban, hogy látszólagos közönnyel („Bánom is én") hárítsa el a fájdalmát. (A kapcsolatról lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

366.

[Hová lett lelkem régi tisztasága]

Hová lett lelkem régi tisztasága

[1911. december]

Kézirat

k MTA Ms 10.506/35. 1 f., ceruzaírású cím-, sor- vagy kezdősortöredék Babits névjegyének rektóján, aláírás nélkül. A rektó–verzón még az *[Új esztendő beköszön…]* kezdetű vers 5–16. sorának ceruzaírású fogalmazványtöredék-variánsa.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A *[Hová lett lelkem régi tisztasága]* 1911 decemberére datálható. A ceruzaírású szöveg Babits saját névjegyének rektóján maradt fenn; ugyanennek a névjegynek a rektóján és verzóján található az *[Új esztendő beköszön…]* kezdetű vers 5–16. sorának fogalmazványtöredék-variánsa is. A két szöveg egy lapon való rögzítése alapján keletkezésük időben közeli, feltehetően azonos alkotói periódushoz kapcsolódik. (Ehhez lásd az *[Új esztendő beköszön…]* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Az *[Új esztendő beköszön…]* később a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* című novella részévé válik, míg a *[Hová lett lelkem régi tisztasága…]* csupán egysoros kezdemény marad, önálló kidolgozására nem kerül sor. A fennmaradt autográf ceruzaírás és a névjegy alkalmi hordozófelülete arra vall, hogy gyors, pillanatnyi feljegyzésről van szó, amelyet Babits nem emel át későbbi versbe.

367.

[A naptár az év himnusza…]

A naptár az év himnusza.
Az ünnepeknek ritmusa
dobog a rest időben.
A naptár az év himnusza:
vörös napoknak ritmusa
fekete esztendőben.

[1911. december; 1911. december 25. előtt]

Kézirat, nyomtatvány, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond 253/918/2. 1 f. (11 fóliós papír 2. fóliójának rektóján), tintaírású fogalmazvány (a *Szilveszteri novella* című novella – mely *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* címmel jelent meg – első betétverse). Aláírás a 11. fólió alján: Babits Mihály.

Nyomtatvány: **ny** OSZK Fond 253/918/1. 1 f. (7 fóliós papír 1. fóliójának rektóján), a *Nyugat* korrektúralevonata, tintaírású javításokkal. Aláírás a 7. fólió alján ceruzával: Babits Mihály.

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 1. sz. (1912. jan. 1.): 1. – További megjelenések: G_1 307; G_2 307; TVf_2 155; ÖN 125.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A **k**-n Babits kétféleképpen formálja a nagy *A* kezdőbetűt: az első sorban, a vers nyitó szavában a klasszikus nagy *A* alakot használja, míg a 2. és 4. sorban az írott kis *a* betű formáját alkalmazza, ám jól láthatóan nagyobb méretben. Ez Babits kézírásában gyakran megfigyelhető jelenség: a mondatkezdő nagybetűket a kisbetűkhöz hasonlóan írja, csupán a méretük különbözik.

Alapszövegünk az ÖN. A vers szövege a kézirat elkészülte után nem módosult, a **ny** jellegzetessége az 1., 3. és a 6. sor sajtóhibájának javítása.

Előszövegek

k: OSZK Fond 253/918/2.

[Cím nélkül]

A naptár az év himnusza.
Az ünnepeknek ritmusa
dobog a rest időben. ↔

Cím Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: [a cím hiányzik]

A naptár az év himnusza:
vörös napoknak ritmusa
fekete esztendőben.

ny: OSZK Fond 253/918/1.

[Cím nélkül]

A naptár az év himnusz a.
Az ünnepeknek ritmusa
dobog a rest id ő ben.
A naptár az év himnusza:
vörös napoknak ritmusa
fekete esztend ő ben.

Keletkezéstörténet

[A naptár az év himnusza…] kezdetű hatsoros 1911 decemberében keletkezik, ám nem önálló lírai darabként, hanem prózai szövegbe ágyazott betétversként. Tintaírású fogalmazványa a *Szilveszteri novella* nyomdai kéziratában maradt fenn, amely végül *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* címen jelenik meg, elsőként a *Nyugat* 1912. január 1-jei számában. A vers a novella első betétverse.

A prózai keretben az elbeszélő az idő múlásának személyes krízisét fogalmazza meg, ugyanis az óra mechanikus, „szalámit vagdaló” idejével szemben a naptár kitüntetett, ünnepi idejét részesíti előnyben: „Lassan jár az órám és vagdalja az időt, egyformán, mint boltos a szalámit, ó, mennyire jobban szeretem a naptárt, mint az órát. Mért nincsenek piros számok az órán, itt-ott, közelebb-messzebb? Mért nincsenek ünnepórák és ünneppercek, amikor naponta egy-egy percre…” (Babits 2010, 129–130.) A „piros számok”, vagyis az ünnepnapok tehát a homogén időt tagoló, jelentéssel telített pontokká válnak, és ennek a gondolatmenetnek a lírai kivonata a betétvers, amely a naptárt „az év himnuszá”-nak nevezi, és az ünnepek ritmusát állítja szembe a „rest idő” és a „fekete esztendő” monotóniájával. A vers tehát szorosan összefügg a novellában olvasottakkal, az egyéni szomorúsággal és az idő múlásával, amelyre a közösségi-liturgikus időrend – az ünnepek ciklikus visszatérése – kínál ellenpontot. Babits ezután nagyobb lélegzetű versben is kibontja ugyanezt a gondolatkört a novella következő betétversében, az *[Új esztendő beköszön…]* kezdetűben.

[A naptár az év himnusza…] megírása egyértelműen az év végéhez, egyben az önszámvetés és időértelmezés kontextusához kapcsolódik, az első nyomtatott megjelenés időpontja alapján a vers 1912 januárja előtt keletkezik. Egyetlen fennmaradt levél utal a szóban forgó, *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* címen közölt novellára: Babits 1911. december 26-án írja Osvát Ernőnek Szekszárdról, hogy „[u]tközben – vonat zörgés mellett, sötétben – csináltam a mellékelt Kabalát. Talán jó lesz a Szilveszteri novella végére.” (Babits 2003b, 70.) Az ezt megelőző, a levelezés szerint december 24-re, vasárnapra, ám Róna Judit által december 25-re, hétfőre datált expressz levél alapján Babits azt ígéri

Osvátnak, 26-án keresni fogja a Korona kávéházban. A találkozó meghiúsul, Osvát valószínűleg értesíti Babitsot erről, így a költő újévig Szekszárdon marad. (Rónа 2013, 419.) Ebben a levélben említi meg Babits, hogy „[a] korrekturát az egyik választott Dante-résszel küldöm" (Babits 2003b, 69.), itt feltehetőleg az ekkor még *Szilveszteri novella* című írásra céloz, melynek *[A naptár az év himnusza…]* is része. A december 25-i levél szerint tehát a novella ekkor már elkészült, és ahogy a december 26-án kelt levélből kiderül, Babits csupán a *Kabala* című verset illeszti utólag a kompozíció végére. Mivel *[A naptár az év himnusza…]* a novella szerves részét alkotja, keletkezése szükségképpen megelőzi 1911. december 25-ét; a korábbi levél kelte ezáltal kijelöli a vers *terminus ante quem*jét. Mindezek alapján a vers keletkezése 1911 decemberére, pontosabban december 25-e előttre, nagy valószínűséggel a hónap középső szakaszára tehető.

368.

[Új esztendő beköszön…]

1. *Új esztendő* beköszön
régi könyvben új lap
új topán a küszöbön
ég küszöbén új nap.
Ej haj dús az év,
minden jót igér,
minden napja cél és
minden éje kéj.

2. *Vízkereszt:* a világ vár
csillag ég az égen,
Gáspár, Menyhért, Boldizsár
jönnek a tevéken.
Ej haj szép az év,
minden napja szép,
minden éj egy álom,
minden nap egy kép.

3. *Gyümölcsoltó:* boldogan
angyal kél a szélben,
a Megváltó megfogan
tiszta szűz méhében.
Ej haj mély az év,
minden napja mély,
születés a nappal,
foganás az éj.

4. Kelj vasárnap *Palmárum*
bujj elő, zöld zsenge:
Krisztus urunk szamáron
megy Jeruzsálembe.
Ej haj nyől az év
bársony barkaként: ↔

Cím Ny; G_1; G_2; TVl; TVf_2; ÖN: [a cím hiányzik]
5 Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: év
6 Ny: ígér,
10 TVf_2; ÖN: égen

barka síma, bársony
macska talpaként.

5. *Nagypénteken* délután
szél nyög a kereszten,
fenn a bús Kálvárián
meghal a bús Isten.
Ej haj bús az év,
minden napja bús,
nappala borús és
éje háborús.

6. *Husvét* reggel felragyog
alleluja szólal,
Sírból Krisztus kilobog
piros lobogóval.
Ej haj, halál ellen
balzsamír az év,
mert a nap feltámadás
és az éj csak rév.

7. Piros *Pünkösd* mosolyával
piros rózsa éled:
tüzes nyelvek záporával
harmatoz a lélek.
Ej haj, lélekév!
meghal, mégis él:
az eleven napnak
szelleme az éj.

8. *Péter és Pál:* Damaskus,
Fény kel az útporbul:
Paulussá Saulus
lováról lefordúl.
Ej haj csodaév ↔

37 Ny: jaj
46 Ny; G_1; G_2: balzsamir
55 Ny: Az
56 Ny: éj [sh]
57 Ny: Péter és Pál; Damaskus;

fordul és cserél:
minden éjből nap lesz,
minden napból éj.

9. *Szent István* a vánkoson
nyújtja koronáját,
Magyarország köszönti
régi patrónáját.
Ej haj örök év,
örök reménység,
ahol a föld nem segít,
megsegít az ég.

10. Névnap: *Mária neve*
zengi át a tengert,
kit az Isten eleve
anyja gyanánt szentelt.
Ej haj gyöngy a nap.
Gyöngyfüzér az év:
minden nap egy névnap,
minden gyöngy egy név.

11. *Mindenszentek:* hideg ősz
bolyg a szellem fázva,
fázó népség temetőz
sírokon gyertyázva.
Jaj az év temető,
mindennap egy holt,
minden napra minden éj
ráírja, hogy: Volt.

12. Fenyőillat: *Karácsony*
Betlehem és jászol:
fügén élsz és kalácson,
de a szíved gyászol. ↔

62 TVf_2; ÖN: cserél [sh]
63 Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: Minden
69 TVf_2; ÖN: év
77 Ny; G_1; G_2: nap, [sh]
82 G_2; TVf_2; ÖN: fázva. [sh]
92 G_1; G_2; TVf_2; ÖN: gyászol,

Szép az év, szép a nap,
de a szíved oly bús:
volt egy gazdag kis gyerek,
aki most vén koldús.

13. Tizenkettő: tik, tak, tik…
Évet év most veszt el:
versbe tizenharmadik
az öreg *Szilveszter.*
Klepetusán – ő az év –
minden gomb egy nap:
gimbeli-gombolja
s megint belekap.

[1911. december; 1911. december 25. előtt]

Kézirat, nyomtatvány, megjelenés

Kézirat: **k₁** (a kéziratkatalógusban k_2) OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 197. f. rektó, ceruzaírású fogalmazványrészlet aláírás nélkül, a második versszak első négy sorának változata; **k₂** (a kéziratkatalógusban k_1) MTA Ms 10.506/35., ceruzaírású fogalmazványrészlet aláírás nélkül Babits névjegyének rektóján és verzóján, a vers 5–8. és 9–16. sorának változata, együtt a *[Hová lett lelkem régi tisztasága…]* töredékkel; **k₃** OSZK Fond 253/918/2. 4 f. (11 fóliós papír 3–6. fóliójának rektóján), tintaírású fogalmazvány ceruzaírású javításokkal, a *Szilveszteri novella* – mely *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* címmel jelent meg – nyomdai kéziratában. Aláírás a 11. fólió alján: Babits Mihály.

Nyomtatvány: **ny** OSZK Fond 253/918/1. 4 f. (7 fóliós papír 2–5. fóliójának rektóján), a *Nyugat* nyomdai levonata, tintaírású javításokkal. Aláírás a 7. fólió alján ceruzával: Babits Mihály.

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 1. sz. (1912. jan. 1.): 2–4. – További megjelenések: G_1 309–312; G_2 309–312; *Tolnai Világlapja* 29, 51–52. sz. (1929. dec. 25.): 34 (a vers 12. szakasza); TVf_2 155–158; ÖN 125–128.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖN. A **k₁** és a **k₂** néhány soros töredékek csupán, valószínűleg a vers ötletét rögzítő első sorok. A **k₃** az eredetileg *Szilveszteri novella* című elbeszélés tintaírá-

95 TVf_2; ÖN: Volt TVl: kisgyerek,
96 TVl: koldus…
97 Ny: Tizenkettő:
99 Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: Versbe
100 Ny: 13. az
104 Ny; G_1; G_2: megin

sú kéziratfogalmazványa, utólagos ceruzajavításokkal, amely egyben a *Nyugat* nyomdai kézirata is. Magán viseli a Babits-versfogalmazványok tipikus következetlenségeit, a központozás, valamint a kis- és nagybetűhasználat bizonytalanságait. A szöveg a kézirat leadásakor még nem érlelődött ki teljesen, ezért a **ny** – a *Nyugat* korrektúralevonata – számos korrekciót, illetve jelentős átdolgozást jelez. A **ny**-ra a végrehajtandó javításokat és módosításokat a költő fekete tintával vezette rá a megfelelő korrektúrajelekkel. A $\mathbf{k}_3$-on az ünnepek neve piros tintával van beírva – az első két strófa kivételével, ahol előbb fekete tintával írta Babits, majd pirossal újraírta –, ahogyan a 4., 7., 10., 12. és 13. szakasz sorszáma is. (A *Nyugat*ban ugyanígy jelent meg; a **ny**-on félkövér, az ÖN-ben és a TVf_2-ben kurzív a kiemelés, a G_1-ben és a G_2-ben nincs kiemelve – ezt a szövegeltérések között külön nem jeleztük.) A 13. versszak sorszáma a *Nyugat*ban nem az első sor, hanem a Szilveszter nevet tartalmazó negyedik sor előtt áll. A vers végleges szövege a **ny**-on kért és végrehajtott javításokkal alakult ki. A kézirat hiányos központozását a *Nyugat* szedője igyekezett pótolni, következetlenség azonban így is maradt. Emendálást a nyilvánvaló sajtóhibák, a központozás, a kis- és nagybetűhasználat egységesítése, illetve a feltehetően nyomdatechnikai okok miatt megváltoztatott szöveg helyreállítása érdekében végeztünk. Nem állítottuk vissza a 37. sor *Ej jaj* alakját, jóllehet a $\mathbf{k}_3$, a **ny** és a *Nyugat* is ezt az alakot tartalmazza. Nem egyértelmű ugyanis, hogy banalizálás történt. A *j* származhat tollhibából is, amit a **ny** és a *Nyugat* átvett, s Babits nem javított. Az is lehetséges, hogy ugyan a szöveg banalizálódott a szedők keze nyomán, ám Babits szándékosan nem javított, hogy az ötödik sorok refrénjellegét az azonos alak ismétlődésével hangsúlyozza. A vers utolsó négy sora ugyanezen novella másik betétversének változata. (Lásd a *[Klepetusán…]* című verset.)

Javításaink

5. Az azonos szerkezetű sorok alapján a sor végére vesszőt tettünk.
10. Az előzmények alapján a sor végére vesszőt tettünk.
62. A sorvégi kettőspont sajtóhiba miatt maradhatott le, visszaállítottuk.
63. A *Minden M*-jét a kettőspont után *m*-re változtattuk.
69. A sor végére az előzmények alapján kitettük a vesszőt.
82. A sorvégi sajtóhibából származó pont helyébe vesszőt írtunk.
99. A kettőspont után a sorkezdő nagybetűt kisbetűre javítottuk.

Előszövegek

$\mathbf{k}_1$: OSZK Fond III/2356. 197. f.

[Cím nélkül]

Itt van a három király
Csillag ég az égen
Gáspár Menyhért Boldizsár
jönnek a tevéken

k₂: MTA Ms 10.506/35.

[Cím nélkül]

Ej haj dús az év
annyi minden jót igér
minden napja cél és
minden éje kéj

Itt van a három király Vízkeresztnek éje jár
Csillag ég az égen
Gáspár Menyhért Boldizsár
jönnek a tevéken
Ej haj szép az év
minden napja szép
minden éj egy álom
minden nap egy kép.

k₃: OSZK Fond 253/918/2.

[Cím nélkül]

1. **Uj esztendő** beköszön
régi könyvben krónikában uj lap
uj láb van vendég a küszöbön
és az égen uj nap
Ej haj dús az év min
minden jót igér
minden napja cél és
minden éje kéj.

Vízkereszt **Vizkereszt**nek éje jár
csillag ég az égen
Gáspár Menyhért Boldizsár
jönnek a tevéken
Ej haj szép az év
minden napja szép
minden éj egy álom
minden nap egy kép.

3. **Gyümölcsoltó**: boldogan
angyal kél a szélben
a m M egváltó megfogan
tiszta szűz méhében ↔

Ej haj mély az év
minden napja mély
születés a nappal
foganás az éj.

4. Szép vasárnap **Palmárum**
a fa zöldje zsenge:
Krisztus urunk szamáron
megy Jeruzsálembe.
Ej haj nyíl az év
bársonyos a barka
olyan síma, bársonyos,
mint a macska talpa.

5. **Nagypénteken** délután
szél nyög a kereszten
fenn a bús Kálvárián
meghal a bús Isten.
Ej jaj bús az év
minden napja bús
nappala borús és
éje háborús.

6. **Husvét** reggel felragyog
alleluja szólal
Sir Sirból Krisztus kilobog
piros lobogóval.
h H aj, az idő balzsam
balzsamir az év
mert a nap feltámadás
és az éj csak rév.

7. Piros **Pünkösd** mosolyával
piros rózsa éled:
tüzes nyelvek záporával
harmatoz a lélek
Ej haj él az év
mind él a nap , az éj ; :
nappal él a lélek
éjjel a test él.

8. **Péter és Pál**; Damascus;
f F ény kel az utporbul:
Paulussá Saulus
lováról lefordul.
Ej haj fordulás az év
Ezer csoda ér. ↔

Minden éjből nap lesz,
minden napból éj.

9. **Szent István** a vánkoson
nyujtja koronáját
Magyarország köszönti
régi pátrónáját.
Ej haj örök év
örök új remény : ség
ahol a föld földi lény hol nem segít
meg segít égi lény. az ég

10. Névnap: **Mária neve**
zengi át a tengert,
kit az Isten eleve
anyja gyanánt sz r en d t elt
Ej haj, gyöngy a nap
gyöngyfüzér az év:
minden nap egy névnap
minden gyöngy egy név

11. **Mindenszentek**: hideg ősz
bolyg a szellem fázva,
fázó népség temetőz
sirokon gyertyázva.
Jaj az év temető
minden nap egy gyül belé a holt
minden napra minden éj
ráirja hogy: Volt.

12. Fenyőillat: **Karácsony**
Betlehem és jászol:
fügén élsz és kalácson
de a szived gyászol
szép az év, és s zép a nap,
de a szíved oly bús:
volt egy szer egy gazdag kis gyerek
aki most vén koldus.

13. Tizenkettő: tik, tak, tik…
Évet év most veszt el:
Vers be ’ tizenharmadik
az öreg **Szilveszter**
Klepetusán – ő az év –
minden gomb egy nap:
gimbeli-gombolja
s megin’ belekap.

ny: OSZK Fond 253/918/1.

[Cím nélkül]

1. **Új esztendő** beköszön
régi könyvben új lap
új vengéd cip topán a készöbön
és az égen ég küszöbén új nap.
Ej haj dús az év
minden jót ígér,
minden napja cél és
minden éje kéj.

Vízkeresztnek éje jár : a világ vár
csillag ég az égen,
Gáspár, Menyhért, Boldizsár
jönnek a tevéken.
Ej haj szép az év,
minden napja szép,
minden éj egy álom,
minden nap egy kép.

3. **Gyümölcsoltó** : boldogan
angyal kél a szélben,
a Megváltó megfog an
tiszta szűz méhében.
Ej haj mély az év,
minden napja mély,
születés a nappal,
foganás az éj.

4. Szép Kelj vasárnap **Palmárum**
a fa zöldje bujj elő, zöld zsenge:
Krisztus urunk szamáron
megy Jeruzsálembe.
Ej haj nyíl nyől az év
bársony os a barka, ként
barka olyan síma, bársony os,
mint a macska talpa. ként

5. **Nagypénteken** délután
szél nyög a kereszten,
fenn a bús Kálvárián
meghal a bús Isten.
Ej haj bús az év, ↔

minden napja bús,
nappala borús és
éje háborús.

6. **Husvét** reggel felragyog
alleluja szólal,
Sírból Krisztus kilobog
piros lobogóval.
Haj, az idọ balzsam Ej haj, halál ellen
balzsamir az év,
mert a nap feltámadás
és az éj csak rév.

7. Piros **Pünkösd** mosolyával
piros rózsa éled:
tüzes nyelvek záporával
harmatoz a lélek.
Ej haj él az év lélekév!
Él a nap, az éj meghal, mégis él:
nappal él a lélek Az eleven napnak
éjjel a test él szelleme az éj.

8. **Péter és Pál**; Damas cus kus;
Fény kel az útporbul:
Paulussá Saulus
lováról lefordúl.
Ej haj fordulás az év csodaév
Ezer csoda ér fordul és cserél:
Minden éjb ọ ő l nap lesz,
minden napból éj.

9. **Szent István** a vánkoson
nyújtja koronáját,
Magyarország köszönti
régi patrónáját.
Ej haj örök év,
örök reménység,
ahol a föld nem segít,
megsegít az ég.

10. Névnap: **Mária neve**
zengi át a tengert,
kit az Isten eleve
anyja gyanánt szentelt.
Ej haj gyöngy a nap,
Gyöngyfüzér az év: ↔

minden nap egy névnap,
minden gyöngy egy név.

11. **Mindenszentek**: hideg ǫ ő sz
bolyg a szellem fázva,
fázó népség temet ǫ ő z
sírokon gyertyázva.
Jaj az év temet ǫ ő,
mindennap egy holt,
minden napra minden éj
ráírja, hogy: Volt.

12. Feny ǫ ő illat: **Karácsony**
Betlehem és jászol:
fügén élsz és kalácson,
de a szíved gyászol.
Szép az év, szép a nap,
de a szíved oly bús:
volt egy gazdag kis gyerek,
aki most vén koldús.

13. Tizenkett ǫ ő: tik, t o a k, tik…
Évet év most veszt el:
Versbe tizenharmadik
az öreg **Szilveszter**.
Klepetusán – ǫ ő az év –
minden gomb egy nap:
gimbeli-gombolja
s megin belekap.

Keletkezéstörténet

Az év liturgikus rendjét végigkövető, tizenhárom számozott szakaszból álló vers 1911 decemberében keletkezik, és a *Szilveszteri novella* prózai keretébe ágyazva jelenik meg, amely nyomtatásban *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* címmel (Babits 2010.) lát napvilágot a *Nyugat* 1912. január 1-jei számában. A kéziratos anyag több rétegből áll: fennmarad a második strófa korai változata, részletek Babits névjegyének rektó–verzóján, majd a novella nyomdai kéziratában egy összefüggő, tintaírású, ceruzával javított fogalmazvány, továbbá a *Nyugat* korrektúrája; mindez a szöveg fokozatos kimunkálását és prózai kontextusba illesztését dokumentálja.

A tudatosan szerkesztett, erősen ritmizált, dalformára épülő kompozíciójú vers a prózai bevezetés programját valósítja meg, amely az évet mint ünneptől ünnepig tartó utazást értelmezi, és az emberiség „nagy lírájaként” felfogott ünnepkör élményét kínálja az olvasónak; a liturgikus állomások (Vízkereszt, Gyümölcsoltó, Nagypéntek, Húsvét, Pünkösd, Mindenszentek, Karácsony) a keresztény időszemlélet ciklikus rendjében követik egymást. A záró strófa „Klepetusán – ő az év – / minden gomb egy nap” képe közvetlenül

kapcsolódik a novella látomásos jelenetéhez, amelyben az elbeszélő az öreg Szilvesztert hosszú, sűrűn gombolt csuhában pillantja meg. A gombok az év napjainak allegóriáivá válnak, és a vers a prózai keretben felvázolt „örök esztendő" metaforikus megélését teljesíti ki ritmikus, refrénszerű formában. Az utolsó négy sor variánsa alkotja a szintén a novellában szereplő *[Klepetusán…]* kezdetű négysoros szövegét.

A vers megírásának ideje a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* keletkezéstörténetével együttesen ragadható meg. A kompozíció időrendjének rekonstruálásában döntő szerepe van Babits levelezésének, a levelekből ugyanis az derül ki, hogy 1911. december 25-én a szilveszteri összeállítás már teljes egészében elkészült. Egyetlen szöveg maradt ekkor még kívül a lezárt egészen, a *Kabala,* amelyet Babits másnap, december 26-án küld el Osvát Ernőnek. (Részletesen lásd *[A naptár az év himnusza…]* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Ebből következik, hogy az *[Új esztendő beköszön…]* mint a kompozíció egyik betétdarabja legkésőbb 1911. december 25-ét megelőzően megszületett. A vers keletkezése tehát 1911 decemberére, a karácsony előtti időszakra tehető.

Magyarázat

17. *Gyümölcsoltó* – a Gyümölcsoltó Boldogasszony népi elnevezése, a katolikus egyház március 25-én tartott ünnepe, az angyali üdvözlet és Jézus fogantatásának napja.
25. *Palmárum* – virágvasárnap; a húsvétot megelőző vasárnap, Jézus jeruzsálemi bevonulásának emléknapja.
35. *Kálvária* – Krisztus kereszthalálának helyszíne; átvitt értelemben a szenvedés útjának jelképe.
44. *piros lobogó* – a feltámadt Krisztus győzelmi zászlójára utal, amely a keresztény ikonográfiában a halál fölötti győzelmet jelképezi.
57. *Damaskus* – Damaszkusz latin neve; a bibliai történet helyszíne, ahol Saul egy látomás következtében megtér.
59. *Paulussá Saulus* – utalás Saulra, aki damaszkuszi élménye után tér meg, és a keresztény hagyományban Pál (Paulus) apostol néven válik ismertté.
68. *patróna* – védőszent, oltalmazóként tisztelt szent alak.
101. *klepetus* – bő szabású, galléros köpenyféle.

369.

[Klepetusán…]

Klepetusán – ő az év –
minden nap egy gomb.
Dorombol a macska
Dimdirim-doromb.

[1911. december; 1911. december 26. előtt]

Kézirat, nyomtatvány, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond 253/918/2. 1 f. (11 fóliós papír 10. fóliójának rektóján), ceruzaírású fogalmazvány (a *Szilveszteri novella* című prózai mű – mely *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* címmel jelent meg – harmadik betétverse: az ugyanott található *[Új esztendő beköszön…]* kezdetű vers utolsó négy sorának variánsa). Aláírás a 11. fólió alján: Babits Mihály.

Nyomtatvány: **ny** OSZK Fond 253/918/1. 1 f. (7 fóliós papír 6. fóliójának rektóján), a *Nyugat* korrektúralevonata, tintaírású javítással. Aláírás a 7. fólió alján ceruzával: Babits Mihály.

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 1. sz. (1912. jan. 1.): 6. – További megjelenések: G_1 317; G_2 317; TVf_2 161; ÖN 130. – Belia György a verset *[Szilveszter]* címmel vette fel kötetébe: Babits 1972, 572.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖN. A **k** javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem, míg az **ny** első sora sajtóhiba-javítást tartalmaz. A vers utolsó sorának hangutánzó szava a **k**-n még nem kötőjeles formában, hanem egybeírva szerepel.

Előszövegek

k: OSZK Fond 253/918/2.

[Cím nélkül]

Klepetusán – ő az év –
minden nap egy gomb.
Dorombol a macska:
Dimdirimdoromb.

Cím Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: [a cím hiányzik]

ny: OSZK Fond 253/918/1.

[Cím nélkül]

Klepetusán – [illegible] ő az év –
minden nap egy gomb.
Dorombol a macska
Dimdirim-doromb.

Keletkezéstörténet

Az év körforgását játékos, ritmikus képpel megragadó négysoros 1911 decemberében keletkezik, nem önálló versként, hanem prózai környezetbe ágyazva. Ceruzaírású fogalmazványa a *Szilveszteri novella* részeként, nyomtatásban mint a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* harmadik betétverse szerepel. (Babits 2010.) A négysoros az ugyanebben a prózaszövegben szereplő *[Új esztendő beköszön…]* kezdetű vers utolsó négy sorának („Klepetusán – ő az év – / minden gomb egy nap: / gimbeli-gombolja / s megin' belekap.") variánsa. Elsőként a *Nyugat* 1912. január 1-jei számában jelenik meg, tehát közvetlenül az évforduló előtt írja Babits.

A prózai keretben a gyermeki nézőpontból elbeszélt éjféli mise jelenete bontakozik ki: a templomban az elbeszélő a gyóntatószékben megpillantja az öreg Szilvesztert, akinek hosszú csuháján fekete és vörös gombok sorakoznak, miközben mellette egy fényes szemű fekete macska ül. A vers ennek a látomásos jelenetnek a betétjeként hangzik fel, és a csuhán sorakozó gombokat az év napjaival azonosítva, a macska dorombolásának hangutánzó refrénjével kapcsolja össze az idő múlását.

A *[Klepetusán…]* keletkezési idejének meghatározásához a levelezés nyújt támpontot. A fennmaradt levelek szerint 1911 karácsonyán – vagyis december 25-én – a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* című szilveszteri kompozíció már készen állt a benne foglalt versbetétekkel együtt. Egyetlen kivételt a *Kabala* jelentett, amelyet Babits csak másnap, december 26-án küld el Osvát Ernőnek. (A levelezési adatok és a teljes kompozíció keletkezésének részletesebb tárgyalását lásd *[A naptár az év himnusza…]* keletkezéstörténeti jegyzetében.) Mindezek alapján a vers 1911 decemberében, pontosabban december 26. előtt keletkezett.

Magyarázat

1. *klepetus* – bő szabású, galléros köpenyféle.

370.

Epilóg

Jár a szél, jár az év örökké
tűnik mint óriási rostán.
A múltak neve: soha többé.
A jövő neve: mindig eztán.
Most farsang. Berta, Margit, Ágnes
leng könnyű gázban, lenge tüllben –
S a föld, ez óriási mágnes
tétlen kering a langyos űrben.

Tétlen kering és hordja hátán
vidám Bertát, Margitot, Ágnest,
s lassan hálózza át a Sátán
ezt a rabtartó szörnyű mágnest.
Sátán hálója semmi volna,
az ördög bácsi jó barátunk:
de fáj örök körünk unalma,
jaj, hogy e körből ki se látunk.

Jaj, hogy e kör szabván örökre,
világ vetése, nem aratni!
világ virága, nem gyümölcsre
hullik az ördögöt mulatni.
Mulatni, bár kacaghatatlan
kínunkon, mely perc néki s álom;
mulatni e haladhatatlan
szünetlen úton, szörnyü záron.

Ó boldogok, kik régen éltek
és boldogok, kik rég meghaltak,
akik nem tudtak és reméltek, ↔

2 Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: rostán,
3 Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: többé,
8 Ny; G_1; G_2: ürben.
12 TVf_2: szörnyü | Ny: szornyű [sh]
20 Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: mulatni
22 Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: álom
24 Ny; G_1; G_2: szörnyű
26 Ny; G_1; G_2: kik meghaltak, [sh]

akik hittek s csalódva csaltak,
akik hittek, de nem a mennynek,
hittek a földnek, földi útnak:
kik hitték, hogy nem körbe mennek,
s mert egyre mennek, tova jutnak.

Boldogok ők, miként a rab, ki
nem tudja még, hogy háza börtön,
nem tudva, hogy itt kell maradni,
utaztak az égbe a földön.
Volt, volt a föld az ég vasútja,
szállván az űrbe tova vélük,
most csak forgó malom az útja
s tapossuk, mint lovak a szérűt.

Ezen az únott régi pályán
e csüggesztő, hitetlen hittel,
bamba tűréssel, mint a bárány
hányszor robotlunk még mi itt el?
Haladva és haladhatatlan,
megállhatatlan, alhatatlan
maradva és maradhatatlan,
és telhetetlen, halhatatlan?

[1911. december; 1911. december 25. előtt]

Kézirat, nyomtatvány, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k}_1$ (*Farsang* címmel) OSZK Fond 253/910. 1 f. rektó, tintaírású tisztázat aláírással, a címben ceruzajavítással; $\mathbf{k}_2$ OSZK Fond 253/918/2. 1 f. rektó, tintaírású tisztázat aláírással. A fólió bal felső sarkában lévő 11-es szám jelzi, hogy a kézirat eredetileg a *Szilveszter* című novella – mely *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* címmel jelent meg – nyomdai kéziratának 11. fóliója volt.

Nyomtatvány: **ny** OSZK Fond 253/918/1. 2 f. (7 fóliós papír 6–7. fóliójának rektóján), a *Nyugat* nyomdai levonata, tintaírású javításokkal.

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 1. sz. (1912. jan. 1.): 6–7. – További megjelenések: G_1 317–318; G_2 317–318; TVf_2 161–162; ÖN 130–132.

36 Ny: földön [sh]
38 Ny; G_1; G_2: ürbe
40 Ny; G_1; G_2: szérüt.
45 Ny; G_1; G_2; TVf_2; ÖN: haladhatatlan

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖN. Mivel a verset Babits nem vette fel gyűjteményes vagy összes versei közé, szövegét valószínűleg nem olyan figyelemmel gondozta, mint az ott szereplőkét. Ennek következtében a szöveg számos bizonytalanságot mutat, amit az egyes újraközlések nem tisztáztak, inkább továbbörökítettek és szaporítottak. A problémák fő forrása a *Nyugat*-közlés alapjául szolgáló, következetlen központozású kézirat, valamint a *Nyugat* korrektúráján – ahol a szöveg elnyerte végső formáját – eszközölt, szintén nem következetesen jelölt, illetve végrehajtott javítások. A hiányzó írásjeleket több helyütt pótoltuk, metrikai szempontból nem emendáltunk, nem állítottuk vissza a korábbi, verstanilag homogénebb állapotot. A *Nyugat*ban látható szövegváltozásokat a **ny** levonatán tollal hajtotta végre Babits. A *Nyugat* nyomdai levonatán a 8. és 16. sor alatt nincs üres sor, illetve a 20. sorban Babits a *mulatni* után pontot kért, ám ezt a szedő nem vette figyelembe.

Javításaink

2. A sor végén álló vesszőt pontra javítottuk a következő sor nagy kezdőbetűje miatt, illetve a $\mathbf{k}_2$ alapján, ahol a jelzett helyen nem található írásjel, mivel Babits kéziratain a sorvégi pontokat gyakran elhagyta.
3. A fenti indok alapján hasonlóan jártunk el.
20. Babits – figyelembe nem vett – korrektúrajele alapján kitettük a hiányzó pontot.
22. A $\mathbf{k}_1$ alapján kitettük a hiányzó írásjelet.
45. A sor végére kitettük a hiányzó vesszőt, mivel az valószínűleg azért maradt le, mert az eredeti szöveg következő sora nem kívánta meg, s a megváltoztatott sor elé pedig Babits elfelejtette kitenni.

Előszövegek

$\mathbf{k}_1$: OSZK Fond 253/910.

Farsang elején.

Jár a a szél, jár az év örökké
s tünik mint óriási rostán:
a multak neve: soha többé,
a jövő neve: mindig eztán.
Most F f arsang: Berta, Margit, Ágnes
leng leng ring könnyü gázban, lenge tüllben
s a föld, ez óriási mágnes
tétlen kering a langyos ürben.

Tétlen kering és hordja hátán
vidám Bertát, Margitot, Ágnest
s l assan hálózza át a Sátán
ezt a rabtartó, szörnyü mágnest.
Sátán hálója semmi volna: ↔

az ördög bácsi jó barátunk,
de fáj örök körünk unalma:
jaj, hogy e körből ki se látunk!

Jaj, hogy e kör szabván öröktől
valami rosz, valami gúnyos
ördögnél ördögebb ördögtől,
ki ránk, magát mulatni, bút hoz:
mulatni, bár kacaghatatlan,
kinunkon, mely perc néki s álom;
mulatni e haladhatatlan
szünetlen úton, szörnyü záron.

Ó boldogok kik régen éltek,
ó boldogok kik rég meghaltak!
akik nem tudtak és reméltek
akik hittek, csalódtak, csaltak.
Akik hittek, de nem a mennynek,
hittek a földnek, földi utnak,
kik hitték, hogy nem körbe mennek,
s mert egyre mennek, tovajutnak.

Boldogok ők miként a rab, ki
nem tudja még, hogy háza börtön:
nem tudva hogy itt kell maradni,
utaztak az égbe a földön.
Volt, volt a föld az ég vasutja
szállván az ürbe tova vélük:
ma ost csak forgó malom az utja
s tapossuk, mint lovak a szérüt.

Ezen az únott, régi pályán,
e csüggesztő hitetlen hittel,
bamba türéssel, mint a bárány,
hányszor robotlunk még mi itt el?
haladva és haladhatatlan
meddig száll Ff öldünk, mint az orsó,
maradva és maradhatatlan,
mint óriás, forgó koporsó?

Babits Mihály

k₂: OSZK Fond 253/918/2.

Epilóg

Jár a szél, jár az év örökké
tünik mint óriási rostán
A multak neve: soha többé
A jövő neve: mindig eztán.
Most farsang. Berta, Margit, Ágnes
leng könnyű gázban, lenge tüllben –
S a Föld, ez óriási mágnes
tétlen kering a langyos ürben.

Tétlen kering és hordja hátán
vidám Bertát, Margitot, Ágnest
s lassan hálózza át a Sátán
ezt a rabtartó szörnyü mágnest.
Sátán hálója semmi volna,
az ördög bácsi jó barátunk:
de f[illegible] á j örök körünk unalma,
fá ja j, hogy e körből ki se látunk.

Jaj hogy e kör szabván öröktől
valami rossz, valami gúnyos
ördögnél ördögebb ördögtől
ki ránk magát mulatni bút hoz
mulatni, bár kacaghatatlan
kinunkon mely perc néki s álom
mulatni e haladhatatlan
szünetlen úton, szörnyü záron.

Ó boldogok kik régen éltek
és boldogok, kik rég meghaltak
akik nem tudtak és reméltek,
akik híttek s csalódva csaltak
akik hittek de nem a mennynek
hittek a földnek, földi utnak:
kik hítték hogy nem körbe mennek,
s mert egyre mennek, tova jutnak.

Boldogok ők, miként a rab ki
nem tudja még, hogy háza börtön,
nem tudva hogy itt kell maradni
utaztak az égbe a földön
Volt, volt a föld az ég vasutja
szállván az ürbe tova vélük
most csak forgó malom az utja
s tapossuk mint lovak a szérüt.

Ezen az únott régi pályán
e csüggedő szótő, hitetlen hittel
bamba türéssel mint a bárány
hányszor robotlunk még mi itt el?
Haladva és haladhatatlan
meddig száll földünk mint az orsó
maradva és maradhatatlan
mint óriás forgó koporsó?

Babits Mihály

ny: OSZK Fond 253/918/1.

Epilóg

Jár a szél, jár az év örökké
tűnik mint óriási rostán,
A múltak neve: soha többé,
A jövő neve: mindig eztán.
Most farsang. Berta, Margit, Ágnes
leng könnyű gázban, lenge tüllben –
S a föld, ez óriási mágnes
tétlen kering a langyos ürben.
Tétlen kering és hordja hátán
vigdám Bertát, Margitot, Ágnest,
s lassan hálózza át a Sátán
ezt a rabtartó szornyű mágnest.
Sátán hálója semmi volna,
az ördög bácsi jó barátunk:
de fáj örök körünk unalma,
jaj, hogy e körből ki se látunk.
Jaj, hogy e kör szabván örök től[?] re,
valami rossz, valami gúnyos világ vetése, nem aratni!
ördögnél ördögebb ördögtől világ virága, hull a rögre, nem gyümölcsre
valami hullik az ördögöt ki ránk magát mulatni bút hoz .
Mulatni, bár kacaghatatlan
kínunkon, mely perc néki s álom
mulatni e haladhatatlan
szünetlen úton, szörnyű záron.

Ó boldogok, kik régen éltek
és boldogok, kik meghaltak,
akik nem tudtak és reméltek,
akik hittek s csalódva csaltak,
akik hittek, de nem a mennynek, ↔

hittek a földnek, földi útnaɉ:
kik hitték, hogy nem körbe mennek,
s mert egyre mennek, tova jutnak.

Boldogok ọ ő k miként a rab, ki
nem tudja még, hogy háza börtön,
nem tudva, hogy itt kell maradni,
utaztak az égbe a földön
Volt, volt a föld az ég vasútja,
szállván az ürbe tova vélük,
most csak forgó malom az útja
s tapossuk, mint lovak a szérüt.

Ezen az únott régi pályán
e csüggeszt ọ ő, hitetlen hittel,
bamba tűréssel, mint a bárány
hányszor robotlunk még mi itt el?
Haladva és haladhatatlan
meddig száll földünk, mint az orsó megállhatatlan alhatatlan
maradva és maradhatatlan,
mint óriás forgó koporsó és telhetetlen, halhatatlan?

Keletkezéstörténet

Az *Epilóg* 1911 decemberében keletkezik, és Babits *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* című, szilveszterre komponált prózai szövegének kéziratos együttesében kap helyet. A fennmaradt anyag szerint a költemény a tizenegy fólióból álló kézirat záródarabjaként szerepel: az utolsó fólió rektóján olvasható, míg az azt megelőző lapokon kalendáriumi jellegű prózabetétek és versszövegek követik egymást. A tinta- és ceruzaírású fogalmazványon Babits előbb a 10., majd az áthúzást követően a 11. fólión helyezi el aláírását, ami arra utal, hogy a vers végleges elrendezése a kézirat lezárásának fázisában rögzül. A címadás alakulása jól követhető: a szöveg kezdetben *Farsang elején* címen szerepel, amelyet Babits ceruzás törléssel *Farsang*ra módosít, majd a későbbi változatban *Epilóg* megjelöléssel lát el, ezzel is jelezve a vers összegző funkcióját. A szövegben számos apróbb lexikai és központozási módosítás figyelhető meg, például a nagybetűsítések egységesítése, az írásjelek pontosítása, valamint több kulcsfogalom ismételt átfogalmazása. Az „óriási rostán” át eltűnő év és a föld tétlen keringése egyfajta ciklikus világrendet rajzol ki a versben, ahol a mozgás a haladás illúzióját kelti, ám az emberi lét zárt pályára kényszerül („de fáj örök körünk unalma, / jaj, hogy e körből ki se látunk.” – ez *A lírikus epilógj*ára tett utalásként is felfogható). Az ironikus feszültség a farsangi könnyedség és a „rabtartó” kozmikus szerkezet egymás mellé állításában rejlik, és ebben az értelemben a sátáni háló a létezés önmagába visszatérő struktúrájának metaforájaként olvasható.

Ahogyan Kelevéz Ágnes rámutat, a novella az Osvát-hagyaték részeként Elek Artúrhoz került, mivel a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* korrektúrapéldányát Osvát megőrizte. Ezen a példányon Babits saját kezű, tintaírású javításai láthatók. A beavatkozások túlnyomórészt az írásjelekre és az ékezetekre vonatkoznak, ugyanakkor tényleges

szövegmódosítás is azonosítható. Ilyen az *Epilóg* 18–20. sora, ahol Babits a nyomtatott változatot áthúzta („valami rossz, valami gúnyos / ördögnél ördögebb ördögtől / ki ránk magát mulatni bút hoz."), és a margókra feljegyezte a véglegesnek szánt megoldást („világ vetése, nem aratni! / világ virága, nem gyümölcsre / hullik az ördögöt mulatni"). Ez az alak került a *Nyugat* közlésébe, egy apró eltéréssel: Babits a korrektúrán jelezte, hogy a „mulatni" után pontot kér, a jelölés értelmezése azonban félrecsúszott, így a szedés ezt nem követte. A szedő ugyanakkor a javításokat következetesen érvényesítette, még akkor is, ha ez helyesírási hibát eredményezett, és szerkesztői beavatkozás nyoma nem mutatható ki. Ezzel párhuzamosan a szövegben olyan sajtóhiba is megmaradt, amelyet Babits nem korrigált, és később sem ellenőriztek, a 12. sorban például „szornyű mágnes" szerepel. A szöveg alakulásának teljes rekonstruálása akkor lenne igazán pontos – érvel Kelevéz –, ha a szerzői korrektúra mellett az eredeti, leadott kézirat is rendelkezésre állna. Ebben az esetben az esetleges szerkesztői módosítások is azonosíthatók lennének, és kirajzolódhatna az a több lépcsős javítási és tévesztési mechanizmus, ami a közlés végső formáját létrehozza. A gyakorlatban ritkán vethető össze a kiadási folyamat mindhárom fázisa: az első autorizálás (a közlésre benyújtott, aláírt kézirat), a külső beavatkozások szakasza (szerkesztői módosítások és a szedés során keletkező eltérések), valamint a végső autorizálás (a javított levonat visszaküldése, ami a változtatások elfogadását is jelenti). A *Nyugat*, más szerkesztőségekhez hasonlóan, csak kivételes esetekben őrizte meg a kéziratokat, a korrektúrák pedig többnyire megsemmisültek, ez pedig jelentősen korlátozza a textológiai rekonstrukció lehetőségeit. (Kelevéz 1998, 29.)

Az *Epilóg* keletkezési idejének meghatározásához Babits levelezése ad segítséget: 1911 karácsonyán, azaz december 25-én már elkészült a novella a benne szereplő versbetétekkel együtt. A kivételt a *Kabala* képezi, melyet december 26-án küld el Osvátnak. (A levelekről és a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* keletkezéséről lásd *[A naptár az év himnusza…]* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Mindent összevetve tehát az *Epilóg* 1911 decemberében, pontosabban december 25. előtt keletkezik.

Magyarázat

40. *szérű* – elsimított, döngölt terület, ahol a learatott gabonát összegyűjtik és feldolgozzák.

371.

Kabala

Egy:
mennyi mindent próbáltam én, – de minden egyre megy.
Kettő:
az egyből kettő sohse lesz, – magányos lelke meddő.
Három:
rossz útra visztek, életem, szerelmem és halálom!
Négy:
négylevelű nyíl útadon, – vakon mellette mégy.
Öt:
a sorsod öt kemény pecsét: ne hidd hogy feltöröd.
Hat:
bár építnéd mézednek a szép hatszög mézfalat!
Hét:
de te utazni kergeted a Göncöl szekerét.
Nyolc:
a nyolc a harapófogó, hogy égve fölsikolts.
Kilenc:
kilenc hónap, miért tevéd, hogy engem fölteremts?
Tíz:
az egyhez még egy nulla kell, a léthez Léthe-víz. ↔

1 R_1; R_2; V; ÖV: Egy
2 Ny: én; | R_1; R_2; V; ÖV: én
3 R_1; R_2; V; ÖV: Kettő
4 Ny: lesz; | R_1; R_2; V; ÖV: lesz: R_1; R_2; V; ÖV: magányos
5 R_1; R_2; V; ÖV: Három
7 R_1; R_2; V; ÖV: Négy
8 R_1; R_2: négylevelü Ny; G_1; R_1; G_2; R_2; V; ÖV: nyil Ny: útadon; | R_1; R_2: utadon | V; ÖV: útadon
9 R_1; R_2; V; ÖV: Öt
10 R_1; R_2; V; ÖV: pecsét – Ny; G_1; R_1; G_2; R_2; V; ÖV: föltöröd.
11 R_1; R_2; V; ÖV: Hat
13 R_1; R_2; V; ÖV: Hét
14 Ny: keresed
15 R_1; R_2; V; ÖV: Nyolc
16 R_1; R_2; V; ÖV: Nyolc
17 R_1; R_2; V; ÖV: Kilenc
19 Ny: Tiz: | R_1; R_2: Tiz | V; ÖV: Tíz
20 R_1; R_2; V; ÖV: kell: R_1; R_2: Léthe-viz.

Tizenhárom:
hiszen várom,
majd jön valami semmin út, valami vizen álom.

[1911. december; 1911. december 26. előtt]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k₁** (a kéziratkatalógusban k_2) OSZK Fond 253/918/1. 1 f. (7 fóliós papír 7. fóliójának rektóján), tintaírású tisztázat ceruzaírású aláírással, a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* című novella korrektúrájához fűzött kiegészítés; **k₂** (a kéziratkatalógusban k_1) PIM V. 950. 1 f., rektó, tintaírású tisztázat, aláírással.

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 1. sz. (1912. jan. 1.): 7. A *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* című novella befejező versbetéte. További megjelenések: G_1 319 (novellabetétként); R_1 131 (önálló versként); G_2 319 (novellabetétként); R_2 133 (önálló versként); V 218 (önálló versként); TVf_2 162–163 (novellabetétként); ÖV 198 (önálló versként); ÖN 132 (novellabetétként).

Szövegkritika, szövegváltozatok

A vers novellabetétként és önálló költeményként is megjelent. Mivel a kétfajta közléstípus közötti eltérések döntően központozási és tipográfiai természetűek, a szöveg megállapításakor az *ultima editio* elvét követtük. A fennmaradt kéziratokon, illetve az önálló versközlésekben nincsenek sorbehúzások. Alapszövegünk az ÖN. A 8. sor *nyíl,* illetve a 10. sor *feltöröd* alakja származhat Babits kezétől, de lehet sajtóhiba is. Nem emendáltunk.

Előszövegek

k₁: OSZK Fond 253/918/1.

Kabala.		**k₂**: Kabala
Egy:		
mennyi mindent próbáltam én; – de minden egyre megy.		**k₂**: én – **k₂**: megy
Kettő:		
az egyből kettő sohse lesz; – magányos lelke meddő.		
Három:		
rossz útra visztek, életem, szerelmem és halálom!		**k₂**: utra **k₂**: szerelmem,
Négy:		
négylevelű nyíl útadon, – vakon mellette mégy.		
Öt:		
a sorsod öt kemény pecsét: ne hidd hogy föltöröd.	↔	**k₂**: ö t **k₂**: pecsét, ne

21 R_1; R_2; V; ÖV: Tizenhárom
22 Ny: hiszen várom; | R_1; R_2; V; ÖV: Hiszen várom:
23 R_1: álom [sh]

Hat:
bár építnéd mézednek a szép hatszög mézfalat!
Hét:
de te utazni keresed a Göncöl szekerét. | k_2: Göncöl
Nyolc:
a nyolc a harapófogó, hogy égve fölsikolts.
Kilenc:
kilenc hónap, miért tevéd, hogy engem fölteremts? | k_2: hónap
Tiz: | k_2: Tíz
az egyhez még egy nulla kell, a léthez Léthe-víz.
Tizenhárom:
hiszen várom; | k_2: várom!
majd jön valami semmin ut valami vizen álom. | k_2: út,

Babits Mihály | k_2: Babits Mihály

k_2: PIM V. 950.

Kabala | k_1: Kabala

Egy:
mennyi mindent próbáltam én – de minden egyre megy | k_1: én; – k_1: megy.
Kettő:
az egyből kettő sohse lesz; – magányos lelke meddő.
Három:
rossz utra visztek, életem, szerelmem, és halálom! | k_1: útra k_1: szerelmem
Négy:
négylevelű nyíl útadon, – vakon mellette mégy.
Öt:
a sorsod öt kemény pecsét, ne hidd hogy föltöröd. | k_1: öt k_1: pecsét: ne
Hat:
bár építnéd mézednek a szép hatszög mézfalat!
Hét:
de te utazni keresed a Göncöl szekerét. | k_1: Göncöl
Nyolc:
a nyolc a harapófogó, hogy égve fölsikolts.
Kilenc:
kilenc hónap miért tevéd, hogy engem fölteremts? | k_1: hónap,
Tíz | k_1: Tiz:
az egyhez még egy nulla kell, a léthez Léthe-víz.
Tizenhárom:
hiszen várom! | k_1: várom;
majd jön valami semmin út, valami vizen álom. | k_1: ut

Babits Mihály | k_1: Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A *Kabala* keletkezése szorosan kapcsolódik a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* című prózai kompozíció lezárásához. A vers utólag kerül a mű végére, beillesztésének körülményeiről Babits levelezése nyújt közvetlen adatot. A költő 1911. december 26-án Szekszárdról ír Osvát Ernőnek, s levelében megjegyzi: „Utközben – vonat zörgés mellett, sötétben – csináltam a mellékelt Kabalát. Talán jó lesz a Szilveszteri novella végére." (Babits 2003b, 70.) A levél egyértelművé teszi, hogy a vers ekkor, frissen készült, és a már kész kompozíció záródarabjának szánta Babits.

A megelőző, expressz küldeményként feladott, a levelezésben december 24-re, Róna Judit datálása szerint december 25-re tehető levél alapján Babits ekkor a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* korrektúráját küldi el Osvátnak, „az egyik választott Dante-résszel" együtt. (Babits 2003b, 69; részletesen lásd *[A naptár az év himnusza…]* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A december 25-i levélből az következik, hogy a novella szerkezete ekkor már kialakult és lezárt állapotban van; a december 26-án kelt levél alapján tudjuk, hogy Babits a *Kabalá*t utólag illeszti a kompozíció végére. A vers tehát e néhány napos, év végi időszak terméke, keletkezése 1911 decemberére, pontosabban december 26-a előttre, illetve az azt közvetlenül megelőző napokra tehető.

Rába György mutat rá, hogy a *Kabala* számsorokra épülő, varázsmondóka-szerű szerkezetének mintájául Nietzsche *Im-igyen szóla Zarathustrá*jának a *Másik táncdal* című fejezete szolgálhatott, amelyben a kijelentések a tizenkét óraütés rendjében követik egymást, hasonlóan Babits tizenhármasig ívelő, számokra rímelő kompozíciójához. A *Kabala* azonban a formai párhuzam ellenére önálló irányba mozdul el, mivel a számszimbolikát egy belső, önvizsgáló narratíva hordozójává teszi, és a misztikus hangoltságú szerkezetet személyes egzisztenciális távlatba fordítja. (Rába 1981, 35–36.)

A verset Babits önállóan is közreadja a *Recitativ*-kötetekben: az 1916-os első kiadásban az *Isten kezében* ciklus utolsó verseként jelenik meg, míg a második kiadásban, bár szintén utolsó versként illeszti a kötet végére a *Kabalá*t, már önálló „cikluskén"t, illetve egységként szerepelteti. Az ÖV szintén különálló egységként közli, mint az R_2, ugyanakkor az ÖV a vers után egy új, *Béke és háború közt* című egységet, voltaképpen utólag konstruált kötetet illeszt be, amelyben a *Hadjárat a semmibe,* valamint a korábbi *Recitativ*-kötetek utolsó két ciklusa szerepel. A különböző megoldásoktól függetlenül a *Kabala* mindenképp lezárja a *Recitativ*-köteteket, s ennek kapcsán jegyzi meg Rába, hogy „[a]mikor a könyv végén a *Kabalá*t, ezt a nietzschei ötletből önsorsát különböző esztétikai minőségek keserédes humorával fűszerezetten, szabad asszociációkkal kifejtő verset találjuk, akkor a végső kétségbeesés tréfás álomvásárában, ami egyszersmind a könyv végkicsengése, a játék fölszíne alatt az énen kívüli, már abszurd remény művészi csattanóját olvassuk." (Rába 1981, 507–508.)

372.

Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni

Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni
és hogy a szépből csak az álma jut,
és hogy a pénzből jó ha mára fut,
s minden erőmet értte kell cserélni.

Oly szomorú, hogy akit szeretek,
talpig nem öltöztethetem brokátba,
nem híhatom lakni aranyszobákba,
és hogy fillérért únva csüggedek.

Oly szomorú, hogy múzsám így kiáll
árulni hulló kecseit miattam:
oly szomorú, hogy perceim eladtam
s időm bora idegen kádba száll.

Oly szomorú, hogy nem fektethetem
gyáros fejem egy csöndes ölbe tétlen
hosszú napok során, e gyönge télben,
tünődni a halálon, s életen.

A nargiléht és ottománt kesergem,
ládámban és szivemben nincs arany, ↔

Cím R_1; R_2; Sal: Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni… | VÚ; FogVid: Örökségem
1 FogVid: szomoru,
2 VÚ; FogVid: jut
3 VÚ; FogVid: jó, ha VÚ; FogVid: fut
4 VÚ; FogVid; Sal: érte
5 FogVid: szomoru, VÚ; FogVid: a kit
6 VÚ; FogVid: brokátba.
7 FogVid: hihatom VÚ; FogVid: aranyszobába
9 FogVid: szomoru, FogVid: muzsám FogVid: igy
10 VÚ; FogVid: miattam,
11 FogVid: szomoru, VÚ; FogVid: perczeim
13 FogVid: szomoru, FogVid: fektethetem, [sh]
14 VÚ; FogVid: Zajos | Sal: gyászos VÚ; FogVid: tétlen,
15 FogVid: Hosszu VÚ; FogVid: télben
16 VÚ; FogVid: halálon s
18 Sal: szívemben

lelkem körül a munka mocska van:
Nemes tétlenség, nemesíts meg engem!

[1911. karácsony]

Megjelenés

Első megjelenés: (*Örökségem* címmel) *Vasárnapi Újság* 59, 14. sz. (1912. ápr. 7.): 263. – További megjelenések: (*Örökségem* címmel) *Fogaras és Vidéke* 10, 15. sz. (1912. ápr. 14.): 5; (*Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni…* címmel) R_1 49; R_2 51; *Salon* 2, 11. sz. (1927. okt. 20.): 6; V 194; ÖV 176.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel megegyezik az R_1, R_2 és a V, azzal a különbséggel, hogy az R_1 és R_2-ben a cím után három pont áll. A vers kritikus sora a 14. Itt az első sajtóközlésekben *Zajos fejem* áll. (A *Fogaras és Vidéke* a *Vasárnapi Újság* utánközlése.) A *zajos* és a *csöndes* oppozícióját azonban Babits az R_1 sajtó alá rendezésekor más dimenzióba helyezte, a *zajos*-t *gyáros*-ra változtatva. Így a *gazdag* jelentéskörbe ágyazva a sor jobban és konkrétabban utal a vers eredeti szándékára. A kifejezést azonban még a kortársak is idegennek érezték Babitstól, ezért kerülhetett a *Salon* szövegébe a *gyászos fejem* megoldás. Babits kommentárja a sorhoz: „»Gyáros fejemet« Fenyő gyászosnak igazította ki a Vasárnapi Ujságban. De jókor visszaigazítottam." (Gál 1975, 449.) Babits azonban rosszul emlékezett: a *Vasárnapi Újság*ban *Zajos* található, viszont a *Salon* a *gyászos* alakot rögzítette. (A Szilasi-kötetben is *gyászos*-ra van a *gyáros* javítva.) A *Vasárnapi Újság* és utánközlése, a *Fogaras és Vidéke* a sorokat nagy kezdőbetűvel közli, ezeket az apparátusban nem tüntettük fel változatként. A *Fogaras és Vidéke* a magánhangzókat általában megrövidíti.

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése az *[Örökségem] Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni* keletkezését tévesen „1912. karácsony, Szekszárd" megjelöléssel rögzíti. (Kelevéz 1994, 756.) A datálás pontatlanságát a vers kiadástörténete teszi egyértelművé, mivel a szöveg 1912 áprilisában megjelenik a *Vasárnapi Újság*ban, így 1912. karácsonyi keletkezése kizárható. A tévedés Babits emlékezeti bizonytalanságára vezethető vissza. Babits Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomásában két, azonos című versről beszél, utalva az ugyancsak Szekszárdhoz köthető *[Örökségem] Anyám nagybátyja, régi pap…* című költeményre: „Kettő van; nem akarom elmondani. Szegény voltam, tanár és robotnak éreztem a dolgot. Szekszárdon írtam, de csak két napig voltam ott [!] és nem a szekszárdi viszonyokra vonatkozik." (Gál 1975, 448–449.) A versek nem maradt fenn kézirata.

19 VÚ; FogVid: van.
20 FogVid: nemesits

A szegénységélményt és a tanári lét kényszerűségét tematizáló *Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni* kapcsán Babits irodalmi előzményt is megjelöl, igaz, nem azt nyomatékosítja, hogy a vers ennek hatására született volna, inkább a párhuzam utólagos felfedezése olvasható ki a visszaemlékezésből: „A magát eladó múzsa jut eszembe a második versnél = »múzsám így kiáll«. Baudelaire-nek van ilyen verse, a La Muse vénale." (Gál 1975, 449.) A két vers közötti kapcsolat valóban egyértelmű: a „magát áruba bocsátó múzsa" alakja közvetlenül utal Baudelaire *La Muse vénale* című 1857-es költeményére, amelyben az alkotás kényszere a megélhetés feltételeihez kapcsolódik. A verset maga Babits fordítja le *Az eladó Múzsa* címmel, és először 1923 januárjában jelenik meg a szegedi *Csönd* folyóiratban, majd ugyanebben az évben bekerül a Babits-, Szabó Lőrinc- és Tóth Árpád-fordításokat közlő *Romlás virágai* kötetbe is. A baudelaire-i múzsa a közönség szórakoztatására kényszerül, ám közben idegen marad saját szerepétől: „Ah, már hitetlenül kell dallanod unott / napi kenyeredért hitvány Te Deum-od, / tömjént lóbálni, mint bús ministránsgyereknek, // vagy titkos könnyeken edzett mosolyodat / éhes bohóc gyanánt kelletni, s lelohadt / kedvéből uj kacajt csikarni a tömegnek." (Baudelaire 1923, 21.) Ez a fajta kettősség Babits versében a költői lét megalázó élményeként jelenik meg, a párhuzam pedig a személyes egzisztenciális szorongás irányába tolódik el, ahol a művészet és a mindennapi létfenntartás feszültsége lesz a lírai beszéd alaphelyzete. Rába György mutat rá, hogy bár a magánélet szűk terére korlátozódó, monokróm világfájdalmat megjelenítő vers múzsájának motívuma Baudelaire-től ered, Babits költői életművén belül a *Szonettek* és *A második ének* című mesedráma óta újra és újra felbukkanó tapasztalat, egyben a magamutogatás kínzó élményének önvallomása. (Rába 1981, 421–422.) Gál István szerint a vers „századvégi panaszában" Oscar Wilde hatása fedezhető fel. (Gál 2003, 66.)

A datálás megállapításakor figyelembe kell vennünk, hogy a Szilasinak elmondott keletkezéstörténeti adatokban javítás nyoma látható: az 1911-es évszámot 1912-re módosítják, ám a karácsonyi megjelölés változatlan marad. (Kelevéz 1994, 756.) Mivel az első közlés ideje kizárja az 1912 karácsonyi keletkezést, felmerül annak a lehetősége, hogy az eredeti, 1911 karácsonyára vonatkozó adat közelebb áll a valósághoz. Még ha Babits az évszámot pontatlanul is idézi fel, a karácsonyi körülmények emlékezeti rögzültsége nagy valószínűséggel megbízható, ezért a kritikai kiadás is ezt az időpontot adja meg a vers keletkezési idejeként.

Babits a verset a *Recitativ*ban *Az égő puszta* című ciklusba illeszti.

Magyarázat

17. *nargiléh* – nargilé, vízipipa; a versben a keleti kényelem és az élvezeti élet szimbóluma.
ottomán – alacsony, kárpitozott fekvő- vagy ülőbútor; itt a jólét és a tétlenség jelképe.

373.

Anyám nagybátyja, régi pap…

Anyám nagybátyja, régi pap,
lilaszin övvel, kananok,
sárgatag ujján nagy gyürű,
az arca sápadt és sovány,
arany keretből feketén
apró szemével kivigyáz
a szép világos nagy falon.

(Nem mer csengetni rímmel, mert tudja jól dalom,
hogy minden régi kép kisértet a falon.)

Ma már csak itt él e falon,
de hajdan Rómában tanult,
volt kispap ott, pirosruhás;
ma már mellén aranykereszt,
ma már lilával díszruhás,
bölcsen vigyázni megtanult:
ma már csak itt él e falon.

(Nem mer csengetni rímmel, mert tudja jól dalom,
hogy minden régi kép kisértet a falon.)

Kisértet, nemcsak a falon,
mert lelkemből is kivigyáz
villogó szeme feketén
(bölcs arca sápadt és sovány, ↔

Cím VÚ; FogVid: Örökségem | V; ÖV: Anyám nagybátyja régi pap
1 VÚ; FogVid: pap
2 VÚ; FogVid: kanonok | R_2; ÖV: kanonok,
3 VÚ; FogVid: (Sárgatag VÚ; R_1: gyűrű, | FogVid: gyürü,
4 VÚ; FogVid: Bölcs VÚ: arcza VÚ: sáppadt VÚ; FogVid: sovány)
7 FogVid: A szép, világos
8 FogVid: rimmel,
10 FogVid: e falon. [sh]
12 VÚ: piros ruhás; | FogVid: piros ruhás:
14 FogVid: diszruhás,
17 FogVid: rimmel,
19 VÚ; FogVid: Kisértet nemcsak
22 VÚ: arcza

sárgatag ujján nagy gyürű)
lelkem mélyén egy kananok
fülel, valami régi pap.

[1911. karácsony]

Megjelenés

Első megjelenés: (*Örökségem* címmel) *Vasárnapi Újság* 59, 3. sz. (1912. jan. 21.): 45. – További megjelenések: (*Örökségem* címmel) *Fogaras és Vidéke* 10, 6. sz. (1912. febr. 11.): 5; (*Anyám nagybátyja, régi pap…* címmel) R_1 45; R_2 47; (*Anyám nagybátyja régi pap* címmel) V 192–193; ÖV 174.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a V, mely a 2. sorban az ÖV-vel ellentétben, valószínűleg a helyes *kananok* alakot közli. A *Fogaras és Vidéke* – amint azt a cím alatti megjegyzés is jelzi – a *Vasárnapi Újság* szövegét veszi át. Mindkét forrás nagy kezdőbetűvel közli a sorokat; ezt az apparátusban külön nem jelöljük. A *Fogaras és Vidéké*ben az *í, ú* és *ű* betűk rövidek.

Az R_1 tartalomjegyzékében a vers címét hibásan, *Anyám nagybátyja a régi pap* alakban szedték. Babits ezt a Szilasi-féle kötetben és az anyjának dedikált példányban egyaránt kézzel javította: beírta a kimaradt vesszőt, illetve törölte a felesleges névelőt.

Javításunk

A címet az első sor, valamint az előzmények alapján vesszővel egészítettük ki, a végére pedig hármaspontot illesztettünk.

Keletkezéstörténet

A versnek nem maradt fenn kézirata. Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint az *Anyám nagybátyja, régi pap…*, eredetileg *Örökségem* címmel megjelent költemény 1911 karácsonyán, Szekszárdon keletkezik. (Kelevéz 1994, 756.) Ennek megfelelően Babits a *Recitativ*ban az *Intermezzo (Szekszárd)* című ciklusba illeszti a verset. Az *Örökségem [Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni]* Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomásában Babits megjegyzi, hogy egy azonos című verset is számon tart, ám erről nem akar részletesen beszélni: „Kettő van; nem akarom elmondani." (Gál 1975, 448.) Valószínű azonban, hogy Babits itt a másik *Örökségem* című versére utal. Az *Anyám nagybátyja, régi pap…* közvetlen ihletője Kelemen József nagyprépost Boros Ferenc által festett portréja. (A festmény műtárgyfotóját lásd a kötetben az *Illusztrációk* között.) Kelemen (II) József (1790–1868) pécsi kanonok, későbbi nagyprépost a reformkorban a nemzeti kultúra és fejlődés ügyét szolgálta, Szepesy Ignác püspök segítőjeként részt vett egy pécsi nyomda alapításában, 1863-ban pedig alapítványt hozott létre. (Buda 2025, 63–64.)

A festmény eleinte Babits édesanyjának szobájában függ, majd néhány más családi arcképpel együtt a költő otthonába kerül, ahol a képek identitásképző, emlékezeti

23 VÚ; R_1: gyűrű) | FogVid: gyürü)
24 VÚ; FogVid; R_2: kanonok

térként veszik körül mindennapjait. Egy 1914. február 18-án Budapestről édesanyjának küldött képeslap tanúsítja, hogy pontosan mikor kerülnek a képek Babits tulajdonába: „Az ősöket megkaptam, köszönöm. Mindanyiotokat ölel Misi". (Babits 2007, 183–184.)

A családi portrék a dekoratív funkción túl az önazonosság és a múlt folytonosságának vizuális hordozóiként vannak jelen Babits életében. Hoffmann Edith (1888–1945) művészettörténész, muzeológus, a Szépművészeti Múzeum munkatársaként és Babits verseinek egyetemi kora óta lelkes olvasójaként, 1915 júniusában Horvát Henriktől értesül arról, hogy a költő birtokában állítólag a portréiról és biedermeier stílusú életképeiről ismert Borsos József (1821–1888) festőművész és fényképész festményei találhatók meg, amelyeket készséggel meg is mutatna. A hír nyomán Hoffmann – az ismeretlennek vélt Borsos-képek reményében – Mária nevű nővérével, Horvát Henrikkel és Reichard Piroskával együtt felkeresi Babitsot, egyfajta művészettörténeti felfedezőútra indulva. Babits a családi hagyományra támaszkodva Borsos Józsefnek tulajdonítja a festményeket, amikor Hoffmann Edith a képek alkotójának kilétéről érdeklődik, Hoffmann Mária azonban észreveszi, hogy a művek szignója nem Borsos, hanem Boros. A felismerés Babitsot láthatóan kellemetlenül érinti, és különösen zavarba hozza az a körülmény, hogy vendégei egy téves attribúció miatt vállalkoztak a látogatásra. „Babits akkor a Tisztviselőtelepen lakott, gyönyörű kertben. […] Egy nagy verandán fogadott minket. Beléptünk a szobába, rögtön a képeket kerestem. Én ugyan még csak kis gyakornok voltam s nem valami nagy tudós, de azt első pillantásra láttam, hogy ezek a képek egy kedves, vidéki piktor munkái a XIX. század elejéről, és nem Borsostól valók." Visszaemlékezése szerint ezek a portrék „nagyon hozzá is tartoztak Babits egyéniségéhez. A sárganadrágos fiúcska az ostorral, a vörös sálas empire-ruhás néni, a gyűrűs kanonok (Anyám nagybátyja, régi pap) és a többi három erős szálakkal fonták őt körül, s szobájában azt az emlékektől ittas úri levegőt árasztották, mely annyira eleme volt. Mindig úgy éreztem, hogy ezek nélkül a képek nélkül nem is volna az az ő szobája". (Hoffmann 1941, 211–212; Fráter 2009, 938–939.) A feltehetően Bécsben tanulmányokat folytató Boros Ferenc, aki 1846-ban megfesti a szászvári templom szentélyét, a 19. század elején Szekszárdon dolgozik. A Babits-család több ősét is megfesti, köztük a Tolna vármegyei főfizikus dédapa arcképét 1814-ben. (Róna 2013, 663–664.) A nagyprépost és az ifjú portréja jelenleg a szekszárdi Babits Mihály Emlékházban található meg.

A vers lényegében ekphrasztikus költeményként értelmezhető, amennyiben egy konkrét portré részletező leírása a kiindulópontja. A festmény nyelvi újraalkotása ez esetben ábrázoló gesztus, de egyúttal arról is tanúskodik, hogy Babitsot a keletkezés idején is élénken foglalkoztatja a médiumok közötti átjárás kérdése. Korábbi költészetében az intertextuális kapcsolatok mellett tudatosan alkalmazza az ekphraszisz és az intermediális utalások különféle formáit is. Például a *Pictor Ignotus* művészi programja a költészet és a képzőművészet hierarchiájának vizsgálata helyett a művészi kifejezés közösségét hangsúlyozza, ez pedig összhangban áll Babits korai és elmélyült képzőművészeti műveltségével. Költészetében már a kezdetektől meghatározó szerepet kapnak a festészet műfajai, különösen a tájkép és a csendélet, amit a *Paysages intimes,* a *Tájképek,* valamint a *Csendéletek* ciklusai is jeleznek. A látvány és a szó kapcsolatának kísérletező formáihoz tartozik továbbá a tudományos rendszerezésre és irodalmi-képzőműveszeti hagyományokra támaszkodó felhőversek terve *(Cirrus, Stratus, Cumulus),* az ekphraszisz kiemelt példái pedig a *Hegeso sírja,* a *Klasszikus álmok* (Pheidiasz Athéna-szobrának költői átköltése), illetve a *Csipkerózsa* (Beardsley-hatás). (Babits és az intermedialitás kapcsolatáról lásd Babits 2022, 25–27.)

Rába György szerint az *Anyám nagybátyja, régi pap…* a médiumváltás és a bergsoni értelemben vett teremtő fejlődés szemléletének kiforrott megjelenése. A vers egyik meghatározó művészi megoldása, hogy a térben rögzített képet időbelivé alakítja („Ma már csak itt él e falon / de hajdan Rómában tanult"), és a festői elemekben a változás és a fejlődés mozgását érzékelteti. Mindez a bergsoni intuícióelmélethez kapcsolódva eredményezi azt a költői formát, amelyben a belső élmény egy külső jelenségben sűrűsödik össze, így létrehozva a térhatású lelki kép sajátos verstípusát. (Rába 1981, 333–334.) Gál István azt hangsúlyozza, hogy az *Anyám nagybátyja, régi pap…* – többek között az *Esti kérdés,* a *Pictor Ignotus* vagy a *Recitativ* című versekkel együtt – „velejében Swinburne-i poéma". (Gál 2003, 67.)

Az önrímes, tükörképszerű elrendezésű vers 3. sorának „sárgatag" szava – amint arra J. Soltész Katalin rámutat – a „balgatag" mintájára, deverbális *-tag* képzővel, névszói alapról alkotott forma. (J. Soltész 1965, 158.)

Magyarázat

2. *kananok* – a római katolikus egyházban a székes- vagy társaskáptalanhoz tartozó pap; a *kanonok* régies alakja.

374.

Görög róka

Kötélcsomók a
hajón

[1910-es évek eleje]

Kézirat

k OSZK Fond III/1969/78. 1 f., verzó, ceruzaírású rögtönzés György Mátyás névjegyének verzóján, aláírás nélkül. Lehetséges, hogy a címül választott sor csupán papírra vetett motívumfeljegyzés.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a rögtönzés javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A *Görög róka* egyetlen fennmaradt kézirata ceruzával írt, alkalmi rögtönzés György Mátyás névjegyének verzóján, ami eleve a feljegyzés esetlegességére és pillanatnyi jellegére utal. Nem zárható ki, hogy a „Görög róka" és a „Kötélcsomók a / hajón" sorok egymástól független motívumfeljegyzések, ám a fólión elfoglalt közeli elhelyezkedésük arra is utalhat, hogy Babits azonos gondolati körbe tartozó elemekként rögzíti őket, amelyeket később önállóan nem dolgoz ki. A rögtönzés ugyanakkor szövegszintű egyezés formájában visszatér a *Századvégi költő éneke* című vers 66–67. sorában: „Jer hajóiddal, fürge feniciai; görög róka, kerüld a Szcillákat."

A kéziratkatalógus a keletkezést az 1910-es évekre datálja, ez pedig filológiailag valószínűsíthető Babits és György Mátyás kapcsolatának időbeli alakulása alapján. György Mátyás versei 1910-től kezdve jelennek meg a *Nyugat*ban, utoljára 1913-ban publikál a lapban, vagyis Babits és György személyes ismeretségének kezdete a tízes évek legelejére tehető. György Mátyásra ebben az időszakban figyel fel Kassák Lajos, részben Osvát Ernő közvetítésével. 1913-ban jelenik meg első verseskötete, a *Ligeia* a *Nyugat* kiadásában, amelyről Tóth Árpád ír kritikát, ezt követően pedig rendszeres szerzőjévé válik Kassák avantgárd folyóiratainak, *A Tett*nek és a *Má*nak. E pályaív ismeretében a *Görög róka* abban az átmeneti időszakban keletkezhet, amikor Babits még közvetlen kapcsolatban áll a később avantgárd irányba forduló költővel, aki aztán a *Recitativ* kötetről ír lesújtó bírálatot a *Má*ba. (Lásd György 1917.)

375.

Századvégi költő éneke

1.

A kályha zeng, a szoba csöndes, enyhén süt a lámpa, hallgat a könyvsor, méláznak a képek… most… most…

Mostan van a szellemek órája, és a szellemek agyamban sorakoznak, néma hadsereg, némán verik a dobot, indulóra.

Mostan van az ihlet órája, a várt óra, a választott óra, a találkozás órája, az isteni légyott.

Előre! Az ér ver, a szív dobog, a kéj közeleg.

Itt a fogantatás perce. A perc, melyben elfér a világtörténet; s itt a szoba, melyben elfér a mindenség.

Népes magány, holt élet, álló idő, mozgó tér.

Vendégül látom a távolt és közelt, a halottakat és meg nem születetteket.

S itt az ajándék perce, a végrendelet perce, a termés perce, a szó perce, a cselekedet perce.

Előre! A kályha zeng, a szoba zsibong, énekel a lámpa, ujjong a könyvsor, ugrálnak a képek, dobog a dob, indul a hadsereg.

2.

S vajjon mindig csak vegyek és sohase adjak, és legyek mint a tenger, melybe ömlenek minden folyamok és égő velőm mint a mély pokol, amelyből nincsen visszatérés?

Mint a kemence, mint a tömlöc, mint az elásott kincs, töretlen dió, gyümölcstelen fa, meddő asszony?

Legyek mint a pártában maradt lány, mint a fukarok kincse, mint a felvágatlan könyv, mint a néma ember, vagy akit eltemettek elevenen?

Akit eltemettek elevenen, és hiába kiált és hiába döng és hiába rug és hiában él és nem él?

És legyek mint más ember, mint az utolsó ember, mint aki ember és nem ember? ↔

S vajjon nem vagyok-e milliók ura, és nem vagyok-e hadvezér, kit milliók követnek és nem enyém-e mind az a hadsereg, mellyel hajdanta győztek, s mind az a birodalom, melyet hajdanta meghóditottak?

Nem vagyok-e gazdag és nem lehetek-e bőkezű?

Előre! Dobogj szivem dobja, áradj erem ára, eredj elmém serege!

Lobbanjon a lámpa, guruljon be szobámba a nagy idők kereke.

3.

Tram….. tram……

Előre barna óriások, kiket első buja kedvében fogant a földanya, gigászok és angyalok szeretői, tornyok és titánok, egetvivó zsiványok, ismerlek benneteket, nekem nem vagytok idegenek.

Látom a sötét tagokat, a borzas szőröket; egy oroszlán egész bundáját öveteken, gyökeres szálfenyvet kezetekben, földeket vállatokon, s rengeteg arcotokon fényes izzadság özönös csöppjeit.

Szolgáim vagytok: előre!

Rázzátok le a vizözön utolsó csöppjeit barna bőrötökről, nyissátok fel nagy cyklopsszemetek!

Lám, Daphnis és Chloé a füben játszanak, Doris és Amaryllis egymáshoz hajlanak; tiporjátok el őket; előre!

4.

Kelj ki gulyáidból, Egyiptom fia, balzsamos Fáráó, bontsd le a képlepelt, mely avult testedet borítja.

Fel, rabszolgák, barmok és zsidók; jósoljatok a háborura, égnéző mágusok.

Fényes az ég, tisztúlt a rengeteg, árad a Nílus, árnyat vet a szfinksz.

Jer hajóiddal, fürge feniciai; görög róka, kerüld a Szcillákat.

Mind az enyémek vagytok. ↔

Enyém vagy Xerxes, fodros szakálloddal, sok
őrzött kincseddel, tengernyi népeddel: verd a hida-
kat, nekem vered! Enyém vagy Miltiades; Periklesz
nekem építetsz; Aspasia enyém! Phidiász
nekem faragsz; Demoszthenész, kardnál élesebb
nyelveddel, nekem beszélsz. Arisztophanesz tréfáit
én élvezem, Aiszkhylosz kit emel, mint engem? Én
aratom, amit Isten vetett.

5.

De csitt, messze nyugatról, Heszperiából
komor férfiak jőnek; s kikelt a trójai mag. Pik-
kelyes loricával szembesedik a meztelen térd
és áttetsző köldök. S vala-
hol, az oroszlántalpu városban, a Városban, a
legmagasabb helyen, ahonnan Hercules oszlopá-
ig látni: éhes tömeg ordít és királyok ülnek ta-
nácsokat.
Jertek szónokok és hadvezérek, jertek rusztikusok és fajtalanok, szkurrák és paraziták hadseregemből ki nem maradhattok. Előre, vexillumok, signumok és sasok,
húzzatok braccát, kemény cisalpin legények,
jertek északra hű fiai a farkasanyának, hagy-
játok a romlott epigrammagyárost és a vánkosai-
ba fuldokló császárt.

6.

Szőke fiai a ködnek és messze hegyeknek,
üdvözöllek. Legjobb katonáim vagytok, csontos-
arcu fickók és valóban sok hálával tartozom nek-
tek. De tiszteljétek a züllött rajongókat, akiknek
örökébe léptek, s ne feledkezzetek meg az utolsó is-
tenről, aki karjára vette a nyomorultakat.
Eljön az idő, amikor ti is ilyen züllött
rajongók lesztek, keresitek, kétségbeesve a régit és az
ujat, beszéltek latinul és volapükül. Eljön az idő,
mikor ezer látcső, megannyi bábeli torony, mered
az égre; s jőnek vitézek kereszt jele helyett a vakoló
kanál jelével is. Eljön az idő – – – – – –
– – – – – – – – – – – –

7.

Meguntam.

Ó de kicsi mindez; de kevés és kicsi az én hadseregem. És ki ellen menjek és van-e akire érdemes harcba menni? És győzök-e vagy legalább bukom-e?

És nem jobb-e aludni?

Kályha, szoba, lámpa, könyvek, képek alszanak. Boldog aki alszik.

Boldogok a lelki szegények mert ők bírják az álmot.

Én is alszom már: vessétek meg az ágyot; én nem lehetek hadvezér mert beteg vagyok és minden árt az idegeimnek.

Majd más… talán más…

[1910-es évek eleje; 1911 vége–1912 eleje]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1728/5. 3 f., rektó, tintaírású fogalmazvány, ceruzaírású javításokkal, aláírással.

Első megjelenés posztumusz: Gál 1980, 9–11.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A **k**-n túlnyomórészt apró betűjavítások és helyesírási pontosítások figyelhetők meg, ezek mellett néhány lexikai csere és beszúrás is előfordul, utóbbiak közül kiemelhetők a ceruzával írt variánsok (pl. a 42. sorban a *szálljon* fölé írt *guruljon*), valamint az utólagos tollal és ceruzával írt betoldások (pl. a 45. sorban *barna,* illetve a 86. sorban *szkurrák és paraziták*), amelyek arról árulkodnak, hogy Babits a szöveget a fogalmazás után is kisebb stiláris pontosításokkal alakította tovább. A *szálljon* fölé írt *guruljon* ige esetében Babits törlés nélküli variációként jegyzi be a módosítást, és mivel ez az utólagos javítás, a főszövegben az utóbbi alakot közöljük.

Gál István a kézirat bekezdéses tagolását megtartva, de az elválasztásokat mellőzve közli a szöveget, így a kézirat tipográfiai látványát nem őrzi meg teljes egészében. Melczer Tibor ezzel szemben a verset a kézirat elrendezését követve, az elválasztásokat is megtartva adja közre. (Babits 1985, 5–9.) A kritikai kiadásban az utóbbi megoldást követtük; mivel nem dönthető el egyértelműen, hogy Babits a szöveget milyen formában szánta volna közlésre, indokoltnak tűnt a kézirat tipográfiai sajátosságainak minél teljesebb megőrzése.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1728/5.

Századvégi költő éneke.

1.

A kályha zeng, a szoba csöndes, enyhén süt a lámpa, hallgat a könyvsor, méláznak a képek... most... most...

Mostan van a szellemek órája, és a szellemek agyamban sorakoznak, néma hadsereg, némán verik a dobot, indulóra.

Mostan van az ihlet órája, a várt óra, a választott óra, a találkozás órája, az isteni ,légyott

Előre! Az ér ver, a szív dobog, a kéj közeleg.

Itt a fogantatás perce. A perc, melyben elfér a világtörténet; s itt a szoba, melyben elfér a mindenség.

Népes magány, holt élet, álló idő, mozgó tér.

Vendégül látom a távolt és közelt, a halottakat és meg nem születetteket.

S itt az ajándék perce, a a végrendelet perce, a termés perce, a szó perce, a cselekedet perce.

Előre! a A kályha zeng, a szoba zsibong, énekel a lámpa, ujjong a könyvsor, ugrálnak a képek, dobog a dob, indul a hadsereg.

2.

S vajjon mindig csak vegyek és sohase adjak, és legyek min d t a tenger, melybe ömlenek minden foly am ok és égő velőm mint a mély pokol, amelyből nincsen visszatérés?

Mint a kemence, mint a tömlöc, mint az elásott kincs, töretlen dió, gyümölcstelen fa, meddő asszony?

Legyek mint a pártában maradt lány, mint a fukarok kincse, mint a felvágatlan könyv, mint a néma ember, vagy akit eltemettek elevenen?

Akit eltemettek elevenen, és hiába kiált és hiába döng és hiába rug és hiában él és nem él?

És legyek mint más ember, mint az utolsó ember, mint aki ember és nem ember?

S vajjon nem vagyok-e milliók ura, és nem vagyok-e hadvezér, kit milliók követnek és nem ↔

enyém-e mind az a hadsereg, mellyel hajdanta győztek, s mind az a birodalom, melyet hajdanta meghóditottak?

Nem vagyok-e gazdag és nem lehetek-e bőkezű?

Előre! Dobogj szivem dobja, áradj erem ára, eredj elmém serege!

Lobbanjon a lámpa, szálljon guruljon be szobámba a nagy idők kereke.

3.

Tram..... tram.....

Előre barna óriások, kiket első buja kedvében fogant a földanya, gigászok és angyalok szeretői, tornyok és titánok, egetvivó zsiványok, ismerlek benneteket, nekem nem vagytok idegenek.

Látom a sötét tagokat, a borzas szőröket; egy oroszlán egész bundáját öveteken, gyökeres szálfenyvet kezetekben, földeket vállatokon, s rengeteg arcotokon fényes izzadság özönös csöppjeit.

Szolgáim vagytok: előre!

Rázzátok le a vizözön utolsó csöppjeit barna bőrötökről, nyissátok fel nagy cyclopsszemetek!

Lám, Daphnis és Chloé a füben játszanak, Doris és Amaryllis egymáshoz hajlanak; tiporjátok el őket; előre!

4.

Kelj ki gulyáidból, balzsamos Fáráó Egyiptom fia, balzsamos Fáráó, bontsd le a képlepelt, mely avult testedet borítja.

Fel, rabszolgák, barmok és zsidók; jósoljatok a háborura, égnéző mágusok.

Fényes az ég, tisztúlt a rengeteg, árad a Nílus, árnyat vet a szfinksz.

Jer hajóiddal, fürge feniciai; görög róka, kerüld a Szcillákat.

Mind az enyémek vagytok.

Enyém vagy Xerxes, fodros szakálloddal, sok őrzött kincseddel, tengernyi népeddel: verd a hidakat, nekem vered! Enyém vagy Miltiades; Periklesz nekem építetsz; és Laisz is Aspasia enyém! Phidiász nekem faragsz; Demoszthenész, kardnál élesebb nyelveddel, nekem beszélsz. Arisztophanesz tréfáit én élvezem, Aiszkhylosz kit emel, mint engem? Én aratom, amit Isten vetett.

5.

De csitt, messze nyugatról, Heszperiából komor férfiak jőnek; as kikelt a trójai mag. Pikkelyes loricával szembesedik a meztelen térd és áttetsző köldök. S nyugaton, az ormot S valahol, az oroszlántalpu városban, a Városban, a legmagasabb helyen, ahonnan Hercules oszlopáig látni: éhes tömeg ordít és királyok ülnek tanácsokat.

Jertek szónokok és hadvezérek, jertek rusztikusok és fajtalanok, szkurrák és paraziták hadseregemből ki nem maradhattok. Előre, vexillumok, signumok és sasok, húzzatok braccát, kemény cisalpin legények, jertek északra hű fiai a farkasanyánák, hagyjátok a romlott epigrammagyárost és a vánkosaiba fuldokló császárt.

6.

Szőke fiai a ködnek és messze hegyeknek, üdvözöllek. Legjobb katonáim vagytok, csontosarcu fickók és valóban sok hálával tartozom nektek. De tiszteljétek a züllött rajongókat, akiknek örökébe léptek, s ne feledkezzetek meg az utolsó istenről, aki karjára vette a nyomorultakat.

Eljön az idő, amikor ti is ilyen züllött rajongók lesztek, keresitek, kétségbeesve a régit és az ujat, beszéltek latinul és volapükül. Eljön az idő, mikor ezer látcső, megannyi bábeli torony, mered az égre; s jőnek vitézek kereszt jele helyett a vakoló kanál jelével is. Eljön az idő – – – – – –
– – – – – – – – – – – –

7.

Meguntam.

Ó de kicsi mindez; de kevés és kicsi az én hadseregem. És ki ellen menjek és van-e akire érdemes harcba menni? És győzök-e vagy legalább bukom-e?

És nem jobb-e aludni?

Kályha, szoba, lámpa, könyvek, képek alszanak. Boldog aki alszik.

Boldogok a lelki szegények mert ők bírják az álmot. ↔

Én is alszom már: vessétek meg az ágyot; én
nem lehetek hadvezér mert beteg vagyok és min-
den árt az idegeimnek.
Majd más… talán más…

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A *Századvégi költő éneke* nyomtatásban Babits életében nem jelenik meg. A vers egyetlen ismert kézirata az a három fólióra terjedő, tintaírású fogalmazvány, amelyet a költő ceruzával több helyen javít. A javítások elsősorban lexikális és stiláris pontosításokra, valamint mitológiai és történeti nevek helyesbítésére szorítkoznak; a szöveg szerkezete egységes és lezárt kompozíciót mutat.

A hét, számozott egységre tagolt, retorikus felépítésű költemény verstani értelemben a szabadvers és a prózavers határán helyezkedik el. A kéziratkatalógus a keletkezés idejét bizonytalanul 1911 vége és 1912 januárja közé teszi. A mű terjedelme, formája és a költői szerepfelfogást önironikusan felszámoló zárlata magyarázhatja, hogy Babits nem közli sem folyóiratban, sem pedig kötetben.

A *Századvégi költő éneké*t elsőként az *Új Írás*ban, 1980-ban a *Dialektikai regény* című párbeszédes esszével együtt közlő Gál István a keletkezés kapcsán Babitsnak a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabalá*ban tett önéletrajzi utalását idézi, amelyben a költő az 1900. évi szilveszterhez kapcsolja egy „új *Carmen Saeculare*" megírásának tervét: „Keletkezése időpontjához legközelebb áll talán az az utalása a századforduló szilveszterének éjjelére, amely »Líra, kalendárium, mese, vers, kabala« című, versekkel tarkított korai Nyugat-esszéjében jelent meg először. Ebben többek között ezt írja: »Azon az emlékezetes Szilveszter éjen… ami csak egyszer történt eddig és száz évig megint nem fog történni – egyszóval azon az éjjelen, mikor ez a század született. Én akkor gimnazista voltam és biztos benne, hogy nagy ember leszek és arról ábrándoztam, hogy megírom az új Carmen Saecularét, Horatius módjára, de modernül, egész mély, forró és friss filozófiámat beleöntve egy hatalmas énekbe, mely egyszerre ismertté tegye csúf nevemet egész Magyarországban…« Valóban elkészült-e ez a hatalmasnak tervezett költemény akkoriban, vagy még évekig magában hordozta és érlelte alapeszméjét, egyelőre nem állapítható meg, mert eddig sehol sem találtunk Babits írásaiban erről említést. Ihletforrásaira, sugalmazóira vonatkozóan sem lehet semmit sem megállapítani mindaddig, amíg diákköri olvasmányainak kinyomozása során fogódzóra nem akadunk. Mostani sejtésem szerint a pécsi gimnazista korában vele együtt lakó és rá sok ösztönző hatást gyakorló unokabátyjának, a tragikus sorsú Buday Dezsőnek iratai között bukkanunk esetleg nyomra. Formáját tekintve pedig fiatal korában kedves amerikai költőjére, Walt Whitmanre lehet gyanakodni." (Gál 1980, 12.)

A verset 1985-ben Melczer Tibor is közli az *Aki a kékes égbe néz* című kötet élén. Melczer szerint a mű a címe ellenére biztosan nem Babits gimnazista korában keletkezett, hanem jóval később, 1912 körül. Úgy véli, Babits később, már érettebb költőként valójában a *Líra, kalendárium, mese, vers, kabalá*ban leírt fiatalkori tervet valósította meg a *Századvégi költő éneké*ben, amely így a korai ambíciók utólagos, ironikus és részben

heroikus újrafogalmazásának tekinthető. A vers prózavers jellegű kompozíció, amelynek műfaji és stiláris előzményei több irányból is eredeztethetők. Hazai hagyományként Melczer a magyar költészet prózaverskísérleteire (például Vajda Péterre, illetve Weöres Sándor *Veréb-antológiá*jára) utal, míg tágabb értelemben a középkori költészettől át Novalisig terjedő európai hatásokat is számításba veszi. A vers halmozott történelmi és mitológiai képrendszere Melczer szerint azt az érzetet kelti, mintha egy sokat olvasó, a klasszikus műveltség anyagát szenvedélyesen gyűjtő, érettségire készülő diák tudásvilága szólalna meg benne, ugyanakkor az érettebb költő már ironikus távolsággal tekint erre a szerepre. Babits a formai kísérletezést végül az *Isten kezében* és az *Isten fogai közt* című művekben valósítja meg. (Babits 1985, 113–114.) A *Századvégi költő éneke* poétikai kidolgozottsága, retorikailag szervezett és tagolt kompozíciója, valamint a költői szerep hadvezéri metaforájának fokozatos, majd ironikus önfelszámolása valóban inkább az érettebb Babits 1910 utáni alkotói magatartására jellemző. A zárlatban megjelenő testi és idegi kimerültség motívuma („nem lehetek hadvezér mert beteg vagyok és minden árt az idegeimnek") szintén olyan tapasztalatot rögzít, ami Babits pályájának későbbi időszakához, tehát biztosan nem a címben jelzett időponthoz köthető. Mindezek alapján a vers címében megjelenő „századvégi" perspektíva minden bizonnyal visszatekintő történeti pozícióra utal.

A datálást egy további körülmény is segítheti: a *Görög róka* rögtönzés címe, illetve a szövegben szereplő hajó-kép („Kötélcsomók a / hajón") laza szövegszintű egyezésként jelenik meg a *Századvégi költő éneke* 66–67. sorában („Jer hajóiddal, fürge feniciai; görög róka, kerüld a Szcillákat."). A kéziratkatalógus a *Görög róka* keletkezését az 1910-es évekre teszi, ami filológiailag is valószínűsíthető György Mátyás és Babits kapcsolatának alakulása alapján, ugyanis a töredék György Mátyás névjegyének verzóján maradt fenn. György Mátyás versei 1910-től jelennek meg a *Nyugat*ban, utoljára 1913-ban publikál a lapban, tehát Babits és György személyes ismeretségének kezdete – amikor is átadhatja Babitsnak a névjegyet – a tízes évek elejére tehető. Györgyre ebben az időszakban figyel fel Kassák Lajos – részben Osvát Ernő közvetítésével –, ami pályájának fontos fordulópontja: 1913-ban jelenik meg első kötete, a *Ligeia* a *Nyugat* kiadásában, amelyről Tóth Árpád ír kritikát, ezt követően pedig rendszeres szerzőjévé válik Kassák avantgárd folyóiratainak, *A Tett*nek és a *Má*nak. Mivel a *Görög róka* keletkezése feltehetően az 1910-es évek elejére tehető, a szövegek közötti intertextuális kapcsolat közvetve azt is valószínűsíti, hogy a *Századvégi költő éneke* szintén ebből az időszakból származhat. A kritikai kiadás tehát elfogadja a kéziratkatalógus 1911 vége és 1912 eleje közti datálását, azzal kiegészítve, hogy a vers az 1910-es évek elején keletkezhetett.

Magyarázat

55. *cyklopsszemetek* – a küklópsz a görög mitológia egyszemű óriása, amelynek hatalmas, kerek szeme a homlokán helyezkedik el. A legismertebb küklópsz a Homérosz *Odüsszeiá*jában szereplő Polüphémosz, Poszeidón tengeristen fia.
56. *Daphnis és Chloé* – az ókori görög pásztorregény, Longos *Daphnis és Chloé* című művének szereplői; az ártatlan, idilli pásztori szerelem hagyományos alakjai, akik a későbbi európai bukolikus irodalom és képzőművészet visszatérő figurái.
57. *Doris* – a görög mitológiában tengeri nimfa neve, illetve a bukolikus költészetben gyakran előforduló női pásztornév; a versben nem konkrét mitológiai személyre, hanem az idilli, pásztori világ jellegzetes alakjára utal.

Amaryllis – a pásztori költészet (különösen Theokritosz és Vergilius eklogái) visszatérő nőalakja; neve a bukolikus hagyományban a természetes szépség és az egyszerű, idilli szerelem jelölője.

67. *Szcilla* – Szkülla a görög mitológiában hatfejű tengeri szörnyeteg, aki egy sziklán lakik egy keskeny tengerszorosnál; a közel haladó hajókról ragadja el a matrózokat. A mítosz szerint a szoros másik oldalán Kharübdisz örvénye található, ezért a hajósoknak két halálos veszély között kell áthaladniuk. Többes számban a különféle veszélyeket, fenyegető akadályokat jelöli.
69. *Xerxes* – Xerxész (i. e. 519 – i. e. 465) perzsa nagykirály a görög–perzsa háborúk idején; a hatalmas birodalom és a mérhetetlen uralom jelképe.
71. *Miltiades* – Miltiadész (i. e. 555/550 – i. e. 489) athéni hadvezér, a marathóni győzelem irányítója; a görög katonai ellenállás alakja.
Periklesz – Periklész (i. e. 495 – i. e. 429) Athén vezető államférfija a klasszikus korban; nevéhez a város politikai és kulturális fénykora kötődik.
72. *Aspasia* – Aszpázia (i. e. 480 – i. e. 400) Periklész köréhez tartozó, művelt nő; az ókori források az athéni szellemi élet befolyásos szereplőjeként említik.
Phidiász – Pheidiász (i. e. 500 – i. e. 430 körül) a klasszikus görög szobrászat kiemelkedő mestere; az Akropolisz építkezéseinek irányítója, a Parthenón díszítésének alkotója.
73. *Demoszthenész* – Démoszthenész (i. e. 384 – i. e. 322) athéni szónok és politikus; beszédei az ókori retorika csúcsteljesítményei közé tartoznak.
74. *Arisztophanesz* – Arisztophanész (i. e. 450 k.– i. e. 386) athéni komédiaköltő; műveiben a kortárs politikai és társadalmi viszonyokat szatirikusan ábrázolta.
75. *Aiszkhylosz* – Aiszkhülosz (i. e. 525 – i. e. 456) athéni tragédiaköltő; a görög dráma egyik megalapozója.
77. *Heszperia* (gör.) – a görög hagyományban Itália megnevezése, a „nyugati föld” jelentéskörében.
79. *lorica* (lat.) – az ókori hadviselésben használt mellvért; itt a katonai fegyelem és fegyverzet jelölője.
82. *Hercules oszlopa* – Hercules, azaz Héraklész görög mitológiai alak, nagyerejű hős, Zeusz fia, anyja a halandó Alkméné. Zeusz felesége, Héra bosszút esküdött a fiú ellen: megbabonázta, hogy saját kezével végezzen gyermekeivel. Ezután Héraklészt – gyilkos lévén – száműzték otthonából, majd Mükéné királyának szolgálatába állva kiállt tizenkét próbatételt, hogy tisztára mossa a nevét és megszerezze a halhatatlanságot. A „Hercules oszlopa(i)” a görög mitológiában a világ nyugati határát jelölő pont; földrajzi értelemben a Gibraltári-szoros megnevezése.
86. *szkurra* – a *scurra* (lat.) az ókori Rómában hivatásos társasági nevettető; a szatirikus, alantas szórakoztatás alakja.
87. *vexillum* (lat.) – római katonai zászló, a hadsereg egységeit jelölő jelvény.
signum (lat.) – díszes hadijelvény, az egyes katonai alakulatok azonosítója.
88. *bracca* (lat.) – az ókori északi és provinciális népeknél viselt nadrágfajta; a római kultúrától idegen viselet jelölője.
cisalpin (lat.) – az Alpok innenső oldalán élő; Alpokon inneni.
100. *volapükül* – a *volapük* a Johann Martin Schleyer (1831–1912) által kidolgozott mesterséges nemzetközi nyelv; a versben az egységes kommunikáció utópisztikus kísérleteire utal.

101. *bábeli torony* – az ószövetségi Bibliában szereplő város épülete, amelynek építése közben Isten parancsára az emberek nyelve összezavarodott, ezért képtelenek voltak megérteni egymást.
103. *a vakoló kanál jelével* – a szabadkőművesség egyik jelképe, amely itt a keresztény jelképrendszert felváltó világi-humanista eszmékre utal.

376.

Modern vázlat

B. M. verskötetéhez.

[Illusztrációk mindenféle könyvekhez, 4.]

Egy furcsa vidéken bolygok
és lengetem árva sarlóm
hol minden epedve boldog
s nagy nők hevernek a tarlón.
Ezek a nők nem is élnek,
e madarak sohse szállnak,
e szél csak szele a szélnek,
ez árny csak árnya az árnynak.

Egy furcsa vidéken élek,
amelynek a hold a napja,
amelynek teste a lélek
és lege a semmi habja.
Folyóvize léghabáram,
puha földje álompárna,
amelynek élete álom,
s maga a halál az álma.

Ezen a furcsa vidéken
csöndnek hívják a szerelmet
felhők hevernek az égen
a mezőn nők, nők hevernek,
lelked puha csókkal hintik
testedbe halkan omolnak,
mély, mély ölük neve: mindig,
sötét ajkuk neve: holnap.

[1911 vége és 1912 tavasza között]

Cím Ny; R_1; R_2; V: Modern festmény
Alcím Ny; R_1; R_2; V: B. M. modorában
11 R_1: amelynek a teste [sh]
22 R_2: estedbe [sh]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k₁** OSZK Analekta 292/6. 1 f. (4 fóliós papír – amelyen Alfred Tennyson *A lótuszevők* című versének Babits általi fordítása található – 4. fóliójának verzóján), ceruzaírású fogalmazványrészlet, a vers első tizenkét sora, cím és aláírás nélkül; **k₂** OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 198. f. rektó, tintaírású fogalmazvány, ceruzaírású címmel és kiegészítésekkel, aláírás nélkül. A cím alatt, jobbra a vers első sorának ritmusképlete ceruzával: — — | ∪ ∪ — | — — | — A fólión Török Sophie utólagos, ceruzás rájegyzése az első megjelenés helyéről: „Illusztrációk mindenféle könyvekhez / 913. Nyugat / I. 660."

Első megjelenés: *Nyugat* 6, 9. sz. (1913. máj. 1.): 661–662. (Az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* negyedik verseként, *Modern festmény* címmel.) – További megjelenések: R_1 82; R_2 84; V 215–216; ÖV 195–196.

Babits a *Nyugat* hasábjain *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* címmel egy hét darabból álló versfüzért közöl, amely különböző időszakokban keletkezett költeményeket egyesít. A végleges szövegközlésben, az ÖV-ben a ciklus darabjai többnyire új címet kapnak. A füzér a következő versekből áll (zárójelben megadjuk a korábbi címeket is): *1. [Álom] Világhistória; 2. [Egy kép, csak egy pillanatra] Detektívregény; 3. [Régi magyar arckép] Régi magyar irodalom; 4. [Modern festmény. B. M. modorában] Modern vázlat. B. M. verskötetéhez; 5. [Nyugalmas téli kép] Nyugalmas téli kép. Életem margójáról; 6. Ligeti részlet; 7. Utolsó kép.*

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. A V szövege – a cím és az alcím kivételével – ezzel megegyezik. Az R_1-ben a 11. sorban sajtóhiba látható: az „amelynek teste lélek" helyett „amelynek a teste lélek" szerepel; a Szilasi-példányban, illetve az összes fellelhető dedikált kötetben Babits a felesleges névelőt ceruzával kihúzza.

Előszövegek

k₁: OSZK Analekta 292/6.

[Cím nélkül]

Egy furcsa vidéken bolygok
és lengetem árva sarlóm
hol minden epedve boldog
s nagy nők hevernek a tarlón
Ezek a nők nem is élnek
e madarak sohse szállnak
E szél csak szele a szélnek
ez árny csak árnya az árnynak

Egy furcsa vidéken élek
amelynek a hold napja
amelynek teste a lélek
és lege a semmi habja

k₂: OSZK Fond III/2356. 198. f.

Babits Mihály modorában

Egy furcsa vidéken bolygok
és[?] lengetem árva sarlóm
hol minden epedve boldog
s nagy nők hevernek a tarlón
e E zek a nők nem is élnek
e madarak sohse szállnak
e szél csak szele a szélnek
ez árny csak árnya az árnynak

Egy furcsa vidéken élek
amely n ek a ho l d a napja
amelynek teste a lélek
és lege a semmi habja
melynek levegő a víze folyóvize léghabáram
puh a földje meg álompárna
álom a kalásza dísze amelynek élete álom
é s maga a halál az álma

Ezen a furcsa vidéken
csöndnek hívják a szerelmet
úr a földön, úr az égen felhők hevernek az égen
egyedül van minden mellett a mezőn nők, nők hevernek
Nagy nők hevernek a földön lelked puha csókkal hintik
lelkedbe testedbe halkan omolnak
mély, mély ölük neve: börtön mindig
sötét ajkuk neve: holnap.

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos *Recitativ*-példányának bejegyzése alapján a vers keletkezési helye és ideje „Rákospalota 1911–12". (Kelevéz 1994, 757.)

Rába György szerint a *Modern vázlat* ironikus önpastiche. A vers alcíme (*B. M. verskötetéhez*, korábban *B. M. modorában*) annak az önreflexív szándéknak a jelzése, amiben a költő saját korábbi képeit és szólamait fordítja ki, az önszemlélet élessége, az ismétlésekre épülő retorika és a metaforák önkiüresítő logikája tehát a költői szerep kritikájaként is olvasható. A költemény ugyanakkor nem pusztán paródia: az önpastiche mögött a lírai válság élménye húzódik meg, amely ironikussá és egyben komoly megszólalássá is teszi a verset. (Rába 1981, 393.) Gál István szerint a mű – többek között az *Esti kérdés*, a *Pictor Ignotus*, az *Anyám nagybátyja, régi pap…* és a *Recitativ* címűekkel együtt – „velejében Swinburne-i poéma". (Gál 2003, 67.)

A szöveg alakulása jól követhető a két kéziratos forrás és a nyomtatott közlések összevetéséből. A $\mathbf{k}_1$ fogalmazvány töredékes, cím és alcím nélkül maradt fenn, és a vers első tizenkét sorát tartalmazza. Ez a változat még egyértelműen műhelyállapotot rögzít: a sorok több helyen bizonytalanok, javításra szorulnak, a metaforikus szerkezet még nem teljes. A $\mathbf{k}_2$ már a szöveg egészét rögzíti, címmel ellátva, és számos ceruzás kiegészítést és javítást tartalmaz. Külön figyelmet érdemelnek azok a sorok, ahol Babits teljes sorokat javít: a „melynek levegő a víze" helyére kerülő „folyóvize léghabáram", valamint az „álom a kalásza dísze" lecserélése az „amelynek élete álom" sorra a metaforikus rendszert elvontabb, kevésbé konkrét irányba mozdítja el. A zárlatban megfigyelhető az „ölük neve: börtön" elvetése, ami helyett a végleges szövegben az „ölük neve: mindig" megoldás szerepel. Ez a csere stiláris és egyben szemléleti szemléleti változást is jelez, hiszen a rabság képzetkörét aktivizáló metafora helyét egy időbeliséget, illetve feloldhatatlan állapotot jelölő fogalom veszi át.

Bár a publikálásra csak a *Nyugat* 1913. május 1-jei számában kerül sor, a *Modern vázlat* keletkezése a $\mathbf{k}_2$ *Angyalos könyv*-beli elhelyezkedése alapján – összhangban Babits visszaemlékezésével és a kéziratkatalógus datálásával – 1911 vége és 1912 tavasza közé tehető. A verset a *Képek és jelenések* ciklusba illesztve veszi fel a *Recitativ* kötetbe, a *Nyugat*-megjelenés alapján az *Illusztrációk* című alegységbe. Itt az *Álom,* az *Egy kép, csak egy pillanatra,* a *Régi magyar arckép,* a *Nyugalmas téli kép,* a *Ligeti részlet* és az *Utolsó kép* mellett negyedikként közli. A verscím *Modern festmény* alakban szerepel a V-közléssel bezárólag; az ÖV-ben azonban már a *Modern vázlat* cím olvasható.

377.

Vigasztalás

Előttem egy szegénynek ronda képe
Ki bajjal testét mankón lógva tolja
Semmi! az élet minden kicsi lépte
az ilyen férget ezrivel tiporja
Lelkemet mindig szégyen és bu tépte
ha porra néztem. Mért néztem a porra?
Ha fel az égre, ha a napra néznék
a fény csalná ki könnyem, nem a részvét!

[1911 vége–1912 tavasza]

Kézirat

$\mathbf{k_1}$ OSZK Fond III/2356.*(Angyalos könyv)* 199. f. rektó, ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül; $\mathbf{k_2}$ OSZK Fond III/1728/10. 1 f., rektó, tintaírású másolat, Komjáthy Aladár kézírásával, a 3. sor *kicsi* szavát Babits ceruzával írta be a szó számára kihagyott helyre.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A $\mathbf{k_1}$ szövegét betűhíven közöljük. A Komjáthy Aladár kezétől származó másolat, a $\mathbf{k_2}$ – noha Babits látta és egy helyen ki is egészítette – olyan, pontatlanságból származó szövegromlást mutat, hogy szövegkritikai szempontból nem vettük figyelembe, és eltéréseit sem jelöljük.

A kéziraton több kisebb javítás figyelhető meg: Babits az 1. sorban a „koldusnak” főnevet kihúzza, és fölé a „szegénynek” főnevesült melléknevet írja, a 2. sorban a „bajjal” a korábbi, feltehetően „vonta” ige helyére kerül. A 3. sorban a „lomha” jelzőt a „kicsi” szóra cseréli, míg a 4. sorban a „tiporja” ige *j* betűjét, a 7. sorban pedig az „égre” *é* betűjét javítja.

Előszöveg

$\mathbf{k_1}$: OSZK Fond III/2356. 199. f.

Vigasztalás

Előttem egy koldusnak szegénynek ronda képe
Ki vonta[?] bajjal testét mankón lógva tolja
Semmi! az élet minden lomha kicsi lépte
az ilyen férget ezrivel tipor j a
Lelkemet mindig szégyen és bu tépte
ha porra néztem. Mért néztem a porra? ↔

Ha fel az égre, ha a napra néznek
a fény csalná ki könnyem, nem a részvét!

Keletkezéstörténet

A kéziratkatalógus a verset 1911–1912 közé datálja. Mivel a *Vigasztalás* az *Angyalos könyv* harmadik füzetének 199. fólióján szerepel, az 1911 végi–1912. tavaszi, rákospalotai keletkezés tűnik valószínűnek. (Babits 2003b, 246.) A kézirat jellege (az áthúzások, betoldások, laza központozás) jelzi, hogy Babits itt elsősorban saját alkotói folyamatát dokumentálja, szemben a publikálásra szánt kéziratokkal.

A *Vigasztalás* cím ironikus feszültséget teremt a vers beszédhelyzetével, mivel a szöveg a másik megnyugtatása helyett a lírai én zavarának feltárására irányul. Az ironikus címadás révén a mű párhuzamba állítható a *Nyári idill* és a *Ligeti részlet* című költeményekkel, amelyekben hasonló módon a nyugalom látszata és a belső feszültség közötti ellentét szervezi a kompozíciót. A szöveg nem jut el egyértelmű zárlatig, tehát Babits nem tekintette véglegesnek; fogalmazványként maradt fenn, tisztázata nem ismert, a költő életében nem jelent meg.

378.

[Ha korábban elcsitítom…]

Ha korábban elcsitítom lámpám mert a fejem fáj
olybá rémlik a sötétben szobám mint egy messze táj

És e messze tájon köt egy végtelen processzió
mint arany tejút az éjben, tarka, halk és áradó

Ott az egyik régi férfi, halott férfi, Istenem!
Bár az arcát nem jól látom, lelkéröl megismerem

És e lélek ugy néz búsan mint egy kedves komoly arc
„Édes apám" – szólok hozzá – „mit emelsz és mit takarsz"

„Régen elkókkadt virágok" – szólt – „amiket rejtek itten
kiskorodból nagy remények, mind magammal sírba vittem"

(Apám hogyha most is élnél idefenn még
talán ilyen élhetetlen én se lennék)

Hölgyek visznek most koporsót, messze fáj a temetés
Arcuk éjben, lelkük nincs is, csak egy néma nevetés

Egyik mondja: „Szíved, álmod kincsét visszük így előtted" –
Másik mondja: „Ifjuságod, és erődet és velődet."

(Hogyha nem nevettél volna rajtam édes
talán nem is lettem volna nevetséges)

[1911 vége és 1912 tavasza között]

Kézirat

k OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 199. f. verzó, tintaírású fogalmazvány aláírás nélkül, ceruzaírású kiegészítésekkel.

Szövegkritika

A kéziraton számos javítás látható: törlés nélküli variánsok, szavak korrekciói, illetve sorrendcserék. A 11–12. és a 17–18. sorokat utólag ceruzával írja Babits, a helyhiány miatt sorkihagyások nélkül, a főszöveg közlésekor ezt pótoltuk. A 15. sor első, „Egyik"

szavának első betűjét eredetileg egy sorral feljebb kezdi írni, majd a sort alatta indítja újra; feltételezhető, hogy a kimaradt helyre további verssorokat kívánt beilleszteni. A kézirat szövegét betűhíven közöljük.

Javításunk

18. A sor végére kitettük a lemaradt zárójelet.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/2356. 199. f.

[Cím nélkül]

Ha korán bban eloltom este elcsitítom lámpám mert a fejem fáj
olybá rémlik a sötétben szobám mint egy messze táj

És e messze tájon jő nyúl jár fon köt egy végtelen processzió
mint arany tejút az éjben, tarka, halk és áradó

Ott az egyik régi férfi, halott férfi, Istenem!
Bár az arcát nem jól látom, lelkéröl megismerem

És e lélek ugy néz búsan mint egy kedves komoly arc
„Édes apám" – szólok hozzá – „mit emelsz és mit takarsz"

„Régen elhervadt elkókkadt virágok" – szólt – „amiket rejtek itten
kiskoro d ból an nagy remények, mi t nd magammal sírba vittem"
(Apám hogyha most is élnél idefenn még
talán ilyen élhetetlen én se lennék)
Hölgyek vis z nek most koporsót, messze fáj a temetés
Arcuk éjben, lelkük nincs is, csak egy néma nevetés

E
Egyik súgta mondja: „Szíved, álmod kincsét visszük így előtted" –
Másik mondja: „Ifjuságod, és [velődet] ∫ és [erődet]."
(Hogyha nem nevettél volna rajtam édes
talán nem is lettem volna nevetséges

Keletkezéstörténet

A fennmaradt tintaírású fogalmazvány az *Angyalos könyv* harmadik füzetének 199. fólió verzóján található, ceruzával utólagosan kiegészített sorokkal. A vers keletkezése tehát az *Angyalos könyv*ben elfoglalt helye alapján 1911 vége és 1912 tavasza közé, azaz Babits újpesti tanári működésének első időszakára tehető. (Babits 2003b, 246.)

A kézirat „elcsitítom” alakja az 1. sorban (az „eloltom este” javítása) megőrzi a lámpaoltás konkrét, vizuális mozzanatát, de be is vonja azt egy hanghoz kötődő történésbe, amennyiben a csitítás eredendően zajjal járó jelenség megszüntetésére utal, így a látvány és az auditív élmény összecsúsztatása az érzékelés elbizonytalanodását jelezheti. A 11–12., illetve a 17–18. sorban a ceruzaírású, reflexív mellékmondatok beillesztése látható, amelyek az eredetileg epikus-látomásos szerkezetet személyes önváddal és életrajzi hangsúllyal mélyítik el. A javítások alapján Babits nagy gondot fordít a látomás mozgásának és kiterjedésének pontosítására: a 3. sorban a törlés nélküli variánsok *(nyúl, fon, köt, jár)* a tér- és időbeli kiterjedés keresését dokumentálják. A költő elsőként a *jő* igét írja a 3. verssorba tintával, ezt törli, majd tintával föléírja a *nyúl* igét. Ezt nem húzza ki, de ceruzával feljegyzi a *jár* igét. Törlés nélkül folytatja, feltehetően ezután írja le szintén ceruzával a *fon,* majd végül a *köt* igét, de egyiket sem törli. A főszövegben a *köt* változat mellett döntöttünk a valószínűsíthető variánsfeljegyzési sorrend alapján.

A vers tematikusan szorosan kapcsolódik Babits apaképéhez és költészetének 1911–1912 körüli önvádló, önanalitikus szakaszához: a halott apa alakja, valamint a nőalakok által vitt koporsó allegorikusan a költő által elveszettnek érzett reményeket, erőt és ifjúságot jelenítik meg. Babits tizenöt éves korában veszítette el apját, Babits (III) Mihály Istvánt (1844–1898), akinek életútját és pályájának főbb állomásait Buda Attila rekonstruálja részletesen. (Buda 2025, 84–89.)

Tematikája alapján a *[Ha korábban elcsitítom…]* összefüggésbe hozható az *Örökségem*mel. Mindkét vers vádló retorikára épül, hiszen az *Örökségem* az ősöket teszi felelőssé a költő „lelki nyavalyáiért” és életkudarcáért („e hölgyek és urak, e régi emberek / sok lelki nyavalyát hagytak rám pénz helyett. / Ezért most, őseim! megátkoz unokátok: / ottlenn a sírban is örökre verjen átok”), míg a *[Ha korábban elcsitítom…]* konkrétabban az apát vonja be ebbe a felelősségi körbe, amikor a zárójeles megszólalásban az apa elvesztésével magyarázza saját „élhetetlenségét”, tehát a személyes sors tragikumát mindkét szövegben a felmenők felől értelmezi. A vers keletkezése feltehetőleg ezért is hozható összefüggésbe a Kiss Böske-szerelemhez kapcsolódó csalódás élményével: bár a megírás idejekor ez már nem aktuális tapasztalat – hiszen a történet 1911 nyarához kötődik –, jól látható, hogy Babits számára később is eleven marad. Ezt erősíti, hogy *A „Fiamhoz”* című versben hasonló módon utal a szerelmi megaláztatásra („mikor kinevetett, akit szerettem”), mint a *[Ha korábban elcsitítom…]* 17–18. sorában: „(Hogyha nem nevettél volna rajtam édes / talán nem is lettem volna nevetséges)”. (A kapcsolatról lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Magyarázat

3. *processzió* – vallási vagy ünnepi alkalomhoz kötődő, meghatározott rendben haladó körmenet.

379.

Hadjárat a semmibe

Strófák egy képzelt költeményből.

1913

Ó, mind akit szerettem életemben
s ki lelkemet szeretni még merész,
figyeljen most, talán megérthet engem,
bár hangom szerte tárult mélybe vész,
mint egy örök sodor halásza zengem,
amiről még álmodni is nehéz,
ragadójába markolok kezemmel
s merni merem, amit más nézni sem mer.

Ó, lelkek teste, élő folytonosság,
mért folysz el? És te testek lelke, szám,
miért folyamodom hiába hozzád,
elmém hazája, régen únt hazám?
Mért osztanám mi nem való hogy osszák?
s a mondhatatlant mért reméli szám?
Jobb volna nyugton és szó nélkül élni,
csak élettel s szerelemmel beszélni.

De nem lehet. Már nekem ez az élet.
Már nekem ez a legjobb szerelem.
Az én egyetlen mezőm erre széled,
ez egy kapú van nyitva még nekem.
Ha ez bezárul, az már az itélet,
melyet fejemre mérend kedvesem,
kit annyian epedtek, örök asszony,
ki van, hogy ezreket dalig rikasson.

Cím SzT: Hadjárat a semmibe.
Alcím Ny: Strófák egy képzelt költeményből | SzT: Strófák egy képzelt költeményből.
Dátum Ny; V: [a dátum hiányzik] | SzT: 1913.
1 Ny: Ó mind, | SzT: Ó mind
9 Ny; SzT: Ó
12 Ny; SzT: unt
20 Ny: kapu
23 Ny: asszony
24 Ny: van

Ki van, hogy minden nemes őt imádja,
amikor mást már nincs imádnia.
Kinek vágyára a halálnak vágya
jöhet csupán: a Filozófia.
Szólj hát szerelmem, szólj halálnak bátyja,
élet öccse, csalódások fia,
szólj, énekeld az égi nőt, a drágát,
sirassad új szavakkal némaságát.

Mert néma ő s nem könnyezik soha
és így vesz tőlünk szót és könnyeket
s könnyre mosollyal, szóra mostoha
csönddel felelve csúfra hiteget.
És csöndje végtelen, mint mosolya.
Mosolya nem fogy, csöndje nem reked.
Csöndje mosolyog és mosolya hallgat,
mosollyal, csönddel, úgy mulat terajtad.

Glóbuson ül, mint hideg istenasszony,
ruhája köd, de sohasem mezítlen,
fagyával éget, hogy rabbá unasson
s titkolt testével álmodjék a hitlen.
S nincs is tán teste. S minden érte-vad szomj
a semmi hűs ablakát nyalja itt lenn,
míg fönn a Hölgy, testté hazudva lelkét
a fellegekből fon magának erkélyt.

S tán minden szellem titkon őt reméli,
érte feszűl a morc tudós szerelme
és végtelenül végtelenbe méri
kis méterét a véges emberelme,
de az eget s e Hölgyet el nem éri,
bár köveiből Bábel tornya kelne:
a Jákob-létra végtelenbe vesz
s a nagy éposznak vége sohse lesz.

---

31 Ny: szólj Ny: nőt
41 Ny: Globuson
50 Ny: feszül
52 Ny: emberelme;
54 Ny: kelne,
56 Ny: eposznak

És mégis éposz és mégis dicső
és mégis ezt az époszt írom én
egy új tudósról. Mégis, mégis ő,
akit hősömmé biztat a remény,
hogy vágyhatom még lenni én is: ő;
aki enyém és aki mégsem: én
vagy egy bús én, kit dőrén elvetéltem
s most lelkétől kisértetes a méhem.

Egy új tudósról fogok énekelni,
ki Budapesten majdan élni fog,
dicsőbb, mint hős koroknak fejedelmi
s minden dicsekvő poétán kifog,
aki meddő dalát hiába termi
s facér fülekbe céltalan nyifog;
ah, hajdan hogy megejtett ily varázs is,
de most már látom, olyan, mint a hásis.

„Ki nem röpülhet, mikor ér tetőre?"
kérdeztem hajdan gyermek-ostobán, –
„Lassan vet óvatos szemet előre
földhöz ragadt nyomorult tudomány,
csigaként tapad hűvös szürke kőre
s az únalom nyálkája nyúl nyomán,
hitvány házát cipeli dőre súlyul –",
de csigaképe most dicsőre újul.

Mert bárha nincs szivárványhídja, szárnya
s szarvval nem érhet úszó csillagot,
kis helyet jár, de biztosan bejárja,
hagyván jelül ragyogó szallagot,
hogy útja szűk bár, de valódi *pálya,*
mert hódít s nem hiába ballag ott,
míg Anteusként hullong a poéta
s ő sem röpül, csak ugrál. Mint a béka.

---

59 Ny; SzT: uj
62 Ny: én,
63 Ny: bus
65 Ny; SzT: uj
66 ÖV: majd [sh]
70 Ny: nyifog, | V; ÖV: nyifog
78 Ny: unalom

Édes a valóságban megfogózni
s vigyázva mérni életünk terét,
a korlátok közt nemesen kigyózni,
mint útjelzők közt, bízva, mindelébb.
Szabott pályánkból félre nem lopózni
s nem térni meg, mint kimenős cseléd,
kinek mámortól émelyg lomha teste,
únt konyhájába tér vasárnap este.

A korlátokban bízni, hogy vezetnek
s a végtelenben, hogy nagy öle cél,
hogy érdemes nyujtózni a kezednek,
ha tud szilárdan nyúlni, mint acél,
hogy nem mind egyek útjai eszednek
s nem a legbölcsebb élet a facér,
mert eszünk útján mozgunk okosok mi
s a valótlanban nem lehet mozogni.

Lássátok, a korlátokat dicsérem:
a korlát a legbiztosabb valóság.
Tövis tart ébren rózsaittas éjen,
lévén biztosabb való, mint a rózsák.
Szoros formából születik az érem,
formának zord acél kell, nem nyúlós zsák.
Élet s lélek szétomló pára volna,
hogyha nem lenne száz korlátja forma.

Az én hősöm e korlátok s e formák
tudósa méri majd szigoruan
a létünket folyató száz csatornát,
melyek között az örök ár suhan,
mely arra foly, hol leggyengébb a korlát
s legyőzve győz csak minden vályuban;
mindegy, honnan jön, és mindegy, hová jut,
csak egyet fontos hogy nézzünk: a vályut.

---

92 SzT: bizva,
96 Ny; SzT: unt
101 Ny; SzT: eggyek
108 Ny: rózsák
109 Ny: szoros
110 Ny; SzT: nyulós Ny: zsák,
111 Ny: élet
114 Ny: szigorúan
118 Ny: vályuban,
119 Ny: mindegy Ny: jön Ny: mindegy

Az én tudósom tudja ezt bizonnyal,
nem fog kergetni régi délibábot,
okosan megelégszik a *viszonnyal,*
amely az észnek *jelzi* a világot
s a valóság jeléül a haszonnal:
ezenkivül más lényegig ki látott?
ami remélhetetlen, nem reméli:
a viszonyt *tudja,* a lényeget *éli.*

És tudja, hogy okokból a világ
egy óriás lánc kettős végtelenje,
ahol minden szem szomszédjába vág
és nincs, aminek nincsen oka *benne,*
de kívüle keresni hiuság,
oklánc okát kérdezni balga lenne
s hogy tudnád szóba, jelbe, észbe venni
azt, amin kívül nincs se jel, se semmi?

És mégis olykor tudósunk körül,
mint csillagokkal, esténként a légür,
ez a nagy semmi, vággyal színesül
s titkon az örök lánccal nem elégül,
minden unalma sejtelmekbe züll
s a néma Hölgy mosolyát érzi végül
és bár előtte semmi zárva nincsen,
az ő eszének nem elég a Minden.

Képzeld el őt most enyhébb téli esten
a Dunaparton bolygani magában,
ezen az áldott ifju Budapesten
a jégtörés keserves évszakában,
mikor zord úntság lovagol a testen
s a lélek nem tud bízni csillagában,
de gyönyörködni tud még benne. (Drága
csillag az űrben: semmiség virága!)

---

127 Ny: remélhetetlen
133 Ny; SzT: kivüle
136 Ny; SzT: kivül
139 Ny; SzT: szinesül
147 Ny: ifjú
149 Ny; SzT: untság

A semmiség virága ez a föld is,
a semmiség virága e világ,
amely tövissel bármennyit gyötört is,
mégis virág szemednek. Bús virág!
Tán ér belőle lelkednek gyümölcs is,
mohó fogad keményen belerág,
de ha félig kiszoptad leve mézét,
megérzed rajta a semminek ízét.

Tudósunk künn az ég alatt bolyongva
érezze ott magát, a Semmi partján,
nézzen a földre, mint egy égi pontra,
úgy gyönyörködjön e nagy Semmi-tajtján
s a tömegen, mely a földön zsibongva
az égben száll, tudatlan – körbehajtván
e gömb, melyet száz erők sodra mozgat.
Röpül a föld – s ők azt hiszik, nyugosznak.

Vagy sétálnak így, halkan, olvadáskor,
selyem suhog, peng a katona kardja.
Dombtól dudorgó, tornyos cifra háztól
csipkés az űr felé a Semmi partja.
A szél a habokat lenn, durva pásztor
nedves korbáccsal fütyörészve hajtja,
selyem suhog s a szürkefényü vaskard
érintésétől peng a hideg aszfalt.

Ó szürkeség! te a Fehér morajló
meghalkulása (s Feketének anyja)!
Ki eljössz, mikor haldoklik a gyarló
fény és a nap az éjszakát foganja.
Ó szálló szürke füst! ó ringva hajló
izmos Dunának szürke szép higanyja.
Ó szürke égen szürke alakok!
szürke szemekben szürke ablakok!

A lámpagyujtó lángos végü bottal
megsebzi ezt a messze szürkeséget ↔

162 Ny: érezze[sh]
172 Ny; SzT: ür
175 Ny: szürkefényű
179 Ny: eljössz
185 Ny: végű

helyenkint, – és a sebnek vére csobban
s Dunába hull – tüzes vér, szemet éget,
remegve száll, vékonyka patakokban,
mintha vörös bort vízbe töltenétek.
(Így látom a világot este reggel,
szürke alapon vérpiros sebekkel.)

Ott fönn is már, ott fönn a közel ürben
gyulnak a semmi apró sebei
a csillagok s keringnek kényszerülten,
kiki egymást amerre cipeli
lángolva még, avagy már halni hülten
vagy viszkető kis élettel teli. –
Nem furcsa, hogyha lelkem kibocsátom
elérem mindezt én – a kicsiny átom?

Én viszkető kis élet-átom én?
nem furcsa, hogy e nagy világ belémszáll
érzékeimnek felvont zsilipén?
s elönti lelkem, mint valami vész-ár?
Elönti lelkem, s mi maradok én?
Úszó fácska, mely a világ vizén száll
ráhányva, törni, az örök sodorra,
mely önmagával itatva sodorja.

S tudósunk érzé összecsapni lelkén
ez únt sodornak őrölő hatalmát
s forogni a nagy űrnek néma telkén
csillagos szárnnyal Isten lassu malmát;
táncban az ingó habparipa nyergén
tengernek véli hágni percnyi halmát.
Ó tengertánc! hangos hab fényes halma!
de majd megőröl Isten lassu malma.

---

187 Ny: helyenkint;
191 V; ÖV: (Igy
198 Ny; SzT: teli
199 ÖV: hogy ha
206 Ny; SzT: Uszó
207 Ny: törni
211 Ny; SzT: ürnek
212 Ny; SzT: malmát

Parthoz sodor majd sorsunk sűrü sodra,
a sima semmi sziklapartja vár.
Nem, addig is, fürödve és forogva
mulatni legjobb benned táncos ár?
nézni mit hány agg vized ifju fodra,
mi úszik benne: csillag vagy madár,
vagy asszonytest, prémek közt dobogó
merül fel és tajtékként csillogó.

Tajtékként csillanó és úgy elomló
a dunamenti fényes utcasorban,
mely lenn patakzik merre az oromló
Gellért kis szirtje a folyóra torpan,
prémmel is prémes tajtékhoz hasonló
muffal, boával az örök sodorban
és kacagással a habkacagáshoz
s mennyi mással hasonló mennyi máshoz!

Amiről annyi költők énekeltek
és annyian még énekelni fognak;
s a drága prém között a vér, a sejtek
keringnek, égnek, építik a habnak
bájos, múló formáit, régi rejtek
teremtésben áradnak és apadnak
száz testen át – és tested szembe árad,
hab vagy a hab közt, minden nő a párod.

S a tudós tudja, hogy e nagy kanális
kicsiny csöve az ő teste is éppen
s a szent természet örök animális
ereje ered emberünk erében.
Nem legjobb elvegyülni, bármi vár is,
hullám hullámhoz dörzsölődve szépen?
vagy mint halacska dörzsölődni násszá –
hogyan lehetne halacska halásszá?

218 Ny: Semmi
219 Ny: Nem
221 Ny: ifjú
222 Ny: benne;
230 Ny: muffal

Hogyan lehetne, ó hogyan lehetne
halásza lenni az örök sodornak,
amelybe holtig el vagyunk temetve
s mely holtan a semmibe hány ki holnap
űrnél űrebb távolba? hogy lehetne,
kik parttalan medrében véle folynak
a nagy Folyás irányát észre venni,
ha ez a minden és a part a semmi?

Vagy legalább mi látjuk semminek
és az *irány* szó semmit sem jelent
és semmi értelme a semminek,
kimondjuk, mint a mindent s végtelent
s szavunkban tiltott hiú vágy remeg,
de ami tiltott, mindörökre szent
s reménytelen vágy a legszebb imádság
s szent hősök, kik merészen félve vágyják.

Így írom én is hősi versem hősen,
amelynek hőse egy és ezer-egy,
ki régi-gyengén s mindig új-erősen,
halni-születni testből testbe megy,
a végtelen végét nem éri ő sem
s az én mesém is végtelenbe megy,
hisz benne olyan dolgok vágya szólal,
miket nem mondhatsz véges számu szóval,

mert minden szó új korlátot teremt,
a gondolat testének szabva formát
s e korlátok közt kigyózik a rend
lépcseje, melyen addig másszuk ormát
új s új látásnak, mígnem messze lent
köddé mosódik minden régi korlát,
s képekből összeáll a képtelen
korlátokból korlátlan végtelen.

[1911 és 1913. október 16. között]

---

253 Ny; SzT: ürnél Ny; SzT: ürebb
264 Ny: merészen,
265 V; ÖV: Igy
272 Ny: számú Ny; SzT: szóval.
273 Ny; SzT: Mert

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k}_1$ MTAK Ms 10.506/29., tinta- és ceruzaírású fogalmazvány 12 fóliós papír rektóján, aláírás nélkül, a 12. f. verzóján Babits ceruzaírásával: „böjti préd[ikáció]" és egy olvashatatlan szó; $\mathbf{k}_2$ tintaírású tisztázat tinta- és ceruzaírású javításokkal, 23,8×19,2 cm méretű, négyzetrácsos papíron, aláírással. Jelenleg magántulajdonban. (A kéziratkatalógusban nem szerepel.)

A Krisztina Antikvárium (Budapest, Roham utca 7.) 8. árverésének (2001. október 7., Budapest, a Magyar Rádió Márványterme, Pollack Mihály tér) aukciós katalógusa szerint árverésre bocsátották a *Hadjárat a semmibe* teljes autográf tisztázatát. A kiadvány adatai alapján Babits a 12 fólióból álló, 23,8×19,2 cm méretű, négyzetrácsos papírra írt kézirat rektó oldalaira jegyezte le a verset. Az alcím itt *Strófák egy nagyobb költeményből,* az utolsó oldalon pedig Babits aláírása szerepel.

A kézirat Dienes Valéria hagyatékából származik, amire Dienes egy interjúban elmondott visszaemlékezése is utal: „valahol megvan nálam annak a […] *Hadjárat*nak az eredeti kézirata is." (Dienes–Vitányi 1975, 89.) A kézirat kikiáltási ára 180 000 forint volt, és az antikvárium következő, 9. árverésének (2002. május 11.) katalógusából kiderül, hogy a tétel végül 260 000 forintért kelt el. Jelenlegi hollétéről nincs tudomásunk, ugyanakkor sikerült hozzáférni az aukciós archívumhoz, ahol a kézirat fényképfelvétele is elérhető. Ennek alapján a kritikai kiadásban ezt a változatot is közöljük szövegváltozatként ($\mathbf{k}_2$).

Babits idézőjelek között a *[Földhöz ragadt, nyomorult tudomány…]* kezdetű, 1904-es versének első öt sorát a költeménybe építi.

Első megjelenés: *Nyugat* 6, 20. sz. (1913. okt. 16.): 536–542. – További megjelenések: SzT 87–97; V 221–229; ÖV 201–208.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A $\mathbf{k}_1$ fogalmazvány, amelyen számos, alapvetően kisebb javítás figyelhető meg. A szöveget Babits ceruzával kezdi írni, azonban mivel a kézirat túlnyomó része tintával készült, a kéziratot tintaírásúként vettük fel. A fóliókon több betű- és szójavítás, valamint szó- és sorcsere is megfigyelhető; a központozás következetlen, és a szöveg állapota még nem közelíti meg a nyomtatott változatokét. A $\mathbf{k}_1$-en a 38. sor „Mosolya" szavában Babits a második *o* fölé ékezetet ír, majd ezt tintával kihúzza. A $\mathbf{k}_2$ tisztázat szemmel láthatóan a fogalmazvány alapján készült. Központozása még itt sem teljesen következetes – Babits gyakran elhagyja a vesszőket –, ugyanakkor a fogalmazványon végrehajtott módosítások többsége már ebben a változatban is megjelenik. Erre példa a 217. sor elején található szócsere: a $\mathbf{k}_1$-en eredetileg „Parthoz sodor majd" szerepel, de Babits ceruzával jelzi a szórend módosítását „majd parthoz sodor" alakra; a $\mathbf{k}_2$-n már ez a változat olvasható. A nyomtatott kiadások később visszatérnek az eredeti, „Parthoz sodor majd" sorrendhez. A $\mathbf{k}_2$-n kevés javítás található, melyek jellemzően betűjavítások. A 145. sorban az „estén" *é*-jének ékezetét, illetve a 254. sorban „ürébb" *é*-jének ékezetét Babits kihúzza. A tisztázaton a strófákat – · – jellel választja el egymástól.

Alapszövegünk az ÖV.

Javításaink

66. A *majd* nyilvánvaló sajtóhiba, mert elrontja a szótagszámot; a korábbi közlések alapján javítottuk *majdan*ra.
70. A *nyifog* után, a SzT-közlés alapján pontosvesszőt tettünk.
191. A nyomdai betűkészlet hiányossága miatt az *Így Í*-jére ékezetet tettünk.
199. A *hogy ha* alakot a korábbi közlések alapján – és mivel a 112. sorban is egybeírva szerepel – egybeírtuk.
265. A nyomdai betűkészlet hiányossága miatt az *Így Í*-jére ékezetet tettünk.

Előszövegek

k₁: MTAK Ms 10.506/29.

[Cím nélkül]

Ó mind akit szerettem életemben
s ki enge lelke met szeretni még merész
figyeljen most, talán megérthet engem
bár hangom szerte tárult mélybe vész,
mint egy örök sodor halásza zengem
amiről még álmodni is nehéz
ragadójába markolok kezemmel
s merni merem, amit más nézni sem mer.

Ó lelkek teste, élő folytonosság
m é rt folysz el? És te testek lelke, szám
miért foly am odom hiába hozzád
elmém hazája, régen únt hazám?
M ié é rt osztanám mi nem való hogy osszák?
s a mondhatatlant m ié é rt reméli szám?
Jobb volna nyugton és szónélkül élni,
csak élettel , s szerelemmel beszélni

De nem lehet. Már nekem ez az élet , .
m M ár nekem ez a legjobb szerelem.
Immár Az én egyetlen mezőm erre széled,
ez egy kapú van nyitva még nekem.
Ha ez bezárul: az már az itélet,
melyet fejemre mérend kedvesem,
kit annyian imádtak epedtek, örök asszony
ki van hogy ezreket dalig rikasson.

Ki van hogy minden nemes őt imádja,
amikor [már] ∫ [nincs] ∫ [mást] imádnia.
Kinek vágyára a halálnak vágya
jöhet csupán: a Filozófia. ↔

Szólj hát szerelmem, szólj halálnak bátyja,
élet öccse, csalódások fia
szólj énekeld az égi nőt a drágát
sirassad új szavakkal némaságát.

Mert néma ő s nem könnyezik soha
és így vesz tőlünk szót és könnyeket
s könnyre mosollyal, szóra mostoha
csönddel felelve csúfra hiteget.
És csöndje végtelen mint mosolya.
Mos ó o lya nem fogy, csöndje nem reked.
Csöndje mosolyog és mo ly s olya hallgat
mosollyal, csönddel, úgy mulat terajtad

Glóbuson ül mint hideg istenasszony
ruhája köd de sohasem mezitlen
fagyával éget hogy rabbá unasson
s titkolt testé ről vel álmodjék a hitlen
S nincs is tán teste. S minden érte-vad szomj
a semmi hűs ablakát nyalja itt lenn
míg fönn a Hölgy, testté hazudva lelkét
a fellegekből fon magának erkélyt

S tán minden szellem titkon őt rem li
érte feszül a gond [?] morc tudós szerelme
és végtelenül végtelenbe méri
kis méterét a véges emberelme
de az eget s e Hölgyet el nem éri
bár köveiből Bábel tornya kelne
a Jákob létr áj a végtelenbe vesz
s a nagy éposz nak vége sohse lesz.

És mégis éposz és mégis dicső
és mégis ezt az époszt írom én
egy uj tudósról. Mégis, mégis ő,
akit hősömmé avat biztat a remény
hogy vágyhatom még lenni én is: ő;
aki enyém és aki mégsem: én
vagy egy bus én ak k it dőrén elvetéltem
s most lelkétől kisértetes a méhem.

Egy uj tudósról fogok énekelni
ki Budapesten majdan élni fog
dicsőbb, mint h ős koroknak fejedelmi
s minden dicsekvő poétán kifog
aki meddő dalát hiába termi
s facér fülekbe céltalan nyifog
ah hajdan hogy megejtett ily varázs is –
de most már látom, olyan mint a hásis

„Ki nem röpülhet, mikor ér tetőre?”
kérdeztem hajdan gyermek-ostobán, –
„Lassan vet óvatos szemet előre
földhöz ragadt nyomorult tudomány
csigaként tapad hűvös szürke kőre
s az únalom nyálkája nyúl nyomán
hitvány házát cipeli dőre súlyúl –”
de csigaképe most dicsőre újul.

Mert bárha nincs szivárványhídja szárnya
s csak merre leshet szarvval nem érhet úszó csillagot
kis helyet jár de biztosan bejárja
hagyván jelül ragyogó szallagot
hogy útja szűk bár, de valódi pálya
mert hogy hódít s nem hiába ballag ott
mig Anteuszként hullong a poéta
s ő sem röpül csak ugrál. Mint a béka.

Édes a valóságban megfogózni
s vigyázva mérni életünk terét
a korlátok közt nemesen kigyózni
mint utjelzők közt, bízva, mindelébb.
Szabott pályánkból félre nem lopózni
s nem térni meg mint kimenős cseléd
kinek mámortól émelyg lomha teste
unt konyhájába tér vasárnap este.

A korlátokban bízni hogy vezetnek
s a végtelenben hogy nagy öle cél
hogy érdemes nyujtózni a kezek
ha tud szilárdan nyúlni mint acél
hogy nem mind eggyek útjai eszednek
s nem a legbölcsebb élet a facér
mert eszünk utján mozgunk okosok mi
s a valótlanban nem lehet mozogni

Lássátok a korlátokat dicsérem:
a korlát a legbiztosabb valóság
Tövis tart ébren róz s a ittas éjen
lévén biztosabb való, mint a rózsák
szoros formából születik az érem
formának zord acél kell, nem nyulós zsák
élet s lélek szétomló pára volna
hogyha nem lenne száz korlátja forma.

Az én hősöm e korlátok s e formák
tudósa beszméri majd szigoruan
a létünket folyató száz csatornát
melyek között az örök ár suhan
mely arra foly hol leggyengébb a korlát
s legyőzve győz csak minden vályuban
mindegy honnan jön és mindegy hová jut
csak egyet fontos hogy nézzünk: a vályut.

Az én tudósom tudja ezt bizonnyal
nem fog kergetni régi délibábot
okosan megelégszik a viszonnyal
amely az észnek jelzi a világot
s a valóság jeléül a haszonnal:
ezenkivül más lényegig ki látott?
ami remél lhetetlen, nem reméli:
a viszonyt tudja, a lényeget éli.

És tudja hogy okokból a világ
egy óriás lánc kettős végtelenje
ahol minden szem szomszédjába vág
és nincs aminek nincsen oka benne
de kívüle keresni hiuság
oklánc okát kérdezni balga lenne
s hogy tudnád szóba jelbe észbe venni
a mindent melyhez nincs hasonló azt, ami t n kivül nincs se jel se semmi?

És mégis olykor tudósunk körül
mint csillagokkal szinez esténként a légür
ez a nagy semmi vágg yal színesül
s titkon az örök lánccal nem elégül
minden unalma sejtelmekbe züll
s egy a örök néma Hölgy mosolyát érzi végül
és bár előtte semmi zárva nincsen
az ő eszének nem elég a Minden

Képzeld el őt most enyhébb téli esten
a Dunaparton bolygani magában
ezen az áldott ifju Budapesten
a jégtörés keserves évszakában
mikor zord untság lovagol a testen
s a lélek nem tud bízni csillagában
de gyönyörködni tud még benne (Drága
csillag az ürben: semmiség virága!)

A semmiség virága ez a föld is
a semmiség virága e világ
amely tövissel bármennyit gyötört is
mégis virág szemednek. Bús virág!
Tán ér belőle lelkednek gyümölcs is
mohó fogad keményen belerág
de ha félig kiszoptad leve mézét
megérzed rajta a semminek izét.

Tudósunk künn az ég alatt bolyongva
érezze ott magát, a Semmi partján
nézzen a földre, mint egy égi pontra
ugy gyönyörködjön e nagy Semmi-tajtján
s a tömegen mely a földön zsibongva
nem tudja hogy az égben jár száll, tudatlan, – körbehajtván
e gömb, melyet száz erők sodra mozgat
Röpül a föld – ő s ők azt hiszik, nyugosznak

Vagy sétálnak így, halkan, olvadáskor,
selyem suhog, peng a katona kardja
Dombtól dudorgó, s tornyos cifra háztól
csipkés az ür felé a Semmi partja
A szél a habokat lenn, durva pásztor
nedves korbáccsal füg ty örészve hajtja
selyem suhog s a szürkefényü f v askard
érintésétől koppangat az peng a hideg aszfalt

Ó szürkeség! te a F F ehér morajló
meghalkulása (meg a szinek s a Feketé nek anyja)!
Ki ott vagy eljössz mikor haldoklik a gyarló
fény és a nap az éjszakát foganja
Ó szálló szürke füst! ó ringva hajló
izmos Dunának szürke szép higanyja
ó szürke égen szürke alakok!
ó szür szürke szemekben szürke ablakok!

A lámpagyujtó lángos végü bottal
megsebzi ezt a messze szürkeséget
helyenkint; – és a sebnek vére csobban
é s Dunába hull – tüzes vér, szemet éget
remegve száll, vékonyka patakokban
mintha vörös bort vízbe töltenétek
(Igy látom a világot este, reggel
szürke alapon vérpiros sebekkel.)

Ott fönn is már, ott fönn a közel ürben
gyulnak a Semmi apró sebei
a csillagok s keringnek kényszerülten
kiki [egymást] ∫ [amerre] cipeli
lángolva még, avagy már halni hülten
vagy viszkető kis élettel teli –
„Nem furcsa hogyha lelkem kibocsátom
elérem őket őket mindezt én – a kicsiny átom?

én viszkető kis élet-átom, én
nem furcsa hogy e nagy világ belémszáll
öt érzéke imnek felvont zsilipén?
s elönti lelkem mint valami vész-ár?
Elönti lelkem, s mi maradok én?
Uszó fácska, mely a világ vizén száll
ráhányva, törni, az örök sodorra,
mely önmagával itatva sodorja.

S tudósunk érzé összecsapni lelkén
ez únt sodó ornak őrölő hatalmát
s forogni a nagy ürnek néma telkén
csillagos szárnnyal Isten lassu malmát
táncban az ingó habparipa nyergén
tengernek vél i hágni percnyi halmát
Ó tengertánc! hangos hab fényes halma! –
(de majd megőröl) Ez álom [?] sebes viz Isten lassu malma

[parthoz sodor] ∫ [majd] sorsunk sűrü sodra
a síma Semmi sziklapartja vár
nem addig is, fürödve és forogva
mulatni legjobb benned táncos ár?
nézni mithány agg vized ifju fodra
mi úszik benne: csillag vagy madár
vagy asszonytest, prémek közt dobogó
merül fel és tajtékként csillogó.

Tajtékként csillanó és úgy elomló
a Duna parti menti fényes utcasorban
↓prém je mel is↓prémes tajtékhoz hasonló
↑muffal, boával az örök sodorban
↑mely lenn patakzik merre az oromló
Gellért kis szirtje a D folyóra torpan
és kacagással a habkacagáshoz
s mennyi mással hasonló mennyi máshoz!

Amiről annyi költők énekeltek
és annyian még énekelni fognak;
s a drága prém között a vér, a sejtek
keringnek, égnek, építik a habnak
bájos, muló formáit, régi rejtek
teremtésben áradnak és apadnak
száz testen át – és tested szembe árad
hab vagy a hab közt, minden nő a párod

Sa tudós tudja, hogy ae nagy kanális
kicsiny csöve az ő teste is épen
s a szent természet örök animális
ereje ered emberünk erében
Nem legjobb elvegyülni, bármi vár is
hullám hullámhoz dörzsölödve szépen?
vagy mint halacska dörzsölődni násszá? –
hogyan lehetne halacska halásszá?

Hogyan lehetne, ó hogyan lehetne
halásza lenni az örök sodornak
amelybe holtig el vagyunk temetve
s mely holtan a semmibe halni hány ki holnap
ürnél ürebb távolba? hogy lehetne,
kik parttalan medrében vele folynak
a nagy Folyás irányát számba észre venni,
ha ez a minden és a part a semmi?

vagy legalább mi látjuk semminek
és az irány szó semmit sem jelent
és semmi értelme a semminek
kimondjuk mint a mindent s végtelent
as szavunkban tiltott hiú vágy remeg
de ami tiltott, mindörökre szent
s reménytelen vágy a legszebb imádság
s szent hősök kik merészen, félve vágyják

Igy írom én is hősi versem hősen
amelynek hőse egy és ezer-egy
ki régi-gyengén s mindig új-erősen
halni-születni testből testbe megy
a végtelen végét nem éri ő sem
s az én mesém is végtelenbe megy
hisz benne olyan dolgok vágya szólal,
miket nem mondhatsz véges számu szóval

mert minden szó uj teremt
a gondolat testének szabva formát
s e korlátok közt kígyózik a rend
lépcseje, melyen addig másszuk ormát
uj s uj látásnak, mignem messze lent
köddé mosódik minden régi korlát
s képekből összeáll a képtelen
korlátokból korlátlan végtelen.

k₂: Babits saját kezű tisztázata; magántulajdonban

Hadjárat a semmibe

Strófák egy nagyobb költeményből.

Ó mind akit szerettem életemben
s ki lelkemet szeretni még merész
figyeljen most, talán megérthet engem
bár hangom szertetárult mélybe vész
mint egy örök sodor halásza zengem
amiről még álmodni is nehéz
ragadójába markolok kezemmel
s merni merem, amit más nézni sem mer.

Ó lelkek teste, élő folytonosság
mért folysz el? És te testek lelke, szám,
miért folyamodom hiába hozzád
elmém hazája, régen unt hazám?
Mért osztanám mi nem való hogy osszák?
s a mondhatatlant mért reméli szám?
Jobb volna nyugton és szó nélkül élni
csak élettel s szerelemmel beszélni.

De nem lehet. Már nekem ez az élet.
Már nekem ez a legjobb szerelem.
Az én egyetlen mezőm erre széled,
ez egy kapú van nyitva még nekem.
Ha ez bezárul az már az itélet,
amelyet fejemre mérend kedvesem,
kit annyian epedtek, örök asszony
ki van hogy ezreket dalig rikasson.

Ki van hogy minden nemes őt imádja
a mikor mást már nincs imádnia
Kinek vágyára a halálnak vágya
jöhet csupán: a Filozófia. ↔

Szólj hát szerelmem, szólj halálnak bátyja.
élet öccse, csalódások fia
szólj énekeld az égi nőt a drágát
sirassad új szavakkal némaságát.

Mert néma ő s nem könnyezik soha
és igy vesz tőlünk szót és könnyeket
s könnyre mosollyal szóra mostoha
csönddel felelve csúfra hiteget.
És csöndje végtelen, mint mosolya.
Mosolya nem fogy, csöndje nem reked.
Csöndje mosolyog és mosolya hallgat
mosollyal, csönddel, úgy mulat terajtad.

Globuson ül mint hideg istenasszony
ruhája köd de sohasem mezítlen
fagyával éget hogy rabbá unasson
s titkolt testével álmodjék a hitlen.
S nincs is tán teste. S minden érte-vad szomj
a semmi hűs ablakát nyalja itt lenn
míg fönn a Hölgy, testté hazudva lelkét
a fellegekből fon magának erkélyt.

S tán minden szellem titkon őt reméli
érte feszül a morc tudós szerelme
és végtelenül végtelenbe méri
kis méterét a véges emberelme,
de az eget s e Hölgyet el nem éri
bár köveiből Bábel tornya kelne
a Jákob-létra végtelenbe vesz
s a nagy eposznak vége sohse lesz.

És mégis éposz és mégis dicső
és mégis ezt az époszt irom én
egy új tudósról. Mégis, mégis ő,
akit hősömmé biztat a remény
hogy vágyhatom még lenni én is: ő;
aki enyém és aki mégsem: én
vagy egy bus én kit dőrén elvetéltem
s most lelkétől kisértetes a méhem.

Egy uj tudósról fogok énekelni
ki Budapesten majdan élni fog
dicsőbb mint hős koroknak fejedelmi
s minden dicsekvő poétán kifog
aki meddő dalát hiába termi
s facér fülekbe céltalan nyifog
ah hajdan hogy megejtett ily varázs is
de most már látom, olyan mint a hásis.

„Ki nem röpülhet mikor ér tetőre?”
kérdeztem hajdan gyermek-ostobán, –
„Lassan vet óvatos szemet előre
földhöz ragadt nyomorult tudomány
csigaként tapad hűvös szürke kőre
s az unalom nyálkája nyúl nyomán
hitvány házát cipeli dőre súlyúl –”
de csigaképe most dicsőre újul.

Mert bárha nincs szivárványhídja szárnya
s szarvval nem érhet úszó csillagot
kis helyet be, jár de biztosan bejárja
hagyván jelül ragyogó szallagot
hogy útja szűk bár, de valódi pálya
mert hódit s nem hiába ballag ott
mig Anteusként hullong a poéta
s ő sem röpül csak ugrál. Mint a béka.

Édes a valóságban megfogózni
s vigyázva mérni életünk terét
a korlátok közt nemesen kigyózni
mint útjelzők közt, bízva, mindelébb.
Szabott pályánkból félre nem lopózni
s nem térni meg mint kimenős cseléd
kinek mámortól émelyg lomha teste
unt konyhájába tér vasárnap este.

A korlátokban bízni hogy vezetnek
s a végtelenben hogy nagy öle cél
hogy érdemes nyujtózni a kezeknek
ha tud szilárdan nyúlni mint acél
hogy nem mind eggyek útjai eszednek
s nem a legbölcsebb élet a facér
mert eszünk utján mozgunk okosok mi
s a valótlanban nem lehet mozogni.

Lássátok a korlátokat dicsérem:
a korlát a legbiztosabb valóság
Tövis tart ébren rózsaittas éjen
lévén biztosabb való mint a rózsák
szoros formából születik az érem
formának zord acél kell nem nyulós zsák
élet s lélek szétomló pára volna
hogyha nem lenne száz korlátja forma.

Az én hősöm e korlátok s e formák
tudósa méri majd szigoruan
a létünket folyató száz csatornát ↔

melyek között az örök ár suhan
mely arra foly hol leggyengébb a korlát
s legyőzve győz csak minden vályuban
mindegy honnan jön és mindegy hová jut
csak egyet fontos hogy nézzünk: a vályut.

Azt én tudósom tudja ezt bizonnyal
nem fog kergetni régi délibábot
okosan megelégszik a viszonnyal
amely az észnek jelzi a világot
s a valóság jeléül a haszonnal:
ezenkivül más lényegig ki látott?
ami remélhetetlen nem reméli:
a viszonyt tudja, a lényeget éli.

És tudja hogy okokból a világ
egy óriás lánc kettős végtelenje
ahol minden szem szomszédjába vág
és nincs aminek nincsen oka benne
de kívüle keresni hiuság
oklánc okát kérdezni balga lenne
s hogy tudnád szóba jelbe észbe venni
azt, amin kívül nincs se jel se semmi?

És mégis olykor tudósunk körül
mint csillagokkal esténként a légür
ez a nagy semmi vággyal szinesül
s titkon az örök lánccal nem elégül
minden unalma sejtelmekbe züll
s a néma Hölgy mosolyát érzi végül
és bár előtte semmi zárva nincsen
az ő eszének nem elég a Minden.

Képzeld el őt most enyhébb téli estén
a Dunaparton bolygani magában
ezen az áldott ifju Budapesten
a jégtörés keserves évszakában
mikor zord untság lovagol a testen
s a lélek nem tud bízni csillagában
de gyönyörködni tud még benne. (Drága
csillag az űrben: semmiség virága!)

A semmiség virága ez a föld is
a semmiség virága e világ
amely tövissel bármennyit gyötört is
mégis virág szemednek. Bús virág!
Tán ér belőle lelkednek gyümölcs is ↔

mohó fogad keményen belerág
de ha félig kiszoptad leve mézét
megérzed rajta a semminek ízét.

Tudósunk künn az ég alatt bolyongva
érezze ott magát a s S emmi partján
nézzen a földre mint egy égi pontra
ugy gyönyörködjön e nagy Semmi-tajtján
s a tömegen , mely a földön zsibongva
az égben száll, tudatlan – körbehajtván
e gömb melyet száz erők sodra mozgat.
Röpül a föld – s ők azt hiszik, nyugosznak.

Vagy sétálnak így, halkan, olva d áskor,
selyem suhog, peng a katona kardja
Dombtól dudorgó tornyos cifra háztól
csipkés az ür felé a Semmi partja
A szél a habokat lenn, durva pásztor
nedves korbáccsal fütyörészve hajtja
selyem suhog s a szürkefényű vaskard
érintésétől peng a hideg asz t f alt.

Ó szürkeség! te a Fehér morajló
meghalkulása (s a Feketének anyja)!
Ki eljössz , mikor haldoklik a gyarló
fény és a nap az éjszakát foganja
Ó szálló szürke füst! ó ringva hajló
izmos Dunának szürke szép higanyja
Ó szürke égen szürke alakok!
szürke szemekben szürke ablakok!

A lámpagyujtó lángos végü bottal
megsebzi ezt a messze szürkeséget
helyenkint; – és a sebnek vére csobban
s Dunába hull – tüzes vér szemet éget
remegve száll, vékonyka patakokban
mintha vörös bort vízbe töltenétek
(Igy látom a világot este reggel
szürke alapon vérpiros sebekkel.)

Ott fönn is már ott fönn a közel ürben
gyulnak a semmi apró sebei
a csillagok s keringnek kényszerülten
kiki egymást amerre cipeli
lángolva még, avagy már halni hülten
vagy viszkető kis élettel teli –
„Nem furcsa hogyha lelkem kibocsátom
elérem mindezt én – a kicsiny átom.

én viszkető kis élet-átom, én
nem furcsa hogy a e nagy világ belémszáll
érzékeimnek felvont zsilipén?
s elönti lelkem mint valami vész-ár?
Elönti lelkem, s mi maradok én?
Uszó fácska, mely a világ vizén száll
ráhányva, törni, az örök sodorra
mely önmagával itatva sodorja.

S tudósunk érzé összecsapni lelkén
ez únt sodornak őrölő hatalmát
s forogni a nagy ürnek néma telkén
csillagos szárnnyal Isten lassu malmát
táncban az ingó habparipa nyergén
tengernek véli hágni percnyi halmát
Ó tengertánc! hangos hab fényes halma! –
de majd megőröl Isten lassu malma.

majd parthoz sodor sorsunk sűrü sodra
a síma Semmi sziklapartja vár
n N em addig is, fürödve és forogva
mulatni legjobb benned táncos ár?
nézni mit hány agg vized ifju fodra
mi úszik benne: csillag vagy madár,
vagy asszonytest, prémek közt dobogó
merül fel és tajtékként csillogó.

Tajtékként csillanó és úgy elomló
a Dunamenti fényes utca sorban
mely lenn patakzik merre az oromló
Gellért kő[?] szirtje a folyóra torpan
prémmel is prémes tajtékhoz hasonló
muffal boával az örök sodorban
és kacagással a habkacagáshoz
s mennyi mással hasonló mennyi máshoz!

Amiről annyi költők énekeltek
és annyian még énekelni fognak;
s a drága pr ém között a vér, a sejtek
keringnek, égnek, építik a habnak
bájos, muló formáit, régi rejtek
teremtésben áradnak és apadnak
száz testen át – és tested szembe ára
hab vagy a hab közt, minden nő a párod.

S a tudós tudja hogy e nagy kanális
kicsiny csöve az ő teste is épen ↔

s a szent természet örök animális
ereje ered emberünk erében
Nem legjobb elvegyülni, bármi vár is
hullám hullámhoz dörzsölődve szépen?
vagy mint halacska dörzsölődni násszá
hogyan lehetne halacska halásszá?

Hogyan lehetne, ó hogyan lehetne
halásza lenni az örök sodornak
amelybe holtig el vagyunk temetve
s mely holtan a semmibe hány ki holnap
ürnél üresebb távolba? hogy lehetne
kik parttalan medrében véle folynak
a nagy Folyás irányát észre venni
ha ez a minden és a part a semmi?

vagy legalább mi látjuk semminek
és az irány szó semmit sem jelent
és semmi értelme a semminek
kimondjuk mint a mindent s végtelent
s szavunkban tiltott hiú vágy remeg
de ami tiltott, mindörökre szent
s reménytelen vágy a legszebb imádság
s szent hősök kik merészen, félve vágyják.

Igy írom én is hősi versem hősen
amelynek hőse egy és ezer-egy
ki régi-gyengén s mindig új-erősen
halni-születni testből testbe megy
a végtelen végét nem éri ő sem
s az én mesém is végtelenbe megy
hisz benne olyan dolgok vágya szólal,
miket nem mondhatsz véges számu szóval

mert minden szó uj teremt
a gondolat testének szabva formát
s e korlátok közt kigyózik a rend
lépcseje, melyen addig másszuk ormát
uj s uj látásnak, mígnem messze lent
köddé mosódik minden régi korlát,
s képekből összeáll a képtelen
korlátokból korlátlan végtelen.

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A költemény legkorábbi rétegét a feltételezhetően 1904 őszén keletkezett *[Földhöz ragadt, nyomorult tudomány…]* kezdetű szonett alkotja, amely az *Angyalos könyv*ben *(Versek 1903. jan.–1906. jul., Szonettek és canzonék I., Szonettek 10.)* önálló darabként szerepelt. Ez a vers évekkel később, jelentős átdolgozással és idézőjelek között épül be a *Hadjárat a semmibe* szövegébe, megőrizve alapmetaforáját, ugyanakkor elveszítve önálló vershelyzetét: „Földhöz ragadt, nyomorult tudomány: / lassan vet óvatos szemet előre. / Csigaként tapad hűvös, szürke kőre / s az únalom nyálkája nyúl nyomán. / Nem tud röpülni. Mikor ér tetőre?! / Súlyúl cipeli hitvány házát dőre / fontossággal. […]" (*[Földhöz ragadt, nyomorult tudomány…],* 1–7. sor, Babits 2017, 327.); „»Ki nem röpülhet, mikor ér tetőre?« / kérdeztem hajdan gyermek-ostobán, – / »Lassan vet óvatos szemet előre / földhöz ragadt nyomorult tudomány, / csigaként tapad hűvös szürke kőre / s az únalom nyálkája nyúl nyomán, / hitvány házát cipeli dőre súlyul –«, / de csigaképe most dicsőre újul." (*Hadjárat a semmibe,* 73–80. sor.) Ahogy a versek kritikai kiadásának első kötetében is olvasható, a Babits-hagyatékban található egy keltezés nélküli feljegyzés (OSZK Fond III. 1953/5.), amely a *[Földhöz ragadt, nyomorult tudomány…]* előzményének tekinthető: „A természettudomány lassan csúszik, mint a csiga, de mint az, folytonos, fényes nyomokat hagy maga után a kövön. – A költészet nem röpül, hanem ugrál, mint a béka; és mindig vissza kell esnie a földre, ha új ugrásra akar erőt –." (Babits 2017, 328.)

Rába György szerint a vers gondolati előzményei más költeményekben is felbukkannak: az *Atlantisz* és különösen a *Vakok a hídon* a Semmi és a lét kérdését költői látomásként jelenítik meg, a *Hadjárat a semmibe* azonban a problémát reflexív, dialektikus formában bontja ki. Eszmei kiindulópontjának hátterében egyrészt Henri Bergson filozófiája, másrészt a korszak matematikai gondolkodása, különösen Henri Poincaré és Georg Cantor elméletei állnak. Cantor halmazelméletének végtelenségfogalma – például az a tétel, hogy a tér pontjai számosabbak az egész számoknál – Babits számára a világ és az élet folyamatosságának költői értelmezéséhez kínál kiindulópontot, amelyet a versben végül Bergson idő- és mozgásfelfogása ír felül: Babits a lét folytonosságát a bergsoni *durée* és az oszthatatlan mozgás *(continuité mouvante)* fogalmaival értelmezi, amelyek szerint a tudat és a külvilág viszonya a belső változásokból kibontakozó időtapasztalat folyamatában tárul fel. A költemény ennek köszönhetően a lét és a semmi viszonyának dialektikus vizsgálatává válik, amelyben a filozófiai reflexiót a külvilág érzékletes képei – például a Duna-parti séta benyomásai – szemléltetik. (Rába 1981, 427–429.) Babits Dienes Valériával gyakran folytat eszmecserét Bergsonról, „s hogy »ses pensées« [gondolatai] mennyire éltek benne, nagyon elárulta a Hadjárat a semmibe" – emlékszik vissza Dienes egy 1964 novemberében kelt levelében. (Szabó SJ 2001, 229.) Gál István szerint a filozófiai tematika Browning hatására utal. (Gál 2003, 67.)

Ahogyan Rába rámutat, műfaját tekintve a vers a filozófiai tanköltemény hagyományához kapcsolódik, mivel előzményei között említhető Arany János *Vojtina ars poétikája* és Csokonai Vitéz Mihály *A lélek halhatatlansága* című műve. A stanzaformájú vers a reflexív hangnem kapcsán Arany *Bolond Istók* című művével is rokonítható, míg a *Bolyai* című szonett a gondolati problémakör egyik közvetlen csírájának tekinthető. (Rába 1981, 426–427.) A stanzaforma és az eposzi utalások révén a vers Tasso *A megszabadított Jeruzsálem* című művével is párhuzamba állítható, ám a nagyepikai vállalkozás lehetőségét ironikus önreflexió is kíséri. (Koós 2005, 77.)

Egy vele készült interjúban Dienes Valéria arról beszél, hogyan dolgozott Babits: a verseket hosszabb ideig magában hordozta, és csak akkor vetette papírra, amikor már „készen" érezte őket, ugyanakkor gyakran bepillantást engedett a készülő művei alakulásába. Dienes elmondása szerint ekkoriban Babits háromféle munkán dolgozott párhuzamosan, új tercinákat hozott a készülő Dante-fordításból, részleteket olvasott fel *A gólyakalifá*ból, valamint új verseket mutatott neki. Ugyanebben az összefüggésben említi a *Hadjárat a semmibe* című verset is, amelyet Dienes egy „nagyon fiatal, nagyon kedves barátjához", Komjáthy Aladárhoz kapcsol. (Dienes–Vitányi 1975, 89.) A *Hadjárat a semmibe* filozófiai tanköltemény révén azonban aligha tekinthető kizárólag Komjáthy személyéhez kötött alkalmi versnek. A visszaemlékezés mindenesetre fontos kronológiai támpontot ad: arra utal, hogy a vers a Dante-fordítás, illetve *A gólyakalifa* írásának idején, vagyis 1913 során keletkezhetett – legalábbis ekkor nyeri el végleges formáját.

A vers elsőként a *Nyugat* 1913. október 16-i számában jelenik meg, azonban Babits nem veszi fel a *Recitativ* első két kiadásába; kötetben először 1925-ben, a *Sziget és tenger*ben közli. Tervei szerint *A második ének* című mesedrámával együtt kívánta volna közreadni, Török Sophie szerint 1919-ben. *A második ének* 1942-es kiadásának Török Sophie által írt bevezetője kitér Babits tervére, és idézi azt az előszót, amely megindokolja a kettős közlést: Babits „tervbe vette az egész mesedráma kiadását, mert hagyatékában megmaradt egy kartonblokkba rendezve az egész mese gépelt szövege, s egy előszó, amelyből kiderül, hogy a Második ének-et a Hadjárat a semmibe című verssel együtt akarta kiadni. Ez a terv, s az előszó, amit szószerint közlök, érzésem szerint az 1919-ik évből való. »Ezek nem új költemények s előszót kívánnak. Még a háború előtt, 1911-ben keltek, s akkor az egyik egészen, s a másik nagy része, jött is a Nyugat-ban. Egy óceán áll köztük és közted, olvasó. Líra mindakettő, a Béke lírája, a költő és a tudós lírája s nagyon távol a Mától. Mert akkor csúcsain jártunk az életnek, s most a völgybe zuhantunk. Nekem jól esik a csúcsokra visszanézni. Mostani kényszerített nyugalmamban elővettem a régi verseket, melyek évekig várták az ultima manust. Évekig hevertettem őket, abban a reményben, hogy egyenetlent majd kisimítok, töredékeket kiegészítek. De jött a háború, és ma hogy találhatnám meg a régi hangot, s régi szavakat? Úgy kell jönniök, ahogyan vannak. Akkor nagyon szomorú költeményeknek tetszhettek ezek: az oromról a semmibe láttunk. De Istenem, mégis csak kilátás volt ez, mégis csak a magasban álltunk; míg most lenn heverünk a völgyben, s minden magasságot felhő borít.«" (Babits 1942, 4.) Ugyan Babits terve meghiúsul, a *Hadjárat a semmibe* az 1925-es *Sziget és tenger*-beli közlés után a V-ben és az ÖV-ben is megjelenik. Az előszó szerint Babits maga 1911-re datálja a verset, ugyanakkor a kötetes megjelenések közül a SzT és az ÖV esetében az 1913-as évszámot (a publikálás dátumát) is a cím után illeszti. Ez alapján a megírást 1911-ben kezdheti meg Babits. Feltehetően ekkor alakul ki a költemény filozófiai kerete: a Semmi, a Végtelen, a tudomány, valamint a forma és korlát problematikája, továbbá a tudós és a költő alakjának egymásra vetítése. A keletkezés e szakaszában jöhet létre a stanzákban szerkesztett, nagy ívű szerkezet, illetve az a reflexív beszédmód, amely a költői vállalkozást magát is tárgyává teszi. A véglegesítés pedig feltehetően 1912–1913-ra tehető, s ekkor rögzülhet a költemény narratív és képi rendszere, valamint a városi térhez kötődő jelenidejű megfigyelések (Budapest, Duna-part, téli esték, olvadás, lámpagyújtás), amelyek konkrét érzéki tapasztalatokkal kapcsolják össze a filozófiai gondolatmenetet. Mindezek – és az első megjelenés dátuma – alapján a kritikai kiadás a verset 1911 és 1913. október 16. közé datálja.

Babits utólag, az 1928-as V közlésétől kezdve a *Recitativ* versei közé sorolja a művet. A V-ben önálló egységként, a tartalomjegyzékben a *Recitativ* cikluscímeinek megfelelő szedéssel közli, míg az ÖV-ben az először itt megjelenő *Béke és háború közt* egység részeként, de itt is önállóan, nem ciklusba sorolva, ám a *Recitativ* versei között. Mindez arra enged következtetni, hogy tudatosan helyezi vissza a háborús élményeket közvetlenül megelőző versek közé.

Magyarázat

41. *glóbus* – a *globus* (lat.) földgömb, illetve gömb alakú égitest.
54. *Bábel tornya* – az ószövetségi Bibliában szereplő város épülete, amelynek építése közben Isten parancsára az emberek nyelve összezavarodott, ezért képtelenek voltak megérteni egymást.
55. *Jákob-létra* – az ószövetségi Jákob álmában egy létrát lát, amely összeköti a mennyet a földdel; ez voltaképpen Krisztus mennybemenetelének az előképe.
72. *hásis* – hasis; kenderből készült, hallucinogén hatású kábítószer.
87. *Anteus* – Antaiosz görög mitológiai alak, Poszeidónnak, a tenger istenének és Gaiának, a föld istennőjének a fia. Ha harc közben elfogyott az ereje, megérintette a földet, és így új erőre kapott.

380.

Július

Mint az ölyv két bús madárra
vigyázatlan gyenge párra
úgy jött ránk e szerelem
mint a zápor a határra
mint a nyári zivatar
oly borusan és hamar.

Most a felhők alatt állunk
csillagokra nem találunk:
minden csillag elaludt.
Vigyázz! most az éjben járunk:
sillanó síkos az út –
ki tudhatja, hova jut?

Láttam amint szeme retten –
ó a boldogság kegyetlen,
nem valami víg dolog –
láttam amint sír ijedten
s mint veszélytől aki buj
finom feje rám borul.

Hallottam hogy hangja csuklott
láttam lelkében a poklot:
szeme fényes ablakán
félős lelke majd kiugrott ↔

Cím Ny; R_1; R_2; MV: Julius
1 MV: madárra,
2 MV: párra,
3 Ny; MV: ugy MV: szerelem,
5 MV: zivatar
6 Ny; R_1; R_2: borussan
7 MV: állunk,
11 Ny; R_2: sikos Ny: ut –
13 V: Láttam, amint MV: rebben –
15 Ny; MV: vig
16 MV: Láttam, amint MV: sir
17 MV: búj,
19 MV: Hallottam, hogy | ÖV: Halottam hogy [sh] MV: csuklott,

óriási ablakán,
amint fölvetette rám!

[1911 nyara és 1915. augusztus 16. között]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 8, 16. sz. (1915. aug. 16.): 885. (A *Vile potabis,* az *Édes az otthon,* a *Gretna-Green* [itt még *Gretna Green*], a *Játszottam a kezével,* az *Augusztus* és a *Nincsen kísértet* című versekkel, ötödikként közli.) – További megjelenések: R_1 40; R_2 42; V 189; *Magyar Világ* 2, 4–5. sz. (1930. máj. 1.): 1; ÖV 170; VV 37–38.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a VV. A *Magyar Világ* minden sort nagy kezdőbetűvel szedett, ezt a szövegváltozatok között nem tüntettük fel; a szöveg központozása hasonlóképpen a szerkesztői önkény eredményének tekinthető, ahogyan a 13. sor *rebben* alakja is. A V verzállal szedi a versek címét, azonban a tartalomjegyzékből kiderül, hogy a cím nem *Julius,* hanem *Július,* hosszú ú-val.

Keletkezéstörténet

A versnek nincs ismert kézirata; keletkezését Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése 1911 júliusára teszi (Kelevéz 1994, 756.), ugyanakkor a végleges szöveg feltehetően csak jóval később, 1915 során alakul ki. Babits Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomása alapján a vers az *Augusztus* című költeménnyel párhuzamosan, azonos érzelmi helyzetből indul: „Ugyanakkor íródott. Ugyanaz a nő. Nem mondhatom el. Ua. helyzet, csak később íródott. Ugyanazon hónapban még egy csomó verset írtam, ugyanazon kézről…, de nagyon rosszak. Jelentéktelen szerelmes versek. Ebből csak egy pár sort írtam meg, és évek múlva, mikor az a nő egészen közönyös volt, fejeztem be ezt a verset. Ugyanakkor, mikor az Augusztust." (Gál 1975, 449–450.) A közvetlen, személyes élményanyag első lejegyzésének időpontja és a vers első közlésének dátuma alapján a *Július* keletkezése az 1911 nyara és 1915. augusztus 16. közé eső időszakra tehető.

A vers ihletője Kiss Böske, Babits harmadfokú unokatestvére, akivel 1911 nyarán kerül közelebbi kapcsolatba. (A Kiss Böske-szerelemről lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A *Július* a szerelem hirtelen fellobbanását és az azonnal vele járó bizonytalanságot tematizálja, s a közvetlen élményleírást követően fokozatosan emlékező perspektívából bontja ki a lelki folyamatokat; ebben az értelemben összhangban áll Babits Szabó Lőrincnek elmondott, a megírás alakulására vonatkozó vallomásával. Miként a Poe-hatást feltételező Rába György hangsúlyozza, a vers kompozíciója és ritmikai megoldásai a balladai hangoltságot erősítik. (Rába 1981, 378.) Török Sophie *A második ének* című – teljes terjedelmében Babits életében kiadatlan – mesedráma elé írt bevezetőjében a *Július*t szintén az 1911-es szekszárdi nyár élményanyagához kapcsolja, amit „furcsa, ideges és boldog" időszakként jellemez, s úgy véli, Babits a mesedráma királylányát Kiss Böskéről mintázza. (Babits 1942, 12.) A kapcsolat, ami az eljegyzés lehetőségét is

felvetette, az 1911-es nyár végére azonban csalódást hoz Babits számára, az érzelmi törés pedig az *Augusztus* című versben már nyíltabban megjelenik. A *Július* ezzel szemben inkább az élmény kezdeti állapotát rögzíti, amit az utólagos befejezés ténye reflexív távlatba helyez, a vers időben kettéhasadt keletkezéstörténete így szorosan összefügg a költemény belső feszültségével és érzelmi rétegzettségével is.

Gál István a *Július*ban Shelley hatását véli felfedezni, s több Babits-vers kapcsán is hangsúlyozza, hogy „Shelley panteizmusa, belső lángja, éteri szárnyalása időnkint kongeniális remekművekre ihlette Babitsot." (Gál 2003, 68.)

A vers a *Recitativ* kötetben az *Intermezzo (Szekszárd)* ciklusban kap helyet.

381.

Augusztus

A falunak tornya karcsú,
körül karcsú könnyü fák,
falu fölött vörös arcú,
sárga bajszú holdvilág.

A vasúton szállok messze,
messze, messze, csöndesen,
és tünődöm, enyém lesz-e,
vagy már veszve, kedvesem?

Aki egyszer, egy szép estén,
szép csöndeskén rám hajolt,
enyém lesz-e még édeském,
ki egy estén enyém volt?

Ilyen messze, halk zugolyba
véle volna jönni jó,
hol egymásnak válaszolva
tücsök szólna millió.

Lelkem is itt szertecicáz,
elmóricáz csöndesen,
s megpihen egy fehér cicás
kukoricás ereszen. –

Ó jaj, a vonat megindul,
lassan indul, tétováz
s eltün a táj dombjain tul
zene, hold és állomás.

[1911. augusztus és 1915 tavasza között]

---

1 Ny; R_1; R_2: karcsu,
2 Ny; R_1; R_2: karcsu Ny; R_1; R_2; V; ÖV; VV: fák
3 Ny; R_1; R_2: arcu
4 Ny; R_1; R_2: bajszu
6 Ny; R_1; R_2; V; ÖV; VV: messze csöndesen,
7 Ny: lessz-e,
10 Ny; R_1: rámhajolt,
11 Ny: lessz-e
13 Ny; R_1; R_2: Illyen

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k}_1$ OSZK Fond III/1683/18. 1 f., verzó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül, áthúzva, az első 16 sor, a rektón az *Ady Endrének* című vers fogalmazványrészlete; $\mathbf{k}_2$ = **g+k** MTA Ms 10.506/23. 1 f., rektó, gépírású fogalmazvány aláírással és ceruzaírású kiegészítésekkel; $\mathbf{k}_3$ OSZK Fond III/438/24. 1 f., verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül. (A kéziratkatalógus önállóan, *[Mintha a nagy föld zenélne…]* címmel tünteti fel.)

Első megjelenés: *Nyugat* 8, 15. sz. (1915. aug. 16.): 886. (A *Vile potabis,* az *Édes az otthon,* a *Gretna-Green* [ekkor még *Gretna Green*], a *Játszottam a kezével,* a *Július* és a *Nincsen kísértet* című versekkel együtt, hatodikként közli.) – További megjelenések: R_1 41; R_2 43; V 190; ÖV 171; VV 38–39.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a VV. A vers szövege a közlések folyamán a modern helyesírás irányában alakult. A $\mathbf{k}_1$ ceruzaírással készült fogalmazványtöredék, két vastag kék színű ceruzás áthúzással, a $\mathbf{k}_2$ gépiratfogalmazvány, melyen ceruzával további kézírásos javítások (ékezés, kihúzás, kiegészítés) figyelhetők meg. A gépirat a kihúzott 5. versszakkal véget ér, alatta géppel írt névaláírás szerepel; alatta kétstrófányi ceruzaírású szövegrész látható. A cím, az 1. sor *falúnak* szaván az *ú*, az 5. sor *karcsú*-ján az *ú* ékezete, az első sor végén álló vessző, valamint a kihúzott versszak aposztrófjai ceruzával, utólag beszúrva. A $\mathbf{k}_3$ a $\mathbf{k}_2$ 17–20. sorának variánsa Fenyő Miksa 1915. augusztus 4-i levele hátlapján. Csak a központozás következetessége érdekében emendáltunk.

Javításaink

2. A sor végére kitettük a hiányzó vesszőt.
6. A második *messze* után, a $\mathbf{k}_2$ alapján kitettük a hiányzó írásjelet.

Előszövegek

$\mathbf{k}_1$: OSZK Fond III/1683/18.

[Cím nélkül]

A falunak tornya karcsu
körül karcsu könnyü fák
falu fölött vörös arcu
sárga bajszu holdvilág

A vasúton szállok messze,
messze messze csöndesen
és tünődöm, enyém lesz-e
vagy már veszve, kedvesem?

Aki egyszer, egy szép estén
szép csöndeskén rámhajolt,
enyém lesz-e még édeském,
ki egy estén enyém volt.

Ilyen messze, halk zugolyba
véle volna jönni jó
hol egymásnak válaszolva
tücsök szólna, millió

k_2: = g+k MTA Ms 10.506/23.

Augusztus

A falúnak tornya karcsu,
körül karcsu könnyü fák
falu fölött vörös arcu,
sárga bajszu holdvilág.

A vasúton szállok messze,
messze messze, mcsöndesen,
és tünődöm, enyém lessz-e,
vagy már veszve, kedvesem?

Aki egyszer, egy szép estén,
szép csöndeskén rámhajolt,
enyém lessz-e még édeském,
ki egy estén enyém volt?

Illyen messze, halk zugolyba
véle volna jönni jó,
hol egymásnak válaszolva
tücsök szólna, millió

Mintha a nagy föld zenélne
/minden szélbe' az zenél/
s ha följönnél a dombélre,
mintha égbe' fürdenél.

Babits Mihály

Gondolatom Lelkem is itt szerte cicáz
veresen S Elmóricáz kedvesen csendesen
Elmereng egy megpihen egy fehér cicás
kukoricás ereszen

De ó jaj de már a vonat megindul
lassan indul tétováz
s eltün a táj dombjain tul
zene, hold és állomás

De a tájnak dombjain tul
máris int uj állomás

k_3: OSZK Fond III/438/24.

[Cím nélkül]

Mintha a nagy föld zenélne
Minden szélbe' az zenél
S hogyha fölmégy a dombélre
Mintha égbe' fürdenél.

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos *Recitativ*-példányának bejegyzése alapján a vers 1911 augusztusában keletkezik, ugyanakkor Babitsnak a 4–5. versszak mellé húzott ceruzajelzése és megjegyzése alapján a szöveg befejezése Budapesten, 1915 tavaszán történik: „Befejezve / Bpest 1915 / tavasz". (Kelevéz 1994, 756.) A vers tehát ugyanahhoz az érzelmi helyzethez köthető, mint a szintén a Kiss Böske alakját megidéző *Július.* (Lásd a *Július* című verset; a Kiss Böske-szerelemhez pedig lásd a *Bözsikének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomás megerősíti, hogy Babits a két verset szinte azonos időben és azonos élményanyag alapján kezdi írni: „Életem egyik fontos és nehéz helyzetében írtam (házassági terv is volt!), a Júliust is akkor írtam, egy hónapon belül. Gondolom, Nagydorog volt a környéken egy állomás Tolna (vagy Fehér) megyében, amit ott láttam. Nem Nagydorog, mégse… A zene hozzá volt képzelve. Az »elmóricázásnál« gondoltam Móricz Zsigmondra, a szó létezik, úgy is mondják, hogy mórikáz. Mondtam is neki, hogy írok egy verset, amiben benne lesz a neved! Akkor még nem jelent meg, de megvolt." (Gál 1975, 449.) A vers tehát egy vasúti utazás élményéhez kapcsolódik; Babits visszaemlékezése szerint a látvány egy Tolna vagy Fejér megyei állomás környékén rögzül, továbbá az *Augusztus* évekig befejezetlen marad, az utolsó két strófát csak később, feltehetőleg 1915 tavaszán írja meg, egyidejűleg a *Július* véglegesítésével: „Ez a vers csonkán maradt évekig, két évig. Az utolsó két strófát később írtam. Borzasztó volt megírni, legalább öt-hat-féleképpen csináltam meg." (Gál 1975, 449.) Ez a késleltetett lezárás egyben az élmény érzelmi lezártságát is jelzi, hiszen ekkorra Kiss Böske már nem volt jelen Babits életében; későbbi halálára a költő szintén utal visszaemlékezésében: „(A kedvesem meghalt lány, létező volt, de három év múlva meghalt)". (Gál 1975, 449.)

A fennmaradt kéziratok – valamint Babits saját vallomásai – alapján a vers több változatban formálódott. A **k_1** ceruzaírású fogalmazványtöredék csak az első tizenhat sort tartalmazza, míg a **k_2** már a későbbi kiegészítéseket is magában foglalja. A hiányzó szakaszok variánsai külön töredéken (**k_3**) maradtak fenn. A legkorábbi rétegen (**k_1**) a vers még leíró jellegű, statikus tájképből épül fel: az első strófákban a falu tornya, a fák és a hold képe dominál, kevéssé tagolt mondatszerkezettel, a központozás szinte teljes hiányával. A módosítások arra utalnak, hogy Babits a versírás során a kezdetben prózaibb leírást tudatosan zeneibb, balladaszerűbb formába tereli. A javítások második csoportja a bizonytalanság nyelvi megformálását érinti. A kérdésformák („enyém lesz-e, / vagy

már veszve, kedvesem?") változatlanul megmaradnak, tehát az érzelmi dilemma már az első fogalmazásban is lényegi elem. A $\mathbf{k}_2$-n a gépírású szöveg mellett törölt és ceruzaírású strófák láthatók. A 17–20. sor variánsai, a „Mintha a nagy föld zenélne" kezdetű változatok arra utalhatnak, hogy Babits a táj kozmikus zeneiségének irányába próbálta elmozdítani a verset. A végleges szövegben ehelyett a játékos, személyesebb „elmóricázás" és a „fehér cicás / kukoricás eresz" szerepel, ami az intim könnyedség felé tolja el a hangsúlyt, Babits tehát visszavonja az absztrakt képeket, és helyettük konkrét, játékos formulákat választ. Az utolsó strófák javításai a lezárás dramaturgiáját érintik. A 21., „Ó jaj, a vonat megindul," sor több változata („Ó jaj", „De ó jaj", „Jaj már") variánsai arról tanúskodnak, hogy Babits hosszasan kereste azt a formulát, ami egyaránt kifejezheti az elválás kényszerét és az érzelmi ellenállást. A költő tehát a különböző írásfázisok során nem alakítja át az alapélményt, sokkal inkább a poétikai közvetítést finomítja. A $\mathbf{k}_3$-on fennmaradt négy sor („Mintha a nagy föld zenélne…") a $\mathbf{k}_2$-n kihúzott strófa variánsa; elképzelhető, hogy Babits ezt a szövegrészt megőrzés céljából jegyzi fel, esetleg egy másik versben való felhasználás szándékával, az átvételre azonban nincs adatunk, nem ismert olyan költemény, amelybe ezeket a sorokat beépítette volna.

Rába György szerint az *Augusztus* – a *Július*hoz hasonlóan – Edgar Allan Poe *A holló*jának ritmikai és hangulati mintáit követi, egyúttal megismétli a *Július* emlékezéselvű kompozícióját, ám itt a drámai erejű múltfelidézés helyett egy tudatosan kimerevített, játékosan önironikus idillképet hoz létre. (Rába 1981, 378–379.) A verset 1915. augusztus 16-án teszik közzé a *Nyugat*ban. Babits saját vallomásai alapján az *Augusztus* keletkezését 1911 augusztusa és 1915 tavasza közé tesszük.

A költő a verset a *Recitativ* kötetben az *Intermezzo (Szekszárd)* című ciklusba illeszti.

Magyarázat

13. *zugoly* – elzárt, szűk sarok vagy rejtekhely.

382.

Játszottam a kezével

Még most is látom a kezét
hogy ágazott az ujja szét,
oly szeliden, mint ágtól ág
vagy halkan elvál öt barát,
kik váltan is segítgetik
egymást egy messze életig.

Még egyre látom csöpp kezét:
úgy dolgozott mint csöppke gép
a hímzőtűvel vánkosán:
tündérfogócska – igazán –
s hogy gyenge ujját meg ne szúrja,
arany gyüszűt viselt az ujja.

Ó álmodom már csöpp kezét
kerek a halma, völgye szép:
a völgye selyem, halma bársony:
ó gyönyörű táj! ó csodás hon!
Ott jártak szomjas ajkaim:
arany homokon beduin!

Nem vágy, nem álom, hanem emlék:
jaj milyen rég volt az a *nemrég!*
Tiz gyenge ága nyult felém
és én izenkint tördelém:
ó arany ágnak arany íze,
arany fa arany ízü méze!

Hát a köröm, a kis köröm!
Mennyi szépség, mily öröm:
üveges kép selyemkeretbe,
melyre a hajnal van lefestve ↔

5 Ny: segitgetik
8 Ny: ugy
9 Ny: himzőtűvel
11 Ny: szurja,
12 Ny: gyüszüt | R_1: gyűszűt

vagy piros ablak méla esten
vagy rózsaarc egy gyenge testen.

Mert tündértest a pici kéz
mely rózsás-meztelen igéz
s a hely hol összeömlik ága
mint csöpp csipő hajlása, drága
vagy ujja láb és íze térd
s akkor hogy arca hol? ne kérdd

mert tündértest a kicsi kéz
mely arca nélkül is egész.
Még egyre álmodom vele:
ó hogy oly messze közele
s hogy minden e világon itt
furcsa szirtekbe ütközik!

Csak egyszer lenne még enyém
s kedvemre csókkal önteném
szivesen halnék azután
nagyobb örömmel ontanám
kis ujjáért a csobogó vért,
mint száz királyért, lobogóért!

[1911 és 1915. augusztus 16. között]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1683/12. 1 f. (1 fóliós papír rektóján és a verzó alsó felén), ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül; a verzón még a *[Ki tudja merre lejtett…]* szövege.

Első megjelenés: *Nyugat* 8, 16. sz. (1915. aug. 16.): 884–885. (A *Vile potabis,* az *Édes az otthon,* a *Gretna-Green* [itt még *Gretna Green*], a *Július,* az *Augusztus* és a *Nincsen kísértet* című versekkel, negyedikként közli.) – További megjelenések: R_1 38–39; R_2 40–41; V 187–189; ÖV 168–169.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A vers fennmaradt kézirata fogalmazványtöredék, amely a rektón az 1–6. és a 25–30., valamint külön, kihúzva, a 41–42. sor variánsát, a verzón a 7–12. sort tartalmazza. A strófák előtt az 1., 5., 2. strófaszám áll. Babits – szokásához híven – a tisztázat készítésekor

34 Ny; R_1; R_2: hajlása drága
45 R_1; R_2: szivessen

a fogalmazványt függőlegesen áthúzta. Az alapszöveg központozása, a sorvégi írásjelek elhagyása akusztikai célzatosságot sejtet, ezért nem emendáltuk.

Alapszövegünk az ÖV. A vers végleges szövege már a V-ben kialakult, melyhez képest az ÖV-ben annyi a változás, hogy a korábban hatsoronkénti bekezdéssel tagolt vers sorközök beiktatásával versszakokra különült el.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/12.

OSZK Fond III/1683/12. rektó tetején; a strófa előtt az 1. sorszám áll:

még most is látom a kezét
hogy ágazott az ujja szét
oly szeliden, mint ágtól ág
vagy halkan elvál öt barát
kik vál va tan is segitgetik
egymást egy messze életig
hogy gyenge ujját meg ne szurja
arany gyüszűt viselt az ujja

OSZK Fond III/1683/12. verzó alján; a strófa előtt a 2. sorszám áll:

még egyre látom csöpp kezét
kerek volt halma gödre szép
s ugy dolgozott mint csöppke gép
a hímzőtűvel vánkosán
– tündérfogócska époly igazán –
s hogy gyenge ujját meg ne szurja
arany gyüszüt viselt az ujja

OSZK Fond III/1683/12. rektó alján; a strófa előtt az 5. sorszám áll:

Há n t a köröm a kis köröm
menyi[?] szépség mily öröm
üveges kép selyemkeretben[?]
melyre a hajnal van lefestve
Vagy piros ablak méla esten
vagy rózsaarc egy gyenge testen

‖Hogy minden e világon itt
furcsa szirtekbe
ütközik‖

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a *Játszottam a kezével* keletkezése: „915. hajón Bpest–Bécs". (Kelevéz 1994, 756.) A „915" Szilasi Vilmos bejegyzése, amely – a kötet többi darabjához hasonlóan – a megjelenés évét jelöli, azzal azonban, hogy Babits ehhez hozzáírja a helyszínt, nagy valószínűséggel megerősíti és elfogadja az évszám érvényességét. (Róna 2014, 58.)

Róna Judit kronológiája pontosan rekonstruálja a feltehetőleg a vers keletkezési hátterében álló hajóutat. Babits öccse, István önkéntesi sorozása után a 44. gyalogezreddel Reichenbergbe (Észak-Csehország, mai nevén Liberec) kerül. Innen, 1915. június 22-én írt levelében részletesen bemutatja a várost, és igyekszik rávenni édesanyját és testvéreit, hogy látogassák meg. A meghívást végül elfogadják: id. Babitsné és Angyal július 21–22. körül Szekszárdról Budapestre utaznak, ahol Babits is csatlakozik hozzájuk. A család feltételezhetően dunai hajóval indul Bécs felé, majd Prágán keresztül július 24-én érkezik Reichenbergbe, ahol három napot és négy éjszakát töltenek. Július 27-én indulnak vissza, Bécsben július 28–30. között a König von Ungarn Szállóban szállnak meg, majd július 30-án hajóval térnek vissza Budapestre. A vers Szilasi-példányban szereplő „915. hajón Bpest–Bécs" megjegyzése, valamint az utazás rekonstruálható útvonala alapján valószínű, hogy a *Játszottam a kezével* befejezése a családdal közös dunai hajóúton történik. (Róna 2014, 50, 57.)

A Szabó Lőrincnek elmondott, gyorsírásban fennmaradt vallomás alapján – bár cím szerint nem nevezi meg – Babits a *Július* keletkezéséhez kapcsolja a *Játszottam a kezével* című költeményt, amikor arra utal, hogy egy bizonyos kézről több verset is írt: „ugyanaz a helyzet, csak később íródott. Ugyanazon hónapban még egy csomó verset írtam ugyanazon kézről…" (Gál 1975, 449.) „Először megvoltam a következő sorokkal, majd az egész strófával: »Hát a körme… s hogy gyenge erejét.« Az ujja két sor, gondolata megvolt az első megfogantatásban »Minden e világon… ütközik.« Háborús vonatkozás: háború volt és így írtam be készakarva, háború elleni célzattal. Nem gondoltam, hogy botrány lesz, csak hogy dühöngeni fognak, a hazafiak. Csak egy hónap múlva tört ki a baj. Ennek két versvariánsa is van = Lobogó vért. Ezért kétféleképpen idézem mindig." (Gál 1975, 450.) Mivel a vers kéziratos tisztázata nem maradt fenn, és csupán a kezdetleges fogalmazványtöredéket tartalmazó kézirat, a **k** ismert, nem áll rendelkezésünkre adat arról, hogy a Babits által említett, a 47. sorhoz kapcsolódó két változat („csobogó vért", illetve „lobogó vért") a kéziratos anyagban is szerepelt-e; a nyomtatásban megjelent szövegváltozatok mindegyikében „csobogó vért" szerepel.

A verset valószínűleg a Kiss Böske iránt érzett vonzalom idején, 1911 nyarán kezdi írni Babits, Éder Zoltán szerint valódi ihlető alakja azonban feltehetően Révész Ilus mozdulatművész (1894–1981), akivel 1913-ban ismerkedik meg. (Éder 1966, 165–174.) Ilus az Iparművészeti Főiskolán tanul, és fokozatosan a mozgásművészet, az orkesztika felé fordul. Tanulmányai során kapcsolatba kerül Dienes Valériával, majd Párizsban Isadora Duncan mellett mélyíti el mozgásművészeti tudását. Babits a Dienes családon keresztül ismeri meg a lányt; a költő gyakori vendég Dienesék tisztviselőtelepi lakásában, ahol Ilus művészi személyisége, visszafogott, mégis intenzív jelenléte erős hatást gyakorol rá. A kapcsolat Babits részéről hamar érzelmi szintre lép, amely azonban a nő részéről viszonzatlan lesz: Ilus hűséges marad Dienes Barnához, távollévő vőlegényéhez. A visszautasítás ugyanakkor nem szakítja meg a kapcsolattartást kettejük között, sőt az érzelmi feszültség tartóssá válik, mely Babits számára költőileg termékeny helyzetté alakul. (Péter 1999, 63.)

Révész Ilus alakját egykori egyetemi lakótársa, Frideczky Józsefné Mattyasovszky Erzsébet (1893–1968) egy 1965-ben, Éder Zoltánnak küldött visszaemlékezésében idézi fel: „Mielőtt Babits Mihállyal szemtől szembe találkoztam volna, egyéniségét és költészetét egy magas műveltségű művészlélek ismertette meg velem, az egyedüli nő, akit Babits Mihály önszántából szeretett, csodált, és feleségül akart venni. Csöndes tanúja lettem legnagyobb és soha be nem teljesedett szerelmének, még mielőtt először beszéltem volna vele. […] [Ilusnak] [i]gézően finom, nemes vonalú, hallatlanul kifejező erejű kezei voltak. Egy kézmozdulatával többet mondott, mint bármely más előadóművész […]. A szép kéz nagy ritkaság, és a grafikusok azt is tudják, hogy a legnehezebb kezet rajzolni. […] Babits, az istenáldotta esztétikus rögtön felfedezte az elefántcsont- vagy még inkább alabástromszerű, alig láthatóan kék eres, keskeny, hosszúkás kezeknek hajlékony, beszédes szépségét, és vesztére megírta a *Játszottam a kezével* című örökszép verset." (Mattyasovszky 1999, 6–8.) Mattyasovszky Erzsébet szerint később „egész hamis legenda keletkezett e vers körül", mivel igyekeztek azt Kiss Böskéhez kötni, ám elmondása szerint a vers ihletője Révész Ilus volt.

Rába György ezzel szemben amellett érvel, hogy a vers elsődleges múzsájaként több szempont alapján is inkább Kiss Böske valószínűsíthető. Egyrészt a *Művészet és valóság* című emlékező esszé hangneme és frazeológiája olyan nőalakot idéz meg, aki jól illeszkedik a versben leírt egyszerűbb, kispolgári karakterhez. Fontos körülmény továbbá, hogy a költeményt Babits az *Intermezzo (Szekszárd)* című ciklusba sorolja, amelyet következetesen szekszárdi élményekből állított össze. A vers helye a cikluson belül is beszédes – érvel Rába –, hiszen közvetlenül a Kiss Böskéhez kapcsolódó *Július* és *Augusztus* előtt áll, és első közlésében, a *Nyugat* 1915. augusztus 16-i számában is ezek társaságában jelent meg. A szöveg több mozzanata továbbá egyértelműen múltbeli emléket idéz fel: a nyitány („Még most is látom a kezét") és a későbbi kijelentés („nem vágy, nem álom, hanem emlék") olyan élményre utal, amely a költő számára már lezárt múlt, ez pedig nehezen egyeztethető össze azzal, hogy Révész Ilus ekkor Babits jelenének része. A vers képi világa ráadásul más Babits-szövegekkel is kapcsolatot mutat, például a beduin-hasonlat *A költő életének pusztájáról* motívumkörével rokon, ami az eredeti élmény és a költői képzetek időbeli közelségét is valószínűsíti. A visszaemlékezések szerint Révész Ilus rendkívül tartózkodó természetű volt, ezért aligha engedte volna meg azokat az érzéki gesztusokat, amelyek a versben megjelennek. (Rába 1981, 476.) A *Játszottam a kezével Recitativ*-beli helye kapcsán hozzátehetjük, hogy Babits e szerkesztői döntése mögött tudatos, a politikai olvasatot kiiktató szándék is meghúzódhat. (Lásd ehhez *A* Recitativ *kötet recepciója* című kísérőtanulmányt.)

A verset elsőként 1915. augusztus 16-án közli a *Nyugat*, s záró három sora („Nagyobb örömmel ontanám / kis ujjáért a csobogó vért, / mint száz királyért, lobogóért.") miatt hamarosan heves sajtóvita bontakozik ki, igaz, nem egy hónap múlva, ahogyan Babits visszaemlékszik, hanem csak októberben. (A botrányról részletesen lásd Éder 1966, 175–255; Téglás [szerk.] 1996; Szénási 2018, 153–167.) A támadások elindítója Rákosi Jenő, aki korábban elismerően fogadta Babits Dante-fordítását, ám ekkor Dunántúli álnéven élesen bírálja a költőt; írásaival egy mintegy fél évig húzódó sajtóvita kezdődik meg. Rákosi a korszak egyik jelentős publicistája és lapszervezője: 1867-től a *Pesti Napló* munkatársa, 1881-től a *Budapesti Hírlap* szerkesztője, kiadója, majd tulajdonosa. A modern költészetet már korábban is támadja, ugyanis *A Holnap* antológia megjelenésekor bírálja Adyt és Babitsot is. Az Ady elleni kampány 1915 szeptemberében újabb

lendületet vesz, mivel Rákosi két diákkal levelet írat Adyhoz, akik az Ady-epigon Gyóni Géza költészetéről kérnek véleményt, mire Ady válaszában kijelenti, hogy Gyóni nem kiemelkedően tehetséges, és a háborús helyzet sem teszi nagy költővé. A levél 1915. október 14-én megjelenik a *Budapesti Hírlap*ban, majd Rákosi – Dunántúli álnéven – kommentárt fűz hozzá. Írásában Gyónit a háború költőjeként méltatja, Adyt pedig a kiábrándultság hangját megszólaltató világlátással azonosítja. A vita hamarosan Babitsra is kiterjed, ugyanis 1915. október 20-án jelenik meg az a cikk, amely a *Játszottam a kezével* záró soraira hivatkozva hazafiatlansággal vádolja a költőt: a publicista szerint a vers azt sugallja, hogy a költő kedvese kisujjáért kész volna feláldozni a királyt és a nemzeti lobogót. A támadás Babits tanári hivatását is érinti, hiszen Dunántúli felteszi a kérdést, miként nevelhet hazaszeretetre diákokat egy olyan tanár, aki a háború idején ilyen kijelentést tesz: „A ki ezt írta, magyar állami gimnáziumban, az állam jóvoltából hazafiságra oktatja a gondjaira bizott gyermekeket. Milyen lehet egy olyan ember hazafias érzülete, aki ebben a rettenetes, hekatombák alatt nyögő időben ilyen cinikus kijelentésre hajlandó[?]" (Dunántúli [Rákosi]1915, 4.)

Az irodalmi közvélemény jelentős része Babits mellé áll. A *Nyugat* köre az írói szabadság védelmében lép fel, és tiltakozik az ellen, hogy az irodalmi műveket politikai vagy ideológiai szempontok alapján bírálják. A vitában több ismert író és publicista is megszólal, Ady Lajos mérsékletre int (Ady 1915, 11.), a *Világ* munkatársa, Abonyi ironikus megjegyzése szerint pedig Rákosi el sem tudja képzelni, hogy valaki ilyen nagylelkű ajánlatot tegyen egy nőnek (Abonyi 1915.), míg Ignotus elsősorban esztétikai szempontból védi Babitsot. (Ignotus 1915, 1–2.) A polémia azonban nem csillapodik, sőt egyes megszólalások egyre radikálisabb hangot ütnek meg. Burján Károly a *Magyar Kultúra* hasábjain már antiszemita és összeesküvés-elméleti keretben értelmezi a *Nyugat* köréhez tartozó írók működését, Babitsot pedig egy idegrohamoktól vezérelt, romboló szellemi csoport tagjaként ábrázolja. (bk. 1915, 446.) A vita intézményes következményekkel is jár, a Petőfi Társaság nem választja tagjai közé, tanári állását pedig elveszíti, előbb adminisztratív beosztásba helyezik, majd betegszabadságra küldik. A sajtóban ezzel párhuzamosan eltérő értelmezések jelennek meg, egyes lapok éles hangon támadják Babitsot, és a fronton harcoló katonákkal állítják szembe az otthon maradó költőt. (M. Gy. 1915, 2.) A támadások mélyen megrázzák, s Ignotus arra biztatja, hogy reagáljon a történtekre. A költő végül a *Nyugat* 1915. november 16-i számában közölt versekkel válaszol: a *Versek, előszavakkal* címen megjelent ciklus – az *Ady Endrének, A „Fiamhoz",* a *Prológus,* a *Miatyánk* és a később *Pro Domo* címen ismertté vált *Vers, támadásokra* – egyaránt a támadásokra adott költői feleletként értelmezhető. Ugyanezen vita kontextusában jelenik meg 1915. december 1-jén a *Nyugat*ban a *Névtelen sorok* című, három csillaggal jelölt írás, amelyet sokan Ady Endrének tulajdonítanak. A rövid publicisztika Charles Baudelaire *Albatrosz* című versének képére utal, ugyanis a költővel való játék a közönség kedvelt szórakozása, ahogyan a matrózok is az egyébként hatalmas, de a fedélzeten ügyetlen és kiszolgáltatott albatroszt „kínozzák és rongálják." A szöveg szerzősége mindmáig vitatott, egyes vélemények Szép Ernőt, mások magát Babitsot tekintik szerzőnek. (Babits 2008, 243–244, Róna 2014, 80–83.) A sajtóhadjárat tehát rövid idő alatt a korszak irodalmi életének egyik legjelentősebb és legszélesebb körben tárgyalt konfliktusává válik.

A *Játszottam a kezével* elsősorban a körülötte kibontakozó, nagy visszhangot kiváltó sajtóbotrány miatt válik irodalomtörténeti jelentőségűvé, ugyanakkor sokat idézett befejezése – ahogyan Rába rávilágít – kapcsolatba hozható Ábrányi Emil *A harmadik*

gránátos (1902) című költeményével („Ezer császárért nem adom / A gyermekem kis ujját!…”), amelynek második, önálló ellenverse a család és a jóság eszményét állítja szembe az egyeduralmi hatalommal, s e párhuzam Babitsnál a háborús légkör és a kiéleződő közéleti viszonyok között különösen időszerűvé válik. (Rába 1981, 479.)

1916 áprilisában, a *Recitativ* megjelenésével a vita újra erőre kap, hiszen Babits a költeményt ismét közreadja. A kötet megjelenése tehát több olyan kritikai megszólalást is kivált, amelyek visszautalnak a *Játszottam a kezével* körül korábban kibontakozott botrányra, s ennek fényében értékelik a kötetet. (Lásd erről *A* Recitativ *kötet recepciója* című kísérőtanulmányt.)

Magyarázat

18. *beduin* – a Közel-Keleten és Észak-Afrikában élő, hagyományosan nomád életmódot folytató arab népcsoport megnevezése.

383.

[Ki tudja merre lejtett…]

Ki tudja
merre lejtett
e rejtett
elejtett
felejtett
Kincsek utja?

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/12. 1 f., verzó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül, együtt a *Játszottam a kezével* című vers 7–12. sorának fogalmazványával.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a töredéken szócsere, betoldás vagy egyéb javítás nem látható.

Keletkezéstörténet

A *[Ki tudja merre lejtett…]* kezdetű töredék azon a fólión szerepel, amelynek rektóján és alsó részén a *Játszottam a kezével* 7–12. sorának áthúzott fogalmazványrészlete olvasható. Ez utóbbi vers keletkezése – a megírás megkezdése és véglegesítése – 1911 és 1915. november 16. közé tehető, tehát elhúzódó írásfolyamat köthető hozzá. A vele egy fólión található töredék datálása is nagy valószínűséggel erre az időszakra tehető, szemben a kéziratkatalógus meghatározásával, amely a keletkezés idejét 1915-re teszi. A Babits négyzetrácsos jegyzetlapjain fennmaradt szövegek azonban nem minden esetben datálhatók automatikusan erre az évre, és a *[Ki tudja merre lejtett…]* kezdetű töredék sem tartalmaz olyan tematikus vagy külső utalást, amely a keletkezést egyértelműen 1915-höz kötné. (A négyzetrácsos lapokról és datálásukról lásd az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A töredék elhelyezkedése arra utal, hogy a *Játszottam a kezével* fogalmazványrészleténél korábban keletkezhetett: a kéziraton jól látható, hogy Babits a már lejegyzett töredék alá írja a vers folytatását, amit ugyanennek a fóliónak a verzóján kezd el.

A kritikai kiadás a töredék keletkezési idejét 1911 és 1915 közé teszi. Nem zárható ki, hogy a feljegyzés nem önálló versnek készült, hanem motívumrögzítésként, illetve rím- vagy hangzásgyakorlatként; későbbi felhasználása vagy más szövegbe való beépítése nem ismert.

384.

Ady Endrének

1911.

E rég elavult verset, melyet kedvetlen órában az ismeretlen Adynak írtam: ajánlom ma a bajtársnak és a jóbarátnak.

1.

Hajdan mint bajnok társa mellett,
melletted mentem harc elé:
neked egyfelé győzni kellett,
nekem harcolni kétfelé.

Győztél; s a harc új harcot ellett,
visszáját úntig meglelé,
s harccal a szívem úgy betellett:
alélva kérdem: több jön-é?

Ó te rég ismert ismeretlen,
ki mellé csúful emlegettek,
kinek nem tudtam lenni társa,
de egy anyánk volt: Magyarország:

Cím Ny: Ady Endrének.
Dátum Ako: [a dátum hiányzik]
Ajánlás Ny; Ako: [az ajánlás hiányzik] | R_1: E rég elavult verset, melyet kedvetlen órában az i s m e r e t l e n Adynak írtam: ajánlom ma a bajtársnak és a jóbarátnak. | R_2: E rég elavult verset, melyet kedvetlen órában az ismeretlen Adynak írtam: ajánlom ma a bajtársnak és a jóbarátnak.
Előszó Ny: Ez, és a következő versek p r o d o m o íródtak, igazában nem is nyilvánosság elé. Az Adyhoz írt vers kiadását ma ép az indokolja, hogy tartalma teljesen elavult, s már kizárólag művészi szempontok szerint értékelhető. Nagy elkedvetlenedések idején született ez, alig látott akkor valamit tőlem a közönség, azt hittem, talán sohasem fogok többet verset írni. (Adyt még akkor személyesen nem ismertem)
1 Ako: Hajdan,
5 Ny; R_1; R_2: uj
6 Ny; R_1; R_2: untig
7 Ny; R_1; R_2: ugy
9 Ako: Óh, Ako: régismert
10 Ako: gúnyúl

Mégis vérek vagyunk mi ketten,
bár ellentétek, együtt eggyek,
harcom a harcod folytatása,
s testvérül szólok íme hozzád:

2.

Kit nem értek, kit sohse láttam,
ki mellé csúful emlegettek,
ki vagy, bár nem szeretsz, barátom,

jobb mint sokan, akik szerettek;
halld, már a hangom alig hallszik,
mint lámpa, melyet elfeledtek,

egyedül és lassan kialszik,
s a koncert egy hanggal fakóbb,
s egy szinnel némább lesz a rajz itt,

hol együtt voltunk hallhatók:
megint álomba hull Magyarhon?
szólnak már titkos altatók.

Még egyedül te állsz a parton,
éjig a bukó napba nézve,
s hogy jő mögötted, nő az alkony

---

13 Ako: mégis
14 Ako: eggyek:
16 Ako: testvér Ny; R_1; R_2: ime Ako: hozzád.
17 Ako: Ki nem ismersz,
18 Ako: gúnyúl
20 Ny; R_1; R_2: jobb mint sokan, | Ako: jobb, mint sokan, | V; ÖV: jobb mind sokan, [sh] Ako: szerettek:
21 Ako: hallszik;
23 Ako: egyedűl
25 Ako: színnel
27 Ako: Megint R_1: állomba [sh] Ako: húll
28 Ako: Szólnak Ako: altatók…
29 Ako: egyedűl
30 Ny; R_1; R_2; Ako; V: napra

hátad mögött, nem veszed észre:
Ébresztő, ébredj! Vagy kivárod,
mig a hazug hold megigézne?

Neked kell mindent megcsinálnod,
azt is ám amit én akartam:
te kiállod! (Én már kiállok.)

Én már elhallgatok zavartan.
Nem értek hangos lenni. Téged
meghallanak. (Én már meghaltam.)

És kincsemet hagyom tenéked:
elődöm voltál, légy utódom:
az üszköt, ami bennem égett,

máglyádra vetve, elhuzódom.

3.

Nem! amit mondtam, fájdalom volt.
Nem! nem! bűn volt, amit beszéltem,
mikor a szívem arra gondolt,

hogy szálljon el dalom a szélben:
amit zengtem, örökre zengtem,
és nem halhatok meg, ha éltem.

---

32 Ako: észre!
34 Ny; R_1; R_2; Ako; V: hogy a hazug
35 R_1: megcsínálnod, [sh] | Ako: megcsinálnod;
36 Ako: ám,
37 Ako: kiállod.
38 Ny; R_1; R_2; Ako: zavartan,
40 Ny: Meghallanak. [sh] Ako: Én már meghaltam.
41 Ako: tenéked;
42 Ako: utódom.
43 Ako: Az
44 Ako: elhúzódom.
45 Ny; R_1; R_2; Ako; V; ÖV: volt, [sh]
46 Ako: Nem, nem!
47 Ny; R_1; R_2: szivem | Ako: lelkem
48 Ny; R_1: száljon [sh] Ako: szélben.
49 Ako: Amit
50 Ny; R_1; R_2: éltem, [sh]

Nem értek néma lenni. Nem, nem!
S szavam pelyhét nem vethetem
idegen ajk sodrába. Ennen

törvényem lenni végzetem…
– – – – – – – –
– – – – – – – –

– – – – – – – –
s mig képet oltáromra vágni,
avagy szinnel igézni bírok,

idegen kép nem fogja látni
hajolását acél nyakamnak,
s csak oly istent fogok imádni,

akit én alkotok magamnak.

[1911 tavasza vagy ősze és 1915. november 16. között]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k_1}$ (a kéziratkatalógusban k_2) OSZK Fond III/1683/16–18. 3 f., rektó, ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül, tintaírású javításokkal, a 16. fólió verzóján áthúzva az *[Ugy szimatolták a zenét is…]* kezdetű töredék, a 18. fólió verzóján szintén áthúzva az *Augusztus* című vers fogalmazványrészlete; $\mathbf{k_2}$ (a kéziratkatalógusban k_3) OSZK Analekta 282. 3 f., rektó, tintaírású tisztázat aláírással; $\mathbf{k_3}$ (a kéziratkatalógusban k_1) OSZK Fond III/1417. 3 f., rektó, tintaírású tisztázat aláírással.

Első megjelenés: *Nyugat* 8, 22. sz. (1915. nov. 16.): 1245–1246. (*Versek, előszavakkal* gyűjtőcím alatt; együtt *A „Fiamhoz”*, a *Prológus*, a *Miatyánk* és a *Pro Domo* [ekkor még *Vers, támadásokra*] című versekkel, elsőként.) – További megjelenések: R_1 93–96; R_2 95–98; Ako 22–24; V 235–238; ÖV 212–213.

---

51 Ako: Nem! nem!
54 Ako: végzetem….
55 Ny: ……. | R_1: ……. | R_2: ……. | Ako: …….
56 Ny: ……. | R_1: ……. | R_2: ……. | Ako: …….
57 Ny: ……. | R_1: …….. | R_2: ……. | Ako: …….
58 Ako: míg
59 Ako: színnel Ny; R_1: birok, | V; ÖV: bírok. [sh]

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV, noha tartalmaz következetlenségeket, sajtóhibákat, ám olyan szerzői javításokra enged következtetni, amelyeket a költő feltehetően az ÖV szövegén hajtott végre. A vers két ágon hagyományozódik: az egyik a k_1–k_2–Ny–R_1–R_2–V–ÖV, a másik a k_3–Ako vonal. Az emendáció során, bár figyelembe vettük a másik ág szöveg- és központozás-változatait, azokat nem kevertük a k_1–ÖV-vonal sajátosságai közé. A $\mathbf{k_1}$-en hiányoznak az egyes részeket elválasztó arab sorszámok, az Ako-ban pedig római számok szerepelnek, ezeket külön nem tüntettük fel a szövegeltérések között. Az alapszöveg és előzményei központozási következetlenségeit, ahol azok figyelmetlenségből vagy egyértelmű sajtóhibából eredtek, emendáltuk. Az *ultima manus*-elv alapján meghagytuk a 30. sor *napba* alakját a többi szövegforrás *napra* alakjával, illetve a 34. sor *mig a* sorkezdetét az összes forrás *hogy a* kezdetével szemben. (A $\mathbf{k_1}$-en szereplő *hogy*-ot valószínűleg *mig*-ből javítja, így itt esetleg a legkorábbi változathoz tér vissza Babits, ekkor már túl finomkodónak találva a *hogy a hazug hold* alliterációját, s azt *mig a hazug hold megigézne* összecsengésre változtatta.) A hiányzó 55–57. sor az eredeti elképzelés szerint, ahogy a mellé írt rímképlet-tervezet mutatja, egy strófával több lett volna: e d, e c e, c. (A kézirat harmadik oldalán a jobb margón végig megtalálható a rímképlet.) A 27. sor R_1-ben lévő sajtóhibáját *(állomba)* Babits az anyjának dedikált kötetben ceruzával javítja.

Javításaink

20. A *jobb mind sokan* sajtóhibából származó alakot a helyes *jobb mint sokan*-ra változtattuk.
45. A sorvégi vesszőt a kéziratok alapján és a következő sor nagy kezdőbetűje miatt pontra változtattuk.
59. A sorvégi vesszőt a pont helyett a következő sor kis kezdőbetűje mellett több forrás is igazolja.

Előszövegek

$\mathbf{k_1}$: OSZK Fond III/1683/16–18.

[Cím nélkül]

1.

Hajdan mint bajnok társa mellett
melletted mentem harc elé
T N eked egyfelé győzni kellett
nekem harcolni kétfelé

Győztél; s a harc uj harcot ellett
visszáját untig most már rögtön meglelé
S szívem a harccal úgy betellett
a gg lé lva kérdem: több jön-é?

ó te rég ismert ismeretlen
ki mellé csúful emlegettek
kit nem értek kit sohse láttam
kinek nem tudtam lenni társa,
De egy anyánk volt – Magyarország

Mi mégis testvérek Mégis vérek vagyunk mi ketten
bár ellenségek mindig együtt eggyek
s a melybe mászom csigaháton
Harcom a harcod folytatása
s testvérül szólok íme hozzád

2.

Kit nem értek, kit sohse láttam
ki mellett é csúful emlegettek
ki vagy bár nem szeretsz barátom

Jobb mint sokan akik szerettek
Halld már a hangom alig hallszik
mint mécses lámpa melyet elfeledtek

Egyedül és lassan kialszik
a s a koncert egy hanggal fakóbb
s egy színnel némább lesz a rajz itt

hol együtt voltunk hallhatók
(s mégis homályba megint álomba hull Magyarhon?
szólnak már titkos altatók)

Már Még egyedül te állsz a parton
é g j ig a bukó napra nézve
s hogy jő mögötted, nő az alkony

(hátad mögött), nem veszed észre
é É bresztő, ébredj! v V agy kivárod
amíg az éjjel míg hogy a hazug hold megigézne
Neked kell mindent megcsinálnod
azt is ám amit én akartam
Te kiállod (Én már kiállok)

Én már elhallgatok zavartan
Nem értek hangos lenni. Téged
meghallanak (Én már meghaltam)

És kincsemet hagyom tenéked
elődöm voltál, légy utódom
az A lángot üszköt, ami bennem égett
máglyád ra vetve, elhuzódom

3.

Nem! amit mondtam, fájdalom volt
Nem! nem! bűn volt amit beszéltem
amikor lelkem arra gondolt
hogy szálljon el dalom a szélben
amit zengtem örökre zengtem
és nem halhatok meg, ha eltem
nem értek néma lenni. Nem, nem!
Szavam pelyhét lelkem szavát nem vethetem
idegen ajk sodrába. Ennen
törvényem lenni végzetem
mert önnön törvénye lenni
szígorú lelkem nem feledhet

S míg képet oltáromra vágni
avagy színnel igézni birok

idegen n k ép nem fogja latni
hajolását acél nyakamnak
S csak oly istent fogok imádni

akit én alkotok magamnak

k₂: OSZK Analekta 282.

Ady Endrének

1911.

1.

Hajdan mint bajnok társa mellett,
melletted mentem harc elé:
neked egyfelé győzni kellett,
nekem harcolni kétfelé.

Győztél; s a harc uj harcot ellett,
visszáját untig meglelé
s harccal a szívem úgy betellett:
alélva kérdem: több jön-é?

k₃: Ady Endrének

k₃: 1911.

k₃: Hajdan, **k₃**: bajnok,

k₃: kellett;

k₃: úntig **k₃**: meglelé;
k₃: betellett,

Ó te rég ismert ismeretlen,
ki mellé csúful emlegettek,

kinek nem tudtam lenni társa,
de egy anyánk volt: Magyarország:

Mégis vérek vagyunk mi ketten,
bár ellentétek, együtt eggyek,
harcom a harcod folytatása,
s testvérül szólok íme hozzád:

2.

Kit nem értek, kit sohse láttam,
ki mellé csúful emlegettek,
ki vagy, bár nem szeretsz, barátom,

jobb mint sokan, akik szerettek:
halld, már a hangom alig hallszik,
mint lámpa, mellyet elfeledtek,

egyedül és lassan kialszik,
s a koncert egy hanggal fakóbb
s egy színnel némább lesz a rajz itt,

hol együtt voltunk hallhatók:
megint álomba hull Magyarhon?
szólnak már titkos altatók…

Még egyedül te állsz a parton,
éjig a bukó napra nézve,
s hogy jő mögötted, nő az alkony,

hátad mögött: nem veszed észre!
Ébresztő, ébredj! Vagy kivárod,
hogy a hazug hold megigézne.
Neked kell mindent megcsinálnod,
azt is ám amit én Akartam –
te kiállod! (Én már kiállok.)

Én már elhallgatok zavartan.
Nem értek hangos lenni. Téged
meghallanak. (Én már meghaltam.)

És kincsemet hagyom tenéked:
elődöm voltál, légy utódom:
az üszköt, ami bennem égett,
máglyádra vetve, elhuzódom.

k₃: Óh **k₃**: régismert
k₃: mellé gúnyul

k₃: Anyánk **k₃**: Magyarország;

k₃: mégis
k₃: eggyütt **k₃**: eggyek;

k₃: hozzád.

k₃: Ki nem ismersz,
k₃: mellé gúnyul

k₃: jobb, **k₃**: szeretnek:
k₃: hallszik;

k₃: kialszik;
k₃: fakóbb,

k₃: eggyütt **k₃**: hallhatók.
k₃: Megint
k₃: Szólnak **k₃**: altatók.

k₃: alkony

k₃: v V agy
k₃: megigézne?

k₃: ám, **k₃**: akartam:
k₃: kiállod.

k₃: Én **k₃**: meghaltam

k₃: és **k₃**: tenéked;
k₃: utódom.
k₃: Az

3.

Nem! amit mondtam, fájdalom volt.
Nem! nem! bűn volt, amit beszéltem,
mikor a lelkem arra gondolt,

hogy szálljon el dalom a szélben:
amit zengtem, örökre zengtem
és nem hallhatok meg, ha éltem.

Nem értek néma lenni. Nem! nem!
S szavam pelyhét nem vethetem
idegen ajk sodrába. Ennen

törvényem lenni végzetem
– – – – – – – – – – – –
– – – – – – – – – – –

– – – – – – – – – –
s mig képet oltámro d m ra vágni
avagy színnel igézni bírok,

idegen kép nem fogja látni
hajolását acél nyakamnak;
s csak oly istent fogok imádni,

akit én alkotok magamnak.

Babits Mihály

k₃: Nem,

k₃: zengtem,

k₃: Nem, nem!

k₃: .....
k₃: .....

k₃: S m ....
k₃: oltáromra

k₃: nyakamnak,

k₃: OSZK Fond III/1417.

Ady Endrének

1911.

1.

Hajdan, mint bajnok, társa mellett,
melletted mentem harc elé:
neked egyfelé győzni kellett;
nekem harcolni kétfelé.

Győztél; s a harc uj harcot ellett,
visszáját úntig meglelé;
s harccal a szívem úgy betellett,
alélva kérdem: több jön-é?

k₂: Ady Endrének

k₂: 1911.

k₂: Hajdan **k₂**: bajnok

k₂: kellett,

k₂: untig **k₂**: meglelé
k₂: betellett:

Óh te régismert ismeretlen,
ki mellé gúnyul emlegettek,

kinek nem tudtam lenni társa,
de egy Anyánk volt: Magyarország;

mégis vérek vagyunk mi ketten,
bár ellentétek, eggyütt eggyek;
harcom a harcod folytatása,
s testvérül szólok íme hozzád.

2.

Ki nem ismersz, kit sohse láttam,
ki mellé gúnyul emlegettek,
ki vagy, bár nem szeretsz, barátom,

jobb, mint sokan, akik szeretnek:
halld, már a hangom alig hallszik;
mint lámpa, mellyet elfeledtek,

egyedül és lassan kialszik;
s a koncert egy hanggal fakóbb,
s egy színnel némább lesz a rajz itt,

hol eggyütt voltunk hallhatók.
Megint álomba hull Magyarhon?
Szólnak már titkos altatók.

Még egyedül te állsz a parton,
éjig a bukó napra nézve,
s hogy jő mögötted, nő az alkony

hátad mögött: nem veszed észre!
Ébresztő, ébredj! v V agy kivárod,
hogy a hazug hold megigézne?
Neked kell mindent megcsinálnod,
azt is ám, amit én akartam:
te kiállod. (Én már kiállok.)

Én már elhallgatok zavartan.
Nem értek hangos lenni. Téged
meghallanak. Én már meghaltam

és kincsemet hagyom tenéked;
elődöm voltál, légy utódom.
Az üszköt, ami bennem égett,

máglyádra vetve, elhuzódom.

k₂: Ó **k₂**: rég ismert
k₂: mellé csúful

k₂: anyánk **k₂**: Magyarország:

k₂: Mégis
k₂: együtt **k₂**: eggyek,

k₂: hozzád:

k₂: Kit nem értek,
k₂: mellé csúful

k₂: jobb **k₂**: szerettek:
k₂: hallszik,

k₂: kialszik,
k₂: fakóbb

k₂: együtt **k₂**: hallhatók:
k₂: megint
k₂: szólnak **k₂**: altatók…

k₂: alkony,

k₂: Vagy
k₂: megigézne.

k₂: ám **k₂**: Akartam –
k₂: kiállod!

k₂: (Én már meghaltam.)

k₂: És **k₂**: tenéked:
k₂: utódom:
k₂: az

3.

Nem! amit mondtam, fájdalom volt.
Nem, nem! bűn volt, amit beszéltem, — **k₂:** Nem!
mikor a lelkem arra gondolt,

hogy szálljon el dalom a szélben:
amit zengtem, örökre zengtem, — **k₂:** zengtem
és nem hallhatok meg, ha éltem.

Nem értek néma lenni. Nem, nem! — **k₂:** Nem! nem!
S szavam pelyhét nem vethetem
idegen ajk sodrába. Ennen

törvényem lenni végzetem
..... — **k₂:** – – – – – – – – – – – –
..... — **k₂:** – – – – – – – – – – –

S m .. .. — **k₂:** – – – – – – – – – –
s mig képet oltáromra vágni — **k₂:** oltámrod mra
avagy színnel igézni bírok,

idegen kép nem fogja látni
hajolását acél nyakamnak, — **k₂:** nyakamnak;
s csak oly istent fogok imádni,

akit én alkotok magamnak.

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a vers Rákospalotán keletkezik; a helyszínmegjelölés a vers 1911-es alcíme mellé írva található. (Kelevéz 1994, 757.)

A vers egyfelől Babits és Ady kapcsolatának alakulása, másfelől pedig a fennmaradt kéziratok keletkezési idejének meghatározása felől vizsgálható. A két költő közötti kapcsolat tárgyalása kapcsán Rába György rámutat, hogy a *Petőfi és Arany* című tanulmány (Babits 1910b) az Ady–Babits-viszony egyik korai és sokat vitatott epizódjához köthető, a korabeli recepció ugyanis személyes indíttatású állásfoglalásként, „Ady álcázott elmarasztalásának" dokumentumaként értelmezi a szöveget. (Rába 1981, 268.) Az írás azonban konkrét szakirodalmi munkák bírálataként születik – érvel Rába –, tipológiai megállapításai pedig Babits korai költészetelméleti önmeghatározásával állnak összefüggésben. Az 1909-es, a *Nyugat*ban közölt *Ady (Analízis)* című tanulmány (Babits 1909.), továbbá a *Két kritika* kötet előszava (Babits 1911b) egyaránt arról tanúskodik, hogy Babits az Ady-jelenséget önálló esztétikai mérlegelés tárgyává teszi, és elhárítja a személyes támadás vádját. Az 1900-as évek elejének irodalmi közéletében kibontakozó feszültségek – különösen a „duk-duk affér" – alkotói önvizsgálatra késztetik Babitsot,

s e személyes számvetés költői dokumentuma az *Ady Endrének,* mely a korábbi írásokban megfogalmazott elvi különbségeket személyes válságélményként dolgozza fel, és egyúttal a költői hivatás és az irodalmi közösséghez való viszony újragondolását is rögzíti. A vers tehát voltaképpen a *Petőfi és Arany,* az Ady-tanulmány és a korabeli viták tanulságait integráló, önreflexív költői számvetésként értelmezhető, amely egyben lezárja a Babits és Ady között fennálló „lappangó ellentétet". (Rába 1981, 266–272; az Ady–Babits kapcsolatról lásd például Boka 2019. A két költő kapcsolatát a korábbi szakirodalomra alapozva, figyelembe véve a textológiai-filológiai körülményeket, Kelevéz Ágnes vizsgálja meg részletesen, s több helyen árnyalja a szakirodalom korábbi megállapításait: Kelevéz 2008b)

A versnek három kéziratát ismerjük: mindhárom autográf, melyből egy fogalmazvány, kettő pedig tisztázat, s a szövegalakulás, valamint a szövegeltérések segítségével valószínűsíteni lehet, hogy milyen sorrendben keletkeztek. A vers fogalmazványa három darab, egy négyzetrácsos füzetből kivágott, nem összefűzött lapon található meg az OSZK-ban, a III/1683-as Fond alatt. Szerkezetében a végleges versével megegyezik, de több helyen az első lejegyzés utáni javítások láthatók benne, illetve harmadik részében megírni tervezett sorok egyértelmű jelzése található.

A két fennmaradt tisztázat egyrészt a *Nyugat*-közlés, másrészt a Rozsnyay Kálmán által szerkesztett, 1925-ös *Ady koszorúja* című gyűjteményes kötet számára készül. A vers nyomtatásban először az 1915. november 16-i *Nyugat*ban jelenik meg, 1911-es szerzői datálással négy másik verssel, *A „Fiamhoz",* a *Prológus,* a *Miatyánk* és a *Vers, támadásokra* címűekkel együtt, melyek mindegyikéhez előszó is tartozik. Az öt vershez továbbá szerzői datálás is kapcsolódik, a legkorábbi az *Ady Endrének,* s ekképp egy sorozatot alkotnak. A verset a *Nyugat*ban Babits így vezeti be: „Ez és a következő versek pro domo íródtak, igazában nem is nyilvánosság elé. Az Adyhoz írt vers kiadását ma épp az indokolja, hogy tartalma teljesen elavult, s már kizárólag művészi szempontok szerint értékelhető. Nagy elkedvetlenedések idején született ez, alig látott akkor valamit tőlem a közönség, azt hittem, talán sohasem fogok többet verset írni. (Adyt még akkor személyesen nem ismertem.)" A vers az 1916-os *Recitativ*ba is bekerül 1911-es datálással, s minden további kötetében ez a változat olvasható. Az 1925-ös *Ady koszorúja* antológiában közölt változat esetében Babits a vers végén pontosítja a dátumot és a keletkezés helyét Fogaras 1911-re.

Az első tisztázat ($\mathbf{k}_2$) három fólióra terjed. A címmel és szerzői datálással, a végén pedig aláírással rendelkező tisztázat nyilvánvalóan másolás eredménye, melyet a gondos íráskép, a világosan elkülönített részek és ezeken belül a versszakok mutatnak. Néhány helyen – a hirtelen megszaladó tinta mennyisége miatt – az írás vastagabb, mint a kézirat egészében. Az alcímben olvasható évszám két utolsó számjegye fölött pont, az első fólió jobb alsó sarkában pedig a folytatás jelzése látható. A fóliók bal felső sarkában szerzői számozás van. A második és harmadik fólió határán található a három, kihagyottnak/hiányosnak jelzett sor. A $\mathbf{k}_3$, az ugyancsak három fólióra terjedő és a $\mathbf{k}_2$-höz hasonlóan a végén aláírással hitelesített kézirat szintén tisztázat. A vers néhány szavában a hirtelen megszaladó tinta következtében néhány betű írása eltér a vers egészétől. Az alcímben olvasható évszám két utolsó számjegye és az első részt jelző szám fölött pont látható, viszont a fóliók számozatlanok. A kihagyást/hiányt jelentő három sor a harmadik fólión látható, tagolása megegyezik a $\mathbf{k}_2$-évél, de gondolatjelek helyett pontokból áll.

A már említett *Ady koszorúja* antológiához mellékelt szerkesztői jegyzeteiben Rozsnyay Kálmán köszönetet mond azoknak, akik segítették őt a versek összegyűjtésében, arról viszont nem szól, hogyan is zajlott a folyamat. Babits levelezését olvasva azonban az kiderül, hogy Rozsnyay több levélben is kérte, küldje el neki a korábban már megjelent Adyról szóló verseit. Az egyik, mely az antológiába is bekerült, az *Ady Endrének* című vers, mely a bajtársiasság, a közös sorsvállalás bensőséges megnyilvánulása. A másik vers, amelyre Rozsnyay utal, de végül nem jelent meg az antológiában, minden bizonnyal az 1919-es *Ady* című költemény lehetett, mely Babits életében nem jelent meg, és a fóliókon sem szerepel az *Ady* cím, ezért valószínűleg a címet utólag adták a szövegnek. A mű a kritikai kiadás 4. kötetében *[Te elindulsz…]* címen szerepel. Rozsnyay kifejezetten eredeti kézirato(ka)t kér Babitstól: „A miért irok, egy nagy kérés hozzád. Akarok egy gyönyörü kis könyvet kiadni […] azokból a versekből, melyeket magyar poéták írtak Adyhoz és Adyról. Nem rendelkezem az újabb könyvekkel, nem kutathatom fel azokat. De úgy emlékszem, neked is van ilyen vagy kettö. Arra kérlek hát, légy kegyes, engedd át nekem azokat közlésre és küld el eredeti kéziratban, mert ugy lesz reprodukálva." (Babits 2018, 120.) A szerkesztő összesen három levélben keresi fel Babitsot, az első kettő valószínűleg nem jut el a címzetthez (ennek az lehet az oka, hogy Babitsék ebben az évben vásárolják meg esztergomi nyaralójukat, s Rozsnyay nem tudhatja, a költő épp Pesten vagy Esztergomban tartózkodik-e). A harmadik, Babitshoz intézett levélből tudjuk, hogy 1924 júliusában az antológia már lezárás előtt áll, nyomtatásra kész, csak Babits verse hiányzik belőle. (Babits 2018, 155.) Babits ezután postázza az *Ady Endrének* kéziratát Rozsnyaynak, azonban nem az eredeti kéziratot küldi el neki. A Babits-vers ugyanis abban a formájában, ahogyan az *Ady koszorúj*ában olvasható, csupán itt, ebben a kötetben szerepel – a Babits-kötetekben ettől eltérő szöveggel találkozhatunk. Az *Ady koszorúj*ához küldött kézirat szövegeltéréseinek oka az lehet, hogy Babits emlékezetből írja le a verset és/vagy néhány helyen javítani akarja a korábbi megoldásait, később azonban visszatér az első kiadás szövegéhez. Igaz, apróbb változtatásokról, egy-egy szócseréről, javításról van szó, az *Ady koszorúj*ában közölt Babits-vers ebből a szempontból mégis önálló változatnak tekinthető.

A $\mathbf{k}_2$ és $\mathbf{k}_3$ között a keletkezésbeli különbséget a szöveg eltérései döntik el, elsősorban a 'csúful' és 'gúnyúl' változatok ($\mathbf{k}_2$: „ó te rég ismert ismeretlen / ki mellé csúful emlegettek"; $\mathbf{k}_3$: „ó te rég ismert ismeretlen / ki mellé gúnyúl emlegettek"). Mivel a második megoldás csak az *Ady koszorúj*ában olvasható, nyilvánvaló, hogy ezt a $\mathbf{k}_3$ alapján nyomták, minden többi kiadás alapja a $\mathbf{k}_2$. Vagyis utóbbi a *Nyugat*-közlés előtt keletkezett, míg az előbbi valamikor az *Ady koszorúja* megjelenése előtt. A két tisztázat között az említett eltérésen túl elsősorban központozási különbségek vannak, néhány helyen szóhasználati eltéréssel.

A három fólión olvasható fogalmazvány elkapkodott írása gyorsan megjelenő gondolatokat és sietős lejegyzést, esetleg bizonyos pontokon az emlékezetben korábban rögzített, megőrzött és leírt versszöveget jelez. Mindhárom fólión javításokat, módosításokat találunk, amelyek között feltételezhetően a lejegyzéssel egyidejűek és későbbiek egyaránt találhatók, utóbbiakat az íróeszköz eltérése jelzi. Mindez arra utal, hogy a fogalmazvány keletkezése nem köthető egyetlen időponthoz. A legvalószínűbb, hogy az 1911-ben elkezdett Ady-vers utolsó javításait a fogalmazványon a *Nyugat*-közléshez készített tisztázat megírása előtt közvetlenül végezte el Babits, hiszen a fogalmazványon fekete tintaírású javítás látható, s a $\mathbf{k}_2$ ilyen, fekete tintával íródott. A kéziratkatalógus az

azonos, 146×98 mm méretű, III/1683-as Fond jelzetű négyzetrácsos jegyzetlapokon található versek és töredékek mindegyikét 1915-re datálja, s az Ady-verset minden bizonnyal azért 1911-re, mert a későbbi kéziratain és a megjelenéseken szintén megjelenik az 1911-es évszám. Ez mindenesetre gyanakvásra adhat okot, hiszen azt is feltételezhetjük, hogy az Ady-vers maga is szintén 1915-ben keletkezett, a későbbi kéziratok és megjelenések évszám-megjelölése pedig a múltba visszatekintő perspektíva következményei, s tudatos visszadatálásról árulkodnak. Valójában erre igen csekély az esély: 1981-ben Rába György tartalmi okokat figyelembe véve meggyőzően bizonyítja, hogy az első folyóiratbeli közlés öt verse, amelyeket Babits időrendben publikál, válasz az őt ért sajtótámadásokra a *Játszottam a kezével* utolsó sorai miatt, s ezért veszi elő korábbi verseit is, amelyeket kifejezetten erre az alkalomra fejez be. (Rába 1981, 272–273, 424–425.) „Nem ritkaság […], hogy [Babits] egy-egy művét jóval megszületése után publikálja oly módon, hogy a vers vagy színdarab a közlés alkalma által nyeri el befejezettségét, hiszen az új kontextusban új tartalommal itatódik át" – írja Kelevéz Ágnes. (Kelevéz 1998, 130.)

Az *Ady Endrének* közlése ugyan 1915-ös, ahogyan a véglegesítés is, ám a keletkezés kezdete évekkel korábbi. Ezt alátámasztják a négyzetrácsos jegyzetlapok egybetartozását és közös (1911-es) kezdetét mutató tényezők. A vers keletkezésével kapcsolatban a legvalószínűbb forgatókönyv az, hogy Babits 1911 tavaszán Fogarason kezd hozzá az írásához a négyzetrácsos füzetből kivágott lapokon, de nem fejezi be a verset. Ugyanennek az évnek az őszén, Rákospalotán folytatja, s ekkor kerülnek az első fólióra a javítások, illetve a második fólióra beszúrt versszakok. A befejezés, illetve lezárás azonban szintén elmarad, bár a harmadik fólión jelöli, hány sort és milyen rímekkel tervez még írni. Amikor lezárja *A gólyakalifa* című regényét, Babits újból előveszi ezt a szöveget is, és a *Nyugat*ban 1915-ben közli, majd a következő évben megjelenő *Recitativ*ba változatlanul, azaz befejezés nélkül, az alkalmi költeményeket egybegyűjtő *Οἰκεία καί καίρια* című ciklusba veszi fel a verset.

A már említett III/1683. jelzet alatt a négyzetrácsos lapokon az Ady-versen kívül összesen húsz tételt találunk: verseket, verskezdeményeket és töredékeket. Ezeket vizsgálva megkockáztathatjuk, hogy a kéziratkatalógus 1915-ös datálása nem minden esetben lehet helytálló. Találunk ugyan olyan töredékeket, melyek egyértelműen a háború kitörése utáni keletkezésre utalnak, ilyen a *[Száz a sereg…]* és a *[Majd ha vége lesz a háborúnak…],* de ez nem minden tétel esetében mondható el, hiszen semmi sem indokolja azt, hogy biztosan megállapítsuk minden egyes lapon található szöveg 1915-ös keletkezését – bizonyos tételek esetében jóval korábbi időpont tűnik relevánsnak.

Az egy füzetből származó lapokat, melyekre az Ady-vers is kerül, a könyvtárban két külön helyen találjuk meg, mivel Babits a füzetet nemcsak versekhez, hanem prózai feljegyzésekhez is használja. Babits egyébként a versek és a próza feljegyzéssorozatát is nagyjából (ebben a füzetben) a *Kártyavár* című regényének közlésével, illetve éppen a korábban említett öt vers közlésével hagyja abba. Ekkor kerülnek a prózalapokra a különböző áthúzások, és ekkor választja ki a versek közül is azokat, amelyeket fel akar venni a *Recitativ* kötetbe. Az, hogy a jegyzetfüzet lapjai ma milyen sorrendben vannak, irreleváns, hiszen beszámozásuk azután történt, hogy Babits „lezárta" azokat, vagyis a halála után. Ha azt feltételezzük, hogy a jegyzetlapok használata csak Újpesten/Rákospalotán kezdődik, a jegyzetlapok szétválasztása történhetett akkor, amikor Babits az üres füzetet két részre osztja, és az egyikbe csak verseket ír, a másikat pedig témafüzetnek használja, vagy az eredetileg egybetartozó, üres füzet lapjaira tett első bejegyzések után, amikor

szétválasztja a verses és prózai lapokat s a füzet többi, még üres részét is megfelezi, illetve történhetett a halála után, amikor a kevert jegyzetlapokat műfaj szerint szétválasztották és sorszámozták. A lapok alján és tetején egyébként többféle (arab) számozás látható, melyek feltehetően akkor készülnek, amikor Babits már a *Kártyavár*on dolgozott, s eközben vagy ezelőtt rendelte számozással egymáshoz a tematikailag azonos lapokat és feljegyzéseket. A verseket tartalmazó füzetlapok azonban egyértelműen később, Babits halála után kapták számozásukat.

A prózai részleteket tartalmazó füzetlapokon a *Kártyavár*hoz feljegyzett témák, ötletek és vázlatok találhatók, melyek Babits újpesti tanártársával, Hendel Ödönnel való beszélgetései alapján készültek. A különféle témákat (újpesti eseteket, személyeket, történeteket stb.) Babits Rákospalotán jegyzi fel, melyek mindig a beszélgetés napján készülnek, hiszen másnap már feledésbe merülnének. A feljegyzéseket Babits azért készíti, mert érdeklődik a gyorsan fejlődő Újpest iránt; a helyi vonatkozások egyértelműek. Például a „[k]limatikus gyógyhelyet? Hát hova akar Újpestről menni? Ez a legegészségesebb por!" feljegyzés utalás Újpest gyárak okozta rossz levegőjére, míg a „Muki, a villanyos teherkocsi" az Újpest és Rákospalota között közlekedő fedett szerelőkocsira utal.

Mindezek alapján a prózai rész Rákospalotán, az 1911–1912-es tanévben készül, legkésőbb 1912 nyaráig. Mivel a füzet lapjai egy sorozat volt(ak), nyilvánvaló, hogy Babits párhuzamosan (esetleg folyamatosan, de egyszerre) írja le a beszélgetések témáit, valamint azt a néhány oldalt, amelyeken a Dante-fordítással kapcsolatos feljegyzések találhatók. A jegyzetfüzet egyik lapján a *Pokol* 24. énekének 148–151. befejező sorainak fordítása szerepel. E lap verzóján a 10. ének jegyzeteihez beillesztendő megjegyzést találunk: „X. ének A kétszeres száműzetés utalás az életrajzra!" Mátyus Norbert bizonyította, hogy a jegyzetlap feljegyzései Itáliában, mégpedig 1912-ben születtek, ugyanis a lap rektóján Babits rajza található, amelyet egy Firenzében található festményről másolt. A füzetlap verzóján, a lap alján egy trágár olasz szentencia olvasható, melyet Babits egy olasz nyilvános vécé falán találhatott: „Qui si entra e non si paga, senza culo non si caca." Mindez azt jelzi, hogy Babits olaszországi tartózkodása során használta a jegyzetlapot, méghozzá 1912-ben. (Az 1910-es olasz útja előtt Babits még Fogarason él, vagyis az újpesti *Kártyavár*hoz ekkor még nem készíthet jegyzeteket.) (Mátyus 2015, 45.) Ezen a jegyzetlapon olvasható továbbá Babits *[Ó művész mennyit kell vesződnöd…]* kezdetű verskezdeménye, melyet a kéziratkatalógus a már említett, összesen húsz, négyzetrácsos lapra írt vers, verskezdemény egyikeként 1915-re datál – persze arra is lehet némi esély, hogy a korábbi olaszországi feljegyzések mellett a verskezdeményt évekkel később jegyezte fel Babits a már nem üres jegyzetlapra, de minden kétséget kizáróan a verset nem lehet 1915-re datálni, hiszen az 1912-es olasz feljegyzésekkel egy időben történő keletkezés jóval valószínűbb. (Lásd ehhez a töredék keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Attól függően, milyen időpontra tesszük a négyzetrácsos füzetbe írtak keletkezését, az *Ady Endrének* abban olvasható fogalmazványa 1911 tavaszához vagy őszéhez köthető. Aztán az idő múlásával, ahogy a füzet oldalai betelnek, Babits vissza-visszatér ehhez a vershez is. De nem érzi késznek vagy aktuálisnak, ezért adja közre először csak 1915-ben négy másik versével együtt, mintegy dacból és válaszul a *Játszottam a kezével* utolsó sorai miatt kirobbant sajtóhadjáratra. Nem mellékes körülmény, hogy Babits megtámadása előtt Rákosi Jenő (Dunántúli álnéven) Ady ellen is támadást intéz; feltehetően ez a polémia is közrejátszik a vers közlésének időzítésében. (A sajtóbotrányról lásd a *Játszottam a kezével* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A keletkezés tehát egy elhúzódó, megszakításokkal

teli írásfolyamat eredménye, időpontjára nem adható meg egyetlen dátum; a változatok 1911 tavasza vagy ősze és 1915. november 16. között keletkeznek, kivéve az *Ady koszorúja* című gyűjteménybe kerülőt, melyről biztosan megállapítható, hogy 1915. november 16. és 1925 között születik. A fizikai ismérvek alapján a III/1683-as Fond jelenleg kettéválasztott „füzete" eredetileg egybetartozott; lehetséges, hogy Babits már Fogarason, 1911 tavaszán is használja, de Újpesten már biztosan. Valószínű tehát, hogy Babits a jegyzetlapokat folyamatosan, éveken keresztül, kisebb-nagyobb megszakításokkal használja, s ez azt jelenti, hogy az azonos méretű, egy füzetből származó lapokon olvasható versek és töredékek 1915-ös datálása nem egyértelmű, hanem a legtöbb esetben bizonytalan marad.

Babits a költeményt a *Recitativ* kötetben az alkalmi verseket közlő *Οἰκεία καί καίρια* című ciklusba illeszti.

385.

[Ugy szimatolták a zenét is…]

Ugy szimatolták a zenét is a hang
ugy vonta őket mint tehént a bőgés
Bogáncson indán tüskön bokron át
mely tépte gyarló bőrüket; de végre
tanyád mögött hagytam a ronda lápban
hol állukig láncolva lábukat
rángatják a büdösbül
Ugy madarkám

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/16. 1 f., verzó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül, áthúzva, a rektón az *Ady Endrének* című vers fogalmazványának részlete.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A fogalmazványtöredék 3., 5. és 6. sorában betűjavítás figyelhető meg. Babits a szöveget satírozó mozdulattal, ceruzával áthúzta; ezt az előszöveg közlésekor hosszú törléssel jeleztük.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/16.

[Cím nélkül]

Ugy szimatolták a zenét is a hang
ugy vonta őket mint tehént a bőgés
Bogá ncson indán tüskön bokron át
mely tépte gyarló bőrüket; de végre
tanyák d mögött hagytam a ronda lápban
h ol állukig láncolva lábukat
rángatják a büdösbül
Ugy madarkám

Keletkezéstörténet

A töredéket a kéziratkatalógus 1915-re datálja, a szöveg azonban azok között a négyzetrácsos papírlapok között maradt fenn, melyeket Babits 1911 és 1915 között, éveken át, megszakításokkal használt különböző műfajú szövegek feljegyzésére. A szöveget vastag, satírozás-jellegű ceruzavonás húzza át, ami ebben az esetben a teljes feljegyzés elvetésére utal. A fólió rektóján az *Ady Endrének* című vers fogalmazványának részlete olvasható.

Az *Ady Endrének* fogalmazványa feltehetően 1911-ben keletkezik, a vers véglegesítését és közlésre előkészítését azonban nem ezeken a lapokon, hanem későbbi, más típusú hordozón fennmaradt tisztázatokon végzi Babits, ezért a négyzetrácsos lapok elsősorban a korai műhelymunka dokumentumainak tekinthetők. (Lásd ehhez az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Az *[Ugy szimatolták a zenét is…]* keletkezése feltételezhetően az *Ady Endrének* e műhelyszakaszához köthető, azonban a négyzetrácsos lapokhoz való későbbi visszatérés lehetősége miatt a töredék keletkezését 1911 és 1915 közé tesszük. A szöveg nem mutat továbbvezethető, genetikus kapcsolatot Babits későbbi költői vagy prózai műveivel.

386.

A „Fiamhoz”

1913.

(Aladár fiamnak és barátomnak, most is a régi szeretettel, ajánlom.)

I.

Daloljak mindenről, csak róla nem?

Szerényen, későn, mégis megjelen,
egy drága gyermek, a *fiam* valóban,
lélek szerint, mert mint apát a gyermek,
rég úgy tekint: s én friss lelkébe róttam,
mi bús lelkemben friss jövőre termett.
Legszebb virágaimnak ifju kertje,
új tükröm, melynek tisztít tisztasága,
legárvább három éveim neveltje,
fonnyadó törzsem ültetvényes ága.
Ó, három év! és férfi lett a gyermek!
Láttam homlokán az első szerelmet.
Mohó szemekkel falta a világot,
s láttam szemében, amit szeme látott.
Szeme szűrőjén szűrtem a világot
s így elkerültem, ami csunya benne:
úgy néztem mindig e gyermeki szemre,
mint nyugtatóra, ↔

Ajánlás Ny: [az ajánlás hiányzik] | R_1: (Aladár fiamnak és barátomnak, most is a régi szeretettel, ajánlom.)
Előszó Ny: Bocsáss meg, kedves fiam és barátom, hogy közreadom ezt a verset is, amely terólad szól. Ma, mikor rossz tanárnak mondtak, aki megrontja az ifjuságot, meg nem állhatom, hogy ki ne mondjam a világ előtt azt az érzésemet, mely rajtad és minden tanítványomon keresztül a jövendő nemzedékhez köti lelkem. Ma már ez a vers sem aktuális: te, ki fiam voltál, azóta barátom vagy: uj három év telik: de most is a régi szeretettel küldöm neked ezt a régi verset.
5 Ny; R_1; R_2: ugy
6 Ny; R_1; R_2: bus
8 Ny; R_1; R_2: uj
11 Ny; R_1; R_2: Ó három R_2: férfi [sh]
15 Ny; R_1; R_2: szürőjén szürtem
16 Ny: igy
17 Ny: ugy

melytől szeliddé enyhült sok vad óra
s könnyebben forgott lázas mutatója,
mint selymes olajtól a zökkenő gép.
Amikor éltem vihara szövődék,
mikor vád árnyalt, gúny lövellt felettem,
mikor kinevetett, akit szerettem,
csodálva néztek csalódott barátok,
s éhező lelkem önmagába rágott
és elmém daltalan volt, téli kert,
melyben csak szívem rossz harkálya vert
únt zajjal fáit kinra tépegetve,
és inségem volt biztos szeretetre,
mint nyugtatóra,
fiam lett fáradt éltem biztatója,
a biztató, a biztos szeretet.

S én most éneklem ezt a gyereket:
úgy jelenik meg ritkuló dalomban,
mint piros levél ritka őszi lombban.

II.

Csupa önzés vagy lelkem és irigység,
mert magadat szereted e fiúban,
gyémántlélektől villogó szemében
új életre szüzen születve, mint új
tükörben régi magadat csodálod,
s új lelkét régi magadért irigyled.
Ha ott kezdhetnéd, ahol ő ma kezdi,
oly szűzen, újra! Ó fiam, de boldog,
de boldog is vagy, egy gyermek szivével
és egy tudós eszével. Ily tükörben, ↔

23 Ny: guny
28 Ny; R_1; R_2: szivem
29 Ny; R_1; R_2: unt
35 Ny: ugy
37 R_1; R_2: írigység,
40 Ny; R_1; R_2: uj Ny; R_1; R_2: uj
42 Ny; R_1; R_2: uj
44 Ny; R_1; R_2: ujra!

ilyen lélek tükrében még az élet
ragyog mint egy szegényes gyertya fénye
egy gyémánt gyönyörében visszaverve.
Az én lelkem is volt valaha gyémánt,
de szénné égett annyi lassu tűzben:
sötét most s nem ver vissza semmi fényt!
Számodra meggyujtottam ezt a szént
a makulátlan szeretet tüzével,
mely minden nemzedéket összekötve
amit az idő milliókra bontott,
egy nagy lélekké forrasztja hevével,
s egyetlen küzdő gondolattá olvaszt
apát s fiút, és mestert és tanítványt.
Számodra meggyujtottam e tüzet,
hogy friss gyémántod frissen verje vissza,
megsokszorozva, ifiak szemébe.
Ó bár úgy mint a hűvös, tiszta gyémánt,
fénylene lelked s soha el nem égne!
Nehéz kívánság! Minden szeretet
bilincs, és minden örökség teher.
S én mit hagyok rád, milyen kincseket?
Sok súlyos munka hitvány kezdetét,
félig kigondolt gondolatjaim,
el nem mondott, el nem ért vágyaimmal,
a meg nem tett kötelességeket,
kétségeimnek vívódó hadát,
életlen éltem, és álmatlan álmom.

[1911 vége és 1915. november 16. között]

Kézirat, gépirat, megjelenés

Kézirat: **k** Komjáthy Aladár fia, Komjáthy Géza (Marl, Németország) tulajdonában, 1 f., rektó–verzó, tintaírású fogalmazvány, ceruzaírású javításokkal és kiegészítéssel, a vers második része. A cím, a verzón az utolsó hét sor, valamint az aláírás ceruzával. Fotómásolata: PIM V. 5456/7/1.

49 R_2: visszaverve, [sh]
51 Ny: tüzben:
62 R_1: megsokszorozza, [sh] R_2: ifjak [sh]
63 Ny; R_1; R_2: ugy
65 Ny; R_1; R_2: kivánság!

Gépirat: **g** OSZK Fond III/2383/13. 2 f., rektó, gépírású fogalmazvány aláírás nélkül, a vers első 28 sora; **g+k** OSZK Fond III/1572. 2 f., rektó, a **g** másodpéldánya, ceruzajavításokkal és kiegészítésekkel, aláírás nélkül, a vers első 36 sora.

Első megjelenés: *Nyugat* 8, 22. sz. (1915. nov. 16.): 1246–1248. (*Versek, előszavakkal* gyűjtőcím alatt; együtt az *Ady Endrének,* a *Prológus,* a *Miatyánk* és a *Pro Domo* [ekkor még *Vers, támadásokra*] című versekkel, másodikként.) – További megjelenések: R_1 97–99; R_2 99–101; V 238–240; ÖV 214–215.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV, mellyel azonos a V szövege. Bár a vers nyomtatott források szerinti keletkezése 1913, a Szilasi-kötetben az első rész végén „Rákospalota 1912" áll. A II. rész kéziratának ajánlása szerint Komjáthy Aladár érettségije alkalmából írta – vagy ajándékozta neki a kéziratot – Babits. Az „előszó" 1915-ben, a megjelentetés alkalmából készült hozzá. Az R_1 62. sorának sajtóhibáját („megsokszorozza,") Babits javítja az anyjának dedikált példányban, azonban a Szilasi-féle kötetben nincs javítás.

Előszövegek

k: PIM V. 5456/7/1.

[Cím nélkül]

Aladár fiamnak,
aki most tesz érettségit

Csupa önzés vagy lelkem és irigység
mert magadat szereted e fiúban
gyémánt lél ek től villogó szemében
uj életre szüzen születve mint uj
tükörben, régi magadat csodálod
s uj lelkét régi magadért irigyled.
Ha ott kezdhetnéd ahol ő ma kezdi
oly szűzen, újra! Ó fiam, de boldog
de boldog is vagy , egy gyerme k szivé v el
és egy tudós eszével. Ily tükörben,
egy ily en lélek tükrében még a z rút is élet
ragyog mint a szegényes gyertya fénye
egy gyönyörü gyémánttól visszaverve.
Az én lelkem is volt valaha gyémánt,
de szénné égett annyi las u s u tűzben
sötét m ár s nem ver vissza semmi fényt. –
Számodra meggyujtottam ezt a szént
a makulátlan szeretet tüzével
mely minden nemzedéket összekötve
amit az idő milliókra bontott
egy nagy lélekké forrasztja hevével ↔

s egyetlen kűzdő gondolattá olvaszt
apát s fiút és mestert és tanítványt
Lásd, néked meggyujtottam e tüzet
hogy friss gyémántod frissen verje vissza,
megsokszorozva, ifiak szemébe
ó bár ugy mint a hűvös tiszta gyémánt
fénylene lelked s soha el nem égne!
Nehéz kivánság! Minden szeretet
b ilincs, és minden örökség teher
S én mit hagyok rád milyen kincseket
Sok sulyos munka hitvány kezdetét
Félig kigondolt g ondolatja im el
el nem mondott, el nem ért vágyaimmal
a meg nem tett kötelességeket
kétségeimnek vívódó hadát
életlen éltem és álmatlan álmom

Babits Mihály

g: OSZK Fond III/2383/13.

[Cím nélkül]

Egy drága gyermek, a fiam valóban
lélek szerint, mert mint apát a gyermek
rég ugy tekint s én friss lelkébe róttam
mi bus lelkemben friss jövőre termett,
legszebb virágaimnak tiszta ifju kertje,
uj tükröm, melynek tisztit tisztasága,
legárvább három éveim neveltje,
fonnyadó törzsem ültetvényes ága
Ó három év és férfi lett a gyermek:
láttam homlokán az első szerelmet
mohó szemekkel falta a világot
s láttam szemében, amit szeme látott
szeme szürőjén szürtem a világot
és igy nem láttam ami csunya benne
ugy néztem mindig e gyermeki szemre
mint nyugtatóra
kivel megenyhült sok keserves óra
mikor vád árnyalt, guny lövelt felettem
mikor kinevetett akit szerettem
értetlenül bámultak csalódva csodálkoztak a barátok
s éhező lélkem önmagába rágott
és elmém daltalan volt, téli kert
melyben szivem gonosz harkálya vert

g+k: OSZK Fond III/1572.

[Cím nélkül]

I.

Daloljak mindenről, csak róla nem?

– Szerényen, későn, mégis megjelen
Egy drága gyermek, a fiam valóban
lélek szerint, mert mint apát a gyermek
rég ugy tekint s én friss lelkébe róttam
mi bus lelkemben friss jövőre termett,
legszebb virágaimnak tiszta ifju kertje,
uj tükröm, melynek tisztit tisztasága,
legárvább három éveim neveltje,
fonnyadó törzsem ültetvényes ága
Ó három év! és férfi lett a gyermek:
láttam homlokán az első szerelmet
mohó szemekkel falta a világot
s láttam szemében, amit szeme látott
szeme szürőjén szürtem a világot
és s igy nem láttam elkerültem ami csunya benne
ugy néztem mindig e gyermeki szemre
mint nyugtatóra
kivel megenyhült melytől szelíddé sok keserves vad óra
s könnyebben forgott lázas mutatója
mint selymes olajtól a zökkenő gép
amikor éltem vihara szövődék,
mikor vád árnyalt, guny lövelt felettem
mikor kinevetett akit szerettem
értetlenül bámultak csalódva csodálkoztak a csodálva néztek csalódott barátok
s éhező lélkem önmagába rágott
és elmém daltalan volt, téli kert
amelyben csak szivem gonosz rossz harkálya vert
unalmas zajjal únt zajjal fáit kínra tépegetve
és szükségem és inségem volt biztos szeretetre
mint nyugtatóra
fiam volt fáradt éltem biztatója
a bíztató, a biztos szeretet
S daloljak mindent csak ne tégedet?
Te morc fiúcska, büszke kis barátom
aki ugy szeretsz kodva néha
(Ó nincs nyugodt szeretet a világon!)
mint gyermek az apjával szokta néha ↔

S én most éneklem ezt a gyereket
mint úgy jelenik meg ritkuló dalomban
mint piros levél ritka őszi lombban

II.

Keletkezéstörténet

A Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányába írt keltezések alapján a vers végleges formáját alkotó két rész nem egyszerre keletkezik. Babits az első rész mellé mindössze a „Budapest" helymegjelölést jegyzi fel, míg a második részt pontosabban „Rákospalota 1912" datálással látja el. (Kelevéz 1994, 757.) Mivel Babits 1911 október közepétől lakik folyamatosan Rákospalotán, majd a következő tanévben, 1912 november közepétől a Tisztviselőtelepen, a keltezések arra utalnak, hogy a kompozíció második része készül el korábban, s csak ezt követően születik meg a később elé kerülő első rész. A keletkezés belső menetének feltárását ugyanakkor jelentősen megnehezíti, hogy a vers valamennyi szövegváltozata és munkafázisa nem maradt fenn; nem ismert, hogy egy rövid gondolatkezdemény vagy egy hosszabb, összefüggő szövegegység volt-e az első megfogalmazás, a keletkezéstörténet rekonstruálásakor ezért elsősorban külső életrajzi és kapcsolattörténeti adatokra támaszkodhatunk, amelyeket Buda Attila a vers kéziratait nagy alapossággal elemző tanulmányában tárt fel. (Buda 2023.)

Az 1910–1911-es év fordulóján Babits különösen zaklatott lelkiállapotban van: a fogarasi tanárkodást száműzetésként éli meg, hiszen távol kerül Szekszárdtól, a családjától, Budapesttől és az irodalmi élet szellemi közegétől, a magány, az érzelmi és intellektuális elszigeteltség, valamint a baráti és szerelmi kapcsolatok sorozatos kudarcai pedig felerősítik benne az idegenség érzését. Babits ekkor a húszas évei végén jár, stabil egzisztenciát ígérő életpálya még lehetőségként sem körvonalazódik előtte. Az 1911-ben és 1912-ben őt ért támadások – főként a *Huszadik, huszadik század* című novella kapcsán – személyeskedő hangot ütnek meg, s ezek az élmények tovább fokozzák elszigeteltségét. Az 1911–1912-es újpesti tanév ugyanakkor fordulatot hoz, mivel a fővároshoz közeli állás megszerzésével régi vágya teljesül, és a tanítás, valamint az önképzőköri munka új szellemi és emberi kapcsolatok lehetőségét is felkínálja. Ebben a közegben kerül közelebb az 1894-ben született Komjáthy Aladárhoz, az önképzőkör aktív, irodalom iránt fogékony tagjához. Babits kezdetben tanárként figyel fel rá, majd a kapcsolat fokozatosan személyesebb jelleget ölt, Komjáthyt meghívja rákospalotai lakására, kulcsot ad neki, dedikációiban pedig „fiam"-ként és „barátom"-ként szólítja meg. A második verseskötetét is ilyen ajánlással látja el, és egy fényképet is ajándékoz neki „Mihály bátyád" felirattal. Ebben az összefüggésben válik elképzelhetővé, hogy a vers második részének első fogalmazványa már 1911 vége vagy 1912 eleje táján megszületik. Ez a szöveg 1912 folyamán letisztulhat, azonban Babits ekkor még nem törekszik a közlésére, ami összefügghet azzal, hogy figyelme ekkor a Dante-fordításra összpontosul. A vers ugyanakkor alkalmi funkciót nyer: Komjáthy érettségijének közeledtével a kézirat egyfajta emléklappá, ajándékká válik, amelyet Babits személyes gesztusként ad át címzettjének. Ez a kézirat már lezárt kompozíciót mutat, ám a nyomdai közlésre szánt végleges forma még nem alakul ki.

Az első rész legkorábbi ismert szövegállapota egy gépirat. A szakirodalom szerint Babits első saját írógépét 1914 körül szerzi be (Sára 1983, 402–403), ami azt valószínűsíti, hogy a szöveg gépelt rögzítése – amennyiben autográf – nem történhetett meg ennél korábban. (Babits írógéphasználatáról lásd Szénási 2022a, 178–180.) Ugyanakkor nem zárható ki teljesen az sem, hogy a szöveg egy kölcsönzött írógépen készült, ami a keltezést némileg bizonytalanná teszi. A tanítványi visszaemlékezések mindenesetre megerősítik, hogy Babits a tisztviselőtelepi évektől kezdve rendszeresen használ írógépet, tehát a gépirat keletkezése e periódushoz köthető a legnagyobb valószínűséggel.

A két rész végleges összeillesztésekor alakul ki a ma ismert szerkezet, amelyben a később keletkező első rész kerül előre, a korábban írt második rész pedig folytatásként kapcsolódik hozzá. A címadás is erre a publikációs fázisra esik, és a személyes megszólítást általánosabb, 18–19. századi hangoltságú formába emeli. Miként Rába György megjegyzi, a cím tudatosan idézi meg Arany János *Fiamnak* című költeményét, s ezzel az atyai megszólítás hagyományát kapcsolja a vers beszédhelyzetéhez, amelyet a konkrét címzett, Komjáthy személye a tanár–tanítvány viszony keretében tovább konkretizál. (Rába 1981, 482.) Az azonos cím ugyanakkor nem kizárólag Arany hatását jelezheti, ugyanis egy tágabb, már korábban is létező és később is folytatódó hagyományba illeszkedik, amelyben több szerző – például Zsigmond Konrád, Ambrozovics Dezső, Pataj Sándor, Tompa Mihály *(Fiam születésekor)* és Ábrányi Emil – szintén *Fiamnak* címmel írt verset. Csehy Zoltán az antikvitáshoz kapcsolja a versből kirajzolódó mester–tanítvány kapcsolatot. Elgondolása szerint *A „Fiamhoz”* „nárcisztikus testként fogja fel a fiútestet: olyan tükörként, melyben az én szerelme éled meg újra önmaga iránt, s ez az önmagaság az erotika bűvkörébe kerül[.] […] Ez a nárcisztikus séma azonban a »makulátlan szeretet« minőségében oldódik fel, s átlép a mester–tanítvány klasszikus viszonyába. A mester, tanítvány, az apa, a fiú világa egyetlen hatalmas lélekben egyesül, melyet a szeretet tüze forraszt össze.” (Csehy 2014, 357.)

Az 1915-ös *Nyugat*-közlés idején a vershez írt ajánlás szövege jelentősen módosul: az eredetileg az érettségi alkalomhoz kötődő, személyes megszólítást *(Aladár fiamnak, aki most tesz érettségit)* védekező, önigazoló hangnem váltja fel, amely a verset a költőt érő nyilvános támadások kontextusában értelmezi újra. A publikációhoz fűzött hosszú kísérőszöveg („Bocsáss meg, kedves fiam és barátom, hogy közreadom ezt a verset is, amely terólad szól. Ma, mikor rossz tanárnak mondtak, aki megrontja az ifjuságot, meg nem állhatom, hogy ki ne mondjam a világ előtt azt az érzésemet, mely rajtad és minden tanítványomon keresztül a jövendő nemzedékhez köti lelkem. Ma már ez a vers sem aktuális: te, ki fiam voltál, azóta barátom vagy: uj három év telik: de most is a régi szeretettel küldöm neked ezt a régi verset.”) egyértelművé teszi, hogy a nyilvánosság elé tárást a Babitsot sújtó sajtóhadjárat és pedagógusi működésének megkérdőjelezése sürgeti, különösen a Dunántúli néven fellépő Rákosi Jenő bírálata nyomán kibontakozó polémia idején. A *Recitativ* kötetben – az *Οἰκεῖα καὶ καίρια* című ciklusban – az ajánlás már rövidül, zárójeles formára redukálódik, jelezve, hogy a vers ekkorra már elszakad eredeti alkalmi funkciójától, és önálló költői szövegként lép az életmű egészébe.

A fennmaradt kéz-, illetve gépiratokon látható javítások összképe alapján a vers alakulása több rétegben követhető, és számos ponton hangsúlyeltolódást jelez. A mű első 28 sorát tartalmazó gépiratos alaprétegen sűrű ceruzás beavatkozások figyelhetők meg a **g** másodpéldányán, a **g+k**-n, amelyek a stiláris finomításokon túl érzelmi és retorikai hangsúlyváltásokat is rögzítenek: a meghurcoltatás és a gúny tapasztalata a későbbi be-

toldásokban válik erőteljesebbé. Különösen beszédes a 20–25. sor környéki átrendezés, ahol több sor utólagos beszúrása, valamint a „barátok” reakcióit rögzítő változatok egymásra rétegződése a társas elidegenedés élményének többszöri újrafogalmazását mutatja, míg a mérsékeltebb tónust képviselő végleges megoldás a retorikai feszültség tudatos szabályozására utal. A 28–33. sorban a személyes válság nyelvi formálása válik intenzívvé: az „ínségem” „szükségem”-ből való javítása, valamint a „csak” beszúrása a hiány érzetét erősíti.

A rendelkezésre álló adatok mindent összevetve arra utalnak, hogy a vers keletkezése egy éveken át elhúzódó folyamat eredménye. A szöveg kialakulása 1911 vége, illetve 1914 közé helyezhető, ezen belül a kompozíció jelentős része feltehetően 1912-ben jön létre, míg végleges formáját 1914–1915 táján nyeri el. A kritikai kiadás ennek megfelelően 1911 vége és 1915 közé teszi a keletkezést, s *terminus ante quem*ként az első megjelenés időpontját, 1915. november 16-át jelöli meg.

387.

[fa vagyok országut mellett…]

fa vagyok országut mellett
alja szürke portól
tetején madár s aki
felnéz rá, eget lát körüle

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/6. 1 f., rektó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, együtt az *Italia* című töredékkel és egyéb feljegyzésekkel: „Sui Superstes”, „Ma kacag ez a táj / mely máskor mosolyog”, illetve „Dávid a szabad ég alá.” A verzón az *[Arra jött egy frajla…]* kezdetű rögtönzés.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A töredéken egy betűjavítás figyelhető meg.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/6.

[Cím nélkül]

fa vagyok országut mellett
alja szürke portól
tetején madár s aki
felnéz rá, eget lát kör ü le

Keletkezéstörténet

A *[fa vagyok országut mellett…]* kezdetű töredék ceruzával írt kézirata egy négyzetrácsos papírlap rektóján maradt fenn. A töredéket a kéziratkatalógus 1915-re datálja, indoklás nélkül. A kérdéses fólió abból a jegyzetfüzetből származik, amelynek lapjait Babits hosszabb időn át, megszakításokkal használja különféle feljegyzések és töredékek rögzítésére, és ahogyan a kutatás igazolta, a füzetben található szövegek keletkezési ideje nem egységesen 1915-re tehető, hanem 1911 és 1915 közé esik. (Erről részletesebben lásd az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Kelevéz Ágnes rámutat, hogy a fa motívuma Babits költészetében visszatérő, önértelmező jelképként működik, mely a földhöz kötöttséget és a felfelé irányuló törekvést is

kifejezi. A metafora korai példája az 1908 ősze és 1909 júliusa között keletkezett *Én is fa vagyok* című vers, majd később egy 1916–1920 között keletkezett töredékben is felbukkan („Fa vagyok, porban a lábam / – ne vess meg azért barátom", OSZK Fond III/1969/63.). Az először 1923-ban közölt, később a *Sziget és tenger* kötetbe felvett *Őszinteség* című versben a kép ismét hangsúlyosan jelenik meg: „Fa vagyok, a lábam sárban áll, / ezer álmom vétkes kört csinál"; „Fa vagyok, lábam a sárba tapad, / de karjaimat már vonja a nap…" (Babits 2022, 587.)

A töredék tematikája nem kapcsolható egyértelműen sem a világháborúhoz, sem más konkrét történeti vagy biográfiai, illetve kapcsolattörténeti eseményhez, ezért a szöveg keletkezése pontos évszámmal nem határozható meg. A kritikai kiadás a töredéket a jegyzetfüzet használati idejével összhangban 1911 és 1915 közé datálja.

388.

Italia

a fák a szőllőfüzérrel
mint egymást kézrefogó
táncos lányok sora

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/6. 1 f., rektó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, egyéb, nem verses feljegyzésekkel: „Sui Superstes", „Ma kacag ez a táj / mely máskor mosolyog", illetve „Dávid a szabad ég alá.", valamint a *[fa vagyok országut mellett…]* kezdetű töredékkel együtt. A verzón az *[Arra jött egy frajla…]* kezdetű rögtönzés.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

Az *Italia* című, négysoros töredék ceruzával írt kézirata egy négyzetrácsos papírlap rektóján maradt fenn. A szöveg ugyanazon a fólión található, mint a *[fa vagyok országut mellett…]* kezdetű töredék, valamint több, nem versjellegű feljegyzés. A Fond III/1683. jelzet alatti négyzetrácsos lapok vizsgálata alapján megállapítható, hogy Babits a jegyzetfüzetet hosszabb időn át, megszakításokkal használta, és a lapok fizikai együttállása önmagában nem tekinthető biztos kronológiai támpontnak. Ugyanakkor az *Italia* címadás kapcsolatba hozható Babits *Itália* című, 1915-ben a *Nyugat*ban megjelent esszéjével, amelyben a költő az olasz táj és kultúra iránti korábbi esztétikai vonzalmat a világháborús tapasztalat fényében értelmezi újra. (Babits 1915b) A verskezdemény metaforája – a szőlőfüzérekkel összekapcsolódó fák táncoló lányokhoz hasonlítása – az olasz táj harmonikus és ornamentális látványát rögzíti, ez pedig különbözik az esszé politikai érvelésétől. A két szöveg közötti kapcsolat az itáliai élmény eltérő műnemi megformálásaként értelmezhető, különös tekintettel arra, hogy Babits már korábban is írt *Itália* címmel verset (1908), amelyben az olasz táj és városi kultúra esztétikai vonzereje még a háborút megelőző, személyes élményanyag felől szerveződik; az 1915-ben keletkezett esszé a történelmi jelenre reflektál, a töredék pedig a háborútól független, esztétikai látvány nyelvén szólal meg. Mindezek alapján az *Italia* című töredék keletkezése pontos évszámmal nem határozható meg. A fizikai környezet, valamint az *Itália* című esszével való laza, de nem véletlenszerű kapcsolat alapján a kritikai kiadás a szöveg keletkezési idejét 1911 és 1915 közé teszi.

389.

[Arra jött egy frajla…]

Arra jött egy frajla
Frizurája kajla

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/6. 1 f., verzó, ceruzaírású rögtönzés aláírás nélkül.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz. Babits a töredék első szavának kezdőbetűjét a kisbetűhöz hasonlóan, de nagyobb méretben írja, ezért az átírás során nagybetűként közöljük, a második sor kezdő *F* pedig betűje egyértelműen nagybetűs.

Keletkezéstörténet

Babits az *[Arra jött egy frajla…]* kezdetű, ceruzával lejegyzett rögtönzést egy egyfóliós papír verzójára írja. A fólió rektóján a *[fa vagyok országut mellett…]* kezdetű és az *Italia* című töredékek szerepelnek, valamint több rövid feljegyzés, köztük a „Sui Superstes" olvasható. A játékos, népies hangoltságú szöveg a lap felső részén helyezkedik el, alatta további feljegyzés vagy verstöredék nem található.

A kézirat egy négyzetrácsos papírlapon maradt fenn, amely egy Babits által hosszabb időn át, 1911 és 1915 között használt négyzetrácsos jegyzetfüzet lapjai közé tartozik. Bár a kéziratkatalógus a négyzetrácsos lapokon fennmaradt anyagot egységesen 1915-re datálja, a kézirategyüttes vizsgálata alapján ez az időmeghatározás nem tekinthető minden esetben megbízhatónak. (Erről lásd az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Mivel a vers tematikája nem teszi lehetővé a pontosabb datálást, a kritikai kiadás a töredék keletkezési idejét 1911 és 1915 közé teszi.

Magyarázat

1. *frajla* – fiatal nő, kisasszony; a német *Fräulein* szóból átvett, köznyelvben használt alak.

390.

[S mint asszony után…]

S mint asszony után
bizonyos koron tul
bolond ha bolondul

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/9. 1 f., verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, egyéb, nem versjellegű feljegyzésekkel együtt.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A *[S mint asszony után…]* kezdetű, háromsoros töredék ceruzával írt kézirata az OSZK Fond III/1683/9. jelzet alatt maradt fenn, egy négyzetrácsos fólió verzóján, egyéb, nem versjellegű feljegyzésekkel együtt. A kéziratkatalógus a töredék keletkezését 1915-re teszi, azonban a Fond III/1683. jelzetű négyzetrácsos anyag egészének vizsgálata alapján megállapítható, hogy Babits a jegyzetfüzetet hosszabb időn át, 1911 és 1915 között, megszakításokkal használta, tehát az azonos papírtípusra írt szövegek nem feltétlenül egy időben keletkeztek. (Lásd ehhez az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Az ironikus hangvételű töredék az idősebb kori szenvedély kapcsán az érett férfi heves vágyódását irracionális, sőt nevetséges és szánalmas, semmint romantikus viselkedésként értékeli, ez azonban nem tartalmaz olyan tematikus vagy külső utalást, ami a keletkezést egyértelműen az 1915-ös évhez kötné. Ennek megfelelően a szöveg keletkezése pontos évszámmal nem határozható meg; a kritikai kiadás a töredék keletkezési idejét 1911 és 1915 közé teszi.

391.

[Egy könyv az életem…]

Egy könyv az életem, amelyben
egy virág van
holtan, préselve rég, de mégis
illatos.

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/9. 1 f., rektó, ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül, egyéb feljegyzések között.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A fennmaradt fogalmazványon egy kisebb javítás látható.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/9.

[Cím nélkül]

Egy könyv az életem, amelyben
egy virágos g van
holtan, préselve rég, de mégis
illatos.

Keletkezéstörténet

Az *[Egy könyv az életem…]* kezdetű töredék ceruzával írt fogalmazványa a III/1683/9. jelzet alatt maradt fenn, egy négyzetrácsos lap rektóján, egyéb feljegyzések között. A kéziratkatalógus a töredék keletkezését 1915-re datálja, az íráshordozó típusa azonban önmagában nem jelent biztos kronológiai támpontot, ugyanis a kutatás rámutatott, hogy a Fond III/1683. jelzet alatt található négyzetrácsos lapokat Babits 1911 és 1915 között, megszakításokkal használta. A fólión a fogalmazvány fölött „a hétfő nélküli Vasárnap”, alatta a „Könyvek és szövegek között”, „a gyereközvegy témája”, illetve „az özvegy csak félévig ismerte az urát; minden küzdelme mellett is elhomályosul emléke” feljegyzések olvashatók, melyek valószínűleg Babits prózai műveihez készített ötletek, ám ezek sem segítik a töredék pontosabb keltezését.

A verssorok a mulandóság és a szépség összekapcsolására épülnek, s nem zárható ki, hogy ennek hátterében Babits korábbi szerelmi élményei, köztük a Kiss Böske iránt érzett vonzalom emléke is szerepet játszhat, ez a feltevés azonban sem a kézirat alapján, sem egyéb dokumentumokkal nem igazolható, csupán hipotetikus jellegű. A szöveg metaforikus beszédmódja mindemellett Babits költészetének több korszakában is jelen van, és a kézirat nem tartalmaz olyan személyi vagy időbeli utalást, ami a keletkezést konkrét életrajzi eseményhez kötné. Mindezek alapján a töredék keletkezése pontos évszámmal nem határozható meg; a kritikai kiadás a szöveg keletkezési idejét 1911 és 1915 közé teszi.

392.

[Az Eiffel torony is felszedte kurta lábát…]

Az Eiffel torony is felszedte kurta lábát
és mint egy óriás ugy ballagott tovább

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/1. 1 f., rektó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, kétsornyi papír; fölötte és alatta a papír kiszakítva a fólióból.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A töredéken két betűjavítás látható.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/1.

[Cím nélkül]

Az e E iffel torony is v f elszedte kurta lábát
és mint egy óriás ugy ballagott tovább

Keletkezéstörténet

A töredéket a kéziratkatalógus 1915-re datálja, ám a Fond III/1683. jelzet alatt fennmaradt négyzetrácsos lapok teljes anyagának vizsgálata alapján ez nem tekinthető egyértelműen megalapozottnak. A fond különböző műfajú és eltérő kronológiai rétegekhez tartozó szövegeket őriz, a lapok sorrendje és számozása pedig utólagos, ezért a hordozó önmagában nem szolgál biztos keletkezési támpontként. (Erről részletesen lásd az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

A megszemélyesített torony óriásként jelenik meg a kétsorosban, amelyet az is megerősít, hogy a monumentális építmény 1889 és 1931 között, azaz Babits életében a világ legmagasabbjának számított. A szürreális hatású kép az első sor „is” kötőszavával pesszimista, illetve ironikus látásmódot sugall: az élettelen, hatalmas vasszerkezet is továbbállni kényszerül, ezért a világban semmi sem lehet állandó vagy biztos. Az Eiffel-torony az 1906-ban keletkezett *Páris* című versben is felbukkan.

Mivel a töredék nem tartalmaz a keletkezést pontosabban meghatározó tematikus vagy szövegszintű utalást, és közvetlen környezetében nem található olyan szöveg, amely kronológiai támpontot nyújtana, keletkezési ideje pontos évszámmal nem határozható meg; a kritikai kiadás a szöveg keletkezését 1911 és 1915 közé teszi.

393.

[Vers csöppnyi boomerang…]

Vers csöppnyi boomerang
boomerang elhajítlak
elhajítlak a légbe
a légbe játszani
játszani, – visszatérj ám
visszatérj, elhajítlak
a légbe, boomerang.

Vers drága kis gyürü
gyürü, kinek az ujját
ujját vered bilincsbe
bilincsbe, körbefutva
elfutva, visszatérve
magadba, mely menyasszonyt
jegyzel meg kis gyürü?

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/3. 1 f., rektó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A kéziraton több kisebb javítás figyelhető meg: Babits az 1. és 2. sorban a „boomerang” szó első *o* betűjét az eredeti „um” betűkapcsolatból korrigálja, a 9–10. sorban az „ujját” *t* betűjét *n*-ből javítja, a 10. sorban a „vered bilincsbe” igei szerkezet az eredeti „akarsz ragyogni” alakot váltja fel (a sor alatt a később elvetett „ragyogj és körbefordulj” igei változat szerepel), a 11. sorban a „bilincsbe” szó *c* betűjét *n*-ből javítja, a 14. sorban pedig a kihúzott „bilincselsz” ige alá a „jegyzel meg” igei szerkezet kerül.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/3.

[Cím nélkül]

Vers csöppnyi b um o omerang
b um o omerang elhajítlak
elhajítlak a légbe
a légbe játszani
játszani, – visszatérj ám
visszatérj, elhajítlak
a légbe, boomerang.

Vers drága kis gyürü
gyürü, kinek az ujjá n t
ujjá n t akarsz ragyogni vered bilincsbe
ragyogj és körbefordulj
bilin n c sbe, körbefutva
elfutva, visszatérve
magadba, mely menyasszonyt
bilincselsz jegyzel meg kis gyürü?

Keletkezéstörténet

A *[Vers csöppnyi boomerang…]* kezdetű töredék ceruzaírású kézirata az OSZK Fond III/1683/3. jelzet alatt található, négyzetrácsos papírlap rektóján. A kéziratkatalógus a keletkezést 1915-re teszi, a fond egészének vizsgálata ugyanakkor arra utal, hogy a négyzetrácsos lapok használata nem köthető kizárólag egyetlen évhez: Babits a füzet lapjaira több éven át, megszakításokkal jegyzett fel különböző műfajú szövegeket. (Lásd erről az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A töredék nem tartalmaz olyan tematikus vagy történeti utalást, ami megkönnyítené vagy lehetővé tenné a pontos datálást.

A szavak ismétlése („boomerang”, „elhajítlak”, „légbe”, „visszatérj”, „gyürü”, „ujját”, „bilincsbe”, „körbefutva/elfutva”) formailag is megerősíti a körkörös mozgás dinamikáját, ugyanis a vers poétikai önreflexiója – a költemény bumeránghoz és gyűrűhöz hasonlítása – a költői alkotás visszatérő, önmagába záródó természetét tematizálja. A töredék önálló feljegyzés maradt, továbbfejlesztése vagy későbbi felhasználása nem ismert. Mindezek alapján a *[Vers csöppnyi boomerang…]* keletkezése 1911 és 1915 közé tehető, pontosabb datálás nem lehetséges.

Magyarázat

1. *boomerang* – bumeráng; hajítófegyver az ausztrál őslakosok kultúrájában, jellegzetessége, hogy eldobása után visszatér a dobó felé.

394.

[most fölszakadnak a zsilipek…]

most fölszakadnak
a zsilipek
a habtáncosnő
most kilibeg
ezer s ezer
fodrának örül
gyűjti szoknyáit
maga körül

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/4. 1 f., rektó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz. Babits kézírására jellemző, hogy a kis és nagy kezdőbetűk formája alig különül el egymástól; jelen esetben, mivel a vers teljesen nélkülözi a központozást, minden sora kisbetűs, illetve erősen töredékjellegű, a verskezdő *m* betűt kisbetűként írtuk át.

Keletkezéstörténet

A *[most fölszakadnak a zsilipek…]* kezdetű, nyolcsoros töredék egy négyzetrácsos papírlap rektó oldalán maradt fenn. Formailag zárt, ritmikailag tagolt megfogalmazása ellenére befejezetlen és kidolgozatlan verskezdemény.

A kéziratkatalógus a töredéket 1915-re datálja, ám a Fond III/1683. jelzet alatt fennmaradt négyzetrácsos lapok teljes anyagának vizsgálata alapján ez nem tekinthető egyértelműen megalapozottnak: a fond különböző műfajú és eltérő kronológiai rétegekhez tartozó, 1911 és 1915 között keletkezett szövegeket őriz, a lapok sorrendje és számozása utólagos, ezért a hordozó önmagában nem szolgál biztos keletkezési támpontként. (Erről részletesen lásd az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

A töredék képei és metaforái, a női alak allegorikus megjelenítése több korszak poétikai megoldásaival is rokonítható lehet, így a keletkezés tematikus alapon sem szűkíthető le. A töredék 3. sorában olvasható *habtáncosnő* sajátos szóalkotás, ugyanakkor a datálást ez sem könnyíti meg, mivel az 1911 és 1915 közötti időszakban a költő különösen gyakran használja verseiben a *hab* főnévből képzett szavakat (például a *Modern vázlat,* az *Atlantisz,* a *Vakok a hídon,* a *Hadjárat a semmibe* és az *Ünnep* című versekben). De fordításaiban is gyakran fordítja a *hullám*ot vagy a *tenger*t habként, és a *hab* – mint ahogyan

e töredék esetében is – egészen eredeti szóalkotások alapja is Babitsnál; *A lótusz-evők (The Lotos-Eaters)* című Tennyson-vers fordítása közben például jóval többször nyúl a *hab* szóhoz, mint ahogyan azt az eredeti szöveg megkívánná: az eredetiben összesen háromszor fordul elő a *foam,* a fordításban pedig hétszer találkozunk vele, nem ritkán sajátos szóösszetételek formájában *(habsugár, habzaj, habfodor).*

A kritikai kiadás a szöveg keletkezési idejét 1911 és 1915 közé teszi.

395.

[Elaludt a világ…]

Elaludt a világ, s ébren
hagyta az embert

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1969/88. 1 f., rektó, ceruzaírású töredék, aláírás nélkül. A kézirat lapjai minden bizonnyal abból a szétesett négyzetrácsos jegyzetfüzetből származnak, ahonnan a Fond III/1683. jelzetű verseké.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a töredéken javítás, törlés, beszúrás vagy egyéb szerzői beavatkozás nem látható.

Keletkezéstörténet

A fólió feltehetően Babits 1911 és 1915 között, megszakításokkal használt négyzetrácsos jegyzetfüzetéből származik. (A négyzetrácsos füzet lapjain található töredékek és fogalmazványok datálásáról lásd az *Ady Endrének* című vers keletkezéstörténeti jegyzetét.) Mivel a töredék nem tartalmaz olyan konkrét utalást, amely külső eseményre mutatna, illetve megkönnyítené a datálást, a kritikai kiadás a szöveg keletkezését 1911 és 1915 közé teszi.

396.

[És csüggött rajta mint a fán…]

És csüggött rajta mint a fán
a megfagyott majom

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/5. 1 f., verzó, ceruzaírású töredék, aláírás nélkül, együtt a *[Néha az ember önön lelkét…]* kezdetű töredékkel, illetve a „Kezdete fél nyolckor, vége 10 óra után" sorral.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

Az *[És csüggött rajta mint a fán…]* kezdetű, kétsoros töredék ceruzás kézirata az OSZK Fond III/1683/5. jelzet alatt, egy négyzetrácsos fólió verzóján maradt fenn. A kéziratkatalógus a fóliót az 1915-re datált kéziratcsomó részeként tartja számon, ám az anyag egészének vizsgálata alapján ez az időmeghatározás nem tekinthető minden szöveg esetében biztosnak. Az *[És csüggött rajta mint a fán…]* és a szintén a fólión található *[Néha az ember önön lelkét…]* kezdetű töredék keletkezése kronológiailag összetartozónak tekinthető, ugyanakkor egyik szöveg sem tartalmaz olyan tematikus vagy külső utalást, ami a keletkezést egyértelműen az 1915-ös évhez kötné. (A négyzetrácsos lapokról lásd az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

A töredék vélhetően egy későbbi vershez feljegyzett képi ötlet, azonban Babits költői vagy prózai életművében nem ismert olyan szöveg, amelyben a fán csüggő, megfagyott majom hasonlatát felhasználná. Ennek megfelelően az *[És csüggött rajta mint a fán…]* kezdetű töredék keletkezése pontos évszámmal nem határozható meg; a kritikai kiadás a szöveg keletkezési idejét 1911 és 1915 közé teszi.

397.

[Néha az ember önön lelkét…]

Néha az ember önön lelkét megfogni akarja
S mint cica a farkát kergeti gondolatát

[1911 és 1915 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/5. 1 f., verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, együtt az *[És csüggött rajta mint a fán…]* kezdetű töredékkel.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A *[Néha az ember önön lelkét…]* kezdetű, kétsoros töredék a III/1683/5. jelzet alatt maradt fenn, egy négyzetrácsos papírlap verzóján. A kéziratkatalógus a négyzetrácsos lapokon található anyagot egységesen 1915-re datálja, ám a kézirategyüttes egészének vizsgálata alapján ez az időmeghatározás nem tekinthető minden tétel esetében megbízhatónak. A fondban szereplő, különböző műfajú szövegek keletkezési ideje ugyanis nem egységes, és több fólió tartalma – köztük prózai feljegyzések és rajzok – az 1911–1912-es időszakhoz, illetve Babits 1912-es olaszországi útjához köthető. A négyzetrácsos lapok tehát egy hosszabb időn, éveken át használt jegyzetfüzetből származnak, amelynek jelenlegi sorrendje és számozása utólagos, ezért kronológiai támpontként nem tekinthető mérvadónak. (Részletesen lásd az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Mindezek alapján a töredék keletkezése nem köthető pontos évszámhoz, illetve a szöveg gondolati magja – az állat-hasonlattal megjelenített hiábavalóság, illetve az önmegértés körkörös, önmagába visszatérő kísérlete – alapján sem szűkíthetjük pontos évszámra a keletkezést. A katalógusban megadott 1915-ös datálás legfeljebb feltételezésként tartható fenn, a kritikai kiadás ezért a szöveg keletkezési idejét 1911 és 1915 közé teszi.

398.

Palotai est

Végre falun ér az estem
nincsen este Budapesten
s én az estét kedvelem
este az én reggelem
lelkem mint a rossz madár
nappal alszik, este száll
amikor te becsukod,
kinyitom az ablakot.
Álmosan borúl a nap
vörös arccal az égaljra
mint a részeg az asztalra
és az árnyak hullanak
nyúlanak
és a fények szelidülnek
és a sarkok feketülnek
és a lángok gyullanak
gyullanak.
Minden ablakot kitárok
minden gondom elszivárog
és egy palotára várok ↔

---

1 Sal: falún VÚ: estem,
2 Sal: Budapesten,
3 VÚ; Sal: kedvelem,
4 VÚ; Sal: reggelem.
5 VÚ: Lelkem, mint | Sal: Lelkem mint VÚ; Sal: madár,
6 VÚ: száll. | Sal: száll,
7 VÚ: A mikor | Sal: Amikor
9 Sal: borul
10 VÚ: arczczal VÚ; Sal: égaljra,
11 VÚ: asztalra.
12 VÚ; Sal: hullanak,
13 VÚ: Nyúlanak.
14 Sal: szelídülnek
15 VÚ: És a zúgok
16 Sal: lányok [sh] VÚ: gyúlanak, | Sal: gyullanak,
17 VÚ: Gyúlanak.
18 VÚ; Sal: kitárok,
20 VÚ; Sal: várok,

melyet a csönd ujja rak.
És a csönd hangjára várok,
messziről képzelt bojtárok
néma nótát fujjanak.
Messziről csodára várok:
tünjön föl egy új alak!
Messziről egy rémre várok:
takarózzon be az árok,
szerelemben ijedt párok
paplan alá bujjanak.
Messziről egy kéjre várok
messziről egy fényre várok
melytől meggyógyúl a vak
és a látóra hull hályog.
Messziről egy holdra várok
melytől elvakúl a nap.

[1912. tavasz]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 200. f. verzó, tintaírású fogalmazvány, tinta- és ceruzaírású javításokkal, aláírás nélkül. A megírás helye („Rákospalota") és a dátum („1912. tavasz.)", valamint a megjelenés helye és ideje („913. Vasárnapi Ujs., 536.") Török Sophie ceruzaírása.

Első megjelenés: *Vasárnapi Újság* 60, 27. sz. (1913. júl. 6.): 536. – További megjelenések: R_1 53–54; R_2 55–56; V 196–197; *Salon* 3, 6. sz. (1928. máj. 25.): 4; ÖV 179.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A **k** több helyen tartalmaz javításokat, betoldásokat és törléseket, amelyek a vers alakuló kompozícióját dokumentálják. Az 1. sorban Babits előbb egy másik kezdősort ír le

---

21 VÚ; Sal: csend VÚ: rak,
22 VÚ: csend VÚ: várok:
23 Sal: Messziről
24 VÚ; Sal: fújjanak.
26 VÚ: Tűnjön | Sal: tűnjön VÚ: fel VÚ: alak,
27 R_2: égy [sh]
30 VÚ: bújjanak.
31 VÚ: várok,
32 VÚ: várok,
34 VÚ: hályog,
35 VÚ: várok,
36 VÚ: elvakul

(„Te a reggelt kedveled”), majd ezt törli, és jobbra mellé írja a végleges változatot („Végre falun ér az estem”); az *ér* szó *r* betűje javítás nyomát mutatja. A 2. sorban szintén egy korábbi változat („Fényét kéjjel emeled”) áll, amelyet elhagy, és helyette írja a végleges sort. A 3. sorban a kötőszó utólag kerül a sor elejére. Az 5. sorban több egymásra írt variáns figyelhető meg: a költő előbb a „kinyitom az” kezdetű változatot jegyzi le, majd ettől jobbra a „mert a lelkem mint az éjmadár” szerkezetet írja, amelyben a lelkem szó első *l* betűje javított, „az éj” szavakat pedig kihúzza, föléjük írva a „rossz” jelzőt. A 6. sorban először az „este ébred” változatot írja, majd ezt módosítja a végleges „nappal alszik, este száll” szerkezet irányába; a sorban ceruzás, nehezen olvasható javítás is látható. A 11. sorban a *részeg* szó előtt az *a* névelő javításának nyoma látható, a 12. sorban az *az* névelő szintén javított formában szerepel. A 16–17. sorok mellett több variáns is megjelenik: a *gyullanak* ige ismétlése után a sorok próbálgatása látható; a „legyen csend amerre járok / takarózik” kimarad a végleges szövegből. A 18. sor alatt további elhagyott sorvázlatok állnak („csendre várok, csendre”), és itt figyelhető meg a 19–21. sorok beszúrása is. A 21. sorban a *csend* alakja szerepel a kéziraton, a *rak* ige pedig írásjel nélkül áll. A 22. sorban a *csend* kezdőbetűje javítás nyomát mutatja, a 24. sor alatt pedig újabb elhagyott sor („takarózzon be az árok”) olvasható, amely később a 28. sorban jelenik meg a versben. A 25–26. sorok szintén utólag, beszúrással kerülnek a szövegbe. A 26. sorban a *föl* igekötő a kéziraton *fel* formában szerepel. A végleges szöveg 34. sorában szereplő *hályog* főnév a kéziraton írásjel nélkül szerepel, az utolsó sorban pedig Babits névelő nélkül kezdi írni a *nap* szót, majd úgy javítja, hogy a névelőt a szókezdetre írja.

Alapszövegünk az ÖV. Az R_1, R_2 és a V szövege – az R_2 27. sorának sajtóhibájától eltekintve – azonos ezzel. A *Vasárnapi Újság* minden sort nagybetűvel kezd, ezt a szövegeltérések jegyzékében nem vettük figyelembe; központozása szerkesztői önkénynek tűnik. A 15. sor *zúgok* alakja szerzői változatot jelezhet. A *Salon* – valószínűleg terjedelmi okok miatt – csak a 26. sorig közli a verset, ám ezt nem jelöli. Központozása és a 16. sor súlyos sajtóhibája arra vall, hogy a szerző nem látta a korrektúrát. Nem emendáltunk.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/2356. 200 f.

Palotai est

Te a reggelt kedveled Végre falun é r az estem
Fényét kéjjel emeled nincsen este Budapesten.
S Én az estét kedvelem
este az én reggelem
kinyitom az mert a l L elkem mint az éj a rossz madár
nappal alszik, este ébred, nappal alszik este száll
amikor te becsukod,
kinyitom az ablakot
álmosan borúl a nap
vörös arccal az égaljra
mint az a a ré szeg az asztalra
és a z árnyak hullanak ↔

nyúlanak
és a fények szelídülnek
és a sarkok feketülnek
és a lángok gyullanak.
gyullanak
legyen csend amerre járok
takarózik
minden ablakot kitárok
csendre várok, csendre
minden gondom elszivárog
és egy palotára várok
melyet a csend ujja rak
és a csend hangjára várok
messziről képzelt bojtárok
néma nótát fujjanak
takarózzon be az árok
messziről csodára várok
tünjön fel egy új alak
messziről egy rémre várok
takarózzon be az árok
szerelemben ijedt párok
paplan alá bujjanak
messziről egy kéjre várok
messziről egy fényre várok
melytől meggyógyúl a vak
és a látóra hull hályog
messziről egy holdra várok
melytől elvakúl a nap

Keletkezéstörténet

A *Palotai est* című verset Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése alapján Babits 1912 tavaszán, Rákospalotán írja. (Kelevéz 1994, 756.) A helyszínt maga a verscím, míg a keletkezési időt a fennmaradt kézirat *Angyalos könyv*-beli elhelyezkedése támasztja alá.

Szabó Lőrinc a *Palotai est*et – *A sorshoz* című verssel együtt – Babits lírájának legkevésbé jelentős darabjai közé sorolja (Szabó 1941, 12.), amit a mű poétikai szerkezete is alátámaszt: az alkonyi helyzetből kiinduló, leíró jellegű hangulati elemekre épülő vers zárlata hirtelen irányváltással vezet át a baljós, mesterkélt sejtelmesség felé, amit Rába György Poe hatásával hoz összefüggésbe. (Rába 1981, 422.)

Babits a költeményt a *Recitativ* kötet *Az égő puszta* ciklusába illeszti.

Magyarázat

23. *bojtár* – a pásztor mellett segédkező legény.

399.

[Nem bűnös ki szive szerint…]

Nem bűnös ki szive szerint
tesz, bár a tette rossz
Edvárd király, angol király
se volt talán gonosz.

Hiszem: lelkes volt, mint aki
szent célra intetett
s nem ismert benne habozást
melléktekintetet

S ha zsarnok volt: tán látta már
hogy más itt nem segít
s az ő erős kezeivel
lehet csak úr a britt.

Hiszem hogy önfeláldozó
és nagy tettekre kész
s a hon baján segíteni
bölcs volt a zsarnokész

Hogy éljen még az ideál
melyet korcs kora tép
munkálva tűrjön józanul
az istenadta nép

Hogy szentül és zavartalan
álljon a régi rend
s dologhoz lásson biztosan
a céda parlament

De az oroszlán is nemes
mégis amerre jár
csak szitkokat hall és sikojt
ez a nemes király

Ideálja nem védi meg
mert régen könyvbe halt
egy uj nagy eszme születik
de ő nem látja majd

S a madár akit ő etet
kit ő kalitba zár
a kalit ablakán kinéz
s megszólal a madár.

Kiáll miként egy welszi bárd
megszólal: „Halljatok
hazámnak hangja gyenge bár
de néma nem vagyok.”

[1912. tavasz]

Kézirat

Kézirat: $\mathbf{k}_1$ OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 201. f. rektó, tintaírású fogalmazvány ceruzaírású kiegészítésekkel, aláírás nélkül; $\mathbf{k}_2$ OSZK Fond III/1969/63. 1 f. verzó, a vers utolsó három sorának ceruzaírású variánsa aláírás nélkül. A rektón *A Szabadság Szobra* című vers, a *[Fa vagyok, porban a lábam…]* és *[Az árnyak bársonyát…]* kezdetű töredék. A verzón részben olvashatatlan jegyzetek, töredékek. Fordítva: *[Az élet száll felette mint az álom…]* töredék. Keresztben: „H.[ans] Kayser: Lehrbuch der Physik für Studierenden. V. kiadás. Dresden.” [Stuttgart, 1916.]

Első megjelenés posztumusz: Babits 1985, 52–54.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a $\mathbf{k}_1$. A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A verset Babits két oszlopba írja: az első oszlopban az 1–6. strófa, míg a második oszlopban a 7–10. strófa áll. Helyhiány miatt a 10. strófa első sorát nem tudja végigírni, ezért a *bárd* szó a sor alá, a lap szélére kerül.

Az *Angyalos könyv*-beli $\mathbf{k}_1$-en kevés javítás figyelhető meg: ezek többsége betűjavítás és kisebb lexikai módosítás, amelyeket Babits tintával végzett, emellett néhány ceruzás beavatkozás is látható. Két esetben törlés utáni ceruzás javítás történik: a 18. sorban a „*dolgozva* tűrjön józanul” szerkezetet „*munkálva* tűrjön józanul”-ra módosítja, míg a 22. sorban „s *munkához* lásson biztosan” helyett „s *dologhoz* lásson biztosan” alakot ír. Két helyen törlés nélküli variáció is megfigyelhető: a 16. sorban a „bölcs ész a zsarnokész” sorban az „ész” fölé ceruzával a „volt” létigét írja, s a főszövegben ezt, a későbbi változatot tartottuk meg; a 24. sorban viszont a „céda parlament” alá írja ceruzával a „pajkos” jelzőt, törlés nélkül. Utóbbi esetben az eredeti alakot hagytuk meg a főszövegben; indoklásunkat lásd a keletkezéstörténeti jegyzetben.

Javításunk

40. A kézirat utolsó sorában hiányzik a záró idézőjel; mivel a vers lezárt egésznek tűnik, ezt pótoltuk.

k₁: OSZK Fond III/2356. 201. f.

[Cím nélkül]

Nem bűnös ki szive szerint
tesz, bár a tette rossz
Edvárd király, angol király
se volt talán gon o sz.

h Hiszem: lelkes volt, mint aki
szent célra intetett
s nem ismert benne habozást
melléktekintetet

S ha zsarnok volt: tán látta már
hogy más itt nem segít
s az ő erős kezeivel
lehet csak úr a britt.

Hiszem hogy önfeláldozó
és nagy tettekre kész
s a hon baján segíteni
bölcs ész volt a zsarnokész

Hogy éljen még az ideál
melyet korcs kora tép
munkálva dolgozva tűrjön józanul
az istenadta nép

Hogy szentül és zavartalan
álljon a régi rend
s dologhoz s m unkához lásson biztosan
a céda pajkos parlament

De az oroszlán is neme s
mégis amerre jár
csak szitkokat hall és sikojt
ez a nemes király

Ideálja nem védi meg
mert régen könyvbe halt
egy uj n agy es zme születik
de ő nem látja majd

S a madár akit ő etet
kit ő kalitba zár
a kalit ablakán kinéz
s megszólal a madár

Kiáll miként egy welszi bárd
megszólal : „Halljatok
hazámnak hangja gyenge bár
de néma nem vagyok.

k₂: OSZK Fond III/1969/63.

[Cím nélkül]

halljátok meg nagyok,
népemnek hangja gyenge bár
de néma nem vagyok!

Keletkezéstörténet

A *[Nem bűnös ki szive szerint…]* keletkezési idejének meghatározása nem pusztán kronológiai kérdés, hanem a vers értelmezésének is alapvető feltétele, mivel a dátum kijelölése eldönti, hogy a szöveget aktuálpolitikai állásfoglalásként vagy pedig elvont erkölcsi gondolatkísérletként olvassuk-e. Kelevéz Ágnes 1997-ben megjelent, részletes és meggyőző tanulmányában (Kelevéz 1997b) elvégezte a vers datálását, és 1912 tavaszára helyezte keletkezését; a kritikai kiadás ezt az időpontot fogadja el.

A vers Babits életében nem jelenik meg. Első közlésére 1985-ben kerül sor; a verset közreadó Melczer Tibor 1916. november 21. utánra teszi a költemény megszületését, és Ferenc József halálának, illetve IV. Károly trónra lépésének történelmi kontextusába illeszti azt. E datálás alapján a vers a frissen trónra lépő uralkodó személyéhez fűzött remények és illúziók irodalmi lenyomatának tűnhet, tehát egyértelmű politikai színezetű értelmezést kap. Melczer érvelésének kiindulópontja az a ceruzaírású cédula (**k₂**), amelyen a vers három sorának variánsa („halljátok meg nagyok / népemnek hangja gyenge bár / de néma nem vagyok!") mellett egy 1916-ban megjelent fizikatankönyv ötödik kiadására történő utalás is olvasható: „H. [Hans] Kayser: Lehrbuch der Physik für Studierende. V. kiadás. Dresden." Amint arra Melczer rámutat, a mű ötödik kiadása 1916-ban látott napvilágot, ugyanakkor nem Drezdában, ahogyan a feljegyzés állítja, hanem Stuttgartban. Melczer ebből a – magán a papíron nem szereplő, csupán a kiadás történetéből kikövetkeztetett – évszámból indul ki, amikor a vers keletkezését 1916-ra teszi. Feltételezése szerint a ceruzaírású töredék időben megelőzi az *Angyalos könyv*ben fennmaradt, tintaírású teljes változatot, s mivel a cédulán az ötödik kiadás szerepel, érvelése szerint a feljegyzésegyüttes 1916-nál korábbi nem lehet. Az így meghatározott évhez ezután olyan külső történelmi eseményt keres, ami összefüggésbe hozható a verssel, és ezt Ferenc József 1916. november 21-én bekövetkezett halálában véli megtalálni. „A zsarnok dicsőítése mögött politikai ábránd húzódhatott meg. Az a várakozás, az az illúzió, amely

az 1916 végén trónra lépő IV. Károly személyéhez kötődött. Tőle várták a kor felelősen gondolkodó emberei közül számosan a békeszerzést. És hajlandók lettek volna ennek fejében melléállni akkor is, ha tudván tudták […][,] könnyen abszolutisztikus eszközökhöz folyamodhat." (Babits 1985, 122.)

Kelevéz Ágnes ezzel szemben arra hívja fel a figyelmet, hogy a könyvre vonatkozó feljegyzés jelenléte önmagában nem bizonyítja a vers keletkezésének évét. A teljes, tintaírású autográf szöveg az *Angyalos könyv*ben található, amelynek belső kronológiája jóval korábbi időpontot valószínűsít: a harmadik füzet 201. fólióján, tehát olyan művek közvetlen közelében szerepel, amelyek 1912 tavaszán, Rákospalotán keletkeztek, és a kérdéses vers közvetlenül a *Palotai est* után szerepel benne. A *Palotai est* keletkezését Babits maga 1912 tavaszára teszi, ami időben pontosan körülhatárolható, mivel még ugyanabban az évben új lakóhelyre költözik. A két szöveget továbbá azonos tintával, hasonló írásképpel és azonos javítási technikával jegyzi le Babits, ami rövid időbeli különbséget valószínűsít. Az 1916-os keletkezési időpont mellett szóló érvelés tartalmi szempontból is problematikus – állítja Kelevéz –, mivel semmi nem utal arra, hogy Babits az új uralkodó trónra lépését verssel kívánta volna megünnepelni, és még kevésbé valószínű, hogy ehhez Arany János nemzeti jelentőségű balladájának ellenpontozó újraírását választotta volna, amelyben az Edvárd király alakjával való azonosítás eleve félreérthető és kockázatos gesztusnak tűnt volna. A feltételezett 1916-os kontextust tovább gyengíti, hogy 1917-ben a *Háborús anthológiák* című versében kifejezetten bíráló hangon említi az „Eduárdoknak éljenektül zengő poéták"-at, miközben Arany centenáriuma alkalmából nyilvánosan méltatja a költőt, ez pedig nehezen egyeztethető össze egy korábbi, Arany tekintélyét relativizáló vagy politikailag félreérthető vállalkozással. (Kelevéz 1997b, 699.) A verset közlő Melczer Tibor szerint a 24. sorban a „céda" és „pajkos" jelzők között Babits habozhatott, s jelzi, hogy „egyértelmű költői szándékról itt nem beszélhetünk". Melczer szerint Babits azért nem döntött, mert bár a „pajkos" hangzásban jól illene az alliterációhoz, jelentése a modern nyelvérzék számára könnyedebb, játékosabb árnyalatú, mint a „céda". Alkalmazásával a vers pátosza gyengülne, míg a „céda" erősebb, súlyosabb értelmű jelző, amely jobban illik a vers komolyabb hangvételéhez. (Babits 1985, 110.) Melczer tehát közlésében a „céda" alakot választja, döntését pedig a kritikai kiadás is elfogadja, így ez a jelző kerül a főszövegbe.

A vers Edvárd király alakját történeti és morális perspektívában értelmezi, és a jóhiszeműen vállalt eszme tragikus torzulását elemzi. Miként Kelevéz felhívja rá a figyelmet, ez a gondolkodásmód szoros rokonságban áll Babits 1912 körüli esszéinek programjával, különösen *A kételkedés kötelessége* című írással, amely a tolerancia és a szkeptikus mérlegelés szükségességét hangsúlyozza, de ugyanezt a szemléletet fejti ki a *Játékfilozófia* is, amely az ellentétes álláspontok belülről való megértését tekinti a művészi magatartás alapjának. A vers e filozófiai attitűd lírai megfelelője, mivel a történelmi ellenfél nézőpontját is megkísérli rekonstruálni. A *[Nem bűnös ki szive szerint…]* tehát nem tekinthető egyetlen politikai eseményhez kötődő állásfoglalásnak, mivel gondolatmenete általános érvényű; a történelmi figura alakja gondolati kísérlet tárgyaként jelenik meg a versben, amelynek az morális dilemmák feltárása a célja.

A $\mathbf{k}_2$-n olyan töredékek olvashatók, amelyek motívum- és szóhasználati szempontból évekkel később írt művekhez kapcsolhatók. A filológiai vizsgálat eredményei szerint a ceruzaírású cédula ($\mathbf{k}_2$) tehát mindenképp későbbi keletkezésű, mint az *Angyalos könyv*ben szereplő tintaírású tisztázat ($\mathbf{k}_1$), és nem tekinthető a vers első fogalmazvá-

nyának. (Kelevéz 1997b) A *[Nem bűnös ki szive szerint…]* utolsó három sora átalakítva *A könnytelenek könnyei* című versben tér vissza, s bár ez alapján a $\mathbf{k_2}$-t megalapozottnak tűnhet *A könnytelenek könnyei*nek szövegváltozataként felvenni, azonban a kéziratkatalógus beosztása, illetve a *[Nem bűnös ki szive szerint…]* datálás- és értelmezéstörténetében betöltött szerepe miatt a kritikai kiadás az 1912-ben keletkezett vers későbbi szövegváltozataként tünteti fel.

A walesi bárdok tematikusan, illetve hagyománykövetési szempontból kétségkívül meghatározó a *[Nem bűnös ki szive szerint…]*-ben, mindemellett verstani értelemben is fontos, ugyanis Babits a költeményt az Arany-balladához hasonlóan Chevy Chase-strófában írja. Ez a skót–angol eredetű, négysoros, jambikus lejtésű strófatípus nyolc és hatszótagos sorok váltakozására épül, keresztrímes (xaxa) szerkezetben; a forma a magyar költészetbe időmértékes jelleggel kerül át. (Csehy–Polgár 2018, 245.) Babits a már említett *A könnytelenek könnyei* című versében szintén ezt a versformát alkalmazza, ami magyarázhatja, hogy miért használja fel a *[Nem bűnös ki szive szerint…]* utolsó sorait az évekkel később, 1919 és 1920 táján keletkezett versben.

400.

Reggeli ének

A reggelt éneklem, az enyhe szépet
Ó, reggeleim!
jó reggeleim!
Testem mint egy eleven béke ébred
Tejjel és mézzel folynak ereim.

Lelkem kilép az álom fürdejéből
Megint üde már
oszlik köde már.
Kilép az álmok sötét erdejéből
s egy dombra száll, egy kedves dombra száll.

És így néz széllyel hajnala hegyérül
mély multja fölé,
mult mélye fölé
s a tegnap és a tavaly köde gyérül
lába alatt, amint néz lefelé.

Nézi, mint új ruhán foszolni fércet
a táj köd-egét
homályüvegét
s a kukoricaszál, a lenge, délceg
hogy hajlogatja tollas süvegét!

S a völgy fölött lassan mélyülve kékell
a szerte határ,
mit a menny kitár
s egy messze vers ébredő ütemével
kóvályg benne, mint hajnali madár.

[1912. tavasz]

---

2 Ny; R_1; R_2: Ó reggeleim!
16 Ny; R_1; R_2: uj
23 Ny; R_1; R_2: meny
25 ÖV; VV: madár [sh]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 24. sz. (1912. dec. 16.): 910. (Az *Októberi ájtatosság* című verssel együtt, másodikként közli.) – További megjelenések: R_1 72; R_2 74; V 207–208; ÖV 189; VV 42–43.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a V, mivel a VV (és az ÖV) 25. sora sajtóhibás. A vers expresszív hangulatát szolgálja a sajátos központozás, kis- és nagybetűhasználat is. Szövege a *Nyugat*-közlés óta mindössze a helyesírás szempontjából módosult. A 11. sor *széllyel* szavának helyesírása ejtési sajátosságot őriz. Nem emendáltunk.

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos kötetének bejegyzése a *Reggeli ének* keletkezését 1912 tavaszára teszi: „1912 tavasz Rákospalota? Bpest". (Kelevéz 1994, 757.) A vers első szakasza, valamint a negyedik szakasz utolsó két sora mellett külön megjelölésként a „Szekszárd" helynév szerepel. Dienes Valéria úgy véli, az első három versszak Szekszárdon keletkezett, feltehetően egy tavaszi ott-tartózkodás idején, noha Babits ebben az évben a húsvétot nem Szekszárdon töltötte. A keletkezés menetével kapcsolatban Dienes szerint a vers ötödik sora született meg elsőként, míg a végső kidolgozás Rákospalotán történt. (Rába–Vezér 1967, 45.) Babits később, a tisztviselőtelepi délutáni beszélgetések egyik alkalmával tréfásan kérdezte Dienes Valériát, szerinte melyik verssor fogalmazódott meg benne először. Dienes elmondása szerint „[Babits] mindig mindennel harcban állt. Soha semmivel nem tudott békén lenni. Úgyhogy azért ritka dolog egy olyan vers, mint amilyent egyszer írt, hogy: »Ó, reggeleim! / jó reggeleim! / Testem mint egy eleven béke ébred«. Mikor azt írta, akkor jött egyszer hozzánk, és elolvasta ezt a verset – ezt is abban az időben írta –, és azt kérte tőlem, hogy mondjam meg neki, melyik verssor volt ebből az első, ami neki eszébe jutott. Mondtam neki: »Talán 'Testem mint egy eleven béke ébred.'« Azt mondja: »Nem, 'Tejjel és mézzel folynak ereim.'« Nagyon sokat részletezte azt abban az időben, hogy hogyan szokta ő a verseit így magában hordozni. […] Nekem egyszer egészen elrészletezte, hogyha ő valami verset elkezd írni, hát szó sincs arról, hogy ahhoz ceruza vagy toll kelljen. A vers az énekel, a vers az hangzik. Az belül van és hosszú ideig hordozza. És amíg nem tetszik neki, addig nem írja le. Néha egy-egy strófát – így szokta mondani nekem –, különösen a tercinákra mondta ezt, de más verseire is mondta, hogy: »Annyi ideig hordom magamban, ameddig nem tetszik nekem, és amikor már megtetszik, akkor leírom.«" (Rába–Vezér 2004, 40–41.) Hogy valóban a szóban forgó „Tejjel és mézzel folynak ereim" sor keletkezett a legkorábban, az is bizonyítja, hogy a verssor már az 1911-es *Miként szélcsöndben a hajó* című költeményben is megjelenik: „Nincs a világon semmi vér / tejjel és mézzel foly az ér."

Rába György a vers keletkezésének lehetséges inspirációforrásait kutatva rámutat, hogy a *Reggeli ének* markáns képalkotási megoldásai mögött Nietzsche *Zarathustrá*jának hatása ismerhető fel. A vers egészében az álom és az ébrenlét határán zajló tudati folyamatok olyan új szemléletben és önálló nyelvi formában öltenek testet, ami a korszak lírájában kifejezetten újszerűnek tekinthető. (Rába 1981, 401.) A versnyelvet továbbá filmszerű látásmód határozza meg: az egymásra következő képeket változó nézőpontokból mutatja be, mintha a belső történéseket egy mozgó kamera rögzítené, ezért összefüggésbe hozható a szintén 1912-es *Atlantisz* filmszerű leírásaival. (Rába 1981, 440.)

Babits a verset a *Recitativ* kötetben a *Képek és jelenések* című ciklusban közli.

401.

Május huszonhárom Rákospalotán

1912.

1.

Pest utcái között rohanó nép, puskalövések,
rendőr, tört üvegek, népszava, forradalom.
Én egyedül tehetetlenül itt számlálom a percet
nincs hír, nincs újság, villanyosom megakadt.
Néma falun lakom én, hol még az ebek sem ugatnak,
nem bőgnek tehenek, még a malac se visít.
Nádas eresznek alatta topázszemü tengericső csügg.
Hószinü fal, kék árny. Csend, csak a fecske csicserg.
Csak ha a villanyos átrohan itt (és mint a tehén bőg)
sejteni a város szörnyeteges közelét.
Ám most alszik a táj: egy döglött villanyos állong.
Ó bús villanyosom! bús ez a néma világ!
Bús e méla falún az üres sínekre merengni.
Ó jövevény sínek, visztek-e még ma tovább?
Visztek-e még ma odáig, ahol most csörren az ablak,
hol most csorran a vér, forran a forradalom?
hol zajgó tömegen most úr a néma Petőfi
s sarkra az Eszme kiáll isteni ríma gyanánt; ↔

Dátum Ny; Nsz; R_1; SzMFSzK; R_2; Hé: [a dátum hiányzik]
2 Ny; Nsz: népszava forradalom. | Hé: Népszava, forradalom.
3 Hé: percet,
4 Nsz; SzMFSzK; R_2; Hé: hir, Ny; Nsz; SzMFSzK; Hé: ujság, SzMFSzK: villamosom [sh] SzMFSzK: megakadt, [sh]
6 Nsz: visit.
7 Nsz; SzMFSzK: topázszemű SzMFSzK: tengeri-cső
8 SzMFSzK: Hószínű Nsz: Csönd, [sh]
12 Nsz: bus Nsz: villamosom: [sh] Nsz: bus
13 Nsz: Bus Ny; Nsz; R_1; SzMFSzK; R_2; Hé: falun Ny; Nsz; SzMFSzK: sinekre
14 Ny; Nsz; SzMFSzK: sinek,
15 Ny; R_1: odáig ahol
16 Ny; Nsz; R_1; SzMFSzK; R_2; Hé: Hol
17 Nsz: ur
18 Nsz; SzMFSzK: rima SzMFSzK: gyanánt,

hol tán míg irom ezt, Magyarország nagy betegágyán
vér és kínok közt megszületett a Jövő.

2.

Ó te Jövő, aki jössz és senkise sejti, hogy itt vagy;
jössz és senkise lát; jössz sürü fátyol alatt,
mit hoztál, idegen? mit, mit viszel el? van-e célod
vagy boros emberként ingatod útaidat?
Ah, boros is vagy már ezer őrült eszme borától.
Álmodsz s kóros vágy szennyezi álmod izét!
Álom vagy magad: a mult álma, ki halni szeretne,
s sír, hogy mindene fáj s nem lehet így betegen.
Jöjjön az elhazugult életre halálos igazság,
lesben az utcákon álljon a kósza halál:
minden mindegy már! zúgjon fel a tengerek alja!
hányódjon fel a geny! jöjjön a forradalom!
Jöjjön a barbárság! jöjjön legalább az igazság,
annyi hazugság és elmulatások után!
Jöjjön a lázálom, mely minden bűnt kibeszél majd:
egynek mondja: „Jogok gyáva barátja, remegj!"
Másnak: „Ajkaidon kopott szó lett a szabadság!
s szíved zsarnok volt, öklöd rossz kalapács."
Másnak: „Álnokul és önzőn fogtál kezet: íme
véres lett a kezed: moshatod a kezedet!" ↔

---

19 Ny; Nsz; R_1; SzMFSzK; R_2; Hé: Hol Nsz: mig Ny; Nsz; R_1; SzMFSzK; R_2; Hé: ezt Magyarország Hé: betegágyán,
20 Nsz; SzMFSzK: kinok
21 Hé: Ó, te SzMFSzK: vagy,
22 SzMFSzK: lát, SzMFSzK: sűrű Ny; Nsz; R_1; SzMFSzK; R_2; Hé: alatt.
23 Ny; Nsz; R_1; SzMFSzK; R_2; Hé: Mit Hé: viszel-el? Hé: Van-e
24 SzMFSzK: utaidat?
25 Ny; Nsz; R_1; SzMFSzK; R_2: Ah boros
26 SzMFSzK: ízét!
28 Ny: s sir. hogy [sh] | Nsz: s sir, hogy Nsz: igy
31 Ny; Nsz; R_1; SzMFSzK; R_2; Hé: Minden Nsz; SzMFSzK: zugjon Nsz: föl [sh]
32 Nsz: föl [sh] Ny; Nsz: genny!
33 Nsz: barbárság; Nsz: jöjjon [sh] Ny: igazság. [sh]
36 Ny: barátja. [sh]
37 SzMFSzK: szabadság!" [sh]
38 Nsz: szived
39 V; ÖV: Másnak; Nsz; SzMFSzK: ime

Mindnek: „Félre vakult csökevény, s ti koholt ideálok!
Nem játék a világ! Látni, teremteni kell.”

[1912. május 23. és 1912. június 1. között]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** PIM V. 949. 2 f.; 1. f. rektó–2. f. rektó, tintaírású tisztázat aláírással, rajta ceruzaírással utasítás a nyomda számára: „Borgis kétszer ritka!”

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 11. sz. (1912. jún. 1.): 913–914. – További megjelenések: *Népszava*, 1912. jún. 2., 9. (A *Nyugat* szövegének átvétele, szövegromlással.); R_1 100–101; SzMFSzK 28–29; R_2 102–103; Hé 84–85; V 240–241; ÖV 216–217.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A fennmaradt tisztázaton látható javítások kisebb betű- és írásjelkorrekciókat, valamint szóalakok pontosítását dokumentálják.

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel azonos a V szövege. A 22. sor végének és a 23. elejének átalakításában szerzői beavatkozást gyanítunk. A 39. sor nyilvánvaló sajtóhibáját javítottuk. A SzMFSzK szövegeltéréseit részint sajtóhibák, részint a szerkesztői önkény idézhette elő.

Javításunk

39. A *Másnak* utáni pontosvesszőt kettőspontra javítottuk a korábbi források alapján.

Előszöveg

k: PIM V. 949.

Május huszonhárom Rákospalotán

1

Pest utcái között rohanó nép, puskalövések,
rendőr, tört üvegek, népszava, forradalom.
Én egyedül tehetetlenül itt számlálom a percet
nincs hír, nincs ujság, villanyosom megakadt.
Néma falun lakom én, hol még az ebek sem ugatnak,
nem bőgnek tehenek, még a malac se visít.
Nádas e r esznek alatta topázszemü tengericső csügg.
Hószinü fal, kék árny. Csend, csak a fecske csicserg. ↔

41 Hé: „Félre, vakult SzMFSzK: ideálok.

Csak ha a villanyos átrohan itt (és mint a tehén bőg)
sejteni a város szörnyeteges közelét
Ám most alszik a táj: egy döglött villanyos állong.
Ó bús villanyosom! bús ez a néma világ!
Bús e méla falún az üres sínekre merengni.
Ó jövevény sínek, visztek-e még ma tovább?
Visztek-e még ma odáig ahol most csörren az ablak,
hol most csorran a vér, forran a forradalom?
hol zajgó tömegen most úr a néma Petőfi
s sarkra az Eszme kiáll isteni ríma gyanánt;
hol tán míg irom ezt Magyarország nagy betegágyán
vér és kínok közt megszületett a Jövő

2.

Ó te Jövő, aki jössz és senkise sejti hogy itt vagy;
jössz és senkise lát; jössz sürü fátyol alatt.
Mit hoztál, idegen? mit, mit viszel-el? van-e célod
vagy boros emberként ingatod útaidat?
Ah boros is vagy már ezer őrült eszme borától.
Álmodsz s kóros vágy szennyezi álmod izét.
Álom vagy magad: a mult álma, ki halni szeretne,
s sir hogy mindene fáj s nem lehet így betegen.
Jöjjön az elhazugult életre halálos igazság,
lesben az utcákon álljon a kósza halál:
minden mindegy már?! zúgjon fel a tengerek alja!
hányódjon fel a genny! jöjjön a forradalom!
Jöjjön a barbárság! jöjjön legalább az igazság
annyi hazugság és elmulatások után!
Jöjjön a lázálom, mely minden bűnt kibeszél majd:
egynek mondja: „Jogok gyáva barátja, remegj!”
Másnak: „Ajkaidon kopott szó lett a szabadgság!
s szíved zsarnok volt, öklöd rossz kalapács.”
Másnak: „Álnokul és önzőn fogtál kezet: íme
véres lett a kezed: moshatod a kezedet!”
Mindnek: „Félre vakult csökevény, s ti koholt ideálok!
Nem játék a világ! Látni, teremteni kell.”

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos kötetének bejegyzése szerint a *Május huszonhárom Rákospalotán* keletkezése: „1912”. (Kelevéz 1994, 757.) A kéziratkatalógus a Reichard Piroska hagyatékából Juhász Jenőné tulajdonába, majd 1961-ben a Petőfi Irodalmi Múzeumba került verskéziratot 1912. májusra datálja, míg a kronológia a vers keletkezésének dátumaként a 1912.

május 23. utáni időintervallumot adja meg. Mivel az első nyomtatott megjelenés a *Nyugat* 1912. június 1-jei száma, ezért a keletkezés időpontjának meghatározására az 1912. május 23. és 1912. június 1. közötti intervallumot tartjuk a legpontosabbnak.

A vers közvetlen háttere az 1912. május 23-i nagyszabású budapesti munkástüntetés, amelyre az utókor „vérvörös csütörtökként" hivatkozik. Az eseményen a hadsereg szokatlanul erőszakos fellépése alapvetően formálja át a kortársak politikai és társadalmi önértelmezését, a történtek pedig hamar a közéleti és kulturális diskurzus középpontjába kerülnek, és az irodalom számára is sürgető megszólalási kényszert teremtenek. A tüntetést az ellenzékben működő Szociáldemokrata Párt az ország munkásságát megszólító felhívása indítja el. A szociáldemokrata mozgalom már az 1870-es évektől kezdve jelen van Magyarországon, és a századfordulóra kiterjedt szervezeti hálózatot alakít ki, a párt céljai között a politikai jogok kiterjesztése, a munkakörülmények javítása és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése szerepel. A munkásság körében nagy hangsúlyt kap az önszerveződés, a segélyezés, valamint az önképzés intézményrendszere. A századfordulótól kezdve városonként munkásotthonok, szakszervezeti székházak létesülnek, amelyek kulturális és közéleti központként működnek; ezekben könyvtárak, énekkarok, színjátszó csoportok kapnak helyet, valamint tanfolyamokat és vitákat szerveznek, emellett a munkásmozgalom saját sajtóval is rendelkezik, ami szakmai és politikai kérdésekkel egyaránt foglalkozik. Önálló pártjuk 1890-ben alakul meg, és ettől kezdve tudatos parlamenti érdekérvényesítésre törekszenek. Legfontosabb politikai követelésük az általános, egyenlő, titkos, a nőkre is kiterjedő választójog, és ezt a törekvést a polgári demokraták és a radikális irányzatok is támogatják. A választási rendszer ekkor rendkívül elavultnak számít, mivel továbbra is az 1848-as törvényi keretek határozzák meg; a szavazati jogot vagyoni és adócenzushoz kötik, ami a társadalom jelentős részét kizárja a politikai részvételből. Ennek a helyzetnek a nyilvánvaló következménye, hogy a nők és a vagyontalanok teljes jogfosztottsága válik a demokratikus gondolkodás egyik legégetőbb problémájává. 1912 májusában a parlament Tisza Istvánt választja meg házelnökké, ez pedig éles politikai feszültségeket eredményez. Tisza az ellenzéki felszólalásokat korlátozó obstrukciós szabályozással igyekszik megszilárdítani a kormány mozgásterét, a viták önkényes mederbe terelése azonban ellehetetleníti a választójogi reform érdemi tárgyalását, a Szociáldemokrata Párt ezért úgy ítéli meg, hogy a parlamenti döntésekre tömeges politikai fellépéssel kell reagálni. Jól jelzi a szervezett munkásság erejét, hogy a budapesti megmozdulásokhoz országszerte számos város csatlakozik. A fővárosban május 23-án döntően külvárosi munkásokból álló százezres tömeg gyűlik össze, a demonstrálókat hamarosan rendőrök veszik körül, és megkísérelik feltartóztatni őket, a tömeg azonban nem oszlik szét, és továbbra is az általános választójogot, valamint Tisza távozását követeli. Lukács László miniszterelnök Tisza egyetértésével tízezer fős katonai erőt vezényel ki a tüntetők ellen; a Parlament felé haladó menet során a hadsereg vezetői tűzparancsot adnak, a katonák géppuskával lőnek a tömegbe, ami példátlan brutalitásnak számított. Az összecsapások során öt civil és egy rendőr veszíti életét, és száznál is többen megsebesülnek. A Szociáldemokrata Párt végül visszavonulásra szólítja fel a demonstrálókat, ám addigra a helyzet már kicsúszik az irányítás alól. A tüntetés nem hoz közvetlen politikai eredményt, sőt, az 1913-ban elfogadott törvények tovább szűkítik a demokratikus jogokat, s az általános és titkos, a nőkre is kiterjedő választójogot végül csak az 1918-as Károlyi-kormány vezeti be. (Az események részletes összefoglalását lásd Lévai 2020.)

Babits az események idején Rákospalotán tartózkodik. Tervei szerint a hosszabb külföldi útra induló Dienes Pállal találkozott volna Budapesten, ám a tüntetés napján a közlekedés megbénul, a villamosforgalom leáll, így nem tud a fővárosba utazni. Erről Osvát Ernőnek írt, (napra pontosan nem datált) levelében is beszámol: „A híres csütörtökön villanyosom nem közlekedett és nem tudtam Pestre bemenni […]. Ahelyett hogy felkerestem volna, írtam hirtelen egy verset az Ön számára, hirtelen el is küldöm – jó-e rossz-e nem tudom". (Babits 2003b, 138.) Osvát pozitívan nyilatkozik a költeményről, s egyben gyorsan reagál az aktuális eseményekre, hiszen a *Nyugat* nem sokkal a tüntetés után, a június 1-jei lapszámban közzé is teszi a verset. A vers sajátos perspektívája abból adódik, hogy a lírai beszélő nem a fővárosi események közvetlen résztvevőjeként szólal meg, hanem a külváros nyugalmából szemléli azokat. Rákospalota csendje éles kontrasztban áll a pesti utcák erőszakos történéseivel, ám ez a nyugalom nem idilli, mivel a hallgatás és a mozdulatlanság a társadalmi feszültségek végiggondolásának terévé válik. A vers nyelvi szerkezetében is érzékelhető ez a kettősség, ugyanis az alliterációk elkülönítik a vidéki térhez kapcsolódó „cs" hangsort, valamint a városi eseményekhez társított „r" hangzást: „Nádas eresznek alatta topázszemü tengericső csügg. / Hószinü fal, kék árny. Csend, csak a fecske csicserg", illetve „Visztek-e még ma odáig, ahol most csörren az ablak, / hol most csorran a vér, forran a forradalom?" A költemény zárlatában megszületŏ felismerés szerint a forradalom elkerülhetetlen és szükségszerű történelmi folyamat, ez azonban az azonnali cselekvés nyelve helyett szemlélődő, reflexív módon fogalmazódik meg, ami a későbbi recepció egyik vitapontjává vált. Király István értelmezése szerint Babits kívülálló pozíciója megkülönbözteti őt Ady Endre történetileg „felülálló", forradalmi látásmódjától, míg Rába György később részletesen vitatja ezt az álláspontot, hangsúlyozva Babits reflexív magatartásának politikai súlyát. (Király 1972; Rába 1981, 404.)

Rába szerint a *Május huszonhárom Rákospalotán* műfajilag *nenia,* vagyis antik eredetű gyászdal: a disztichon hagyományosan az elégia és a közösségi gyászének versformája, amelyet a magyar irodalomban például Kisfaludy Károly *Mohács*a is történelmi-közösségi sirató funkcióban használ. Babits ennek a hagyománynak a folytatójaként alkalmazza a disztichont a munkástüntetés halottainak megsiratására, ezáltal a klasszikus gyászdalt egy aktuális történelmi esemény emlékezetének szolgálatába állítja. (Rába 1981, 404.)

A verset elsőként a *Nyugat* 1912. június 1-jei számában közlik, majd rögtön másnap a *Népszava* is átveszi a szöveget, Babits engedélye nélkül, ami különösen figyelemre méltó a lap és a költő közötti korábbi politikai feszültségek fényében. Babits a *Nyugat* következő számában *Önkommentár* címmel utasítja el versének politikai kisajátítását, de fenntartja a költemény közéleti érvényességét: „ha a magamén kívül még valakinek az érzelmeit is kifejezni akarta, az nem egy párt volt, hanem az egész Magyarország, ahol ma már nincs ember, aki ne érezné, hogy rettenetesen összebonyolódott hazugságainkban megmaradni lehetetlen, azért közeledünk az őszinteséghez, aminek a neve felülről államcsíny, alulról forradalom. […] Én hű katonája akarok lenni a jövendő Magyarországnak, melynek igazságtalanságok, előítéletek és hazugságok helyett őszinteség, szeretet és szabadság lesz az alapja. Gyáva nem vagyok, ha új állapotot kívánni forradalom, forradalmár vagyok. De semmi közöm pártokhoz, s kivált ahhoz a párthoz, mely mikor saját felelősségére közös akciót nem mer csinálni, egyéni felelősség harcába uszítja a szegény, végletekig felizgatott népet." (Babits 1912, 1074.) Az események több, a *Nyugat* köréhez tartozó szerzőt is reflexióra késztetnek, a már említett Ady két költeményében – a *Rohanunk a forradalomba* és a *Rengj csak, Föld* című versekben – utal a tüntetésre,

a vérvörös csütörtök emellett Kaffka Margit *Állomások* című regényében, valamint Kosztolányi Dezső *Emlék 1912. május 23-ról* című tárcájában is megjelenik.

Babits a költeményt a *Recitativ* kötetben az alkalmi verseket közlő *Οἰκεία καί καίρια* című ciklusba illeszti.

Magyarázat

7. *tengericső* – kukoricacső; a tengeri (eredetileg tengeri búza) elnevezés arra utal, hogy a növény a tengeren túlról, Amerikából jutott el Európába.
18. *ríma* – kettős jelentésű szó (lat. *rima* 'rés', 'repedés', illetve vulgárisan 'utcalány'); a „sarkra kiáll" kifejezéssel együtt a sor az eszme profanizálódását, „kiárusítását" sugallja.

402.

Sivatag

Én nem tudom mi lelt ma, Pest,
ezen a fülledt délután,
hogy ösztönöm riadni kezd
képeden mint egy bal csudán?
Mert kitakarva, meztelen
heversz a napba, mint halott,
nyüzsögve fővő testeden
a nép, mint léha rovarok.

Arthropód hány láb ünnepel
véknyan villanva, feketén:
s lehullva súlyos gyászlepel
s izzadva foszforeszk a fény.
Ez a tavasz ma? (Ifjuság…
rózsák és lelkek kertje… más
évek pünköstje, bús Muzsák!)
E forró hullavillogás?!

Jaj, élő hulla, minden él:
és pullulálnak, Istenem!
vetni – ki *másutt* nem henyél –
halálnak olcsót szüntelen!
Vihog a nőcske és susog;
egy dalrongy *bellül* fölzugat;
sarkokon őrült koldusok
vetélik béna hangjukat.

[1912. tavasz(?)]

Gépirat

Gépirat: **g** MTA Ms 4699/14. 1 f., verzó, gépírású fogalmazvány aláírással, ceruzaírású címmel, javításokkal és variánsrészletekkel.

Első megjelenés posztumusz: Babits 1985, 49. (Hibákkal, a variánsok egy részének főszövegbe emelésével.)

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A vers szövege nem végleges, Babits nem választ a variánsok közül; a gépelt szöveg mellé, a jobb margóra, illetve a vers alá ceruzával írja a változatokat, viszont a géppel írt szövegből nem töröl semmit, így a főszövegben ezt közöljük. Babits ceruzával pótolja az ékezeteket *(Arthropód, súlyos, bús)*, kialakítja a zárójeleket, illetve ceruzával húzza alá a kiemelendő szövegrészeket, pontosítja a központozást („susog –” helyett „susog;”), valamint a 22. sorban egy papírcsík felragasztásával új, gépelt sort illeszt be („egy dalrongy bellül fölzugat;”). A fólió aljára írt ceruzás variánsok közül a „(sarkokon ––––– / ––––– hangjukat)” után hozzáteszi: „(kérdőjellel?)”.

Előszöveg

g: MTA Ms 4699/14.

Sivatag

Én nem tudom mi lelt ma, Pest,
ezen a fülledt délután,
hogy ösztönöm riadni kezd
képeden mint egy bal csudán?
Mert kitakarva, meztelen
heversz a napba, mint halott,
nyüzsögve fővő testeden
a nép, mint léha rovarok.

Arthropód hány láb ünnepel
véknyan villanva, feketén:
s lehullva súlyos gyászlepel
s izzadva foszforeszk a fény.
Ez a tavasz ma? (Ifjuság…
rózsák és lelkek kertje… más
évek pünköstje, bús Muzsák!)
E forró hullavillogás?!

Jaj, élő hulla, minden él:
és pullulálnak, Istenem!
vetni – ki másutt nem henyél –
halálnak olcsót szüntelen!
Vihog a nőcske és susog –; kacér világ, vihog, susog, –
egy dalrongy bellül fölzugat; a rémlátó eb fölugat Egy eb visitva fölugat de bellül balra felzugat
sarkokon őrült koldusok (sarkokon ––––
vetélik béna hangjukat. –––– béna hangjukat.)

Babits Mihály.

A **g**-n a jobb margón ceruzával írt variánsok:

ó város keble, tárt kebel
elönt a féreg és a fény
parázna fény, parázna féreg
ez a tavasz ma bús muzsák?
Ó régi Pünköst kertje, lélek
nélkül maradtál Ifjuság?

Lélek nélkül de mégis eleven
vetni ki másutt nem henyél
Halálnak olcsót szüntelen
[redacted] utálatos hogy mégis minden él

Egy dalrongy bellül fölzugat
Ó régi pünköst régi kertje

Keletkezéstörténet

A kéziratkatalógus a *Sivatag* keletkezését feltételesen 1912 tavaszára teszi. A vers nagyvárosi víziója, vagyis a „meztelenül heverő" város, a rovarszerűen nyüzsgő tömeg és a „forró hullavillogás" a pusztulás és kiüresedés metaforájaként jeleníti meg a modern metropoliszt. Távoli párhuzamként felvethető az 1907–1908 táján keletkezett *Vers, a porvárosból*, ám ott a hangsúly még elsősorban a fullasztó hőség és a porral telt atmoszféra érzékletes leírásán van. A *Sivatag* címadás utólagos, ceruzás beszúrása alapján a városi látvány értelmezése metaforikus összegzésként kerül a vers élére, hiszen a nyüzsgő, túlfűtött Pest a lét kiüresedésének, az élő halottság emblémájává válik. Bár a sivatag-metafora *A költő életének pusztájáról* című versben is megjelenik, ott a belső, szerelmi hiány és vágy allegóriájaként lép működésbe.

A tavaszi keletkezés magából a versből valószínűsíthető. A szöveg központi retorikai kérdése – „Ez a tavasz ma?" – aktuális, jelen idejű élményre utal, amelyet a beszélő a korábbi évek „pünkösdje", az „Ifjuság… rózsák és lelkek kertje" emlékével állít szembe; a pünkösd-motívum, a rózsák és a tavasz hagyományos megújulás-toposza ironikus ellenpontként jelenik meg a „forró hullavillogás" látomásával szemben. Az 1. sor („Én nem tudom mi lelt ma, Pest") pedig azt jelzi, hogy a beszélő már nem idegenként tekint a városra, hanem benne él, napi tapasztalatként éli meg annak „fülledt délutánját", a „ma" időhatározó aktualitása és a közvetlen hangnem alapján tehát Babits már huzamosabb ideje itt tartózkodik. Mivel Babits 1911 folyamán kerül a főváros közelébe, a vers városképe alapján az 1912-es datálás valószínűnek tűnik, ám teljes bizonyossággal nem igazolható, ezért a kritikai kiadás a kéziratkatalógus feltételesen megadott „1912 tavasza(?)" keltezését fogadja el.

A gépiraton látható ceruzás javításokból az derül ki, hogy a vers még erősen alakuló állapotban van, Babits nem véglegesíti a szöveget, és több lehetőséget halmoz egymás mellé. A zárójelek ceruzás kialakítása a retorikai tagolás tudatosítását jelzi, a lírai kitörések és emlékező betétek elkülönítését így vizuálisan is rögzíti. A nagyobb jelentőségű variánsok a 11–20. sor körül mutatják a bizonytalanságot. Babits itt egy teljes alternatív képsort dolgoz ki („ó város keble, tárt kebel…", „parázna fény, parázna féreg…"),

amely explicitebb, retorikailag közvetlenebb vádirat a város ellen. A gépírású szöveg ezzel szemben sűrítettebb, metaforikusabb; a variánsokból az látszik, hogy Babits a nyersebb moralizálás és a koncentráltabb, látomásos megformálás között mérlegel. A 21–22. sor körüli variációk („a rémlátó eb fölugat", „Egy eb visitva fölugat", „Egy dalrongy bellül fölzugat") a hanghatás keresésének nyomai: a „rémlátó eb" konkrét és naturalisztikus kép, míg a „dalrongy bellül fölzugat" sokkal absztraktabb megoldás.

Magyarázat

9. *Arthropód* – az *arthropod* (lat.) az ízeltlábúak törzsébe tartozó állat; teste szelvényekre tagolt, külső vázzal és ízelt végtagokkal rendelkezik.
12. *foszforeszk a fény* – a foszforeszkálás során az anyag a fény elnyelése után, a megvilágítás megszűnését követően is tovább világít, mert az energiát késleltetve bocsátja ki.
18. *pullulál* – a latin *pullulo* igéből származó, ritka szó; jelentése: elszaporodik, hemzseg, nyüzsög.

403.

[Ó művész mennyit kell vesződnöd…]

Ó művész mennyit kell vesződnöd
míg drága festett angyalod
bábák cégére lesz

[1912. nyár, július; augusztus 5. előtt]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/7. 1 f., verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb utólagos szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A verskezdeményt – valamint azokat az egybetartozó négyzetrácsos lapokat, melynek egyikén a töredék fennmaradt – a kéziratkatalógus 1915-re datálja, ám a III/1683-as fond négyzetrácsos lapjainak vizsgálata ezt az időmeghatározást több ponton problematikussá teszi. A jelzet alatt többek között versek, verskezdemények és töredékek találhatók, amelyek keletkezési ideje nem lehet egységes: bizonyos szövegek tematikájuk alapján egyértelműen a világháború kitörése utáni időszakhoz kapcsolódnak, ilyen például a *[Száz a sereg…]* vagy a *[Majd ha vége lesz a háborúnak…]*, más tételek esetében azonban sem tematikus, sem külső kronológiai adat nem indokolja az 1915-ös datálást.

A négyzetrácsos lapok egy eredetileg egybetartozó jegyzetfüzetből származnak, amelyet Babits versek és prózai feljegyzések rögzítésére egyaránt használt. A füzet lapjai ma két külön egységben találhatók meg az Országos Széchényi Könyvtárban, mivel Babits nem műfaj szerint vezeti a feljegyzéseit, hanem később választja szét az anyagot. A lapokon többféle, egymástól eltérő arab számozás is látható, amelyek feltehetően Babits saját munkafázisaihoz kapcsolódnak, elsősorban a *Kártyavár* előkészítése idején. A prózai feljegyzéseket tartalmazó lapokon a *Kártyavár*hoz kapcsolódó témák, ötletek és vázlatok szerepelnek, amelyek Babits újpesti tanártársával, Hendel Ödönnel folytatott beszélgetéseiből származnak. Ezeket Babits Rákospalotán jegyzi fel, rendszerint közvetlenül a beszélgetések után.

A prózai anyag keletkezése az 1911–1912-es tanévhez köthető, 1912 nyarával bezárólag. Az egyik lapon Dante *Pokol* 24. énekének fordításrészlete, valamint a X. énekhez kapcsolódó jegyzetek olvashatók, míg a lap rektóján Babits rajza található egy firenzei festményről, a verzón pedig egy trágár olasz felirat („Qui si entra e non si paga, senza culo non si caca.”), amelyet egy nyilvános mellékhelyiségben jegyezhetett fel. Mátyus Norbert kimutatja, hogy ezek a feljegyzések Babits 1912-es olaszországi útja során keletkeznek, ami kizárja a későbbi, 1915-ös datálást. (Mátyus 2015, 45.) Ugyanezen a jegyzetlapon

szerepel az *[Ó művész mennyit kell vesződnöd…]* is. Bár elméletileg nem zárható ki, hogy Babits évekkel később jegyzi fel a sorokat egy már használt lapra, a szövegkörnyezet alapján sokkal valószínűbb, hogy a verskezdemény az olaszországi feljegyzésekkel egy időben, 1912-ben keletkezett. A X. énekre vonatkozó jegyzet a fólió tetején, míg a trágár olasz szentencia a fólió alján található, közöttük kap helyet az *[Ó művész mennyit kell vesződnöd…]*. Ez az elhelyezkedés arra mutat rá, hogy Babits közel azonos időben jegyzi le a szóban forgó szövegeket, ezért a töredék keletkezését a kritikai kiadás 1912 nyarára, Babits olaszországi tartózkodásának időszakára teszi.

Babitsnak az újpesti tanári állás megszerzésével régi vágya teljesült, mivel fogarasi tanárkodását száműzetésként élte meg, ahol magányosan, a világtól, az irodalmi élettől elszakítottan teltek napjai. Újpestre kerülésének az volt a következménye, hogy egyfelől kevesebb időt kellett utazással töltenie, baráti és kollegiális kapcsolatainak elsődleges fő fóruma pedig a személyes találkozások lehetősége révén már nem a levelezés volt. Költeményei az 1911-es évtől kezdve mennyiségileg csökkenést mutatnak, melynek számos oka lehet. Egyfelől a készülő Dante-fordítás, melynek első része 1912 végén meg is jelenik; Babits több levele tanúskodik arról, hogy ez a munka milyen erőt próbáló feladat volt számára. S közben folyamatosan készülnek kritikái, illetve a majd 1913-ban megjelenő *A gólyakalifa* is. 1912 júliusától pedig a *Nyugat*nak nem csupán szerzője, hanem főmunkatársa is. Komjáthy Aladárral, Gaal Mózessel, Dienes Valériáékkal, Hendel Ödönnel és másokkal való barátsága pedig egyfajta állandóságot hoz az életébe. Mindeközben, ahogy leveleiből, visszaemlékezéseiből kiderül, Babits mégsem érzi jól magát Újpesten. Az *Örökségem [Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni…]* kezdetű vers kapcsán arról beszél Szabó Lőrincnek, hogy „[s]zegény voltam, tanár és robotnak éreztem a dolgot". (Gál 1975, 448.) Babits enerváltságára utalnak Dienes Valéria 1912 júliusában írt sorai is: „Mondd, nem érzed nagyon a körülzártságot, mintha a térnek a szolgaságába adnád magad azzal, hogy csak azokkal az emberekkel érintkezhetsz, akiket a véletlen melléd sodor? A toll elég koldus eszköz, de az írás szabadságot ad és te ezt egész pontosan tudod. Mi lehet az oka, hogy nem akarsz vele élni? Unnád, hogy ennek utána nézz?" (Babits 2003b, 419–420.) Babits továbbá egyik ez évi augusztusi levelében arról ír Horvát Henriknek, hogy néhány hónappal korábban hosszú ideig (némileg túlzóan azt írja, két hónapig) még a leveleit sem bontotta fel, hiszen „nagy munkában volt", mellyel nagy valószínűséggel az ekkor készülő Dante-fordításra utal. (Babits 2003b, 450.) Mindezek fényében nem nehéz az *[Ó művész mennyit kell vesződnöd…]* három sorát a költői működés felőli fásult és keserű reflexióként értelmezni. Levelei, visszaemlékezései is tanúskodnak róla, hogy 1912-ben Babitsot a költői/fordítói/művészi tevékenység mibenléte foglalkoztatja; megsűrűsödött teendői, munkáinak terhe, a „munka robotja" versszövegeiben is visszaköszönnek, s a főváros közelébe kerülésének körülményei ismeretében e töredék keletkezését is jó eséllyel köthetjük az 1912-es évhez.

Magyarázat

3. *cégér* – üzletet vagy mesterséget jelző tábla vagy jelvény, amely egyértelműen jelzi, hogy az adott üzletben vagy műhelyben milyen kereskedelmi vagy ipari tevékenységet űznek.

404.

Merceria

Mindig gálában, mindig új divatban
forog a drága hölgy a kirakatban.

Nincsen egy gombostűnyi hiba rajta:
fehér a foga és piros az ajka.

Szabályos arca mindig mosolyog,
mindig vidáman, egyformán forog.

Mindenfelé forog, jónevelésű:
sohsem esik ki hajából a fésű.

Tartása egyenes, fejet nem ingat
merev szemével sohasem kacsingat.

Körülcukrozza fénnyel őt a villany
s ő mosolya cukrával visszavillan.

Örök pompában úszik és csodálják
a kirakatot érte körülállják.

De bármi szép kivágott melle, karja
nem ér fel hozzá az óhajok alja.

Mert hol az angyal végződnék a nőben
ottan végződik ez a nő: csipőben.

---

1 Sal: Mindég [sh] Sal: mindég [sh] EHk: uj
3 Sal: Nincs [sh]
6 EHk: forog, [sh]
8 Sal; ÖV: sohasem [sh] | MMK: Lohsem [sh] Ny; R_1; R_2: fésü.
9 MMK; MaMK; Sal; EHk: ingat,
13 EHk: uszik MMK; MaMK; Sal; EHk: csodálják,
15 MMK; MaMK; Sal; EHk: karja,
17 MaMK: angyalok végződnek [sh] MMK; MaMK; Sal; EHk: nőben,
18 MMK; MaMK: csípőben.

Oly tiszta, mint egy angyal s oly tudatlan
de mindig szép ruhában, új divatban

forog a drága hölgy a kirakatban.

[1912. augusztus 29. előtt]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 5, 18. sz. (1912. szept. 16.): 393. (Az *Őszi harangozó* című verssel együtt, elsőként közli.) – További megjelenések: R_1 67; R_2 69; MMK 12–14; MaMK 9; *Salon* 3, 3. sz. (1928. márc. 1.): 19; V 204; EHk 15; ÖV 186.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a V, mivel nem tartalmazza az ÖV 8. sorának sajtóhibáját, ahol a *sohasem* alak elrontja a szótagszámot. A MaMK az MMK szövegét veszi át, és rontja tovább. A *Salon* olyan szövegeltéréseket mutat, amelyek nem származhatnak a szerző kezétől, sajtóhibáknak tekintendők. Ezek közé tartozik az is, hogy a *Salon* a 20. sor után nem hagy ki egy sort. Bár a MMK, a MaMK, a *Salon* és az EHk szövegének központozása közelebb áll a mai helyesírás követelményeihez, javaslataikat nem vettük figyelembe, mert azok minden kétséget kizáróan a szöveget értelmező szerkesztőktől, nem pedig a szerzőtől származnak. A bizonyíthatóan a szerző szándékát tükröző szövegek központozása az R_1-től nagyfokú állandóságot mutat. Nem emendáltunk.

Keletkezéstörténet

A versnek nincs ismert kézirata. Keletkezése Babits 1912 nyarán tett olaszországi útjához, azon belül is velencei tartózkodásához kapcsolódik. Babits 1912. július 18–20. között biztosan a városban jár, majd augusztusban tér vissza Szekszárdra, ahol a hónap folyamán dolgozik korábbi élményeinek irodalmi rögzítésén. A *Merceria* esetében tehát kettős keletkezési folyamattal kell számolni: a vers gondolati és imaginatív megszületése Velencéhez, míg írásba foglalása Szekszárdhoz köthető. Szabó Lőrincnek tett visszaemlékezése alapján Babits a vers konkrét alapélményét egy velencei utcához kapcsolja: „Velencében írtam. Ott van egy utca, olyan díszes, elegáns és szűk, kirakatos utca, mint nálunk a Váci-utca; ott szoktam sétálni. Merceria. Mikor legutóbb voltam Velencében, [Komjáthy] Aladár is ott volt… akkor [!] készült. Leírni csak hazatérve, Szekszárdon írtam, de teljesen kész volt már. Egyszerűen a kirakatban láttam egy forgóbabát.” (Gál 1975, 445.) Ez a visszaemlékezés is megerősíti Kelevéz Ágnes megállapítását a korai versek kapcsán, miszerint Babits „fejben alkotta meg a verseit, s csak aztán jegyezte le őket”. (Kelevéz 1998, 24.)

19 MMK; MaMK; Sal; EHk: tudatlan,
20 Ny; R_1; R_2; EHk: uj
21 Ny: Forog a drága hölgy | MaMK: Forog a hölgy [sh]

Babits emlékezete azonban nem pontos a keletkezés időpontját illetően, ugyanis azt állítja, ekkor Komjáthy Aladár is vele volt Velencében. Ez a rendelkezésre álló adatok alapján nem támasztható alá: Komjáthyval együtt csak 1913-ban utazik Olaszországba, miközben a *Merceria* már 1912. szeptember 16-án megjelenik a *Nyugat*ban. Hogy az 1912-es olasz úton nem tartózkodnak együtt, arról Babits 1912. július 18-án kelt, Velencéből küldött képeslapja árulkodik, melyet Komjáthynak címez Újpestre (Babits 2003b, 157.), míg 1913-as, Komjáthyval közös utazásukra például a Babits húga, Angyal által írt, 1913. június 30-án kelt levél utal: „Mindannyian igen szeretnénk, ha a velencei út elött latná<k>nk benneteket. […] [É]n is eligazgatom annyira a házat hogy talán nem bánjátok <ha>meg, ha Velence előtt Aladárral együtt bejöttök hozzánk." (Babits 2007, 107.) Babits tehát összekeveri olasz útjainak emlékeit, és a későbbi, 1913-as utazás élményeit vetíti vissza a *Merceria* keletkezésére. A téves emlékezést Szilasi Vilmos kötetének bejegyzése is megerősíti, ami a vers keletkezésének helyét és idejét „Szekszárd, 1913 ősz" megjelöléssel – az évszakot elsőként nyárként megadva, majd azt javítva – rögzíti. (Kelevéz 1994, 756.)

A rendelkezésre álló adatok alapján a *Merceria* keletkezésének alakulása a következőképpen határozható meg. Babitsot Velencében, 1912. július 18–20. körül éri az alapélmény, a látvány és a vers gondolati szerkezete ekkor alakul ki. A dátum a levelezés alapján rekonstruálható, ugyanis két Velencéből küldött képeslapról tudunk, amit Babits ebben az időszakban, olasz útja alatt ír: az első a Komjáthynak küldött, már említett, július 18-án kelt, a második pedig egy Hendel Ödönnek címzett, július 20-án kelt lap. Babits olasz útjáról 1912. augusztus 5. után tér vissza Szekszárdra, ahonnan csak augusztus 29-án utazik Rákospalotára, tehát ez alatt a néhány hét alatt kerül sor a vers írásba foglalására és véglegesítésére. A *Merceria* keletkezéstörténete tehát jól dokumentálható, egyben Babits visszaemlékezéseinek időbeliségre vonatkozó bizonytalanságára is példa; a vers a keletkezéstörténet rekonstruálása szempontjából összefüggésbe hozható az ugyanebben az időszakban született (és ugyanazon *Nyugat*-számban közzétett) *Őszi harangozó*val, amelynek datálásánál szintén hasonló emlékezeti bizonytalanságokat kellett korrigálni.

Rába György szerint a *Merceria* a kirakatbábun keresztül az eszményítés és az élettelenség ellentmondását bontja ki: a kezdetben esztétizáló, szalonnyelvi leírás („Mindig gálában, mindig új divatban") az ironikus fordulattal leleplezi a látszat ürességét, és a bábu öntudatlanságát a hiány, a puszta lét problémájának emblémájává emeli. Rába a verset a *Galáns ünnepség*gel és az *Aliscum éjhajú leányá*val is összefüggésbe hozza, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a *Merceria* ezeknél tovább lép, amennyiben a kirakati figura révén a hiány és a semmi bergsoni kérdésfelvetését mélyíti el. (Rába 1981, 408–409.)

J. Soltész Katalin mutat rá, hogy Babits költészetében gyakoriak az idegen nyelvű verscímek: a *Merceria* mellett például az *In Horatium,* a *Pictor Ignotus,* az *Immortale jecur,* a *Paysage intimes,* az *O lyric love,* a *Spleen,* a *Fortissimo* vagy a *Tremolo* stb. esetében. (J. Soltész 1965, 335.)

Babits a verset a *Recitativ* kötet *Képek és jelenések* című ciklusába illeszti.

Magyarázat

merceria (olasz) – rövidáruval, textilneművel kereskedő üzlet.

405.

Nyugalmas téli kép

Életem margójáról.

[Illusztrációk mindenféle könyvekhez, 5.]

Olyan csöndes előkelő utcák,
annyi kedves, nemes villaház:
itt a hintót még paripák húzzák
itt a pénzes nyugalom tanyáz
itt az úri elvonult családok
bubusgatják gyermekeiket
ha a várost tengernek mondjátok
ez egy békés árnyas kis sziget.
Tél van most. A hófehér falombok
ciframintás stukkatur plafon
udvarokban hófehér galambok
ugrálnak a hófehér havon.
Vaskapukon zuzmarával mintáz
a finom fagy – efemér relíf
fenn az égen pelyhes dunnán hintáz
egy fehérbundájú friss, naiv
tizenkétesztendős gyermekangyal
dunna közül néha lekacsint
(szeme huncut, félig húnyt és kancsal)
s a csöppke kis leánynak leint
kit az utcán, kapu előtt, gondos
melegen felöltöztetve lát
zsinoron vezetni egy bozontos
hosszúszőrü nagy fehér kutyát.

[1912. november 16. után – 1912. december 31. előtt]

Alcím Ny; R_1; R_2; V: [az alcím hiányzik]
10 Ny; R_1: cifra mintás
14 Ny; R_1: relif
16 R_2: fehérbundáju R_2: naív
19 Ny; R_1; R_2: hunyt
23 Ny; R_1; R_2: zsinóron
24 Ny; R_1; R_2: hosszúszőrű

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 6, 9. sz. (1913. máj. 1.): 662. (Az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* ötödik verseként.) – További megjelenések: R_1 83; R_2 85; V 216; ÖV 196.

Babits a *Nyugat* hasábjain *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* címmel egy hét darabból álló versfüzért közöl, amely különböző időszakokban keletkezett költeményeket egyesít. A végleges szövegközlésben, az ÖV-ben a ciklus darabjai többnyire új címet kapnak. A füzér a következő versekből áll (zárójelben megadjuk a korábbi címeket is): *1. [Álom] Világhistória; 2. [Egy kép, csak egy pillanatra] Detektívregény; 3. [Régi magyar arckép] Régi magyar irodalom; 4. [Modern festmény. B. M. modorában] Modern vázlat. B. M. verskötetéhez; 5. [Nyugalmas téli kép] Nyugalmas téli kép. Életem margójáról; 6. Ligeti részlet; 7. Utolsó kép.*

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel azonos a V szövege, azonban alcímet még nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A versnek nem áll rendelkezésre ismert kézirata. A *Nyugalmas téli kép* – az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* ciklus ötödik darabja – keletkezését Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése 1912-re, a Tisztviselőtelephez köti. (Kelevéz 1994, 757.) Babits később Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomásában megerősíti az időpontot és a helyszínt, hangsúlyozva a vers konkrét életrajzi alapját: „Házamnak fekete vaskapuja volt, de nem rácsos, hanem olyan nagy kerti ajtó – Szabóky utca 54. szám. A kertben galambok voltak, minden pontosan úgy, ahogy ott le van írva. A kislány tényleg ott lakott, a nagy kutyával; talán még mindig ott van. Még megjegyzem, hogy ezt a két sort: »Ha a várost tengernek mondjátok, ez egy békés, árnyas kis sziget«… kissé Petőfi-esnek találtam. (»Ha a föld Isten kalapja, úgy hazánk bokréta rajta«).” (Gál 1975, 446–447.) Babits szerint tehát a vers leíró részei pontosan megfelelnek a látott valóságnak. A Tisztviselőtelephez kötődő élmények más verseiben is felbukkannak. Babits Szilasinak *A csengetyűsfiú* keletkezésére visszaemlékezve a telepi reggelek derűjét idézi fel, s ezzel összefüggésben megkülönbözteti a *Nyugalmas téli kép* hangulati időpontját is, amelyet délutáni élményhez köt, szemben *A csengetyűsfiú* reggeli atmoszférájával: „Szép derűs reggelek emléke, amikor mentem a Tisztviselőtelepen az iskolába. A nyugalmas téli kép emóciója is, ez reggel, az [a *Nyugalmas téli kép*] délután.” (Kelevéz 1994, 757.)

A keletkezés idejének pontosításához Babits Tisztviselőtelepre költözésének dátuma nyújt segítséget. Babits budapesti elhelyezkedését barátai és családtagjai több irányból is igyekeztek előmozdítani: Polányi Cecil, Hatvany Lajos és Ignotus egyaránt közbenjártak, míg Dienes Pál révén kapcsolatba került Gaal Mózessel, a tisztviselőtelepi gimnázium igazgatójával. A tervek szerint az 1912/1913-as tanévben már a X. kerületi Tisztviselőtelepi Állami Főgimnáziumban kezdett volna tanítani, ám egy óbudai átszervezés átmenetileg keresztülhúzta ezt, mivel két oda vezényelt tanár elfoglalta a helyet. Néhány hónap elteltével azonban őket visszahelyezték korábbi iskolájukba, és a megnövekedett tanulólétszám miatt Babits végül Kovalik Antallal együtt mégis megkapta az állást. A munkahelyváltás lakáscserét is kikényszerített, hiszen rákospalotai lakása túl messze esett az iskolától, ezért Dienesék és Gaalék segítségével a Szabóky utcában – mai nevén Bíró Lajos utca –, az 54. szám alatt bérelt két szobát a Haász családnál, egy földszintes, négyablakos házban, amelyet maga Babits is nyugalmas, kisvárosias közegként

jellemzett. Babits november 16-án, egy szombati napon, az újpesti Vigadóban tartja meg ünnepi összejövetelét, ami után rögtön, még ezen a napon átköltözik a Tisztviselőtelepre, ahol 1916 májusáig él. A Tisztviselőtelep ebben az időben Budapest egyetlen előre megtervezett, családi házas városrésze, az Orczy-kert és a Népliget között elhelyezkedve, az akkori Orczy út, Üllői út, Könyves Kálmán körút és Vajda Péter utca által kijelölt területen. (Babits 2007, 232, 235; Róna 2013, 533; Babits tisztviselőtelepi éveinek dokumentumgyűjteményét lásd Babits 1991.) A vers keletkezése tehát biztosan 1912. november 16. utánra tehető. Mivel a versszöveg kifejezetten téli látványt rögzít, ugyanakkor nem áll rendelkezésre adat arról, hogy az adott évben mikor vált ténylegesen télivé az időjárás, a keletkezés időpontjaként a 1912. november 16. és december 31. közötti intervallum adható meg.

A *Nyugalmas téli kép,* címéhez híven, „önkioltó belefeledkezés a Tisztviselőtelep zavartalan békéjébe", ám az *Életem margójáról* mottó arra utal, hogy a vers voltaképpen egy kivételes állapot dokumentuma. Ennek megfelelően az idillikus hang nem tartós lelki pozíciót, hanem még 1912-ben is csupán ritkán felvillanó, átmeneti pillanatot jelent Babits számára. (Rába 1981, 392.)

A költő a verset a *Recitativ* kötet *Képek és jelenések* ciklusának *Illusztrációk* című alegységébe veszi fel – a *Nyugat*-megjelenés sorrendjét követve – ötödikként.

Magyarázat

10. *stukkatur* – belső fal- vagy mennyezetfelületeket díszítő gipszvakolat.
14. *efemér* – rövid életű, gyorsan elmúló; átmeneti jellegű.
    relíf – relief, dombormű; síkból kiemelkedő plasztikus ábrázolás.

406.

[Ilyenkor tavaszi langyos áradásban]

Ilyenkor tavaszi langyos áradásban

[1912 és 1914 között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1969/94. 1 f. verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, talán Komjáthy Aladár kézírásával. A rektón az *Ecetdal* 9–12. sora, illetve valószínűleg ugyancsak Komjáthy Aladár kézírásával Babits és Komjáthy születési és jósolt halálozási éve: „B. M. 1883–1952. K. A. 1894–1923."

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

Az *[Ilyenkor tavaszi langyos áradásban]* mindössze egysoros töredék, amelynek önálló verssé alakítására nincs adatunk, ezért inkább kezdeménynek vagy alkalmi feljegyzésnek tekinthető. Keletkezési idejét a kéziratkatalógus 1912 és 1923 közé teszi. A fólió rektóján szerepel az *Ecetdal* egy részlete, valamint Babits és Komjáthy Aladár játékos, jóslatszerű életrajzi dátumainak feljegyzése Komjáthytól. A töredékhez sem folytatás, sem variáns, sem későbbi átdolgozás nem kapcsolható; funkciója hangulati-időjelölő versindítás lehet. Mivel a fólió rektóján az *Ecetdal* négysornyi részlete olvasható, amelynek keletkezése 1914-re, Babits és Komjáthy ismeretségének kezdete pedig 1912-re tehető, a töredék keletkezését 1912 és 1914 közé valószínűsíthetjük.

407.

Atlantisz

Egy világ, amely lemosdotta az életet.

Búvár leszek én, kaucsukból gyártva ruhám, süvegem
úgy nézek a két kaucsukba szegett karikás üvegen
bukdosva botor léptekkel a sűrü nehéz víz alatt
és nézem a hajladozó suhanó sima kúsza halat
a kicsit, a fürgét s a nagy halat, a kicsi néma vadászát
virágszerü állatok álomletü nyíladozását
a piros koráll eleven hegyeit, virágszigetét
a rettenetes fejlábu polyp Medúza-tekintetét
száz szép halavány színt kéken a víz remegő üvegén át
és látok egy elsüllyedt várost, félig leomolva, némát,
egy holt mesevárost kéken a víz remegő üvegén át.
Hintázik a habban nagy fala – mind csupa márvány.
Csikosra, sikosra moházva bekente a vízi szivárvány.
Hab rongyaivá rezgése miatt szétpikkelyeződik a színe
kikorhadt rég minden kapuja. – Belépek egy helyen. Íme.
Egy nagy terem – babylóniai. Még szobrok, oszlopok állnak
és függönyöknek aranyrudai (holt kincs a gyenge buvárnak).
Márvány, meg arany, meg drágakövek (vagy élő vízi virágok?)
de bibort s ami volt más drága szövet, a víz sava rég kirágott.
Még aranyváza a trónnak áll, de már faülése kikorhadt.
Csönd van, csak az ablakokon suhan be néma komor had
mint nagy madarak, tányérhalak, az oszlopok erdejében
olajos lomhán keringenek, szobrot kikerülve szépen. ↔

Cím Ny; R_1; R_2; V: Atlantisz, egy világ, amely lemosdotta az életet
Alcím Ny; R_1; R_2; V: [az alcím hiányzik]
3 R_2; V; ÖV: viz
4 Ny: síma
5 Ny; R_1; R_2: fürgét,
6 Ny; R_1; R_2: virágszerű Ny; R_1; R_2: álomletű
8 Ny: fejlábú
10 Ny: elsülyedt
11 Ny: át
12 Ny: nagv [sh]
15 Ny; R_1; R_2: kapuja Ny; V; ÖV: Ime. | R_2: Íme,
17 Ny: búvárnak) | R_1; R_2; V; ÖV: buvárnak) [sh]
18 Ny; R_1; R_2; V: drágakövek –
19 Ny: bíbort Ny; R_1; R_2: kirágott

S a szobor mögött lámpám besütöm a sötétlő néma zugolyba:
porló halom emberi csont van ott, ahová a víz sodorta.
Halott világ! Csak a víz eleven és szerte rezgeti selymét
ruházva a halott köveket s a csontok kriptai termét.
Másutt a halál magára veszi a föld süket öltönyét
itt áttetsző üngben mulatoz, követve a víz ütemét.
Játszik selyem kék fodraival és táncol ős ütemére
szerpentin táncosnő gyanánt az óceáni zenére.

Azután lámpám a szoborra sütöm: hamit kinézhetek abból
egy Aphrodité Anadüomené, amint kikel éppen a habból.
Azóta hej megint lemerült s nem látja ember a pőrét
halak dörlőznek combjai közt és víz simogatja a bőrét
nedves haját fősülgeti még mint rég a régi mesében
s örökre fördik meztelenül a zord Óceán vizében.

Csak én vagyok itt, aki emberi még, és lelke se, teste se márvány,
nehéz a víz és nincs levegő: bukdosva fulladok árván.
Csak nem szakadt el a gumicső? vagy a láncnak csigavonója?
Hé emberek! ne hagyjatok itt! fel! a levegőre! hajóra!

[1912; 1913. március 1. előtt]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 6, 5. sz. (1913. márc. 1.): 344. (A *Vakok a hídon* című verssel együtt, másodikként közli.) – További megjelenések: R_1 73–74; R_2 75–76; V 208–209; ÖV 190.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A vers 32. sorában szereplő *hamit* alak minden nyomtatott megjelenésben így szerepel; jelentése egyértelműen az *amit* névmással azonos, önálló lexikai értelemmel nem rendelkezik. Alapszövegünk az ÖV.

Javításaink

3. A szóhasználat alapján pótoltuk a *víz* hosszú *í*-jét.
15. Ugyanígy javítottuk az *Íme Í*-jét.
17. A sor végén pótoltuk a hiányzó pontot.

27 Ny; R_1; R_2: termét
29 Ny; R_1; R_2: ütemét
33 Ny; R_1; R_2: habból
37 Ny; R_1; R_2; V: Oceán
39 Ny; R_1; R_2: árván

Keletkezéstörténet

Az *Atlantisz* keletkezését Babits elmondása alapján Budapesthez és 1912-höz köthetjük: Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a keletkezés helye és ideje „Budapest, 1912". (Kelevéz 1994, 757.) A versnek nem maradt fenn kézirata.

Az *Atlantisz* elsüllyedt várost megidéző motívumai nem előzmény nélkül jelennek meg Babits költészetében, hiszen feltűnnek a Kosztolányi Dezsőnek 1904. november 17-én írt levelében: „De mit nekem szigetek? mikor én az elsűlyedt városról álmodom; a fürdő világról, amelyet a víz, az én vizem, tisztára mosott." (Babits 1998, 129.) Miként Róna Judit rámutat, a vers motívumkészlete arra is utalhat, hogy Babits ismerte Heinrich Heine *Atlantis* című versét. (Róna 2013, 560.)

A lehetséges előzmények vizsgálata több irányba vezet, és Rába György hívja fel a figyelmet arra, hogy ez önmagában is óvatosságra int az egyes hatások egyértelmű kijelölésével kapcsolatban, mivel a források sokfélesége nem egyetlen meghatározó előzmény meglétét, hanem egy tágabb műveltségi és motívumtörténeti mezőt valószínűsít. Ebbe a körbe illeszkedik *A fehér kövön (Sur la pierre blanche),* amelyben Anatole France az utópikus gondolkodás különböző változatait egy Atlantisz névvel jelölt eszményi térbe vonja össze, és Sébastien Mercier, valamint William Morris elképzeléseit egy jövőbe vetített, önmegvalósító világ modelljeként értelmezi. Babits egy 1905. október 31-én kelt levelében utal e regény olvasására (Babits 1998, 178.), mindebből azonban legfeljebb az a gondolati keret jelölhető ki, ami egyfajta képzeletbeli térként nevezi meg Atlantiszt; közvetlen szövegi átvétel vagy hatás nem mutatható ki. Az Atlantisz-toposz Babits műveltségi horizontján más összefüggésekben is jelen van, például Novalis *Heinrich von Ofterdingen*jének mitikus-poétikus világában. A lehetséges párhuzamok közül motívumtörténeti szempontból mégis hangsúlyosabb kapcsolat rajzolódik ki Edgar Allan Poe *Város a tengerben* és Babits verse között. Mindkét szöveg egy tenger alá süllyedt, gazdagságot őrző várost jelenít meg, amelynek babilóni jellegét is hangsúlyozza, és mindkettőben felbukkannak a folyamközi kultúrákra utaló elemek. Ezek az egyezések azonban nem fedik el a lényeges eltéréseket, a képek szerveződése, egymásutánja és szerepe különböző poétikai logikát követ. (Rába 1981, 397.) Gál István szerint a versben Browning és Swinburne hatása is felfedezhető. (Gál 2003, 67.) A mitikus alapréteg továbbá a platóni Atlantisz-történet kulturális toposzához kapcsolódik, ami Babits korában már elsősorban a civilizációk eltűnésének és a történelmi rend megszakadásának allegóriájaként volt jelen a műveltségben. Ehhez a hagyományhoz társul a 19. századi tudományos-fantasztikus irodalom vizuális képalkotása, a vers képiségét és tárgykezelését emellett a szimbolista-dekadens rom-esztétika hagyománya is meghatározza: az elsüllyedt város csendes, mozdulatlan tér, ahol a kultúra maradványai – márvány, arany, szobrok – elveszítik funkciójukat, és puszta látvánnyá, jelentés nélküli anyaggá válnak. A mitikus és rom-esztétikai elemekhez a természettudományos diskurzus nyelvi és szemléleti hatása is társul, hiszen a tengeri élővilág részletező, szinte enciklopédikus leírása, valamint az élő és élettelen határának elbizonytalanítása a modern tudás esztétizálását jelzi. A vers záróképe, Aphrodité Anadüomené alakja pedig a képzőművészeti hagyomány időtlen formanyelvét vonja be a szövegbe, hangsúlyozva, hogy a szépség és a forma túléli a történelmi és kulturális pusztulást, míg az emberi jelenlét törékenynek és ideiglenesnek bizonyul. Az *Atlantisz* tehát feltehetően Babits 1912 körüli szellemi érdeklődésének metszéspontját jelöli, hiszen a klasszikus műveltség,

a modern technikai látásmód, a szimbolista poétika és a természettudományos világkép együttesen alakítják ki azt a lírai teret, amelyben a vers a modern ember kultúrtörténeti és egzisztenciális bizonytalanságát mitikus formában tematizálja. Kardos Pál szerint a vers formai bravúrja a daktilikus-anapesztikus sorok hullámzó ritmusában a tenger nyugtalan mozgásának megidézése, miközben Atlantisz elsüllyedt világa az antik szépség és a pusztulás kettősségében jelenik meg. A záró megszólalásban ugyanakkor a versbeszélő elfordul ettől a „szép, de halott" klasszikus világtól, mely egyúttal a jelen felé fordulás gesztusával jelzi Babits eltávolodását a tér- és időbeli messzeségek esztétikájától. (Kardos 1972, 136.)

Az *Atlantisz* a költő líráján belül több irányban is kapcsolódik más versekhez. Tematikusan és szemléletileg szoros rokonságban áll azokkal a költeményekkel, amelyekben a világ az emberi tapasztalatok középpontjától független, autonóm rendként tűnik fel. Ilyen értelemben összefüggésbe hozható a *Vakok a hídon* és az *Isten kezében* című versekkel, amelyekben az ember kiszolgáltatottsága, tájékozódási bizonytalansága és a külső erők túlhatalma kerül előtérbe. Ezekben a szövegekben, akárcsak az *Atlantisz*ban, az emberi nézőpont ideiglenes, törékeny pozícióként jelenik meg egy nagyobb, közömbös rendben. Poétikai szempontból az *Atlantisz* azokhoz a Babits-versekhez is kapcsolódik, amelyekben a költő tárgyias, leíró tekintettel fordul a zárt tér vagy látvány felé. A *Merceria* esetében ez a városi kirakat világa, az *Őszi harangozó*ban a természet ciklikus rendje, míg az *Atlantisz*ban a víz alatti romváros válik olyan szemléleti térré, amelyben a lírai alany elsősorban megfigyelőként van jelen. A közös vonás ezekben a szövegekben a mozgás és mozdulatlanság ellentéte, valamint az idő elidegenített, személytelen kezelése. *A sziget nem elég magas* című, a *Sziget és tenger* kötetben közölt versben Atlantisz konkrétan megnevezett helyként a jelenből előretekintő, történelmi-etikai távlatban tűnik fel, a sziget ugyanis ideiglenes menedék, amely már most érzi a pusztulás előjeleit, és csak emlékként maradhat fenn egy majdani, jobb Atlantisz alapjaként: „Az emlék fennmarad, állván / tűnt szigetünk tetején, mint kincses zátony a süllyedt / Atlantisz vizein, s tán száz ily zátonyon épül / majd az uj és szebb Atlantisz. Hiszem ezt. De az arcom mégse / vidám. Ne okolj! A vidámság ünnepet illet, / lombokat és madarat s kivirágzott kertet. Az Ember / ünnepe távol még. Ki pihenhet célja előtt? S hány / megfeszülés kell még a jövő Atlantiszig!"

Az *Atlantisz* 1913. március 1-jén, a *Nyugat*ban jelenik meg először, együtt a már említett *Vakok a hídon* című verssel, és a közös közlés értelmezési keretet is jelölhet. A két vers eltérő képiséggel, mégis azonos szemléleti pozícióból szólal meg, amennyiben mindkettő az emberi tájékozódás korlátozottságát és a világ emberközpontú értelmezésének megingását ábrázolja. A *Vakok a hídon* ezt egy jelenidejű szituációban ragadja meg, míg az *Atlantisz* mitikus távlatba helyezve mutatja fel egy elnémult civilizáció képében. Az *Atlantisz* továbbá – a *Vakok a hídon*hoz hasonlóan – képversként is értelmezhető: a különböző hosszúságú sorokból álló versszöveg törött oszlopot formáz (Bakonyi 2002, 46.), elfordítva pedig maga a víz alatti város képe is kirajzolódik.

Babits az *Atlantisz*t a *Recitativ* kötetben a *Képek és jelenések* című ciklusba sorolja.

Magyarázat

1. *kaucsuk* – trópusi növények tejszerű nedve, a természetes gumi alapanyaga.
8. *fejlábu* – a fejlábúak a puhatestűek egyik legfejlettebb csoportja; elnevezésük a száj körül elhelyezkedő karokra utal.
   Medúza-tekintetét – a görög mitológiában Medúza kígyókból álló hajú szörnyalak, akinek pillantása kővé dermeszti az embereket.
24. *zugoly* – elzárt, szűk sarok vagy rejtekhely.
29. *üng* – tájszó; hosszú, bő szabású ing.
31. *szerpentin táncosnő* – a 19. század végén kialakult szerpentintáncra utal; Loïe Fuller nevéhez köthető táncforma, amelyben a táncosnő lebegő, hullámzó anyagú ruhában mozog.
33. *Aphrodité Anadüomené* – a görög mitológia szerelem és szépség-istennője, Aphrodité tengeri születését ábrázoló mitológiai és művészeti típus; a szépség és érzékiség ikonikus megjelenítése.

408.

Vakok a hídon

A Csöndnek
folyóján
pár deszka-
darab.
Mi zajból van e Csönd? Zubog zúg a hab.

Támolygva
tolongnak
a hídon
vakok
kis görnyedt, japános, naív alakok.

A lelkük
a testből
ki sem lát
soha.
A deszkát belepte iszamlós moha.

Se korlát — Padlóig
se hídrács — derékban
legörbülve — letörpülve
mind — mind
lenn útat magának kezével tapint
üres szemgolyójuk — faruk meg feltolva
szanaszét tekint — a zord égnek int.

Mind bukdos — És olykor — És olykor
botorkál — kezével — tört lécen
gyámoltalanul — a semmibe nyul — hintázni tanul.

És néha — És néha
fülükbe — szemükbe
jön egy — csap egy
csobbanás: — loccsanás:
a Csöndbe taszítja le társát a társ.

1 R_1; R_2; V; ÖV: csöndnek
5 Ny; R_1; R_2; V; ÖV: csönd?
10 Ny; R_1; V: naiv

S mi zajból
van e Csönd?
Zubognak a
habok.
A Csöndnek kis hídján tolongnak a
vakok.

Egy bús fűz hullatja ágak záporát.
Széles hold kacagja, mint gúnyos barát
szegény kis támolygó vakoknak farát.

[1912; 1913. március 1. előtt]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 6, 5. sz. (1913. márc. 1.): 343. (Az *Atlantisz* című verssel együtt, elsőként közli.) – További megjelenések: R_1 75–76; R_2 77–78; V 210–211; ÖV 191.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. A V és az ÖV betűkészletéből hiányzott az *Í,* a verzállal szedett címekben a *hídon* szó ezért van *I*-vel szedve, azonban mindkét tartalomjegyzékben látható, hogy a cím hosszú í-vel értendő. Az 1. és az 5. sor *csönd* szavának kezdőbetűjét a 30., 32. és 35. sor analógiájára – a *Nyugat*-közlés által is támogatva – *Cs*-re változtattuk.

Javításaink

1. A *csönd*et – későbbi szimbolikus jelentéstartalmának megfelelően – nagy kezdőbetűvel írtuk.
5. Azonos értelemben emendáltunk.

Keletkezéstörténet

A *Vakok a hídon* keletkezését Babits Szilasi Vilmosnak elmondott visszaemlékezésében 1912-re teszi, a megírás helyszíneként pedig Budapestet jelöli meg. (Kelevéz 1994, 757.) Keletkezési körülményeiről kevés adat áll rendelkezésre: nem ismert olyan levél vagy feljegyzés, amely a keletkezést részletezné, és a versnek kézirata sem maradt fenn. Elsőként a *Nyugat* 1913. március 1-jei számában közlik, majd Babits a *Recitativ* kötet *Képek és jelenések* című ciklusába veszi fel a költeményt. A rendelkezésre álló adatok alapján tehát a *Vakok a hídon* keletkezése valószínűleg az 1912-es évre tehető.

A vers korai recepciójában fontos Hevesy Iván 1924-es, a költeményt monumentális sorsvízióként értelmező és a hangsúlyt a forma szuggesztív hatásra helyező *Nyugat*-beli írása, mely szerint a szaggatott, rövid sorok monoton ritmusa és a tipográfiai elrendezés tehetetlenséget és csüggedt létélményt közvetít. Hevesy egy japán fametszet lehetséges ihlető szerepét is felveti (Hevesy 1924, 549.), amit később Rába György pontosít: az utalást Kacusika Hokuszai egyik fametszetében ismeri fel, noha konkrét képi megfelelést

nem azonosít közte és a vers között. (Rába 1981, 399.) György Mátyás a *Recitativ* kötetet szemléző *Ma*-beli kritikája szerint a *Vakok a hídon* arról tanúskodik, hogy Babits Hokuszai expresszivitásához keres formális sémát, vagyis egy radikálisan modern, vizuális és indulatvezérelt impulzust klasszikus rendbe igyekszik visszafogni. (György 1917, 35.) További lehetséges inspirációforrásként felvethető Hakuin Ekaku 18. századi japán festő *Hídon átkelő vakok* című tusrajza is. A vers keletkezésének időszakában Babits több művészeti folyóiratot is olvas, és elképzelhető, hogy a költemény alapjául szolgáló képpel e lapok valamelyikében találkozik. Ennek közvetlen bizonyítéka azonban nem áll rendelkezésre, így az összefüggés csupán valószínűsíthető.

Rába arra is felhívja a figyelmet, hogy a vers közvetve idősebb Pieter Bruegel *Vakok* című, 1568-as festményére is utalhat, amely a „vak vezet világtalant" bibliai példázatát politikai és egzisztenciális allegóriává szervezi. (Rába 1981, 399.) Bartal Mária szerint ugyanakkor a *Vakok a hídon* nem értelmezhető ekphrasziszként, még akkor sem, ha a vers értelmezéstörténetében visszatérően felmerül Bruegel, illetve Hokuszai lehetséges inspiráló szerepe; a költemény valójában nem egy konkrét vizuális mű leírására vagy „lefordítására" törekszik, sokkal inkább a vakság, az egyensúlyvesztés és a tapogatózó test mozgásának testtapasztalati és érzékeléselméleti problémáját bontja ki nyelvi és tipográfiai eszközökkel. (Bartal 2017.)

Bruegel festményének hatása Babits költeményében Charles Baudelaire *A vakok* című szonettjének közvetítésével is érvényesül. Babits fiatalon lefordítja a verset, ezért valószínűsíthető, hogy annak képi, illetve szemléleti megoldásai közvetlenül is beépülnek saját költői gondolkodásába: a baudelaire-i vak alakja tragikomikus, égre meredő figuraként jelenik meg, ami ugyanígy Babits víziójában is tetten érhető. Rába szerint a világirodalmi előzmények közé tartozik továbbá Joseph Addison *Story of Abdallah and of Hilpa* című írásának Mirza-víziója is. Addison az emberi életet egy törött ívekből álló híd metaforájával ragadja meg, amelyen az alakok haladnak és botladoznak, majd az örökkévalóság áradatába hullanak; ez a látomás Babits versében önálló költői képpé szerveződik, mely a „tört lécen hintázni tanul" sorban köszön vissza. A vers gondolati hátterében felismerhető továbbá Henri Bergson ismeretelmélete is, amennyiben Bergson a semmi elgondolását az érzéki észlelés, elsősorban a látás és hallás kioltásához kapcsolja. A *Vakok a hídon* ezt allegorikus jelenetként mutatja be, hiszen a vakság és süketség a megismerés határhelyzetévé válik a versben. A költemény szokatlan tipográfiai megoldásai a jelentésképzés szerves részét alkotják, ugyanis a tördelés kirajzolja a híd alakját, a szöveg függőleges és vízszintes olvashatósága pedig az emberi sors többesélyűségét és a megismerés bizonytalanságát érzékelteti. Ez a megoldás, miként Rába rámutat, megelőzi Apollinaire kalligrammáit, és kevéssel marad el Mallarmé tipográfiai kísérleteitől, de Babits a magyar hagyományból, méghozzá Fábchich József képverseiből is merít. Rába értelmezésében a *Vakok a hídon* tehát autonóm költői látomás, amely ugyanakkor számos világirodalmi és képzőművészeti hagyományra is visszautal. (Rába 1981, 400–401.) Gál István a versben Edgar Allan Poe hatását is feltételezi (Gál 2003, 66.), jóllehet ezt nem részletezi és nem támasztja alá konkrét párhuzamokkal.

A vers a *Nyugat* hasábjain az *Atlantisz* című verssel együtt jelenik meg, ami a két szöveg tematikus összetartozását jelezheti. Mindkét mű az emberi lét kiszolgáltatottságát helyezi középpontba a megsemmisülés és az üresség távlatában: a *Vakok a hídon* ezt az egzisztenciális allegóriává szervezett látomásban, míg az *Atlantisz* egy mitikus pusztulástörténet elbeszélésében bontja ki. Motivikusan a *Vakok a hídon* összekapcsol-

ható továbbá *A lírikus epilógja* című verssel, amennyiben utóbbi „vak dió”-metaforája – Schopenhauer, Bergson és a szenzualista hagyomány felől – a látványtól való megfosztottságot és az ebből fakadó megismerési korlátot (énbe-zártságot) fogalmazza meg; a *Vakok a hídon* ugyanezt a határhelyzetet látomásként és tipografikus, „látható versként” tematizálja. (*A lírikus epilógja* elemzését lásd Branczeiz 2025.)

409.

Utolsó kép

[Illusztrációk mindenféle könyvekhez, 7.]

Nézd! Áll valami óriási bál
egy táncos örvény szíveket cibál.

Illatos felhők nyúlnak szerteszét:
bugyborgó zene, csiklandó beszéd.

A nagy zajtól hunyorgnak fényszemek,
sugarak pántlikái rengenek.

S a nagy fénytől mint ázott angyalok,
vakulnak és fakulnak a dalok.

Tenger a fény itt és a zene szél
s a vidám világ vihar és veszély.

[1912; 1913. május 1. előtt]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 6, 9. sz. (1913. máj. 1.): 663. (Az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* hetedik verseként.) – További megjelenések: R_1 85; R_2 87; V 217; ÖV 197.

Babits a *Nyugat* hasábjain *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* címmel egy hét darabból álló versfüzért közöl, amely különböző időszakokban keletkezett költeményeket egyesít. A végleges szövegközlésben, az ÖV-ben a ciklus darabjai többnyire új címet kapnak. A füzér a következő versekből áll (zárójelben megadjuk a korábbi címeket is): *1. [Álom] Világhistória; 2. [Egy kép, csak egy pillanatra] Detektívregény; 3. [Régi magyar arckép] Régi magyar irodalom; 4. [Modern festmény. B. M. modorában] Modern vázlat. B. M. verskötetéhez; 5. [Nyugalmas téli kép] Nyugalmas téli kép. Életem margójáról; 6. Ligeti részlet; 7. Utolsó kép.*

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel azonos a V szövege.

1 Ny; R_1; R_2: áll
3 R_1; R_2: nyulnak

Keletkezéstörténet

A vers – az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* 7. darabja – keletkezési ideje és helye Szilasi Vimos kötetének bejegyzése szerint: „1912. Bpest". (Kelevéz 1994, 757.) Kézirata nem ismert; első alkalommal a *Nyugat* 1913. május 1-jei számában jelenik meg.

A kétsoros strófákból és tízszótagú sorokból álló, páros rímes vers egy mindent elnyelő, örvénylő bál metaforájában ragadja meg a modern lét érzéki túlfokozottságát. (J. Soltész 1965, 353.) Rába György a *Nyugalmas téli kép*pel együtt tárgyalja a művet, és kiemeli, hogy míg az előbbi versszövege (a mottón kívül) egyértelműen idillikus hangulatú, addig az *Utolsó kép* már a diszharmóniát is érvényre juttatja. (Rába 1981, 392.) Tematikájában az 1906-ban keletkezett *Galáns ünnepség* című verssel rokon, hiszen mindkét mű társasági-ünnepi szituációt jelenít meg, amelyben a mozgás, a fény és a zene uralma alatt a felszín látványossága válik meghatározóvá. A *Galáns ünnepség* ugyanakkor ironikus-parodisztikus hangnemben leplezi le e világ mechanikusságát és ürességét, míg az *Utolsó kép* a túlburjánzó érzéki hatásokat nyugtalanító erőként érzékelteti. A két vers ezáltal az ünnepi-szociális látványvilág problematikusságát tárja fel, eltérő poétikai regiszterben, de közös kritikai szemlélettel.

Babits a verset a *Képek és jelenések* című ciklusba illeszti a *Recitativ*ban.

Magyarázat

6. *pántlika* – díszszalag.

410.

Detektívregény

[Illusztrációk mindenféle könyvekhez, 2.]

Egy mozipark, egy pompás mozipark
fenyvek, veranda és az éji fény,
mely elsikamlik a lépcsők kövén;
egy rács, amelyet markol durva mark:

a betörőé; hág a durva sark
nyomát a fehér kőre letevén;
egy rándulás – és feltünik a vén
fej: szántott homlok, vad szem, görcsös ajk…

Egy mozipark, egy pompás mozipark.
Benn a villában a kisasszony alszik
és szerteszéjjel szunnyad annyi rét.

Csodás nyugalmu éjjel. És a halk,
sík vászonégen végig szinte hallszik
a tücsök, hogy bezengi a cserét.

[1913. január 1. és 1913. május 1. között]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 6, 9. sz. (1913. máj. 1.): 660. (Az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* második verseként, *Egy kép, csak egy pillanatra* címmel.) – További megjelenések: R_1 80–81; R_2 82–83; V 214; ÖV 194.

Babits a *Nyugat* hasábjain *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* címmel egy hét darabból álló versfüzért közöl, amely különböző időszakokban keletkezett költeményeket egyesít. A végleges szövegközlésben, az ÖV-ben a ciklus darabjai többnyire új címet kapnak. A füzér a következő versekből áll (zárójelben megadjuk a korábbi címeket is): *1. [Álom] Világhistória; 2. [Egy kép, csak egy pillanatra] Detektívregény; 3. [Régi magyar arckép] Régi magyar irodalom; 4. [Modern festmény. B. M. modorában] Modern vázlat. B. M. verskötetéhez; 5. [Nyugalmas téli kép] Nyugalmas téli kép. Életem margójáról; 6. Ligeti részlet; 7. Utolsó kép.*

Cím Ny; R_1; R_2; V: Egy kép, csak egy pillanatra
9 R_2; V; ÖV: mozipark, [sh]
12 R_2: nyugaImú [sh] | Ny; R_1: nyugalmú

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. A cím kivételével ezzel megegyezik a V szövege, mely a 9. sorban ugyanazt a – R_2-ből eredő – sajtóhibát tartalmazza. A hibát javítottuk. A *Nyugat*-közlésben a 4. sor után nem marad ki üres sor, mely sajtóhibának tekintendő.

Javításunk

9. A sor végén álló vessző helyett korábbi nyomtatott megjelenések (*Nyugat* és R_1), illetve a következő sor nagy kezdőbetűje alapján pontot tettünk.

Keletkezéstörténet

A *Detektívregény* azok közé a rövid, erősen „pillanatképszerű" Babits-versek közé tartozik, amelyek később az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* című ciklus részeként jelennek meg a *Nyugat*ban. Szilasi Vilmos *Recitativ*-példányának bejegyzése a vers keletkezését „1912–13. / Bpest" megjelöléssel rögzíti. (Kelevéz 1994, 757.)

A keletkezés konkrét inspirációjára vonatkozóan Babits Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomása nyújt fogódzót. A költő *Mozipark* címen hivatkozik a versre (első négy kiadásában *Egy kép csak egy pillanatra* címmel szerepel, csak az ÖV-közléstől kapja a *Detektívregény* címet). Elmondása szerint Dienes Pálékkal együtt részt vett egy film vetítésén, amelynek története tartalmilag rokon *A gólyakalifá*éval: „Dienesékkel (Pali) voltam moziban, a Rákóczi-úti Uránia-épületben és azért mentem el, mert azt mondták, hogy egy bizonyos »Egy test, két lélek« c. darabot adnak – Wegener játszotta a főszerepet – amelyik tartalmilag hasonlít A gólyakalifához. Ez a mozifilm talán Stevenson regényéből van csinálva és az van benne, hogy valaki, aki nappal előkelő úr, éjjel csavargó lesz, betöréseket követ el, gyilkol. A versben is az a jelenet van, ahogy kilép az ablakon." (Gál 1975, 445–446.) Róna Judit kronológiája ezzel szemben rámutat, hogy Babits emlékezete tévesen köti a főszerepet Paul Wegenerhez, mivel az *Egy test, két lélek (Der Andere)* című, 1913-as, Max Mack-film főszereplője (dr. Hallerst) Albert Bassermann; a film Paul Lindau színdarabjából készült, és a történet a Robert Louis Stevenson-féle Jekyll és Hyde-típusú „kettős személyiség" sémát meséli el. (Róna 2013, 603.)

A film középpontjában Dr. Hallers berlini ügyvéd alakja áll, aki kezdetben elutasítja a kettős személyiség elméletét, majd egy balesetet követően olyan állapotba kerül, amelyben alvás és ébrenlét határán egy „másik én" lép működésbe. Ez a hasonmás bűncselekményeket követ el, többek között kifosztja saját lakását, miközben a főszereplő az eseményekről tudomást sem szerez. A cselekmény végül a kettős állapot megszűnésével és a polgári rend helyreállításával zárul. (Mack 1913.) A történet szerkezete és motívumkészlete – az alteregó megjelenése, a bűncselekmény mint öntudatlan cselekvés, valamint az emlékezetkiesés – szorosan illeszkedik ahhoz a jelenethez, amelyet Babits a *Detektívregény*ben megragad: a betörő alakjának egyetlen, filmszerű pillanatfelvételéhez. A források alapján mindez megerősíti, hogy a vers inspirációs hátterében egy 1913 elején átélt moziélmény (is) állhat.

Babits filmművészet iránti érdeklődése végigkíséri pályáját: a moziélmény költői formába való átültetése lírájában időben távol eső alkotói szakaszokban is visszatérően jelen van (Péter 1943, 12.), melynek nyomai tematikusan is követhetők a *Mozgófénykép* (1907/1908) és a *Detektívhistória* (1920) című versekben. Babitsnak a médium iránti nyitottságát *A gólyakalifa* 1917-es filmadaptációja is jól jelzi, amelynek forgatókönyvét Karinthy Frigyes és Korda Sándor készítette. (Lásd ehhez még a *Mozgófénykép* című vers

keletkezéstörténeti jegyzetét: Babits 2022, 370–374, továbbá Bodri 1987; Benyovszky 2011; Füzi 2016.) Rába György mutat rá, hogy a *Nyugat*-közlés címe, az *Egy kép, csak egy pillanatra* valójában sokkal pontosabban utal a vers nyelvpoétikai eszközhasználatára, mint a *Detektívregény* cím, mivel „a vizuális mozzanatok gyors, nominális stílusban […] peregnek: az események drámai mozgását […] az expresszionista, kihagyásos, fölsoroló mondatfűzés érzékelteti". (Rába 1981, 394.)

A kronológia a mozihelyszín kérdésében szintén dokumentáló jellegű kiegészítést ad: a filmbemutató helyszíneként az Apolló mozit is említi, ugyanakkor elképzelhető, hogy ténylegesen az Uránia is érintett lehetett, mivel 1913 nyarán az Apolló tulajdonosai megvásárolják az Uránia Színházat. Az is előfordulhat, hogy Babits emlékezetében két film motívumai keveredhettek, Wegener miatt ugyanis felmerül *A prágai diák* című film mint lehetséges inspirációforrás. A Hanns Heinz Ewers és Stellan Rye rendezte, a *William Wilson* című Poe-novellát adaptáló filmet bemutatásának évében, 1913-ban Magyarországon is játszották a mozik. A főszereplő Paul Wegener, ráadásul itt is előkerül a hasonmás-problematika, így elképzelhető, hogy Babits valóban keveri a két moziélményt. (Róna 2013, 603.)

A vers elsőként 1913. május 1-jén, a *Nyugat*ban jelenik meg, ennek fényében a megírás 1913. május előttre esik. Bár Szilasi Vilmos bejegyzése az 1912–1913-as datálást rögzíti, a keletkezéshez kapcsolódó moziélmény filológiailag rekonstruálható elemei – a *Der Andere* 1913-as bemutatója és hazai vetítései, valamint *A prágai diák* ugyancsak 1913-as magyarországi játszása – egyaránt az 1913-as évre mutatnak. Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy a *Detektívregény* 1913. január 1. és 1913. május 1. között keletkezik.

Babits a verset (*Egy kép, csak egy pillanatra* címmel) a *Recitativ* kötetben a *Képek és jelenések* című ciklusba illeszti.

411.

[Levelek, levelek, asztalomon…]

Levelek, levelek, asztalomon,
távoli hangok, sorsok, sorsok…
engem a magam bánata nyom
önnön lelkem kéje nem enged.
Minden ablakot elcsuk a bánat
minden zsalut elcsuk a kéj.

[1913; 1913. június 1. előtt]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 6, 11. sz. (1913. jún. 1.): 859. (Az *Homme de lettres vallomása* című prózai szöveg betétverseként.)

Szövegkritika

A *Nyugat*-közlés szövegét betűhíven közöljük.

Keletkezéstörténet

A *[Levelek, levelek asztalomon…]* elsőként 1913. június 1-jén jelenik meg a *Nyugat*ban, ami biztos *terminus ante quem* a keletkezés időpontjára nézve. Kézirata nem maradt fenn, a szöveg a *Nyugat*-beli első közlés alapján ismert. Bár a keletkezés konkrét időpontjára vonatkozóan nem áll rendelkezésre közvetlen adat, a verset nagy valószínűséggel nem sokkal a közlés előtt, 1913 folyamán írja Babits.

A hatsoros, egystrófás költemény Babits prózai önértelmezésének, az *Homme de lettres vallomása* című írásának a betétverse. A vers a prózában megfogalmazott élethelyzet – a könyvek, levelek és személyes megkeresések túlburjánzása, valamint a válaszadás cselekvésképtelenségének – lírai sűrítménye, mely mintegy aláhúzza és összefoglalja az elmondottakat. Az *homme de lettres* kifejezés művelt embert, az irodalom emberét jelöli, akinek az olvasás, írás és szellemi tevékenység határozza meg az életét. A szövegben ugyanakkor a fogalom finoman ironikus önmeghatározássá válik, amennyiben a nagy műveltség, a könyvek és levelek halmoz(ód)ása cselekvésképtelenséghez és elszigetelődéshez vezet. A levelek a külvilág meg- és felszólításai, „távoli hangok” és „sorsok”, amelyek eljutnak ugyan az alanyhoz, ám nem válnak párbeszéddé: „Nem, nagyon régóta nem írtam semmit, semmit az irodalomról, könyvek asztalomon garmadával hányódnak, esztétika, irodalom, történet, regény, vers, mennyi van! mennyi egy? Egymást olvasni, egymást nekibiztatni, játékokból hivatást, irodalomból életet csinálni, írni egymásnak és

Cím Ny: [a cím hiányzik]

cserélgetni, mint a bélyeggyűjtők (a közönség a nézőtér sötétében, nagy mitológiai szörnyeteg, láthatatlan) vinni a baglyokat Athénébe Athéne romjai közé (minden fülkéből már, minden hajlásból két-két tágult bagolyszem mered ki) – –" (Babits 1913, 11.)

A keletkezéstörténet szempontjából a vers és a prózai rész szoros összefüggésben áll Babits 1913-as levelezési gyakorlatával. Életének és közéleti-kulturális szerepének átalakulásával, ismertségének növekedésével a kapcsolatrendszere is bővül, rendszeres levélváltásai pedig megritkulnak. A fennmaradt levelek szerint ebben az időszakban gyakran késlekedik a válaszadással, idegenkedik a levélírástól, míg munkái, feladatai egyre sűrűsödnek. Gyakran sajnálkozik, amiért korábban elvállalt bizonyos feladatokat, ám azokat nem teljesítette a megbeszélt határidőre. Halmozódó elfoglaltságai és egészségi problémái miatt tudatosan minimalizálja a levélírást, levelei pedig többnyire rövidek, funkcionális jellegűek, hivatalos ügyekre, üdvözlésekre vagy alkalmi megemlékezésekre korlátozódnak. Ennek következtében az egyes ügyekkel, eseményekkel kapcsolatos véleménye, illetve reakciói sokszor csak közvetetten, levelezőpartnerei írásaiból rekonstruálhatók, a másik fél részéről pedig visszatérőek a sürgető, számon kérő vagy a válasz elmaradását firtató levelek. (Lásd Babits 2007, 249–250.) Például Pintér Jenőnek címzett, 1913-as levelében írja: „Nagy lelkifurdalás gyötör önnel szemben s milyen régóta már! Az igazat megvallva resteltem írni anélkül hogy a kért és reklamált kritikát ne csatoljam levelemhez, de viszont nagy torlódó munkáim s ezek között egyre fokozódó rossz idegállapotom megakadályoztak abban hogy a Kelecsényi könyvéről s annak témájáról elég alaposan gondolkozhassak." (Babits 2007, 108.) Egy másik, 1913. júniusi levélben pedig így ír Osvát Ernőnek: „Bocsáss meg, hogy rossz szándék nélkül bár, megcsaltalak és könnyelmü igéretet tettem." (Babits 2007, 107.) A *[Levelek, levelek asztalomon…]* ennek az élethelyzetnek a lenyomata, annak az állapotnak a rögzítése, amelyben a művelt ember szerepe ellehetetlenül az irodalom és az emberi kapcsolatok sűrű hálójában. Hogy nem átmeneti állapotról van szó, azt Babits *Levél* című, a *Versenyt az esztendőkkel* kötetben közölt verse is jelzi: „Asztalom bús szirtjén lapok, levelek, / lelkekből verődött, nyugtalan sereg / idevert madárraj, zsibog és csipog: / üzenetek, élet, levelek, lapok… // Ne várj tőlem semmit, távol jóbarát! / Ne lesd a poétát, tirannus világ! / Barlangba huzódott, sárkányokkal vív, / szökevénynek látszik, aki volt oly hív."

412.

[Ó sors a lelkem mindhiába kér…]

Ó sors a lelkem mindhiába kér
Csöpp enyhet mindhiába kér a lelkem
Én vagyok az ki gyöngyöt sohse leltem
És akit minden kavics szíven ér
Ezer veszéllyel televolt a tér
Amelyben én, nem sejtve vészt, hevertem
Kin az, mit vágyamért cserébe nyertem
A bánat már szivemben el se fér
Megúntalak, megutáltalak, élet
Isten veled, már torkig lakva véled
megyek Halál honába, béna váz
Testem igádat bár még törve bírná
Amíg utolsó könnyeit kisírná
Unt lelkemnek jobb ház a néma ház

[1913]

Kézirat

k PIM V. 3482/95. 1 f., rektó–verzó, ceruzaírású fogalmazvány Horvát Henrik névjegykártyáján. A rektón és a verzón Horvát Henrik ceruzával feljegyzett rímszavai olvashatók; Babits ezekhez írja hozzá a verssorokat. A kéziraton Babits aláírása nem szerepel, ugyanakkor Horvát Henrik utólagos azonosító feljegyzést tesz a rektón, ami a szerzőséget és a keletkezés körülményeit rögzíti: „Ezt a szonettet Babits Mihály írta 1913-ban a Baross kávéházban, az általam feladott <vég> rímekre. H. H."

Szövegkritika

A **k**-n látható javítások túlnyomórészt szó-, illetve betűszintű korrekciók, ugyanakkor több helyen jelentősebb átírások is megfigyelhetők a szövegen. A teljes 7. sort (kivéve a rímszót) olvashatatlan sorra írja rá Babits, míg a 14. sorban az „Unt lelkemnek"-et olvashatatlan variánsból javítja, amellyel a korábbi, „Mégis nekem" kezdetű, törölt változatot váltja fel.

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A rímszavakat Horvát Henrik jegyzi fel, Babits pedig ezek elé írja a sorokat, ezért a mondatok végén írásjelek nem szerepelnek. Az első sor végén álló vessző Horvát Henrik kezétől származik; az egységes közlés érdekében, és mivel nem Babits írja, ezt elhagytuk.

Javításunk

1. A sor végéről elhagytuk a vesszőt.

Előszöveg

k: PIM V. 3482/95.

[Cím nélkül]

Ó sors a lelkem ~~ mindhiába kér,
Csöpp enyhet ~~ mindhiába kér a lelkem
Én vagyok az ki ~~mert[?]~~ gyöngyöt sohse leltem
És akit minden kavics ~~szíves~~ szíven ér
Ezer veszéllyel televolt ~~e~~ a tér
Amelyben én, nem sejtve vészt, hevertem
~~ Kin az, mit vágyamért cserébe~~ nyertem
A bánat már szivemben el se fér
Me~~ g~~ úntalak, megutáltalak, élet
Isten veled, már torkig lakva véled
megye~~n k~~ Halál honába, ~~ béna~~ váz
~~Lelkem Testem~~ igádat ~~m b~~ár még törve bírná
Amíg uto~~ ls~~ó könnyeit ~~el ki~~sírná
~~Mégis nekem~~ ~~ Unt lelkemnek~~ jobb ház a néma ~~v h~~áz

Keletkezéstörténet

Az *[Ó sors a lelkem mindhiába kér...]* kezdetű fogalmazvány egyetlen fennmaradt autográf kézirata Horvát Henrik névjegykártyáján található, ceruzaírással, a kártya rektóján és verzóján. Az íráshordozó sajátosságai, valamint a rajta olvasható feljegyzés alapján a keletkezés körülményei viszonylag pontosan rekonstruálhatók. Horvát Henrik a rímszavakat előzetesen jegyzi fel, Babits ezek elé írja a sorokat, ami magyarázza a mondatvégi írásjelek hiányát és a központozás következetlenségét. A kéziraton lévő javítások jellege és elhelyezkedése arra utal, hogy a módosítások közvetlenül az írás, illetve a lejegyzést követő átolvasás során keletkeznek. A változtatások elsősorban szóalakokra és kisebb megfogalmazásbeli pontosításokra vonatkoznak, és már csak a kötött rímek miatt sem járnak együtt a vers szerkezetének átalakításával. Mindez azt jelzi, hogy a szöveg kialakítása egyetlen, viszonylag zárt alkotói fázison belül történik, a megfogalmazás részletei pedig még mérlegelés tárgyát képezik. Horvát Henrik rájegyzése szerint a verset 1913-ban, a Baross kávéházban (VIII. kerület, József krt. 45.) írja Babits. Ennél pontosabb datálás a rendelkezésre álló adatok alapján nem lehetséges.

A keletkezés alkalmi jellege összhangban áll a javítások természetével: a szöveg egy konkrét helyzetben, meghatározott formai keretben alakul, hosszabb időn át tartó átdolgozás nyomai nélkül, a javítások pedig a szöveg véglegesedésének folyamatát jelzik egyetlen írásaktuson belül. A kézirat nem utal későbbi visszatérésre vagy variánsképzésre; nem maradt fenn olyan szövegállapot, ami további átalakításra utalna. A másik személy által megadott rímekre történő versírás nem egyedülálló jelenség Babits pályáján, ugyanis Tóth Árpáddal és Komjáthy Aladárral együtt 1920 őszén részt vesznek egy költői játékban, amelynek keretében a Szabó Lőrinc által megadott rímekre kell erotikus témájú szonettet írniuk. (Erről részletesen lásd Szénási 2022b.) Az *[Ó sors a lelkem*

mindhiába kér…] petrarcai típusú, rímelésében szabálytalan szonett; 14 soros, oktávra és szextettre tagolódó, a 9. sorban fordulatot alkalmazó vers, amely tipográfiailag nincs strófákra bontva.

A vers záró képében szereplő motívum tematikusan összekapcsolható az 1907. november 1. után keletkezett *Sirvers*sel: a koporsóval azonosított „néma ház" a szenvedést követő végső megnyugvás és az érzékelés megszűnésének jelképe („Ma föld fölöttem, föld alattam / koporsó kerít, néma ház."), míg az *[Ó sors a lelkem mindhiába kér…]* esetében a „néma ház" a halál felé tett tudatos elfordulás célpontjaként jelenik meg.

413.

Fájó, fázó ének

Ó gondok, gondok, holnapok!
egy gondtalan mát hol kapok?

Szőnyeg-puhába betegen
búni hiába szigetem:

szivem verését halk ölén
csak annál jobban hallom én.

S nem hágy e belül ágyuzó
nyugodni tikkadt ágyuszó.

Rég mélyről únott hangja bánt
előbb sülyedt harang gyanánt:

de zord kohóba sülyedett
és a harangból ágyu lett.

S tép, tép e belül ágyuzó
lelkembe tikkadt ágyuszó.

Kifelé csupa sánc, perem:
befelé lelkem meztelen.

Fájón mezítlen, mint beteg
zománca-vesztett fogideg.

Úristen, ami itt hibás,
ki lesz eltömni Messiás?

Jámbor halászt, hiszem, lehet:
hanem ki vált meg *engemet?*

---

7 Ny; R_1; R_2: bellül
13 Ny; R_1; R_2: bellül
17 Ny; R_1; R_2: mezitlen,
19 Ny; R_1; R_2: Uristen,

Adj, Uram, kinek mit szeret:
az éhezőnek kenyeret,

a szomjazónak hűs italt,
a fiatalnak fiatalt,

adj az öregnek szép időt:
hadd üldögéljen ház előtt,

adj, Uram, néki friss erőt –
de nékem adj már pihenőt!

[1914. húsvét, április 12–13. körül]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 10. sz. (1914. máj. 16.): 677. (Együtt *A csengetyűsfiú* című verssel, elsőként.) – További megjelenések: R_1 56–57; R_2 58–59; V 198–199; ÖV 181; VV 39–40.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a VV. A szöveg végleges formáját már a V-ben elnyerte. A 7. és a 13. sor *bellül* alakja tovább erősítette a vers jambikus jellegét; a helyesírás ekkor a mai normához igazodott, ami a ritmikai hatás kiegyensúlyozásában is szerepet játszhatott. Emendálást az egységes központozás miatt a 23. sorban hajtottunk végre, a 29. sor analógiájára.

Javításunk

23. Az *Adj* után – a 29. sor alapján – kitettük a hiányzó vesszőt.

Keletkezéstörténet

A versnek nincs ismert kézirata, első alkalommal a *Nyugat* 1914. május 16-i számában jelenik meg. Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése a *Fájó, fázó ének* keletkezését „1914. húsvét, Budapest" megjelöléssel rögzíti. (Kelevéz 1994, 756.) Szabó Lőrincnek elmondott részletes ihlettörténeti vallomásában Babits a vers keletkezését több egymást követő íráshelyzethez köti: „Első egy pár strófa, »Szőnyeg-puhába betegen«: – a szobában otthon, este készült. Aztán a többi, míg az orvostól jöttem haza, az alatt. Akkor még nem volt gondunk az ágyúra, én Gábor Áronra gondoltam, s Gaál Mózes iskolájában tanítván, a székely hősi emléke nem volt távol, de nem tudom pontosan:

23 Ny; R_1; R_2; V; ÖV; VV: Adj Uram,
25 Ny: hüs [sh]

miért jutott eszembe éppen akkor. Végét pedig a következő nap délután iskolánkból kijövet írtam. Szép napos idő volt és a Népligetben sétáltam, onnan származik az emlék, hogy a ház előtt üldögélnek az öregek. Nem ültek ugyan előttünk [?], de olyan békés, nyugalmas életnek látszott minden." (Gál 1975, 448.) A vallomás szerint tehát a képalkotást ekkor még nem a világháború közvetlen tapasztalata, hanem a történeti és kulturális emlékezetből előhívódó asszociációk irányítják. A harangokból ágyút öntő Gábor Áron tüzértiszt alakja és a székely hősi hagyomány a Háromszék megyéből származó Gaal Mózes, a Tisztviselőtelepi Magyar Királyi Állami Gimnázium igazgatójának közegében a tanító Babits számára élő referencia. A záró rész hangulatát a békés, napos idő és a nyugodt városi élet látványa határozza meg, amely a ház előtti öregek képében artikulálódik, jóllehet Babits hangsúlyozza, hogy ez az emlékkép inkább hangulati, mintsem konkrét élményen alapul.

Róna Judit kronológiája mutat rá, hogy id. Babits Mihályné 1914. április 20-án kelt képeslapjában hazatérését követően fiáért való aggodalmának ad hangot, és hogyléte felől érdeklődik, ez pedig összefüggésbe hozható Babits Szilasi Vilmosnak tett megjegyzésével, miszerint a vers keletkezése idején orvostól tért haza. (Róna 2013, 674; a levelet lásd Babits 2007, 198.) Bár közvetlen bizonyíték nincs arra, hogy ugyanazon egészségi epizódról van szó, a források párhuzama a húsvét körüli keletkezést valószínűsíti. Babits egészségi állapota ebben az időszakban ingadozó, súlyos szervi betegség nem mutatható ki, ugyanakkor a tartós, egyoldalú megterhelés kimerültséget és ideggyengeségre utaló tüneteket okoz. A gyakori rosszullétek miatt a költő több kötelezettségét elhalasztja vagy lemondja, levelezésében is egyre sűrűsödnek a betegségre utaló megjegyzések, végül 1914 nyarán szanatóriumi üdülés mellett dönt. (Babits 2007, 258.)

Rába György szerint a vers filmszerű, pulzáló képalkotása akusztikus jelenségekből kiindulva hoz létre vizuális és történeti asszociációkat (harang–ágyú, Gábor Áron alakja), míg a lírai beszéd egyetlen lelkiállapot folyamatos átalakulásait érzékelteti. Értelmezésében e poétikai eljárás hátttereként felismerhető Bergson intuícióelméletének hatása, ekképp a *Fájó, fázó ének* „olyan irányváltoztató dikciójú vers, melynek egyetlen szilárd, mondhatni mágnespontja az intuitív én, mely a valóság több, térben és időben távoli és közeli rokonságú képzetét maga köré sűrítve, a különálló életjelenségek lappangó, reális összefüggéseit mintegy szóra bírja." (Rába 1981, 433–434.) A vers a magánjellegű panaszt általános érvényű imává változtatja, és ebben az értelemben összefüggésbe hozható az ugyanebben az évben keletkezett *Miatyánk*kal, amelyben az isteni rendhez fordulásban a mindennapi élet védelme szintén központi elem. Mindkét versben fontos szerephez jut továbbá a könyörgés retorikája, igaz, a *Miatyánk* már a háborús események közegében formál kollektív imát.

Babits a verset a *Recitativ* kötetben *Az égő puszta* ciklusba illeszti.

Magyarázat

20. *Messiás* – vallási értelemben felkent, kiválasztott megváltó; a keresztény hagyományban Jézus Krisztus megnevezése.

414.

A csengetyűsfiú

Minden reggeli látomásból
szemem mögött dal erjed, érik
mint nyílt hordóban aromás bor.

Ázik az utca friss aranyban
reggeli csengő csengi végig:
ezüst hal az arany folyamban.

Ó, reggel, gyermek, gyönyörűség!
kertek falán át egy karaj lomb
tán a csengő szavára hajlong
ó, szent reggeli csengetyűsség!
a kapu árnya aranyat vág.

Gyenge a nap, szelíd az árnyék
s a lombok zöldje halovány még
kacag a csengő tiszta zajjal
s nyíló kapukból friss leányok
csengetnek vissza víg kacajjal.
Nyíló kapukba mind kiállnak
sorfalat állva mint királynak
hónuk alatt egy kicsi teknő:
hódolni drága adományok
(drága nap aranyozza reggel)
s a csengő egyre közelebb jő
a nagy csengő a kis gyerekkel
s mögötte súlyosan döbög ↔

Cím Ny: A csengetyüsfiú | KisfTÉÚjF: A csengetyűs fiú
3 Ny; R_1; R_2: nyilt
5 KisfTÉÚjF: végig;
7 Ny; R_1; R_2: Ó reggel, Ny; R_1: gyönyörüség!
10 Ny; R_1; R_2: ó szent Ny; R_1; R_2: csengetyüsség!
12 Ny; R_1; R_2: szelid
15 Ny; R_1; R_2: nyiló
16 Ny: vig
17 Ny; R_1; R_2: Nyiló
24 Ny: sulyosan

a méltóságos nagy szekér
rejtelmes szürke födelekkel
a verőfényes távol utcán
s megáll, ha egy kapúig ér.
S az egyik leány közeleg,
feszíti mellét, nyújtja karját;
s nyílnak az ajtós födelek,
melyek a tág kocsit takarják.
Úgy tartja, nyújtja válla, karja
az adományt, a drága ládát
mint antik urnát régi szobrok;
s amint a vak szekérbe önti
ezüstből látsz fellengni fodrot
a por gyémántját, füst ezüstjét,
szent áldozatnak ritka füstjét
nap felé szállni a szekérből.

Ó, mit nekem hogy a szemétből!
Isten szemében nincs szemét:
fürtödnek, melyből borod erjed,
ne hányjad el rohadt szemét:
attól édesebb lesz a bor.
Inkább gyönyörködve figyeljed,
hogy napban gyémánt lesz a por
s hallgasd a szemetes-zenét
amint utcádon csengve terjed.

[1914. május; 1914. május 16. előtt]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 10. sz. (1914. máj. 16.): 679–680. (Együtt a *Fájó, fázó ének* című verssel, másodikként.) – További megjelenések: R_1 58–59; R_2 60–61; V 199–201; ÖV 182–183; *Kisfaludy Társaság Évlapjai* Új folyam 60 (1937–1940): 33–34; VV 40–42.

---

28 Ny; R_1; R_2: megáll ha Ny; R_1; R_2: kapuig
30 Ny: feszíti Ny: nyujtja
31 Ny: nyilnak
33 Ny: Ugy Ny: nyujtja
41 Ny; R_1; R_2: Ó mit nekem hogy a szemétből! | KisfTÉÚjF: [a sor hiányzik]
42–49 KisfTÉÚjF: [a sorok hiányoznak]
44 Ny: ne hányjad el rohadt szemét,

Szövegkritika, szövegváltozatok

A 4., 16., 18. és 32. sor „nyilt", „nyiló", „nyilnak" szavainak rövid ékezése a V-től megváltozik. A 8. sor utolsó szavának „gyönyörüség" alakja csak az első két megjelenésre jellemző. A 11. sor utolsó szavának „csengetyüsség" alakja, az utolsó előtti magánhangzó rövidülése a V-től hosszúra változik. A 17. sor utolsó előtti szavának, a 25. sor harmadik szavának rövid ékezése csak a *Nyugat*ban található meg. Ugyancsak kizárólag itt olvasható a 31. sor két igéjének – „fesziti", „nyujtja" – rövid ékezése A 29. sor ötödik szavának hosszú ékezése – „kapúig" – a V-ben jelenik meg először. A verzállal szedett cím a *Nyugat*ban, valamint az R_1-ben és R_2-ben rövid „ü"-s alakban közli a címet, ugyanakkor az R_1 és R_2 tartalomjegyzékéből egyértelműen kiderül, hogy a cím helyes alakja hosszú „ű"-t tartalmaz *(A csengetyűsfiú)*. Ezért az R_1 és R_2 közléseit a cím tekintetében nem vettük fel a főszövegtől eltérő szövegváltozatként.

Alapszövegünk a VV. A szöveg végleges formája a V-ben alakult ki, amely az előző változatokhoz viszonyítva kevesebb jambust alkalmaz. A *Nyugat*ban az összes *í* és *ú* rövid; az, hogy az R_1 a *Nyugat*hoz képest több eltérést mutat, feltehetően a szedésre szánt kézirat központozásából fakad, nem pedig sajtóhibából. A *Kisfaludy Társaság Évlapjai* az utolsó kilenc sort elhagyja.

Keletkezéstörténet

A versnek nincs ismert kézirata. Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a keletkezés ideje és helye: „1914. május, Budapest." (Kelevéz 1994, 756.) Ez és az első közlés dátuma alapján *A csengetyűsfiú* keletkezése 1914 májusára, pontosabban 1914. május 16. előttre tehető.

Babits Szabó Lőrincnek a keletkezés körülményeiről tett visszaemlékezésében rámutat a vers és a *Nyugalmas téli kép* azonos érzelmi hátterére: „Szép derűs reggelek emléke, amikor mentem a Tisztviselőtelepen az iskolába. A nyugalmas téli kép emóciója is, ez reggel, az délután." (Babits Tisztviselőtelepre költözéséről lásd a *Nyugalmas téli kép* keletkezéstörténeti jegyzetét, illetve a tisztviselőtelepi évek dokumentumgyűjteményét lásd Babits 1991.) Babits továbbá *A csengetyűsfiú* fogadtatásáról is szót ejt: „Népszerű vers volt a Csöngettyűs fiúról, aki a saját nevében beszélt és utána eltűnt. Mikor megjelent, volt aki (a Nyugat emberei közül Laczkó Géza is) azt mondta, hogy hát kétfajta költő van, van aki a csöngettyűs fiút kereskedelmi problémának írja le és olyan aki… szóval nem helyeselte, hogy szépet lássunk benne. Mikor írtam, akkor jött hozzám (délután írtam le a reggeli témát), éppen akkor jött hozzám az öreg Gaál Mózes. Meg is mutattam, tetszett neki." (Gál 1975, 447.) Laczkó reakciója fontos értelmezői magatartásra mutat rá, amennyiben kifogásolja, hogy a szemétszállítás motívuma a versben esztétizált látvánnyá alakul. Rába György ezt a vers erősségeként tünteti fel, hiszen „[a] szemetesfiú diadalmenete a rothadásból vezet az átszellemítő szépség felé" (Rába 1981, 435.), a hétköznapi és a szent, az alantas és a magasztos ellentétpárja között átjárhatóság terem, s a szemétszállítás mindennapos rutinja, az értéktelen szemét esztétikai értelemben is felértékelődik. Szintén Rába hívja fel rá a figyelmet, hogy *A csengetyűsfiú* tematikus szinten összefüggésbe hozható az 1904–1905 telén keletkezett *A világosság udvara* című Babits-verssel, ám míg utóbbi a bérház rejtett terében felhalmozódó szemetet az élet elfojtott, tudattalan mélyrétegeként értelmezi, addig *A csengetyűsfiú* ugyanezt a motívumot egyfajta rituális fényben tünteti fel. (Rába 1981, 436.)

Széchenyi Ágnes azt hangsúlyozza a vers kapcsán, hogy Babits tudatosan választ városi, sőt „rút" témát – a szemeteskocsit –, amellyel a századfordulós modernség jegyében szembefordul a falusi idillt előíró hagyománnyal, és egyúttal a városi lét tárgyait is költői rangra emeli. (Széchenyi 2013, 32.) Nemes Nagy Ágnes szerint „az impresszionistán induló, annak tetsző versben szó sincs impresszionizmusról, itt valóban látomás nyílik ki előttünk, egy hatalmas panoráma, amelyből lefelé tekintve egybemosódik a Tisztviselőtelep és a Parthenon, a görög papnő és a cselédlány, a király avagy ministránsfiú és a szemetesgyerek, s a rothadó szemét mintegy alkatrészévé, szükséges elemévé válik az egésznek. Az arisztotelészi harmóniaelméletet érinti itt a vers – s még annyi más hasonló bölcseleti feltételezést –, amelybe a tragédia, a pusztulás összetevőként van belekombinálva. A katartikus szemét – erről szól Babits Mihály verse." (Nemes Nagy 1988, 933.)

A csengetyűsfiú a *Recitativ* kötetben *Az égő puszta* című ciklusban kap helyet.

415.

Ecetdal

Gondoltad volna egyszer, erődben és szabadban,
robogva tüskön által, mint kit a nap vakít,
hogy lesz hogy fáj a szúrás, hogy este félsz magadban
és milyen jól esik majd szeretni valakit?

Nem fogsz szeretni senkit, gondoltad, úgy-e, bátor,
csak lányok gyenge mellét, üdítő hűs szemét,
friss fénybe fürdő fürtét, mely nyílt hajnali sátor
s a testükből szürődött, lelkedbe szürt zenét?

De ezt is nem becsülted – bezzeg ma visszarínád
lehetne, visszahínád elejtett perceid,
lenézett zsenge mustod tapadós ajkkal innád:
de ecet lett belőle, hogy elvont szájjal idd.

Forratlan zsenge mustod, hogy forrjon, hagyni vesztéd
s emlék-levendulából lett almod ecetágy
borát is újra forrni erjesztéd és eresztéd
s ó jaj, mi jaj-izű lesz, ha kétszer forr a vágy!

Most temetőn dülöngesz eceted únt izével,
készen már, régi részeg, hogy a vizet papold,
s izetlen nyúgalomnak keverve hűs vizével
hűs szeretet borát idd, szesztelen enyhe bort.

De benned enyhe nedv is hamar forr égetővé,
szesztelen nem maradhat kádadban érzelem; ↔

Cím Ny; R_1; R_2: Ecet-dal
2 Ny; R_2: vakit,
6 Ny: hüs
7 Ny; R_1; R_2: nyilt
8 R_1; R_2: szűrődött, R_1; R_2: szűrt
15 Ny: ujra
16 R_1: jaj-ízű
17 Ny: unt Ny; R_1: ízével,
19 R_1: ízetlen R_1: nyugalomnak V: keserve [sh] Ny: hüs
20 Ny: hüs

így válik könnyü könnyed maróvá, étetővé
és cseppjeit sziszegve nyeled szegény… nyelem…

Szegény most, gyenge versem, menj árva kis pityergő,
véremnek verse mégis és nékem drága vers,
ki vallod a világnak, hogy még erembe csergő
a régi furcsa taktus s helyettem sírni mersz.

[1914. május; 1914. július 16. előtt]

Kézirat, gépirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1969/94. 1 f., rektó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül, a vers 9–12. sora.

Gépirat: **g** PIM V. 5094. 1 f., rektó, gépirat, papírlapra két darabban felragasztva, gép- és tintaírású javításokkal. A cím és az aláírás Babits kézírásával, tintával.

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 16. sz. (1914. júl. 16.): 61. (Együtt a *Haza a telepre* és az *Isten kezében* című versekkel, elsőként.) – További megjelenések: R_1 60–61; R_2 62–63; V 201–202; ÖV 184.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A **k** fogalmazványtöredék, a vers 9–12. sorát tartalmazza. Két javítás figyelhető meg a fólión: az 1. sorban (ami a vers 9. sorának variánsa) Babits előbb a „De azt is nem becsülted” alakot írja, majd az első három szó fölé a „De jaj ma” változatot jegyzi, amelyet aztán elvet és kihúz. A 3. sorban (ami a vers 11. sorának variánsa) „A vén” jelzővel kezdi a sort, ezt azonban törli.

A **g** a 7., utolsó versszaknál kettévágott fólión szerepel, Babits az alsó és felső részt egy általa felragasztott fólión egyesítette; a felragasztott fóliórész 238×170 mm, míg a kisebb 39×155 mm méretű. A 6. és 7., azaz az utolsó előtti és az utolsó versszak között eredetileg az írógép elválasztó jelével készült szaggatott vonal húzódott, amely mentén Babits a fóliót kettévágta. A gépiraton több javítás figyelhető meg: Babits tollal pótolja a 3. sorban a *szúrás,* az 5. sorban az *úgy-e,* illetve a 19. sorban a *nyúgalomnak ú*-jának ékezetét, valamint ugyanígy a 9. sor *visszarínád* és a 10. sor *visszahínád í*-jének ékezetét. Több helyen X betűkkel üti át a korábbi, elvetett szövegrészeket, és föléjük gépeli az új változatot, például a 8. sorban a „lelkedbe sugárzó fényzenét?” helyett „szürődött, lelkedbe szürt zenét?” kerül. Hasonló átütéses és föléírásos javítás figyelhető meg a 16., 19., 20., 22. és 28. sorokban.

Alapszövegünk az ÖV. Ettől a V csupán a 19. sor sajtóhibájával (*keverve* helyett *keserve*) tér el.

23 Ny: igy Ny: maróvá;
28 Ny: sirni

k: OSZK Fond III/1969/94.

[Cím nélkül]

De azt is De jaj ma nem becsülted – bezzeg ma visszarínád
lehetne, visszahínád elejtett perceid
A vén Lenézett zsenge mustod tapadós ajkkal innád
De ecet lett belőle, hogy elvont szájjal idd.

g: PIM V. 5094.

Ecet-dal.

Gondoltad volna egyszer, erődben és szabadban,
robogva tüskön által, mint kit a nap vakit,
hogy lesz hogy d f áj a szúrás, hogy este félsz magadban
és milyen jól esik majd szeretni valakit?

Nem fogsz szeretni senkit, gondoltad, úgy-e, bátor,
csak lányok gyenge mellét, üditő hüs szemét,
friss fénybe fürdő fürtét, mely nyilt hajnali m sátor
s a testükből lelkedbe sugárzó fényzenét? szürődött, lelkedbe szürt zenét?

De ezt is nem becsülted – bezzeg ma visszarínád
lehetne, visszahínád elejtett perceid,
lenézett zsenge mustod tapadós ajkkal innád:
de ecet lett belőle, hogy elvont szájjal idd.

Forratlan zsenge mustod, hogy forrjon, hagyni vesztéd
s emlék-levendulából lett almod ecetágy
borát is ujra forrni erjesztéd és eresztéd
s ó jaj, mi jaj-izü lesz, ha ujra kétszer forr a vágy!

Most temetőn dülöngesz eceted unt izével,
készen már, régi részeg, hogy a vizet papold,
s izetlen nyúg á a lomnak keverve hűs vizével
hüs szeretet borát idd, savanykás szesztelen enyhe bort.

De benned enyhe nedv is hamar forr égetővé,
lelkedben szesztelen nem maradhat szesztelen kádadban érzelem;
igy válik könnyü könnyed maróvá; étetővé
és cseppjeit sziszegve nyeled szegény...nyelem...

Szegény most, gyenge versem, menj árva kis pityergő,
véremnek verse mégis és nékem drága vers,
ki vallod a világnak, hogy még erembe csergő
a régi furcsa vér és taktus s helyettem sirni mersz.

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

Az *Ecetdal* Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint 1914 májusában, Budapesten keletkezik (Kelevéz 1994, 756.), és röviddel ezután, 1914. július 16-án jelenik meg a *Nyugat*ban, a megírás és az első közlés között tehát rövid idő telik el. A Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti visszaemlékezések között Babits nem említi meg a verset. A versből fennmaradt egy ceruzával írt, egy fólión található fogalmazványtöredék a 9–12. sorokkal, valamint egy külön papírlapra két részben felragasztott, gépiratos változat, amelyen gép- és tintaírású javítások is láthatók. A **g**-n fennmaradt javítások alapján a vers szerkezete és hangoltsága nem változik meg jelentősen, a módosítások többnyire a képek és szóválasztások pontosítását szolgálják (például a „savanykás" helyett a „szesztelen" alkalmazása).

A vers keletkezésének hátterében Rába György Bergson hatását azonosítja, továbbá rámutat, hogy az *Ecetdal*ban a végig belső dialógusú megszólalás fokozatosan feszültséggel telíti a vers egyenletes lüktetését, míg az önmegszólítás váratlanul önmagára fordul, ezáltal láthatóvá teszi a költői indulat és az emlékezés mélyrétegeiben működő lelki mechanizmust. (Rába 1981, 436–438.) Szemlér Ferenc hívja fel arra a figyelmet, hogy a költemény olyan alkotói fordulóponton jön létre, amikor Babits figyelme a külső jelenségek esztétikai közvetítéséről a személyesen átélt lelki folyamatok közvetlen megszólaltatása felé fordul, és az addig tematikusan kezelt feszültségek belső kényszerként szervezik a versbeszédet. Ez a közvetlen, önmagára irányuló hang abba a szemléleti keretbe illeszkedik, amelyet a világháború tapasztalata nem sokkal később még tovább mélyít, és egy érettebb, felelősségteljesebb költői önkép kialakulását jelzi. (Szemlér 1938, 142.)

J. Soltész Katalin – Töttős Gáborhoz hasonlóan – megállapítja, hogy a borhoz kapcsolódó képek Babits költészetében szorosan kötődnek a szülőföldhöz, hiszen „a bortermő Szekszárd vidéke csillog vissza" e motívumok mögött, így az *Ecetdal* esetében is. A bor-fogalomkörből merített hasonlatok és metaforák fontos területét alkotják Babits természeti képalkotásának: teljes költemények szerveződnek erre a szimbolikára (például *Ősz, kripta, ciprus, szüret, tánc, kobold,* a *Laodameia* „Milyen bort adtak…" kezdetű kardala, a *Vile potabis*), s a bor motívuma számos más versben is visszatér, például az *Éji dal,* a *Homérosz,* a *Két nővér,* az *Új könyvekre,* az *Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni* és *A csengetyűsfiú* soraiban. (J. Soltész 1959, 191; Töttős 2009.) A költő az *Ecetdal* 14., „s emlék-levendulából lett almod ecetágy" sorát később átalakítva felhasználja a *Halálfiai*ban: „ez únott sorsok ülledékén különös új kis lelkek forrtak már, mint édeskés levendulaágyán forr az ecet." (Babits 2006, 1:168.)

Babits a verset a *Recitativ* kötetben *Az égő puszta* ciklusba illesztve közli.

Magyarázat

13. *must* – a szőlő kipréselésével nyert, erjedés előtti gyümölcslé.

416.

Haza a telepre

Rég elmaradt a fény, a körut;
a villanyos a sötétbe fut.

Ó, Istenem, megint egyedül:
az ég, a föld megint megürül.

A villanyos az éjbe szalad:
kék villanások a sín alatt.

Ó, távoli villany, száz régi est! –
rideg hátad mögött, Budapest!

Örömvölgy-utca, örömtelen:
szeszgyár, kis korcsma, köz-szerelem.

Kültelki házak udvarai,
hol nappal a korcs kintorna rí,

s hol az éjben, kéjben, szenvedőn
nyögi párzó macska a háztetőn,

jaj, gyermekhangon, az Állati Lét
kitettje, iszonyu kényszerét.

Sivítva surran az éji sinpár
fölött a kocsink s fordulva himbál

a Ganz-gyár únott falainál
hirtelenebbül a nappalinál.

A gyár, a Ganz-gyár, ó Mária!
s a pesti lapos Kálvária!

---

1 R_1: körút;
3 Ny; R_2: Ó Istenem, | R_1: O Istenem, [sh]
7 Ny; R_1; R_2: Ó távoli
8 Ny: Rideg
13 Ny: kéjben szenvedőn

A gyár tetején nagy éjjeli nap rak
tüzet vörös-izzón, nagy kerek ablak.

Leszállni, haza, az éjszakán –
ó, régi éjek! régi magány!

Ó, hol van a könyv, lekötni a lelkem?
Vagy hol van az álom, oldani engem?

Hol van a Múzsa, holt szeretőm?
Félek egyedül már, mint temetőn,

vagy mint aki egy halottal aludna –
Ó, kocsira! vissza! fénybe! körutra!

[1914. június; 1914. július 16. előtt]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k_1}$ MTA Ms 10.506/22. 1 f., rektó, tinta-, majd a 17. sortól ceruzaírású fogalmazvány, tintával aláírva; $\mathbf{k_2}$ OSZK Analekta 10.783. 1 f., rektó, tintaírású tisztázat, aláírással.

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 14. sz. (1914. júl. 16.): 62. (Együtt az *Ecetdal* [itt még *Ecetdal*] és az *Isten kezében* című versekkel, másodikként.) – További megjelenések: R_1 62–63; R_2 64–65; V 202–203; ÖV 185.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A $\mathbf{k_1}$-en és $\mathbf{k_2}$-n látható nem számottevő javítások leginkább a központozást érintik, valamint kisebb betűjavítások figyelhetők meg rajtuk. Ilyen például a 26. sorban az „éjek!" felkiáltójelének javítása a $\mathbf{k_2}$-n, illetve a 21. sorban a „Ganz" kezdőbetűjének g-ből G-re történő módosítása a $\mathbf{k_1}$-en. A $\mathbf{k_1}$ tintaírással kezdődik, a 17. sortól azonban ceruzára vált, majd a végén ismét tintával írja alá Babits. A címben mindkét kéziraton nagybetűvel kezdődik a „Telepre", azonban a nyomtatott közlésekben már kisbetűs alakban jelenik meg.

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel megegyezik a V.

---

26 Ny; R_1; R_2: ó régi
27 Ny; R_1; R_2: Ó hol
32 Ny; R_1; R_2: Ó kocsira! R_1; R_2: körútra!

k₁: MTA Ms 10.506/22.

Haza a Telepre

Rég elmaradt a fény, a körut;
a villanyos a sötétbe fut.

Ó Istenem, megint egyedül:
az ég, a föld, megint megürül.

A villanyos az éjbe szalad:
kék villanások a sín alatt.

Ó távoli villany, száz régi est –
rideg hátad mögött, Budapest!

Örömvölgy utca, örömtelen
szeszgyár, kis korcsma, köz-szerelem

Kültelki házak udvarai,
hol nappal a korcs kintorna ri,

s hol az éjben, kéjben, szenvedőn
nyögi párzó ma cska a háztetőn,

jaj, gyermekhangon az Állati Lét
kitettje, iszonyu kényszerét.

Sivitva surran az éji sínpár
fölött a kocsink s fordulva himbál

a Ganz-gyár únott falainál
hirtelenebbül a nappalinál

A gyár, a g G anz gyár, ó Mária!
s a pesti lapos Kálvária

A gyár tetején nagy éjjeli nap rak
tüzet vörös-izzón, nagy kerek ablak.

Leszállni, haza, az éjszakán –
ó régi éjek! régi magány!

Ó hol van a könyv, lekötni a lelkem?
Vagy hol van az álom, oldani engem?

Hol van a Múzsa, holt szeretőm?
f F élek egyedűl már mint temetőn

vagy mint aki egy halottal aludna –
Ó kocsira, vissza, fénybe, körutra

Babits Mihály

k_2: OSZK Analekta 10.783.

Haza a Telepre.

Rég elmaradt a fény, a körut;
a villanyos a sötétbe fut.

Ó Istenem, megint egyedül:
az ég, a föld megint megürül.

A villanyos az éjbe szalad:
kék villanások a sín alatt.

Ó távoli villany, száz régi est –
Rideg hátad mögött, Budapest!

Örömvölgy-utca, örömtelen:
szeszgyár, kis korcsma, köz-szerelem.

Kültelki házak udvarai,
hol nappal a korcs kintorna rí,

s hol az éjben, kéjben szenvedőn
nyögi párzó macska a háztetőn,

jaj, gyermekhangon, az Állati Lét
kitettje, iszonyu kényszerét.

Sivítva surran az éji sinpár
fölött a kocsink s fordulva himbál

a Ganz-gyár únott falainál
hirtelenebbül a nappalinál.

A gyár, a Ganz-gyár, ó Mária!
s a pesti lapos Kálvária!

A gyár tetején nagy éjjeli nap rak
tüzet vörös-izzón, nagy kerek ablak.

Leszállni, haza, az éjszakán –
ó régi éjek, ! régi magány!

Ó hol van a könyv, lekötni a lelkem?
Vagy hol van az álom, oldani engem?

Hol van a Múzsa, holt szeretőm?
Félek egyedül már, mint temetőn,

vagy mint aki egy halottal aludna –
Ó kocsira! vissza! fénybe! körutra!

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A *Haza a telepre* keletkezését Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése 1914 júniusára datálja, illetve Budapesthez és Szekszárdhoz köti: „1914. VI. Bpest–Szekszárd" (Kelevéz 1994, 756.) Babits a Szabó Lőrincnek elmondott ihlettörténeti vallomásban részletesen rögzíti a vers konkrét élményhátterét és topográfiai adatait: „Villanyos út. Este a Bándlinál a Körúton [Baross kávéház, a VIII. kerület József krt. 45. szám alatt (tulajdonosa German Jenő)] vacsoráztam, a Baross-utcán mentem a 16-oson." A költő felidézi az Örömvölgy utca hangulatát is: „Az Örömvölgy-utca [ma Diószeghy Sámuel utca] undok utca. Tényleg olyan macskazajok hallhatók, bár nem biztos, hogy éppen akkor költöttem. Sokszor mentem én ott gyalog haza." A visszaemlékezés kitér a villamosút sajátosságaira is: „Tényleg egy iszonyú fordulatot csinál a villamos. Általában pontos író vagyok. A kocsi most már nem megy az Örömvölgy utcán keresztül, hanem az Orczy-úton." Babits a látványhoz kapcsolódó vallásos-szimbolikus asszociációt is megnevezi: „A Kálváriák dombon szoktak lenni, de ez lapos; ezek olyan Krisztus kínszenvedését ábrázoló 12 kép." (Gál 1975, 447.) A vallomás szerint tehát a *Haza a telepre* egy konkrét esti villamosút alapján születik meg, amelyben a városi tér, a mozgás és az érzéki benyomások pontos megfigyelése összekapcsolódik a szimbolikus jelentésképzéssel. A vers Babits azon ritka, konkrét városi topográfiára épülő szövegei közé tartozik, ahol a helymegjelölések felerősítik a drámai élmény hitelét. (Babits tisztviselőtelepi éveinek dokumentumgyűjteményét lásd Babits 1991.)

N. Horváth Béla szerint 1912 körül Babits lírája olyan irányba mozdul el, amelyben a korábbi hangulati-asszociatív látásmódot egyre inkább a közvetlen tapasztalatból kiinduló, belső feszültségeket megszólaltató beszédmód váltja fel, és kiemeli, hogy ennek fényében a *Haza a telepre* egy konkrét városi élmény sötét, periférikus teréből emeli át a lét értelmére vonatkozó kérdésfeltevést. (N. Horváth 1994, 7.) Rába György a vers bergsoni eredetére hívja fel a figyelmet: a *levés (devenir)* gondolatához közelítő, a mozgás és

az élmény egymásba játszásának megjelenítése Babits több művében, a *Fájó, fázó ének, A csengetyűsfiú,* az *Ecetdal,* de különösen a *Haza a telepre* című versben van jelen. (Rába 1981, 431.) A párrímes sorokból álló, kétsoros szakaszokra tagolódó versben a zaklatott ritmust a felkiáltások, soráthajlások és hangsúlyos ismétlések alakítják, amelyek egyúttal a villamos mozgását is érzékeltetik. Szintén Rába mutat rá, hogy a vers képei gyors vágásokkal követik egymást: a külvárosi tér nominális felsorolásai („szeszgyár, kis korcsma"), a macska alakja, majd a rohanó villamos („sivítva surran az éji sínpár") ugyanazt a belső zaklatottságot jelenítik meg. A *Haza a telepre* a szaggatott, felkiáltásokkal telített beszédmóddal és olyan motívumokkal, mint a Ganz-gyár vörösen izzó ablaka vagy a „lapos Kálvária", Babits költészetében a nagyvárosi élményből kinövő, drámai-expresszív megszólalás egyik legkorábbi példája lesz. (Rába 1981, 439–441.)

A fennmaradt kéziratok különböző kidolgozottsági foka alapján a vers gyors egymásutánban formálódó szövegállapotokban maradt fenn, az élmény sodrában rögzített lejegyzéstől a rendezettebb, közléshez közel álló változatig. A keletkezés és a 1914. július 16-i *Nyugat*-megjelenés feltételezhető időbeli közelsége egyben a háborút megelőző közvetlen időszak feszült világérzékelésére is utalhat.

Babits a verset a *Recitativ*ban *Az égő puszta* ciklusba illesztve közli.

Magyarázat

12. *kintorna* – kézi működtetésű, gyakran utcán használt mechanikus hangszer; utcai orgona, verkli.
19. *Ganz-Gyár* – Ganz Ábrahám (1814–1867) által alapított gép- és vagongyár a VIII. kerületi, józsefvárosi Tisztviselőtelepen.
22. *Kálvária* – Krisztus kereszthalálának helyszíne; átvitt értelemben a szenvedés útjának jelképe.

417.

Isten kezében

Keresztény makáma

Mint a régi szentek száján írt szalag kilóg – úgy e versből e prológ.

Egy középkormélyi theológ – gondolhatta, gondolom – (nem skolasztikus talán, – ki üvegből fújja várát színtelenre – hanem kinek üveget fest lelke szennye – kinek minden régi szó egy régi kép, – testi misztikus talány, – mert az eszme hűs, átlátszó, tiszta, színtelen üveg – s csak a test a misztikus, vak, s szennye szín és bűne szép) – egy ily ős poéta-doktor: nagy palást, tanársüveg – bájos régi doktorom – gondolhatta, gondolom – úgy mint én diákkoromban – pécsi kis templomban, – volt török mecsetben, pillér rejtekén, – zöldet látva, szédelegve illatsúlyos tömjénfüsttől, – ideges gyerek, szegény, – nézve nagy bizonytalan, hogy az oltár gyertyája füstöl, – láthatatlan száll a füst, hőn-olajzó gyertyapára: – látni mégis, mert mögötte… reszket az… aranyangyal… lábaszára… – elcsavart barokk lábszára, sűrűn arannyal eresztett, – mint hőforrás forró fürdejében gőzringatva reszket – meztelen. –

*

„Elhiszem, mert esztelen." –

Kép a szó és test a kép és szószerint a régi Írás, – hogy az Úr saját alakját adta volt az ősagyagnak, – istenképet az embernek, bár az Isten testtelen. – Testtelen és képtelen – testtelen, mert végtelen – végtelen és kezdtelen, – – elhiszem, mert esztelen – – (gondolhatta, gondolom) – esztelen, mert végtelen, mint maga mélye az anyagnak. –

Így: „Az Úr kezében élünk,"… ez egy óriási Kéz – szószerint, – *testi* kéz és végtelen tárt tenyerén mozgunk mi aprók – (képzeld bájos

Alcím Ny: Keresztény makáma. | R_1: Keresztény makáma
3 Ny; R_1; R_2: fujja Ny; R_1; R_2: szintelenre Ny; R_1; R_2: szintelen
6 Ny; R_1: szép –) | R_2: szép) [sh]
8 Ny; R_1; R_2: ugy
13 Ny; R_1; R_2: arany angyal…
14 Ny; R_1; R_2: sűrün
17 V; ÖV: Irás,
18 Ny; R_1; R_2: ős-agyagnak, –
20 ÖV: kezdtelen ÖV: elhiszem ÖV: esztelen –
22 V; ÖV: Igy: ÖV: élünk"

doktorunkat kúszni tupri méltósággal – a hüvelyk alatti bütykön… ilyet tán már álmodál… – vagy szép nőt kínál a Nagy Kéz: ízes étket drága tál) – szószerint – test szerint –: mind az Úr kezén mi aprók, szende szentek, ravasz rablók, – én… te… mind… – (ez egy óriási Kéz) – itt úgy mint Amerikában, mindenütt a tenyerén, mert mindenütt van az egész – mindenütt van minden sejtje, minden sejtje végtelen – (képzelem, mert képtelen) – mindenütt épen tenyérrel emel e nagy égi Kéz. –

Néztél már kacsót nagyítón? ujja vastag, ránca mély, pórusokkal árkos. – Képzeld most, hogy pórusa tágul, ránca szétmegy, kék ere mállik – szerte híznak ujjai; s nagy nagyítód távolítva már a kéz egy sárga táj, – nyúlt, alig hullámos, mind a láthatárig – és e sárga tájon minden-minden rajta – egy-egy tornyos város, mint egy cifra torta – hegy… kazal… víz… nagy hajó – messze sínen éjhált waggon… szaladó masina-táltos – itt úgy mint Amerikában… rajta fellegkarcoló – rajta jár, ki merre megy – mindenütt van: ezer-egy – minden alatt, mindenütt e sárga Kéz – térdem alatt pécsi kis templomban – (gondolám diákkoromban) – kóruson, földszinten, rajta térdel minden néki hódoló – szinte rémlik üvegárnya, füstbe, levegőbe, – hogy a szószéket, papostul, tartja lebegőbe – s talpa alatt a pillérnek rajza terped e tenyérnek – messze málló jósvonások nagy memento „M”-je vásog – minden alatt e nagy „M” láttalan és sejttelen – mérő szemeink elől a méretlenbe szétfolyó, – mert egy teljes végtelenség minden isten-sejt-elem – végtelenbe vastagodva Isten minden ujja szétáll, – olyan nagy, hogy meg se látod, mert csupán a határt látod s ez határ nélkül való. – E tenyérnek bőre színén mozog hát a féregember – nem mint egy kató-bogár, mely ujjról-ujjra sétál: – még a szomszéd pórusig sem álmodhatik sejteni…

Ó, ha egyszer ez a nagy Kéz le találna ejteni!

– Vagy leejt, ha meghalok? – (Szédültem diákkoromban – pécsi kis templomban – szédültem és reszkettek az aranylábú angyalok.) –

Ó, nem ejt, hová is ejtene le, – ahol őrt nem állna tárt tenyere? –

---

25 Ny; R_1; R_2: kinál
27 ÖV: te. . [sh]
34 Ny: újjai; Ny: nagy-nagyítód
38 Ny; R_1; R_2: masína-táltos –
43 Ny: szószéket papostul tartja | R_1: szószéket papostul, tartja
50 Ny: ujjról-ujjrasétál: [sh]
51 Ny: sejteni. … –
52 Ny; R_1; R_2: Ó ha
54 R_2: aranylábu V; ÖV: angyalok). –

Hanem minket, akik itt, – kívül húsa végtelenjén, – végtelenje színe fennjén – kivirágzunk egy kicsit, – egyenkint e roppant – kéz a nagy sötét Maroknak tompa végtelenébe roppant – és szorít, szorít, szorít – úgy mint rég a bájos Doktort, a középkorit: – előbb szemét elborítá, – aztán lelkét kiszorítá, – aztán húsát szétporlítá – aztán-aztán mindmaig – őrli-őrli csontjait…

[1914. június; 1914. július 16. előtt]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 14. sz. (1914. júl. 16.): 63–64. (Az *Ecetdal* [itt még *Ecet-dal*] és a *Haza telepre* című versekkel együtt, harmadikként közli.) – További megjelenések: R_1 77–79; R_2 79–81; V 211–213; ÖV 192–193.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. A vers központozása – valószínűleg a nyomdai és a korrigálási munkák közbeni figyelmetlenségnek köszönhetően – több helyen is változott, ezért az *ultima editio* elvének megfelelően az ÖV-t választottuk alapszövegül. A problematikus pontokon az előzményeket, mindenekelőtt a már szinte teljesen kialakult szöveget őrző V-t vettük alapul az emendáció során. Hasonlóképpen jártunk el azokban az esetekben is, amikor a V és az ÖV nyomdai betűkészletének hiányossága az *Í* jelölésében mutatkozott meg. Az *Isten kezében* voltaképpen két, csillaggal elválasztott részre tagolódó prózavers; a főszöveg közlésekor a bekezdéseket természetesen megtartottuk, azonban nem követjük az alapszöveg (vagy más nyomtatott szövegváltozat) sorhosszúságait, mivel ez minden esetben az adott kiadvány nyomdai tükrének függvényében változott.

Javításaink

17. Az *Így Í*-jére ékezetet tettünk.
20. A *kezdtelen* után kitettük az előzményekben ott található vesszőt. Az *elhiszem mert* közé kitettük az előzményekben szereplő vesszőt. Az *esztelen* után pótoltuk az egyik, lemaradt gondolatjelet.
22. Az *Így Í*-jére ékezetet tettünk, és az *élünk* után kitettük az összes korábbi nyomtatott forrásban szereplő vesszőt.
27. A *te* utáni három pontból sajtóhiba miatt csak kettő látható; kitettük a hiányzó írásjelet.
54. A mondat végi pontot, az előzményeknek megfelelően, bevittük a zárójelen belülre.

55 Ny; R_1; R_2: Ó nem
56 Ny; R_1; R_2; V: végtelenjén –
57 Ny: egyenként
59 R_2: ugy

Keletkezéstörténet

Az *Isten kezében* keletkezését Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése 1914 júniusára teszi: („1914. VI. / Bpest"). (Kelevéz 1994, 757.) A mű tematikája egyértelműen a háború kitörése előtti időszak feszültségét tükrözi. Elsőként a *Nyugat* 1914. július 16-i számában jelenik meg, kézirata nem ismert.

A „keresztény makáma" műfaji megjelölése a rímes próza, a retorikus, hullámzó mondatszerkesztés és a középkorias képalkotás tudatos vállalására utal. A makáma eredetileg egy régi arab irodalmi forma, amely a magyar irodalomban rímes, ritmikusan vagy rapszodikusan megszerkesztett prózát takar; a 19. században a műfaj különösen népszerű volt. (Csehy–Polgár 2018, 300.)

Az *Isten kezében* alapvíziója – az emberiség mint az isteni kéz tenyerén mozgó parány – felidézi Dante *Isteni színjáték*ának egyik jelenetét, ahol a gigász Anteus tenyerére emeli a költőt és vezetőjét, a dantei ihletettség azonban itt monumentális, kozmikus metaforává tágul, s az alapvetően teológiai gondolat érzéki, groteszk és olykor ironikus színezetet kap a versben. Szilasi feljegyzése szerint a *Theosophikus énekek* második, *Indus* című verse (1906) „ugyanily hangulatot" hordoz, mint „a most készülő istenkéz vers", ami a motívum és az alapélmény hosszabb érlelődésére utal: „II. Indus – 1906–07 / Szeged / Szegeden a Szent György / utcában hazamenet. / Egyidejű a Templom röpül. Az első tél, a rosszabb. / Ugyanily hangulatot őriz / azóta a most készülő / isten kéz vershez." (Kelevéz 1994, 752.) A „most készülő" megjegyzés minden bizonnyal a *Recitativ* kötet 1914–1916 közé datálható *Isten kezében* ciklusának darabjaira vonatkozik. (Róna 2014, 688.) A gigantikus Kéz képe az emberi lét radikális kiszolgáltatottságának allegóriájává válik, s a „féregember" és a Semmibe való esetleges lehullás rémképe a létbizonytalanság modern tapasztalatát formálja mitikus, kozmikus méretű látomássá.

Rába György rámutat, hogy az *Isten kezében* több irányból táplálkozó szellemi előzmények metszéspontjában jön létre. Formai, illetve műfaji megjelölése, a „keresztény makáma" az arab eredetű, rímes próza hagyományára utal, amelyet a magyar irodalomban már Arany János is művelt, s Babits ezt a retorikus, játékos, mégis didaktikus műfajt alakítja át a teológiai vízió hordozójává. A vers látomásos alaphelyzete ugyanakkor egyértelműen kapcsolódik a már említett Dante pokoljárásának imaginatív perspektíváihoz, miközben a gigantikus test groteszksége Jonathan Swift *Gulliver*jét is felidézi. A személyes réteghez Babits pécsi gyermekkori templomélményei, lidérces álomtapasztalatai és korábbi istenes versei – különösen az *Októberi ájtatosság* – szolgálnak előzményül. (Rába 1981, 415–419.) J. Soltész Katalin *A Danaidák*kal állítja párhuzamba a verset: „*A Danaidák* trocheusainak végtelen hömpölygése […] a magyar versolvasó számára immár több mint fél százada azonosult a görög hit szerinti túlvilág egyhangú árnyéletével, s az Isten kezében, amely alcímével ellentétben nem makáma, azaz rímes próza, hanem szabályos trocheusi sorok egyvégtébe írt szakadatlan sorozata, a maga keresztény miszticizmusával *A Danaidák* ellendarabjának tekinthető." (J. Soltész 1965, 43.) Földes Györgyi szerint az *Isten kezében* óriás-motívuma nem pusztán dantei ihletésű képi elem, hanem Babits saját elmélete szerint a belső szorongás és létélmény objektivált fantáziaképe: az „óriás" a végtelennel és kiszolgáltatottsággal szembesülő tudat személyes szimbóluma. Az *Isten kezében* a *Theosophikus énekek,* az *Isten fogai közt* és az *Isten gyertyája* mellett továbbá olyan motívumháló részévé válik, amelyet a monumentalitástól, az isteni test alatti Semmitől és a létet fenyegető, monoton kozmikus erőtől való félelem hat át. A szereplői és nézőpontbeli egybecsúszások, valamint a részletező, majd hirtelen irányt váltó kép-

sorok poétikája a james-i tudatfolyam modelljével rokonítható, amelyben a visszatérő, variált gondolatritmusok és asszociatív kitérések az emberi lét alapkérdéseit egy folyamatosan alakuló belső vízióként bontják ki. (Földes 2008, 65, 71–72.) A már említett *Isten fogai közt* több szempontból is párhuzamba állítható az *Isten kezében* című verssel, a legszembetűnőbb egyezés formai és tematikus szempontú, ugyanis az 1920. december előtt keletkezett *Isten fogai közt* szintén prózavers. Szabó Lőrinc is érzékeli a két mű közti párhuzamokat, amikor az *Isten fogai közt* előzményeként tekint a korábbi versre (Szabó 1921, 50.), míg Nemes Nagy Ágnes szerint ezekben a művekben – ahogyan a *Hadjárat a semmibe* című versben is – „a létélmény témaként is megjelenik, bölcselet és látomás kettős fénykörében." Hozzáteszi továbbá, hogy az *Isten kezében* „alapötlete olyan különös módon rímel az *Elza pilótá*ban található »Kis Föld« utópisztikus motívumára". (Nemes Nagy 1984, 34–35.)

Babits az *Isten kezében*t a *Recitativ* kötetben az azonos című ciklus helyett a *Képek és jelenések* című egységbe illeszti. Az *Isten kezében* ciklus jórészt háborús tematikájú darabokat foglal magába, például a *Fiatal katona,* a *Húsvét előtt* vagy a *Prológus* című verseket.

Magyarázat

makáma – arab eredetű irodalmi műfaj *(maqāma),* rövid, prózai-verses betétekkel tarkított, retorikailag díszített elbeszélés; rendszerint vándorló vagy ravasz hős kalandjait, szellemes történeteit adja elő.

16. *„Elhiszem, mert esztelen."* – utalás a Tertullianus nevéhez köthető, a hit és az ész határainak ellentmondásos viszonyát kifejező „Credo quia absurdum" („Hiszem, mert képtelenség") mondásra.
24. *tupri* – tájnyelvi szó, jelentése „nagyon kicsi", „törpe termetű".
37. *éjhált* – egy éjszakát ott töltött.
50. *kató-bogár* – katicabogár.

418.

[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]

Most tűz-aknává izzad az enyhe víz
sűllyedt vasakkal tellnek a tengerek
    A nagy hidak kőtérde roggyan

Éretlen kiszakadsz hát, versem? Csitt sima ének!
    A had idők kereke völgyes eposzt dübörög
Felszedték a jövő síneit s vad ütemtelen őrjöng
    nagy teherautóként úttalan útakon át
felszedték a jövő síneit; s ezer és ezer út nyíl
    egyetlenje helyett, annyi meg annyi halál
Nyílnak a házakon a vörös és a sárga plakátok
    lelkes döbbenetű nép a plakátok előtt
mint csupa ablak előtt (ah míly közel egyszer a messze!)
    melyeken az idegen sárga halálba tekint
Jaj most párnafalak közt elkéjelt puha testek
    ölni gyenge szívek

[1914. július 28. és 1914. augusztus 16. között]

Kézirat

Kézirat: **k** MTA Ms 4699/30. 1 f., verzó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül, a rektón olvasható a *[Ki hallana gyönge verseket…]* kezdetű verstöredék változata.

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 16–17. sz. (1914. aug. 16.–szept. 1.): 260. (A vers első három sora a *Gyermekek és háború* című írás zárásaként.) – Önálló megjelenés posztumusz: *Jelenkor* 16, 11. sz. (1973): 1004–1006. (Gál István közlése, olvasati hibákkal.)

Szövegkritika, szövegváltozatok

A **k**-n néhány betű- és szójavítás látható. Babits a 3. sorban a *hidak* helyett először feltehetően *hajók*at kezdett el írni, majd a végleges megoldásra javította azt; az 5. sorban pedig az *idők* előtt eredetileg a *nagy* jelző állt, majd ezt javította *had*ra.

Cím Ny: [a cím hiányzik]
1 Ny: víz,
2 Ny: süllyedt Ny: tengerek,
3 Ny: a nagy Ny: kő-térde roggyan…
4–15 Ny: [a sorok hiányoznak]

A **k** szövegét egyetlen helyen módosítottuk: a 8. sorban a *jövő* utolsó betűje fölött is vízszintes vonal van hosszú ékezet helyett, amivel a szövegben Babits a rövid *ö*-ket jelölte – ezt csupán a gyors lejegyzésnek tulajdonítottuk, nem pedig tollhibának.

Előszöveg

k: MTA Ms 4699/30.

[Cím nélkül]

Most tűz-aknává izzad az enyhe víz
sül l yedt vasakkal tellnek a tengerek
A nagy hajó [?] hidak kőtérde roggyan

Éretlen kiszaka dsz hát, versem? Csitt sima ének!
A nagy had idők k ereke völgyes eposzt dübörög
Felszedték a jövö síneit s vad ütemtelen őrjöng
nagy teherautóként úttalan útakon át
felszedték a jövő síneit; s ezer és ezer út nyíl
egyetlenje helyett, annyi meg annyi halál
Nyílnak a házakon a vörös és a sárga plakátok
lelkes döbbenetű nép a plakátok előtt
mint csupa ablak előtt (ah míly közel egyszer a messze!)
melyeken az idegen sárga halálba tekint
Jaj most párnafalak közt elkéjelt puha testek
ölni gyenge szívek

Keletkezéstörténet

A *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* kezdetű töredék 1914. augusztus 16. előtt keletkezett, közvetlen kapcsolatban Babits háború kitörésére adott első reflexióival. A szöveg első három sora a *Gyermekek és a háború* című írás (Babits 1914.) zárásaként jelenik meg a *Nyugat* 1914. augusztus 16.–szeptember 1-jei összevont számában. (A *Gyermekek és háború* című esszéről lásd a *Fiatal katona* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

A keletkezés idején a háború Babits számára világméretű átalakulásként értelmezhető esemény, ami egyszerre bontja fel a természet, a technikai infrastruktúra és az emberi viselkedés megszokott rendjét. A vers képei kozmikus és anyagi léptékben ragadják meg ezt az állapotot: az elemek felcserélődése, a tengerek militarizálódása, a hidak megrendülése és a „felszedett jövő sínei” a történelmi folytonosság megakadását érzékeltetik. A *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* és a *Gyermekek és háború* között több szinten is szoros szövegi kapcsolat mutatható ki. A vers soraiban megjelenő „vörös és sárga plakátok”, valamint az „ablakok”, amelyek előtt a tömeg az „idegen halálba” tekint, az esszében térnek vissza prózai formában, amikor Babits a „sárga és vörös plakátok” látványát és azokon át kitekintő, „lelkes döbbenetű” tömeget írja le. Hasonló kapcsolat figyelhető meg a történelmi folytonosság megszakadását jelölő képnél is: a versben megjelenő „felszedték a jövő síneit; s ezer és ezer út nyíl” az esszében sűrítettebb alakban ismétlődik

meg („Felszedték a jövő síneit”). Mindezek alapján elképzelhető, hogy a lírai szöveget előbb írja meg Babits, a *Gyermekek és háború* pedig ennek a már kialakult versanyagnak a prózai kibontása, értelmező továbbírása. Ezt erősíti a vers 4. sorának önreflexív megszólalása is („Éretlen kiszakadsz hát, versem? Csitt sima ének!”), ami arra utalhat, hogy Babits érzékeli a lírai megszólalás elégtelenségét ebben a helyzetben, és a versírás megkezdése után inkább a prózai megfogalmazás mellett dönt, ahol a gondolatmenet kifejtettebb, kontrolláltabb formát kaphat. Ezzel szemben Rába György azt valószínűsíti, hogy a prózai szöveg korábban keletkezett, mivel a *Gyermekek és háború*ban Babits ritmikusan tagolt mondatokat, visszatérő képeket és sűrített, versszerű formulákat hoz létre, a cikket lezáró három verssorban pedig voltaképpen egy kezdetleges vers foszlánya válik láthatóvá, ami azonban nem fejlődik érett költeménnyé. Ebből következően a kéziratban fennmaradt versfogalmazványok Rába szerint a prózai megszólalást követő lírai kísérletek dokumentumai. (Rába 1981, 446.)

A keletkezési sorrend rekonstruálását tovább árnyalja a szintén ekkor keletkezett *[Ki hallana gyönge verseket…]* kezdetű, a fólió rektóján olvasható fogalmazvány, ami a *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* variánsa. Itt a „felszedték a jövő síneit”, az „ezer meg ezer út”, valamint a „vörös és sárga plakátok” motívumai ismétlődő, lendületes szerkezetben jelennek meg. A variánsok együttese alapján Babits ugyanazt a képi és gondolati anyagot több irányban is továbbírja, ám a végleges lírai forma nem rögzül. Ebben az összefüggésben a *Gyermekek és háború* című esszé, a *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* és a *[Ki hallana gyönge verseket…]* egyetlen, nyitott szövegcsoportként értelmezhető. Ha a prózai szöveg keletkezett volna előbb, akkor azt kellene feltételeznünk, hogy Babits a *Gyermekek és háború* lezárása után tér vissza ugyanahhoz a motívumanyaghoz, és azt több, egymástól eltérő versfogalmazványban dolgozza tovább.

A két verstöredék keletkezési sorrendjének megállapítása sem problémamentes. A *[Ki hallana gyönge verseket…]* kéziratán a „plakát nyíl a házakon” javítása rámutat, hogy Babits utólag pontosítja a képet: a statikusság helyett dinamikus, látványosan megnyíló mozgást keres. Ezzel szemben a *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* szövegében a „nyílnak a házakon a vörös és sárga plakátok” már kész, javítatlan forma, ami első pillantásra azt sugallhatja, hogy ez a változat a későbbi, kidolgozottabb állapot. Ez azonban nem feltétlenül kronológiai sorrendet, hanem szövegközi átvételt jelez. Genetikusan nagyon is elképzelhető, hogy a „nyíl” mint kép a korábbi verskezdeményben már megszületik, majd a *[Ki hallana gyönge verseket…]* fogalmazványban Babits újraírja, újrakontextualizálja, és ott érzi szükségét a pontosításnak. A *[Ki hallana gyönge verseket…]* kéziratán a „nyíl” ige betoldása tehát azt jelzi, hogy Babits a plakátok megnyílásának képét itt még alakítja, viszont a *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* szövegében ugyanez a kép már javítás nélkül, kész formában szerepel. Ez tehát azt jelezheti, hogy egy már kialakult képi megoldást egy másik fogalmazásban újra felhasznál, és ott ismét reflexió és pontosítás tárgya lesz. Ez alapján feltételezhető, hogy a *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* keletkezett korábban, és ezt követte a *[Ki hallana gyönge verseket…]*. Eldönthetetlen azonban, hogy a képek, ritmusok és formulák már a prózai megfogalmazást megelőzően vagy az után alakultak-e ki. A fennmaradt töredékek, valamint a *Gyermekek és háború* című írás egy összetett, egymásba futó genetikus alkotásfolyamat lenyomatai, s a szövegek keletkezési sorrendje legfeljebb hipotetikusan állítható fel, de pontosan nem rekonstruálható.

419.

[Ki hallana gyönge verseket…]

Ki hallana gyönge verseket
mikor az Idő kerekei zakatolják
nagy époszukat?
De felszedték a jövő síneit
s a nagy szekér bizonytalan utján
ütemtelen őrjöng
Felszedték a jövő síneit: ezer
meg ezer ut nyíl az egy helyett, ezer
meg ezer veszély
Ezer meg ezer vörös meg sárga plakát nyíl a házakon, vörös meg sárga
ablakok,
Tömeg előttük, ezer meg ezer
ember a vörös meg sárga ablakokon
át néz az idegen halál felé –

[1914. július 28. után; 1914. augusztus]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** MTA Ms 4699/30. 1 f., rektó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül, a *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* kezdetű verstöredék variánsa.

Első megjelenés posztumusz: *Új Írás* 13, 12. sz. (1973): 18. (Gál István közlése, olvasati hibákkal.)

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A kéziraton Babits elsősorban kisebb betűjavításokat és utólagos beszúrásokat végez.

Előszöveg

k: MTA Ms 4699/30.

[Cím nélkül]

Ki hallana gyönge verseket
mikor az Idő kerekei zakatolják
nagy époszukat?

De felszedték a jövő síneit
s a nagy szekér bizonytalan utján
ütemtelen őrjöng
Felszedték a jövő síneit: ezer
meg ezer ut nyíl az egy helyett, ezer
meg ezer veszély
Ezer meg ezer vörös meg sárga pla-
kát nyíl a házakon, vörös meg sárga
ablakok,
Tömeg előttük, ezer meg ezer
ember , a vörös meg sárga ablakokon
át néz az idegen halál felé –

Keletkezéstörténet

Lásd a *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* kezdetű vers keletkezéstörténeti jegyzetét.

420.

[milliók közül egy…]

milliók közül egy! Mi vagy ember? Mennyi külömb van
élni de halni ha kell, utnak a gyermekekért

Századok országutját szőnyegezik be lehullott
testeitek Katonák, várni a szent szekeret

A jövő szekerét, a békéét, hogy puhán, szőnyegen,
békésen jőjjön majd a béke

Gyermekeinknek – és a szerelem, a szerelem
az utcán, a katonák szerelme

Az utolsó szerelem, …

[1914. július 28. és 1914. augusztus 16. között]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1969/109. 1 f., rektó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül.

Első megjelenés posztumusz: *Új Tükör* 14, 24. sz. (1977): 21. (Gál István közlése, olvasati hibákkal.)

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A kéziraton két kisebb javítás figyelhető meg.

Javításaink

Babits a 6. és 8. sort nem kezdte beljebb. A 2. és 4. sor alapján javítottuk.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1969/109.

[Cím nélkül]

milliók közül egy! Mi vagy ember? Mennyi külömb van
élni de halni ha kell, utnak a gyermekekért

Századok országutját szőnyegezik be lehullott
testeite k Katonák, várni a szent szekeret

A jövő szekerét, a békéét, hogy puhán, szőnyegen,
békésen jőjjön nagy majd a béke

Gyermekeinknek – és a szerelem, a szerelem
az utcán, a katonák szerelme

Az utolsó szerelem, …

Keletkezéstörténet

A *[milliók közül egy…]* kezdetű töredék keletkezését a kéziratkatalógus a háború idejére teszi: [1914–1918–1916 körül?] A keletkezés idejének pontosabb meghatározásában döntő szerepet játszik a *Gyermekek és háború* című, a *Nyugat* 1914. augusztus 16-i számában közölt publicisztikai írással fennálló közvetlen szövegszintű kapcsolat. (A *Gyermekek és háború*ról lásd a *Fiatal katona* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A prózai szövegben olvasható mondat – „Milliók közül egy! Mi vagy, ember? Mennyi különb van, élni, de halni, ha kell, útnak a gyermekekért!" – szinte szó szerint tér vissza a töredék első két sorában: „milliók közül egy! Mi vagy ember? Mennyi különb van / élni de halni ha kell, utnak a gyermekekért". Az egyezés nem csupán tematikus, hanem lexikai és retorikai szinten is kimutatható: a megszólító kérdés, az antitetikus szerkezet („élni, de halni, ha kell"), valamint a „gyermekekért" vállalt áldozat gondolata azonos formában jelenik meg. Ugyanilyen közeli megfelelés mutatkozik az elesettek testének metaforájában: a prózai írásban „Ó, vajha az elesettek testei a jövő béke útját szőnyegeznék puhára!", a töredékben pedig „Századok országutját szőnyegezik be lehullott / testeitek Katonák", ami ugyanazt a képet dolgozza át lírai formában. A datálás szempontjából további érv, hogy a *Gyermekek és háború* szövegébe bedolgozott *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* kezdetű vers kéziratának írásképe – ceruzás, gyors, kapkodó vonalvezetésű fogalmazvány – feltűnő hasonlóságot mutat a *[milliók közül egy…]* töredék kéziratával. A *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* kezdetű vers, melynek első három sorát Babits felhasználja a *Gyermekek és háború* című írásban, bizonyíthatóan közvetlenül a háború kitörésének időszakában, 1914. augusztus 16. előtt keletkezik. Mivel a szóban forgó szövegek gondolati és képi szinten, illetve konkrét szövegszintű párhuzamok alapján is összetartoznak, valamint a kézirati sajátosságok is azonos alkotói periódusra utalnak, a *[milliók közül egy…]* kezdetű töredék keletkezése is 1914. augusztus 16., tehát a *Gyermekek és háború* első közlésének dátuma előttre tehető. Nem valószínű, hogy Babits a prózai szöveg megjelenését követően, utólag írta volna a *[milliók közül egy…]* kezdetű töredéket, a lexikai és retorikai azonosságok ugyanis inkább egyidejű fogalmazásra, közös gondolati műhelyre utalnak, mintsem későbbi önidézésre. A *Gyermekek és háború* retorikai csúcspontján álló mondat („Milliók közül egy! Mi vagy, ember? Mennyi különb van, élni, de halni, ha kell, útnak a gyermekekért!") már önmagában is lírai tömörítésű, ami arra enged következtetni, hogy a gondolat eredendően versformában képződik meg, és aztán kerül át a publicisztikai szövegbe.

421.

Fiatal katona

Még élni sem érte az életet,
egy bátor pillantást ha vetett
s az ég, a föld mind ránevetett –
de nem lesz birtoka semmi:
a szépség, épség, ifjui vér,
tudás, tanulás, az isteni ér,
nők biztató szeme – mind mit ér
ha menni kell neki, menni?

De megy szivesen, nem alkuszik,
anyjától könytelen bucsuzik,
bár lelke szeretetben uszik:
sohasem tanult gyülölni.
S ki gyűlölt minden gyűlöletet,
s minden szeretetet szeretett,
nem élhet, aminek született,
mert ölni kell neki, ölni.

Ő nem gyürüt gyürüért cserélt,
szivet cserélt aranyat vasért,
oly kincse volt, ami többet ért, ↔

1 Ktár: életet
2 MaÚ: vetett,
3 MaÚ: ránevetett, | Ny; Élj; HáA; Ktár: Ránevetett, – | PN: ránevetett ,– | SzMFSzK: rá nevetett
5 Ny: épɐég, [sh] MaÚ; PN: ifju | Élj; HáA; R_1; Ktár; SzMFSzK; R_2: ifjúi
7 MaÚ: szeme mind | Ktár: szeme mond [sh] Ny; MaÚ; Élj; HáA; PN; SzMFSzK: ér,
8 MaÚ: menni: [sh]
9 Ny; HáA; R_1; SzMFSzK; R_2: szívesen,
10 Élj; HáA; PN; Ktár: könnytelen Élj; Ktár; SzMFSzK: búcsúzik
11 Élj: úszik; | Ktár; SzMFSzK: úszik:
12 Élj: tanúlt MaÚ: gyülölni; | SzMFSzK: gyűlölni.
13 MaÚ: s PN; Ktár: aki [sh] Élj; PN; Ktár: gyülölt | MaÚ: gyülőlt [sh] Ny; HáA; R_1; R_2: gyülöletet, | MaÚ; Élj: gyülöletet | PN: gyülöletet.
14 Élj: És [sh] | PN: S Élj: szeretett | PN: szeretett.
15 MaÚ: nem élhet aminek [sh] | PN: Nem élhet, aminek | Élj: nem élhet, a minek
17 Ny: gyüɹüt gyürüért [sh] | HáA; SzMFSzK: gyűrűt gyűrűért MaÚ: cserélt:
18 HáA; SzMFSzK: szívet MaÚ; HáA; PN: cserélt, aranyat | Élj: cserélt; aranyat | SzMFSzK: cserélt: aranyat
19 Élj: a mi MaÚ: ért

mihez e föld aranya talmi:
arany szive, arany mosolya –
mind értünk ingyen adja oda,
s győzünk-e, meg sem tudja soha,
mert halni kell neki, halni.

[1914. augusztus]

Gépirat, megjelenés

Gépirat: **g** a *Prológ* Makóra küldött változatának szövegébe építve, Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény, 71.6.10. 2. f. rektó, gépirat, aláírással.

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 20. sz. (1914. okt. 16.): 347. (A *Magamról* című verssel együtt, másodikként közli.) – További megjelenések: – *Makói Újság*, 59. sz. (1915. márc. 9.): 3; Élj 43; HáA 44; R_1 105; *Pesti Napló*, 1917. jan. 30., 14; Ktár 296–297 (a vers első 16 sora); SzMFSzK 29; R_2 107; V 245; ÖV 218.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel azonos a V szövege, a korábbi közlések esetében a szerző valószínűleg nem látott korrektúrát, s a szövegváltozatok a szerkesztőktől vagy a nyomdászoktól származnak. A **g** nem a vers eredeti gépirata, hanem a Babits Angyal által barátnője – a *Makói Újság* szerint Tarnay Ilonka – számára, annak makói előadására kért *Prológ* első gépirata, mely 1915 februárjának második felében, vagy márciusának első napjaiban készülhetett. (Lásd ehhez a vers keletkezéstörténeti jegyzetét.) A fennmaradt gépiraton Babits a *Prológus* 1–74. sorát, valamint a *Fiatal katona* 24 sorát dolgozza át, a szöveg tehát tudatos kompozíciós montázs eredménye. Jelen vers esetében csak a *Fiatal katona* sorainak variánsait, azaz az utolsó 24 sort közöljük előszövegként. A **g** 93. sorában – amely a *Fiatal katona* 17. sora – található golyóstollas javítás (a kettőspont pontosvesszővé módosítása) nem Babitstól, hanem az utókortól származik, ezért nem vettük figyelembe. A Ktár a vers első tizenhat sorát közli. Az Élj minden sort nagybetűvel kezdett, a Ktár pedig nem kezdte beljebb a negyedik sorokat. Ezeket a szövegeltérések regiszterébe nem vettük fel.

20 Élj; PN; SzMFSzK: a föld
21 HáA; SzMFSzK: szíve, MaÚ: mosolya,
22 Élj: oda – | PN: oda.
23 PN: S győzünk-e, | MaÚ: s győzünk e, [sh] Élj: nem
24 R_2: neki halni. [sh] | MaÚ: neki, halni [sh]

Előszöveg

g: Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény, 71.6.10.

[Cím nélkül]

Még élni sem érte az életet,
egy bátor pillantást ha vetett,
s az ég, a föld, mind ránevetett,
de nem lesz birtoka semmi:
a szépség, épség, ifjui vér,
tudás, tanulás, az isteni ér,
nők biztató szeme, mind mit ér,
ha menni kell neki, menni?

De megy szivesen, nem alkuszik,
anyjától könnytelen bucsuzik,
bár lelke szeretetben uszik:
sohasem tanult gyülölni;
s ki gyülölt minden gyülöletet,
s minden szeretetet szeretett,
nem élhet, aminek született,
mert ölni kell neki, ölni.

Ő nem gyürüt gyürüért cserélt:
szivet cserélt aranyat vasért,
oly kincse volt, ami többet ért,
mihez e föld aranya talmi:
arany szive, arany mosolya,
mind értünk ingyen adja oda,
s győzünk-e, meg sem tudja soha,
mert halni kell neki, halni.

Babits Mihály.

Keletkezéstörténet

A *Fiatal katona* Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának feljegyzése szerint 1914 augusztusában keletkezik (Kelevéz 1994, 757.) az első, emberi áldozatokról szóló hadijelentések hatására, és csaknem egy időben születik a *Gyermekek és háború* című írással, tehát a költő legkorábbi háborús versei közé tartozik. Az 1914 novemberében keletkezett *Prológus* nem autográf gépiratán a záró tizenhat sor helyén a *Fiatal katona* szövege szerepel, ami arra utalhat, hogy Babits a háború első hónapjaiban még egymással szoros összefüggésben, részben egymást helyettesítő megszólalásokként kezelte háborús tárgyú szövegeit. (A kompilációról lásd a *Prológus* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

A vers a fiatal ember szeretetre és emberi kapcsolatokra rendelt létének tragikus ellentmondását állítja a középpontba: a katona erkölcsi tisztaságával épp az ellenkezőjére kényszerül annak, amire természete rendeltetné. Rába György szerint a *Fiatal katona* Babits

legkorábbi háborús verseként részvétből és döbbenetből születik, formailag zárt, ismétléses szerkezetével a kényszer logikáját hangsúlyozza, ám szóhasználata és a zenei-ritmikai megoldásai miatt közel kerül a korabeli háborús retorikához, de határozott buzdító vagy elutasító állásfoglalást még nem fogalmaz meg. (Rába 1981, 450.) A vers keletkezése idején Babits gondolkodása a háborúról átmeneti állapotban van, ám ez az átmenet nem feltétlenül lelkesedésként, hanem megfigyelői, regisztráló magatartásként írható le. Bár a *Gyermekek és háború* című, ugyanebben az időben keletkezett írása a háború lelkes fogadtatásának dokumentumaként is értelmezhető, a szöveg belső logikája és retorikája inkább Babits alapvető idegenségérzését és bizonytalanságát rögzíti. A *Nyugat* 1914. augusztus 16.–szeptember 1-jei összevont számában megjelent esszé nem személyes hitvallásként szólal meg, inkább kívülálló pozícióból regisztrálja azt a világot, amiben „az anyák sírnak", a tömegeket „lelkes döbbenet" ragadja magával, s amiben az „idegen halál" közelsége és a jövő reménye egyszerre van jelen. Ebben az összefüggésben hangzik el: „Ó, vajha az elesettek testei a jövő béke útját szőnyegeznék puhára! De legalább változik a világ: jobb?! rosszabb?! Kell a más! Kell már erőnknek, lelkünknek, szemeinknek! Kell, másképp nem volna! Jaj, most, te puha ember, gyenge ölni, gyáva halni! Most érezze méltóságát, aki férfiú! Veszélyből, halálból ki akarna asszonnyá menekülni?" (Babits 1914, 260.) Ez a megszólalás azt a kétségbeesett reményt fejezi ki, hogy ha minden korábbi egyéni és társadalmi törekvés kudarcot vallott, akkor talán éppen a háború hozhat el valamilyen kikerülhetetlen változást. A szövegben hangsúlyos szerepet kap a gyermekek – nem feltétlenül életkorhoz kötött, inkább tapasztalatlan – félelem nélküli lelkesedése, ami éles kontrasztként világít rá a háború ösztönös, „ősi", „állati" természetére, valamint arra, hogy a felnőtt férfitársadalom jelentős része védtelenül áll a propaganda és a plakátok világával szemben. Babits gondolkodásában ekkor is jelen van az a kettősség, ami egy idealizált, művelt, reformkori magyarságkép kivetítéséből és a kortárs népnemzeti-konzervatív kultúrafelfogással szembeni kritikai távolságtartásból fakad.

Szilasi Vilmos visszaemlékezése szerint a háború lelkileg később is rendkívüli módon megviseli a költőt: „Volt, hogy délután a Körúton fékezhetetlen indulat fogta el, és kiáltva figyelmeztette az embereket a rémségekre, melyek köröttük lejátszódnak. Bátrabb és megrázóbb harcos a békéért mint ő, nem volt akkor. Nagyszerű versei, – egyedüliek azokban az években, főleg már a háború első napjaiban, közismertek és remélem közbámultak ma is. […] Nem tudott egy percig sem másra gondolni, mint a háború iszonyára, s arra, hogy minden erőfeszítés ellene hiába […]." (Babits–Szilasi 1979, 22). Ezt később Babits maga is megerősíti *A veszedelmes világnézet* című, 1918-ban megjelent esszéjében, ahol a mindent átható, kényszeres háborús tapasztalatról számol be: „Vannak napok, hetek, amikor visszaesem a háború monomániájába. Nem tudom megszokni. Nem tudok egyébre gondolni. Minden jelentéktelen esemény, minden szó, minden arc, minden kis atoma az életnek az egész szörnyűséget tükrözi elém. Minden kis életatom fertőzve van már az egész szörnyűséggel." (Babits 1918, 1.) Néhány hónappal a háború kitörése után Babits álláspontja végleg a pacifizmus irányába fordul, és ebből a perspektívából a *Fiatal katona* olyan korai dokumentumként olvasható, amelyben a háború abszurditása már világosan kirajzolódik, de a végleges elutasítás nyelve még nem teljesen rögzül.

A költő a verset a *Recitativ* kötet *Isten kezében* című, jórészt háborús tematikájú ciklusába illeszti.

422.

[Majd ha vége lesz a háborúnak…]

Majd ha vége lesz a háborúnak
és ha, Isten adja, nem esünk el
– – – –
elmegyünk Párisba kedvesünkkel

Ve
len
cébe.
Majd ha vége lesz a háborúnak.

[1914. július 28. után; 1914–1915]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1683/15. 1 f., rektó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül. Az utolsó sor alatt körülbelül ötsornyi kihagyással a következő sor olvasható: „Elmegyünk vadászni – – –”.

Első megjelenés posztumusz: *Új Tükör* 14, 24. sz. (1977. jún. 12.): 21. (Gál István közlése.)

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A töredéken egy betűjavítás figyelhető meg. A sorok előtt a következő rímképlet áll: *a b a b b b a a.* Mivel Babits kézírására jellemző, hogy a kis és nagy kezdőbetűket hasonlóan írja, az 1. sor verskezdő, valamint a 8. sor sorkezdő *M*-jét nagybetűvel írtuk át; az előbbit a verskezdet, az utóbbit a 7. sor végén lévő pont is indokolja.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/15.

[Cím nélkül]

Majd ha vége lesz a háborúnak
és ha, i I sten adja, nem esünk el
– – – –
elmegyünk Párisba kedvesünkkel

Ve
len
cébe.
Majd ha vége lesz a háborúnak.

Keletkezéstörténet

A *[Majd ha vége lesz a háborúnak…]* kezdetű töredék ceruzával írt kézirata az OSZK Fond III/1683. jelzetű négyzetrácsos lapok között maradt fenn. A kéziratkatalógus a fogalmazványtöredék keletkezését 1915-re datálja. Az íráshordozó Babits 1911 és 1915 között, tehát ebben az időszakban is használt jegyzetlapjai közé tartozik, ami a datálást önmagában nem dönti el, ugyanakkor nem is mond neki ellent, a töredék témája azonban egyértelműen a világháborúhoz kapcsolódik: a jövőbe vetített, feltételes szerkezetek („majd ha vége lesz a háborúnak”, „ha, Isten adja, nem esünk el”) a háborús létbizonytalanságra utalnak, míg a sorokban megjelenő vágyott utazás (Párizs, Velence) a háborúval szemben elképzelt békeidő ellenpontjaként jelenik meg.

Mindezek alapján, noha a Fond III/1683. jelzet alatt fennmaradt négyzetrácsos anyag egészére nézve az egységes, 1915-ös keletkezés nem minden esetben igazolható, a *[Majd ha vége lesz a háborúnak…]* kezdetű töredék esetében a tartalmi és kontextuális jegyek megközelítőleg egybeesnek a kéziratkatalógus megállapításával. A kritikai kiadás ezért a szöveg keletkezését a világháború első éveinek idejére, 1914–1915-re, szűkebben a világháború kitörése, azaz 1914. július 28. utánra teszi.

423.

[Száz a sereg…]

Száz a sereg
százezerek
hátul a nagyhasu társzekerek

rajta gyerek
dob ha pereg
gurgul a föld is a szerte kerek
gurgul a föld is a talpad alatt

[1914. július 28. után; 1914–1915]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/14. 1 f., verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, alatta: „Vízbefult ember órája jegyzi a percet”.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A kéziraton egy kisebb javítás figyelhető meg: Babits a 3. sor alatt a „rajt” szókezdetet kihúzza, amelyet a következő sor elejére szán („rajta gyerek”). Az utána hagyott üres sor miatt a szöveg versszakokra tagolódik.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/14.

[Cím nélkül]

Száz a sereg
százezerek
hátul a nagyhasu társzekerek
rajt

rajta gyerek
dob ha pereg
gurgul a föld is a szerte kerek
gurgul a föld is a talpad alatt

Keletkezéstörténet

A *[Száz a sereg…]* kezdetű, hétsoros töredék ceruzával írt kézirata egy négyzetrácsos papírlap verzóján maradt fenn. A kéziratkatalógus a szöveg keletkezését 1915-re teszi. Az íráshordozó Babits ebben az időszakban is használt jegyzetlapjai közé tartozik, ami önmagában nem döntő, de ebben az esetben összhangban áll a datálással.

A Fond III/1683. jelzet alatt fennmaradt négyzetrácsos lapok egészének vizsgálata azt támasztja alá, hogy Babits a jegyzetfüzetet több éven át, 1911 és 1915 között, megszakításokkal és eltérő műfajú szövegek rögzítésére használta, ezért az azonos papírtípusra írt feljegyzések nem feltétlenül egy időben keletkeztek. Ebben az esetben azonban a háborús tematika – a tömegek mozgása, a hadsereg és a menetelés képei – a világháború időszakához köti a szöveget, tehát a *[Száz a sereg…]* kezdetű töredék keletkezése nagy valószínűséggel 1914–1915-re, szűkebben a világháború kitörése, azaz 1914. július 28. utánra tehető, a pontosabb datálás lehetősége nélkül.

424.

[Ki kell küldenem a galambokat…]

Ki kell küldenem a galambokat
hogy hozzanak már olajágakat

[1914. július 28. után; 1914–1915]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1683/2. 1 f. verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül.

Első megjelenés posztumusz: *Új Tükör* 14, 24. sz. (1977): 21. (Gál István közlése, a hagyatékban talált több kéziratos verset ismertető cikkében a töredék egészét adja meg címként.)

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A *[Ki kell küldenem a galambokat…]* kezdetű, kétsoros töredéket a kéziratkatalógus 1915-re datálja, azonban a kutatás kimutatta, hogy a Fond III/1683. jelzet alatt fennmaradt négyzetrácsos anyagba tartozó lapokat Babits hosszabb időn át, 1911 és 1915 között, megszakításokkal használta. (Lásd erről az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A tematikus jegyek ugyanakkor szűkíthetik a lehetséges időkeretet: a töredék bibliai utalása – a csőrében olajágat hozó galamb képe – az újrakezdés és a béke hagyományos jelképe, ami a világháború idején egyértelműen pacifista igényt fejez ki. A motívum időbeli beágyazottsága, valamint a Fond III/1683. jelzet alatt fennmaradt, háborús tematikájú szövegekkel való összefüggése alapján a töredék keletkezése a világháború első éveire, 1914 és 1915 közé tehető.

425.

[Te ki e harcok napjaiban…]

Te ki e harcok napjaiban
igy nyomorultan, szomoruan

[1914. július 28. és 1915. szeptember 1. között]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/63. 1 f., rektó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, a rektón és a verzón, valamint a többi fólión jegyzetek a *Kártyavár* című regényhez.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A töredéket a kéziratkatalógus – a négyzetrácsos lapokat tartalmazó jegyzetfüzet egészéhez hasonlóan – 1915-re datálja. A kutatás azonban kimutatta, hogy e füzet lapjait Babits hosszabb időn át, 1911 és 1915 között, megszakításokkal használja különböző feljegyzések rögzítésére, ezért a hordozó önmagában nem tekinthető biztos kronológiai támpontnak. (Lásd erről az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A fólión a *Kártyavár* című regényhez kapcsolódó prózai jegyzetek is olvashatók; mivel a regény első része 1915. szeptember 1-jén kezd megjelenni folytatásokban, a lap feljegyzései nagy valószínűséggel az ezt közvetlenül megelőző időszakban keletkeznek. Az íráskép alapján a töredék és a regényhez kapcsolódó jegyzetek nem egy időben kerülnek a papírra, de feltételezhető, hogy időben közel állnak egymáshoz. A töredék a fólió felső részén szerepel, alatta pedig a prózai feljegyzések következnek, ami arra utalhat, hogy a versrészlet a regényhez kapcsolódó jegyzetek előtt kerül a lapra. A töredék szövege, azaz a harcok említése a világháború kontextusára mutathat, ezért a kritikai kiadás a töredék keletkezését a háború kitörése (1914. július 28.) és a *Kártyavár* első részének megjelenése (1915. szeptember 1.) közé teszi.

426.

Ünnep

Ó honni halmok nyájas enyhesége,
friss gyermekségem gyönyörü vidéke,
szivem remegve veri: Béke! Béke!
ó hajóhinta, messze dobbanások!
A föld is enyhén dombokat dobog
s nagy emlei hulláma elcsobog
verdesve halkan, mint távol dobok,
ó hajóhinta, messze dobbanások!
Ünnepre dobban a falunk harangja
s a völgy teknőjét megingatja hangja,
hintaként ing a lanka, ring a lanka
ó hajóhinta, messze dobbanások,
minthogyha messze vihar volna kinn,
lassan inogna a teknős kabin,
mert teknején vihar dobolna kinn –
ó hajóhinta, messze dobbanások!
Dob… dob… harang… hajók harangja… Bim-bam
hány drága társam a viharba kinn van
magam szédülök a sötét kabinban.
ó hajóhinta, messze dobbanások!
ó honni domb, sík földön enyhe ránc,
mi lelt, hogy szerte vadul ingva rángsz?
– egyedem, begyedem, tengertánc –
ó hajóhinta, messze dobbanások,
dob… ágyuszó… haldoklók tompa szitka…
ó szent hazám, habokra kitaszítva:
merre az örvény és merre a szikla?
ó hajóhinta, messze dobbanások!
lövés… harangok… távoli dobok…
hullámzó dombok… dombozó habok…
sziv mely földdé vál… föld amely dobog…
ó hajóhinta, messze dobbanások!
dob… ágyuszó…
Csak az ünnep harangja
és békét hullámzó domb, enyhe lanka,
s békét sovárgó szivem béna hangja –
ó hajóhinta, enyhe dobbanások!

[1914. augusztus–szeptember]

Gép- és kézirat, megjelenés

Gép- és kézirat: **g+k** MTA Ms 10.506/28. 1 f., rektó, gép- és ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül, együtt a *[Felásva készen az árok…]* kezdetű töredékkel; a verzón az *Egy régi hasonlat* fogalmazványtöredéke, melynek motívumait Babits felhasználta az *Ünnep*ben is.

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 22. sz. (1914. nov. 16.): 459. (A *Keserű órán [1906]* és a *Kép egy falusi csárdában* című versekkel együtt, másodikként közli.) – Kötetben először posztumusz: Babits 1945, 593–594.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A **g+k** utolsó nyolc sorát – melyet Babits végül nem vett fel a végleges versbe – ceruzával írta a félbehajtott fólió másik oldalára; alatta a *[Felásva készen az árok…]* kezdetű töredék szerepel. A **g+k** gépiratos részén néhány gépiratos javítás, illetve két ceruzás törlés és betoldás látható.

Alapszövegünk a *Nyugat*-közlés. Ez a szöveg tekinthető a végső változatnak, mivel a **g+k** kézírású javításai-betoldásai közül Babits többet nem vett figyelembe, illetve helyettük mást írt. Babits valószínűleg nem volt elégedett a verssel, kötetbe nem vette fel.

Előszöveg

g+k: MTA Ms 10.506/28.

[Cím nélkül]

ó Ó honni halmok nyájas enyhesége
friss gyermek á s égem gy v ö nyörü vidéke
szivem remegve veri: Béke! Béke!
ó hajóhinta, messze dobbanások!
A föld is enyhén dombokat dobog
s nagy emlei hulláma elcsobog
verdesve halkan, mint távol dobok.
ó hajóhinta, messze dobbanások!
Ó hajóhinta, messze dobbanások
Dob… dob… harang… vészek hajók harangja… Bim-bam m…
ó hány testvérem hány drága társam a viharba kinn van
magam szé g d ülök a sötét kabinban.
ó hajóhinta, messze dobbanások!
ó honni domb, sik földö m n enyhe ránc,
mi lelt hogy szerte vadul ingva rángsz? –
– egyedem, begyedem, tengertánc –
ó hajóhinta, messze dobbanások,
lövés… dob… dob lövés… haldoklók tompa szitka…
ó szent hazám, habokra kitaszitva:
merre az örvény és merre a szikla? –
ó hajóhinta, messze dobbanások!
lövés… lövés… harang… ↔

Csak az ünnep harangja
és békét hullámzó domb, enyhe lanka,
s békét sovárgó szivem béna hangja –
ó hajóhinta, enyhe dobbanások!

s e dobbanva hullámzó csendes őszön
vigyázz most elringva két szemem, két méla csőszöm
lelkem ben mel vészesb ringáson időzöm
Ó hajóhinta, messze dobbanások!
béllelt mint kabinból hall gat va vad habok
ingása hintáz kábítón így és így dobog
dobok... dobo g k... mint ágyuszó dobok...
Ó hajóhinta, messz es e dobbanások

Keletkezéstörténet

Az *Ünnep* a kéziratkatalógus datálása szerint 1914. augusztus–szeptember között keletkezik. A felütésben a szekszárdi táj, a szülőföld nyugalma és az ünnepi táj derűje jelenik meg, ám már a kezdeti képekbe is beleszövődik egy idegenszerű rezgés, ami fokozatosan nyugtalansággá válik. A dombvidék, a harangszó és a körhintaszerű ringás lassanként elvesztik jelentésüket, és tengeri, majd háborús asszociációkat mozgósítanak, mintha a békés környezet maga is egy fenyegetett, sodródó tér részévé válna. A költemény – miként Kardos Pál rávilágít – azt bontja ki, hogy a háború idején a legbiztonságosabb menedékben sem kerülhető el a katasztrófa hangja, és az ünneplés tere lassanként a kollektív szorongás víziójává alakul át. (Kardos 1972, 150–153.) Az ünnepi kontextus miatt a vers feltehetőleg 1914. szeptember 8. körül, Kisasszony napján, Szűz Mária születésének ünnepén tartott szekszárdi búcsú idején keletkezik. (Róna 2013, 697.)

A fennmaradt fogalmazvány tanúsága szerint a szöveg kialakulása során Babits intenzíven keresi a megfelelő hangzást és képsort. A középső szakaszban látható ceruzás betoldások – például a később elhagyott sorok: „s e dobbanva hullámzó csendes őszön / elringva két szemem, két méla csőszöm" – arra utalnak, hogy eredetileg líraibb irányban bontotta volna ki a látványt. Ezek helyett azonban feszesebb megoldásokat választ, amelyek jobban illeszkednek a vihar és a háború képzetköréhez. A szintén ebben az időszakban keletkezett *Egy régi hasonlat* című verssel nem csupán tematikus, hanem konkrét szövegszintű egyezés is kimutatható: az *Egy régi hasonlat* sorai – „Veszve hány drága társ / menteni kinn van, / magam szédülök a / sötét kabinban" – szinte szó szerint megjelennek az *Ünnep* szövegében: „hány drága társam a viharba kinn van / magam szédülök a sötét kabinban". A képek, a mondatszerkezet és a kulcsszavak (drága társ/társam; kinn van; sötét kabinban) közös szövegalkotási mozzanatra utalnak. Az egyezés nem véletlen: az *Ünnep* fogalmazványának verzóján található az *Egy régi hasonlat* fogalmazványtöredéke, ami egyértelműen alátámasztja a két vers időbeli közelségét, tehát a két szöveg ugyanazon alkotói periódusban, egymás közvetlen kontextusában formálódik.

Ahogyan Kelevéz Ágnes felhívja rá a figyelmet, 1914. július 23-án hatalmas vihar söpör végig az országon, s a természeti jelenséget több író és költő is összefüggésbe hozza a háborúval: „Az európai kultúrában mélyen gyökerező, ősi toposzt követve sokan kapcsolják össze úgy az országra lesújtó nyár közepi katasztrófát és a »Nagy Háborúnak«

nevezett történelmi esemény kezdetét, hogy természetfölötti vagy szimbolikus jelentést tulajdonítanak a történteknek." (Kelevéz 2021, 313.) Voltaképpen Babits is ezt a toposzt mozgósítja az 1914 nyár végén–kora őszén keletkezett *Ünnep*ben.

A vers a *Nyugat* 1914. november 16-i számában jelenik meg, és ez a szöveg tekinthető a lezárt változatnak, mivel Babits a kéziraton szereplő számos alternatívát elveti, és nem emeli át őket a publikált verzióba. A verset nem veszi fel kötetbe.

427.

[Felásva készen az árok…]

Felásva készen az árok
felhányva a fedezék

Ó néma mezei várak
oly némán tüzel az ég

[1914. augusztus–szeptember]

Kézirat

k MTA Ms 10.506/28. 1 f., rektó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül, az *Ünnep* című vers g+k fogalmazványának 16. sora alatt; a verzón az *Egy régi hasonlat* című vers fogalmazványa.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A töredék keletkezését a kéziratkatalógus 1914. augusztus–szeptemberre teszi. Az ugyanekkorra datálható *Ünnep* című vers gép- és kézírású fogalmazványa szintén e fólión található, és a két szöveg fizikai közelsége indokolja, hogy a kézirat keletkezését is erre az időszakra tegyük. Ezt a töredék tartalma is megerősíti: a háború első hónapjaiban született sorok az ásott árkok és fedezékek motívumával a modern háborúk és a lövészárok-hadviselés fenyegetését ragadja meg. A néhány soros, szinte aforisztikus forma a benyomás rögzítésére, gyors feljegyzésére utal: a táj „mezei várakká” alakul, az ég „tüzelése” pedig a természet és a hadműveletek egybeolvadását érzékelteti. Babits hasonlóképp jár el a *[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…]* esetében is, amelyben a tengerek, vizek és hidak militarizálódásának következtében válik a természeti rend a háború közegévé.

428.

Egy régi hasonlat

Ó mennyi zivatar
semmi szivárvány
mi lesz veled hajóm
Kérdezem árván

Gyenge kis alkotás
habra taszitva
merre az örvény
és merre a szikla?

Veszve hány drága társ
menteni kinn van
magam szédülök a
sötét kabinban

[1914. augusztus–szeptember]

Kézirat

k MTA Ms 10.506/28. 1 f., verzó, ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül, az *Ünnep* című vers gépiratának – ahol a *[Felásva készen az árok…]* fogalmazványa is található – verzóján. A strófák vízszintes vonallal vannak elválasztva egymástól.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. Emendálást a 9. sorban végeztünk: a *Veszve* határozói igenevet Babits utólag írta a sor elé, azonban a *Hány* szókezdő *H*-ját nem javította át kisbetűre. Ezt javítottuk. A költő a 3. sorban a *hazám* szót két betű javításával átalakítja *hajóm*ra. Babits eredetileg a vers sorait nem rendezte strófákba, utólag azonban négysoronként vízszintes vonallal jelezte a strófahatárokat.

Előszöveg

k: MTA Ms 10.506/28.

Egy régi hasonlat

Ó mennyi zivatar
semmi szivárvány
mi lesz veled ha zá jó m
Kérdezem árván

Gyenge kis alkotás
habra taszitva
merre az örvény
és merre a szikla?

Veszve Hány drága társ
menteni kinn van
magam szédülök a
sötét kabinban

Keletkezéstörténet

Az *Egy régi hasonlat* ceruzával írt fogalmazványa azon a fólión maradt fenn, amelynek rektóján az *Ünnep* gépiratos szövege, valamint a *[Felásva készen az árok…]* kezdetű töredék található. A kéziratkörnyezet alapján a szöveg 1914 augusztusa és szeptembere között keletkezhetett, a háború kitörését közvetlenül követő időszakban. Nem véletlen, hogy a fogalmazvány az *Ünnep* című vers gépiratos szövegének közelében található; egyértelmű, hogy a két vers azonos alkotói periódusban keletkezik, ugyanakkor ezt nemcsak a fizikai hordozó, hanem konkrét szövegszintű egyezések is jelzik. Az *Egy régi hasonlat*ban megjelenő képsor („Veszve hány drága társ / menteni kinn van, / magam szédülök a / sötét kabinban") lényegében változatlan formában tér vissza az *Ünnep* szövegében: „hány drága társam a viharba kinn van / magam szédülök a sötét kabinban".

A kéziraton szereplő strófák vízszintes vonallal történő elválasztása arra utal, hogy Babits önálló verskezdeményként kezelte a szöveget, ugyanakkor a töredékes jelleg és az, hogy a verset nem adja ki, a kísérleti, műhelyjellegű státuszt erősíti. A költő egyetlen javítása a 3. sorban figyelhető meg, ahol a „hazám" szót „hajóm"-ra cseréli; ez a változtatás konkrétabb irányba mozdítja el a hasonlatot.

A hajó-motívum Babits több versében is felbukkan, például a *Miként szélcsöndben a hajó* címűben, azonban a legszembetűnőbb párhuzam – a már említett *Ünnep* című versen túl – az 1916-os *Alkalmi vers*sel mutatható ki. A két szöveget ugyanaz a klasszikus irodalmi toposzként értelmezhető hajó-allegória szervezi (a motívum alkalmazásának hagyományára maga az *Egy régi hasonlat* verscím is utal), ami mindkét esetben a közösség és a megszólaló én kiszolgáltatott helyzetét jelzi, miközben az „örvények és sziklák" közé szorult mozgás a történelmi veszély állapotára utal. Az *Egy régi hasonlat* kérdésformái („mi lesz veled hajóm", „merre az örvény és merre a szikla?") az *Alkalmi vers*ben kifejtett morális és közösségi dilemmák összegzéseként is felfoghatók, amelyek ott már a „kis magyar hajó" sorsaként artikulálódnak. Ebből a szempontból különösen fontos Babits javítása a kéziraton, amikor is a „hazám" helyett „hajóm"-at ír, tehát a két fogalom összekapcsolása már ebben a korai fázisban is működésbe lép, még ha itt nem is dolgozza ki az ötletet. Mindkét versben hangsúlyos a társak elvesztésének vagy kint maradásának motívuma („veszve hány drága társ", illetve „elkapja egy-egy kedvesem"), ami a hajó képét felelősséggel terhelt közösségi jelképpé növeli. A „sötét kabin" visszatérő tere mindkét versben a bezártság és a tehetetlen szemlélés helye lesz, az *Egy régi hasonlat* pedig ennek az élménynek erősen redukált, vázlatszerű megfogalmazásaként olvasható a később már kifejtett és jóval rétegzettebb *Alkalmi vers* mellett. Babits tehát feltehetően 1914-ben, de már a háborús élmények kontextusában kísérletezik a témával, amit aztán csak évekkel később bont ki.

429.

Magamról

I.

Nel mezzo…

No s megvagyok már. Lettem ami lettem,
sötét bár s néha könnyekig hasonlott:
hiába! csöpp szőlőszemnek születtem,
mely a nagy naptól édesedve romlott.

Hány rossz madár vas-csőre vítt felettem,
szememet tépve, (e parányi gyomrot,
amelybe annyi fényt mohón föl-ettem),
míg vére könnyé édesedve omlott.

Rossz végzet tölté fürtömet tömötté,
mert szomszéd szemek szögletes-zömökké
nyomtak, ki szépnek, szabadnak születtem,

s nemes-rohadni napmagányt szerettem. –
No s megvagyok már. Lettem ami lettem.
Az Isten sem változtat rajta többé.

II.

S e zord napokban…

S e zord napokban, mikor olyan olcsó
a lélek s törik, ki hajolni nem tud,
s mint sok halottnak már külön koporsó,
sok élőnek már külön élet nem jut,

Cím Sal: [a cím hiányzik]
Szakaszszám Sal: [*I.* hiányzik]
Közcím Sal: Nel Mezzó [sh] | V: Nel. mezzo… [sh]
1 Sal: lettem
3 Ny; R_1; R_2: szőllőszemnek | Sal: szöllőszemnek
5 R_1; Sal: vitt [sh]
8 Sal: végre [sh]
11 Sal: születtem | R_2: születtem. [sh]
14 Sal: se [sh]
16 Ny; R_1: törik ki

csak népbe-hadba; míg a drága korsó
(a test) zuhanva, drága bora nem fut
szét még nagyobb Egységbe, hol utolsó
csöppjét is elnyeli egy végtelen kut;

mi lesz az én lelkemmel? Szerte folysz, ó,
lélek, az ég ürébe? vagy a kertet
trágyázni, földbe, mint katona vére?

(Utolsó korsó, olcsó nagy koporsó,
vak Föld, idd föl a vért, idd föl a lelket,
és lelkesülj magvunkkal a jövőre!)

III.

A szörnyü másnap…

Nem, lélek, nem fogsz tán szétfolyni, még nem;
özvegyül megmaradsz a szörnyü másnap
és lész eggyel több lámpa a sötétben,
egy fájó idege a pusztulásnak.

Égésed fáj csak, de fájásod égjen,
ó lámpa, égj és fájj a pusztulásnak,
és hogy sötét van, hirdesd a sötétben,
s hogy kár volt annyi fényért s kár a másnap.

Légy élő kínja a levágott karnak,
égő emléke annyi régi fénynek,
miket kioltanak e vak fuvalmak.

És majd ha újra ébrednek a fények,
s lengetlen az emberség tiszta lángja,
akkor majd elpihenhetsz gyenge lámpa!

[1914. nyár–ősz, 1914. október 16. előtt]

---

22 Ny; R_1; R_2: kút:
23 Ny; R_1; R_2: folysz, ó
Közcím R_2; V; ÖV: szörnyű
31 Ny: léssz
37 Ny; R_1; R_2: kinja
40 Ny; R_1; R_2: ujra
42 Ny; R_1: elpihenhetsz, gyenge

Kézirat, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k_1}$ (a kéziratkatalógusban k_2) MTA Ms 5077/40. 1 f., rektó, a *Nel mezzo…* tintaírású fogalmazványa aláírás nélkül, ceruzaírású javításokkal; $\mathbf{k_2}$ (a kéziratkatalógusban k_1) MTA Ms 10.506/26. 1 f., rektó, a *Nel mezzo…* ceruzaírású tisztázata aláírással.

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 20. sz. (1914. okt. 16.): 348–349. (A *Fiatal katona* című versel együtt, másodikként közli.) – További megjelenések: R_1 106–108; R_2 108–110; *Salon* 2, 14. sz. (1927. dec. 25.): 15; V 246–247; ÖV 219–220.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A $\mathbf{k_1}$ és $\mathbf{k_2}$ javításai elsősorban lexikai cseréket, törléseket és kisebb helyesírási pontosításokat mutatnak, amelyek az első szonett alakulását dokumentálják. Néhány jellegzetes példa: a 4. sorban a $\mathbf{k_1}$-en a *napsugártól* változatot Babits törli, és aláírja a későbbi szöveget *(nagy naptól),* mely már a $\mathbf{k_2}$-n is a javított formában szerepel; a 7. sorban a $\mathbf{k_1}$-en a *föl ettem* különírt alakban olvasható, ami a $\mathbf{k_2}$-n *fölettem* formára módosul; a 8. sorban a $\mathbf{k_2}$-n a *míg* határozószó a korábbi *még* alakból kerül javításra. A 11. sorban a $\mathbf{k_1}$-en a *szabadnak* szó ceruzás javítás eredménye (*szabadon* helyett), a 12. sorban pedig a *nemes-rohadni* alak a korábbi *nemes-rohadva* változatból alakul ki. A javítások összességében azt mutatják, hogy a $\mathbf{k_1}$-en Babits még aktívan alakítja a szöveget szócsere és törlés révén, míg a $\mathbf{k_2}$ a szöveg tisztázásának és kisebb nyelvi pontosításainak fázisa.

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel – egy sajtóhibától eltekintve – azonos a V szövege. Csak a vers első részéről rendelkezünk kézirattal, és a *Salon* is csupán ezt a részletet közölte. Emendálást egy esetben végeztünk.

Javításunk

29. A sor fölötti alcím *szörnyű* szavának *ű*-jét az előzményeknek és a vers 30. sorának megfelelően *ü*-re változtattuk, mivel a hosszú magánhangzó minden bizonnyal a szedőtől származik.

Előszövegek

$\mathbf{k_1}$: MTA Ms 5077/40.

[Cím nélkül]

No s megvagyok már. Lettem ami lettem
Sötét bár s néha könnyekig hasonlott.
Hiába. Csöpp szőllőszemnek születtem,
mely napsugártól a nagy naptól édesedve romlott.

Hány rosz madár vas-csőre vitt felettem,
tép sz ememet tépve, (e parányi gyomrot,
amelybe annyi fényt mohón föl ettem)
míg vére könnyé édesedve omlott.

Rosz végzet tölté fürtömet tömötté
hogy szomszéd szemek szögletes-zömökké
nyomtak, ki szépnek, szabadon nak született

S nemes-rohadva ni nap-magányt szerettem,
no's megvagyok már. Lettem ami lettem.
Az i Isten sem változtat rajta többé.

k₂: MTA Ms 10.506/26.

Nel mezzo…

Nos o s megvagyok már. Lettem ami lettem
sötét bár s néha könnyekig hasonlott.
Hiába. Csöpp szőllőszemnek születtem,
mely a nagy naptól édesedve romlott.

Hány rosz madár vas-csőre vítt felettem
szememet tépve (e parányi gyomrot,
amelybe annyi fényt mohón fölettem)
mé i g vére, könnyé édesedve, omlott.

Rosz végzet tölté fürtömet tömötté
hogy szomszéd szemek szögletes-zömökké
nyomtak, ki szépnek, szabadnak születtem. ,

s nemes-rohadni nap-magányt szerettem…
…Nos o s megvagyok már. Lettem ami lettem.
Az Isten sem változtat rajta többé.

Babits Mihály

Keletkezéstörténet

A háromrészes szonettformájú költemény 1914 nyarán–őszén keletkezik; Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint az I. rész („*Nel mezzo…*") datálása: „1914. nyár [jav. ebből: ősz] / Szekszárd", a II. rész („*S e zord napokban…*") „1914. ősz / Bpest.", a III. rész („*A szörnyü másnap*") pedig szintén „1914. ősz / Bpest." (Kelevéz 1994, 757.) A vers elsőként a *Nyugat* 1914. október 16-i számában jelenik meg, ami a keletkezés *terminus ante quem*jét rögzíti. A történelmi kontextus – az első világháború kitörése – különösen a második és harmadik rész apokaliptikus hangoltságában ismerhető fel. Kézirat csak az első részről maradt fenn, a főcím és a sorszám a kéziraton még

hiányzik. Az aláírás arra utal, hogy Babits ekkor, az első rész megírása után még önálló versként tekint a műre, míg a Dantéra utaló kezdés a lírai önszemlélet programadó, számvető gesztusaként kerül a szöveg élére. Ez a rész egy korábbi, válságos élethelyzet visszatekintő értelmezését adja, amelyben az önszemlélet a szőlőszem érésének metaforáján keresztül jelenik meg. Babits a hagyományosan pozitív jelentésű toposzt átalakítva a kiszolgáltatottságot hangsúlyozza, a zárlat pedig a változás és az idő múlásának belenyugvó, bergsoni értelmezését fogalmazza meg. Miként Kelevéz Ágnes rámutat, a szonettfüzér első darabja a visszapillantó önszemléletinek nevezhető verstípusba tartozik. (Kelevéz 2021b, 55.) A fennmaradt fogalmazvány több apró javítást rögzít, amelyek a retorikai és formai kidolgozás folyamatát dokumentálják, a második és harmadik rész kézirata nem ismert.

A kompozíció belső íve a személyes létösszegzéstől a történelmi katasztrófa tapasztalatáig vezet: az első rész önértelmező számvetésének („Lettem ami lettem") középpontjában még az egyéni sors áll, míg a szekszárdi és budapesti ősz idején keletkező további részekben a „zord napok" kollektív élménye és a háborús pusztulás víziója kerül előtérbe. A vers egésze a dantei „félút" motívumát a személyes és kollektív krízis metszéspontján értelmezi újra. Az első szonett a szőlő-metaforára épülő természeti szimbolika révén az egyéni sors képi összegzése, amelyben – ahogyan Rába György rámutat – a korábbi leíró jellegű szonettekhez képest az önvizsgálat válik meghatározóvá. A szőlő érésének és „nemes rohadásának" a motívuma érzékletes tapasztalat és egyben metafizikai jelentésmező, egyúttal a természet és az én kölcsönösségében az objektív líra továbbfejlesztett formája. A szőlő-metafora a szekszárdi, bortermő táj konkrét élményháttere felől is értelmezhető. A „csöpp szőlőszemnek születtem, / mely a nagy naptól édesedve romlott" sorok mögött a családi környezet és a hegyvidéki létforma érzéki ismerete sejlik fel, tehát a kép biografikus, valamint szintén metafizikai érvényű. A szőlő- és bor-szimbolika Babits költészetében visszatérő motívum, például az *Ecetdal,* az *Ősz, kripta, ciprus, szüret, tánc, kobold,* a *Szüret előtt* vagy az *Őszi pincézés* című versek mind e motívumkör variációi. A második szonett már kollektív élményből táplálkozik, a háborús fenyegetettség retorikus kérdések és általános alanyú szerkezetek sorozatában jelenik meg benne. A harmadik rész a pusztulás vízióját utópisztikus reménnyel ellenpontozó allegorikus kompozíció, középpontjában a „gyenge lámpa" képével, mely itt a lélek kitartásának és a jövőbe vetett hitnek a szimbólumaként tűnik fel. A korszak más verseivel – így a *Miatyánk* és a *Prológus* című költeményekkel – összefüggésben a ciklus a háborús évek lírájában az egyéni sors és a történelmi megrendülés összekapcsolódását dokumentálja. (Rába 1981, 455.)

Rába a vers második és harmadik szonettjének keletkezésekor zajló konkrét történelmi eseményeket is felvázolja: 1914 szeptemberében az orosz csapatok az Uzsoki-, Vereckei- és Jabloncai-szorosokon át betörtek Ung, Bereg és Máramaros vármegyék területére, és a hadijelentések szerint mintegy száz kilométeres frontszakasz húzódott Varannótól Körösmezőig. A portyázó egységek Észak-Erdély több megyéjét is elérték, miközben az országot kolerajárvány sújtotta, október elején a fővárosból is jelentős számú új megbetegedést jelentettek. Az október 7-én indított ellentámadás során a főként népfelkelőkből álló csapatok visszafoglalták Máramarosszigetet, a hivatalos közlések pedig súlyos ellenséges veszteségekről számoltak be. A sajtó még ezt követően is a Kárpátokon inneni harcokról tudósított, a korábbi könnyed hangvételű beszámolókat egyre komorabb hadijelentések váltották fel (Rába 1981, 455–456.), erre utalnak a „s mint sok halottnak már

külön koporsó, sok élőnek már külön élet nem jut" sorok. A vers keletkezésének időszakában Babits minden bizonnyal értesül a harcok során elesettek nagy számáról, még ha ennek konkrét nyoma csak későbbi levelezésében bukkan is fel. Öccse, István 1914 októberének végén – tehát már a vers megjelenését követően – arról számol be neki, hogy „iszonyú rémhírek keringenek a roppant veszteségeinkről". (Babits 2008, 14.) A levél szerint a veszteségek tudata már a kortárs közvéleményben is nyomasztó erővel van jelen, s ez érzékelhetően beépül a korszak költeményeibe is.

Babits a verset a *Recitativ* kötet *Isten kezében* című ciklusába illesztve közli.

Magyarázat

Nel mezzo… – olasz kifejezés, jelentése 'valaminek a közepén'; leginkább az *Isteni színjáték* kezdősorából ismert („Nel mezzo del cammin di nostra vita" – „Életünk útjának felén"), ezért rendszerint az életút közepére vagy egy fontos fordulópontra utal.

430.

Ernst Lissauernek

Megzengted a gyülölet énekét
megzengem én most, halljad, a szégyenét
Szégyen, szégyen, szégyen, szégyen

Nem fordítjuk vissza a vasat
mert gyávák vagyunk
és tesszük amit szégyenlünk
s önmagunk előtt indokoljuk
léha okokkal

ám arcodról nem ég le a bőr

[1914 augusztusa és 1915 vége között]

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1683/13. 1 f., rektó, ceruzaírású fogalmazványtöredék aláírás nélkül, együtt a *[mint a ketrecben az állat…]* és a *[fonnyadt gyerek vagyok…]* kezdetű verstöredékekkel, illetve egyéb feljegyzésekkel.

Első megjelenés posztumusz: *Új Tükör* 14, 24. sz. (1977): 21. (Gál István közlése, hibákkal.)

Szövegkritika

A **k** szövegét betűhíven közöljük. A kéziraton látható javítások főként kisebb lexikai módosításokból, törlésekből és utólagos beszúrásokból állnak: Babits rövidíti vagy átfogalmazza a sorokat (például *Te megzengted* → *Megzengted*). A 7. sorban a *lé* törlése azt jelzi, hogy a *léha* szó írását e sor végén kezdi el, de végül a következő sor elejére helyezi át.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1683/13.

Ernst Lissauernek

Te m Megzengted a gyülölet énekét
én megzengem a[?] szégyen[?] énekét,[?] én most, halljad, a szégyenét
Szégyen, szégyen, szégyen, szégyen

Nem fordítjuk vissza a vasat
mert gyávák vagyunk
és tesszük amit szégyenlünk
s önmagunk előtt indokoljuk lé
léha okokkal

ám arcodról nem ég le a bőr

Keletkezéstörténet

A kézirat datálását a fizikai hordozó segíti, mivel a fogalmazványtöredék az egybetartozó, 1911 és 1915 között használt kéziratcsomó egyik fólióján szerepel. A szöveg tartalma továbbá megerősíti, hogy a keletkezés biztosan 1914 utáni. A vers megszólítottja Ernst Lissauer (1882–1937) német költő, író és publicista, aki elsősorban *Hassgesang gegen England* [Gyűlölet-ének Anglia ellen] című verse miatt vált ismertté Németországban és szerte Európában. A lelkes hazafi Lissauer 1914 augusztusában írt verse voltaképpen egy német nézőpontú, angolok ellen intézett fanatikus gyűlöletdal. A vers nagy népszerűségnek örvend a világháború alatti Németországban, olyannyira, hogy iskolákban is tanítják és szavalják, a hadseregben röpcédulákon terítik a katonáknak, Lissauert pedig kitüntetik érte. Később, a háború után már sokan az elvakult nacionalizmus verseként tekintenek rá, s maga Lissauer is megbánja, hogy megírta a verset. A sors fintora, hogy a nacionalista költő zsidó származása miatt élete végén menekülni kényszerül hazájából. (Millington–Smith 2017.)

Lissauer versét Kosztolányi Dezső már 1914-ben lefordítja, mely *A gyűlölet éneke* címmel a *Világháború képes krónikája* 1914. december 13-i számában jelenik meg. (Lissauer 1914, 320.) Babits fél évvel később, 1915. június 16-án a *Nyugat*ban közöl *Itália* címmel esszét, melyben röviden Lissauer versére is utal: „Milyen más, igaz-e, például a magyar hazafiság! Milyen szerény, milyen tisztességes, és mennyire nem nacionalista! Nyugodt konzervativizmussal szereti ezeréves földjét a magyar, nem kapkod újdon, ingó szerzeményen, senkitől nem akar elvenni semmit, ezen a háborún ő talán az egyetlen nép, mely nem akar nyerni. Nem barátja a háborúnak, de bizton bátorsággal engedelmeskedik a nagy kényszereknek, és ó milyen más bátorság ez, mint a futurista hetyke kockáztatás! És merem mondani, a magyar volt az egyetlen nép, mely a háborúban mindvégig megőrizte méltóságát. Mily nemes higgadtság, mily méltóságos józanság jellemzi a magyar érzelmek nyilvánulásait a dühös angollal, a kétségbeesett franciával, az izgága taliánnal szemben! Sőt a német Ernst Lissauer gyűlölet-éneke is képtelenség lenne minálunk.” (Babits 1915b, 645.) A *Nyugat*-beli közlés ideje miatt feltételezhetjük, hogy Babits Lissauernek címzett fogalmazványa is ebben az időszakban, azaz 1915 nyarán keletkezett, mivel azonban ezt közvetlen bizonyíték nem támasztja alá, a vers keletkezését tágabb időhatárok között, 1914 augusztusa és 1915 vége közé helyezzük.

A versbeszélő számonkérő pozícióból szólítja meg Lissauert, a „szégyen” többszöri ismétlése pedig voltaképpen a német vers gyűlölködő sorainak ismétléseire adott válasz. Ennek ellenére nem a morális fölény működteti a költeményt, hiszen a versbeszélő az első három, Lissauernek címzett sor utáni szakaszban saját közössége felé fordul: a cselekvés és a normák által meghatározott belátás elválik egymástól, amennyiben az ember folytatja azt, amit önmaga is vállalhatatlannak tart, és önigazolásokkal próbálja elfedni ezt az ellentmondást. A záró megszólítás az egyes szám második személy használata

miatt értelmezhető úgy, hogy közvetlenül a címzettnek, Lissauernek szól, ugyanakkor a megszólalás hatóköre tágabb is lehet, hiszen a versben elhangzottak ismeretében önvizsgálatra, sőt, bűnbánatra szólíthatja fel a beszélő közösségének tagjait, egyúttal saját magát is.

431.

[fonnyadt gyerek vagyok…]

fonnyadt gyerek vagyok de azért
Ha megfognám maga régen a földön
lenne, halott szaga lenne régen

[1914–1915]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/13. 1 f., rektó, bizonytalan műfajú, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, együtt az *Ernst Lissauernek* című verssel, a *[mint a ketrecben az állat…]* kezdetű töredékkel és egyéb feljegyzéssel.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A töredék első, *fonnyadt* szavának *n* betűit Babits összerántva írja le.

Javításunk

2. A *megfognám á*-jára kitettük a tollhiba miatt hiányzó ékezetet.

Keletkezéstörténet

A *[fonnyadt gyerek vagyok…]* kezdetű, bizonytalan műfajú töredék ceruzával írt kézirata egy négyzetrácsos papírlap rektóján maradt fenn. A szöveg ugyanazon a fólión található, mint az *Ernst Lissauernek* című vers, a *[mint a ketrecben az állat…]* kezdetű töredék, valamint további, nem versjellegű feljegyzések.

A töredék keletkezését a kéziratkatalógus 1915-re teszi, azonban a Fond III/1683. jelzet alatt fennmaradt négyzetrácsos anyag egészére jellemző, hogy a lapokat Babits hosszabb időn át, megszakításokkal használta, a keletkezési idő ezért nem minden esetben határozható meg pusztán az íráshordozó alapján. (Lásd erről az *Ady Endrének* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Ebben az esetben azonban a fizikai együttállás filológiai szempontból irányadó: az *Ernst Lissauernek* című kéziratban maradt vers keletkezése a történeti és szövegösszefüggések alapján 1914-re vagy 1915-re tehető, tehát a vele azonos fólión szereplő töredék keletkezése feltehetőleg szintén ezekhez az évekhez köthető.

A szöveg nem mutat továbbvezethető genetikus kapcsolatot Babits későbbi költői vagy prózai műveivel, a benne megjelenő képeket nem használja fel más műben. Mindezek alapján a *[fonnyadt gyerek vagyok…]* kezdetű töredék keletkezési ideje 1914-re vagy 1915-re tehető.

432.

[mint a ketrecben az állat…]

mint a ketrecben az állat
járok bár a lábam fáradt

[1914 –1915]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/13. 1 f., rektó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül, együtt az *Ernst Lissauernek* című verssel, illetve a *[fonnyadt gyerek vagyok…]* kezdetű töredékkel és egyéb, nem versjellegű feljegyzésekkel.

Szövegkritika

A szöveget betűhíven közöljük. A kéziraton egy betűjavítás látható.

Előszövegek

k: OSZK Fond III/1683/13.

[Cím nélkül]

mint a ketrecben az állat
járok bár a lábam r f áradt

Keletkezéstörténet

A *[mint a ketrecben az állat…]* kezdetű, kétsoros töredék ceruzával írt kézirata az OSZK Fond III/1683/13. jelzet alatt maradt fenn, egy négyzetrácsos papírlap rektó oldalán. A töredék ugyanazon a fólión található, mint az *Ernst Lissauernek* című vers, továbbá a *[fonnyadt gyerek vagyok…]* kezdetű töredék és több, nem versjellegű feljegyzés.

A kéziratkatalógus a fóliót az 1915-re datált kéziratcsomó részeként tartja számon. Az *Ernst Lissauernek* esetében ez az időmeghatározás a megszólított személyhez kötődő történeti kontextus és Babits 1915-ös publicisztikai reflexiói alapján megalapozottnak tekinthető, így a fólión szereplő szövegek közül legalább egy biztosan ehhez az időszakhoz köthető, azzal a kiegészítéssel, hogy a háború első éveiben, azaz 1914 és 1915 között keletkezett. (Ehhez lásd az *Ernst Lissauernek* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Noha a Fond III/1683. jelzetű négyzetrácsos lapok egészére nézve a keletkezési idő nem egységes, ebben az esetben a fizikai együttállás irányadó lehet. Mivel a *[mint a ketrecben az állat…]* kezdetű töredék ugyanazon a fólión szerepel, mint az 1914–1915-re datálható *Ernst Lissauernek*, keletkezése ezzel összhangban szintén ezekre az évekre tehető. A töredékben szereplő hasonlatot Babits később nem használta fel; a ketrecbe zárt, nyughatatlan, ugyanakkor fásult és megtört állat képe egyetlen ismert versében sem fordul elő.

433.

[állítni a hitevesztett…]

állítni a hitevesztett
kor elé egy uj keresztet

[1914–1915]

Kézirat

k OSZK Fond III/1683/4. 1 f. verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a töredéken két javítás látható.

Előszövegek

k: OSZK Fond III/1683/4.

[Cím nélkül]

állítni a hi tevesztett
kor elé egy uj k eresztet

Keletkezéstörténet

Babits az *[állítni a hitevesztett…]* kezdetű töredéket egy egyfóliós lap verzójára jegyzi fel; az írás hordozója – az 1911 és 1915 között, megszakításokkal használt négyzetrácsos lapok egyike – és a tematika alapján a feljegyzés keletkezése valószínűleg 1914–1915-re datálható, ugyanis a töredék feltehetően a háborús eseményekre adott reflexióként olvasható. A „hitevesztett kor” kifejezés a háború következményeként metafizikai törést is jelent Babits számára: a történelmi haladásba, az emberi észbe és a rendbe vetett hit összeomlását, az „új kereszt” felállításának igénye pedig egy új mérce kialakításának a vágyát fejezi ki. Ugyanezen a fólión egy rövid, marginális megjegyzés is olvasható („A feje olyan volt mint egy footballabda [!]”). A fólió rektóján, ceruzával rögzítve a *[Most fölszakadnak a zsilipek…]* kezdetű töredék szerepel.

434.

Kép egy falusi csárdában

Csárdába falakon
olykor
láthatsz, ha falukon
bolygol,

s únt szemed elmereng
bor közt,
ily képet, mely dereng
por közt,

por között, mely keni
jócskán,
ily képet csüggeni
ócskán:

Közepin klasszikus
bolt áll,
bolt alatt koszorus
oltár,

oltáron glória
fény ül,
bús allegória
széllyül,

magas Hungária
gyászban,
Kossuth, igaz fia
lázban,

Petőfi önerét
mártja,
ujjal a hon nevét
áldja,

4 Ny: bolygol. [sh]
9 R_2: meIy [sh]
27 Ny; R_1; R_2: újjal

– mily erő, mennyi láng,
jellem
zsarnok Ausztriánk
ellen –

Fenn: lebegő ölyű,
bús ág,
nagy térdű, bő ölű
múzsák. –

Csitt, mindez ponyva ma,
dalnok!
jó bajtárs lett ama
zsarnok.

Múl az év, múlik a
láz is,
szent ügyük már csupa
frázis.

S mi harcok anyja volt
nemrég,
ma csak egy lanyha holt
emlék.

Új év jön és fakad
új láz,
az idő harcokat
ujráz.

Ádázabb viadal
buzdul,
ó, mennyi fiatal
pusztul!

Raj jön a tavalyi
rajra, ↔

33 ÖV: ölyű [sh]
35 R_2; V; ÖV: ölű, [sh]
49 Ny; R_1; R_2: Uj
55 Ny; R_1; R_2: ó mennyi

új kép a falusi
falra.

Azt is majd por keni
jócskán
s búsan fog csüggeni
ócskán.

[1914. november; 1914. november 16. előtt]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 7, 22. sz. (1914. nov. 16.): 460. (A *Keserű órán [1906]* és az *Ünnep* című versekkel együtt, harmadikként közli.) – További megjelenések: R_1 109–111; R_2 111–113; V 247–249; ÖV 221–222.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a V, mivel kevesebb sajtóhibát tartalmaz, mint az ÖV, egyébként szövegük megegyezik. Emendálást csupán a sajtóhiba javításával végeztünk.

Javításunk

35. A sor végéről elhagytuk a fölösleges írásjelet.

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a vers Budapesten keletkezik, a datálás megjelölése: „914. nov. / Bpest". (Kelevéz 1994, 757.) Elsőként a *Nyugat* 1914. november 16-i számában jelenik meg, kézirata nem maradt fenn; a szöveg első közlésének adatai alapján tehát ez az időpont tekinthető mérvadónak.

A keletkezés ideje meghatározó a vers világháborús szemlélete szempontjából: Babits ekkor már a háborús lelkesedés gyors kifulladását, a nemzeti pátosz kiüresedését érzékeli. A vers történeti-kulturális távlatból tekint a magyar történelem visszatérő mintázataira, és egyetlen, látszólag jelentéktelen tárgy – egy falusi csárda falán függő kép – segítségével teszi mérlegre a nemzeti emlékezet működését, és allegorikusan jeleníti meg a magyar múlt nagy alakjait és eszméit. A porlepte, ócska kép közepén klasszicizáló oltár áll, rajta a gyászoló Hungária alakja, mellette Kossuth Lajos és Petőfi Sándor figurája. A kép ikonográfiája a 19. századi nemzeti romantika pátoszát idézi, szabadságharccal, mártíriummal, zsarnokellenességgel, emelkedett hevülettel. Babits azonban következetesen hangsúlyozza, hogy mindez ponyva, azaz elhasználódott, tömegesen gyártott és jelentését vesztett látvány, amely már nem képes valódi közösségi energiát mozgósítani. A vers középpontjában az ismétlődés tragikus mechanizmusa áll: ami egykor „láz" és „szent ügy" volt, mára „frázissá" és „lanyha holt emlékké" válik. A történelem azonban újraindul, „új év jön és fakad új láz", az idő „harcokat ujráz", és új nemzedékek lépnek a régiek helyére; a falusi csárda falára új kép kerül majd, amelyet idővel ugyanúgy belep a por. A nemzeti

szenvedély ciklikusan újratermelődik, s az egyéni sorsok – „ó mennyi fiatal pusztul!" – feloldódnak a történelmi automatizmusban. Arról, hogy Babits pontosan mely kép láttán írhatta a verset, nincs információnk. Elképzelhető, hogy valóban létező képről van szó, de a vers egyfajta fiktív ekphrasziszként is működhet.

A *Kép egy falusi csárdában* azt tematizálja, hogyan válik a nemzeti múlt ikonográfiája ismét mozgósító eszközzé, ezáltal a 19. századi szabadságeszmény kifáradására és az első világháború ideológiai előkészítésére is reflektál. Ebből a szempontból sem elhanyagolható tény, hogy a költemény a *Nyugat*ban a *Keserű órán (1906) [Régi vers egy fiatal költő keserűségeiből]* és az *Ünnep* című versekkel együtt jelenik meg. Kelevéz Ágnes is idézi az előbbi mű keletkezéstörténete kapcsán Szilasi Vilmos visszaemlékezését Babitsnak a háború első időszakában átélt zaklatottságáról és kétségbeeséséről: „Volt, hogy délután a Körúton fékezhetetlen indulat fogta el, és kiáltva figyelmeztette az embereket a rémségekre, melyek köröttük lejátszódnak. Bátrabb és megrázóbb harcos a békéért mint ő, nem volt akkor. Nagyszerű versei, – egyedüliek azokban az években, főleg már a háború első napjaiban, közismertek és remélem közbámultak ma is. […] Nem tudott egy percig sem másra gondolni, mint a háború iszonyára, s arra, hogy minden erőfeszítés ellene hiába […]." (Babits–Szilasi 1979, 22.; idézi Babits 2022, 272.) Szilasi értelmezésében Babits már ekkor „harcos", ám Rába György arra hívja fel a figyelmet, hogy a *Kép egy falusi csárdában* arról tanúskodik, Babits ekkor még nem a későbbi, nyíltan és következetesen háborúellenes költő hangján szól. A vers szemléletét – érvel Rába – inkább az egymással feszültségben álló nézőpontok váltakozása határozza meg: a pátosz és az irónia folyamatos egymásba játszása, valamint a ritmus és a rím hangsúlyos szerepe nem annyira kijelentéseket rögzít, mint inkább relativizálja azokat. A kompozíció lezárása – más Babits-versekhez hasonlóan – nyitva hagyja annak kérdését, milyen egyénen túli erők formálják a jelentést és az események irányát. Ez a megszólalásmód a fiatal Babits költői habitusára jellemző, akit ebben az időszakban elsősorban a megismerés folyamata és intenzitása foglalkoztat, nem pedig egy előre adott állásfoglalás rögzítése, a vers erőteljesen ritmizált, daljellegű hangja pedig voltaképpen ennek a személyiségformáló lírai attitűdnek a kifejeződése. (Rába 1981, 467.)

J. Soltész Katalin arra hívja fel a figyelmet a *Kép egy falusi csárdában* ritmikai megoldásai kapcsán, hogy Babits költészetében meglehetősen ritka a háromtagú, ún. gyors ütemtípus (J. Soltész 1965, 39.), vagyis az olyan ütem, amely három szótagból áll, rendszerint egy hangsúlyos és két hangsúlytalan szótag ritmusával („Csárdába falakon / olykor / láthatsz, ha falukon / bolygol,").

Babits a verset a *Recitativ* kötet *Isten kezében* ciklusába illesztve közli.

Magyarázat

33. *ölyű* – ragadozó madár az ölyvek csoportjából; az *ölyv* régies alakja.

435.

Prológus

Kerékjártó Duci jótékonycélú hangversenyére, 1914. nov.

Király, király, közönség…
ezen a bús telen
milyen versek köszöntsék
szined ez estelen?
Zenész, amíg zenéd szól,
figyelve, hangtalan,
tudunk-e mint egyébkor
élvezni gondtalan?
Ó, zongorás, ma rajta,
verd, verd a zongorát,
hogy át ne halljuk rajta
a fegyverek zaját!
S te hegedűs, te gyermek,
a hegedűt rikasd
s nyujtsd bővön a kebelnek
e rittató vigaszt,
s a tompa dobra, melyet
szívünkben ver a gond,
zenédből puha selymet ↔

Cím Ny: Prologus. 1914. november.
Alcím Ny: [az alcím hiányzik] | R_1: Kerékjártó Duci jótékonycélú hangversenyére, 1914. nov. | R_2: *Kerékjártó Duci jótékonycélú hangversenyére, 1914 nov* | V; ÖV: *Kerékjártó Duci jótékonycélú hangversenyére, 1914 nov.*
Előszó Ny: Elmondtam a háború elején, Kerékjártó Ducinak egy jótékonycélu hangversenyén. Közreadását többek közt indokolja az, hogy tapasztalatom szerint kéziratban elferdítve terjedt s több vidéki koncerten e hibás alakban előadták.
1 Ny: közönség,
2 Ny: bus
5 Ny; R_1; R_2: amig
6 Ny: hangtalan
7 Ny: egyébkor,
9 Ny; R_1; R_2: Ó zongorás,
13 Ny; R_1; R_2: hegedüs,
14 R_1; R_2: hegedüt Ny; R_1: rikasd,
16 Ny: ríttató
17 Ny; R_1; R_2: mellyet
18 Ny; R_1; R_2: szivünkben

csavarva jól bevond,
hogy ne halljuk a dobszót,
a tompa gond szavát,
gyermekszivedből jobb szót
bocsáss szivünkön át:
nem tiéd igazában,
ó, harcok istene,
e föld, míg a világon
van gyermek és zene!

De nem léhán felejtve,
de nem mint bús madár,
fejet a szárnyba rejtve,
– a zene ez a szárny –
de nem vakon mulatjuk
időnket, balgatag,
lebukva, léha hattyuk
– s a zene a patak: –
röpítsd, ó szárny, ragadva,
ki tétlen csüggedett,
s jusson viz a patakba
locsolni a sebet.
Ó, zene, szent segítség,
patak, mely zengve lejt,
vizeid édesítsék
a könnyek tengereit!
Ó, zene enyhe nedve,
tőled gyógyúl a hit,
te vidítod peregve
katonák lábait,
bezengve messze síkot,
veszélyek mezejét, ↔

26 Ny; R_1; R_2: ó harcok
27 Ny; R_1; R_2: mig
30 Ny: bus Ny: madár
31 Ny: rejtve
36 Ny: patak –:
37 Ny: emeld, ó szárny,
39 R_1; R_2: víz
41 Ny; R_1; R_2: Ó zene, Ny: segitség,
45 Ny; R_1; R_2: Ó zene

peregve te vidítod
únt harcok ütemét:
nekünk is zengve mélán
vidítsad a valót:
lásd, nem feledni léhán
kivánunk takarót,
hanem hogy édesednék
a bánat, a bajok,
és lenne kincs az emlék,
mely szívünkben sajog
valamely kedvesünkről
– kinek ne volna lent? –
egy fiatal fiúról,
ki értünk messze ment.
Talán az anyja mellett
gyermek volt mostanig,
és most ki tudja, merre
szenved, ki tudja, mit!
A lelkünk egyre nála,
minden emléke szent,
s dal lesz, ha hal, halála,
ki értünk messze ment,
dal lesz, ha hal, halála,
ki értünk messze halt
– s a dal a legszebb hála –
zengd nékünk ezt a dalt,
ó, hegedűs, te gyermek:
zengj hálát húrodon,
ne hálátlan keservet,
mely halállal rokon,
s hogy akik messze értünk
ontottak drága vért,
érezzék, drága vérük
nem folyt csak bánatért, ↔

52 Ny; R_1; R_2: unt
54 Ny: viditsad
60 Ny; R_1; R_2: szivünkben
75 Ny: hála –:
77 Ny; R_1; R_2: ó hegedüs,
83 Ny: vérűk [sh]

zenész, te szívhúrokból
vágyszőnyeget szövő,
csendüljön ki dalodból
a Béke és Jövő:
zengd, amit Ők *akartak*
– s jaj! meg nem élhetik –:
kik életünkért haltak,
zengj *életet* nekik!

[1914. ősz, 1914. november 19. előtt]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 8, 22. sz. (1915. nov. 16.): 1248–1249. (*Versek, előszavakkal* gyűjtőcímmel; együtt az *Ady Endrének, A „Fiamhoz”,* a *Miatyánk* és a *Pro Domo* [ekkor még *Vers, támadásokra*] című versekkel, harmadikként.) – További megjelenések: R_1 114–117; R_2 116–118; V 251–254; ÖV 225–227.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. Ezzel azonos a V, mely már tartalmazza azokat az eltéréseket, amelyek a *Nyugat,* az R_1 és R_2 karakteres jambizáló jellegét megbontották. Az *ultima editio*-elvet szem előtt tartva az eredeti jambusokat ezeken a helyeken nem állítottuk vissza. Szerzői változatként Babits felhasználta a vers első hetvennégy sorát a Makón, 1915. március 7-én tartott háborús délután alkalmára írt *Prológ* című verséhez. A szövegrészt – kétsornyi átkötés után – a *Fiatal katona* című verssel toldotta meg.

Javításunk

Az alcímben az évszám után kitettük a hiányzó pontot.

Keletkezéstörténet

A *Prológus* 1914 őszén, Budapesten keletkezik, Szilasi Vilmos *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint: „1914 Bpest”. (Kelevéz 1994, 757.) Kézirata nem ismert. A vers alkalmi mű, ugyanis Kerékjártó Duci jótékonysági hangversenyére készül, és Babits 1914. november 19-én maga olvassa fel az esten. A nyitány tudatosan utal a három évvel korábbi *Prológ egy jótékonycélu mulatságra* című versre; a cím és a beszédhelyzet ismétlése önparafrázis, ám a hangnem és a történelmi kontextus radikálisan megváltozik: míg az 1911-es vers könnyedebb, alkalmi darab, az 1914-es *Prológus* már a világháború kitörése utáni lelkiállapot dokumentuma. A vers retorikáját a háború jelenléte szervezi („hogy át ne halljuk rajta / a fegyverek zaját”), ugyanakkor az emlékezés és a közösségi részvét morális üzenete is megfogalmazódik benne („A lelkünk egyre nála, / minden emléke

85 Ny; R_1; R_2: szivhurokból

szent, / s dal lesz, ha hal, halála, / ki értünk messze ment"). A *Prológus* így a *Magamról* szonettjeivel és a *Miatyánk* című verssel egy időben, az 1914 őszén kibontakozó háborús lírai fordulat részeként születik meg; alkalmi vers volta ellenére túlmutat az adott esemény keretein, ugyanis a tétje a művészet háborús helyzetben betöltött szerepének programadó megfogalmazása.

Az újpesti nőegyleti estet 1914. november 19-én tartják. A jótékonysági rendezvény fő fellépője, Kerékjártó Duci (Gyula) a kor ifjú hegedűvirtuóza: 1900-ban született a Turóc megyei Ruttkán, és már ötéves korában csodagyermekként lép fel Budapesten. Gyermekként bejárja Európát, majd 1920-ban mutatkozik be az Egyesült Államokban; a New York-i Carnegie Hallban adott koncertje után a legjelentősebb hegedűművészek között emlegetik. Később itt telepedik le, a Universal stúdió koncertmestere lesz, és több filmben szerepel Hollywoodban. Az 1950-es években amerikai katonáknak játszik Koreában, Japánban és Alaszkában, és a tengerentúli magyar közösségek rendezvényein is rendszeresen fellép. 1962-ben hunyt el az Egyesült Államokban. ([n. n.] 1962, 1.)

A felkérésre írt költeményt feltehetően 1914. november első felében, a hangverseny részletes programjának közzététele előtt lezárja Babits, „[a] műsor ismeretében ugyanis akkor még aligha állt volna az ideges és aggályos költő ezzel a szöveggel közönség elé." (Rába 1981, 457.) Az est programját már november 12-én közzéteszi a *Pesti Hírlap:* „November 19-én este 8 órakor a Városháza közgyűlési termében Kerékjártó Gizella hangversenyt rendez; a jövedelmet a Polgári Segítő Bizottság segélyalapja javára fordítják. A műsor a következő: Prológ. [!] Mondja: Babits Mihály. Sipos Antal: Komáromi emlék 1849-ből. Előadja: Vendéghegyi Géza zongoraművész. Corelli: La folia (1653). Előadja: Kerékjártó Duci, 13 éves hegedűművész. Hegedűs Ferenc: »Félre, kislelkűek!« Előadja: Majorné Papp Mariska színművésznő. Schubert: Wilhelm[j]: Ave Mária. Fr. Schubert: A méh. Hubay: A fonóban. Előadja: Kerékjártó Duci. Vendéghegyi Géza: Harci induló. Előadja: A szerző." ([n. n.] 1914, 10.) Rába tehát arra utal, hogy mivel a *Prológus* gondolati kiindulópontja a zene bölcseleti értelmezése, a hangverseny műsora pedig a kor kedvelt, közönségbarát koncertszámait vonultatta fel, ezek önmagukban aligha indokolták a művészet ilyen mértékű metafizikai felmagasztalását. A versben a zene metaforája köré épülő filozófiai távlat vigaszt, közösségi emlékezetet és a béke eszméjének hordozóját jelenti, melyben Rába szerint Schopenhauer zenefelfogása és a nietzschei életigenlés hatása egyaránt érzékelhető.

A *Prológus* 1914 végének történelmi tudatát tükrözi, ugyanis a nyílt pacifizmus még kimondatlan, ám a békevágy már egyértelműen jelen van benne. (Rába 1981, 460.) A verset Babits szinte napra pontosan egy évvel később, 1915. november 16-án közli a *Nyugat*ban a *Versek, előszavakkal* ciklus részeként, az előszóban megjegyezve, hogy a háború elején egy jótékonysági hangversenyen hangzott el, és kéziratos torzulásai miatt szükségesnek látja a hiteles kiadását.

A *Recitativ* kötetben a *Prológus* az *Isten kezében* című ciklusban kap helyet.

436.

Miatyánk

1914.

(Egy bécsi műintézet által kiadott műlaphoz készült.)

Miatyánk ki vagy a mennyekben,
harcokban, bűnökben, szennyekben,
rád tekint árva világod:
a te neved megszenteltessék,
a te legszebb neved: Békesség!
Jöjjön el a te országod.
Véres a földünk, háboru van,
kezed sujtását sejtjük, uram,
s mondjuk, de nyögve, szomoruan,
– add, hogy mondhassuk könnyebben –:
Legyen meg a te akaratod!
– mint angyalok mondják mennyekben.
Előtted uram, a hon java,
s hulljon a lomb, csak éljen a fa:
de vajjon a legkisebb lombot ↔

Cím IÜ: Miatyánk 1914. | Ny: Miatyánk. 1914 | BáN; HVK; MKö: Miatyánk. 1914.
Dátum R_1; R_2: 1914 | IÜ; Ny; BáN; HVK; MKö: [a dátum hiányzik]
Alcím IÜ; Ny; BáN; HVK; MKö: [az alcím hiányzik]
Előszó Ny: Egy bécsi műintézet megbizásából, egy műlaphoz, adott ötlet szerint készítettem, egy hasonló német kiadvány párja gyanánt. Minthogy a műlapot inkább csak vidéken terjesztették, számosan levélben értesítettek, hogy a költeményt nem tudják megszerezni. Ez jogosítja itteni közzétételét.
1 IÜ: Mi atyánk, ki IÜ: mennyekben
2 BáN: harcakban, [sh] IÜ; Ny; BáN; R_1; R_2: bünökben, IÜ: szennyekben
3 BáN: vllágod [sh] | HVK; MKö: világod;
4 IÜ: Te
5 IÜ: Te
6 IÜ: országod!
7 IÜ; HVK; MKö: háború IÜ: van
8 IÜ: Uram!
9 Ny: mondjuk. de [sh] IÜ: szomoruan
10 IÜ: add, | Ny; BáN; R_1; R_2: – add IÜ; BáN: könnyebben: | HVK; MKö: Könnyebben –
11 IÜ: akaratod,
12 IÜ: mint IÜ: angylalok [sh]
13 IÜ: Előtted, Uram, a | BáN: Előtted uram a IÜ: java | HVK; MKö: java. [sh]
14 IÜ: lomb csak IÜ: fa –

nem őrzi-e atyai gondod?
nem leng-e az utolsó fürtön is,
áldva miképpen mennyekben,
azonképpen itt a földön is?
Megráztál, nem lehet szörnyebben,
már most ami fánkon megmaradt
őrizd meg őszig a bús galyat:
mindennapi kenyerünket add
meg nekünk ma, és gyermekeinket
növeld békére: ha bűn, hogy lábunk
ma vérbe csuszik meg: értük az!
Bocsásd meg a mi bűneinket,
miképpen mi is megbocsátunk
ellenünk vétetteknek: a gaz
tied, büntetni: mienk csak az,
hogy védelmezzük a mieinket!
És ne vigy a kísértetbe minket,
hogy ártatlanságunk tudatát,
mint drága páncélos inget
őrizzük meg bár véresen,
hogy át ne hasadjon sohasem.
Jaj, aki ellenünk mozdul:
megvívunk, készen, bármi csatát, ↔

---

16 IÜ: örzi-e
17 IÜ: is
18 IÜ: áldva, Ny; BáN; R_1; R_2: miképen | MKö: miképpen a [sh] BáN: mennyekben. [sh]
19 IÜ; Ny; BáN; R_1; R_2; MKö: azonképen
20 IÜ: szörnyebben:
21 IÜ: most, ami IÜ: megmaradt,
22 IÜ: lombokat | BáN: bus galyat:
24 IÜ: nékünk BáN: ma és
25 IÜ: békére; ha IÜ: bün, hogy | Ny; BáN; R_1; R_2: bün hogy | HVK: bűn hogy
26 BáN: várbe [sh] HVK; MKö: csúszik IÜ: az:
27 IÜ: bocsásd IÜ: büneinket | Ny; BáN; R_1; R_2: büneinket,
28 IÜ; Ny; BáN; R_1; R_2: miképen
29 IÜ: vétkezőknek; BáN: gazt [sh]
30 IÜ: Tied-büntetni! Ny; BáN; R_1; R_2: az
31 IÜ: mieinket: | BáN: mienket! [sh]
32 IÜ: és IÜ: vígy IÜ; Ny; BáN; HVK; R_1; R_2: kisértetbe
34 BáN: páncélas [sh]
35 IÜ: meg, bár Ny; BáN; HVK; R_1; R_2: véresen
37 IÜ: Jaj aki
38 BáN: megvivunk, IÜ: csatát

de szabadíts meg a gonosztul,
mert tiéd az ország,
kezedbe tette le sorsát,
s te vagy a legnagyobb erősség:
ki neveden buzdul,
bármennyit küzd és vérez,
előbb vagy utóbb övé lesz
a hatalom és a dicsőség!

[1914. ősz; 1914. november 25. után]

Gép- és kézirat, megjelenés

Gép- és kézirat: **g+k** 1 f. verzó, gépírású változatok, ceruza- és tintaírású javításokkal, kiegészítésekkel, Komjáthy Géza (Marl, Németország) tulajdonában. Fotókópiája: PIM V. 5456/7/2. A gépirat indigós másolat, az első, 42 soros változat fölött gépírással: „(Protestáns)", a vers alatt aláírás géppel, majd alatta szintén gépírással: „Katholischer Text (Ende)", amit a 35. sorral kezdődő változat követ gépírással. A sorok előtt ceruzával ötsoronként számok állnak, azonban a számozást Babits a 25. sornál elrontotta, 30-at írt helyette, majd javította ugyan, de a mellé írt négysornyi többletet nem vette figyelembe. A 25–30. sorok mellett a jobb margón, × jellel jelölve, „fehlende 2 Verse" [hiányzó két verssor] megjegyzés alatt áll e sorok végleges változata, ceruzaírással. A fólió jobb alsó sarkában ceruzaírással a *vétetteknek* és a *vétkezőknek* ritmikai próbálgatása található.

A Krisztina Antikvárium (Budapest, Roham utca 7.) 9. árverésének (2002. május 11., Budapest, Múzeum u. 17.) aukciós kiadványa szerint árverésre bocsátották a *Miatyánk* teljes autográf, tintaírású aláírt tisztázatát. A katalógus egy kisméretű fekete-fehér fotót is közöl a kéziratról, amely alapján azonban valószínűsíthető, hogy a kézirat nem Babits, hanem Komjáthy Aladár kézírásával készült. A tétel kikiáltási ára 120 000 forint volt. A kézirat nyomára a Krisztina Antikvárium 2006. október 15-i árverésének katalógusában lehetett ismét rábukkanni. A tétel kikiáltási ára 18 000 forint volt, és végül 24 000 forintért kelt el. A katalógusban ekkor már az szerepel, hogy több szakértő egybehangzó véleménye szerint csak a cím és az aláírás származik Babits kezétől; a kézirat többi része valószínűleg Komjáthy kézírása. Véleményünk szerint az aláírás sem Babitsé.

Első megjelenés: *Iskolai Ünnepeink* (Marosvásárhely) 36 (1915, első félév): 369–370. – További megjelenések: *Nyugat* 8, 22. sz. (1915. nov. 16.): 1249–1250. (*Versek, előszavakkal* gyűjtőcím alatt, együtt az *Ady Endrének, A „Fiamhoz",* a *Prológus* és a *Pro Domo* [ekkor még *Vers, támadásokra*] című versekkel, negyedikként); *Bácsmegyei Napló*, 1915. dec. 25., 4; HVK 13–14; R_1 118–119; R_2 120–121; MKö 201–202; V 254–255; ÖV 228–229.

---

39 IÜ; Ny; BáN; R_1; R_2: szabadits IÜ: gonosztul.
40 IÜ: Mert Ny; BáN; HVK; R_1: tied
41 IÜ: sorsát
42 BáN: erősség;
46 IÜ: és dicsőség! [sh]

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV, mellyel megegyezik a V szövege, ahol a vers elnyerte végső formáját. Az alcímben említett bécsi műlapnak nem sikerült nyomára bukkanni, de a gépirat valószínűsíti létezését, esetleg protestáns és katolikus változatban egyaránt. A protestáns változathoz az IÜ áll legközelebb, ám a kézirat egy más központozású példánya lehetett a nyomdai szedőpéldány. A HVK minden versének minden sorát nagy kezdőbetűvel indította, így ezt a versét is, ezért mint a szerzői szándéktól független megoldást nem vettük figyelembe a szövegeltérések regisztrálásakor. A BáN az egész költeményt kurzívval szedte, a 25. sor kezdőbetűjén kívül, amit mint sajtóhibát figyelmen kívül hagytunk. Az 1914-es évszám az első közlésekkor még a címhez tartozott, s az R_1-től kezdve vált kisebb fokozatból szedett alcímmé, amely mögött nem állt írásjel; az 1928-as MKö azonban ismét a címben közölte. Bár a **g+k** némi lehetőséget nyújtott volna rá, nem végeztünk emendálást, mivel a szöveghagyomány alapszövegünket kanonizálta.

Előszöveg

g+k: PIM V. 5456/7/2.

Miatyánk.1914.

Miatyánk ki vagy a mennyekben
harcokban, bünökben, szennyekben,
rád tekint árva világod:
a Te neved megszenteltessék,
a Te legszebb neved: Békesség!
Jöjjön el a Te országod!
Véres a földünk, háboru van
kezed sujtását sejtjük, Uram!
s mondjuk, de nyögve, szomoruan
– add, hogy mondhassuk könnyebben –:
Legyen meg a Te akaratod,
mint angyalok mondják mennyekben.
Előtted, Uram, a hon java
s hulljon a lomb, csak éljen a fa –
de vajjon a legkisebb lombot
nem őrzi-e atyai gondod?
nem leng-e az utolsó fürtön is
áldva, miképen mennyekben,
azonképen itt a földön is?
Megráztál, nem lehet szörnyebben:
már most ami fánkon megmaradt
őrizd meg őszig a lombokat
mindennapi kenyerünket add
meg nékünk ma és gyermekeinket
növeld békére amint igaz ha bűn hogy lábunk ↔

hogy senkisem ellenünk, csak az, ma vérben csuszik meg: értük az![?]
aki minket bánt, aki maga g az bocsásd meg a mi bűneinket
ellenünk vétetteknek: a gaz
tied büntetni; mienk csak az
hogy védelmezzük a mieinket
És ne vigy a kisértetbe minket
hogy ártatlanságunk tudatát,
mint drága páncélos inget
őrizzük meg, bár véresen,
hogy át ne hasadjon sohasem.
Jaj aki ellenünk mozdul:
megvivunk, készen, bármi csatát,
de szabadits meg a gonosztul.
Mert Tied az ország,
kezedbe tette le sorsát,
s Te vagy a legnagyobb erősség:
ki neveden buzdul,
bármennyit küzd és vérez,
előbb vagy utóbb övé lesz
a hatalom és a dicsőség!

Babits Mihály

de szabadits meg a gonosztul,
hogy a lelkünk méltó légyen
és meg ne öljön a szégyen hogy ne legyünk bünnel szennyesek
ha eljön a Te országod
megszenteltetik a Te neved
és megpihen fáradt világod,
amely ma oly égve tisztul
harcokban, bünökben, szennyekben,
Miatyánk, ki vagy a mennyekben!

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a *Miatyánk* keletkezése: „1914. ősz. / Bpest". (Kelevéz 1994, 757.) A költemény egy bécsi műintézet, a könyvkiadással és könyvnyomtatással foglalkozó Literarisches Institut Kosmos megbízásából készül. Babits egy műlaphoz ír költői parafrázist a *Miatyánk* imádságára, egy hasonló német kiadvány párjaként. Az „adott ötlet szerint" kitétel arra utal, hogy a költőt kifejezetten egy ilyen jellegű, a bibliai szöveget átköltő vers megírására kérik fel. Nem zárható ki, hogy a megbízás közvetítésében Szilágyi Géza játszik szerepet. (Róna 2013, 698.)

A vers a világháború első hónapjainak kontextusában születik, és a harcok közepette Istenhez forduló világ könyörgését fogalmazza meg. A műlapot, amelyhez a költemény készül, elsősorban vidéken terjesztik, ezért a vers nehezen hozzáférhetővé válik. Babits

később maga is erre hivatkozik, amikor 1915 novemberében a *Nyugat*ban közreadja a szöveget, és a cím utáni előszóban hozzáfűzi: „Egy bécsi műintézet megbízásából, egy műlaphoz, adott ötlet szerint készítettem, egy hasonló német kiadvány párja gyanánt. Minthogy a műlapot inkább csak vidéken terjesztették, számosan levélben értesítettek, hogy a költeményt nem tudják megszerezni. Ez jogosítja itteni közzétételét."

A műlap elnevezése a német *Kunstblatt,* a műintézeté pedig a *Kunstanstalt* szó tükörfordításából ered. Az ilyen háborús emléklapok rendszerint művészi kivitelben készülnek: egy grafika vagy kalligrafikus formában nyomtatott rövid szöveg kíséri őket. Az értékesítésükből befolyó összeget a sebesült katonák, valamint a frontra vonultak otthon maradt családtagjainak támogatására fordítják. (Jelenits 2009, 698.) Babits megbízása e kiadvány keretében történik; a költeményt a *Miatyánk* protestáns és katolikus szövegét követve két változatban kell megírnia. A versben a költő a hagyományos imaszöveg parafrázisát a háborús tapasztalatokkal kapcsolja össze.

A vers végleges, protestáns változata 46 sorból áll, ezek közül tizenöt sor a Károli Gáspár-féle bibliafordítás imaszövegének közel szó szerinti átvétele (Mt 6,9–13). A katolikus változat 47 soros; a két szöveg az első 39 sorig azonos, majd a zárlatuk különválik. A *Nyugat*ban közölt változat, illetve az ismert nyomtatott megjelenések a protestáns befejezést őrzik meg, míg a katolikus változat eltérő, imaszerű lezárással egészíti ki a szöveget. A zárlatválasztás kapcsán Rába György megjegyzi, hogy „[a] hosszabb, református változatot elsősorban […] a befejezés miatt választotta saját vallása kanonikus szövegével szemben Babits. A református változat ugyanis, Erazmus tekintélye nyomán, azzal az apokrif szöveggel bővebb, melyre a világnézeti kiálláshoz szüksége volt. *Mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség:* ez Babits versében csak úgy értelmezhető, a földinél már csupán nagyobb úr gondoskodhat az országról: Isten." (Rába 1981, 464.) A megszólalás mindkét rétegben többes szám első személyben történik, ami a szenvedő emberiség közös hangját teszi hallhatóvá, és a történelmi helyzetet egyetemes perspektívába emeli. A kompozíció belső feszültsége a bibliai ima békét ígérő retorikája és a háborús jelen közötti ellentétből fakad. Ezt a vers ritmikai szerkezete is érzékelteti: a szabálytalan ritmusváltások és a szimultán metrumok a dialógus drámai természetét erősítik, és a szöveg belső vitáját hangzásbeli szinten is megjelenítik.

Rába szerint a *Miatyánk* költői parafrázisának egyik irodalmi előzménye Maurice Rostand *Prière d'un matin bleu* című verse, amely a bibliai ima szövegét bukolikus képekkel váltogatja. (Rába 1981, 465.) A kompozíció szerkezeti mintája ugyanakkor a *Purgatórium* XI. énekéhez is kapcsolódik, ahol a purgatóriumi lelkek kórusszerű megszólalásban mondják el a *Miatyánk*ot. (J. Soltész 1965, 104.) A dantei előzmény különösen a közösségi megszólalás és a bűntudattal terhelt könyörgés retorikájában válik érzékelhetővé, hiszen Dante nem egyszerűen átírja az imát, hanem a megtisztulás útján járó, szenvedő lelkek könyörgésévé formálja. Babits számára ez a megoldás mintául szolgálhat arra, hogyan alakítható az ősi imaszöveg személyes, vívódó könyörgéssé. Jelenits István a Dante-hatás egyértelmű, szövegszintű bizonyítékára hívja fel a figyelmet. Dante a *Purgatórium* XI. énekének harmadik tercinájában a *Miatyánk* második kérését idézi, ám azt sajátos módon kiegészíti a béke motívumával: a hagyományos *Venga il tuo regno* helyett a *Venga ver' noi la pace del tuo regno* formulát használja. Babits fordításában ez így hangzik: „Jöjjön el a Te országod, a Béke." (Jelenits 2009, 117.)

Szintén Jelenits világít rá arra, hogy a vers keletkezésének hátterében a családi vallásos kultúra is fontos szerepet játszhat. Babits szekszárdi szülőházában négy imakönyvet

őriznek, amelyek közül az egyik a költő édesanyjáé volt; ezekben a hagyományos imádságok között a *Miatyánk* különféle parafrázisai is megtalálhatók. A 113-as leltári számú kötet, az *Imák és elmélkedések* Bossuet *Miatyánk*-parafrázisát tartalmazza. A kötet Babits édesanyjáé volt, és feltételezhető, hogy a költő az *Örökségem* című versében említett „régi imakönyv" is erre utal. A *Szent hangzatok: Imák keresztény katolikusok számára* című imakönyv szintén fontos forrás lehet. A kötet német eredetije is ismert, és két *Miatyánk*-parafrázist tartalmaz: egy verses és egy prózai feldolgozást. Ezek a családi használatban lévő imakönyvek tehát azt jelezhetik, hogy a *Miatyánk* parafrázisának hagyománya Babits számára már gyermekkorában is ismerős lehetett. (Jelenits 2009, 117–118.)

A fennmaradt gépirat munkapéldány-jellegűnek tűnik: a szövegben Babits ceruza- és tintaírású javításai, betoldásai és ritmikai próbálgatásai figyelhetők meg. A költő a sorokat ceruzával ötsoronként számozza, azonban a számozás a 25. sor körül – a kiegészítések miatt – elcsúszik. A 25–30. soroknál a jobb margón × jellel megjelölt betoldás szerepel („fehlende 2 Verse" megjegyzéssel), amely mellett a sorok végleges változata olvasható ceruzaírással. A fólió alsó részén a „vétetteknek" és „vétkezőknek" alakok ritmikai próbálgatása látható, ami a megfelelő szóalak keresését dokumentálja. A gépirat végén „Katholischer Text (Ende)" megjegyzéssel egy rövidebb, részben eltérő változat is olvasható, tehát a versnek a megrendeléshez igazodó felekezeti változatát is kialakítja.

Valójában Babits véglegesnek gondolta a gépiratot, a ceruzaírású javításokat külső kérés miatt írja rá: az × jelű betoldást a kézirat margójára jegyzi fel, miután a kiadást előkészítő Literarisches Institut Kosmos erre kifejezetten felkéri. A szerkesztők német nyelvű, 1914. november 25-én kelt levelében a következő észrevétel olvasható: „Megkaptuk versei kéziratát, és a következő észrevételeket szeretnénk tenni: a rendelkezésünkre álló információk szerint, melyeket a magyar nyelv ismerete hiányában nem tudunk ellenőrizni, Ön a Miatyánk két verssorának beillesztéséről egyáltalán nem vett tudomást. A szöveget a mellékletben találja. [A melléklet tartalma ismeretlen.] Azokról a sorokról van szó, melyek a németben következőképp hangoznak: »És bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek« Ezeknek mindenképp be kell kerülniük. Kézirata szerint a protestáns szöveg 42, a katolikus 43 soros. A német versben azonban a protestáns 40, a katolikus 38 soros. A két kimaradt sor beillesztésével és a hozzájuk jövő köztes sorokkal a terjedelem még jobban megnövekszik. Ez számunkra nem megfelelő, mert a vers ezáltal nagyobb terjedelmű lesz, és a rendelkezésünkre álló hely adott volta miatt kisebb betűkkel kell nyomtatnunk. Bele kell azonban abba törődnünk, hogy nem egyezik bele a rövidítésbe. Arra kérjük, hogy a katolikus szöveget vagy rövidítse meg, vagy toldja meg egy sorral. A mondat ugyanis ellentmondásos lesz, ezért szükséges, hogy a vers páros számú sorból álljon. Kérjük, hogy ezeket a változtatásokat lehetőség szerint minél hamarább eszközölje. Noha feltételezzük, hogy van levonata a kéziratról, a mellékletben elküldünk Önnek egy általunk készítettet." (Babits 2008, 18–19, 271–272.) Babits tehát a levélben olvasható kérés alapján illeszti be a következő részt: „ha bűn, hogy lábunk / ma vérbe csuszik meg: értük az / bocsásd meg a mi bűneinket, / miképen mi is megbocsátunk / ellenünk vétetteknek: a gaz / tied, büntetni: mienk csak az / hogy védelmezzük a mieinket". Mivel a fennmaradt gépiraton erre vonatkozó javítás nem található, nem ismert, hogy Babits a katolikus változat esetében végül a rövidítés vagy az egy sorral való bővítés megoldását választotta-e. A levél keltezése egybeesik azzal az időponttal, amelyet Babits Szilasi Vilmosnak a vers keletkezésére vonatkozóan megjelöl. E két adat összhangja alapján a kritikai kiadás a *Miatyánk* keletkezését

1914 őszére teszi. Mivel a levél szerint Babits a műintézet kérésére ekkor még módosítja a szöveget, és a hiányzó sorokat utólag, ceruzával illeszti a gépirathoz, a vers végleges formája csak a levél elküldését követő napokban alakul ki. Ennek alapján a költemény véglegesítését az 1914. november 25. utáni időszakra datáljuk.

Babits a verset a *Recitativ* kötetben az *Isten kezében* című ciklusba illesztve közli.

437.

Prológ

Mélyen tisztelt közönség,
ezen a bus telen
milyen versek köszöntsék
szined ez estelen?
Zenész, amig zenéd szól,
figyelve, hangtalan,
tudunk-e mint egyébkor
élvezni gondtalan?
Ó zongorás, ma rajta,
verd, verd a zongorát,
hogy át ne halljuk rajta
a fegyverek zaját!
S te hegedüs, te gyermek,
a hegedüt rikasd,
s nyujtsd bővön a kebelnek
e rittató vigaszt,
s a tompa dobra, mellyet
szivünkben ver a gond,
zenédből puha selymet
csavarva jól bevond,
hogy ne halljuk a dobszót,
a tompa gond szavát,
gyermekszivedből jobb szót
bocsáss szivünkön át:
nem tiéd igazában,
ó harcok istene,
e föld, mig a világon
van gyermek és zene!

6 MaÚ: figyelve hangtalan,
7 MaÚ: tudunk e
14 MaÚ: ríkasd,
15 MaÚ: bőven
17 MaÚ: melyet
23 MaÚ: gyermek szivedból [sh]
25 MaÚ: igazában [sh]
26 MaÚ: istene [sh]

De nem léhán felejtve,
de nem mint bus madár,
fejet a szárnyba rejtve,
– a zene ez a szárny –
de nem vakon mulatjuk
időnket, balgatag,
lebukva, léha hattyuk
– s a zene a patak –:
röpitsd, ó szárny, ragadva,
ki tétlen csüggedett,
s legyen viz a patakba
locsolni a sebet.
Ó zene, szent segitség,
patak, mely zengve lejt,
vizeid édesitsék
a könnyek tengereit!
Ó zene enyhe nedve,
tőled gyógyúl a hit,
te viditod peregve
katonák lábait,
bezengve messze sikot,
veszélyek mezejét,
peregve te viditod
unt harcok ütemét:
nekünk is zengve mélán
viditsad a valót:
lásd, nem feledni léhán
kivánunk takarót,
hanem hogy édesednék
a bánat, a bajok, ↔

33 MaÚ: mutatjuk [sh]
36 MaÚ: patak –: [sh]
37 MaÚ: ragadva [sh]
38 MaÚ: télen [sh]
43 MaÚ: vizei [sh]
45 MaÚ: nedve [sh]
46 MaÚ: gyógyul
47 MaÚ: víditod [sh]
51 MaÚ: víditod [sh]
55 MaÚ: lásd nem [sh]
56 MaÚ: kívánuuk [sh]

és lenne kincs az emlék,
mely szivünkben sajog
valamely kedvesünkről
– kinek ne volna lent? –
egy fiatal fiúról,
ki értünk messze ment.
Talán az anyja mellett
gyermek volt mostanig
és most ki tudja merre
szenved – ki tudja mit?
A lelkünk egyre nála,
minden emléke szent,
s dal lesz ha hal, halála,
ki értünk messze ment,
dal lesz ha hal, halála,
ki értünk messze halt
– a lelkünk egyre nála –
s elmondom ezt a dalt:

Még élni sem érte az életet,
egy bátor pillantást ha vetett,
s az ég, a föld, mind ránevetett,
de nem lesz birtoka semmi:
a szépség, épség, ifjui vér,
tudás, tanulás, az isteni ér,
nők biztató szeme, mind mit ér,
ha menni kell neki, menni?

De megy szivesen, nem alkuszik,
anyjától könnytelen bucsuzik,
bár lelke szeretetben uszik:
sohasem tanult gyülölni;
s ki gyülölt minden gyülöletet, ↔

63 MaÚ: fiuról,
65 MaÚ: annyja [sh]
73 MaÚ: hálála, [sh]
79 MaÚ: föld mind [sh]
81 MaÚ: ifju [sh]
83 MaÚ: szeme mind [sh]
84 MaÚ: neki, menni: [sh]
86 MaÚ: könytelen [sh]
89 MaÚ: gyülőlt [sh] MaÚ: gyülöletet

s minden szeretetet szeretett,
nem élhet, aminek született,
mert ölni kell neki, ölni.

Ő nem gyürüt gyürüért cserélt:
szivet cserélt aranyat vasért,
oly kincse volt, ami többet ért,
mihez e föld aranya talmi:
arany szive, arany mosolya,
mind értünk ingyen adja oda,
s győzünk-e, meg sem tudja soha,
mert halni kell neki, halni.

[1915. február vége–március eleje]

Gépirat, megjelenés

Gépirat: **g** Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény 71.6.10. 1 f., rektó–verzó, gépirat, ceruzaírású javításokkal, aláírással.

Első megjelenés: *Makói Újság*, 59. sz. (1915. márc. 9.): 2. – Kötet-, illetve évkönyvbeli közlés posztumusz: Vendel-Mohay 1977, 273–275. (Sajtóhibákkal.)

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk a **g**, mivel a róla vagy a másolatáról készült *Makói Újság*-szedés korrektúráját Babits valószínűleg nem ellenőrizhette, amiről a számos sajtóhiba tanúskodik. A nyomtatott megjelenésben a 28., „van gyermek és zene!" sor után nem marad ki egy üres sor. Az alkalmi költemény szerzői változat, a *Prológus* 1–74., valamint a *Fiatal katona* 24 sorának variánsát ötvözi és egészíti ki Babits a makói háborús délután programja számára. A **g** 57. és 93. sorában golyóstollal végzett javítások az utókortól, nem pedig Babitstól származnak, így azokat nem vettük figyelembe. A **g**-n látható ceruzás javítások elsősorban helyesírási és kisebb szövegpontosító jellegűek, amelyek a szöveg tisztázásának folyamatát jelzik. A 46. sorban a *gyógyúl* ige *ú* betűjének ékezetét Babits ceruzával pótolja; a 63. sorban a *fiúról ú*-jának ékezetét szintén utólag, ceruzával jelöli. A 62. sorban egy korábbi gépelt szövegrész („– minden emléke szent –") fölé új szöveg („– kinek ne volna lent? –") kerül átütéssel, ám a gondolatjeleket nem törli; az átíráskor a teljes szövegrészt törlendőnek tekintettük. A 65. sorban a „Talán az" szerkezet a korábbi „Tán édes" javításából alakul ki: a költő itt ceruzával javít. Ezeken kívül Babits azonnali

91 MaÚ: élhet aminek [sh]
94 MaÚ: cserélt, aranyat
95 MaÚ: ért [sh]
99 MaÚ: győzünk e, [sh]
100 MaÚ: neki, halni [sh]

betűelütéseket javít átütéssel. Babits a **g** rektóján két oszlopba tördelve (1–35. sor, illetve 36–70. sor) gépeli a verset, majd a 71. sortól a verzón egy oszlopban folytatja a gépelést.

Előszöveg

g: Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, Babits-emlékház, Irodalmi Gyűjtemény 71.6.10.

PROLÓG.

Mélyen tisztelt közönség,
ezen a bus te e l en
milyen versek köszöntsék
szined ez estelen?
Zenész, amig zenéd szól,
figyelve, hangtalan,
tudunk-e mint egyébkor
élvezni gondtalan?
Ó zongorás, ma rajta,
verd, verd a zongorát,
hogy át ne halljuk rajta
a fegyverek zaját!
S te hegedüs, te gyermek,
a hegedüt rikasd,
s nyujtsd bővön a kebelnek
e rittató vigaszt,
s a tompa dobra, mellyet
szivünkben ver a gond,
zenédből puha selymet
csavarva jól bevond,
hogy ne halljuk a a dobszót,
a tompa gond szavát,
gyermekszivedből jobb szót
bocsáss szi b v ünkön át:
nem tiéd igazában,
ó harcok istene,
e föld, mig a világon
van gyermek és zene!

De nem léhán felejtve,
de nem mint bus madár,
fejet a szárnyba rejtve,
– a zene ez a szárny –
de nem vakon mulatjuk
időnket, balgatag,
lebukva, léha hattyuk
– s a zene a patak –: ↔

röpitsd, ó szárny, ragadva,
ki tétlen csüggedett,
s legyen viz a patakba
locsolni a sebet.
Ó zene, szent segitség,
patak, mely zengve lejt,
vizeid édesitsék
a könnyek tengereit!
Ó zene enyhe nedve,
tőled gyógyúl a hit,
te viditod peregve
katonák lábait,
bezengve messze sikot,
veszélyek mezejét,
peregve te viditod
unt harcok ütemét:
nekünk is zengve mélán
viditsad a valót:
lásd, nem feledni léhán
kivánunk takarót,
hanem hogy édesednék
a bánat, a bajok,
és lenne kincs az emlék,
mely szivünkben sajog
valamely kedvesünkről
– minden emléke szent – – kinek ne volna lent? –
egy fiatal fiúról,
ki értnk ünk messze ment.
Tán alán édes az anyja mellett
gyermek volt mostanig
és most ki tudja merre
szenved – ki tudja mit?
A lelkünk egyre nála,
minden emléke szent,
s dal lesz ha hal, halála,
ki értünk messze ment,
dal lesz ha hal, halála,
ki értünk messze halt
– a lelkünk egyre nála –
s elmondom ezt a dalt:

Még élni sem érte az életet,
egy bátor pillantást ha vetett,
s az ég, a föld, mind ránevetett,
de nem lesz birtoka semmi:
a szépség, épség, ifjui vér,
tudás, tanulás, az isteni ér, ↔

nők biztató szeme, mind mit ér,
ha menni kell neki, menni?

De megy szivesen, nem alkuszik,
anyjától könnytelen bucsuzik,
bár lelke szeretetben uszik:
sohasem tanult gyülölni;
s ki gyülölt minden gyülöletet,
s minden szeretetet szeretett,
nem élhet, aminek született,
mert ölni kell neki, ölni.

Ő nem gyürüt gyürüért cserélt:
szivet cserélt aranyat vasért,
oly kincse volt, ami többet ért,
mihez e föld aranya talmi:
arany szive, arany mosolya,
mind értünk ingyen adja oda,
s győzünk-e, meg sem tudja soha,
mert halni kell neki, halni.

Babits Mihály.

Keletkezéstörténet

A *Prológ* alkalmi jellegű költemény: Babits a *Prológus* első 74 sorát, valamint a *Fiatal katona* 24 sorát dolgozza át egy makói versfelolvasás programja számára, a szöveg tehát tudatos kompozíciós montázs eredménye. A keletkezés körülményeire a családi levelezés alapján következtethetünk.

Babits Angyal 1915. február 5-én kelt levelében arra kéri testvérét, hogy makói barátnőjének küldjön egy verset, amit az felolvashatna: „Ma egy régi barátnőmtől Tarnay Ilonkától Makóról kaptam levelet. Ebben arra kér hogy szerezzek neki tőled egy két verset amit ő Makón a háborús délutánokon előadhatna. Szeretné ha a versek aktualisak lennének. Ezért írok Neked, talán van készletben ilyen versed, talán amit Újpesten adtál elő Ilonka ugy látszik a makóiaknak kedvenc szavalónője, gyakran szerepel és mint írja nagyon szeretne Tőled szavalni valamit. Már most én kérlek Téged arra, ha van ilyen aktuális versed küld el azt nekem, hogy én továbbíthassam. Ha csak egy példányban van meg a másolással ne vesződj én itthon lemásolom, s a másolatot küldöm el Ilonkának. Részemről igen szívesen megtenném ezt neki mert nagyon kedves barátnőm volt.” (Babits 2008, 38–39.) Angyal itt a Kerékjártó Duci jótékonysági hangversenyére írt, 1914. novemberi *Prológus*ra utal. Mivel válasz nem érkezik Babitstól, Angyal február 11-én újabb levelet ír: „A múlt héten írtam Neked egy levelet, amire választ várok. Ha esetleg nem kaptad meg levelemet megírom még egyszer hogy egy alkalmi verset kértem abban, háborus délutánon való elszavalásra. Talán van neked ilyen készen, ha igen légy szíves küld el nekem, ha pedig nincs írd meg hogy ne várjak rá.” (Babits 2008, 41.) Babits továbbra sem reagál, mire február 19-én anyja ír neki. Levelében megdorgálja fiát, és kéri,

mielőbb válaszoljon neki és Angyalnak: „Ismét oly rég nem tudunk rólad semit hogy bizon nagyon nem szép tőled hogy ennyire nem törődsz édes anyáddal, Angyus írt neked levelet is kártyát is, és szépen megkért a feleletért is, de hát szokásod szerint te ránk sem hederítsz". (Babits 2008, 42.) Babits erre már expressz választ küld, minden bizonnyal február 19-én, majd február 20-án Angyal újra jelentkezik; Babits levelében nyilvánvalóan nem küldi el a kért verset, ám Angyal emlékezteti erre: „Ma kaptam meg expressedet köszönöm szépen és kérlek ha megtalálod a prológot küld el azonnal címemre." (Babits 2008, 44.) Végül egy február 28-án kelt levél szerint Babits elküldi a verset Angyalnak, aki rögtön továbbítja barátnőjének a költeményt: „Nagyon köszönöm a prológot már el is küldtem Ilonkának, persze előbb lemásoltam." (Babits 2008, 45.) A levelezés részletes ismertetése azért indokolt, mert világosan kirajzolja azt a sürgető helyzetet, amelyben a vers megszületik. Babitsot húga és édesanyja ismételten emlékeztetik a kért alkalmi költemény elküldésére, válaszai késnek, és csak többszöri felszólítás után reagál expressz levélben, a költő tehát időszűkében, külső nyomás alatt kénytelen megoldani a feladatot. Ahelyett, hogy teljesen új verset írna, praktikus megoldást választ: két korábbi, tematikailag is illeszkedő szöveg – a *Prológus* és a *Fiatal katona* – részleteiből állít össze egy harmadik, az alkalomhoz igazított kompozíciót (e versek keletkezéstörténetére a vonatkozó jegyzetek térnek ki).

Tarnay Ilonka, miután kézhez kapja a *Prológ*ot, a *Makói Újság* 1915. március 7-i tudósítása szerint el is szavalja azt egy délutánon, amelynek díszvendége Herczeg Ferenc, majd a lap december 9-i száma a költeményt teljes terjedelmében közli. Mivel a makói közlés Babits tudta és jóváhagyása nélkül történik – ti. a verset nem publikálási szándékkal, hanem felolvasásra küldte el –, a sajtóban megjelent szöveg szükségképpen ellenőrizetlen formában kerül a nyilvánosság elé. Ez magyarázhatja, hogy amikor 1915 novemberében a *Nyugat* hasábjain közreadja a Kerékjártó Duci 1914. novemberi hangversenyére írt *Prológus* című verset, külön hangsúlyozza: a publikálást többek közt az indokolja, hogy a vers „kéziratban elferdítve terjedt, s több vidéki koncerten e hibás alakban előadták." Mindez arra utal, hogy Babits utólag igyekezett visszaszerezni a szöveg feletti szerzői kontrollt, és hiteles változatban rögzíteni azt, ezért valószínűsíthető, hogy a *Prológ* makói közlése közvetlen ösztönzője volt a *Prológus* nyomtatott megjelentetésének.

438.

Néma költő mentsége

Ó ne cívódj a szegény müvésszel
hogy néma bár a szíve meghasad:
mely kovács az aki puszta kézzel
gyurni merné a meleg vasat.

Könnyü annak ki hideg viasszal
formálgatja játékbábuját:
laza forma; mégis percig azzal
gondjainak játszat csicsuját.

S boldog kinek bőre sérthetetlen
mint a Siegfried meztelen meze
minden-értő, mindig érthetetlen
mint az asbest istenek keze.

Jaj de lelkem nem szilárd sziget
hanem hányt hajó e tengeren
s máris annyi hév vas égetett:
csupa hólyag fájó tenyerem.

Nyilt seb bőröm minden pórusa
minden uj érintés ujra kin:
s vakon zsong a kínok kórusa
idegjeim tépett hurjain.

[1915. március 18. után; 1917. március 11. előtt]

Alcím PN: 1915
1 PN: civódj PN: müvészszel [sh]
2 PN: néma, bár PN: szive
3 PN: az, aki
5 PN: annak, ki
9 PN: sérthetetlen,
11 PN: érthetetlen,
13 PN: sziget,

Kézirat, gépirat, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1698/7. 1 f., verzó, ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül, áthúzva, a cím a rektó alján, más kéztől. A rektón Kilián Frigyes utóda könyvkereskedésének számlája.

Gépirat: **g** OSZK Fond III/1698/7. 1 f., rektó, gépírású tisztázat gépírású aláírással, a cím és egyes ékezetek ceruzával, Babits kézírásával.

Első megjelenés: *Pesti Napló*, 1917. márc. 11., 1. – Kötetben elsőként posztumusz: Babits 1945, 544. (A *Pesti Napló* szövegének átvétele, sajtóhibával, a sajtó alá rendezőtől származó átírással.)

Szövegkritika, szövegváltozatok

Babits a **k**-n még intenzíven alakítja a szöveg lexikai és képi megoldásait, míg a **g** tisztázati jellegű, ahol a beavatkozások főként helyesírási pontosításokra korlátozódnak. A 4. sorban a **k**-n a „gyúrni tudná" változat olvasható, amelyet Babits nem húz ki, de aláírja a „merné" igét, tehát törlés nélküli variációként rögzíti a végleges megoldást. A 9. sorban több egymás fölé írt variáns látható, előbb a „S boldog kinek bőre", majd a „S boldog akinek…", végül ismét a „S boldog kinek bőre" szerkezet. A 10. sorban jelentősebb tartalmi módosítás történik: Babits a „Siegfried meztelen meze" kifejezést a korábbi „az istenek […] keze" alakból alakítja ki. A 20. sorban a „bomlott hurjain" változat a **g**-n szereplő „tépett hurjain" előzménye. A **g** javításai ezzel szemben inkább helyesírási jellegűek, több helyen utólag, ceruzával kerülnek be az ékezetek: az 1–2. sorban a *cívódj* és *szíve* szavak *í*-je, illetve a 19. sorban a *kínok í*-je esetében. Babits a **g**-n egy betűhellyel beljebb kezdi gépelni a vers első sorát.

Alapszövegünk a **g**, amelyet Babits látott el ékezetekkel. Az *ultima editió*t jelentő *Pesti Napló*-közlés központozásában és ékezeteiről nem deríthető ki megnyugtatóan, hogy a szerzői szándék megvalósulását hol és mennyiben akadályozta a szerkesztői önkény, illetve a nyomdai betűkészlet. (A *Pesti Napló* csak rövid *u*-t és *ü*-t használ.)

A **g** szövegét betűhíven közöljük.

Előszövegek

k: OSZK Fond III/1698/7.

[Cím nélkül]

Ó ne cívódj a szegény művésszel
Néma, bár a szíve meghasad –
mely kovács az aki puszta kézzel
gyúrni tudná merné a meleg v a sat?

Könnyü annak ki hideg viasszal
formálgatja játékbábuját
Laza forma; mégis percig azzal
gondjainak játszat csicsujá t

S boldog kinek bőre akinek S boldog kinek bőre sérthetetlen
mint az istenek keze a Siegfried meztelen meze
min den -ér tő mindig érthetetlen
mint az asbest istenek keze

Jaj de lelkem nem szilárd sziget
hanem hányt hajó e tengeren
s már is annyi hév vas égetett
hogy csupa hólyag fájó tenyerem

Nyilt seb bőröm minden pórusa
minden új érintés ujra kin
s vakon zsong a kínok kórusa
idegjeim bomlott hurjain

g: OSZK Fond III/1698/7.

Néma költő mentsége

Ó ne cívódj a szegény müvésszel
hogy néma bár a szíve meghasad:
mely kovács az aki puszta kézzel
gyurni merné a meleg vasat.

Könnyü annak ki hideg viasszal
formálgatja játékbábuját:
laza forma; mégis percig azzal
gondjai nak játszat csicsuját.

S boldog kinek bőre sérthetetlen
mint a Siegfried meztelen meze
minden-értő, mindig érthetetlen
mint az asbest istenek keze.

Jaj de lelkem nem szilárd sziget
hanem hányt hajó e tengeren
s máris annyi hév vas égetett:
csupa hólyag fájó tenyerem.

Nyilt seb bőröm minden pórusa
minden uj érintés ujra kin:
s vakon zsong a kínok kórusa
idegjei m tépett hurjain.

Babits Mihály.

Keletkezéstörténet

A *Néma költő mentsége* 1915. március 18. után keletkezik, abban az időszakban, amikor Babits háborús lírai megszólalásai átmenetileg megszakadnak. Keletkezése tehát összefüggésbe hozható azzal a belső feszültséggel, amelyet a költő hallgatása, illetve a közvélemény elvárása idézhetett elő: a szöveg ebben az értelemben egyfajta önigazoló reflexió. Ezzel összhangban a vers képei – a forró vassal dolgozó kovács, az égett tenyér, a nyílt sebek – a lírai beszéd és a nyilvános megszólalás kockázatát hangsúlyozzák.

A fennmaradt kéz- és gépirat alapján a keletkezés ideje nem határozható meg teljes bizonyossággal. A *Néma költő mentsége* ceruzával írt fogalmazványa egy 1915. március 18-án kelt számla hátoldalán maradt fenn, ami annyit tesz bizonyossá, hogy a szöveg csak ezt az időpontot követően keletkezhetett. Rába György ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy a számlán szereplő március 18-i dátum csupán egy időközi előleg kifizetésére utal, ennek következtében a *Néma költő mentsége* keletkezése tágabb időintervallumban, 1915 áprilisa és 1917 márciusa, tehát a vers közlése között bármikor megtörténhetett. (Rába 1981, 513.) Babits az 1917-es napilapbeli közléskor azonban a vers alatt az 1915-ös évszámot tünteti fel, ami arra utal, hogy saját emlékezete szerint valóban ebben az évben írta a költeményt. Elképzelhető, hogy a „s máris annyi hév vas égetett: / csupa fájó hólyag tenyerem" sorok a *Játszottam a kezével* című vers miatt 1915 októberében kirobbant, Rákosi Jenő által a *Budapesti Hírlap* hasábjain elindított sajtóhadjáratra utalnak, tehát nem zárható ki, hogy a *Néma költő mentsége* már ennek a fényében, 1915. október 20. után keletkezik. (A botrányról lásd a *Játszottam a kezével* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Ugyanakkor ez a feltevés konkrétan nem bizonyítható, hiszen Babitsot már 1915 előtt is érték hasonló támadások, ezért a kritikai kiadás óvatosabb álláspontot képvisel, és a keletkezés idejeként tágabb (a számla kelte alapján 1915. március 18. utáni, illetve az első megjelenés alapján 1917. március 11. előtti) időhatárt jelöl meg.

Kardos Pál hívja fel a figyelmet arra, hogy Babits 1915-ben, a háborút közvetlenül tematizáló versei – köztük a *Kép egy falusi csárdában* és az *Ünnep* – után átmenetileg elhallgat a háborús lírában. (Kardos 1972, 154.) Ez az elnémulás értelmezhető belső önvádként, illetve annak a közvélekedésnek a nyomásaként, ami a költőtől egyértelmű és azonnali megszólalást vár el a háborús eseményekkel kapcsolatban. A hallgatás azonban nem csupán poétikai vagy morális dilemma következménye lehet, hanem a háború személyes vetületéből is fakad. A világháború kitörése idején Babits idegileg kimerült állapotban van, ráadásul közvetlen környezetében is kézzelfoghatóvá válik a konfliktus. A hadüzenetet követően több hozzá közel álló személyt, köztük Komjáthy Aladárt is besorozzák. Bár Babits és Komjáthy a többszöri sorozáson alkalmatlannak minősülnek, öccsét, Babits Istvánt 1915. március 17-én, azaz éppen a számla kelte előtti napon önkéntesként bevonultatják. Ez a személyes fenyegetettség és bizonytalanság szintén hozzájárulhat ahhoz a beszédképtelenséghez, amire a *Néma költő mentsége* reflektál.

A vers keletkezésének körülményeiről további konkrét adatok nem állnak rendelkezésre, az 1917-es közlés kontextusa azonban figyelmet érdemel. A *Néma költő mentsége* a *Fortissimo* megjelenését és az azt követő botrányt közvetlenül követő napokban lát napvilágot a *Pesti Napló* hasábjain. A *Fortissimo* a *Nyugat* 1917. március 1-jei Arany-emlékszámában jelenik meg, majd azonnal elkobozzák „vallás elleni vétség" címén, mivel a hatóságok a vers Istenhez intézett, kétségbeesett és indulatos megszólalásait közbotrányra alkalmasnak minősítik. Babits a hír hatására attól tart, hogy őt is besorozzák, ám az alkalmassági vizsgálaton felmentik, ám időközben idézést kap a bíróságtól. *Is-*

tenkáromlás címmel megírt védőbeszédében amellett érvel, hogy az ilyen kétségbeesett felkiáltás éppen a hit mélységéből fakad, és különféle bibliai és magyar irodalmi példákkal igyekszik igazolni az álláspontját. Az ítélet a folyóiratot a vers nélküli újranyomásra kötelezi, Babits ellen azonban további eljárás lehetőségét helyezi kilátásba; a költő hónapokig jogi ügyekkel küzd, a betiltott vers pedig kéziratos másolatokban terjed. (A *Fortissimo*-botrányról lásd Téglás [szerk.] 1996; Szénási 2020a.)

A *Fortissimo* közlése utáni botrány tehát a *Néma költő mentsége* megjelenésének közvetlen időszakában zajlik. A *Pesti Napló*ban – ahol a vers majd március 11-én napvilágot lát – a *Fortissimo* elkobzását követően, a *Néma költő mentsége* közlése előtt több, Babitsot védelmező írás jelenik meg: Hatvany Lajos március 5-én *Az elkobzott koboz,* március 7-én pedig *A költő a bíróság előtt* címmel lép fel mellette. (Hatvany 1917a; Hatvany 1917b.) Ez a sajtóközeg adja a vers aktuális hátterét: a költőt istenkáromlással vádolják egy kétségbeesett, Istenhez intézett megszólalás miatt, és ebben a feszült helyzetben kerül a nyilvánosság elé a *Néma költő mentsége,* ami a hallgatás, a megszólalásképtelenség és a lírai önigazolás problémáját tematizálja. Jelentéses, hogy Babits a közléskor feltünteti a vers 1915-ös évszámát, ezzel mintegy időbeli távolságot jelöl ki, és azt sugallja, hogy míg két évvel korábban a megszólalás elmaradása vált vád tárgyává, addig 1917-ben éppen a megszólalás ténye vezetett eljáráshoz. Babits feltehetőleg tehát tudatos időzítéssel nyúl a vershez, és a megjelenés pillanata legalább annyira beszédes, mint maga a szöveg. A *Fortissimo* körüli botrányban hangos és túlfűtött költőként bélyegzik meg, ám a háború eleji hallgatása miatt már korábban is érhette az a vád a nyilvánosság részéről, hogy nem szólal meg a „nagy időkben". A *Néma költő mentsége* ebben a helyzetben utólagos önértelmezésként lép színre: azt magyarázza el, miért volt jogos és szükségszerű a hallgatás, és miért nem azonos a némaság a közönnyel. Babits azért közli éppen ekkor ezt a verset, mert a *Fortissimo* botránya után olyan szövegre van szüksége, ami megmutatja, hogy a kiáltás hátterében kétségbeesettség áll, és hogy a némaság és a megszólalás ugyanannak a felelősségnek két, egymást feltételező formája.

Az *Istenkáromlás*ban Babits a következőket írja: „Aki a verset [ti. a *Fortissimó*t] ismeri, tudja, hogy a legtávolabbról sem gondolhattam arra, hogy akár a legaggodalmasabb ügyész is megbotránkozhasson benne; s az előtt védekeznem sem kellene; megpróbálom azonban a közönség tájékoztatására – amely a verset nem ismerheti – fölhozni azon érvek főbbjeit, melyekkel a bíróság előtt védekezem: mert a közönségnek is bírói fennhatósága van írói fölött, s joga elítélni némaságukat ítélőszéke előtt." (Babits 1996a, 248.) Babits itt két bíróságot nevez meg: a jogit és a nyilvánosat. Miközben az ügyészséggel szemben a *Fortissimó*t védi, a „közönség ítélőszéke" előtt már nem a verset, hanem a hallgatást kell igazolnia. Amikor azt írja, hogy a közönségnek „joga elítélni némaságukat", pontosan azt a nyomást fogalmazza meg, amire a *Néma költő mentsége* válaszol: a költőt megszólalásaiért és hallgatásáért is felelősségre vonják. A vers tehát erősen alkalmi jellegű; nem eseményvers abban az értelemben, hogy reagál valamire, sokkal inkább önigazoló gesztus, ami konkrét történeti és pszichés helyzethez kötődik. Feltehetőleg ez az oka annak, hogy Babits nem veszi fel köteteibe. Kardos Pál szerint az újraközlés elmaradása mögött az áll, hogy „[a] *Húsvét előtt* és a *Fortissimo* költőjének már nem kellett némasága miatt mentegetni magát." (Kardos 1972, 154.)

Magyarázat

8. *csicsuja* – a *csicsija* (a csecsemő altatására, nyugtatására, rendszerint ringatás közben használt mondatszó) sajátos, feltehetően a rímkényszer miatti átalakítása; itt a gondok átmeneti lecsendesítésére, eljelentéktelenítésére utal.
10. *Siegfried* – a középkori *Nibelung-ének* hőse, aki a sárkány legyőzése után annak vérében megfürödve csaknem sebezhetetlenné vált.
12. *asbest* – azbeszt; hő- és tűzálló ásványi anyag. Régen szigetelésre és védőanyagként használták.

439.

Recitativ

Ó, mért nem lettem én muzsikus?
A szerelemnek e tengerén
elúszni – nem mint barna madár
fehér egen; vagy azúr vizen
mely tollát kívül nedvezi csak
s zsírjáról minden gyöngy lepörög
hanem (keserves lelkem ürömcseppjével) átitatva puhán,
átjárva egészen, szíva és
foszlódva lassan, omladozón,
eltűnve, – nem befulva, hanem
beléolvadva!…

Ó, ti kemény
magvak, ti lelkem magvai, szók!
művészetemnek nincs sava hát
mely felolvasszon annyira csak
hogy a gondolat salakja szent
italomnak színét és izét
el ne busítsa? Szók, keserű
ős tengerekből üllepedett
szók, rég kiszáradt tengerek alja, ti
felejtett könnyek alja, ti gondolat
kegyetlen izgatói, – ha szótalan
tudnám zenémnek önteni gyógyvizét
tán elringatna – de balzsamomul
szók emlékittas mérgeit oldozám
s fürdőmnek annyi éles a kavicsa
hogy lábam egy seb – s szemvizem oly teli
homokkal, hogy szemem csupa vér. ↔

---

1 Ny; R_1; R_2; AnH: Ó mért
4 Ny; R_1; R_2; AnH: azur AnH: vizen,
5 Ny; R_1; R_2; AnH: kivül
6 Ny; R_1; R_2: zsirjáról AnH: lepörög,
11 Ny; R_1; R_2; AnH: eltünve, –
13 Ny; R_1; R_2; AnH: Ó ti
15 AnH: hát,
16 AnH: csak,
27 AnH: kavicsa,
29 Ny; R_1: homokkal hogy

Ó, szótlan, tiszta, homoktalan
zene! mért nem lettem én zenész?!

Ha festő volnék, tengeri tájt,
hegyekre mászó fák sorait,
hajófüst árnyát, barna csikot
az áttetsző kék tinta vizen
s fehér sirályt a vízre, fehér
felhőt az égre, sötét romot
hegyem csúcsára, víg barikat
az oldalára játszani festenék.
Ó, kép! Ó, színek! Ó, vigasz: alkotás!
Hanem beszédben mondva el, annyi jaj
ahány szó benne: várrom, Itália,
hajók és tenger: tűnt nyarak, életem
s más kedves élet rémei, háborúk,
emlékek, álmok, izgalom, új halál
minden szótagban, új sebek, új kinok
s nem élhetendő életek eleje:
nem a holt színek élete, nyugalom,
tárgyak nyugalma, víg barik írigyelt
tudatlansága, állati szent öröm,
sem a virágok illatos élete
sem szirmok élő selyme, sem ős kövek
vak boldogsága: rejtekes istenek
életlen élte, nagy zene, szent
halál, vak fények, szótalan olvadás. –
Ó, mért nem lettem én muzsikus?!

[1915. tavasz; április 15. és május 1. között]

---

30 Ny; R_1; R_2; AnH: Ó szótlan,
35 Ny; R_1; R_2; AnH: vízen
36 Ny; R_1; R_2; AnH: vizre,
38 Ny; R_1; R_2; AnH: csucsára, Ny: vig
40 Ny; R_1; R_2; AnH: Ó kép! ó színek! ó vigasz: | V: Ó, kép! Ó, színek! Ó, vígasz: AnH: alkotás.
43 Ny; R_1; R_2; AnH: tünt
44 Ny; R_1; R_2; AnH: háboruk,
45 Ny; R_1; R_2; AnH: uj
46 Ny; R_1; R_2; AnH: uj Ny; R_1; R_2; AnH: uj V: kínok
48 Ny; R_1; R_2; AnH: nyúgalom,
49 Ny; R_1; R_2; AnH: vig
56 Ny; R_1; R_2; AnH: Ó mért

Kézirat, megjelenés

Kézirat: **k** (a kéziratkatalógusban k_1) MTA Ms 10.506/32. 1 f., rektó–verzó, ceruzaírású fogalmazványrészlet aláírás nélkül, a vers első harminckilenc sora, illetve (a kéziratkatalógusban k_2) MTA Ms 10.506/34. 1 f., rektó, ceruzaírású fogalmazványrészlet, más méretű papíron, a vers utolsó tizenhét sora. (A fólió verzóján: „Ó ne cívódj…” sortöredék.)

A kéziratkatalógus a vers két fennmaradt fólióját külön kéziratként, eltérő írásfázisokhoz sorolja. A szöveg folytonossága és a javítások jellege azonban inkább arra utal, hogy a két lap egyazon fogalmazási folyamat részeként keletkezik. Noha a vers két különböző típusú papíron maradt fenn, a sorok megszakítatlan rendje és a javítások egységes karaktere alapján valószínűsíthető, hogy Babits a költeményt egyetlen írásülés során, a két fóliót egymást követően használva jegyzi le.

Első megjelenés: *Nyugat* 8, 9. sz. (1915. máj. 1.): 477–478. – További megjelenések: R_1 112–113; R_2 114–115; AnH 271–272; V 250–251; ÖV 223–224; VV 43–45.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A fennmaradt fogalmazványon elsősorban a szóalakok pontosítását és a képek árnyalását szolgáló javítások figyelhetők meg. Ilyen például a 37. sorban a *rom* jelzőjének módosítása („barna” → „sötét”), illetve az 53. sorban az „istenek élete!” kifejezés törlése, majd javítása a végleges „rejtekes istenek”-re. Emellett több utólagos betoldás is előfordul, például az 52. sorban az „élő”, illetve ugyanott az „ős” jelző beszúrása. Babits a „s más kedves élet rémei, háboruk” sor után egy nyíllal három sor betoldását jelzi; a szöveg („emlékek, álmok, izgalom, és uj halál / minden szótagban, uj sebek uj kinok / s nem élhetendő életek eleje”) a fólió alján olvasható, az átírás során a szóban forgó sorokat a végleges versben elfoglalt helyük szerint illesztettük be.

Alapszövegünk a VV. Az AnH központozása jobban megfelel a modern helyesírás kívánalmainak, azonban az bizonyára nem Babitstól, hanem a kötetet kiadó Gragger Róberttől származik, így nem vettük figyelembe. A **k**, a *Nyugat,* az R_1, az R_2 és az AnH a 12. sor után nem hagy ki egy üres sort. A 13. sor („Ó, ti kemény”) a kiadásokban a szedéstükör jobb széléhez igazítva, a lehető legnagyobb mértékben jobbra zártan szerepel.

Előszöveg

k: MTA Ms 10.506/32.

[Cím nélkül]

Ó mért nem lettem én muzsikus
A szerelemnek e tengerén
elúszni – nem mint barna madár
a fényes égen –
fehér eg en – vagy azur vizen
mely tollát kívül nedv i e zi csak
s zsir j áról minden gyöngy lepörög
hanem (keserve m s lelkem ürömcsöppjével) átitatva puhán, ↔

átjárva egészen, szíva és
foszlódva lass an, o mladva mladozón
eltünve – nem befulva, hanem
beléolvadva! – – –
Ó ti kemény
magvak, ti lelkem magvai, szók!
müvészetemnek nincs sava ám hát
mely felolvasszon annyira hogy csak
hogy a gondolat salakja szent
italomnak szinét és izét
el ne busítsa? Szók, keserű
ős tengerekből üllepedett
szók, rég kiszáradt tengerek alja, ti
felj e jtett könnyek alja, ti gondolat
kegyetlen izgatói, – ha szótalan
tudnám zenémnek önteni gyógyvizét
tán elringatna – de balzsamomul
szók emlékittas mérgeit oldozám
s fürdőmnek annyi éles a kavicsa
hogy lábam egy seb – s szemvizem szemvizem oly oly teli
teli homokkal, hogy szemem csupa vér
ó szótlan, tiszta, homoktalan
zene! mért nem lettem én zenész

Ha festő volnék, tengeri tájt

hegyekre mászó fák sorait
hajófüst árnyát, barna csíkot
az áttetsző kéktinta-vizen
s fehér sirályt a vízre, fehér
felhőt az égre, barna sötét romot
hegyem csucsára, víg barikát
az oldalára játszani festenék
Ó, kép! ó színek! ó vigasz: alkotás!
Hanem beszédben mondva el, annyi jaj
ahány szó ben n e: várrom, Itália,
hajók és tenger: tűnt nyarak, életem
s más kedves élet rémei, háboruk
emlékek, álmok, izgalom, uj halál
minden szótagban, uj sebek uj kinok
s nem élhetendő életek eleje
nem a holt s zínek élete, nyúgalom
tárgyak nyugalma, vi g barik irigyelt
tudatlansága, állati szent öröm
sem a virágok illatos élete
sem szirmok élő selym es e, sem ős kövek álma, sem ↔

vak boldogsága: istenek élete! rejtekes istenek
életlen élte, nagy zene, szent halál
tudatlan élet, halál, vak fények, szótalan olvadás
Ó mért nem lettem én muzsikus!

emlékek, álmok, izgalom, és uj halál
minden szótagban, uj sebek uj kinok
s nem élhetendő életek eleje

Keletkezéstörténet

Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a vers keletkezése „1915. tavasz. / Bpest. Tristan és Izolda előadásán". (Kelevéz 1994, 757.) A feljegyzés alapján a vers megszületése Richard Wagner operájának hatásához kapcsolódik. Az Operaház műsora szerint 1915. április 15-én hangzik el a mű, Trisztán szerepében a korszak egyik legnagyobb Wagner-énekesével, a cseh származású Karel Buriannal, akit kortársai az európai operaszínpad egyik legjelentősebb tenorjaként tartanak számon. Szilasi kötetének bejegyzése, valamint a költemény 1915. május 1-jei *Nyugat*-beli megjelenése valószínűvé teszi, hogy Babits ezt az előadást hallgatja meg, és a mű közvetlen ihletője e zenei élmény. (Rónа 2014, 47–48.) Mindezek alapján a vers keletkezése az Operaház 1915. április 15-i előadása és az 1915. május 1-jei első megjelenés közé tehető.

A címben szereplő zenei fogalom, a *recitativ (recitativo)* az operai műfajban a beszédszerű énekforma megnevezése, amely a cselekmény előrehaladását szolgálja. Babits ezt a terminust a költészetre alkalmazva a verset a nyelvi megszólalás lehetőségeiről folytatott reflexióként alakítja ki. A költő más verseinek címében is használ zenei terminusokat; ilyen a *Fortissimo* és a *Tremolo*. A *Recitativ* lírai tétje voltaképpen a zene és a nyelv kifejezőerejének összevetése, amennyiben a beszélő a zene közvetlen, szavakon túli hatását állítja szembe a szavak közvetettségével és korlátozott kifejezőképességével. Retorikája ennek megfelelően paradox helyzetet teremt, hiszen a költő nyelvi eszközökkel fogalmazza meg a nyelv elégtelenségét. Ennek hangsúlyozása a költői megszólalás lehetőségeinek újragondolását ösztönzi, ugyanakkor formanyelve még jelentős részben a korábbi költői beszédmód eszköztárát használja. Rónay György azonban a *Recitativ*ban Babits korai költői korszakának lezárását látja, és a verset az ifjú költő egyik utolsó nagy vallomásaként olvassa. Az *Esti kérdés*sel rokonítja, mivel mindkét műben az egyénnek a mindenséggel való azonosulás iránti vágya jelenik meg, míg Keresztury Dezső a költeményt a „tiszta hangok" keresésének kezdeteként, egy új költői hang megszólalásaként értelmezi. (Rónay [1942], 243, 245; Keresztury 1970, 405.)

A versben felvetett problémakör – a művészi közlés nehézsége és a nyelv közvetítő szerepének kérdése – Babits pályáján korábban is megjelenik, például *A második ének* című 1911-es mesedrámában. A költő több alkalommal szembesül azzal, hogy műveinek fogadtatása vitákat és félreértéseket vált ki a nyilvánosságban, és ezek a költői megszólalás lehetőségeinek és határainak újragondolására ösztönzik, a *Recitativ* pedig ennek a reflexív folyamatnak a markáns dokumentumaként is értelmezhető. (Lásd ehhez *A Recitativ kötet recepciója* című kísérőtanulmányt.) A mű drámai helyzete továbbá párhuzamba állítható Babits háború alatti személyes élethelyzetével is, különösen a Révész Ilus

iránt érzett, viszonzatlan szerelemmel. (Rába 1981, 471; a kapcsolatról lásd a *Játszottam a kezével* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

Ahogyan Rába György rámutat, a *Recitativ* első olvasásra szabadvers benyomását kelti, verselése azonban valójában kötött és heterometrikus: a kompozícióban két, egymáshoz közel álló metrikus sorfaj váltakozik. A költemény elején négylábú jambikus sorok dominálnak, amelyek az érzelmi feszültségnek megfelelően gyakran anapesztikus lejtésbe hajlanak, majd a szavak megszólításakor a versbeszéd ünnepélyesebb hangzású, nagy alkaioszi sorokra vált át. Az expresszionista jellegű dikció Rába szerint az avantgárd poétika egyes elemeit idézi, ugyanakkor alapvetően a lírai én önvizsgáló megszólalását szolgálja, amelyben a zenei élmény az önkifejezés új lehetőségeinek kereséséhez vezet. (Rába 1981, 472–473.) Gál István amellett érvel, hogy Babits „[k]ölteményeinek időnkinti hosszú, hömpölygő ritmusa, komplikált versformája, bizarr, rafinált rímelése Swinburnere emlékeztet leginkább", s ennek kapcsán jegyzi meg, hogy a *Recitativ* – több más vers mellett – „velejéig Swinburne-i poéma." (Gál 2003, 67–68.)

A verset Babits a *Recitativ* kötet *Isten kezében* című ciklusába illeszti. Ez az egyetlen olyan kötet Babits pályáján, amely verscímet emel kötetcímmé.

440.

Egy filozófus halálára

In Memoriam
Aemilii LASK
professoris philosophiae Heydelbergiensis
Obiit Pro Patria Anno 1915.
In Galicia.

Ész! mikor esztelen csatákba teuton örvény elragadt,
vitted-é magaddal a drága heidelbergai dombokat?
és ha a régi szók gyürűit szellemed megpörgeté,
készen a hivásra multad óriásai jöttek-é
vállukon kivinni a zajból? Vagy, szegény, már rég előbb
a szavak varázskövéről lesikárltad a bűverőt
és amely évezreken által szítt magába annyi színt
surló szellemed a szent kristályt színtelenre surolta mind?
Ó, hiszen lelkedben nem volt már a szavaknak színe más
mint az építésznek az állvány színe, mint a rajzvonás
színe a mérnök hálójában, – szín és élet, a létezők
szórt pompája, a heidelbergai halmok, a zöld német mezők,
régi nyájas vándorlások szelleme, minden drága táj,
ó, az emlék, melybe minden szónak gyökere mélyre váj,
ó, ez a szókra tapadt vak mult, mely festi folyton a friss jelent:
néma Lét mind, néma Anyag csak, – semmit az Észnek nem jelent
forma nélkül – volt és nincs – s ez a percnyi lét is forma már:
mert az élmény percnyit él, de a forma változatlan *áll:*
nem a *seiend,* hanem a *geltend,* ami mindörökre *gilt* ↔

Cím Ny: Carmen novum
Alcím Ny: lyrico-philosophicum in Memoriam Aemilii LASK professoris philosophiae Heydelbergiensis Obiit Pro Patria Anno 1915. In Galicia. | V; ÖV: In Memoriam Aemilii LASK professoris philosophiae Heydelbergiensis Obiit Pro Patria Anno 1914. In Galicia.
Ajánlás Ny: (Szilasi Vilmosnak.)
1 Ny: csatákba
5 Ny; NyV: szegény
7 Ny; NyV: szint
8 NyV: szintelenre
9 Ny; NyV: Ó
14 Ny; NyV: ó
15 Ny; NyV: ó Ny; NyV: mult

tiszta és időtlen igazság – forma – zárt és egyre nyílt
új formák felé, az Észnek játszani építősdit és
rakni a formák formáit – míg tisztultan a boldog *Ész*
állványról állványra hágva, heidelbergai halmokon
túl, az örök Formák honában él, és élete nem rokon
élmények süket életével – minden élmény eszme lesz,
s mint a szélben jégcsapok erdőn, összecsengve levelez,
vagy mint nagy barlangban a hangok, vagy tükrös szobában a fény
egymásból születő sugaraknak mért szövevényeit szövén
– és mi más a sugár, mint önnön útja és törvénye? mi más
mint a Fények szelleme és formája? mint a rajzvonás
tiszta szelleme: szín és élmény nemde ón és kréta mind?
Mit nekem ón és élmény színe? Lelkem lelkebbre tekint:
aki csak formákat épít, építménye nem muló,
bánja is, állványának fenyve milyen erdőből való!
légi ácsként fennen él rajt (s szökken a büszke épület!) –
– Kőműves! le ne nézz az útra, mert lenézni szédület! –

Így bolyongtál, bölcselőm, a heidelbergai halmok alján,
s ültél mély tanárszobádban; s minden messze volt és halvány,
halmok és szobák és emberek arca; és ha néha, mondják,
nagy Igazság-otthonodban apró tények ritka szomját
mint az édes víz szomját a tenger útasa, mint alantabb
sűrűbb lég szomját a légnek útasa, – érezvén ha lankadt
kézzel este kinyitottál valamely könyvet, hol apróbb
tények és nevek nyüzsögtek, Baedekert, újságot, naplót,
elszédültél, mintha a pallér állványáról az útra néz le
formatelt szemével az apró foltos formátlan nyüzsgésre.

---

20 Ny; NyV: nyilt
21 Ny; NyV: uj Ny; NyV: építősdit
22 Ny; NyV: mig
25 Ny; NyV; V: lesz
33 Ny; NyV: épit, Ny; NyV: épitménye | ÖV: építményre
34 Ny: millyen
36 Ny; NyV: Kőmüves! Ny; NyV: utra,
37 Ny; NyV; V; ÖV: Igy
38 Ny; NyV; V: tanárszobádban – s
39 Ny; NyV; V: arca – és
42 Ny: sűrübb
43 Ny: valnmely [sh]
44 Ny; NyV; V: nyüzsögtek, – Ny; NyV: ujságot,

És a vad, formátlan tények sodra egyszer lesodort!

Fények s vak szinek zuhantak; s mint vak napban a szende hold
halk és kölcsönzött világa semmibe sápad hangtalan
és hiába sejted már hogy mégis örökre fenn suhan
láthatatlan a tiszta égen: úgy halálos életünk
halhatatlanná halvasztott formaváza is égbe tünt
földi szenvedő agyadból, nagy Törvények időtelen
szellemegébe, melyek élnek s állnak örökre, bár idelenn
senkise sejtené is őket – és te maradtál egymagad –

Mért nem inkább vitted a drága heidelbergai dombokat?

Ó, ha minden vad zavar ellen, durva szín és durva szó
kínos unalma mögött, mint bűvös talizmán vagy olvasó,
marsok örök monotóniáján túl és túl a poros polyák
földek unalmán, túl a rémes záporok árján, sárkapolyák
rothasztó vizein túl, tisztán élne benned a régi táj,
élne nyugodt tanárszobád, amelyre rágondolni fáj,
elképzelni édes volna – élne talán egy drága szem,
vagy talán csak a kis vendéglő heidelbergai kis hegyen,
ahol oly jó volt csevegni, este, mikor lement a nap,
Kantról és Aristotelesről…!

Ó, de minden elapadt!
s tán ha néha megkísértéd gondolatokba öltözött
jaj! kegyetlen gondolatokban, törmelék formák között
rejtező emlékeid alját, tépett formák rongya közül,
(melyekkel magad öltöztetted, büszke rá, hogy jól feszül
forma a formára – mígnem érezéd, hogy tűn a test
s önmagában a gazdag öltöny élni és fejlődni kezd) –
jaj! ha néha megkísértéd ezt a munkás, jól csavart ↔

48 Ny; NyV; V: zuhantak; –
51 Ny; NyV: ugy
54 Ny; NyV: mellyek
57 Ny; NyV: Ó
58 NyV: kinos
66 Ny; NyV: Aristotelesről….!
67 Ny; NyV: Ó
68 Ny; NyV: megkisértéd
72 Ny; NyV: érezéd
74 Ny; NyV: megkisértéd

gombolyagod, melyet vak Fátum összekúszált és zavart,
visszagombolyítani – rendre hámozván a forma dús
hócsipkéit, hogy csipkékből égjen elő az élő hús,
szellem-igazságok vak alján a Valóság teste, a Lét,
Tény és Lét, az utolsó öltöny, – s ezt lefejtve tűnjön eléd
élményed maga, meztelen mint hócsipkékből egy édes akt:
élmény: meztelen darab élet, multad színei, *logisch-nackt* –
úgy megvillant és kisiklott, mintha fognál fürge gyíkot,
mint arany homok kezedben, mennél jobban megszorítod,
vagy a forrás könnyü habja, annál jobban folyik széjjel
ujjaid közt – vagy, ha mélyebb álomból rezzenve éjjel
emléked kerékfogát a percbe hasztalan csüggeszted,
megragadni álmod omló szövetéből… tán a vesztett
gyermekkor varázsszínét! – jaj! szín és álom eloson
s te maradsz egy eltűnt ízzel egyedül a vánkoson.

Ó, de hol van a vánkosod már, tépett Ész, a Nyugalom?
Heidelberga nyugalma hol van? – Messze, messze zúg a hon:
őrült tények Fátuma vitt el, tépte lelked, életed,
s gondolatoknak tépett rongya így lett lelked, életed,
rongy, mint harci köntösöd… egy szó – rongy! egy név… egy könyvnek címe…
cím és név… a rongyolt Formák… s egyre vész a rongyok színe –
mígnem… – ó az utolsó percben, (mikor új színt nyert kipergett
véredtől halovány ruhád is) nyert-e színt egy percre lelked,
színt, még egyszer, minden rongyot messze vetve, ős szinét
– mint haldoklók lelke, mondják, újra éli elfelejtett
életét egy perc alatt, a gyermekkornak édenét,
megtaláltad-e még egy percre a heidelbergai halmokat,
Ész, mikor esztelen halálba a vak Fátum elragadt,

míg a Formák és Törvények fenn vezették rég unott
pályáján, tördelve önnön tükreik, e Fátumot
léttelen is működve folyton, lélek nélkül testtelen, ↔

---

81 Ny; NyV; V: *logisch nackt*
83 Ny: aranyhomok
84 Ny: könnyű Ny; NyV: széllyel
85 Ny; NyV: vagy
87 Ny; NyV: szövetéből..:
89 Ny; NyV: eltünt
90 Ny; NyV: Ó
98 Ny; NyV: színét

mozgatván e szörnyü világot, ész szerint, de esztelen
változó matériábul a változatlan Tényeket,
szővén millió lélekbül a lelketlen Történetet,
gázolván egyenes pályán és süket lábbal és hunyott
szemmel és egy más világból vezetvén a Fátumot.

[1915. május 26. és 1917. március 1. között]

Kézirat, nyomtatvány, megjelenés

Kézirat: **k** OSZK Fond III/1115/39., ceruzaírású fogalmazványrészletek aláírás nélkül, Schöpflin Aladár Babitsnak szóló levelének verzóján, ceruzás rajzokkal.

Nyomtatvány: **ny** PIM V. 1612. 3 f., lapkivágat a *Nyugat* 1917. március 1-jei számából a *Nyugtalanság völgye* sajtóengedélye számára, ceruzás javításokkal. Babits a Szilasi Vilmosnak szóló ajánlást itt nem törli, ám a NyV-közlésben már nem szerepel.

Első megjelenés: *Nyugat* 10, 5. sz. (1917. márc. 1.): 496–498. (Eredetileg együtt a *Fortissimo* című verssel.) – További megjelenések: NyV 19–25; V 272–276; ÖV 248–250.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A **k**-n szereplő ceruzaírású fogalmazványrészletek közül Babits mindössze egyetlen sort emel át a végleges szövegbe – a „mert az élmény percig él, de a forma minden korban áll" változatát („mert az élmény percnyit él, de a forma változatlan áll") –, míg a másik két sor („óhh a formákból ki tudnád vetkőztetni a drága [?]", illetve „hitvány porszem magva a drága gyöngynek a matéria") szövegszerűen nem kerül be a kész versbe. Kéziratos forrásként csupán e fogalmazványrészletek állnak rendelkezésre; a teljes vers szövegét tartalmazó kézirat – fogalmazvány vagy tisztázat formájában – nem ismert.

A **ny** mindössze néhány javítási kérést dokumentál: Babits ceruzával kér betűtörlést az 1. sorban (*csatákban* → *csatákba*), a 43. sorban a *valnmely* sajtóhibáját javítja (*n* → *a*), a 106. sorban a *szörnyü* nyomtatott *ű*-jének az ékezetét rövidre javítja, illetve a vers végéről törli a nevét. Alapszövegünk az ÖV.

Javításaink

Az ÖV (és a V) alcímében tévesen 1914-es évszám áll. Ezt javítottuk 1915-re.
33. Az *építményre* nyilvánvaló sajtóhiba; az értelem, valamint a korábbi források alapján javítottuk *építménye* alakra.
37. A sorkezdő nagy *I*-re ékezetet tettünk, mert az ÖV betűkészlete nem tartalmazta ezt a betűt.

106 Ny: szörnyű
110 Ny; NyV; V: szemmel,

k: OSZK Fond III/1115/39.

mert az élmény percig él, de [ ] a forma [ ]minden korban áll:

ny: PIM V. 1612.

Carmen novum

lyrico-philosophicum
in Memoriam
Aemilii LASK
professoris philosophiae Heydelbergiensis
Obiit Pro Patria Anno 1915.
In Galicia.

⟨Szilasi Vilmosnak.⟩

É s z ! mikor esztelen csatákban teuton örvény elragadt,
vitted-é magaddal a drága heidelbergai dombokat?
és ha a régi szók gyürűit szellemed megpörgeté,
készen a hivásra multad óriásai jöttek-é
vállukon kivinni a zajból? Vagy, szegény már rég előbb
a szavak varázskövéről lesikárltad a bűverőt
és amely évezreken által szítt magába annyi szint
surló szellemed a szent kristályt szintelenre surolta mind?
Ó hiszen lelkedben nem volt már a szavaknak színe más
mint az építésznek az állvány színe, mint a rajzvonás
színe a mérnök hálójában, – szín és élet, a létezők
szórt pompája, a heidelbergai halmok, a zöld német mezők,
régi nyájas vándorlások szelleme, minden drága táj,
ó az emlék, melybe minden szónak gyökere mélyre váj,
ó ez a szókra tapadt vak mult mely festi folyton a friss jelent:
néma Lét mind, néma Anyag csak, – semmit az Észnek nem jelent
f o r m a nélkül – volt és nincs – s ez a percnyi lét is forma már:
mert az élmény percnyit él, de a forma változatlan á l l:
nem a s e i e n d, hanem a g e l t e n d, ami mindörökre g i l t
tiszta és időtlen igazság – forma – zárt és egyre nyilt
uj formák felé, az Észnek játszani építősdit és
rakni a formák formáit – mig tisztultan a boldog É s z
állványról állványra hágva, heidelbergai halmokon
túl, az örök Formák honában él, és élete nem rokon
élmények süket életével – minden élmény eszme lesz
s mint a szélben jégcsapok erdőn, összecsengve levelez,
vagy mint nagy barlangban a hangok, vagy tükrös szobában a fény
egymásból születő sugaraknak mért szövevényeit szövén ↔

– és mi más a sugár, mint önnön útja és törvénye? mi más
mint a Fények szelleme és formája? mint a rajzvonás
tiszta szelleme: szín és élmény nemde ón és kréta mind?
Mit nekem ón és élmény színe? Lelkem lelkebbre tekint:
aki csak formákat épit, épitménye nem muló,
bánja is, állványának fenyve millyen erdőből való!
légi ácsként fennen él rajt ⟨s szökken a büszke épület!⟩ –
Kőmüves! le ne nézz az utra, mert lenézni szédület! –

Igy bolyongtál, bölcselőm, a heidelbergai halmok alján,
s ültél mély tanárszobádban – s minden messze volt és halvány,
halmok és szobák és emberek arca – és ha néha, mondják,
nagy Igazság-otthonodban apró tények ritka szomját
mint az édes víz szomját a tenger útasa, mint alantabb
sűrübb lég szomját a légnek útasa, – érezvén ha lankadt
kézzel este kinyitottál valn a mely könyvet, hol apróbb
tények és nevek nyüzsögtek, – Baedekert, ujságot, naplót,
elszédültél, mintha a pallér állványáról az útra néz le
formatelt szemével az apró foltos formátlan nyüzsgésre.

És a vad, formátlan tények sodra egyszer lesodort!

Fények s vak szinek zuhantak; – s mint vak napban a szende hold
halk és kölcsönzött világa semmibe sápad hangtalan
és hiába sejted már hogy mégis örökre fenn suhan
láthatatlan a tiszta égen: ugy halálos életünk
halhatatlanná halvasztott formaváza is égbe tünt
földi szenvedő agyadból, nagy Törvények időtelen
szellemegébe, mellyek élnek s állnak örökre, bár idelenn
senkise sejtené is őket – és te maradtál egymagad –

Mért nem inkább vitted a drága heidelbergai dombokat?

Ó ha minden vad zavar ellen, durva szín és durva szó
kínos unalma mögött, mint bűvös talizmán vagy olvasó,
marsok örök monotóniáján túl és túl a poros polyák
földek unalmán, túl a rémes záporok árján, sárkapolyák
rothasztó vizein túl, tisztán élne benned a régi táj,
élne nyugodt tanárszobád, amelyre rágondolni fáj,
e l k é p z e l n i édes volna – élne talán egy drága szem,
vagy talán csak a kis vendéglő heidelbergai kis hegyen,
ahol oly jó volt csevegni, este, mikor lement a nap,
Kantról és Aristotelesről….!

Ó de minden elapadt!
s tán ha néha megkisértéd gondolatokba öltözött
jaj! kegyetlen gondolatokban, törmelék formák között ↔

rejtező emlékeid alját, tépett formák rongya közül,
⟨melyekkel magad öltöztetted, büszke rá, hogy jól feszül
forma a formára – mígnem érezéd hogy tűn a test
s önmagában a gazdag öltöny élni és fejlődni kezd⟩ –
jaj! ha néha megkisértéd ezt a munkás, jól csavart
gombolyagod, melyet vak Fátum összekúszált és zavart,
visszagombolyítani – rendre hámozván a forma dús
hócsipkéit, hogy csipkékből égjen elő az élő hús,
szellem-igazságok vak alján a Valóság teste, a Lét,
Tény és Lét, az utolsó öltöny, – s ezt lefejtve tűnjön eléd
élményed maga, meztelen mint hócsipkékből egy édes akt:
é l m é n y: meztelen darab élet, multad színei, l o g i s c h n a c k t –
úgy megvillant és kisiklott, mintha fognál fürge gyíkot,
mint aranyhomok kezedben, mennél jobban megszorítod,
vagy a forrás könnyű habja, annál jobban folyik széllyel
ujjaid közt – vagy ha mélyebb álomból rezzenve éjjel
emléked kerékfogát a percbe hasztalan csüggeszted,
megragadni álmod omló szövetéből..: tán a vesztett
gyermekkor varázsszínét! – jaj! szín és álom eloson
s te maradsz egy eltünt ízzel egyedül a vánkoson.

Ó de hol van a vánkosod már, tépett Ész, a Nyugalom?
Heidelberga nyugalma hol van? – Messze, messze zúg a hon:
őrült tények Fátuma vitt el, tépte lelked, életed,
s gondolatoknak tépett rongya így lett lelked, életed,
rongy, mint harci köntösöd... egy szó – rongy! egy név... egy könyvnek címe...
cím és név... a rongyolt Formák... s egyre vész a rongyok színe –
mígnem... – ó az utolsó percben, ⟨mikor új színt nyert kipergett
véredtől halovány ruhád is⟩ nyert-e színt egy percre lelked,
színt, még egyszer, minden rongyot messze vetve, ős színét
– mint haldoklók lelke, mondják, újra éli elfelejtett
életét egy perc alatt, a gyermekkornak édenét,
megtaláltad-e még egy percre a heidelbergai halmokat,
É s z, mikor esztelen halálba a vak Fátum elragadt,

míg a Formák és Törvények fenn vezették rég unott
pályáján, tördelve önnön tükreik, e Fátumot
léttelen is működve folyton, lélek nélkül testtelen,
mozgatván e szörnyű ü világot, ész szerint, de esztelen
változó matériából a változatlan Tényeket,
szővén millió lélekbül a lelketlen Történetet,
gázolván egyenes pályán és süket lábbal és hunyott
szemmel, és egy más világból vezetvén a Fátumot.

BABITS MIHÁLY

Keletkezéstörténet

Az *Egy filozófus halálára* című verset Babits Emil Lask (1875–1915) neokantiánus filozófus, a heidelbergi egyetem tanára emlékére írja, aki 1915. május 26-án a galíciai fronton esett el az első világháborúban. Szilasi Vilmos Heidelbergben került kapcsolatba a filozófussal, és rajta keresztül Babits is megismeri gondolkodását; feltételezhető, hogy személyes találkozásra is sor kerül. (Gál 1979, 34.) A vers első ceruzaírású fogalmazványrészleteit Babits Schöpflin Aladár levelének hátoldalára jegyzi fel. A keletkezés feltehetően a halálhírt követő időszakra esik, ugyanakkor a vers csak 1917. március 1-jén jelenik meg a *Nyugat*ban, eredetileg *Carmen novum* címmel, terjedelmes alcímmel *(lyrico-philosophicum in Memoriam Aemilii Lask professoris philosophiae Heydelbergiensis. Obiit Pro Patria Anno 1915. In Galicia),* Szilasi Vilmosnak szóló ajánlással. A költemény keletkezésében tehát egyaránt szerepet játszik Lask halála és a filozófus gondolkodásának – különösen a „logisch nackt" fogalmában összegződő újkantiánus formaelvnek – Szilasi közvetítésével Babitsra gyakorolt hatása. Gál István a filozófiai tematika alapján Robert Browning költészetével is kapcsolatba hozza a művet, továbbá amellett érvel, hogy a vers Algernon Charles Swinburne *Last words of a seventh-rate Poet* [Egy jelentéktelen költő utolsó szavai] és az *Ave atque vale (Charles Baudelaire emlékezetére)* című költeményeivel is párhuzamba állítható. (Gál 2003, 67.)

A vers Lask gondolkodásának alapfogalmait, a lét és érvényesség (*Seiend–Geltend*) oppozícióját, a forma időtlen rendjének és az élmény múlékonyságának feszültségét építi poétikai szerkezetbe. A filozófus alakja az Ész megszemélyesítője, akit elragad az „esztelen csaták" sodra; a „teuton örvény" képe a német hadigépezet metaforájaként a háború mechanikus pusztítását hivatott jelölni. Az *Egy filozófus halálára* „egy tragikus bukás dramaturgiailag fölépített, dialógushelyzetben, recitáló stílusban előadott története, s mert a hős filozófus, drámai összeütközését bölcseleti rendszerének és sorsának szembekerülése szüli." (Rába 1981, 526.) A kompozíció dialektikus felépítésű: a forma és élmény, törvény és esetlegesség, ész és „vak Fátum" ellentétei egymásra felelnek, a heidelbergi táj idillje pedig éles kontrasztba kerül a fronttal. A párrímes, daktilusokkal tagolt trochaikus sorok recitáló, prédikációszerű hangütést teremtenek, míg a gyakori enjambement folyamatos feszültségben tartja a gondolatmenetet. (J. Soltész 1965, 43; Kardos 1972, 206–208.)

Ahogyan Rába György rámutat, a keletkezés idején Babits világnézeti gondolkodása átrendeződik: a bergsoni eredetű lételmélet felől figyelme a logikai rend és az érvényesség kérdései felé fordul, míg a világháború személyes vetülete, öccse, Babits István frontszolgálata és a közéleti események egyaránt megrendítik. A költemény amellett, hogy emléket állít Lasknak, az újkantiánus formaelv korlátaira is reflektál, miközben a tisztán absztrakt gondolkodás kritikája az élmény és a konkrét valóság hiányának tudatosításával párosul a versben. (Rába 1981, 525–527.) A háború irracionális erői fölötti megrendülés továbbá erkölcsi távlatba kerül a műben, hiszen a történelmi pusztítás tapasztalata a cselekvést szabályozó normák szükségességének felismeréséhez vezet. (Szabó SJ 1999, 379.) Ez a gondolati irány Babits ugyanebben az időszakban keletkezett esszéiben is megfigyelhető, különösen a *Leibniz mint hazafi* és *A veszedelmes világnézet* című írásokban, amelyek a rend és az értelem elvét állítják szembe a történelmi események irracionális sodrával. (Rába 1981, 528.) Lask tragédiájában tehát Babits az értelem történelmi vereségét érzékeli, s a költemény ezt a felismerést a gyászének, a világnézeti számvetés és a háborús pusztítást elítélő megszólalás keretében fogalmazza meg.

Magyarázat

1. *teuton* – a mai Németország és Dánia határán élt ókori germán törzs, illetve a németek gúnyos megnevezése. Itt az utóbbi értelmében áll.

19. *seiend* (ném.) – létező.
geltend (ném.) – érvényes, hatályos.
gilt (ném.) – helyes, érvényes.

44. *Baedecker* – bédekker; Karl Baedeker (1801–1859) német könyvkiadó nevéről elterjedt útikönyv-típus; a 19. századtól a polgári utazás és a „szabványosított” világértelmezés kelléke.

59. *polyák* – régies megnevezés a lengyel népre.

60. *sárkapolya* – tájnyelvi eredetű szó; sáros, pangó, bűzös vízzel teli gödör, pocsolya, mocsaras mélyedés.

75. *Fátum* – sors, végzet.

81. *logisch-nackt* (ném. ’logikailag meztelen’) – Emil Lask filozófiájában a logikai formák és kategóriák által még érintetlen, közvetlenül adott tartalmat jelöli. Ez a „nyers anyag” a megismerés alapjául szolgál, de önállósága és áthatolhatatlansága miatt teljesen nem ragadható meg fogalmi úton. (Lásd Gauvry 2019.)

441.

[Olyan a fény(?) mint a szerelem…]

Olyan a fény[?] mint a szerelem
egy lassu kéj megzsibbadt mámora
apró kinoknak éles fogával[?]

[1915. június körül]

Kézirat

k OSZK Fond III/1408/10. 2 f., 2. f. verzó, ceruzaírású, részben olvashatatlan töredék aláírás nélkül. Az 1. fólió rektóján és verzóján, valamint a 2. fólió rektóján Zsolt Béla Babitshoz írt levele.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1408/10.

[Cím nélkül]

Olyan a fén y[?] mint a szerelem
egy lassu kéj megzsibbadt mámora
apró kinoknak éles fogával[?]

Keletkezéstörténet

A részben olvashatatlan töredék keletkezését a kéziratkatalógus 1915-re datálja, illetve *[Olyan a fény(?) mint a szerelem…]* címmel veszi fel. Az első sor harmadik szava valóban erősen bizonytalan olvasatú. Róna Judit kronológiája a fólió rektóján olvasható levél keletkezését 1915. július 27. elé teszi; a levelet Zsolt Béla – ekkor még magyar–latin szakos egyetemi hallgató – intézi Babitshoz. (Róna 2014, 59–60.) Írásában többek között engedélyt kér arra, hogy készülő verseskötetét Babitsnak ajánlhassa: „kérem Önt, engedje meg, hogy a könyvemet az Ön nevével bocsássam útnak, akinek versei beleriasztottak már gyerekségem unott ritmusú egyhangúságába, akinek hatása alatt lenni aktíven és passzíven élvezet és akinek esztétikai írásait a hitvallás tételeinek komolyságával és sokszor kritikátlanul fogadtam magamba.” (OSZK Fond III/1408/10.) A kötet a *Zsolt Béla verseskönyve* címet kapja, és a *Corvina*, a *Magyar Könyvkereskedők Egyletének Közlönye* 1915. június 20-i számának tudósítása szerint „ujonnan megjelent”, tehát a szóban forgó levél biztosan 1915. június 20. előtt kelt. A kötetben a „Babits Mihálynak, félénk

szeretettel, a szkepszissel felém nyújtott jobbkezéért” ajánlás szerepel. (Zsolt 1915, 3.) Mindez arra utal, hogy a levelet a kötet megjelenését közvetlenül megelőző időszakban írja Zsolt, amikor a kötet összeállítása már lezárult. A fólió verzóján található töredék nyilvánvalóan a levél kézhezvétele után kerül a papírra, ugyanakkor nem dönthető el egyértelműen, hogy a feljegyzés a kötet megjelenése előtt vagy utána keletkezik. Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy nem sokkal a levél megérkezése után készül, amikor a kézirat még Babits előtt van. Mivel a töredék szövege tematikai szempontból nem kínál további támpontot a datáláshoz, a kritikai kiadás a fólió verzóján olvasható feljegyzés keletkezését 1915. június körülre teszi.

442.

Szekszárd, 1915 nyarán

A város, mint egy álmos eb,
hever domb alatt, sík felett
kis város: nagy falu.
Korán fekvő, korán kelő:
fehér fal és piros tető
zöld fák és zöld zsalu.

Kockásan osztott a határ.
Álmosan nyúl a rónatáj.
Elült a jó madár:
csapdos a buksi bőregér,
az utcán nem zörög szekér,
sem szekér, sem batár.

Tegezben már a nap nyila.
Ébred a szél, az ég lila,
hajlik a búzaszál:
a légben óriási hold,
tüzes, de némán, mint a holt,
mint egy holt labda, száll.

*

Jaj, minden úgy mint hajdanán
s három kereszt a Bartinán
a régi sziluett. ↔

Alcím Ny: O'ωνῶν τινα | NyV: Οἰωνῶν τινα
1 Ny: A rónatányér közepén
2 Ny: nyúlik a város mint lepény
3 Ny; NyV; MKö; V; ÚMK: falu
4 MKö; ÚMK: korán
7 Ny; NyV: Kockássan Ny; NyV: határ
8 Ny; NyV: Álmossan Ny; NyV: rónatáj
10 Ny; NyV: bőregér
11 Ny; NyV: szekér
12 Ny; NyV; V: szekér sem
13 Ny; NyV: nyila
14 Ny; NyV: lila
18 Ny; NyV; MKö: lapda,
21 Ny; NyV: sziluett

Alkonyba boldogult vidék:
s kínt, sorsokat a szelid ég
nyugton magába vett.

Aggódva, sápadt kérdező,
állok az elborult mező
fölött, az ég alatt:
kit elhagytam: szülőhelyem!
s ki jöttél mindenütt velem:
ég! küldj egy madarat!

A lila kékbe feketéll,
áll az Idő és máll a Tér,
kilencszáztizenöt –
(Így csüggtem én a mély egen,
mint régi jósok dombhegyen,
a vén présház fölött.)

[1915. nyár után, 1917. április 1. előtt]

Kézirat, nyomtatvány, megjelenés

Kézirat: $\mathbf{k}_1$ MTA Ms 10.506/37. 1 f. (1 fóliós papír verzóján), ceruzaírású fogalmazványrészlet aláírás nélkül, az 1–18. sor fogalmazványa, a verzón még Babits kezével: „Fák alakjának hatása a tető alakjára gót, román", s ennek megfelelő alakú két fa-rajzolat, a rektón Nietzsche *Im-igyen szóla Zarathustra* című művének magyar nyelvű részlete Babits kézírásával; $\mathbf{k}_2$ MTA Ms 10.506/38. 2 f. (2 fóliós papír 1. fólió, rektó–verzó), ceruzaírású fogalmazványrészlet aláírás nélkül, a 2., 3., illetve a 19–36. sor változatai, az 1. fólió verzóján az *[Ó szégyen örökre szégyen…]*, illetve az *[Én láttam az Embert…]* verstöredék-kéziratok.

Nyomtatvány: **ny** PIM V. 1612. 1 f., rektó, lapkivágat a *Nyugat* 1917. ápr. 1-jei számából a NyV sajtóengedélye számára. A nyomtatott vers első két sora ceruzával áthúzva, a fólió bal szélén autográf ceruzaírással a végleges szöveg. A mottóban szintén autográf javítás. Utólag ceruzával áthúzott aláírás: Babits Mihály.

Első megjelenés: *Nyugat* 10, 7. sz. (1917. ápr. 1.): 682. (A *Háborús anthológiák* című verssel együtt közli.) – További megjelenések: NyV 8–9; MKö 2:202; V 265–266; ÚMK 201–202; ÖV 241.

23 MKö: ég, [sh]
28 Ny; NyV; MKö; V; ÚMK; ÖV: Kit
33 MKö: kilencszáztizenöt. –
34 Ny; NyV; MKö; V; ÖV: (Igy
36 Ny: a présházunk

Szövegkritika, szövegváltozatok

A fennmaradt kéziratokon szó- és sorvariánsokkal járó átírások, valamint ismételt újrafogalmazási kísérletek láthatók. Babits gyakran teljes sorokat vet el és több változatban próbál ki (pl. a 31–36. sorok több egymást követő variánsa a $\mathbf{k}_2$-n). Ezek mellett betűjavítások és kisebb szóalak-módosítások, valamint utólagos, a szöveg fokozatos stiláris és ritmikai formálását jelző beszúrások és szórendváltoztatások is előfordulnak.

Alapszövegünk az ÖV – ekkorra alakul ki a vers végleges szövege, és a korábbi közlések központozási következetlenségei megszűnnek. A kézirat és a *Nyugat*-beli közlés első két sorát – *A rónatányér közepén / nyúlik a város mint lepény* – a NyV-től változtatta Babits az alapszövegben olvashatóra. E javítás első, kéziratos nyoma a **ny**-on, a NyV-beli közlés alapjául szolgáló szedőpéldányon található. E vers esetében ez a *Nyugat*-közlés lapkivágata. A költő még a NyV korrektúrájában változtatott a szövegen, mert az utolsó sor változata ezen a lapkivágaton még nem szerepel. A vers sajátos központozását megőriztük, csupán a nyomdai betűkészlet hiányossága miatt emendáltunk.

Javításaink

28. A sorkezdő *Kit K*-ját *k*-ra változtattuk, mivel a versben minden más kettőspont után kis kezdőbetűvel folytatódik a szöveg. Megőrzését semmi sem indokolja, a kézirattól hagyományozódott, ott azonban új mondat kezdődött vele.
34. A sorkezdő nagy *I*-re ékezetet tettünk az ÚMK alapján, illetve mert a V és az ÖV betűkészlete nem tartalmazta ezt a betűt.

Előszövegek

$\mathbf{k}_1$: MTA Ms 10.506/37.

[Cím nélkül]

A rónatányér közepén
nyugsziklik a város mint mint egy tányér kis
korán fekvő korán kelő
Kis Kis A város mint nagy falu
korán fekvő korán kelő
fehér fal és piros tető
zöld fák és zöld zsalu

Kockásan osztott a határ
Álmosan nyúl a rónatáj
Elült a jó madár
Csapdos a buksi bőregér
az utcán nem zörög szekér
sem szekér sem batár

A még Tegezben már a nap nyila
Ébred a szél, az ég lila
hajlik a buzaszál
A légben óriási hold
Tüzes, de némán, mint a holt
mint egy holt lapda, száll

k_2: MTA Ms 10.506/38.

A **k_2** verzójának alján:

Kis város nyúlik mint lepény,
kis város, nagy falu

A **k_2** verzójának tetején:

Jaj, az még ami
És minden ugy mint hajdanán
s három kereszt a Bartinán
a régi sziluett
most is oly Es tre Egyforma még boldog a vidég k:
kint és sorsot az éj est az ég
mindent nyugton magába vett
alkonyba boldogult vidék:
és s kínt, sorsokat a szelíd ég
nyugton ölébe vett

A **k_2** verzóján:

Aggódva, sápadt kérdező
állok az elborult mező
fölött, az ég alatt
Kit elhagytam, szülőhelyem
s ki [mindenütt] ∫ [jöttél] velem
ég! küldj egy madarat!

a lila kékbe feketéll
áll az Idő és máll a Tér
sodor a buksi bőregér
présház eresz alatt
Csak állok itt a mély egen
mint régi jósok dombhegyen
s várom a madarat

A vers utolsó 6 sorának variánsai a $\mathbf{k}_2$ rektóján és verzóján:

A lila kékbe feketéll
áll az Idő és máll a Tér
félek a mély egen
felhő ben ből feketén kigyúl
minden kérdésre válaszul
egy iszonyu Igen!

S oly némaság van S a csöndességben, Istenem
S Időn egyszerre és Teren
átszáll leng a sejtelem
hogy annyi élet jő és annyi élet megy
de semmi az és minden egy
és minden málló rejtelem

áll az Idő es máll a Tér
s a lila kékbe feketéll
ottfönn a mély egen S a És csöndje sürü méz
S mállnak a kékek és lilák
és Sor o s ok, kínok és Világ,
minden az égbe vész

ny: PIM V. 1612.

Szekszárd, 1915 nyarán

Ὁ ἰωνῶν τινα

A rónatányér közepén A város, mint egy álmos eb,
nyúlik a város mint lepény hever domb alatt, sík felett
kis város: nagy falu
Korán fekvő, korán kelő:
fehér fal és piros tető
zöld fák és zöld zsalu.

Kockássan osztott a határ
Álmossan nyúl a rónatáj
Elült a jó madár:
csapdos a buksi bőregér
az utcán nem zörög szekér
sem szekér sem batár.

Tegezben már a nap nyila
Ébred a szél, az ég lila
hajlik a búzaszál:
a légben óriási hold,
tüzes, de némán, mint a holt,
mint egy holt lapda, száll.

*

Jaj, minden úgy mint hajdanán
s három kereszt a Bartinán
a régi sziluett
Alkonyba boldogult vidék:
s kínt, sorsokat a szelid ég
nyugton magába vett.

Aggódva, sápadt kérdező,
állok az elborult mező
fölött, az ég alatt:
Kit elhagytam: szülőhelyem!
s ki jöttél mindenütt velem:
ég! küldj egy madarat!

A lila kékbe feketéll,
áll az Idő és máll a Tér,
kilencszáztizenöt –
⟨Igy csüggtem én a mély egen,
mint régi jósok dombhegyen,
a présházunk fölött.⟩

BABITS MIHÁLY

Keletkezéstörténet

A *Szekszárd, 1915 nyarán* keletkezését a kéziratkatalógus 1915 nyarára teszi, ám nem zárható ki, hogy Babits a vers végleges formáját csak később alakítja ki, mivel az 1916-os *Recitativ* kötetbe nem veszi fel a művet, hanem csak az 1920-as *Nyugtalanság völgyé*ben közli. Szénási Zoltán a *Nyugtalanság völgyét* az *Isteni színjáték* felől értelmező tanulmányában amellett érvel, hogy a *Szekszárd, 1915 nyarán* – a kötet többi, a szülővároshoz köthető verséhez hasonlóan – a kizökkent idő és a hazatérés vágya felől olvasva a dantei eltévedés-élményt és az elveszített otthon (a földi paradicsom) utáni nosztalgiát idézi meg. (Szénási 2020b, 783.)

A vers több egymást követő munkafázisban alakul ki, amit a $\mathbf{k}_1$ és $\mathbf{k}_2$ gazdag variánsrendszere világosan jelez. A korai változatokban különösen az indító kép („rónatányér”, „lepény”), a település jellemzése („kis város – nagy falu”), valamint az idő és tér viszonyát

megragadó zárlat bizonytalan, több irányban próbálkozó megfogalmazásai mutatnak jelentős ingadozást. A $\mathbf{k}_2$-n a vers második felének szerkezete több, egymással párhuzamos változatban formálódik. A második rész korai változatai még több, explicitebb metafizikai sorral kísérleteznek („Időn egyszerre és Téren", „egy iszonyú Igen"), amelyek később kiesnek a versszövegből, helyüket pedig a tömör, sűrítettebb idő–tér oppozíció („áll az Idő és máll a Tér") veszi át. Ez a redukció arra utal, hogy Babits a fogalmi magyarázat helyett egyre inkább a képiség és a verszárás performatív erejére bízza a jelentésképzést. Később, az első nyomtatott közlés után a költő még módosítja az első sorokat, tehát a vers végleges formája csak a kötetbe rendezés fázisában rögzül.

A vers első része tárgyias, lassú ritmusú tájleírással rögzíti Szekszárd esti képét, ahol a mozdulatlanság, az elcsendesedés és az ismétlődő színek-idők a változatlan rend érzetét keltik. A csillaggal elválasztott második részben a látvány emlékezetté alakul: a múlt és a jelen ideje egymásra vetül, a Bartina három keresztje és a „madár" motívuma pedig a történelmi bizonytalanság és a személyes sors iránti szorongó eligazodásvágy jelévé válik. Rába György szerint a vers „paysage intime", azaz hangulatos tájábrázolás, amelyben a látvány fokozatos kibontása ismeretelméleti kérdésfelvetések irányába mozdul el. (Rába 1981, 479.) A vershez tartozó, a *Nyugat*- és a NyV-közlésben szereplő platóni, *Törvények*-beli görög mottó – Οἰωνῶν τινα (Oionōn tina), „Egy madárjóslatot!" – az ómenként értelmezett madár alakjára utal, és az augur, azaz madárjós alakjához kapcsolja a vers beszédhelyzetét. A hajdani harmónia és a háborús jelen feszültsége, a baljós tájjelek kiemelése és az augur alakjához kapcsolt fohászszerű megszólalás a kiszolgáltatottság élményére mutat rá. Rába a madárjós-motívum alakulását több versen keresztül világítja meg, hogy érzékeltesse Babits poétikai magatartásának 1914–1915 közötti változásait: „Ez a kiszámíthatatlanság maga az emberi kiszolgáltatottság, melyre csupán – ahogyan a záróakkord föl is fedi – a régi jósok emberentúli gesztusa, az augur, a madárjós véleménye adhat választ. Költői megoldásnak gyönyörű, de kétségbeesettebb, mint 1915 nyarán maga Babits volt. Igazolja ezt az augur motívumának metamorfózisa költőnk poétikai rendszerében. Az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* első szonettje, a *Világhistória* ezt az antik jóst olyan ironikus és ikonizáló gesztussal állítja elénk, mint a vele egy évjáratból való *Galáns ünnepség* női bábuját, s 1914 novemberében, mint a művészi alakítás lényegéhez tartozó eljárással ironizálta a *Kép egy falusi csárdában*-t. 1915 nyarára a nyers húsról lekoptak az árnyaltan építő esztétikai minőségek, például az irónia, és az augur szerepét is a hiszek hitetlenül magatartás kétségbeesésével ölti magára." (Rába 1981, 480–481.)

Mindezek alapján – tekintettel a vers második részének visszatekintő, reflexív nézőpontjára, valamint arra, hogy az első közlésre csak 1917-ben kerül sor – valószínűsíthető, hogy a *Szekszárd, 1915 nyarán* nem közvetlenül a címben jelzett időpontban, hanem 1915 nyara után, utólagos feldolgozásként nyeri el végleges formáját.

Magyarázat

12. *batár* – nagy méretű, általában négykerekű fedett vagy nyitott hintó, kocsi vagy szekér, amelyet állatok vontattak.
13. *tegez* – a nyílvesszők tárolására és hordozására szolgáló tok.
20. *Bartina* – Szekszárd egyik városrésze; az itt található szőlőhegy tetején hármaskereszt áll.

443.

[Ó szégyen örökre szégyen…]

Ó szégyen örökre szégyen
Volt egy világ – könnyen feledd
Volt jog igazság hit szeretet
Könnyen felejteni szégyen

[1915. nyár; 1915. nyár után]

Kézirat

k₁ MTA Ms 10.506/38. 1 f., 2 fóliós papír 1. fóliójának verzóján, a rektón a *Szekszárd, 1915 nyarán* című vers fogalmazványa, alatta, vízszintes vonallal elválasztva: *[Én láttam az Embert…]*, ceruzaírású töredék aláírás nélkül; **k₂** OSZK Fond III/735/230. 1 f., verzó, ceruzaírású töredék Stefan Klein Babitshoz írt, 1916. július 18. után kelt levelének verzóján, aláírás nélkül.

Szövegkritika, szövegváltozatok

A **k₁** és a **k₂** szövege közel azonos; betűhíven közöljük. A **k₁**-en egy kisebb javítás figyelhető meg: Babits először „igazság” szót kezdi el írni („ig”), törli, majd ezután következik a „jog igazság hit szeretet” felsorolása.

Előszövegek

k₁: MTA Ms 10.506/38.

[Cím nélkül]

Ó szégyen örökre szégyen
Volt egy világ – könnyen feledd
Volt ig jog igazság hit szeretet
Könnyen felejteni szégyen

k₂: OSZK Fond III/735/230.

[Cím nélkül]

Ó szégyen örökre szégyen
Volt egy világ – könnyen feledd
Volt jog igazság hit szeretet
Könnyen felejteni szégyen

Keletkezéstörténet

A kéziratkatalógus az *[Ó szégyen, örökre szégyen…]* kezdetű töredék mindkét fennmaradt kéziratát 1915 nyarára vagy az 1915 nyara utáni időszakra datálja, illetve a $\mathbf{k}_2$ esetében a keletkezés *terminus post quem*jét a rektón olvasható levél (Babits 2008, 172.) kelte alapján 1916. július 18. utánra teszi.

A $\mathbf{k}_1$ rektóján szerepel az 1915 nyarán, illetve 1915 nyara után keletkezett *Szekszárd, 1915 nyarán* című vers fogalmazványa, és a kézirati együttállás, valamint a szövegek írásképe azt jelzi, hogy egyazon alkotói periódushoz kapcsolódhatnak. A töredék tematikája is ezt erősíti, hiszen a „volt jog igazság hit szeretet” sor feltehetően a világháború kitörése utáni megrendülésre utal. Mindezek alapján a vers keletkezése valószínűleg 1915 nyarára, illetve 1915. nyár utánra tehető, a kritikai kiadás tehát elfogadja a kéziratkatalógus datálását. (A *Szekszárd, 1915 nyarán* datálásáról, illetve a költemény visszatekintő perspektívájáról lásd a vers keletkezéstörténeti jegyzetét.)

444.

[Én láttam az Embert…]

Én láttam az Embert, láttam őt,

[1915. nyár; 1915. nyár után]

Kézirat

k MTA Ms 10.506/38. 2 fóliós papír, 1. f. verzó, ceruzaírású töredék, aláírás nélkül, az *[Ó szégyen örökre szégyen…]* kezdetű töredék alatt, vízszintes vonallal elválasztva.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

Az egysoros töredéket a kéziratkatalógus 1915 nyarára vagy 1915 nyara utánra datálja; a keletkezés idejének megállapításához kizárólag az íráshordozó papír szolgál támpontul. A ceruzaírású töredékként fennmaradt sor az *[Ó szégyen örökre szégyen…]* kezdetű szöveg alatt található, attól vízszintes vonallal elválasztva. Ugyanezen fólió rektóján található a *Szekszárd, 1915 nyarán* fogalmazványa, ami feltehetően a hordozó egészét is az 1915-ös évhez köti. Az elrendezés arra utal, hogy a fólión szereplő szövegek egymáshoz időben és alkotói helyzetükben is közel állnak. Ez alapján tehát az *[Én láttam az Embert…]* keletkezése nagy valószínűséggel 1915 nyarára vagy 1915 nyara utánra tehető. (Lásd ehhez az *[Ó szégyen örökre szégyen…]*, valamint a *Szekszárd, 1915 nyarán* keletkezéstörténeti jegyzetét.)

445.

[Én mondom: semmi…]

Én mondom: semmi, semmi mind
az igazság, a jó, a szép,
mind játék, játék, semmiség,
csak egy van: ember, emberek!

[1915. szeptember 1. előtt(?)]

Kézirat

k OSZK Fond III/1669/9. 1 f. verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül. A verzón még az *[Ez a lágy, fényes, síma…]* töredék, valamint a rektón töredékes feljegyzések a *Kártyavár*hoz.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük; a szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A töredéket a kéziratkatalógus bizonytalanul 1915. szeptember előttre datálja. A fólió rektóján Babits *Kártyavár* című regényéhez kapcsolódó jegyzetek és feljegyzések szerepelnek, ezért feltehetően a fólión található egyéb szövegek is a regény előkészítésének időszakában keletkeznek. Babits újpesti tanárkodása idején hosszabb időn át gyűjt különféle helyi adatokat, neveket és anekdotikus részleteket, amelyekből később a regény tematikus és cselekménybeli vázlata formálódhat. A mű tényleges megírására valószínűleg már Újpestről való távozása után kerül sor, feltehetően 1914 őszén vagy inkább 1915 tavaszán–nyarán. (Róna 2014, 61.) Mivel a *Kártyavár* első része 1915. szeptember 1-jén kezd megjelenni folytatásokban, a fólión található feljegyzések és a velük együtt szereplő töredékek keletkezése valószínűleg az ezt közvetlenül megelőző időszakhoz kapcsolható. A töredék szövege ugyanakkor önmagában nem tartalmaz olyan tematikus vagy szövegszintű utalást, amely a keletkezést pontosabb évhez vagy dátumhoz kötné, ezért a kritikai kiadás csak feltételesen datálja a feljegyzést 1915. szeptember 1. elé.

446.

[Ez a lágy, fényes, síma…]

Ez a lágy, fényes, síma, édes, régi fal[?]

[1915. szeptember 1. előtt(?)]

Kézirat

k OSZK Fond III/1669/9. 1 f. verzó, ceruzaírású töredék aláírás nélkül. A verzón még az *[Én mondom: semmi…]* kezdetű töredék, valamint a rektón töredékes feljegyzések a *Kártyavár*hoz. A kéziratkatalógus *[Ez a lény, fényes, sima…]* címmel veszi fel.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. A szöveg javítást, törlést, beszúrást vagy egyéb szerzői beavatkozást nem tartalmaz.

Keletkezéstörténet

A kéziratkatalógus a töredék keletkezését bizonytalanul 1915 szeptembere elé helyezi, illetve *[Ez a lény, fényes, sima…]* címmel tünteti fel, azonban a központozás és az értelem miatt nagyobb a valószínűsége a *lágy* jelzőnek. A fólió rektóján a *Kártyavár*hoz kapcsolódó jegyzetek és rövid feljegyzések olvashatók, ezért a fólió nagy valószínűséggel a mű előkészítő fázisával egy időben keletkezik. (Lásd részletesebben az *[Én mondom: semmi…]* keletkezéstörténeti jegyzetét.) Mivel a *Kártyavár* első része 1915. szeptember 1-jén jelenik meg folytatásokban, a fólión található jegyzetek és az ugyanitt szereplő töredékek keletkezése valószínűleg az ezt közvetlenül megelőző időszakra esik. A kritikai kiadás ez alapján feltételesen az 1915. szeptember 1. előtti keletkezést adja meg, összhangban a kéziratkatalógus datálásával.

447.

[Gyalog maholnap száll a muzsám…]

Gyalog maholnap száll a muzsám
holott mindenki griffre talál
nem röpülni (régi griffek
röpültek – talán; ki hiszi ma?)
Hanem lépkedni, délcegen mint a strucc
Ha néha elnézem – Én tanítottam
lépni őket! – Csak rajta fiuk!
Jó volt! Ügyes egy-egy mozdulat
Én nem szállok versenyt veletek!
Büszkélkedjetek ma már! S feledjétek el
vén mestert

[1915 augusztusa és 1916 szeptembere között]

Kézirat

k MTA Ms 4699. 90. A fólió rektóján ceruzaírású töredék, aláírás nélkül. A verzón a *[Nem ismerek magamra…]* kezdetű feljegyzés, alatta firkálások, majd a fólió alján: „a hatás – Riedl”.

Szövegkritika

A **k** ceruzaírású fogalmazvány néhány javítást tartalmaz. Babits a 8. sorban két szó sorrendjét felcseréli, viszont a szavak kezdőbetűjét nem módosítja. Ezt a főszöveg kialakítása során javítottuk.

Előszöveg

k: MTA Ms 4699. 90.

[Cím nélkül]

Gyalog maholnap száll a muzsám
holott mindenki griffre talál
nem röpülni (régi griffek
röpültek – talán – ; ki hiszi ma?)
Hanem lépkedni, délcegen mint a strucc
Ha néha elnézem – Én tanítottam
lépni őket! – Csak rajta fiuk!
Jó volt! [Egy-egy] ∫ [ügyes] mozdulat
Én nem szállok versenyt veletek!
Büszkélkedjetek ma már! S feledjétek el
vén mestert

Keletkezéstörténet

A kézirat keletkezését a kéziratkatalógus 1919. április és június közé teszi, vélhetően a fólió verzójának alján olvasható feljegyzés alapján („a hatás – Riedl"), melyet *Az irodalom elmélete* címen tartott egyetemi előadás jegyzeteként azonosít. A vers azonban szoros tematikus és motivikus kapcsolatot mutat a *[Szállni!…]* kezdetű verssel, amely keletkezése 1915 második felére vagy 1916 elejére tehető. A *[Gyalog maholnap száll a muzsám…]* kezdetű vers korábbi datálását erősíti az is, hogy a verzón olvasható feljegyzés is feltehetően nem az egyetemi előadáshoz készült. *Az irodalom elmélet*ében Babits valóban említi Riedl Frigyes nevét, de ott a francia irodalomtudós, Hyppolite Taine rá gyakorolt hatását emeli ki: „Riedl Frigyes egész kritikai működésén érezhetni Taine hatását." (Babits 1978b, 595.) A kétszavas jegyzetből azonban inkább az olvasható ki, hogy Riedlnek az irodalmi hatásról alkotott elképzelésére kíván Babits utalni. Ebben az értelemben említi Riedl nevét a *Nyugat* 1915. augusztus 1-jei számában közölt Békássy Ferencről szóló nekrológjában. Ebben olvasható a következő megállapítás: „Ifjú költők rendesen tiltakozni szoktak az ellen, hogy ők valamely hatás alatt állnának, pedig a szellemi életnek éppolyan kevésbé van autógenezise mint a testinek, minden új irodalmi egyéniség egy nagy megtermékenyülés eredménye, s minél erősebb és minél távolibb a hatás, többnyire annál termékenyebb. Riedl Frigyes első kérdése minden új íróról: »Kinek a tanítványa?« – ami ellen persze az új írók, a rosszul megértett eredetiség modern babonáiban elfogódva kissé komikus sértettséggel kapálóznak, holott nincs természetesebb és tudományosabb kérdés, s a régi nagy írók éppolyan kevésbé szégyellték volna magukat tanítványnak vallani, mint a festők." (Babits 1915a, 826–827.) Hasonló gondolatokat fejt ki Babits Kassák Lajos *A Tett* című lapjáról írt és a *Nyugat* 1916. szeptember 1-jei számában közölt *Ma, holnap és irodalom* című kritikájában. Az avantgárd hagyománytagadásával szemben itt amellett érvel, hogy a legújabb irodalmi kezdeményezések sem vonhatják ki magukat a hatástörténet alól.

Ennek értelmében a *[Gyalog maholnap száll a muzsám…]* kezdetű versben megszólított „fiúk" a kassáki avantgárd mozgalomra utalhat. A griffek helyett struccon lovagló költőtársak gúnyos-groteszk képe adja a kritikáját az új irodalmi jelenségnek. Ez a vers is arról tanúskodik, hogy Babits pontosan érzékelte, a tízes évek közepén valami egészen új kezdődött a magyar irodalomban, melyet ő már nem képes befogadni, a fiatalokhoz képest ő már a „vén mester". Azt nehéz lenne megállapítani, hogy kikre vonatkozhat az „Én tanítottam lépni őket!" megállapítás. A *Nyugat*ban korábban is publikált már Kassák, aki aligha tekinthető a nála kevesebb mint négy évvel idősebb Babits tanítványának, az „Ügyes egy-egy mozdulat" kitétel azonban összecseng azzal, hogy *A Tett*ről írt kritikájában Babits egyedül Kassákot említi név szerint, akiről lényegében elismerően is nyilatkozik, viszont a kassáki mozgalom újdonságát relativizálni igyekszik. A Kassákkal egyidős György Mátyás szintén megjelent a *Nyugat*ban, mielőtt az avantgárd mozgalomhoz csatlakozott volna, neki első kötetét is a Nyugat Kiadó adta ki (Kappanyos 2009, 201–203.), közte és Babits között sem lehet azonban mester–tanítvány viszonyt feltételezni. Valószínűbb tehát, hogy a vers általában az avantgárd mozgalomra mint a magyar irodalmi modernség újabb hullámára reflektál, s ennek összefüggésében elsőbbségének kinyilatkoztatása mellett elégikusan konstatálja saját költészetének korszerűtlenségét is. Ez a vers is bizonyítéka tehát annak, hogy azokban az években, amikor nagy háborúellenes versei születtek, Babits egy rejtett költői válságon is átesett.

Magyarázat

2. *griff* – mitikus lény, amely oroszlántesttel és sasfejjel, illetve -szárnyakkal rendelkezik, és a hagyományban az erő, az éberség és a kincsek őrzésének jelképe.

448.

Pro Domo

1915.

Úgy mint a fát, ezer kicsinyek
ráznak és már a nagy fa remeg.

Ó, boldog a dús fa, nem busul:
ha rázzák, drága gyümölcse hull.

Szesznek ma meggyem drága gyümölcs:
Kelyhet ma, versem szent bora, tölts.

Meggybor, pajtások, rajta, kocints:
kicsit fanyar, de egyéb ma nincs.

A hazára az első telt pohárt:
igyunk, ne szóljunk: inni *nem árt.*

Az emberekre a második,
hogy adjon az isten észt nekik.

Most ezt is *szótlan,* harmadikat,
a kedvesem *kisujja* miatt!

Hadd áldozom még e poharat
minden gyönyörért ami megmaradt,

jóért és rosszért, ami csak ért,
bántalmakért és bánatokért.

Cím Ny; Vi: Vers, támadásokra
Dátum Ny; Vi; R_1; R_2: [a dátum hiányzik] | V; ÖV: 1916.
Előszó Ny; Vi: Pro domo – minden megjegyzés nélkül. Tetszés szerint kommentálható.
1 Ny; Vi; R_1; R_2: Ugy
2 Ny; Vi; R_1; R_2: ráznak, és
3 Ny; Vi; R_1; R_2: Ó boldog
7 R_1; R_2: Megybor, [sh]
12 Ny; Vi; R_1; R_2: nekik, [sh]
16 Vi: gyönyörért, Vi: megmaradt

Fanyar nedü, vérizü, nem csoda:
mert véres földből szűrte a fa.

[1915. október 20. és 1915. november 16. között]

Megjelenés

Első megjelenés: *Nyugat* 8, 22. sz. (1915. nov. 16.): 1251. (*Versek, előszavakkal* gyűjtőcím alatt; együtt az *Ady Endrének, A „Fiamhoz”*, a *Prológus* és a *Miatyánk* című versekkel, ötödikként.) – További megjelenések: *Világ*, 1915. nov. 17., 7; R_1 126–127; R_2 128–129; V 260; ÖV 235.

Szövegkritika, szövegváltozatok

Alapszövegünk az ÖV. A vers szövege már a V-ben kialakul. Mindkét helyen „1916.” áll az alcímben, amit emendálnunk kellett, mert a vers már a *Nyugat* 1915. november 16-i számában megjelenik, *Versek, előszavakkal* gyűjtőcím alatt, *Vers, támadásokra* címmel és *Pro domo – minden megjegyzés nélkül. Tetszés szerint kommentálható* alcímmel. Másnap a Vi is ezzel az alcímmel veszi át; az R_1 és az R_2 sem alcímet, sem pedig évszámot nem illeszt hozzá. A cím *Domo* szavának D-jét azért hagytuk meg, mert a Babits életében megjelent kötetek tartalomjegyzékei is így közlik.

Keletkezéstörténet

A versnek nincs ismert kézirata. Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-kötetének 1916 januárjára vonatkozó datálása (Kelevéz 1994, 757.) téves, mivel a vers 1915. november 16-án már nyomtatásban megjelenik. A *Pro Domo* nem sokkal a közlés előtt, 1915 őszének kiélezett konfliktushelyzetében keletkezik, méghozzá a *Játszottam a kezével* körül kibontakozó sajtóviták kontextusában, és erre a versszöveg is visszautal a „kedvesem kisujja miatt!” fordulattal. A rendelkezésre álló adatok alapján a vers megírása tehát 1915. október 20. és november 16. közé tehető. A kezdő dátum ahhoz a naphoz kapcsolódik, amikor Rákosi Jenő a *Budapesti Hírlap* hasábjain nyílt támadást intéz Babits ellen. A támadás hazafiatlansággal vádolja a költőt, és tanári alkalmasságát is kétségbe vonja, összekapcsolva a költemény lírai gesztusait a háborús áldozatvállalás diskurzusával. A vádak gyorsan továbbgyűrűznek, és kiterjedt hírlapi vitát indítanak el, amelyben csaknem félszáz cikk foglalkozik Babits személyével és költészetével. (Lásd ehhez a *Játszottam a kezével* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A konfliktus közvetlen egzisztenciális következményekkel jár, mivel Babits tanári állása is veszélybe kerül, és egy időre elveszíti azt. Ebben a nyomás alatt álló helyzetben születik meg a *Pro Domo,* amely már címével is személyes önvédelmi megszólalást jelez: a latin kifejezés arra utal, hogy a vers saját ügyben, saját védelmében keletkezik, Babits tehát közvetlenül reflektál a körülötte zajló támadásokra.

A bor, a vérízű nedű és a koccintás motívumai a közösségi rítus és az irónia kettős regiszterében jelennek meg, míg a „véres föld” képe a háborús háttérre is utal. A vers

20 Ny; Vi; R_1; R_2: szürte R_1: fa [sh]

hangütése keserű, ironikus és egyben ünnepélyes, és ezzel a költő saját helyzetét a történelmi pillanat részeként értelmezi. Első, *Nyugat*-beli közlésekor Babits *Versek, előszavakkal* főcímmel öt költeményt ad közre rövid szerzői kommentárokkal. A füzér kifejezetten védekező funkciója egyértelmű, mivel Babits ebben a formában rendezi újra korábbi és friss verseit a támadások kontextusában. A záródarabként szereplő *Pro Domo,* ami ekkor még *Vers, támadásokra* címen jelenik meg, nyílt állásfoglalás a konzervatív sajtóval szemben. A füzér részeként közölt többi költeménnyel ellentétben Babits nem fűz magyarázatot a vershez, ezzel is hangsúlyozva, hogy a szöveg önmagában vállalja a megszólalás kockázatát. A megjelenés kapcsán Kardos Pál megjegyzi: „bízvást mondhatjuk, hogy az egész versciklust azért tette közzé a költő, hogy ezt a költeményt odasorolhassa, mint legnyomatékosabbat a végére helyezve." (Kardos 1972, 167.) A következő napon, 1915. november 17-én a *Világ* a *Nyugat*ból átvéve egymás mellett közli Babits versét és Ady Endre *Ifjú szívekben élek* című, *Vén csaholóknak küldöm* alcímmel ellátott költeményét, ami a kortársak számára egyértelmű szolidaritási gesztusként jelenik meg. (Kardos 1972, 168; Róna 2014, 84.)

A vers a *Recitativ* kötetben az *Isten kezében* című ciklusba kerül. Ennek kapcsán Rába György megjegyzi, hogy a *Pro Domo* „[t]ulajdonképpen a *Recitativ* kötet előző, görög című ciklusába illenék, ha úgy gondoljuk, a latin vers- és a görög cikluscím értelme szinte azonos. Csakhogy a görög címen összefogott, »pro domo« írt versek az élet alanyi föltételei közt, irodalmi harcokat, személyes megpróbáltatásokat visszhangzó alkotások, s mivel az *Ady Endrének* és *A »Fiamhoz«* is köztük van, az egyiknek az irodalmi háborúság, a másiknak a belső vérzés vallomása többé-kevésbé határt szab." (Rába 1981, 484.) Szintén Rába mutat rá, hogy a címválasztás a cicerói *pro domo* fordulatra vezethető vissza, ugyanakkor tudatos intertextuális viszonyba lép Arany János *Ártatlan dac* című versével is. A pohárköszöntőre épülő kompozíció, valamint a hazára emelt pohár gesztusa Vörösmarty Mihály *Fóti dal*át idézi („És ürítsük a hazáért / E pohárt: / Egy pohár bor a hazáért / Meg nem árt"), míg a kettős jelentésre épülő, ironikusan retorikus beszédmód a korabeli politikai nyelvhasználat reflexív újraértelmezéseként is olvasható. (Rába 1981, 488.) Az ilyen rejtett utalások, „burkolt idézetek" Babits költészetének jellegzetes sajátosságai közé tartoznak. Ezekben más szerzők sorai vagy fordulatai köszönnek vissza, ám a költő nem választja el őket formai eszközökkel saját szövegétől: sem idézőjellel, sem tipográfiai kiemeléssel, sem az előzmény explicitté tételével nem jelzi eredetüket, s a felidézett motívumokat többnyire átalakítva, olykor alig módosítva építi be a versbe úgy, hogy azok szervesen illeszkedjenek a kompozíció egészébe. Az intertextus így a beszéd természetes rétegeként hat, mintha a gondolat eredendően a sajátja volna. J. Soltész Katalin szerint Babits „azzal a nyilvánvaló szándékkal használja föl a másik költő gondolatát, hogy az olvasó ráismerjen. Az ilyen reminiszcenciák a verset mintegy kétszólamúvá teszik, két költő hangját halljuk ki egyszerre belőle, – vagy egy másik zenei hasonlattal élve, olyanok, amikor egyik zeneszerző a másik témájára komponál változatot. Babits költői reminiszcenciáiból egyszersmind szellemi-lelki rokonsága, családfája is kibontakozik: a leggyakoribbak a Vörösmarty- és Arany-vonatkozások." (J. Soltész 1965, 105.)

Magyarázat

Pro Domo (lat.) – helyes írásmódja kisbetűs, jelentése: 'a maga érdekében', 'a saját ügyében'.

449.

[Honnan e messze szemrehányás?…]

Honnan e messze szemrehányás?
hogy visszajár egy régi jajhang
ehós szívembe!
Hegyi barlang
a szívem, annyi boltja van
alig ismerhetem magam
hogyan lehetne mind kitárni?

[1915. december]

Kézirat

k (a kéziratkatalógusban *[Kié e messze szemrehányás…]* címmel) OSZK Fond III/1772/15. 1 f., verzó, ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül, az 1915. december 3-i *Nyugat*-est meghívójának hátlapján.

Szövegkritika

A kézirat szövegét betűhíven közöljük. Két esetben, az 1. és 4. sorban Babits törlés nélküli variációt ad meg („Kié” / „Honnan”; „Régi” / „Hegyi”); a főszöveg kialakításakor az utólag beszúrt szavakat választottuk.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1772/15.

[Cím nélkül]

Kié[?] Honnan e messze szemrehányás?
hogy visszajár egy régi jajhang
ehós szívembe!
Régi Hegyi barlang
a szívem, annyi boltja van
alig ismerhetem magam
hogyan lehetne mind kitárni?

Keletkezéstörténet

A *[Honnan e messze szemrehányás?…]* kezdetű vers ceruzával írt fogalmazványát Babits a Márciusi Kör 1915. december 3-i nyugatos estjére szóló nyomtatott meghívó hátoldalára jegyzi fel. A kéziratkatalógus ez alapján a verset 1915 végére datálja.

A Márciusi Kör az 1910-es évek közepétől működő polgári-szocialista diákegyesület, amely a radikális Galilei Körből vált ki, s mintegy ellenszervezetté, mérsékeltebb politikai mozgalommá nőtte ki magát. (Csunderlik 2022, 384.) A főiskolásokból és egyetemistákból álló egyesület már 1914-től hívja Babitsot előadni rendezvényeire. (Babits 2008, 17.) Babits 1915. április 3-án a Király utca 65. szám alatt tart előadást a kör szervezésében (Róna 2014, 45.), tehát ekkor kapcsolatban áll a mozgalom vezető alakjával, Illés Bélával (1895–1974) is. A szervezet a háborúellenesség és a társadalmi reformok igényének képviseletével lép fel, így válhat a szellemi közeg Babits közéleti szerepvállalásának egyik terepévé.

A meghívóhoz kapcsolódóan fennmaradt egy táviratszöveg is, amelyben a magyar egyetemi ifjúság a „Dunántúli-affér" alkalmával rendezett nyugatos esten a „méltatlanul megtámadott magyar modern irodalom" mellett fejezi ki támogatását. A Márciusi Kör nevében küldött üdvözlő üzenetet Illés Béla elnök és Lukács Kornél főtitkár jegyzi, s a szervezet Babits iránti rokonszenvét és szolidaritását hangsúlyozza. (Babits 2008, 99.) A *Játszottam a kezével* című, 1915-ben a *Nyugat*ban megjelent vers záró sorainak antimilitarista hangsúlya váltja ki a Babits ellen irányuló sajtóbotrányt, amire a távirat utal. A támadásokat Rákosi Jenő indítja el a *Budapesti Hírlap*ban Dunántúli álnéven, majd a vita nemzetellenességi és felekezeti vádaskodássá fajul. Bár több jelentős író és kritikus nyilvánosan védelmébe veszi Babitsot, a háborús hisztéria légkörében a támadások intézményi következményekhez vezetnek, ennek eredményeként 1915 végén, december 18-án nem választják be a Petőfi Társaságba. (Róna 2014, 91; a sajtóbotrányról részletesen lásd a *Játszottam a kezével* keletkezéstörténeti jegyzetét.) A fennmaradt fogalmazvány tehát feltehetőleg az 1915 végi aktuális közéleti és sajtóeseményekre adott reflexív reakcióként értelmezhető; az „ehós szív" képe a külső vádak belsővé válását, illetve az én széttagolt, önmaga számára is nehezen hozzáférhető állapotát tematizálja, keletkezését a kritikai kiadás – összhangban a kéziratkatalógus datálásával – 1915 decemberére teszi.

Magyarázat

3. *ehó* – visszahang; az ekhó (echo) régies alakváltozata.

450.

[Szállni!…]

Szállni!
még oly erős a szárnyam
mért kell
mindig itt lenn járnom?
Tűrjetek szállnom!
Hozzátok semmi közöm
nem kérek semmit tőletek
ha kaptam köszönöm

[1915 vége–1916 eleje]

Kézirat

k OSZK Fond III/1969/48. A fólió verzóján kettészakadt lapon ceruzaírású fogalmazvány aláírás nélkül. A rektón a *[Dicsérje más a győztest…]* kezdetű fogalmazvány, az *[Aztán megitatta boros csobolyóból…]* és a *[Mint mikor a szél…]* kezdetű töredékek olvashatók. A verzón még a „Lomb- s virágtalan (Arany) L. Losonczi Főnix Berecz K. versét” szövegű feljegyzés, valamint bal oldalon keresztben: „Tisztviselő Telep”. A fólió mindkét oldalán Babits rajzai láthatók.

Szövegkritika

A kéziraton egy kisebb javítás figyelhető meg.

Előszöveg

k: OSZK Fond III/1969/48.

[Cím nélkül]

Szállni!
még oly erős a szárnyam
mért kell
mindig itt lenn járnom?
Tűrjetek szállnom!
Hozzátok semmi közöm
nem kére m k semmit tőletek
ha kaptam köszönöm

Keletkezéstörténet

A vers keletkezésének ideje a fólión található fogalmazványok és motivikus hasonlóságok alapján 1915 végére vagy 1916 elejére datálható. A Babits által lejegyzett rögtönzés a repülés motívumán keresztül a *[Gyenge szárnyu énekem…]* kezdetű fogalmazvánnyal rokonítható. Ott a madárként vagy angyalként láttatott „ének" a háború által deformálódott világban sérül. A *[Szállni!…]* kezdetű versben viszont a versbeszélő egy pontosabban meg nem nevezett csoporttal áll szemben, akikkel a közösséget nem vállalja. Szintén a repülés motívumán keresztül kapcsolódik a *[Hova lett a tavasz…]* kezdetű vershez, melynek 9. sora („Fáradság volna ez? Talán a hajló kor") utal a költő életkorára, ami alapján ezt a verset 1919-re datálhatjuk. Ezt a feltételezést erősíti, hogy a *[Hova lett a tavasz…]* utolsó, 11–12. sorában megjelenik a fiatalokra történő utalás („Fiatalnak nem kell ma uj könyv, sem óbor: / könyv neki az élet és bor neki a tett"). A vers záró szava alapján feltételezhetjük azt is, hogy itt már a kassáki avantgárdra történik utalás. A fent–lent, szállni–földön járni, valamint az én–ti ellentétpárok miatt a *[Szállni!…]* kezdetű fogalmazvány leginkább a *[Gyalog maholnap száll a muzsám…]* kezdetű vershez kapcsolható, a versben megjelenített ellentét ez alapján a fiatalabb költőnemzedékre, Babitsnak a Kassák avantgárd körével való szembenállására vonatkoztatható. Ezek alapján megállapítható, hogy háborúellenes érzelmei mellett Babits 1915–1916 táján rejtett költői válságot élt át, amit a fiatalabb generáció, az ő művészetfelfogása alapján befogadhatatlan avantgárd jelentkezése okozott. Ez lehet az érzelmi háttere *A Tett* című lapról írott kritikájának is, melyben többek között megállapítja, hogy saját generációja egyik oldalról sem számíthat megértésre, mivel ők a hivatalosság szemében „éretlen forradalmárok", míg a fiatalabbak számára „mereven elzárkózó, megcsontosodott arrivék". (Babits 1916b, 329.) A vers keletkezésének életrajzi hátterében ugyanakkor egy másik szembenállás is meghúzódhat. 1915 októberében indított Ady Endre és Babits ellen hónapokig elnyúló sajtókampányt Rákosi Jenő a *Budapesti Hírlap*ban, melynek következményeként Babits tanári állását is elveszítette. Valószínűbb tehát, hogy a *[Szállni!…]* kezdetű fogalmazvány mögött az ennek következtében kialakult lelki válság állhat, melyet több kéziratban maradt fogalmazványában is próbált feldolgozni, például a *Reggeli szél* és az *Alkalmi vers* töredékeiben.

Mutatók

A kötetben használt rövidítések

Ako	*Ady koszorúja* → Rozsnyay (szerk.) 1925
AnH	*Anthologia Hungarica* → Gragger (szerk.) 1922
AzÍr	*Az Írás*
BáN	*Bácsmegyei Napló*
EHk	*Az Est hármaskönyve* → Az Est 1934
Élj	*Éljen* → Stockinger (szerk.) 1915
ESTN	*Egyesült Szekszárd-Tolnamegyei Nőegylet* → ESTN 1911
f.	fólió
FogVid	*Fogaras és Vidéke*
G_1	*A gólyakalifa* (1916) → Babits 1916a
G_2	*A gólyakalifa* (1920) → Babits 1920a
HáA	*Háborús antológia* → Gyulai (szerk.) 1916
Hé	*Harcos énekek* → Szakasits (szerk.) 1926
HVK	*Háborus versek könyve* → Szabolcska (szerk.) 1916
IÜ	*Iskolai Ünnepeink*
KisfTÉÚjF	*Kisfaludy Társaság Évlapjai Új Folyam*
Ktár	*Kincstár* → Keleti (szerk.) 1917
MaMK	*A ma magyar költői* → Pintér–Sajó (szerk.) 1924a
MaÚ	*Makói Újság*
MKö	*Magyar költők* → Vajthó–Zlinszky (szerk.) 1928
MMK	*Mai magyar költők* → Pintér–Sajó (szerk.) 1924b
MTA KIK Kézirattár	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
MV	*Magyar Világ*
Ny	*Nyugat*

NyV	*Nyugtalanság völgye* → Babits 1920b
Nsz	*Népszava*
ÖN	*Összes novellái* (1938) → Babits 1938
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
ÖV	*Összes versei* (1937) → Babits 1937
PV	*Próza és vers* → Próza és vers 1930
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
PN	*Pesti Napló*
Ptűz	*Pásztortűz*
R_1	*Recitativ* (1916) → Babits 1916c
R_2	*Recitativ* (1920) → Babits 1920c
Sal	*Salon*
sh	sajtóhiba
SzMFSzK	*Szemelvények a magyar forradalmi és szociális költészetből* → Szemelvények 1919
SzT	*Sziget és tenger* (1925) → Babits 1925
TVf_2	*Timár Virgil fia* (1931) → Babits 1931
TvK	*Tolnavármegye és a Közérdek*
TVl	*Tolnai Világlapja*
ÚMK	*Új magyar költők* → Vajthó (szerk.) 1936
V	*Versek* → Babits 1928
Vi	*Világ*
VÚ	*Vasárnapi Újság*
VV	*Válogatott versei* (1941) → Babits 1941
WMM	Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd

Irodalomjegyzék

Abonyi 1915 – Abonyi. „Levelek”. *Világ*, 1915. nov. 13., 7–8.

Ady 1915 – Ady Lajos. „Nyilatkozata”. *Budapesti Hírlap*, 1915. nov. 10., 11.

Ady 1916 – Ady Endre. „Babits Mihály könyve: (Kritika helyett vers)”. *Nyugat* 9, 14. sz. (1916): 138.

Az Est 1934 – *Az Est hármaskönyve: A szépség könyve: Az Est, Pesti Napló, Magyarország előfizetőinek*. Budapest: az Est Lapkiadó Részvénytársaság kiadása–Athenaeum, 1934.

Babits 1909 – Babits Mihály. „Ady: (Analízis)”. *Nyugat* 2, 10–11. sz. (1909): 565–568.

Babits 1910a – Babits Mihály. „Bergson filozófiája”. *Nyugat* 3, 14. sz. (1910): 945–961.

Babits 1910b – Babits Mihály. „Petőfi és Arany”. *Nyugat* 3, 22. sz. (1910): 1577–1590.

Babits 1911a – Babits Mihály. „A vihar”. *Nyugat* 4, 19. sz. (1911): 507–523.

Babits 1911b – Babits Mihály. *Két kritika*. Nyugat Könyvtár 18. Budapest: Nyugat, 1911.

Babits 1911c – Babits Mihály. „Művészet és szabadság”. *Nyugat* 4, 21. sz. (1911): 782.

Babits 1912 – Babits Mihály. „Önkommentár”. *Nyugat* 5, 12. sz. (1912): 1074.

Babits 1913 – Babits Mihály. „Homme de lettres vallomása”. *Nyugat* 6, 11. sz. (1913): 858–859.

Babits 1914 – Babits Mihály. „Gyermekek és a háború”. *Nyugat* 7, 16–17. sz. (1914): 260.

Babits 1915a – Babits Mihály. „B. F. huszárönkéntes: elesett az északi harctéren, 1915 június”. *Nyugat* 8, 15. sz. (1915): 824–828.

Babits 1915b – Babits Mihály. „Itália”. *Nyugat* 8, 12. sz. (1915): 639–646.

Babits 1916a – Babits Mihály. *A gólyakalifa: Regény és néhány novella.* Athenaeum könyvtár 43. Budapest: Athenaeum, [1916].

Babits 1916b – Babits Mihály. „Ma, holnap és irodalom”. *Nyugat* 9, 17. sz. (1916): 328–340.

Babits 1916c – Babits Mihály. *Recitativ*. [Budapest]: Nyugat, [1916].

Babits 1918 – Babits Mihály. „A veszedelmes világnézet”. *Pesti Napló*, 1918. jan. 9., 1–4.
Babits 1920a – Babits Mihály. *A gólyakalifa. Regény és néhány novella.* Athenaeum könyvtár 43. 2. kiad. Budapest: Athenaeum, [1920].
Babits 1920b – Babits Mihály. *Nyugtalanság völgye.* Budapest: Táltos, [1920].
Babits 1920c – Babits Mihály. *Recitativ.* 2. kiad. Budapest: Táltos, 1920.
Babits 1921a – Babits Mihály. „Költészet és valóság: Élettöredékek”. *Nyugat* 14, 1. sz. (1921): 43–46.
Babits 1921b – Babits Mihály. „Megjegyzések Földessy Ady-könyvére”. *Nyugat* 14, 6. sz. (1921): 472–478.
Babits 1922 – Babits Mihály. „Nyilatkozata”. *Színházi Élet* 13, 5. sz. (1922): 28.
Babits 1925 – Babits Mihály. *Sziget és tenger.* Budapest: Athenaeum, [1925].
Babits 1928 – Babits Mihály. *Versek 1902–1927.* Budapest: Athenaeum, [1928].
Babits 1931 – Babits Mihály. *Timár Virgil fia.* 2. kiad. Budapest: Athenaeum, [1931].
Babits 1937 – Babits Mihály. *Összes versei.* 1902–1937. Babits Mihály összegyűjtött munkái 1. Budapest: Athenaeum, 1937.
Babits 1938 – Babits Mihály. *Összes novellái.* Babits Mihály összegyűjtött munkái 8. [Budapest]: Athenaeum, [1938].
Babits 1941 – Babits Mihály. *Válogatott versei.* Előszó Babits Mihály. Athenaeum olvasótábora. [Budapest:] Athenaeum, [1941].
Babits 1942 – Babits Mihály. *A második ének.* Előszó Török Sophie. Budapest: Nyugat Kiadó és Irodalmi Rt., 1942.
Babits 1945 – Babits Mihály. *Összes művei.* Szerkesztette Illyés Gyula és Török Sophie. Budapest: Franklin, 1945.
Babits 1977 – Babits Mihály. *Összegyűjtött versei.* Szerkesztette Belia György. Babits Mihály művei. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.
Babits 1978a – Babits Mihály. „A másik Amerika”. In Babits Mihály, *Esszék, tanulmányok*, szerkesztette Belia György, 2. köt. 345–348. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1978.
Babits 1978b – Babits Mihály. „Az irodalom elmélete”. In Babits Mihály, *Esszék, tanulmányok,* szerkesztette Belia György, 1. köt. 553–645. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1978.
Babits 1979 – Babits Mihály. *Babits és Csinszka: Versek, levelek.* Szerkesztette Gál István és Téglás János. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola, 1979.
Babits 1980 – Babits Mihály. *Beszélgetőfüzetei.* Szerkesztette Belia György. 2 köt. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.
Babits 1985 – Babits Mihály. *Aki a kékes égbe néz: Kötetekből kimaradt versek és töredékek.* Szerkesztette Melczer Tibor. Budapest: Magvető Kiadó, 1985.

Babits 1991 – Babits Mihály. *Haza a Telepre: Néhány dokumentum a költő tisztviselőtelepi éveiről*. Szerkesztette Téglás János. Budapest: Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola–Zrínyi Nyomda, 1991.

Babits 1996a – Babits Mihály. „Istenkáromlás". In *A vádlott: Babits Mihály: Dokumentumok*: *1915–1920*, szerkesztette Téglás János, 247–254. Budapest: Universitas Kiadó, 1996.

Babits 1997b – Babits Mihály. *A gólyakalifa; Kártyavár*. Szerkesztette Éder Zoltán és a Babits Kutatócsoport. Budapest: Historia Litteraria Alapítvány–Korona Kiadó, 1997.

Babits 1998 – Babits Mihály. *Levelezése: 1890–1906*. Szerkesztette Zsoldos Sándor. Budapest: Historia Litteraria Alapítvány és Korona Kiadó, 1998.

Babits 2003a – Babits Mihály. „A második ének". In Babits Mihály, *Drámák*, szerkesztette Kriza Gábor, Garay János, Váczy János és Magács László, 69–165. Budapest: Magyar Könyvklub, 2003.

Babits 2003b – Babits Mihály. *Levelezése: 1911–1912*. Szerkesztette Sáli Erika. Budapest: Magyar Könyvklub, 2003.

Babits 2005 – Babits Mihály. *Levelezése: 1909–1911*. Szerkesztette Sáli Erika és Tóth Máté. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2005.

Babits 2006 – Babits Mihály. *Halálfiai*. Szerkesztette Szántó Gábor András, Némediné Kiss Adrien és T. Somogyi Magda. 2 köt. [Budapest]: Argumentum Kiadó, 2006.

Babits 2007 – Babits Mihály. *Levelezése: 1912–1914*. Szerkesztette Pethes Nóra és Vilcsek Andrea. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2007.

Babits 2008 – Babits Mihály. *Levelezése: 1914–1916*. Szerkesztette Fodor Tünde és Topolay Ágnes. [Budapest]: Argumentum Kiadó, 2008.

Babits 2010 – Babits Mihály. „Líra, kalendárium, mese, vers, kabala". In Babits Mihály, *Kisprózai alkotásai*, szerkesztette Némediné Kiss Adrien és Szántó Gábor András, 129–140. [Budapest]: Argumentum Kiadó, 2010.

Babits 2011 – Babits Mihály. *Levelezése: 1916–1918*. Szerkesztette Majoros Györgyi, Tompa Zsófia és Tóth Máté. [Budapest]: Argumentum Kiadó, 2011.

Babits 2017 – Babits Mihály. *Összes versei: Kritikai kiadás*. Szerkesztette Somogyi Ágnes és Hafner Zoltán. [Budapest]: Argumentum Kiadó, 2017.

Babits 2018 – Babits Mihály. *Levelezése: 1923–1925*. Szerkesztette Szőke Mária. Budapest: Magyar Napló, 2018.

Babits 2022 – Babits Mihály. *Összes versei: 1906–1910: Kritikai kiadás*. Szerkesztette Kelevéz Ágnes. [Budapest]: Argumentum Kiadó, 2022.

Babits–Szilasi 1980 – *Babits–Szilasi levelezés: Dokumentumok*. Szerkesztette Gál István és Kelevéz Ágnes. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda Kiadó, 1980.

Bakonyi 2002 – Bakonyi Veronika. „A tárgyiasság (mű)formáinak körüljárhatósága: A lírai képi narratíva esztétikája és a babitsi haláltánc". *Új Dunatáj* 7, 3. sz. (2002): 37–56.

Bálint 1916 – Bálint Lajos. „Babits Mihály: *Recitativ*”. *Világ*, 1916. máj. 14., 20–21.

Bartal 2017 – Bartal Mária. „Szélsőséges testtapasztalatok Babits Mihály korai költészetében: A *Vakok a hídon* című vers értelmezéséhez”. In *„Ki mit lát belőle?”: Nézőpontok Babits lírájának értelmezéséhez*, szerkesztette Kelevéz Ágnes és Lengyel Imre Zsolt, 103–112. MIT-konferenciák 4. Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2017.

Baudelaire 1923 – Baudelaire, Charles. *Romlás virágai*. Fordította Babits Mihály, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád. Nagy írók – Nagy írások. [Budapest]: Genius, 1923.

Benyovszky 2011 – Benyovszky Krisztián. „»Lassankint minden csak mozi lesz«: Széljegyzetek két Babits-vershez”. *Kalligram* 20, 10. sz. (2011): 63–67.

Bisztray 1956 – Bisztray Gyula. „Babits fogarasi évei II.”. *Irodalomtörténeti Közlemények* 60, 4. sz. (1965): 431–446.

bk. 1915 – [Burján Károly.] „A Babits-ügyhöz”. *Magyar Kultúra* 3, 22. sz. (1915): 446.

Bodnár 1911 – Bodnár István. „A Szekszárd–Tolnamegyei Nőegylet 50 éves jubileuma”. *Tolnavármegye és a Közérdek* 21/7, 80. sz. (1911): 1–5.

Bodri 1987 – Bodri Ferenc. „Babits és a »mozgókép«”. *Tiszatáj* 41, 4. sz. (1987): 59–67.

Boka 2019 – Boka László. „»Bekerítője egy kivágott világnak«: A *Nyugat* első lírikusnemzedékének változó Arany-képéről”. In *Narratíva, kánon, fordítás: Tanulmányok Szegedy-Maszák Mihály emlékére*, szerkesztette Dávidházi Péter, Gintli Tibor, Kulcsár-Szabó Zoltán és Tóth-Czifra Júlia, 121–159. Budapest: Kalligram Kiadó, 2019.

[Boncza] 1990 – [Boncza Berta] Csinszka. *Életem könyve*. Budapest: Kelenföld Kiadó, 1990.

Bors 1916 – Bors László. „A *Recitativ*, Babits Mihály és esztétikai méltatás helyett néhány a mai időkhöz illő gondolat”. *Kolozsvári Szemle* 2, 29. sz. (1916): 38–39.

Branczeiz 2025 – Branczeiz Anna. „A vak dió mint a látványtól való megfosztottság metaforája Babits Mihály *A lírikus epilógja* című versében”. In *„Nem drótos füzérbe görbítve”: Tanulmányok a Babits kritikai kiadások filológiai és textológiai kérdéseiről 3.*, szerkesztette Major Ágnes, Szénási Zoltán és Visy Beatrix, 113–122. Reciti konferenciakötetek 29. Budapest: reciti, 2025.

Bresztovszky 1911 – Bresztovszky Ernő. „Tünetek [1.]”. *Népszava*, 1911. szept. 17., 6.

Buda 2006 – Buda Attila. „Babits Mihály és Újpest”. In Buda Attila, *Teremtő utánzás: Babits-tanulmányok*, 52–111. Budapest: Ráció Kiadó, 2006.

Buda 2007a – Buda Attila. „Babits Mihály és Újpest”. In Buda Attila, *Teremtő utánzás: Babits-tanulmányok*, 52–111. Budapest: Ráció Kiadó, 2007.

Buda 2007b – Buda Attila. „Emma?”. In Buda Attila, *Teremtő utánzás: Babits-tanulmányok*, 212–226. Budapest: Ráció Kiadó, 2007.

Buda 2022 – Buda Attila. „A töredék fogalmáról: Babits Mihály 1911–1915 közötti verstöredékei”. In *„Salakos szesz, tölcsérrel és szűrőpapírral”: Tanulmányok a Babits kritikai kiadások filológiai és textológiai kérdéseiről*, szerkesztette Kelevéz Ágnes, Mátyus Norbert és Szénási Zoltán, 137–177. Budapest: Ráció Kiadó, 2022.

Buda 2023 – Buda Attila. „»legárvább három éveim neveltje«: *A »Fiamhoz«* című vers kéziratai”. *Irodalomtörténeti Közlemények* 127, 1. sz. (2023): 82–109.

Buda 2025 – Buda Attila. „»Maradt egy szőlő meg egy ház«: A családi elbeszélés, az alkotói kreativitás és a levéltárak világa”. In Buda Attila, *„Csak ő maga tudta”: Babits-tanulmányok*, 13–99. im-könyvek. Budapest: Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány, 2025.

Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 1910 – *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* 22 (1910).

Csehy 2014 – Csehy Zoltán. *Szodoma és környéke: Homoszocialitás, barátságretorika és queer irányulások a magyar költészetben.* Pozsony: Kalligram Kiadó, 2014.

Csehy–Polgár 2018 – Csehy Zoltán és Polgár Anikó. *Gyakorlati magyar verstan/Praktická príručka maďarskej verzológie: Oktatási segédlet/Vysokoškolská učebnica.* Pozsony/Bratislava: Comenius Egyetem/Univerzita Komenského, 2018.

Cséve–Kelevéz–Melczer–Nemeskéri–Papp (szerk.) 1993 – Cséve Anna, Kelevéz Ágnes, Melczer Tibor, Nemeskéri Erika és Papp Mária, szerk. *Babits Mihály kéziratai és levelezése: Katalógus.* Klasszikus magyar írók kéziratainak és levelezésének katalógusai. Budapest: Argumentum Kiadó–Petőfi Irodalmi Múzeum 1993.

Csokonai-Illés 2010 – Csokonai-Illés Sándor. *Babits Mihály és Fogaras.* [Budapest]: Argumentum Kiadó, 2010.

Csunderlik 2022 – Csunderlik Péter. *A Galilei Kör története.* Budapest: Napvilág Kiadó, 2022.

Dallos–Lakatos (szerk.) 2018 – Dallos Eszter és Lakatos Éva, összeáll. és szerk. *A magyar sajtó lelőhelyjegyzéke 1850–1952: A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok lelőhelyjegyzéke a magyar és külföldi könyvtárakban.* Budapest: [Országos Széchényi Könyvtár], 2018. https://mek.oszk.hu/18900/18916/.

Debreczeni 2012 – Debreczeni Attila. *Csokonai költői életművének kronológiai rendje.* Budapest–Debrecen: Akadémiai Kiadó–Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

Dienes–Vitányi 1975 – „Beszélgetés Dienes Valériával: Vitányi Iván TV-interjúja". *Valóság* 18, 8. sz. (1975): 83–101.
Dunántúli [Rákosi] 1915 – Dunántúli [Rákosi Jenő]. „Levelek: I.". *Budapesti Hírlap*, 1915. okt. 20., 4.
(e. l.) 1918 – (e. l.). „Nőegyleti műsoros-estély". *Tolnamegyei Közlöny* 46, 14. sz. (1918): 3.
Éder 1966 – Éder Zoltán. *Babits a katedrán*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1966.
Éder 2002 – Éder Zoltán. *Régi napok illata: Babits-tanulmányok*. Budapest: Mundus, 2002.
ESTN 1911 – *Az Egyesült Szekszárd-Tolnamegyei Nőegylet 50 éves jubileuma*. Szekszárd, 1911.
Földes 2008 – Földes Györgyi. „Istenek, óriások meg a világ: A lét szimbólumai a *Theosophicus énekek*, az *Isten kezében*, az *Isten fogai közt* és az *Isten gyertyája* című versekben". *Új Dunatáj* 13, 2–3. sz. (2008): 64–73.
Fráter 2008 – Fráter Zoltán. „Istenek a Babits-lírában". *Tiszatáj* 62, 11. sz. (2008): 90–96.
Fráter 2009 – Fráter Zoltán. „Lakások, Babits". *Jelenkor* 52, 9. sz. (2009): 937–942.
Füzi 2016 – Füzi Izabella. „Babits és a korai (magyar) mozi". Hozzáférés: 2026.03.21. *Apertúra*. http://uj.apertura.hu/2016/tel/fuzi-babits-es-a-korai-magyar-mozi.
F. J. 1923 – F. J. „Írók vallomásai: Babits Mihály". *Magyarország*, 1923. dec. 8., 5.
Gabler 2018 – Gabler, Hans Walter. „The Draft Manuscript as Material Foundation for Genetic Editing and Genetic Criticism". In Hans Walter Gabler, *Text Genetics in Literary Modernism and Other Essays*, 209–219. Open Book Publishers, 2018.
Gál 1975 – Gál István. „Babits egyes verseinek keletkezéséről". *Irodalomtörténet* 57, 2. sz. (1975): 443–462.
Gál 1978 – Gál István. „Babits és Amerika". *Dunatáj* 1, 2. sz. (1978): 39–48.
Gál 1979 – Gál István. „Szilasi Vilmos, Babits filozófus barátja". *Dunatáj* 2, 2. sz. (1979): 33–43.
Gál 1980 – Gál István, közl. „Babits Mihály hagyatékából: *Dialektikai regény*; *Századvégi költő éneke*". *Új Írás* 20, 3. sz. (1980): 3–12.
Gál 2003 – Gál István. *Babits Mihály: Tanulmányok, szövegközlések, széljegyzetek*. Budapest: Argumentum Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár, 2003.
Gauvry 2019 – Gauvry, Charlotte. „Sensible and Non-Sensible Given in Emil Lask's *Kategorienlehre*". In *Emil Lask: An der Grenze des Kantianismus*, szerkesztette Stefano Besoli, Giovanni Morrone és Roberto Redaelli, 125–143. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2019.
Gellért 1911 – Gellért Oszkár. „Babits, a költő". *Nyugat* 4, 19. sz. (1911): 505–506.

Gragger (szerk.) 1922 – Gragger Róbert, szerk. *Anthologia Hungarica*. Leipzig: Insel Verlag, 1922.
György 1917 – György Mátyás. „Babits Mihály: A *Recitativ* körül". *Ma* 2, 3. sz. (1917): 34–37.
Gyulai (szerk.) 1916 – Gyulai Ágost, szerk. *Háborús antológia*. Budapest: Élet, 1916.
Hatvany 1917a – Hatvany Lajos. „A költő a bíróság előtt". *Pesti Napló*, 1917. márc. 7., 4.
Hatvany 1917b – Hatvany Lajos. „Az elkobzott koboz". *Pesti Napló*, 1917. márc. 5., 5.
Hevesy 1924 – Hevesy Iván. „*Vakok a hídon*". *Nyugat* 17, 7. sz. (1924): 549–550.
Hoffmann 1941 – Hoffmann Edith. „A megismerkedés és az utolsó szilveszter". In *Babits emlékkönyv*, szerk. Illyés Gyula, 210–215. Budapest: Nyugat Kiadó és Irodalmi R.T., 1941.
Ignotus 1915 – Ignotus. „Spécik". *Világ*, 1915. nov. 10., 1–2.
J. Soltész 1959 – J. Soltész Katalin. „A hasonlat és a metafora nyelvi kifejezésmódjai Babits Mihály fiatalkori verseiben". *Magyar Nyelvőr* 83, 2. sz. (1959): 179–192.
J. Soltész 1965 – J. Soltész Katalin. *Babits Mihály költői nyelve*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965.
Jelenits 2009 – Jelenits István. „Miért nagy vers Babits Mihály *Miatyánk*ja?". *Vigilia* 74, 2. sz. (2009): 114–124.
Kappanyos 2009 – Kappanyos András. „A *Nyugat* és az avantgárd". In Nyugat *népe: Tanulmányok a* Nyugat*ról és koráról*, szerkesztette Angyalosi Gergely, E. Csorba Csilla, Kulcsár Szabó Ernő és Tverdota György, 200–210. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009.
Kardos 1972 – Kardos Pál. *Babits Mihály*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1972.
Keleti (szerk.) 1917 – Keleti Adolf, szerk. *Kincstár: Szavalásra alkalmas versek Vörösmartytól Adyig*. Budapest: Aczél Testvérek, 1917.
Kelevéz 1994 – Kelevéz Ágnes. „Babits vallomása Szilasi Vilmosnak versei keletkezéséről". *Irodalomtörténeti Közlemények* 98, 5–6. sz. (1994): 743–757.
Kelevéz 1997a – Kelevéz Ágnes. „Az évszakok motívuma a fiatal Babits költészetében". *Limes* 10, 4. sz. (1997): 7–14.
Kelevéz 1997b – Kelevéz Ágnes. „»Nem bűnös«: Babits és Edvárd király". *Jelenkor* 40, 7–8. sz. (1997): 696–702.
Kelevéz 1998 – Kelevéz Ágnes. *A keletkező szöveg esztétikája: Genetikai közelítés Babits költészetéhez*. Budapest: Argumentum Kiadó, 1998.
Kelevéz 2008a – Kelevéz Ágnes. „»Lelkemben Bakhánslárma tombol«: A fiatal Babits dionüszoszi és apollóni verseiről". In *„Kit új korokba küldtek régi révek": Babits útján az antikvitástól napjainkig*, 7–22. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2008.

Kelevéz 2008b – Kelevéz Ágnes. „»Nem takart seb kell, inkább festett vérzés!«: Ady és Babits kapcsolata a Nyugat első éveiben”. In Kelevéz Ágnes, *„Kit új korokba küldtek régi révek”: Babits útján az antikvitástól napjainkig*, 179–188. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2008.

Kelevéz 2017 – Kelevéz Ágnes. „A Babits-versek kritikai kiadásának sorozata elé”. In Babits Mihály, *Összes versei: 1890–1905*, szerkesztette Somogyi Ágnes és Hafner Zoltán, 13–47. [Budapest]: Argumentum Kiadó, 2017.

Kelevéz 2021a – Kelevéz Ágnes. „A háború vihara”. In Kelevéz Ágnes, *Esti kérdések: Irodalomtörténeti nyomozás Babits költészetében*, 311–334. MIT füzetek 9. Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2021.

Kelevéz 2021b – Kelevéz Ágnes. „»Más voltál ott is!«: A visszapillantó önszemlélet versei”. In Kelevéz Ágnes, *Esti kérdések: Irodalomtörténeti nyomozás Babits költészetében*, 44–67. MIT füzetek 9. Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2021.

Kemény 2005 – Kemény Gábor. „»…dudás a fuvolást…«: (Babits-motívumok József Attila-versekben)”. In *József Attila, a stílus művésze: Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, szerkesztette Szikszainé Nagy Irma, 36–48. Debrecen: Debreceni Egyetem, 2005.

Keresztury 1970 – Keresztury Dezső. „Babits Mihály”. In Keresztury Dezső, *Örökség: Magyar író-arcképek*, 368–475. Elvek és utak. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1970.

Király 1971 – Király István. „Két vers – kétfajta értelmiségi magatartás: (Babits Mihály: Május 23. [!] Rákospalotán[;] Ady Endre: Rengj csak, föld)”. *Tiszatáj* 25, 6. sz. (1971): 483–493.

Koós 2005 – Koós István. „Képzelt költemények: Babits Mihály: *Hadjárat a semmibe*”. *Alföld* 56, 8. sz. (2005): 76–87.

Kosztolányi 1916 – Kosztolányi Dezső. „Babits Mihály”. *Nyugat* 9, 11. sz. (1916): 644–645.

Lakatos (szerk.) 2010 – Lakatos Éva, szerk. *A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2010.

Lengyel 2020 – Lengyel András. „József Attila *Cigánydal*a: Egy sorsfordító önmeghatározási kísérletről”. *Tiszatáj* 74, 12. sz. (2020): 81–92.

Lévai 2020 – Lévai Júlia. „A vérvörös csütörtök története”. *Babilon Könyvkiadó*. 2020. május 3. https://www.tessloff-babilon.hu/a-vervoros-csutortok-tortenete

Lissauer 1914 – Lissauer, Ernst. „A gyűlölet éneke”. Fordította Kosztolányi Dezső. *A világháború képes krónikája* 10 (1914): 320.

N. Horváth 1994 – N. Horváth Béla. „A lírikus Babits”. *Tiszatáj* 48, 4. sz. (diákmelléklet) (1994): 1–12.

[n. n.] 1911a – [Név nélkül]. „A nagy modern: Babits Mihály Újpesten”. *Újpesti Figyelő*, 1911. aug. 13., 2.

[n. n.] 1911b – [Név nélkül]. „Újpest is megér egy misét”. *Világ*, 1911. szept. 15., 13.
[n. n.] 1911c – [Név nélkül]. „Fogarastól Újpestig”. *Világ*, 1911. szept. 22., 17.
[n. n.] 1914 – [Név nélkül]. „Színház és zene: Jótékonycélú hangverseny”. *Pesti Hírlap*, 1914. nov. 12., 10.
[n. n.] 1918 – [Név nélkül]. „Műsoros estély”. *Tolnamegyei Közlöny* 46, 12. sz. (1918): 2.
[n. n.] 1925 – [Név nélkül]. „Babits: Itt a halk és komoly beszéd ideje: A költő nyilatkozik új verseskönyvéről”. *Pesti Napló*, 1925. okt. 20., 21.
[n. n.] 1932 – [Név nélkül]. „Babits Mihály: *Gyöngylelet*”. *Az Írás* (Nagyvárad), 1932. aug. 28., 4.
[n. n.] 1947 – [Név nélkül]. „Babits Mihály ismeretlen verseit őrzi a nagyváradi Ady Múzeum”. *Világ*, 1947. ápr. 27., 6.
[n. n.] 1962 – [Név nélkül]. „Kiesett a vonó a kezükből…”. *Szabad Sajtó*, 1962. jan. 11., 1.
Mack 1913 – Mack, Max, rend. *Der Andere* https://www.youtube.com/watch?v=ZEAyvGgih6Y Hozzáférés: 2026.01.03.
Marosi 1969 – Marosi Barna. „»Emlékből raktam össze rőzsét«”. *Előre* 23 (1969): 4.
Mattyasovszky 1999 – Mattyasovszky Erzsébet Frideczky Józsefné. „Emlékeim Babits Mihályról”. Közli Éder Zoltán. *Irodalomismeret* 1–2. sz. (1999): 5–16.
Mátyus 2015 – Mátyus Norbert. *Babits és Dante: Filológiai közelítés Babits Mihály* Pokol-*fordításához*. Budapest: Szent István Társulat, 2015.
Melczer 1983 – Melczer Tibor. „Babits Mihály kiadatlan verse”. *Vigilia* 48, 12. sz. (1983): 933–934.
Melczer 1997 – Melczer Tibor. „Babits Mihály bajai versei”. *Irodalomtörténeti Közlemények* 101, 5–6. sz. (1997): 573–580.
M. Gy. 1915 – M. Gy. „Királyért, lobogóért”. *Külügy – Hadügy* 46. sz. (1915): 2.
Millington–Smith 2017 – Millington, Richard és Roger Smith. „»A Few Bars of the Hymn of Hate«: The Reception of Ernst Lissauer's »Haßgesang gegen England« in German and English”. *Studies in 20th & 21st Century Literature* 41, 2 (2017). https://doi.org/10.4148/2334-4415.1928
Nemeskéri (szerk.) 2004 – Nemeskéri Erika, szerk. *Kedves Csinszka! Drága Mis!: Babits és Csinszka levelezése*. Budapest: Noran, 2004.
Nemes Nagy 1984 – Nemes Nagy Ágnes. *A hegyi költő: Vázlat Babits lírájáról*. Budapest: Magvető Kiadó, 1984.
Nemes Nagy 1988 – Nemes Nagy Ágnes. „Versek közelről: Babits Mihály: *A csengetyűsfiú*”. *Jelenkor* 31, 10. sz. (1988): 931–935.
Németh 1968 – Németh G. Béla. „Mindenütt csak kék az ég: Az egyetemesség és viszonylagosság költői élménye a fiatal Babitsnál”. *Új Írás* 26, 1. sz. (1968): 92–105.

Péter 1943 – Péter András. „Babits szeme”. *Magyar Csillag* 3, 15. sz. (1943): 149–152.
Péter 1999 – Péter László. „Azonosíthatatlan személy – Dienes Barna idézése”. *Kortárs* 43, 11. sz. (1999): 61–73.
Pintér–Sajó (szerk.) 1924a – Pintér Jenő és Sajó Sándor, szerk. *A ma magyar költői: Szemelvények élő magyar költők lírai terméséből.* Berlin: Ludwig Voggenreiter Verlag, 1924.
Pintér–Sajó (szerk.) 1924b – Pintér Jenő és Sajó Sándor, szerk. *Mai magyar költők.* Budapest: Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége, 1924.
Próza és vers 1930 – *Próza és vers: Gyakorlókönyv kezdő színésznövendékek részére.* Kiadja a Magyar Királyi Országos Színművészeti Akadémia Igazgatósága és Tanári Testülete. Budapest: Athenaeum, 1930.
Rába 1969 – Rába György. *A szép hűtlenek: Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969.
Rába 1981 – Rába György. *Babits Mihály költészete: 1903–1920.* Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1981.
Rába 1982 – Rába György. „Babits és a ‘mindennapi kislány’”. *Irodalomtörténet* 14, 3. sz. (1982): 661–672.
Rába 1983 – Rába György. *Babits Mihály.* Budapest: Gondolat Kiadó, 1983.
Rába–Vezér 1967 – Rába György és Vezér Erzsébet. „Beszélgetés Dienes Valériával”. In *Emlékezések*, szerkesztette Vezér Erzsébet, 38–50. Irodalmi Múzeum 1. Budapest: [Petőfi Irodalmi Múzeum], 1967.
Rába–Vezér 2004 – Rába György és Vezér Erzsébet. „Beszélgetés Dienes Valériával: Budapest, 1965. július”. In Vezér Erzsébet, *Megőrzött öreg hangok: Válogatott interjúk*, 34–51. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2004.
Róna 2011 – Róna Judit. *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája: 1883–1908.* Budapest: Balassi Kiadó, 2011.
Róna 2013 – Róna Judit. *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914.* Budapest: MTA BTK ITI–Balassi Kiadó, 2013.
Róna 2014 – Róna Judit. *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája, 1915–1920.* 2 köt. Budapest: Balassi Kiadó, 2014.
Rónay [1942] – Rónay György. „Babits Mihály”. In *Ködlovagok: Írói arcképek*, szerkesztette Thurzó Gábor, 235–257. Budapest: Szent István Társulat, [1942.]
Rónay 1970 – Rónay György. „Babits hite”. In Rónay György, *Szentek, írók, irányok*, 135–159. Budapest: Szent István Társulat, 1970.
Rozványi 1916 – Rozványi Vilmos. „Recitativ”. *Nyugat* 9, 11. sz. (1916): 638–643.
Rozsnyay (szerk.) 1925 – Rozsnyay Kálmán, szerk. *Ady koszorúja: Magyar költők verseiből.* Szeghalom: Tóth és Mező könyvnyomtató mesterek kiadása, 1925.

Sára 1983 – Sára Péter. „Babits legkedvesebb tárgyai közt”. In *Mint különös hírmondó: Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára*, szerkesztette Kelevéz Ágnes, 389–404. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda Kiadó, 1983.

Schöpflin 1916 – Schöpflin Aladár. „Babits Mihály új verseskönyve”. *Nyugat* 9, 11. sz. (1916): 633–637.

Sipos 1987 – Sipos Lajos. „Fogarastól Újpestig: Tallózás Babits Mihály levelesládájában”. *Hevesi Szemle* 5. sz. (1987): 66–72.

Stauder–Varga (szerk.) 1998 – Stauder Mária és Varga Katalin, szerk. *Babits* Mihály bibliográfia. Budapest: Argumentum Kiadó–Magyar Irodalom Háza–MTA Irodalomtudományi Intézet, 1998.

Stockinger (szerk.) 1915 – Stockinger Gyula, szerk. *Éljen! Háborús versek 1914–1915.* Wien: Heinrich Kirsch, 1915.

Stoll 1993 – Stoll Béla. „Babits-hatások József Attilánál”. *Irodalomtörténeti Közlemények* 97 (1993): 57–61.

Szabó 1921 – Szabó Lőrinc. „*Nyugtalanság völgye*”. *Nyugat* 14, 1. sz. (1921): 47–51.

Szabó 1941 – Szabó Lőrinc. „A költő”. [Nekrológ.] In *Babits emlékkönyv*, szerk. Illyés Gyula, 9–15. Budapest: Nyugat Kiadó és Irodalmi R.T., 1941.

Szabó SJ 1999 – Szabó Ferenc SJ. „A modern szorongás: – Pascal – Baudelaire – Babits –”. *Literatura* 25, 4. sz. (1999): 355–380.

Szabó SJ 2001 – Szabó Ferenc SJ. *Dienes Valéria önmagáról.* Mai írók és gondolkodók 9. Szeged: Agapé Kiadó, 2001.

Szabolcska (szerk.) 1916 – Szabolcska Mihály, szerk. *Háborus versek könyve: Magyar költők 1914–1915-ben.* Budapest: Singer és Wolfner, 1916.

Szakasits (szerk.) 1926 – Szakasits Árpád, szerk. *Harcos énekek: Szabadságdalok, versek, szavalatok gyűjteménye.* Budapest: Népszava, 1926.

Széchenyi 2013 – Széchenyi Ágnes. „A városi tapasztalat a *Nyugat* első nemzedékének írásaiban: (Különös tekintettel Babits Mihály *A csengettyűsfiú* című versére)”. *Alföld* 64, 7. sz. (2013): 29–34.

Szemelvények 1919 – *Szemelvények a magyar forradalmi és szociális költészetből.* Budapest: Budapest Főváros Házinyomdája, 1919.

Szemlér 1938 – Szemlér Ferenc. „Babits verseiről”. *Nyugat* 31, 2. sz. (1938): 140–145.

Szénási 2009 – Szénási Zoltán. „Vallás és vallomás: Kereszténység és irodalom Babits Mihály életművében”. In *„Látni, teremteni kell”: Sipos Lajos 70. születésnapjára*, szerkesztette Fráter Zoltán, Fűzfa Balázs és Szabó B. István, 229–240. Szombathely: Savaria University Press, 2009.

Szénási 2018 – Szénási Zoltán. *Néma várostrom: Népnemzeti tradicionalizmus és konzervatív kritika a magyar irodalmi modernség kontextusában 1920 előtt.* Irodalomtudomány és kritika – Tanulmányok. Budapest: Universitas Kiadó, 2018.

Szénási 2020a – Szénási Zoltán. „Az irodalmi szöveg instabilitása és a műalkotás változó kontextusai: Babits Mihály *Fortissimó*járól”. *Hungarológiai Közlemények* 21, 4. sz. (2020): 23–40.

Szénási 2020b – Szénási Zoltán. „»titkos fejlődés valami új felé«: Szerkezeti párhuzamok Babits Mihály *Nyugtalanság völgye* című kötete és Dante *Isteni színjáték*a között”. *Irodalomtörténeti Közlemények* 124, 6. sz. (2020): 769–788.

Szénási 2021 – Szénási Zoltán. „Versek egy szerelmi kapcsolat hálójában: Csinszka és Babits, 1919–1920”. *Újvárad.ro*. 2021. november 10. https://www.ujvarad.ro/essze/versek-egy-szerelem-kapcsolati-halojaban-csinszka-es-babits-1919-1920/

Szénási 2022a – Szénási Zoltán. „Babits és az írógép”. In Szénási Zoltán, *Textológia és interpretáció: Filológiai és szövegkritikai vizsgálódások Babits Mihály 1916 és 1920 között keletkezett versei kapcsán*, 171–187. Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2022.

Szénási 2022b – Szénási Zoltán. „Tannhäuserék a Veneziában: Egy frivol költői játék dokumentumai Szabó Lőrinc hagyatékából”. In Szénási Zoltán, *Textológia és interpretáció: Filológiai és szövegkritikai vizsgálódások Babits Mihály 1916 és 1920 között keletkezett versei kapcsán*, 125–145. Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2022.

Szénási 2023 – Szénási Zoltán. „Lucifer a nyomdagépben: A *Nyugtalanság völgye* kiadástörténete”. In *„Gondos elmerülés a részletekben”: Tanulmányok a Babits kritikai kiadások filológiai és textológiai kérdéseiről 2.*, szerkesztette Major Ágnes, Mátyus Norbert és Szénási Zoltán, 105–130. Reciti Konferenciakötetek 20. Budapest: Reciti Kiadó, 2023.

Szilágyi 1986 – Szilágyi Péter. „Verselési tendenciák Babits első két kötetében”. *Irodalomtörténet* 68, 1. sz. (1986): 190–212.

Szilágyi 1987 – Szilágyi Péter. „A költői horizont kitágulása: Babits Mihály: *Recitativ*”. *Világosság* 28, 6. sz. (1987): 389–396.

Téglás (szerk.) 1996 – Téglás János, szerk. *A vádlott: Babits Mihály. Dokumentumok, 1915–1920*. Budapest: Universitas Kiadó, 1996.

Töttős 2009 – Töttős Gábor. „Babits Mihály szőlős-boros motívumai és jelképei”. In *Költők és koruk: Babits Mihály és József Attila*, szerkesztette N. Horváth Béla, 137–143. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, 2009.

Tverdota 1997 – Tverdota György. „Klasszikus álmok: Dekadencia és antikvitás Babits első korszakának verseiben”. *Irodalomtörténeti Közlemények* 101, 5–6. sz. (1997): 566–572.

Vajthó (szerk.) 1936 – Vajthó László, szerk. *Új magyar költők*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi nyomda, 1936.

Vajthó–Zlinszky (szerk.) 1928 – Vajthó László és Zlinszky Aladár, szerk. *Magyar költők: Szemelvények hétszáz esztendő dalterméséből: 2. kötet*. A magyar népművelés könyvei. Budapest: Budapest Székesfőváros Közönsége, 1928.

Várdai 1916 – Várdai Béla. „Szépirodalmi folyóirataink Szemléje: Két közlemény”. *Magyar Kultúra* 4, 15–16. sz. (1916): 171–185.
Vendel-Mohay 1977 – Vendel-Mohay Lajosné. *Négy Babits-kézirat*. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 6–7. Szekszárd: Béri Balogh Ádám Megyei Múzeum, 1977.
Visy 2019 – Visy Beatrix. „»Szabadító drága szó«”. In Babits Mihály, *Recitativ*, 137–143. Országos Széchényi Könyvtár–Kossuth Kiadó, 2019. [Hasonmás kiadás.]
Voit 2000 – Voit Krisztina. *A budapesti sajtó adattára, 1873–1950*. [Budapest]: Argumentum Kiadó, 2000.
Zsolt 1915 – Zsolt Béla. *Verseskönyve*. Budapest: Nágel Ottó Kiadása, 1915.

A versek betűrendes címmutatója

A „Fiamhoz” 302
A csengetyűsfiú 380
A költő életének pusztájáról 112
[A naptár az év himnusza…] 184
Ady Endrének 284
[állítni a hitevesztett…] 434
Anyám nagybátyja, régi pap… 216
Aranyfürdő, aranyeső, Danaé 77
[Arra jött egy frajla…] 314
Atlantisz 358
Augusztus 271
[Az Eiffel torony is felszedte kurta lábát…] 318
Az életemet elhibáztam 134

Babona, varázs 86
[Bánom is én…] 182
[Boldog vagyok mint senki más…] 115
[Borzadsz-e lelkem…] 175
Bözsikének 51

Cigánydal 67

Detektívregény 369

Ecetdal 384
Egy filozófus halálára 472
[Egy könyv az életem…] 316
Egy kuruc a XX. században 54
Egy régi hasonlat 421
Egy tintafoltról 118
[Elaludt a világ…] 323
[Én láttam az Embert…] 493
[Én mondom: semmi…] 494

Epilóg 201
Ernst Lissauernek 429
[És csüggött rajta mint a fán…] 324
[Ez a lágy, fényes, síma…] 495

[fa vagyok országut mellett…] 311
Fájó, fázó ének 377
[Felásva készen az árok…] 420
Fiatal katona 406
[fonnyadt gyerek vagyok…] 432

Görög róka 220

[Gyalog maholnap száll a muzsám…] 496
[Gyermek voltam, temetőn jártam…] 99

[Ha korábban elcsitítom…] 238
Hadjárat a semmibe 241
Haza a telepre 388
Hiszekegy 81
[Honnan e messze szemrehányás?…] 502
[Hová lett lelkem régi tisztasága] 183

[Ilyenkor tavaszi langyos áradásban] 357
Isten kezében 394
Italia 313

[Jaj a nap hideg nyila szur…] 178
Játszottam a kezével 276
Július 268

Kabala 209
Kép egy falusi csárdában 435
[Ki hallana gyönge verseket…] 402
[Ki kell küldenem a galambokat…] 414

[Ki tudja merre lejtett…] 283
[Klepetusán…] 199

Levél 107
[Levelek, levelek, asztalomon…] 372
Ligeti részlet 157

Magamról 423
Magdolna szeretője 93
[Majd ha vége lesz a háborúnak…] 410
Május huszonhárom Rákospalotán 338
Merceria 351
Miatyánk 444
Miként szélcsöndben a hajó 58
[milliók közül egy…] 404
[Minden reggel a városon…] 91
[mint a ketrecben az állat…] 433
Modern vázlat 232
[most fölszakadnak a zsilipek…] 321
[Most tűz-aknává izzad az enyhe víz…] 399

[Néha az ember önön lelkét…] 325
[Nem akartál meghallgatni…] 154
[Nem bűnös ki szive szerint…] 330
Néma költő mentsége 460

Nyári idill 124
Nyugalmas téli kép 354

[Ó dehát igy szenved minden ember?…] 174
[Ó művész mennyit kell vesződnöd…] 349
[Ó sors a lelkem mindhiába kér…] 374
[Ó szégyen örökre szégyen…] 491
Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni 213
[Olyan a fény(?) mint a szerelem…] 482

Örökségem 138
Őszi harangozó 160

Palotai est 326
[Pargoletta] 142
Pro Domo 499
Prológ 452
Prológ egy jótékonycélu mulatságra 164
Prológus 439

Recitativ 466
Reggeli ének 336

[S mint asszony után…] 315
Sivatag 345
Spleen 104

[Szállni!…] 504
[Száz a sereg…] 412
Századvégi költő éneke 221
Szekszárd, 1915 nyarán 484

[Te ki e harcok napjaiban…] 415
Temetői tavasz 101

[Ugy szimatolták a zenét is…] 300
[Új esztendő beköszön…] 187
Utolsó kép 367

Ünnep 416

Vágyak és Soha 63
Vakok a hídon 363
[Vers csöppnyi boomerang…] 319
Vigasztalás 236

Névmutató

Abonyi 281, 511
Ábrányi Emil 281, 309
Addison, Joseph 365
Ady Endre 14, 25, 29, 34, 36, 102, 111, 117, 122, 162, 272, 280, 281, 283, 284, 290, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 305, 311, 314, 315, 318, 320, 321, 323, 324, 325, 343, 414, 415, 432, 442, 446, 500, 501, 505, 509, 511, 512, 517, 518, 520
Ady Lajos 281, 511
Aimard, Gustave 141
Aiszkhülosz 223, 226, 230
Ambrozovics Dezső 309
Angyalosi Gergely 517
Apollinaire, Guillaume 365
Apponyi Gézáné, gr. 172
Arany János 35, 43, 265, 294, 295, 309, 334, 335, 397, 463, 501, 504, 511, 514
Arisztophanész 223, 226, 230
Arisztotelész 383
Aszpázia 223, 226, 230

Babits Angyal 159, 172, 279, 353, 407, 458, 459
Babits István 279, 427, 463, 480
Babits (III) Mihály István 240
Babits Mihályné, id. 52, 279, 379
Baedeker, Karl 481
Bakonyi Veronika 361, 513
Balassi Bálint 114
Bálint Lajos 35, 514
Barkóczy Sándor 159
Bartal Mária 365, 514
Bassermann, Albert 370
Baudelaire, Charles 105, 215, 281, 365, 480, 514, 521
Beardsley, Aubrey 218
Békássy Ferenc 497
Belia György 115, 116, 117, 127, 199, 512
Benyovszky Krisztián 371, 514
Bergson, Henri 26, 65, 72, 73, 74, 105, 163, 219, 265, 353, 365, 366, 379, 387, 427, 480, 511
Berzsenyi Dániel 61
Besoli, Stefano 516
Bezerédj Toto 172
Bisztray Gyula 79, 514
Blazsovits Erzsébet 140
Bobák Barbara 13
Bodnár István 172, 514
Bodri Ferenc 371, 514
Boka László 295, 514
Boncza Berta (Csinszka) 53, 110, 155, 512, 514, 519, 522
Boros Ferenc 217, 218, 532
Boross Zoltánné 172
Bors László 36, 37, 514
Borsos József 218
Bossuet, Jacques-Bénigne 450
Branczeiz Anna 366, 514
Bresztovszky Ernő 159, 514
Browning, Robert 265, 360, 480
Bruegel, Pieter, id. 365
Bucsics Katalin 13

Buda Attila 13, 53, 79, 122, 158, 181, 217, 240, 308, 514, 515
Buday Dezső 228
Burian, Karel 470
Burján Károly 281, 514

Cantor, Georg 265
Corelli, Arcangelo 443

Csehy Zoltán 84, 309, 335, 397, 515
Cséve Anna 45, 515
Csokonai Vitéz Mihály 16, 162, 265, 515
Csokonai-Illés Sándor 79, 515
Csunderlik Péter 503, 515

Dallos Eszter 121, 515
Dante Alighieri 22, 105, 114, 146, 147, 151, 152, 162, 186, 212, 266, 280, 298, 308, 349, 350, 397, 426, 427, 449, 489, 519, 522
Dávidházi Péter 514
Debreczeni Attila 15, 515
de Kock, Paul 138, 141
Démoszthenész 223, 226, 230
Dienes Barna 279, 520
Dienes Pál 343, 355, 370
Dienes Valéria 62, 250, 265, 266, 279, 337, 350, 516, 520, 521
Dobás Kata 13
Duncan, Isadora 279

E. Csorba Csilla 517
Éder Zoltán 159, 279, 280, 513, 516, 519
Elek Artúr 207
Ewers, Hanns Heinz 371

Falus Elek 24, 33
F. Margit 52
Fábchich József 365
Fellegi Zsófia 13
Fenyő Miksa 214, 272
Ferenc József, I. 333
Fiáth Tiborné, br. 172
Fodor Tünde 513
Földes Györgyi 397, 398, 516
Földessy Gyula 162, 163, 512
France, Anatole 360
Fráter Zoltán 83, 218, 516, 521
Fuller, Loïe 362
Fűzfa Balázs 521
Füzi Izabella 371, 516

Gaal Mózes 350, 355, 378, 379, 382
Gaal Mózes, ifj. 41
Gabler, Hans Walter 15, 516
Gábor Áron 378, 379
Gál István 36, 65, 72, 79, 80, 83, 89, 105, 156, 158, 174, 214, 215, 217, 219, 224, 228, 234, 265, 269, 270, 274, 279, 350, 352, 355, 360, 365, 370, 379, 382, 392, 399, 402, 404, 410, 414, 429, 471, 480, 512, 513, 516
Ganz Ábrahám 393
Garay János 513
Gauvry, Charlotte 481, 516
Gellért Oszkár 40, 516
German Jenő 392
Gintli Tibor 514
Giotto di Bondone 111
Gragger Róbert 468, 509, 517
Gulyás Pál 121

Gyóni Géza 281
György Mátyás 34, 35, 220, 229, 365, 497, 517
Gyulai Ágost 509, 517

Hafner Zoltán 513, 518
Hakuin Ekaku 365
Hatvany Lajos 355, 464, 517
Hegedűs Ferenc 443
Heine, Heinrich 360
Hendel Ödön 298, 349, 350, 353
Herczeg Ferenc 459
Hernády Judit 13
Hevesy Iván 364, 517
Hoffmann Edith 218, 517
Hoffmann Mária 218
Homérosz 229
Horatius Flaccus, Quintus 228
Horvát Henrik 116, 117, 218, 350, 374, 375
Hubay Jenő 443
Huzella Ödön 116

Ignotus 281, 355, 517
Illés Béla 503
Illyés Gyula 512, 517, 521

J. Soltész Katalin 106, 114, 162, 163, 219, 353, 368, 387, 397, 438, 449, 480, 501, 517
James, William 398
Jankovics József 13
Jelenits István 141, 449, 450, 517
Jókai Mór 139
József Attila 75, 76, 518, 521, 522
Juhász Gyula 116
Juhász Jenőné 341

Kacusika Hokuszai 364
Kaffka Margit 72, 344
Káldy Gyuláné 172
Káli Anita 13
Kappanyos András 497, 517
Kardos Albert 69, 70
Kardos Pál 22, 23, 45, 159, 361, 418, 463, 464, 480, 501, 517
Karinthy Frigyes 370
Károli Gáspár 449
Károly, IV. 333, 334
Kassák Lajos 220, 229, 497, 505
Kayser, Hans 331, 333
Kelecsényi János 3 73
Kelemen Imre 158
Kelemen (II) József 13, 158, 217, 532
Kelemen Józsefné Rácz Innocentia Viktória, özv. 140
Keleti Adolf 509, 517
Kelevéz Ágnes 13, 14, 17, 43, 45, 56, 57, 61, 65, 66, 71, 79, 83, 84, 89, 97, 105, 113, 114, 133, 136, 158, 162, 163, 182, 207, 208, 214, 215, 217, 234, 237, 269, 274, 279, 294, 295, 297, 308, 311, 329, 333, 334, 335, 337, 341, 352, 353, 355, 360, 364, 368, 370, 378, 382, 387, 392, 397, 408, 418, 419, 426, 427, 437, 438, 442, 448, 470, 500, 513, 514, 515, 517, 518, 521
Kemény Gábor 75, 518
Kerék Imre 87
Kerékjártó Duci (Gyula) 439, 442, 443, 458, 459
Kerékjártó Gizella 443
Keresztury Dezső 470, 518
Király István 343, 518

Kisfaludy Károly 343
Kiss Erzsébet (Kiss Böske) 26, 32, 37, 51, 52, 53, 61, 65, 70, 76, 111, 113, 117, 122, 133, 136, 140, 152, 153, 155, 182, 240, 269, 274, 279, 280, 317
Kiss Ernő 52
Klein, Stefan 491
Klieber Gizella 172
Komjáthy Aladár 29, 126, 133, 146, 147, 152, 236, 266, 304, 305, 308, 309, 350, 352, 353, 357, 375, 446, 463
Komjáthy Géza 304, 446
Koós István 265, 518
Korda Sándor 370
Kossuth Lajos 435, 437
Kosztolányi Dezső 16, 33, 34, 60, 83, 105, 344, 360, 430, 518, 520
Kovács László 159, 172
Kovalik Antal 355
Kriza Gábor 513
Kromek Vilma 121
Kulcsár Szabó Ernő 517
Kulcsár-Szabó Zoltán 514

Laczkó Géza 382
Lakatos Éva 121, 515, 518
Lask, Emil 472, 477, 480, 481, 516
Lengyel András 75, 518
Lengyel Imre Zsolt 514
Lévai Júlia 342, 518
Lindau, Paul 370
Lissauer, Ernst 429, 430, 431, 432, 433, 518, 519
Longos 229
Lovas Csilla 13
Lukács Kornél 503
Lukács László 342

Mack, Max 370, 519
Magács László 513
Major Ágnes 514, 522
Majorné Papp Mariska 443
Majoros Györgyi 513
Mallarmé, Stéphane 365
Marosi Barna 79, 519
Mattyasovszky Erzsébet (Frideczky Józsefné) 280, 519
Mátyus Norbert 13, 298, 349, 515, 519, 522
Medgyaszay Vilma 117
Melczer Tibor 45, 94, 97, 132, 224, 228, 229, 333, 334, 512, 515, 519
Mercier, Sébastien 360
Meszlényi Vilma 172
Millington, Richard 430, 519
Miltiadész 223, 226, 230
Móricz Zsigmond 83, 274
Morris, William 360
Morrone, Giovanni 516
Musset, Alfred de 48

N. Horváth Béla 392, 518, 522
Négyesy László 105, 159
Némediné Kiss Adrien 513
Nemes Nagy Ágnes 23, 383, 398, 519
Nemes-Jakab Éva 13
Nemeskéri Erika 45, 111, 515, 519
Németh G. Béla 72, 519
Nietzsche, Friedrich 83, 212, 337, 443, 485
Novalis 229, 360

Osvát Ernő 60, 185, 198, 200, 207, 208, 212, 220, 229, 343, 373

Ovidius, Publius Naso 73

Palkó Gábor 13
Papp Mária 45, 515
Pataj Sándor 309
Perikész 223, 226, 230
Pethes Nóra 513
Petőfi Sándor 159, 294, 295, 338, 341, 355, 435, 437, 511
Pheidiász 218, 223, 226, 230
Pintér Jenő 373, 509, 520
Poe, Edgar Allan 269, 275, 329, 360, 365, 371
Poincaré, Henri 265
Polányi Cecil 355
Polgár Anikó 84, 335, 397, 515
Prohászka Ottokár 172

Rába György 22, 23, 29, 30, 37, 38, 45, 62, 65, 72, 73, 75, 80, 83, 89, 105, 113, 122, 136, 146, 147, 153, 158, 162, 163, 212, 215, 219, 234, 265, 269, 275, 280, 281, 282, 294, 295, 297, 309, 329, 337, 343, 353, 356, 360, 364, 365, 368, 371, 379, 382, 387, 392, 393, 397, 401, 408, 409, 427, 438, 443, 449, 463, 471, 480, 490, 501, 520
Radnóti Miklós 75
Rákosi Jenő 36, 280, 281, 298, 309, 463, 500, 503, 505, 516
Redaelli, Roberto 516
Reichard Piroska 218, 341
Révész Ilus 24, 35, 38, 279, 280, 471
Richepin, Jean 73
Riedl Frigyes 496, 497
Róna Judit 37, 45, 73, 116, 140, 159, 172, 185, 186, 212, 218, 279, 281, 356, 360, 370, 371, 379, 397, 418, 448, 470, 482, 494, 501, 503, 520
Rónay György 66, 75, 470, 520
Rostand, Maurice 449
Róth Mici 79
Rozványi Vilmos 33, 520
Rozsnyay Kálmán 295, 296, 509, 520
Rye, Stellan 371

Sajó Sándor 509, 520
Sáli Erika 513
Sára Péter 309, 521
Schell Józsefné, br. 172
Schleyer, Johann Martin 230
Schopenhauer, Arthur 366, 443
Schöpflin Aladár 33, 476, 480, 521
Schubert, Franz 443
Shelley, Percy Bysshe 36, 270
Sipos Antal 443
Sipos Lajos 159, 521
Smith, Roger 430, 519
Somogyi Ágnes 513, 518
Stauder Mária 45, 521
Stevenson, Robert Louis 370
Stockinger Gyula 509, 521
Stoll Béla 75, 521
Swift, Jonathan 397
Swinburne, Algernon Charles 83, 219, 234, 360, 471, 480

Szabó B. István 521
Szabó Ferenc SJ 265, 480, 521
Szabó Lőrinc 45, 65, 71, 72, 73, 79, 83, 84, 89, 105, 140, 155, 158, 214, 215, 217, 269, 274, 279, 329, 350, 352, 355, 370, 375, 378, 382, 387, 392, 398, 514, 521, 522

Szabolcska Mihály 509, 521
Szakasits Árpád 509, 521
Szántó Gábor András 513
Széchenyi Ágnes 13, 383, 521
Szemlér Ferenc 387, 521
Szénási Zoltán 12, 13, 36, 47, 83, 111, 280, 309, 375, 464, 489, 514, 515, 521, 522
Szép Ernő 281
Szepesy Ignác 217
Szikszainé Nagy Irma 518
Szilágyi Géza 448
Szilágyi Péter 23, 162, 163, 522
Szilasi Vilmos 37, 44, 45, 65, 66, 71, 79, 83, 89, 105, 113, 136, 140, 158, 159, 162, 182, 214, 215, 217, 233, 234, 269, 274, 279, 294, 305, 308, 329, 337, 341, 353, 355, 360, 364, 368, 370, 371, 378, 379, 382, 387, 392, 397, 408, 409, 426, 437, 438, 442, 448, 450, 470, 472, 476, 477, 480, 500, 513, 516, 517
Szinnyei József 121
Szőke Mária 513

Tabéry Géza 111
Taine, Hyppolite 497
Tarnay Ilona 407, 458, 459
Tasso, Torquato 265
Téglás János 36, 280, 464, 512, 513, 522
Tennyson, Alfred 233, 322
Tertullianus, Quintus Septimius Florens 398
Thaly Kálmán 57
Theokritosz 230
Thurzó Gábor 520
Tisza István 342
Tompa Mihály 309
Tompa Zsófia 513
Topolay Ágnes 513
Tóth Árpád 215, 220, 229, 375, 514, 520
Tóth Máté 513
Tóth-Czifra Júlia 514
Török Ottóné 172
Török Sophie (Tanner Ilona) 42, 47, 51, 53, 55, 56, 59, 64, 69, 70, 77, 78, 79, 81, 87, 126, 146, 152, 233, 266, 269, 327, 512
Töttős Gábor 387, 522
Tverdota György 83, 517, 522

Váczy János 513
Vajda Péter 229
Vajthó László 509, 510, 522
Vak Gyula 117
Várdai Béla 36, 523
Varga Katalin 45, 521
Vendéghegyi Géza 443
Vendel-Mohay Lajosné 407, 455, 523
Vergilius 230
Vezér Erzsébet 62, 337, 520
Vilcsek Andrea 513
Visy Beatrix 13, 31, 38, 514, 523
Voit Krisztina 121, 523
Vörösmarty Mihály 501, 517

Wagner, Richard 37, 38, 470
Wegener, Paul 370, 371
Weöres Sándor 229
Whitman, Walt 228
Wigand Edith 172
Wigand Hedvig 172

Wilde, Oscar 65, 80, 83, 215
Wilhelmj, August 443

Xerxész 223, 226, 230

Zlinszky Aladár 509, 522

Zsigmond Konrád 309
Zsoldos Sándor 513
Zsolt Béla 482, 483, 523

Illusztrációk

1. kép: **A *Magdolna szeretője* című vers tintaírású fogalmazványa.** OSZK Fond III/2356. *(Angyalos könyv)* 145. f. verzó–146. f. rektó.

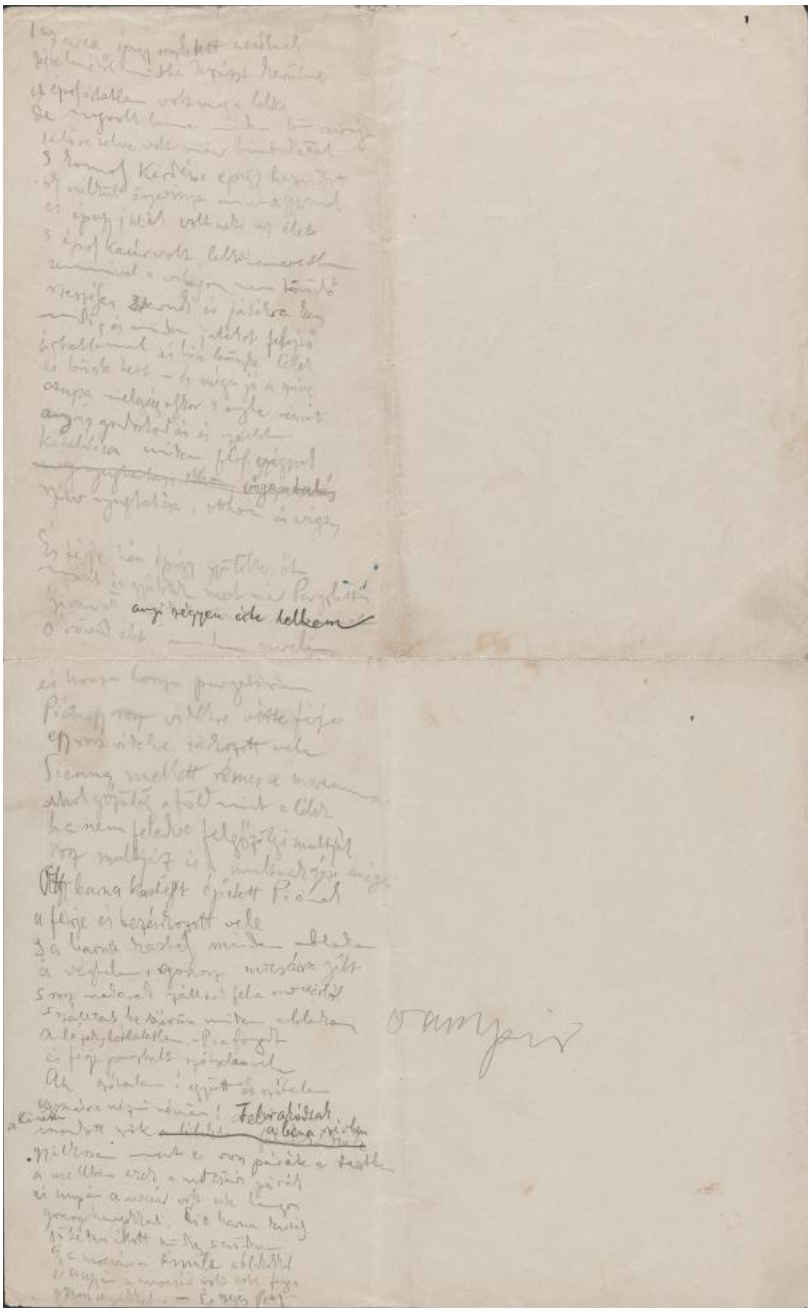

2. kép: **A *[Pargoletta]* című vers ceruzaírású fogalmazványának részlete**.
OSZK Fond III/1728/15. 2 f., rektó–verzó; az 1. f. verzója.

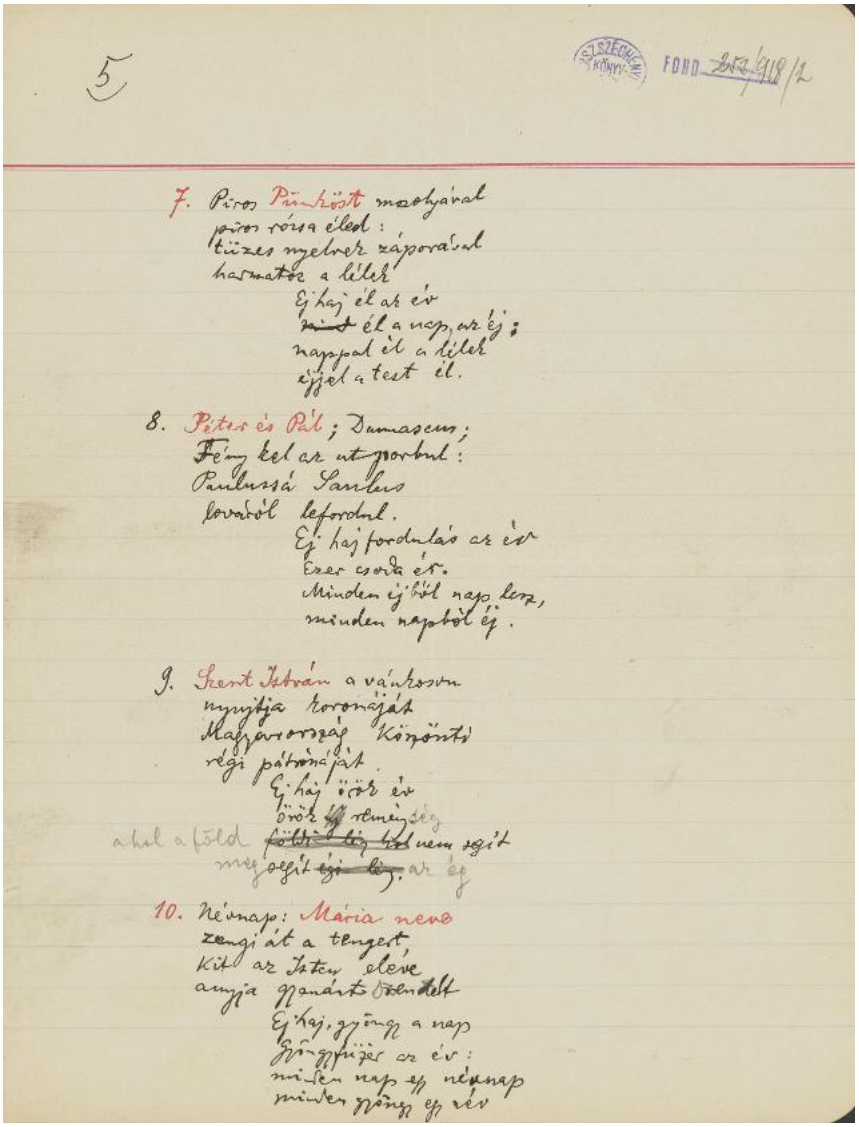

3. kép: **Az *[Új esztendő beköszön…]* című vers fogalmazványának tintaírású részlete.**
OSZK Fond 253/918/2. 11 fóliós papír 5. f. rektója.

4. kép: **Babits Mihály dédnagybátyja, Kelemen József nagyprépost arcképe. Boros Ferenc festménye. Olaj, vászon.**
PIM–WMM, ltsz. 64.1477.1. Fotó: Retkes Tamás.

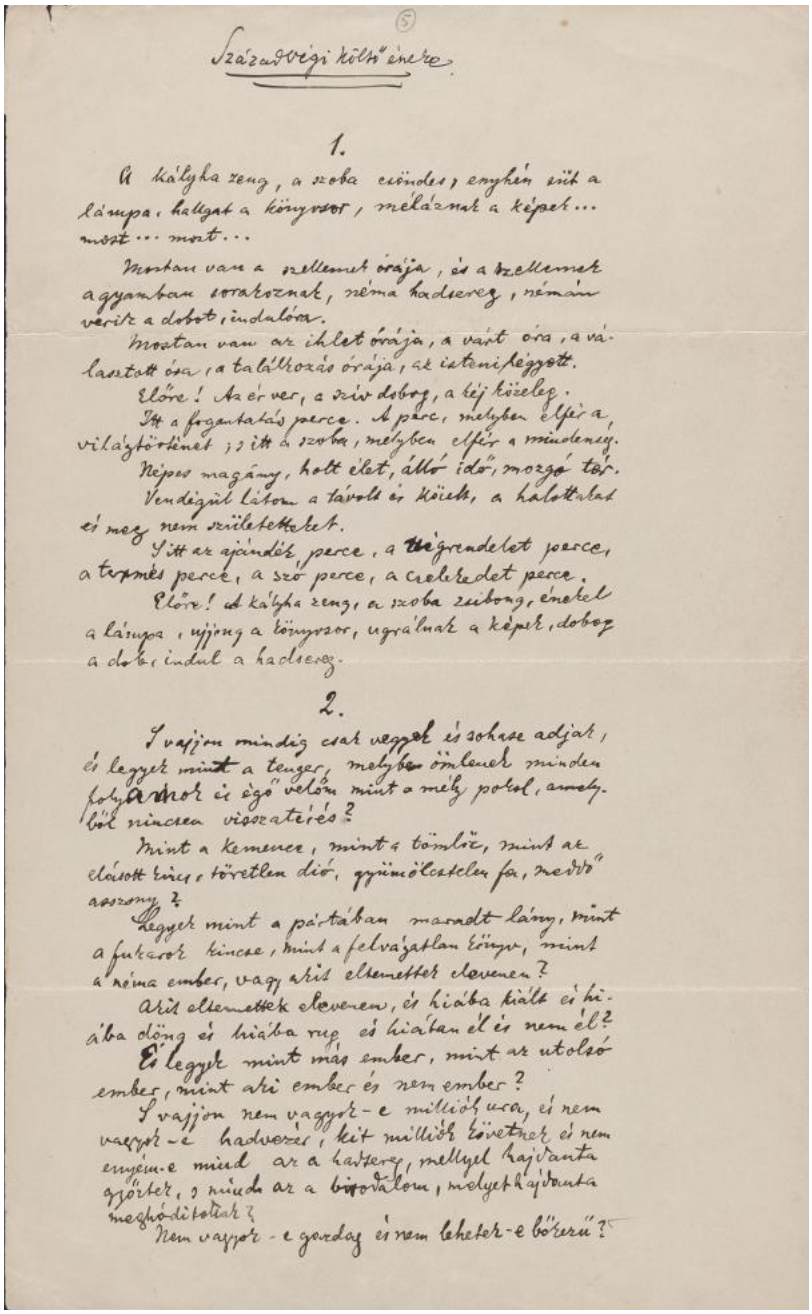

Századvégi költő éneke

1.

A kályha zeng, a szoba csöndes, enyhén süt a lámpa, hallgat a könyvsor, méláznak a képek... most... most...

Mostan van a szellemek órája, és a szellemek a gyamban sorakoznak, néma hadsereg, némán verik a dobot, indulóra.

Mostan van az ihlet órája, a várt óra, a választott óra, a találkozás órája, az isteni légyett.

Előre! Az ér ver, a szív dobog, a kéj közeleg.

Itt a fogantatás perce. A perc, melyben elfér a világtörténet; s itt a szoba, melyben elfér a mindenség.

Népes magány, holt élet, álló idő, mozgó tér.

Vendégül látom a távolt és közelt, a halottakat és meg nem születetteket.

S itt az ajándék perce, a tégrendelet perce, a termés perce, a szó perce, a cselekedet perce.

Előre! A kályha zeng, a szoba csibong, énekel a lámpa, ujjong a könyvsor, ugrálnak a képek, dobog a dob, indul a hadsereg.

2.

S vajjon mindig csak vegyek és sohase adjak, és legyek mint a tenger, melybe ömlenek minden folyamok és égő velőm mint a mély pokol, amelyből nincsen visszatérés?

Mint a kemence, mint a tömlöc, mint az elásott kincs, töretlen dió, gyümölcstelen fa, meddő asszony?

Legyek mint a pártában maradt lány, mint a fukarok kincse, mint a felvágatlan könyv, mint a néma ember, vagy akit eltemettek elevenen?

Akit eltemettek elevenen, és hiába kiált és hiába döng és hiába rug és hiátan él és nem él?

És legyek mint más ember, mint az utolsó ember, mint aki ember és nem ember?

S vajjon nem vagyok-e millióh ura, és nem vagyok-e hadvezér, kit milliók követnek és nem enyém-e mind az a hadsereg, mellyel hajdanta győrtek, s mind az a birodalom, melyet hajdanta meghódítottak?

Nem vagyok-e gazdag és nem lehetek-e bőkezű?

5. kép: **A *Századvégi költő éneke* című vers tintaírású fogalmazványának részlete.**
OSZK Fond III/1728/5. 1. f. rektó.

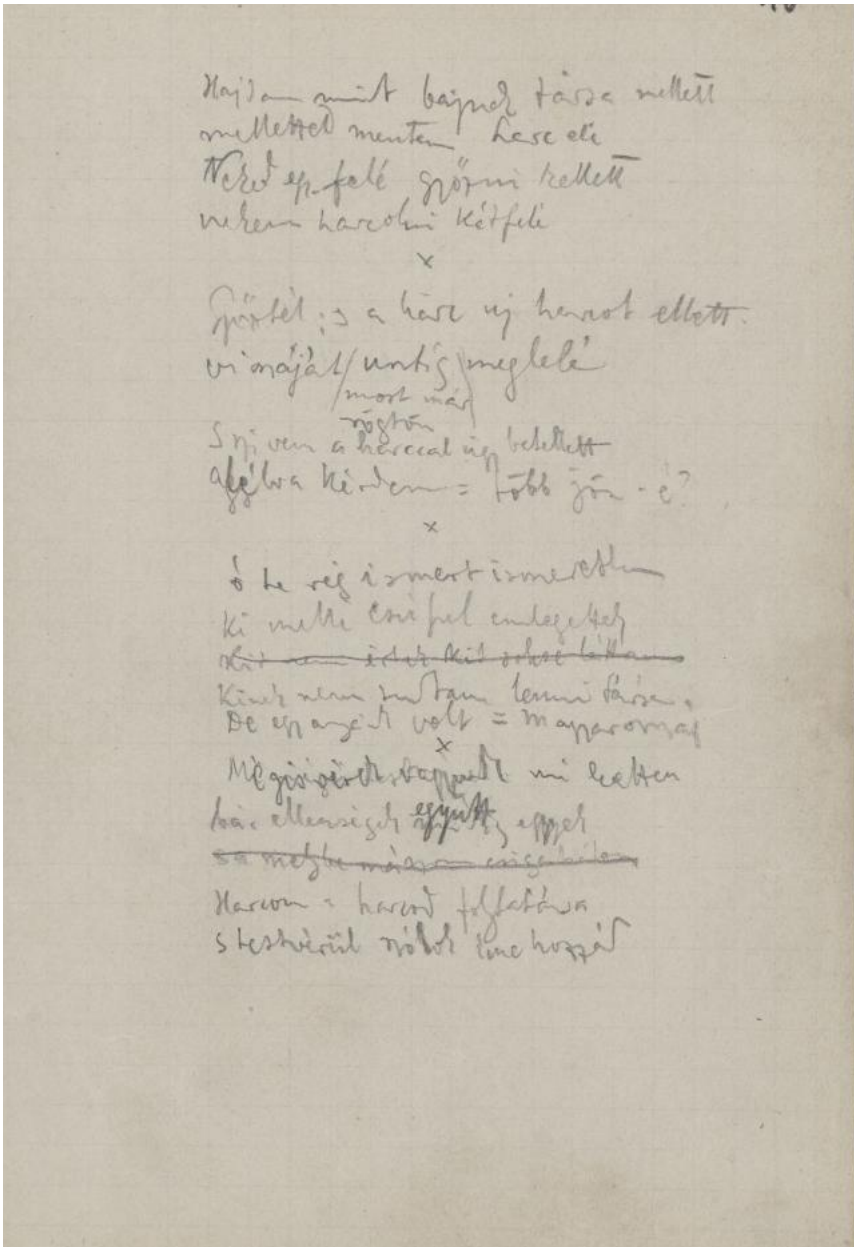

6. kép: **Az *Ady Endrének* című vers ceruzaírású fogalmazványának részlete.**
OSZK Fond III/1683/16., rektó.

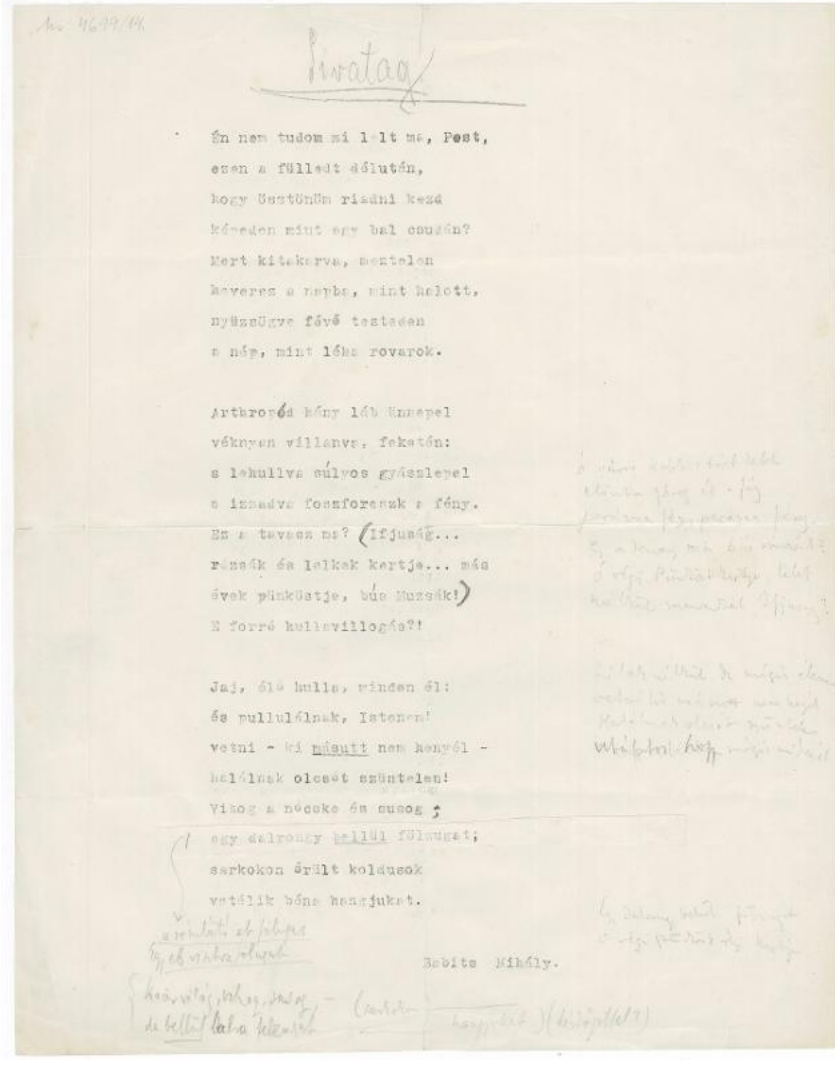

Sivatag

Én nem tudom mi lelt ma, Pest,
ezen a fülledt délután,
hogy ösztönöm riadni kezd
köveden mint egy bal csuszán?
Mert kitakarva, meztelen
heverez a napba, mint halott,
nyüzsögve fövő testeden
a nép, mint léha rovarok.

Arthropód hány láb ünnepel
vékonyan villanva, feketén:
s lehullva súlyos gyászlepel
s izzadva foszforeszk a fény.
Ez a tavasz ma? (Ifjuság...
rózsák és lelkek kertje... más
évek pünkösdje, bús Muzsák!)
E forró hullavillogás?!

Jaj, élő hulla, minden él:
és pullulálnak, Istenem!
vetni - ki másutt nem henyél -
hálálnak olcsót szüntelen!
Vihog a nőcske és susog;
egy dalrongy belül fölnyugat;
sarkokon őrült koldusok
vetélik bóna hangjukat.

Babits Mihály.

7. kép: **A *Sivatag* című vers gép- és kézírású fogalmazványa.**
MTA Ms 4699/14. 1 f., verzó.

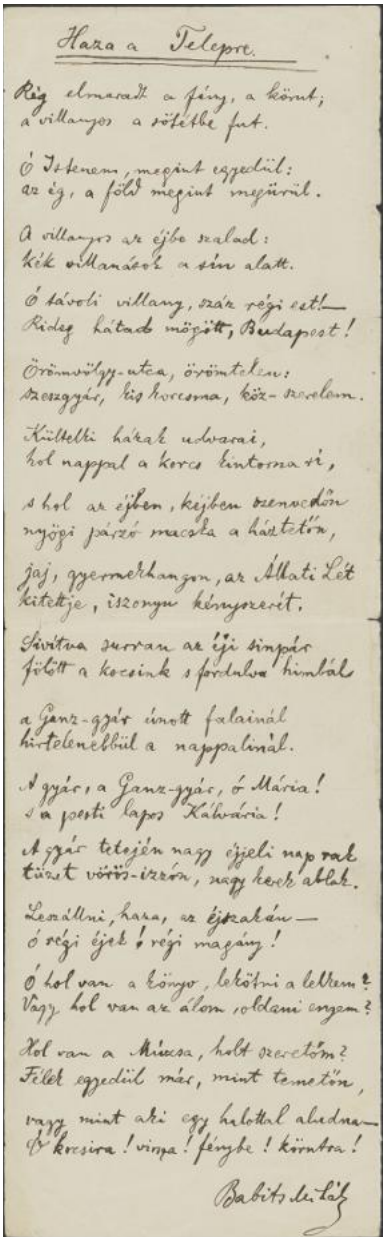

Haza a Telepre.

Rég elmaradt a fény, a körut;
a villanyos a sötétbe fut.

Ó Istenem, megint egyedül:
az ég, a föld megint megürül.

A villanyos az éjbe szalad:
kék villanások a sín alatt.

Ó távoli villany, száz régi est! —
Rideg hátad mögött, Budapest!

Örömvölgy-utca, örömtelen:
szeszgyár, kis korcsma, köz-szerelem.

Kültelki házak udvarai,
hol nappal a korcs kintorna sí,

s hol az éjben, kéjben szenvedőn
nyögi párzó macska a háztetőn,

jaj, gyermekhangon, az Állati Lét
kitettje, iszonyu kényszerét.

Sivítva surran az éji sinpár
fölött a kocsink s fordulva himbál

a Ganz-gyár únott falainál
hirtelenebbül a nappalinál.

A gyár, a Ganz-gyár, ó Mária!
s a pesti lapos Kálvária!

A gyár tetején nagy éjjeli nap rak
tüzet vörös-izzón, nagy kerek ablak.

Leszállni, haza, az éjszakán —
ó régi éjek! régi magány!

Ó hol van a könyv, lekötni a lelkem?
Vagy hol van az álom, oldani engem?

Hol van a Múzsa, holt szeretőm?
Félek egyedül már, mint temetőn,

vagy mint aki egy halottal aludna —
Ó kocsira! vinna! fénybe! körutra!

Babits Mihály

8. kép: **A *Haza a telepre* című vers tintaírású tisztázata.**
OSZK Analekta 10.783. 1 f., rektó.

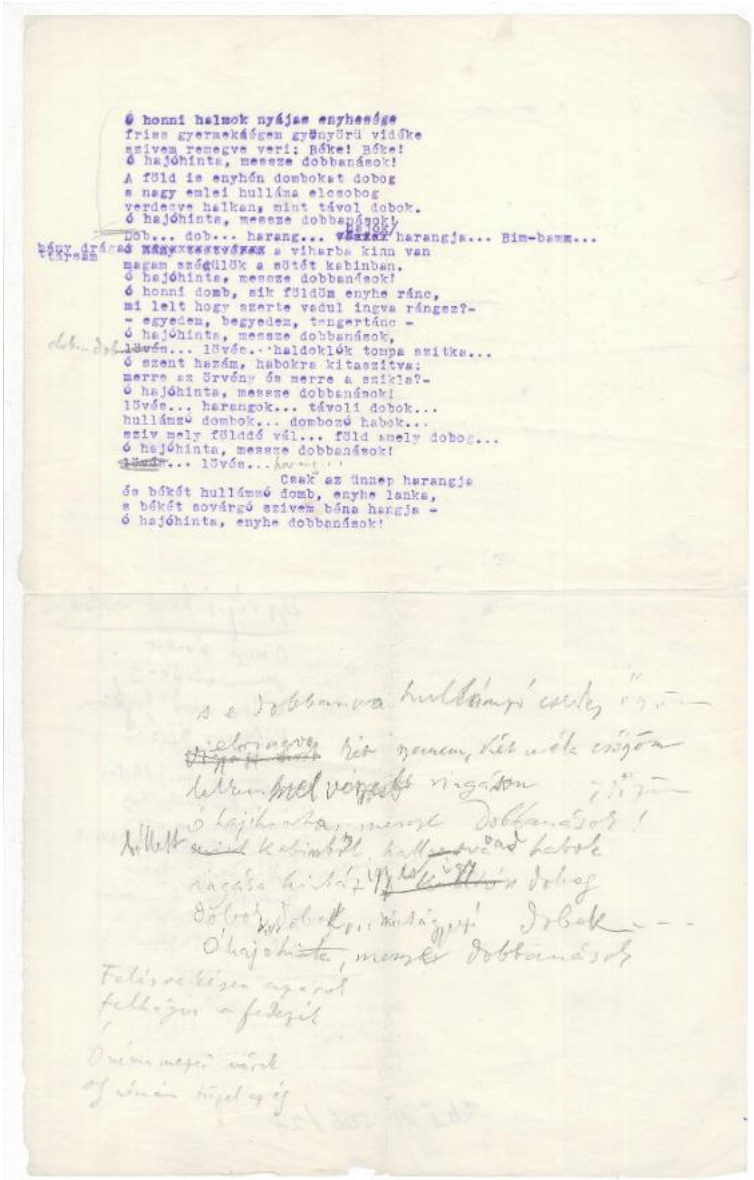

Ó honni halmok nyájas enyhesége
friss gyermekségem gyönyörü vidéke
szivem remegve veri: Béke! Béke!
ó hajóhinta, messze dobbanások!
A föld is enyhén dombokat dobog
s nagy emlei hulláma elcsobog
verdesve halkan, mint távol dobok.
ó hajóhinta, messze dobbanások!
Dob... dob... harang... hajók harangja... Bim-bamm...
bény drága ~~[illegible]~~ a viharba kinn van
tűrsam magam szédülök a sötét kabinban.
ó hajóhinta, messze dobbanások!
ó honni domb, sik földöm enyhe ránc,
mi lelt hogy szerte vadul ingva rángsz?-
- egyedem, begyedem, tengertánc -
ó hajóhinta, messze dobbanások,
dob... dob... lövés... haldoklók tompa szitka...
ó szent hazám, habokra kitaszitva:
merre az örvény és merre a szikla?-
ó hajóhinta, messze dobbanások!
lövés... harangok... távoli dobok...
hullámzó dombok... dombozó habok...
sziv mely földdé vál... föld amely dobog...
ó hajóhinta, messze dobbanások!
~~[illegible]~~... lövés... harang...
Csak az ünnep harangja
és békét hullámzó domb, enyhe lanka,
s békét sovárgó szivem béna hangja -
ó hajóhinta, enyhe dobbanások!

s e dobbanva hullámzó csetes [illegible]
~~[illegible]~~ két szemem, két mélc csőjöm
lelkem mel vezett ringásom [illegible]
ó hajóhinta, messze dobbanások!
[illegible] kabinból, hallszavad habok
ingása kintáz [illegible] dobog
dobok dobok... [illegible] dobok...
Ó hajóhinta, messze dobbanások
Felásva készen az árok
felhágva a fedezék
Ó néma mezei várok
Ó némán tüzel az ég

9. kép: **Az *Ünnep* és a *[Felásva készen az árok…]* című vers gép- és kézírású fogalmazványa.**
MTA Ms 10.506/28. 1 f., rektó.

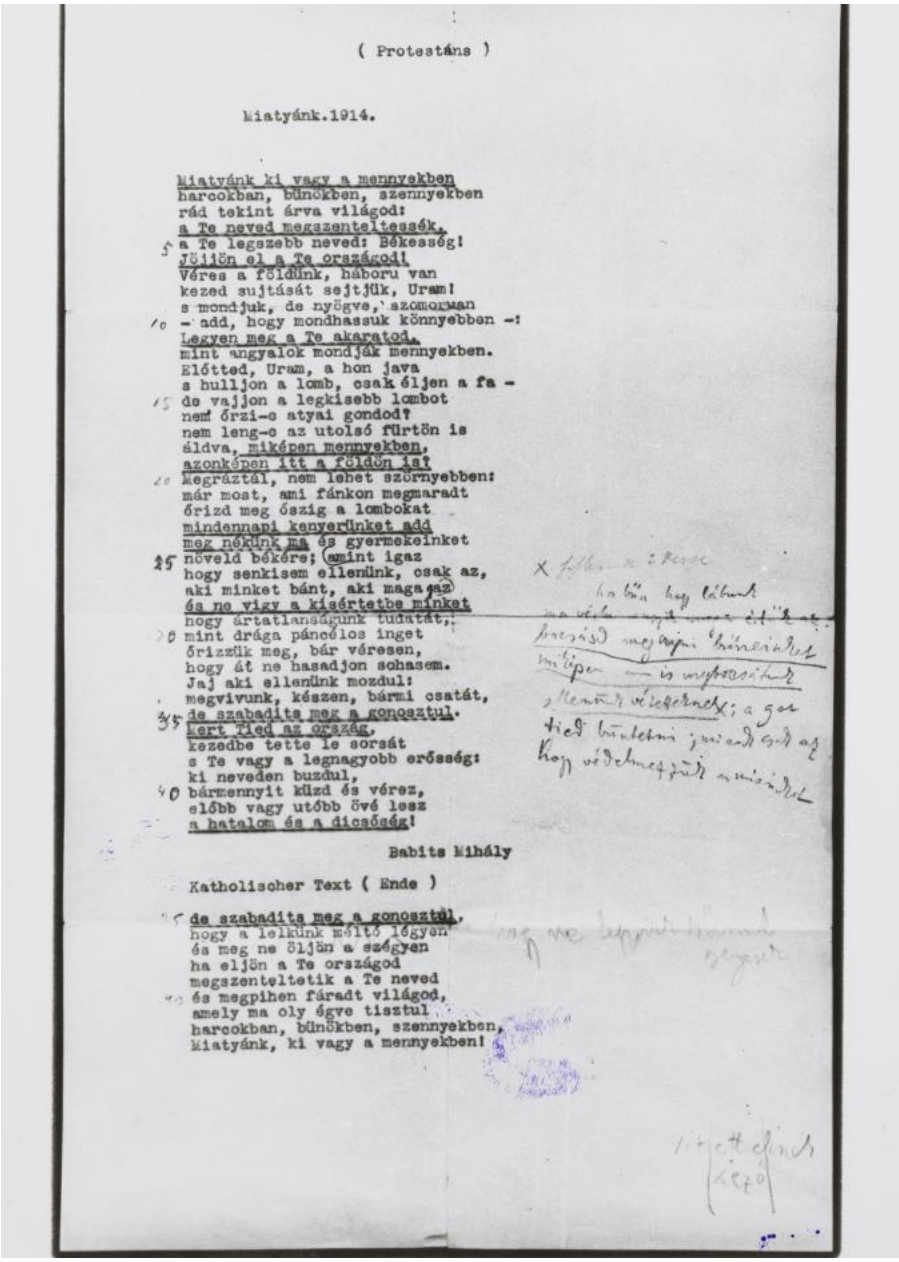

(Protestáns)

Miatyánk.1914.

Miatyánk ki vagy a mennyekben
harcokban, bűnökben, szennyekben
rád tekint árva világod:
a Te neved megszenteltessék,
a Te legszebb neved: Békesség!
Jöjjön el a Te országod!
Véres a földünk, háboru van
kezed sujtását sejtjük, Uram!
s mondjuk, de nyögve, szomorúan
- add, hogy mondhassuk könnyekben -:
Legyen meg a Te akaratod,
mint angyalok mondják mennyekben.
Előtted, Uram, a hon java
s hulljon a lomb, csak éljen a fa -
de vajjon a legkisebb lombot
nem őrzi-e atyai gondod?
nem leng-e az utolsó fürtön is
áldva, miképen mennyekben,
azonképen itt a földön is!
Megráztál, nem lehet szörnyebben:
már most, ami fánkon megmaradt
őrizd meg őszig a lombokat
mindennapi kenyerünket add
meg nékünk ma és gyermekeinket
növeld békére; (amint igaz
hogy senkisem ellenünk, csak az,
aki minket bánt, aki magát az
és ne vigy a kisértetbe minket
hogy ártatlanságunk tudatát,
mint drága páncélos inget
őrizzük meg, bár véresen,
hogy át ne hasadjon sohasem.
Jaj aki ellenünk mozdul:
megvivunk, készen, bármi csatát,
de szabadits meg a gonosztul.
Mert Tied az ország,
kezedbe tette le sorsát
s Te vagy a legnagyobb erősség:
ki neveden buzdul,
bármennyit küzd és vérez,
előbb vagy utóbb övé lesz
a hatalom és a dicsőség!

Babits Mihály

Katholischer Text (Ende)

de szabadits meg a gonosztul.
hogy a lelkünk méltó légyen
és meg ne süljön a szégyen
ha eljön a Te országod
megszenteltetik a Te neved
és megpihen fáradt világod,
amely ma oly égve tisztul
harcokban, bűnökben, szennyekben,
Miatyánk, ki vagy a mennyekben!

10. kép: **A *Miatyánk* című vers gép- és kézírású fogalmazványának fotókópiája.**
PIM V. 5456/7/2.